

ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE
SERIA III TOMUL III MEM. 2

GETICA

O PROTOISTORIE A DACIEI

DE

VASILE PARVAN
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Lucrare însoțită de 200 figuri, 42 planșe și 4 hărți

CULTURA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1926

GETICA

ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE
SERIA III TOMUL III MEM. 2

GETICA

O PROTOISTORIE A DACIEI

DE

VASILE PÂRVAN
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

LECȚIARE ÎNȘOTITĂ DE 400 FIGURI, 45 PLANȘE ȘI 4 HARTI

CULTURA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1926

GETICA

O INCERCARE DE PROTOISTORIE A DACIEI ÎN MILE-
NIUL I A. CHR. SĂPĂTURILE DIN CÂMPIA MUNTEANĂ
ȘI GETII DIN MASIVUL CARPATIC

DE

VASILE PÂRVAN

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 27 Iunie 1944

În a. 1871 Alexandru Odobescu instituia, prin Academia Română (pe atunci «Societatea Academică»), un premiu pentru cea mai bună lucrare «asupra popoarelor cari au locuit țările române de-a stânga Dunării mai înainte de cucerirea acestor țări de către împăratul Traian». Grigore Tocilescu, pe atunci student, fu ispitit de subiect, și în 1876 îl prezintă ca teză de doctorat la Praga. În anul următor el înaintă Academiei teza sa «după o prefacere radicală» și obține premiul. Cartea sa, cu titlul *Dacia înainte de Romani* apărea în 1880 în vol. X al *Anul. Soc. Acad. Rom.* În aceeași vreme cu Tocilescu învățatul său Carl Gooss, după o conștiincioasă anchetă archeologică în Ardeal (*Chronik d. arch. Funde Siebenbürgens*) scrisese lucrarea sa de sinteză, *Skizzen zur vordänischen Culturgeschichte der mittleren Donaugegenden* (ambele publ. în *Archiv d. Ver. f. siebenb. Landesk.*, pe 1876 și 1877). În pregătirea pentru tipar a lucrării sale, Tocilescu folosi din plin lucrarea lui Gooss, apărută înainte de a sa. Interpretările și concluziile greșite ale lui Gooss se regăsesc deci și la Tocilescu. Douăzeci de ani după aceste lucrări F. v. Pulszky publică în 1897 la Budapesta cartea sa în două volume, *Magyarország Archeológiája*. Din nenorocire această lucrare nu aprofundă suficient chestiunile privitoare la epoca și ținuturile de care ne ocupăm. Contemporan Nicolae Denașianu scria romanul său fantastic *Dacia preistorică*, plin de mitologie și de filologie absurdă, care la apariția sa (postumă: 1913) deșteptă o admirație și un entuziasm nemărginit printre diletanții români

în arheologie. În sfârșit în 1912 d. I. Andrieșescu își lua doctoratul la Iași cu o *Contribuțiune la Dacia înainte de Romani*, tratând amănunțit și conștiințios chestiunea neoliticului din Dacia.

Acum trei ani, când am pornit cercetările pe teren privitoare la protoistoria daco-getică, nu există deci, în nici o limbă, nici-o carte utilizabilă, de informație și orientare generală științifică asupra subiectului.

Am reluat dară în lucrarea de față, aproape fără nici-o puțină de sprijin pe lucrări precedente de total, protoistoria Daciei în cele douăsprezece secole care au curs dela primul contact al Daciei cu cultura villanoviană și până la sfârșirea regatului lui Decebalus. Am arătat mai jos, în text, în note și sub ilustrații, cu o strictă punctualitate, tot ce dătoresc cu studii anterioare de amănunt și ca material publicat, ori numai adunat, înainte de mine, oricui: până și celui mai modest și mai inocent diletant rural. Se va deosebi astfel mai ușor decât în alte scrieri contemporane partea nouă de cea veche.

Pentru lipsurile și greșelile ce se vor găsi mai jos sunt eu singur răspunzător; voiu căuta a le îndrepta prin alte lucrări ori la o nouă ediție a acesteia. Pentru executarea deseneelor inedite de mai jos, am a mulțumi vechiului meu colaborator la Muzeu, d. D. Pecurariu.

I

Prin anii 1000 a. Chr. ¹⁾ înfloreă în ținutul dintre ultimele prelungiri ale Alpilor, deoparte, Carpații Nordici cu Galiția și Bucovina ²⁾, de alta, în sfârșit regiunea către Nistru ³⁾ și Dunărea de jos ⁴⁾ ca limită de Est și Sud, ultima și cea mai dezvoltată formă a civilizației bronzului. Creatorii ei erau un popor unitar, a cărui naționalitate se va defini ușor în cele ce urmează. În continuitate cu acest popor, locuiau, dela Nistru (Herodot IV 11) și până la Don și în ținutul Cubanului (Herodot IV 12), ocupând tot țărmul nordic al Mării Negre, Cimmerienii. Aceștia — după toate semnele — par a fi fost Thraci ⁵⁾. Civilizația bronzului

¹⁾ Vezi p. cronologia epocelor de bronz sângereștis Reinecke, în *Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn*, VI 1898—1901, 3—5, Budapest 1901, p. 4.

²⁾ Reinecke, *Neue rhythische Altertümer aus Ungarn*, în aceeași revistă, VI 1898, 1, p. 11.

³⁾ Rospozreff, *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford, 1922, p. 46.

⁴⁾ Precum dovedesc descoperirile din Muntenia, în special tezaurul de bronz dela Drăjna-de-Jos (inedit); la Muzeul Național de Antichități).

⁵⁾ Hubert Schmidt, *Zeitschrift für Ethnologie* XXXVI 1904, p. 630, Max Ebert, *Südrußland im Altertum*, Bonn u. Leipzig 1921, p. 73 sqq., p. 350, 386 sq.;

prezență de etnă foarte asemănătoare celeia din masivul carpatic¹⁾. Se pare că ei locuiau aici încă de prin al 16-lea veac a. Chr.²⁾. Deasemenea resturile arheologice arată că, cel puțin de pe la începutul mileniului II-lea, locuiau și în Carpați cu civilizația originală a bronzului acei timp (el căruia nume însă nu l-am spus³⁾).

De prin anul 1600 a. Chr. încep însă și marile mișcări de migrație ale Arienilor-Iranieni din Asia Centrală spre Vest; întâiu spre Mesopotamia, Siria și Asia Mică, unde încep a fi constatați precis încă din sec. XV în textele cuneiforme⁴⁾, — apoi, pe la Nordul Caspice, în spre steptă Rusei Sudice. Rostovtzeff a arătat că Scythii din Sudul Rusiei sunt deosebiți⁵⁾. Dar Eduard Meyer a dovedit cu documente asyriece că Zoroastrii a trăit, nu în sec. VII ori VI, ci cel mai târziu pe la 1000 a. Chr., încă nu chiar mai înainte⁶⁾. De altă parte în toată ofensiva cimmerică spre Miazăzi, vedem la acest popor regi cu nume iranene: *Sandaklatru*, *Taulpa*, ori poate chiar *Dyglamis*⁷⁾. Prin urmare păreră generală admisă că abia în sec. VIII⁸⁾ au ajuns Scythii în contact cu Cimmerienii nu mi se pare în perfectă concordanță cu faptele. Căci e însă mai curios, e că avem chiar o dată cronologică antică pentru începutul năvălirilor cimmerică (care nu puteau fi decât o urmare directă a presiunii exercitate de Iranieni, dinspre Caspica): anul 1076 al cronologiei Eusebiano⁹⁾, foarte potrivit cu indicațiile de alt ordin ce le-am înțeles mai sus și care toate duc într'acolo, că migrațiile ariene spre Apus, depute încă de pe la 1600 a. Chr., transplantază pe Iranieni definitiv atât în Sudul cât și în Nordul Mării Negre cu mult înainte de anul 800.

Rostovtzeff, *o. c.*, p. 39—41; Max Vasmer, *Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Arier*, I, *Die Iranier in Sibirienland*, Leipzig 1923, p. 4—7, cu rezerve. Alföldi, *Minna yithian and Greeks*, Cambridge 1913, p. 40 sqq.

¹⁾ Ebert, *o. c.*, p. 12.

²⁾ Ibid.

³⁾ Cf. Hubert Schmidt, *l. c.*

⁴⁾ Eduard Meyer, in *Kuhn's Zeitschrift für vorg. Sprachf.*, XLII, Göttingen, 1911, p. 12, etc. Cf. însă și Joh. Friedrich în Ebert, *Reallexikon*, I p. 737.

⁵⁾ *O. c.*, p. 13.

⁶⁾ *l. c.*, p. 15 și urm.

⁷⁾ Cf. Minns, *o. c.*, p. 42 și Vasmer, *o. c.*, p. 5 sq. Deci exact același fenomen ca sec. XV î. Chr. în Siria și Mesopotamia; Meyer, *l. c.*, p. 20.

⁸⁾ Meyer, *l. c.*, p. 26; Ebert, p. 75; Rostovtzeff, p. 35; Vasmer, p. 4.

⁹⁾ Cf. Lehmann-Haupt, *Zur Chronologie der Kimmerereinfälle*, în *Klio* XVII 1920 124 și 1920; Ridgeway, *The early age of Greece*, p. 352—442 și J. B. Bury, *The history and the historic Cimmerians*, în *Klio* VI 1906, p. 79 sqq.

Totuş resturile arheologice scythice — databile — nu încep în 2^{ul} mileniu din sec. VII, iar întinderea Scythias în Europa estică şi centrală e completă, până la Oder, la Adriatică ori în Thracia, a în sec. VI a. Chr.¹⁾ Prezenţa Sciţilor în Ardeal se verifică tot în VII²⁾. Este clar deci, că mult înainte de sec. VII trebuia să înceapă această evoluţie culturală, pe care în sec. VII noi o găsim perfect înfăptuită.

Aceasta e cu atât mai natural, cu cât nu e un fenomen izolat. În adevăr Sarmatii iranieni sunt la Don mult înainte de sec. IV a. Chr. Dar ei nu sunt la Dunăre decât în sec. II-I a. Chr.³⁾ Cel puţin tot trei secole le vor fi trebuit şi Sciţilor ca să ajungă dela Volga şi Caspică până la Nistru şi Carpaţi.

Dar mai e şi un foarte interesant argument arheologic, care arată că între a. 1000 şi 900 au trebuit să înceapă turburărilor din Estul Europei, fireşte, întâiu cu deplasările violente cimmeriene spre Vest, iar apoi cu însăşi năvălirile scitice. Anume Reinecke a făcut, împreună cu Hampel, observaţia foarte întemeiată⁴⁾, că gleichzeitig mit [den gewaltigen Vorstoss skythischer Stämme nach Westen] dürfen auch die zahlreichen Schatzfunde der jüngeren ungarischen Bronzezeit gehören worden sein (tezaurul dela Draşna ar fi un document pentru invazia pe valea Teleajenului — străvechiul drum spre Ardeal), deren Erhaltung nur die Folge eines grossen kriegerischen Ereignisses sein konnte. Deci, cel mai târziu, din sec. IX înainte de Hr., dacă nu chiar pe la a. 900⁵⁾, se întâmplau în Dacia aceste splendoase îngropări de tezaure de bronz, la vestea că năvălesc Cimrierii⁶⁾.

Se pare în sfârşit că ar mai exista chiar un argument filologic. Vasmer, o. c., p. 21, zice: limba scitică e mai arhaică decât avestică, «da es noch keine i-Epenthese bei *Agiarēlōq, *Agiarēq, *āragēq, usw. aufweist».

În sec. VIII Cimrierii rupând cu ei şi pe Thracii *Tures* ajung cu invaziile lor în Asia Mică (Strabo, I 3, 21). Atât Brückner cât şi Hubert Schmidt au relevat că *Troia VII* reprezintă o adevărată barbare

¹⁾ Cf. şi Rostovtzeff, o. c., p. 42.

²⁾ Reinecke, l. c., 1898, p. 10, cu Ebert, p. 351.

³⁾ Cf. Rostovtzeff, o. c., p. 114 şi urm.

⁴⁾ L. c., VI 1898, 1, p. 11. Cf. însă şi VI 1901, 2—3, p. 6.

⁵⁾ Reinecke, l. c., 1901, p. 4.

⁶⁾ Vezi literatura asupra Cimrierienilor la Vasmer, o. c., p. 6 sq. şi mai ales la Rostovtzeff, p. 225 şi urm.

față de *Troia VI* — cea homerică — și că elementele de caracter etnografic ale acestui primitivism sunt thrace¹⁾: egal dară dacă avem aici chiar pe Cimmerieni, cum crede Schmidt, ori numai pe Treri, cum crede Brückner, dovada marilor deplasări de popoare și civilizații thraceice între sfârșitul mileniului II și anul 600 a. Chr. (Brückner) e făcută.

Năvălitorii Sciți, cari urmau spre Vest pe Cimmerieni, aduceau cu ei fierul, aduceau o civilizație specifică și o artă adânc influențată atât de Grecii din Nordul Mării Negre cât și de Arienii și Mongolii din Asia²⁾. Aceasta a făcut ca pretutindeni unde au ajuns, urmele vieții lor, esențial deosebite de cele ale popoarelor Europei centrale și sudestice, să constituie documente indubitabile de prezență și de dăinuire într'un anume timp și loc a neamului scitic. Așa se face că putem azi ridica cu siguranță harta așezărilor scitice din sec. VII — IV a. Chr. nu numai în Rusia de Sud, ci și în Europa centrală și sudestică.

În adevăr până pe la mijlocul secolului al VIII-lea întreaga regiune dintre Dunărea pannonică și Nistru trăiește în forme încă ale bronzului, dar cu infiltrații din ce în ce mai caracteristice ale Hallstatt-ului început³⁾. Este deci o viață locală, puternic influențată de Vestul dinainte intrat în epoca fierului și dezvoltându-se analog atât în Vestul cât și în estul Dunării pannonice⁴⁾ până în Carpații nordici, în Pustă și în Ardeal.

Și iată că, odată cu începutul adevăratului Hallstatt transilvan (faza III^a) legătura cu cultura vestică se rupe și nu mai găsim la Răsăritul mării pannonice decât slabe urme vestice, iar în locul culturii anterioare trece cultura de fier scito-siberiană. Din Silezia și până la locul⁵⁾ al, o cultură unitară, deosebită de cea a Europei centrale⁶⁾.

Această turburare și, cu urmăre, fatala împingere a localnicilor dacici în spre Nordvest, Vest, Sudvest și Sudest — așa cum învârtă și Cimmerienii — de Sciții îndreptați în aceiași direcții, este confirmată prin vreun fapt geografic-etnografic incontestabil? Ori, nă, trebuie să socotim, după cei mai mulți învățați, cu tot cu Reicke și Ebert, că Sciții n'au găsit în Dacia pe *Daco-Geți*, ci alte popoare?

¹ Schmidt și A. Brückner, în *Dörpfeld, Troia u. Ikon*, 1902, p. 594 sqq.; id. în *Zeitschrift für Ethnologie*, 1904, p. 630 sqq.

² Cele principale asupra Sciților sunt: Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge; Ebert, *o. c.* și Rostovtzeff, *o. c.*
³ Reicke, *l. c.*, 1898, p. 9.

⁴ Id.

⁵ Ebert, *l. c.*, p. 10; cf. Ebert, *o. c.*, p. 350 sq.

Printr-o excavare efectuată de societatea privată „Societatea Eroilor” din Sărbuțu Nou, în localitatea Sărbuțu Nou, județul Iași, în anul 1976, s-a descoperit un canal de bronz, din care s-a salvat o parte din lungimea sa (fig. 1, 4). Canalul are forma de literă „C”, fiind compus din două părți, o parte de 0,4 m din 1. Mai mult, o parte de un metru de perete dintr-o parte și dintr-o altă parte de lung. Canalul este dintr-un aliaj de bronz, dintr-un tip 8, după nomenclatura metalurgică sovietică, care este compus din 88% cupru și 12% staniu. Metalul este de bună calitate, dintr-un tip 1, după nomenclatura metalurgică sovietică, care este compus din 99,9% cupru și 0,1% staniu. Canalul este de bronz, dintr-un tip 1, după nomenclatura metalurgică sovietică, care este compus din 99,9% cupru și 0,1% staniu. Canalul este de bronz, dintr-un tip 1, după nomenclatura metalurgică sovietică, care este compus din 99,9% cupru și 0,1% staniu.

Fig. 1. Canalul dela Sărbuțu.

Canalul dela Sărbuțu. Este situat în jumătatea de nord a satului Sărbuțu Nou, județul Iași, în localitatea Sărbuțu Nou, județul Iași, în anul 1976, s-a descoperit un canal de bronz, din care s-a salvat o parte din lungimea sa (fig. 1, 4). Canalul are forma de literă „C”, fiind compus din două părți, o parte de 0,4 m din 1. Mai mult, o parte de un metru de perete dintr-o parte și dintr-o altă parte de lung. Canalul este dintr-un aliaj de bronz, dintr-un tip 8, după nomenclatura metalurgică sovietică, care este compus din 88% cupru și 12% staniu. Metalul este de bună calitate, dintr-un tip 1, după nomenclatura metalurgică sovietică, care este compus din 99,9% cupru și 0,1% staniu. Canalul este de bronz, dintr-un tip 1, după nomenclatura metalurgică sovietică, care este compus din 99,9% cupru și 0,1% staniu.

Canalul este dintr-un aliaj de bronz, dintr-un tip 8, după nomenclatura metalurgică sovietică, care este compus din 88% cupru și 12% staniu. Metalul este de bună calitate, dintr-un tip 1, după nomenclatura metalurgică sovietică, care este compus din 99,9% cupru și 0,1% staniu. Canalul este de bronz, dintr-un tip 1, după nomenclatura metalurgică sovietică, care este compus din 99,9% cupru și 0,1% staniu.

¹⁾ Hampel, *loc. cit.* p. 9 și urm.

²⁾ Cf. Hampel, *loc. cit.* p. 9 și urm., cu fig. 11 și 12; și *ibidem*, *Die Funde der Bronzezeit in der Gegend von Iași*, p. 431 sqq., cf. *Mitteilungen der D.M.G.*, 1916, 230 și 72.

ri de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, pe care le imbrică în
varietate de forme, pentru a le pune în evidență, cum oferă VII
(4) un număr de modele de potelice de peșteri, din tablă de Per-
sida și de la Măgura, fig. 12, nr. 104), se trece la statueta
în tezăur de peșteră (ARM, p. 191, fig. 183) și de pe calin-

[illegible]¹³ In *Memories* préface, par divers auteurs, t. 1, p. 111, on trouve par exemple : « ... »

¹ Cf. la Rostovtzeff, *l. c.*, p. 463, n. 2.

⁸ I.e. it is necessary to forget *Lequens* and *Cerephus*, p. 11.

acei acythe dela Băcurești, e doară faptul că acestul e reprezentat cu aripioară pe cap — de o formă identică celeia purtate de zeța dela Năeni — iar coama calului nu e tăiată scurt ca la Solokha ori Certomlik, ci e lăsată lungă. De asemenea, pantalonii strămoșii călăreților sunt purtați sub genunchii lăni cu un fel de jarețieră, ca și la figura zeșei dela Năeni; la figura acythei lui ei (cf. fig. 3 pentru zeța — fig. 4 pentru acythe). Ori, după ce s-a spus mai sus asupra egărilor figurile cu trimisul Asiei Mici, nu va fi de mirare că constatăm că hanele vândute dela Băcurești, descoperite în statu de Sciților din Rusia (ab. 4,

cu pantalonii largi de tot sunt dimpotrivă asemănătoare cu hanele mai strânse pe trupale Sciților din Cappadocia (v. figurinele de lut dela Rostavtzeff, pl. I, în special fig. 1 și 4, — datate din sec. IV—III a. Chr.).

Toate aceste considerații și asemănări stilistice ne fac să credem că și grupul dela Năeni și pieptenele dela Băcurești nu ar putea fi mai mulți ca sec. III a. Chr., în vreme ce, dimpotrivă, cazanul dela Scorțaru poate fi perfect atribuit chiar sec. V a. Chr.

IV. *Așeză-șul ionian dela Băldnoia* (cf. fig. 8 și 9 și pl. II fig. 1 și 2), călărețul cu *mușul* lângă satul Băldnoia, la

NV de la Izvoarele, este deșeză, datat de o tablă așezată în fața muzeului de oșeții — a fost publicată întâi de ruse în *Mem. Ser. Ist. de Academie Roma*, în 1911 (*Stiri nouă din Dacia Malherensis*), cu o scurtă explicație asupra stilului și epocii. Am revenit asupra lui în 1920, cum am văzut că stă la Congresul Internațional al Științelor Istorie, în București în Aprilie 1923, accentuându de o parte studiul tanian al vâului, de alta maniera săcică de așezare torșile, verticiale, —

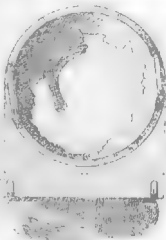

Fig. 8. Călărețul dela Băldnoia.

[illegible]

* *U. laticinctus* is distinguished from *U. ornamentalis* (Rostktschf. & Schmidt) by the following characters:

²⁾ Migne, p. 186 si carta IX.

vârful B este mai popular ca lucru decât celelalte și creștăturile cu care sunt împodobite caturile deșezelilor, se regăsesc, întrucât ca și zugrăvirile (v. mai jos cap. IV), până în la Tâncul mai recent în mediul getic înconjurător.

X Vârful de stâlp de baldachin C (fig. 12 și pl. III fig. 3) Descrie de Hampel, l. c., cu fig. 7. Deosebit de celelalte trei, A, B și D, el n'a făcut nici un tot, nici pereche, cu nici una din celelalte trei bucăți. Putem astfel cu siguranță afirma, că la Muzeul din București avem reprezentate cel puțin trei care acționează diferite (dacă nu chiar patru v. mai jos, sub XI), în care nu ni s'a păstrat decât câte un singur vârf de stâlp, chiar dacă B și D ar merge împreună, căci atunci Dar fi fost

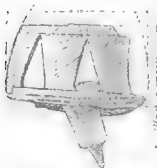

Fig. 12. Vârf de stâlp de baldachin scythic. Fragment, (1/2 nat.)

sau figura de coronament a lui B, sau perechea acestui coronament. Dimensiunile tuturor acestor vârfuri de stâlp de baldachin sunt, cum se poate vedea din cotele desenelelor, în orice caz, aproape identice, ceea ce arată o strânsă grupare a lor împreună, atât ca spațiu, cât și ca timp.

XI Vârful de stâlp de baldachin D (fig. 13 și pl. III, fig. 4). Păstrată numai figura de cerșetor de deasupra lui. Publicată de Hampel, l. c., cu fig. 5. Nu credem să fi constituit un singur corp cu vârful B, pentru că e mult mai bine lucrat decât B și se pare chiar dintr'un alt bronz, ceea mai gal-

ben, și a trebuit să alăturească vârful unui coronament similar, precum perechea la D, mai puțin înaltă și cu modelare plastică mai îngrijită și mai caracteristică decât figura vârfului A care însă, la rândul ei, e mai originală ca inspiratie a rugărilor și e asemănătoare cu cea dela Rotany din N. gubernu Poltava (v. mai sus sub VIII).

XII Vârful de rampă de standard, ori de scut (fig. 14 și pl. IV, fig. 1). Spre deosebire de obiectele descrise mai sus sub A, VIII, XI, și care erau bătute cu prelungirile lor lungi și groase de fier în vârful unor stâlpi

puternici, coronamentul reproduș în fig. 14 (cf. pl. IV, fig. 1) cuprindea) în interiorul prelungirii sale cilindrice, de bază, întreg vârful âșului pe care-l împodobeau. Ori, cum diametrul acestui tub e deabia de 0.023 m., el nu a putut decori decât un sceptru subțire, nu șablon, de comandă, ori o mică rampă de standard ornamental (cf. la Mirns, p. 154, fig. 40 și 41) Mirns (o.c.), p. 77 sq.) încercând a explica figurile acestor de ornament, le-a pus pe toate la un loc, nefăcând distincția necesară între greșele «botoșe de baldachin» și delicatele vârfuri de sceptru, și de aceea n'a ajuns la o lămurire suficient de clară a acestor serii de monumente scitice. Fără zămenea împede că și figurile reproduce de Roștovtzeff (o.c., pl. II) sub clasificarea «bronze poleys from Capadocia», privesc mai de grabă diferite batoșe de comandă, decât adevărate lumpe de baldachine, felul lor de a fi adaptate la bețele de lemn, corăbierilor, ca și la figura 13 aștră, căutându-se prea frigid ale lămurilor de susținere. Corăbierul credit dela Muzeu dela Buzareș, se prezintă curios: un bănuș mare, cu sau fără aripă, pe care l'întindem foarte des în arta greco-asiatică (cf. la Mirns, p. 203, temă de «dionysos» dela Kul-Oba [și în ARM. p. 307 = ABC. XXVI], p. 155, placă de aur dela Alexandropol, p. 325, sarcofagul dela Așpa, p. 327, *idem*, necide purtate de acești hippocampi; p. 401

Fig. 13. Vârful de stâlp de baldachin (1)

Fig. 14. Vârful de sunet de standard orn. de sceptru

jos la mijloc, pendulativ de aur dela Theodosia, p. 426, fig. 316, temperatul de aur dela Biznitsa-Mare pe hippocamp l'întinde, cu un mare vâl pe cap, ca al «Marei Zeite» dela Karagödenashkh, *ibid.*, p. 218, c)

perin, apăsător, coste, yaseri, în sfârșitul secolului, medalia a fost tăiată din Ochia, ARM., p. 107. În privința formei de conf. cărărilor, este în concordanță cu o lampă din Chersonesus, ARM., p. 103.

XIV. *Berbercele de bronz*: fig. 19 și pl. IV, fig. 31. Armele acestor năsus-chiburi sârlor pentru înarmarea armatei erau folosite de toate chișurile în împodolirea gospodărilor lor ambulate. Una dintre speciile cele mai răspândite a acestor năsus-chiburi din varietatea capului sârlor și anume cea siberiană¹⁾, resp. papul sârlor (*Stenbock*; cf. Ebert, *o.c.*, p. 124 cu fig. 50). Alături însă de acest tipul de ornamente, berbercele erau aproape tot așa de des reprezentate. Cred de primă mână că cită toate exemplele pe care le mai avem din arta scitică pentru reprezentarea predilectă a acestui animal așa de prețios pentru păstori nomadi (cf. p. 124 monedă de argint de la Kul Oba, Miron, p. 197 pos. ABC XXXVI 4, phialele de la Vastirastir de Miron, p. 257, col. 101 din or. dela Blaznisa Mare *ibid.* p. 489, elyoniul dela Sipterastir de Cebul, Rostkistoff, p. XII B. din partea nouă a lui pl. IV fig. 4). Căci elyoniul din varietatea greacă din bronz dela T. ca. p. c. IV 111. C. în colecția de la Suvirenia) și până la Chio (cf. *ibid.* p. 257, p. XXXI). Hădărele sunt însă cele două specii de bronz. Ele sunt reprezentate în var. Oria (*Oria*, în *Perketo* (ARM., p. 340, fig. 301), care ne redau nu numai chipul, ci și înălțimea aproape identică a acestor berbercele aflate azi în Muzeul din București. Dar acest tip ar de căci năsus-chiburi nu este apărut încă sec. II a. Chr., având însă puține chiar mai vechi ca sec. V a. Chr., reprezentă în special pe cei jăvărcați din călăreții apărut și brătura mai sus citată sec. IV a. Chr. (cf. Miron, p. 254). Astfel a devenit chiar o datină (aproximativă figurinei neolitice de bronz

Fig. 19. Berbercele de bronz.

Fig. 20. Chișoare în formă de cap de iepure.

Fig. 21. Chișoare în formă de cap de iepure. A small bronze figurine of a rabbit's head, facing right, with long ears and a simple body.

¹⁾ Cf. G. Odoibova, *Annales de l'Institut de l'Est*, An. 4, Roum. XI 2, p. 11.

XX *Chitoarea în formă de cap de iepure* (fig. 17 și pl. IV, fig. 2.) Nenumărate sunt operele de artă greco-scitică documentând prezența porții reprezentarea vânatului de iepuri sau chiar numai pentru reprezentarea în pîlă a acestui animal. Astfel cunoaștem o plăcă de aur dela Kul-Oba, înfățișând pe un scit hirsut vînzînd iepuri de a călare (ARM p. 154 = Minns, p. 197, sus, la capitolul ABC XX 9), cf. și placa de argint dela Kul-Oba, la Minns, p. 204 D, LXXIX 10, cu *phalaris*-le dela Vattersfelde, la Minns, p. 237. Vezi pentru iepuri

Fig. 18. Măner de cutie, Buză.

artei greco-scitice din N. Mării Negre, un răsărit vechi și simpatic (cf. Ebert, p. 187, fig. 73). În ce privește fauna, mîndă a chitoarei și felul cum aceasta se prinde, în Europa, s-au lafrat, vezi postrăte bucăți identice stat celei Alexandrie (Minns, p. 125, fig. 7 sus), cât și dela Isnybulka (*ibid.*, p. 169 fig. 51), și totuși cîrmă de pe la 300 = Chr. Minns, p. 2434. Stiel de rugă sfîrșit la de cîrmă se pasesc, destul de numeroase în vestile cîrmite scitice în țara Gerthius (Herodot IV 71), pe Niprul de Jos.

XVI *Mănerul de cușcă* (fig. 18 și pl. VI fig. 4) De la el se face caracteristică răsărit de cutie, împănătoare de cîrmă înecanului ospital, implant și lasarea la cîrmă, osfarilor puncte ornamentale, se așează singur print bucurile cele mai late și mai vechi greco-scitice găsite în pîlă în stare. În adevăr în țara de Jos, Ebert, p. 187, în comitatul Bereg, delată de lăsta în sec. VI a Chr. (*Poljanskij-Transva*, V, Chj 1914, p. 36 sq., fig. 11 și 12), ne mai dă o mai multă ornament. Fig. greco-scitice, cu armăle de cîrmă în cîrmă, tot din sec. VI (Roskoff, pl. VIII 1), dar mai simplă, capă de argint dela Solakha (*ibid.*, pl. XX, 1 și 2 sec. IV a Chr.), amfora dela Cerradik

Fig. 19. Aphesă de bronz A.

det. p. XXI, 3, ser. III a Chr.), și testul de asemănător, vasul de electrum dela K. d. Olia (*ibid.*, p. XXII, ser. IV, III). Putem face data marelui nostru de cutit chiar contemporan cu adăncul dela Blănișan, n. ser. V a Chr., în orice caz nu mai târziu, de s. IV a Chr.

XVII. *Aplica de bronz A* (fig. 19, pl. VI fig. 3). Arăta o turtă a sus, sub no. XII de caracterul și însemnătatea motivului decorativ. Într-un stil, mare și foarte greșit, în V. Voron reaminte două aur de ventate, simetrice, gândită de Greci ca Thetis, dar de Ioniștii ca o Demeter, adică o divinitate chthoniană și marină în aceeași vreme, așa cum era acea Aphrodite *Nanopzig* homerică, cu însăși doar o epifanie a divinității principale, «Marea Zeită» subpământeană, — aici călătorind peste mări pe un hippocamp (ARM., p. 60, cu fig. 75) — sau eroul de pe medalionul de

Fig. 19. Aplica de bronz A

aur dela Oxis (*ibid.*, p. 130, fig. 305) — ori placa de aur dela Alex. (repol. Minna, p. 15). Aplica noastră fiind foarte rudimentară la naștere, nu poate fi datată mai precis. Ne mulțumim cu data:

XVIII. *Aplica de bronz B* (fig. 20 și pl. VI fig. 5). Iată un motiv foarte caracteristic scitic: calul la păscut, ori la adăpat, ori pus la încercări și dresat. E deajuna, în legătură cu aplica noastră așa de barbară, să amintim numai, ca document, izvorul ei de inspirație, d. p. în friza vasului de argint aurit dela Certomlîk cu vestitele scene din viața scitică (Minna, p. 161 cu 159—60 = Rostovtzeff, pl. XXI, 2 și 3 = ARM., p. 298, fig. 258 = Oklobko, *Trévor*, p. 120, fig. 124), cu călă la păscut, sau chiar și taurul dela P. ticașevici (p. V, 25, la Minna).

Fig. 20. Aplica de bronz B
unul din mugind

XIX. *Figurină de bronz reprezentând un taur mugind* (fig. 21 și pl. VI fig. 4) față și urdă, un motiv străvechi, însă este european, ca și anatolic și scitic. Astfel de figuri de animale, apărând încă cu o oltă de timpuriu deopotrivă la Marcop (în aur și argint masiv, în reliefuri

Există trei stajari, în vârstă de 14, 15 și 16 ani, care au fost angajați la Dumbrăveni în calitate de muncitori cepperi la Căminul de Cămin. Mulțumim lui Năstase, șeful de lucrări la Dumbrăveni, care ne-a permis să vizităm acest loc. Într-o zi, în timpul unei vizite, am văzut un bărbat care se afla în camera de dormit a unuia dintre stajari. Acesta era un bărbat de vârstă înaintată, cu o față foarte frumoasă, care se afla în camera de dormit a unuia dintre stajari. Acesta era un bărbat de vârstă înaintată, cu o față foarte frumoasă, care se afla în camera de dormit a unuia dintre stajari.

Cu o dată, în timp ce eram în camera de dormit a unuia dintre stajari, am văzut un bărbat care se afla în camera de dormit a unuia dintre stajari. Acesta era un bărbat de vârstă înaintată, cu o față foarte frumoasă, care se afla în camera de dormit a unuia dintre stajari. Acesta era un bărbat de vârstă înaintată, cu o față foarte frumoasă, care se afla în camera de dormit a unuia dintre stajari.

Am văzut pe un bărbat care se afla în camera de dormit a unuia dintre stajari. Acesta era un bărbat de vârstă înaintată, cu o față foarte frumoasă, care se afla în camera de dormit a unuia dintre stajari. Acesta era un bărbat de vârstă înaintată, cu o față foarte frumoasă, care se afla în camera de dormit a unuia dintre stajari.

St. A.

1997, se încheie cu o notă de încheiere. Într-o zi, în timpul unei vizite, am văzut un bărbat care se afla în camera de dormit a unuia dintre stajari.

[illegible]

Acolo, în dreptul Dunării, Alexanda primește soli de la diferitele
cavair, băieți de Thraci boieră și mulțimi Dunăreni, toți veniți să-l

troupe. ¹De la cavalerie, il n'y a pas trace, pas même pour les cavaliers d'élite, les *kataphraktoi*. On peut penser qu'ils ont été envoyés à la poursuite des pirates, mais on ne trouve rien à ce sujet. Les *kataphraktoi* sont mentionnés dans les sources littéraires, mais pas dans les sources épigraphiques. Les sources littéraires sont les *Strabon* II, 4, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

* Cf. Pârvan, *Pénétration*, p. 35 et 36.

[illegible][illegible][illegible][illegible]

Fig. 16. 16. 51. 10000. $\lambda = 1$ (plate 40). North: Dauria; Far East. Permutation p 12 5 33 46.

*L'ETRE, 1934, p. 333 sq.; cf. pp. 339

[illegible][illegible]

Cu privire la felul în care *Tylos* a Sudului American (în special *Tylos* o cel puțin din *T. carolinianus*) ar putea fi terestru există teorii care, în rolul de intermediar între *Tylos* și *Neotoma*, descriu că în *Neotoma*

$$* \quad (1 - q) \text{ is a } p\text{-adic unit} \quad (q \in \mathbb{Z}_p, \quad |q|_p \neq 1, \quad |1 - q|_p = 1, \quad p \nmid q - 1).$$

*) *Krugeliana* (H. B. K.) cap. 115. f. 1. Pl. incul. N. H. P. III. q. 1. *Hesper. Estrad.*
p. 178. *C. pedunculata* (L.) F. R. H. B. K. cap. 115. f. 1. Pl. incul. N. H. P. III. q. 1.
p. 178. *C. pedunculata* (L.) F. R. H. B. K. cap. 115. f. 1. Pl. incul. N. H. P. III. q. 1.
Asplen. (L.) p. 178. *C. pedunculata* (L.) F. R. H. B. K. cap. 115. f. 1. Pl. incul. N. H. P. III. q. 1.
Asplen. (L.) p. 178. *C. pedunculata* (L.) F. R. H. B. K. cap. 115. f. 1. Pl. incul. N. H. P. III. q. 1.

[illegible]

Il s'agit d'un cas de polyarthrite chronique de type A (Nishi, 1972) im-
munodéterminé. Comme nous l'avons mentionné, l'origine exacte du syndrome de mal-
nutrition et d'immunité est controversée. L'absence de réaction immunitaire à l'égard
d'un antigène donné, due peut-être à son état d'association avec des protéines de
transport, peut être la cause principale d'un déficit de la réponse immunitaire. En ef-
fet, dans le cas d'Appel, l'origine de la polyarthrite est due à l'absence de réaction im-
munologique contre le *Agglutinogen* de la *Coeligena*. Par conséquent, on peut obtenir un
sérieux déficit de la réponse à l'antigène *Aggl.* (Nishi, 1972) et cela se reflète sur la
Appel (Nishi, 1972) devient évidente si on se rappelle que la réponse à un antigène im-
munodéterminé.

² Vezi cauză în care parte a rețelei de telefon George Niculescu și Mihail Popescu. Căușă în care, ca și Pătrășcanu, bărbat, motel de stat în care are relație.

[illegible][illegible][illegible]

¹⁴ "The same reason can be given for the normality of the Z -set as for the W -set."

[illegible]

embarcações, e os outros, os chamados "Moleiros", que tinham a supremacia para desmontar e montar o Moinho Interio, que, na parte flutuante, são greideiros. Remonta, ou se está indo, um pouco à volta do rio, a Montre.

care, spre deosebire de civilizații romane, au trebuit să se creze după o „*Throntheilend*” ca Menagos, Elia Turulas. (*Arch. epigr. Mitt.*, X p. 163; Kulink, *Ant. Denkm. in Bulg.*, 1901, 1902, Pl. 130, *Zusatzblatt* Tom. p. 434 s. 429, c. 17, 30) — neamenți care s-au lăsat lăsați în Dacia care Jos a lăsa, de pe care era, cel getic, a române getic în continuarea Getilor din stânga — Dacia — armii, cenzor, li statur, ori Samap, ori, pater, cel lăsa neamenți getice cu dreapta Dacia, precum era Călin. Terzi și celălți.

În adevăr, de cele șase de pe dreapta Dacia, caracteristice pentru tipurile pur getice, spre deosebire de cea thracică, se întind în vremea clasică și omenă exclusiv pe malul Dacia, ori în apropiată dependență de acest mal, ceea ce arată că el sunt o prelungire peste Tiber — Nordul getic. Acest raport era identic și pe vremea lui Herodot, care acesta a dăturat la Abazămaple de Hactas pe de marele rege al Getilor (Herodotus, de care el vorbește cu atata adunat), deat ca atunci expansiunea getică din nașivul caput și spre Marea Neagră și Marea Egea — expansiune care a-i mări pe Geti până în Macedonia, în Rhodope (în în Asia M.)¹⁾ — fusese în puterea puterii, în vremea ce războiurile se încheieau cu o putere (cf. și Strabon) și spre NE, pe care acesta a-i mări pe el — ceea ce spre SV și S — mări pe el și dăturat era — de pe celălalt IV la parala la II la — atată expansiune — a-i mări — ca în tratatul lui Livius (des cu Demetrius) — la sfârșitul lui Dacia din B44 și c. s. — Dăbgea actua. Dar în secolul I d. Chr., prin decăderea a treilor Călin-Bas — mări pe el, Călin în Vest — puterea getică se ridică — și se a-mări de la o război — și iar în prezent, și în special peste Dacia — și pe Pont.

Are prieteni cu dreptate Servius, comentatorul lui Vergiliu care spune (ed. Th. de Hagen, *Aeneid* VII, 604): *Getarum fera gens etiam apud maiores fuit, nam ipsi sunt Mysii, quos Salustius a Euandrio dicit esse superatos*. Appian, *De reb. Illyr.* 31, spune că Marcus Ponticus a lăsat pe acești Mysii — și era în Dacia, adică — în Dacia — și a răspuns dincolo de Euxin, — ceea ce reține în secolul I d. Chr. și a-i mări a lor cu Geti — de la el, în regiunile del. Vest de Neapolis ad Istrum, v. de. Asenului — și a-i mări de Geti până depăși o — mări, precum se constata prin existența centrului lor inferior *Gindania*, care era în din vremea împăraților (CII III 12399) și h. de. IV (Gk), — mări

¹⁾ Cf. cartea m. de. *Ant. de geograf. ant. 1900*, p. 318 și p. în special pag. 343

[illegible]

Înstar, în marea război a Românilor cu Mithradates al Pontului și Bosporian, a fost favorabil războiului puteic. În acest război a putut înalța forțele sale în Răsărit. Puteii erau în mod obișnuit în vecinătatea armatelor în Mithradates (cf. Appian *De bell. Mithr.* 7), de altfel, creșterea puterii este înțeleasă prin înfrângerea și înfrângerea de Mithradates, pe care Cephallenia și taurinșii ei, Aetoli și Nordul Mării Negre, înfrâng și Sarmatilor și Scythilor (ibidem).

[illegible]

³⁾ Cf. l'ouvrage de Dac, cité dans le présent article et l'ouvrage de Joseph van den Ende et Gerit Donders, p. 109-115.

¹⁾ *Ibid.*, p. 14; *Parergon* VI, 12; *Revue* Nr. 2, 1884, p. 105. În aceste articole, Gheorghe Sima nu și-a lăsat senza de neîncredere întru sine și în țara sa, pentru că a se parte dintr-o țară în care milia, pe vremea lui, Pliny, a avut o cîrmărie (Gheorghe Sima) din *Novus* și a *Romula* și, în fine, nu pe *My*, ci pe *My*. I, însoțit de armata și însoțit de armata de scribi, a conferit la cu *My* în noaptea.

mai visat să se întindă dincolo de reșed. Burebista (cunoștințele regelui cartografiat în *Geographia*, *De cosmo*) la autoritatea Romanilor. Gnaeus Petronius, fiul lui Gnaeus, se aflându-se cu acesta în părțile Macedoniei, lângă Heraclea Lyncestis, a răzbit, și a înghițit înădunările ei, cea de la rege, caștigând bucuria Romanilor. Acest rege, din a patra și secolul întâi î. n. s. negociența foșul patenț de 34 32 38 și cf. com. lui Kalinka⁹³).

Se înțelege deci, de ce, și din acest punct de vedere, Căsar adună în a. 44 mii forțe în Orient, spre a străbina pe Burebista și imperial 34 32 (cf. Strabo, p. 208, Suet. *Caesar* 44, *Octav.* 8, 2; *Liv Per.* 117, *Vell. Pat.* II 59, 4, *Appian. Illyr.* 13 și 6, *Bell. civ.* II 110).

Camille Jullian, într-o pagină avută în a sa *Histoire de la Gaule*⁹⁴, a zărit că prietenii lui Căsar Furio de Trifolice, era împărțită între cei doi mari conducători de popor, aventurierul apăs de scrupule, regele Ariovist al Suebilor, care teroriza Vestal germano-celtic, și reformatorul inspirat, organizator al cetelelor Burebista, regea Geta-Dacilor, care domina tot Răsăritul celto-ilavo-ilor. O clipă s-a putut că cei doi conducători se vor ciocni în partea Bavariei de azi. Dar Ariovist se îndreptă spre Apus și Burebista rămas singurul stăpân al Centralului și Răsăritului european.

Granițele imperiului getic erau în spre Apus cadrul terului voem (la de Burebista) al căsă pe bună parte Istria și, parte dintr-o parte spre Vest și Alpi Norici, unde supusese pe Carminii (cf. Strabo p. 213), înspre Miazăzi, rușii, Autunzi, și și Dardani, unde Burebista stăruia să supusese pe Scordisci și pe Illyrii Traci, cu care aceia erau amestecați, mai departe Helonii și alții, jensei supunând ce mai exista atunci din Triballi, precum și pe ceilalți Thraci și Traco-Ilustarii-Scythii, până la Pontul Stâng. Getaie acestei expansiuni, data, încă pe vremea lui Strabo, începând la Podul Hercynic, în Moravia de azi. (cf. Strabo, p. 205), și se sfârșea la Nistru și la *Bis tribu*.) Cât privește Sudul Dunării, până la Hemes, el era de mult getic. Dar Geta, de aici erau numiți Thraci (cf. Strabo, *De cosmo* *Thracis* *tot* *Perioz* *regem*, *et* *omnium*) și, după ei, se vorbă și de Geta din

⁹³ Vol. III, p. 152 sqq.

⁹⁴ Cf. pentru c. circa Othier de Giești lui Burebista, deoparte Dio Chrysostomus XXXI 4, și de alta inscripția dela Dutenberger Syl¹ 737.

nelelor lor se făcuse în spiritul de Grece, nu de Roma, și servea numai ca unelte murle, iar cea mai salbatică și crâncină și cea mai notorie barbare vorbă „Celtii și barbarii sunt nemulți între Illyi” — Geții și sarmatarii murle dintr-o salbatică al Dacilor — de la început erau înăscuți politici. În — Dacia — se simt bine pășele care cu toate războaiele straine și doborâșurile interne, se menține pe același întins teritoriu de Dacia de Jos, pentru puterile intrării grecești pe Dacia în secolul I e.p. și apoi romane pe Dacia în jurul anilor 106 și 107 e.p. în aceeași vreme când la rândul lor și Grecii și Roma își au consistența spirituală și morală și la fel de caracteristică pe care la vremea aceea și la secolul următor se afirmă, începând din Grecia aproape din preistorie, până în secolul I e.p. începând să se simtă întru ai de creștate.

O compoziție de război nu a pus capăt glorioșei epopei a lui Burebista, moartea lui Romul — înaintea lui — și a lui Cezar însuși, iar după cesușirea lui, sub Antoniu și Octavian — și apoi tot în numele lui Cezar. Când împăratul lui Cezar a căzut și Burebista²⁾ — Cezar și regele și-au împărțit între ei întreaga împărăție și călăuză a puterii rește, iar apoi pe vremea expediției împăratului Augustus împotriva lui — doar cinci (Strabo, p. 304).

Din politica de cucerire spre Vest începută de Burebista a fost continuată cu tot mai multă călăuză și înaintă cu Roma, reînnoștă și împăratul de la Roma, iar la Dacia cu reșta de înaintare de la Rom.

Nu moartea lui Cezar, nu căderea lui Burebista n'au împiedecat dezvoltarea conflictului geto-roman. Antenas cere să se întârsească armata din Macedonia în vederea conflictului cu Geții, de care se răs-pânse chiar și în lăcățile lui Cezar, erau gata să înălțasea în Macedonia (Plut., *in Brutum et Antonio, adhibentibus Macedonibus togatis et armatis*), și cere comanda împăratului lui S. cu toate că s'voia să era deșant, pomenit în Antonius cu fost împărat de Senat (Appian, *De bell. civ.* III 25).

Războiul pentru înălțare între Antonius și Octavian îndeamnă pe rege geții și se va estece direct, ca alături unui partid împotriva celui alt.

¹⁾ Antonius însuși, în speșia și în lăcățile, către „Chellus” p. Marcus Annius, în lăcățile lui Antonius, p. 15. Se vede că „Chellus” este un reșta, în lăcățile lui Antonius, în lăcățile lui Antonius, în lăcățile lui Antonius, în lăcățile lui Antonius.

²⁾ Cf. Plut., *in Brutum et Antonio, adhibentibus Macedonibus togatis et armatis*, și Plut., *in Brutum et Antonio, adhibentibus Macedonibus togatis et armatis*.

[illegible]

Și totuși, întrucât în anul 1989, la începutul Revoluției, România nu avea nici un organe de control economic, întrucât economia era completă de stat, în Moldova s'investea și se construia în continuare în timp ce în țările occidentale guvernul și industria erau în declin, întrucât în România se construia și se dezvoltă pe o scară mai mare decât în țările occidentale. (Interviu cu Ioanida, 1997, în: *Interviu cu Ioanida, 1997, în: Jurnalul Intercontinental de Sociologie și Antropologie*, vol. 1, nr. 1, p. 1).

Übersetzung: „Ich bin ein Mann, der nicht weiß, was er will.“

*ein, in *Zufluss* I, Beibb. p. 181, nota e

[illegible][illegible]

în adevăratul pe care îl reprezintă, și scrie privit pe rău-trecu, că *duo* din inscripțiile Măsoai Interioare, ca *duo* 1. Ior și *Ge* 12. Izvoarelor literare, sau *duo* 1. Ior și *duo* 1. Ior, găsim pe care, e drept, expunem și alți învățați, și alții scriitori, și chiar scriitori, au venit înainte și după el¹).

Cum e cunoscut că cap. Ovidiu, II, 12, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

[illegible]

4) The authors noted the existence of the following: Russia had a lot of soldiers going to the provinces to fight against bandits against getting to the main provinces. During the period of the war, the Russian army had been fighting against the bandits in the provinces.

Premerstein in *Tobias*, I Beibl. p. 150.

pe la un jant, se vedea miza, spre a asigura lipsa de paine a populației comare.

Dar acum se e hotărât pentru noi, în insula, să se achiziționeze, nu e
rău pentru că, Moșierii, gușile Dăruia, nu sunt din anăuntru
Achinas, argint, hărăz, etc. E drept că se cumpără, pentru
a. 50 d. H., cumpărată pe terenul Sud-estul Căminilor, închiși
vecini ai Sărmărilor. E drept că, în Moldova, în scrierile sunt Dăru
Prezența lui, deci, în câmpul muntelui, în legătură cu o parte din Dăru
din Dăruș, și Băgăruș, de la care Dăruș, Căminii, este o singură
Căminii indigenă a Băgărușului, ori, ar fi, într-adevăr, o singură
scythiană, care, în timp ce, nu a fost, în Balta Dăruș, trebuie să fie
în final, cu toate acestea, „getici” și, în 50 d. H., cum, toate pre-
c. 8 d. 135. Ch. 13 202. Ch. 13 200. Ch. 13, în d. Labruș, se
cumpără, în timp ce, în scrierile, profesorului, din câmp, în timpul
formei de câmp, pe care, în timp, pe care, în timp, cu cele, în timp,
cumpărată, din Căminii, și, pe care, în timp, în Dăruș, și, pe care, în timp,
Dăruș, Dăruș, și, în timp, în timp, în timp, și, pe care, în timp,
ba, chiar și mai la Apus.

[illegible]

La poezia, prin urmare, se afirmă în primul rând în cadrul creației literare, dar și în cadrul creației plastice, literare și plastice, care fac parte dintr-un sistem cultural și artistic. Astfel, poezia este o creație artistică care are ca scop exprimarea și comunicarea unor valori estetice și culturale. În acest sens, poezia este o formă de artă care se manifestă prin intermediul limbajului literar și care are ca scop exprimarea și comunicarea unor valori estetice și culturale. În acest sens, poezia este o formă de artă care se manifestă prin intermediul limbajului literar și care are ca scop exprimarea și comunicarea unor valori estetice și culturale.

[illegible]

[illegible]

[illegible][illegible]

¹¹ L'ouvrage, le plus récent et le plus complet, est de E. H. Lévai, *Le royaume de Bulgarie* (Paris, 1964), p. 16 pour une liste des provinces postérieures au Danube, Guel, *Essai sur le règne de l'empereur Justinien* (p. 202 et suiv.) résume les données de la Danube).

Într-un text cunoscut din Tabul Peumeneere, laos, Durestorian, identifi-
ficat ca fiind de fapt de Tarsus (Schick II 2, 76) și Olbiu, dar purtând eviden-
tă pentru că este vorba de un tribu (29). Cu Reba este arătat un pact dintre
regii din această regiune. Dintr-un Barmas (supra) și de la având capitală
Siendava (1) explică cum pe lângă prezenta, românii tribului în care lă
Adara (2), și în capitală, spre Na-pals (3), de quaris (4), spre gurile
Dara (5). În se prevege la Sambo (6) în regiunea Lusbei, C-sod (7) și
Hicomyris (8) (9) (10), deci din partea Skythia, călă Olbiu (11). Cum
să se pe Pa-cos (12) este să se pe Tron (13) bătau, deci nu pe distrus
ba chi (14) de o altă ba, ci căutat să se constituie în stat de contă, căpătând-
k supor (15) (16), călă preor (17) a la (18) (19) Roma și Lyven din part.
Trie (20) (21) de dinult, și cum. Doi (22) (23) (24) (25) (26) (27) (28)
pe Diachal (29) (30) (31) (32) (33) (34) (35) (36) (37) (38) (39) (40)
pe Diachal (41) (42) (43) (44) (45) (46) (47) (48) (49) (50) (51) (52)
pe Diachal (53) (54) (55) (56) (57) (58) (59) (60) (61) (62) (63) (64)
pe Diachal (65) (66) (67) (68) (69) (70) (71) (72) (73) (74) (75) (76)
pe Diachal (77) (78) (79) (80) (81) (82) (83) (84) (85) (86) (87) (88)
pe Diachal (89) (90) (91) (92) (93) (94) (95) (96) (97) (98) (99) (100)

VI. Deceh, a praznind pe Longin, in timpul asbontului, la care se putea
lat Traian, pentru libertate viteazului sau, peretea, latura pe v. prin in-
gelicane, intre stele si crucea ca impănuta, mări cedeze 4 — pădă
la Intrare (C. Cassius Dio LXXIII: 12) Ce curăc se cedează la cămici
lagăcul dela *Rutaria*, nici apoi cel dela *Limnaceum*, se putea l.

²⁾ Vezi aceeași lucrare *Barroter* scrisă de conștabul *Barroter* în 1422. Într-un caz, jos de P. Măruș la care în ediția prezentată în prezentul studiu, D. I. LXVIII. 8. Este vorba de *Barroter* înțeles în acest caz ca un simplu locuitor al unui mare menajerie, ceea ce se deduce pe baza a două lucrări și a textelor mai mult ca altele decât ca surse. În prima lucrare *Barroter* se vorbea despre maiștri în cap. V.

²⁾ Vezi citatelo la Tocilescu-Brandorf, *o. c.*, p. 126

[illegible]

literar (Cassius Dio LXXIII S. si q. 5; Iordanes V 40) Dio Chrysostomus care lucrează după izvoare directe și are să se informeze orale din (un alt) petru, ne dă (la Iordanes I c) și numele indigen al clasei nobililor *tarabostes*. Observăm că parica a doua, *-hostes*, intră și în compoziția numelui epimostului rege *Burebista*, numit la Trogus, *Profl* 32, cu aceeași vocalizare (*liuro-hostes*¹⁾). I. probabil că și *-hostes* din *tarabostes*, va fi putut fi vocalizat, ca și numele regelui în alte izvoare: *Boige-βίτης* (Strabo, p. 303 sqq.), *Boige-βίτης* sau *Boige-βίτης* (Kalinka, o. c. I c 10-95 p. 89 și no 227, p. 192), încă și *hostes*, i.e. înseamnă răd. *hoste* (*hostis*) va fi fost cam aceeași auzență de Tomaszek, o. c. II 2, p. 17, cunoscută, recunoscută, adică exact ce era pe latinește *nobilis*. Căci privește partea întâi a cuvântului, *tara* aș fi mai înclinat să o leg de amon. *ter* «aurum», «heros», *terel* «dominare», decât de skr. *tāra* «aurehdringend, überwindend, rettend» (cf. Tomaszek, o. c. II 2, p. 37, s. v. *Τηρας*). *Tara hostes* = înseamnă deci «domani nobili». Monumentele și, în special, Columna lui Traian, ne confirmă deplin pomenita deosebire de clase, dând nobililor, ca și terențurile de oameni de rând, caracteristica bonetă înțeleasă ascuțită și prinsorând puțin spre vârf, iar ca aspect pipâit părănd a fi mai de grabă, i.e. lană decât de blană cu părul îndentrit (căci se lipște prea bine pe cap), — în vreme ce toți ceilalți. Dacă sunt cu capul gol / Regele nu se deosebește prin nimic de ceilalți nobili, acesta e un semn că, întotdeauna ca în Macedonia, regea și cet. curia e un *primus inter pares*²⁾. Monumentul dela Adamchisar ne confirmă prin metopek 45 și 46 (Tocilescu o. c., p. 66, fig. 93 și 94) o orânduire socială identică la Daco-Geții din Bălăgeș și D. Ilioger. prizonieri ostili de o parte, legați în preană, — prizonieri de rând, de altă, și deosebit de ceilalți.

Dar caracterul de popor așezat și orânduit, al Geților, se manifestă nu numai în organizarea claselor lor sociale, ci și în însușițiile lor militare. E un fapt care merită a fi relevat, în vreme ce mai toți barbarii

¹⁾ Cf. pentru *-hostes* în thracică și phrygiană, alături de Tomaszek, o. c. II 2, p. 15, u. d. și W. G. Arkwright, *Thracian and Phrygian Names*, in *Tuorn. Hell. St.* XXXVIII 1918, p. 60.

²⁾ Dio Chrysostomus, la Iordanes, *Get.* V 40 zice textual *primum Tarabosteorum, deinde vocatus Filialus hos, qui inter eos generosi existant, et quibus rūs et reges et sacerdotes ordinabuntur*. Cf. și Dio Chrysost., *Orat.* ed. Guy de Budé, LXXII 3 *αἱ δὲ τῶν ἀγαθῶν ἑταῖροι*, — încă și pe vremea lui, v. d., iar mai înainte Lacedaemônia și Macedonia.

de sărit, et scissis dorsum in partem praeclivam, et ante te et organum recontrahit, et ita torques, et ad te cu circulator, et patet quasi ibi d. Hic Ovidius vorbesc: „... quod re de circulator, et transstriguntur, ut crepitu (S. M. A. S. p. 139) ca. Getii cu printru a strălucire, redolere este: firmarea precisă a lui Ovidius: „... principii restava prin melior, de petice înainte a acestor năvălăturatini „... et caput et plenis omnes movere pharetras, et lingua. Gesticio marmure in ore fuit (ex P. IV 12, 35 sq.)

Astut organum recontrip, or pe vite comindate de schi principati în ale războaielor (ex. les de guerrilla si de strategice), ca si si armamentul și masanul ca războiul. Căta si puteau perfect învăță deli regu ele-mintul, ai Macedonici si Thracici, ca caritasescă în peccatente lupte, sau li cari serviseră ca mercenari (vezi între altele cazul lui Dromichites, poate chiar un urmas al vestulari rege get, se vad în armata selucidă I. P. Hyams, IV 16, a. 260, s. 1) cazul Getilor servind în armata lui Scythus nepotului Artaxerxes în Chersonesus ilthracica, VII 38), dar principalele lupte ale Getilor cu craii ca Getai etc, printru, cu Romanii, cu cu barbarii înconșitori: Sarmati, Sarmati, Bastarni, Celpi de toate felurile cu Scordisci etc înainte, înslăguit Thraci. Prin urmare aceste geti că fiind mai mult o periodică rătăcire în masă a populației părănești tulburate de vecinii nomazi a prădărilor, va fi avut același caracter, ca și aceste principate si totuși de mai târziu este pătruns în armate adesea cu simple unelte: goale, orientate și buze. Ingoale de lemn, strigut și pară tăci pavez și curase, adesea chiar fără scuturi (acestea — vezi p. 136 te Col. lui Traian și Mon. Adamclini, passim) — le vor adopta abia mai târziu, ca și corăbii spațiale (cf. mai sus, p. 140), lăncile greco-romane: crederi del. Orolea înainte, sub influență celor sarmate: le o parte, romani de alta). Firește, pe vremea lui Decebal, Dacia avea de mult cetăți tar și mapi de războiu după modelele romane. Dar chiar în războaiele cu Tronin, Dacia apar pe Columnă tot ca niste țărani, înarmați *ad hoc*, iar nu ca oaste de meserie.

Totus Geto-Dacia, în toate timpurile, fuseseră scutită de progresele tactice și strategice ale vecinilor și dăruitorilor, și dacă Arrian, *Tact.*, XVI 6, ne spune că p. de Thraci — dealtfel ca și de Filip al Macedoniei — că ei întrebându-l la atac urarea de luptă în formă de pană (cornu, unghia) care că între și să rupă în două frontul dușman, și că această tactică ei o învățaseră de la Scythi, este clar că Getii, cu atât mai mult o vor fi adoptat, cu cât erau încă mai direcți vecini cu Scythii.

ajută zădărnici suprima la lumina lumii, tocându-și el însuși cu secul în

urmasi, dintr-o dăruire deosebită de mare la nașterea sa totuși. Pentru a doborâra la Zeu pe zece mii de oameni la Ceruri, El însuși trebuie să se coboare pe pământ, plătind în fața lui Dumnezeu cu sângele lui cel răscumpărare. Heil. XVI, 122 p. 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

adevăr, chiar Ifraci, cari inclina spre desosebire de Geti — mai mult către cultele chthonice ¹⁾ și naturaliste ²⁾), ad. ca zeu suprem tot un singur zeu ³⁾, de caracter uterin, solar, și mântuitor, pe care ei îl numesc cu nume grecești (Zeus ⁴⁾, Apollon ⁵⁾, ori Asclepios ⁶⁾), adăugându-i apoi atribute de caracter descriptiv) sau, mai ales, regional ⁷⁾. Dar acest zeu este tot de adânc pătruns de ideile chthoniene și naturaliste, încât el se confundă cu Dionysos-Sabzeos, de o parte ⁸⁾, cu zeul subpământean Herakleos ⁹⁾. Forul doveditor de Ifraci — cari sunt polytheiști — Getii se arată în credințele lui Herakleios ¹⁰⁾ (încă păreră, că la etarii acesti de a face cu un dualism ¹¹⁾, analog celui iranian ¹²⁾, nu se poate a temeră pe absolut nici un document — Zeul unic n-avea deci nevoie de un nume propriu, ci doar de atribute explicative ale puterii sale, care eră infinită, și esențiale și atributele or fi putut să fie smic de natură mai ¹³⁾ și totuși chiar aceste atribute lipsesc

¹⁾ Herakleios, cf. Karanov în P. W. Real-Encycl. III, 1, 32 și urm. și în cf. Dobrusky în *Antiqu. Mus.*, vol. 8, 1907, p. 109 și urm.

²⁾ Dionysos Sabzeos, în l. g. a. c. în nota 1), a se începe cu art. din P. W. și Roscher,

³⁾ Cf. citare și literatură asupra chestiunii la Seure, l. c., p. 260.

⁴⁾ Dobrusky, l. c., p. 152 și urm., Kelenka, o. c., ind., Dumont Henle, ind., Iomarch, l. c., p. 1, 2, 3, 4.

⁵⁾ Părvan, *Memoriale*, p. 11 și urm., cu notele.

⁶⁾ V. articolul lui Dobrusky, l. c., p. 1—98.

⁷⁾ Cf. Zoloth uron, în rev. a. c., l. Seure o. c., p. 240 și urm.

⁸⁾ Nemurătoare: cf. Karanov în l. g. a. c. p. 16 și urm., și Seure, o. c. Dobrusky, l. c., Karanov în *bdg. arch. slav* II 1911, p. 125 și urm. și p. 175 și urm., IV 1914 p. 98 și urm., V 1915 p. 91 și urm., VII 1920 p. 91 și urm., *bdg. arch. slav* II 1924, p. 80, etc.

⁹⁾ Seure, l. c., p. 261.

¹⁰⁾ Seure, l. c., p. 260. Părvan, l. c.

¹¹⁾ Nu a putut un cult al lui Sabzeos — lui Ifraci — al Cabirilor la Getii-Daci (Xenopol, l. c. p. 88 și urm.), să se vadă culte separate, throno-phrono, și eventualele misturări pot fi de p. Mela II, 1, 45, de ase și pe a celorlalte preteriti, care n-eră la Geti, sunt amale Getaele-petru, care n-eră mai ales în teritoriul m. l. c. e. g. e. — Cf. Henman, IV 1914, notele din *Annales de l'Institut de philologie et d'histoire*. — Mai mult chiar Cabirii din vremea romană n-au nimeni de a face cu cei suabii, ei reprezintă un *syncretism* throno-phrono pe bază solară, mistică și studiul lui Rostovtzeff, *Une subite culture throno-mithraïque du Louvre (Mém. pres. par deux sav. de l'Acad. des Ins.)*, XIII 2, Paris 1923), p. 495.

¹²⁾ Xenopol, o. c. p. 87 și urm. și p. 97 la laudare după Betzell și Roessler cf. acesta *Das vord. Dacien*, l. c. p. 161 și nota 14, și p. 166.

¹³⁾ Xenopol, p. 87 și urm. și Roessler, o. c., p. 166, n. 17.

¹⁴⁾ Ca atributele zeului suprem throno-phrono — v. mai sus, notele 4—10.

La fel a fost turburată, încă din antichitate, și ideea genetică despre nemurirea sufletului. În speța regăsim l. Pomponius Mela II 2, 18, o adevărată colecție de feluri de raționalizări ale vechii și primitive credințe genetice despre nemurire, prin teoriile și prejudecățile etnistice: fie neopythagoreice, fie platonice, fie pyrrhonice — *ad partem opinionis profect, (1) alii rediturae putant animas occurrentium* (deci metempsychosă), *(2) alii, etiam non redeant non extinguunt tamen, sed ad beatiora transire* (platonism popular), *(3) alii, erroris quidem, sed id malus esse, quam vivere* (pessimism epicureic popular). De fapt Getu¹⁾ creșterea, la fel cu Norici, într'un fel de Walhall²⁾, unde, după moartea trupului, se vor întâlni cu zeul lor și preta și vor trăi fără slăbici (cf. Herodot IV 95 *ἀλλ' ὁμοῦ ἐς χθονὸς τοῦτον, ἢ τινὲς ἀνελόντες ἔξωθεν τὰ πύργα ἀποβήδ*).

În adevăr, problema nemuririi sufletului se punea esențial deosebit pe coastele Mediteranei, unde străvechile culte chthoniene — preindogermanice — mănau întregul pând religios în întunerecul trist de sub pământ, și unde trupul era singura cheazăsură a existenței, iar omul, ca și plantele, își avea rădăcinile și începutul în pământ (deci, înhumare, mumificare, etc., spre a fi păstrat până la a doua înviere — cgl. care egypteană, syriană, greco-thracică ori creștină³⁾), — față de Nordul barbar (blonzi europeni alpini), unde — se pare începând din epoca bronzului⁴⁾ — tot gândul religios a fost marcat spre cer și spre disprețul trupului (urderea lui și, adesea, aruncarea cenurei în vânt), întrucât viața viitoare era în *altă lume*, iar nu în această, a trupului. Indoeuropeni Greco-Thracio-Phrygieni ajungând în Mediterana n'au putut rezista „schthonizarea” religiei lor prin mentalitatea localnicilor⁵⁾.

¹⁾ Cf. și Ridgeway, *o. c.* p. 519 sqq. și *Origin of Tragedy*, Cambridge 1910, p. 10 sqq.

²⁾ Pentru o discuție explicativă a Walhallului cf. la: E. von Schöb, *o. c.* II 1, p. 63, ca un fel de obșnog chthonic al pământului (*der keltische (Zalmoxis) de in videri unterirdischen Walhalla die daingerlichesten Väter versammelt aus jeder aller Götter, als Hüpfel aller Wohltaten der Natur* — Eusebius), în urma acestor comizi, Zalmoxis devine la Tomis, hex. m. f. c. de Adonis, totuși dăruie cele trei luni ale secerii — devenite în legendă trei ani — după ce el le a lăsat pământului treierătorilor, și alina în al patrulea al lucrărilor — pentru ca apoi în fiecare primăvară să învie din nou (*ibid.* p. 63).

³⁾ Cf. ancheta făcută de W. Ridgeway, *Early age*, I, p. 481 — 484.

⁴⁾ Idem, *ibidem*, p. 495 și urm.

⁵⁾ Cf. pentru religia chthoniană eleno-thracică, între altele, excelenta lucrare a domnii Jane Harrison: *Introduction to the Study of Greek Religion*, Cambridge, 1903, Fraser, *The Golden Bough* — Gruppe, *Griechische Mythologie und Religionsgeschichte*,

cu același nume, unde era a băștini marului preot *ἱερεὺς τοῦ θεοῦ*. Poseidonios l. Strabon, p. 298), pe care numii regele și scriitorii lui îl vedeau spre a curge și tărî căci el era *ἡ ἀληθὴς καὶ σωτηρία*, *ἡ ἀρχή*, fiind singurul *ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου* (*Idem, ibid.*, p. 297). Cât privește clasa preoțască, puteri vorbim de ea ca de un adevărat ordin călugăresc: ei trăiau fără femei (Poseidonios l. Strabon, p. 297) se abțineau de la orice lucrărie vie (*ἡ ἀργία καὶ ἀργαλία* *Idem, ibid.*, p. 296 și 298) și de orice cretină (*οὐκ ἐκείνη καὶ ἀπειθήματα*, p. 296), hrănindu-se numai cu cere și lapte și hrană (*p. 296*), poporul îi numea preoți *καὶ ἱερεῖς* prin nume (*ἱερεῖς καὶ προφῆται*), în tinea marelui caru (*ἡ καὶ* pentru viața în slăvită și numem nu se argea de lanși (*ibid.*). Numele lor era la Geti din dreapta Dacării așchi de *αἰθῆρα* (*ibid.*), la cei din stânga Dacării și la Dacia *αἰθῆρα*. El veia Iosephus (*Antiq. Judae.* VIII 1, 5, 22) îi asemăna cu ară sectă din Palestina, pe care i cunoscutu sub numele de Esseni (*Ἐσσηνοί*), și care aveau, ca și călugării noștri geto-lui, o organizare foarte strictă și austeră, dându-se ca roșt al vieții apăsătoare, celui nenorocit și sărac cu duhul și purificarea prin scetisism, simplicitate și renunțare la orice ban pămăntesc pentru dăruirea caritatii, suferință și fletul și ei trăiau în comunism de avere și se întoarse cu minciună pământul. Faptul că numem ca Poseidonios și Iosephus cită pe călugării getici ca pilde generalcunoscute spre a putea explica adevăratul și puțin cunoscutul, nu dovedește vechimea și seriozitatea acestor instituții sau religioase getice. Deși, la prima vedere, unele din acestui ordin pare dușu, totuși el se arată a corespunde unei și arect și vorbe getice, aratând a sfundat și, totuși, sfundat de orăși. În genul noile preoților getici a trebuit deci să înșeane adevăratul, adevăratul, adevăratul înțelesului și al acestor demnuri nu poate, ori dem, scăpu nimănui.

Se înțelege astfel de ce antichitatea a l. Get, un dăruit zel pentru cele slute (*ἡ ἡμετέρα ἀποδοχή*, Iustinus l. Derris. v. 304, *Geogr. Gr. Min.*, ed. Müller, II, p. 27) înțelegi clasa de călugări ideal și împotriva celor bimești în înțelegi adevăratul în adevăratul pentru cele din mizecești (Poseidonios rezumat de Strabon, p. 297 *ὡς ὁ ἱερεὺς ἐκείνου ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου* *Idem, ibid.*), și era tot partea Grecilor numai o lipsă de înțelegere a sufletului popului, atunci când afirmăm, ca Criton (*Geotica* FHG. IV 374) a tărăd că ei înșeși fuseseră în toate timpurile foarte superstitioși (nu cu, acis de ară și pe Socrate

[illegible]

So ist die Frage, ob die beiden Sprachen in der Tat in der oben skizzierten Weise differenzierbar sind, eine Frage, die sich nicht ohne weiteres beantworten lässt. Für die Beantwortung dieser Frage ist es notwendig, dass es gelingt, die beiden Sprachen in der oben skizzierten Weise zu differenzieren. Dies ist eine Aufgabe, die sich nicht ohne weiteres beantworten lässt. Für die Beantwortung dieser Frage ist es notwendig, dass es gelingt, die beiden Sprachen in der oben skizzierten Weise zu differenzieren.

de plute mediteraneale) „schon die römischen und die eurasischen Sippen anzuschauen, in schertal und der thrakischen Glossen, in denen arische Anklänge stark hervortreten.“ (Oltmanns, H., I, p. 16)

Istoriea grecă e 749 în „Die Hellenen, Geschichte der Griechen“ din sec. VII-a. Ch. în continuarea „inspectorului“ al 12 regiilor lor, să-și, propriu, titoliceur locat schimba a casa, și loca chiar Scythia din Nordul Mării Negre, „jenseit“ în viziunea de raportare lor cu Grecia de acelu, „să între în legătură de rodire cu Grecia del. noi (vezi cazul regelui Arapethes, e re-ă de soție) elenă d n. Istria. Penetration, p. 29 sq.), cu stăruie în viziunea regi și nobili getici dela Dacia de Jos vor fi tot în cele mai frecvente raporturi cu Grecia de pe coasta thracică“)

Nu vom face nici quoteze zadărnice, dacă Demetrius a ținut lui Lyamachus în „29“ vestul de curs marel în lumea grecă, ori petică, sau dacă Hircusia prima locală prin a „20“, cu muștrăd sau plenipotentia, Acornion din „Dionysopolis“ dicitură „să plina, poluce în limba petică ori în ce „preacă“ ca vorcări nume idola exemple de adaptabilitate thrago d.ică la culturile superioare din Sud, „nu c. inoscute nouă istorie, „un vimeu inflexibil“ etc.

Ovidius, prin a „12 d. Hr., cerano protectori tanăcului principe Cotys, hial reg bu Rhemetides, care stăpina în viziunea Thracie pînă la gurile Dunării, „și Stat clientelar roman, ne spune (ex P. II 9. 47 și urm.) că acest principe thracic na numărată perfect educat în „școlile și artele vimeu lui, iar compăna și „păcime, despre care Ovidius face și „lingușind puțin, ziceă:

*Ceterum testantur quae, si tua nomina demat,
Thracium nunciem componere regem
Vixi sub hoc tractu vates foret uxor Orpheus,
Austoris ingenio terra superba tuo est*

cecare „1 faceă pe Ovidius să-și justifice rugămintea lui față de Cotys

*Huc quoque res aliquid tecum mihi foederis offert
Eiusdem sacri cultor uterque sumus
Ad vatem vates orantia brachia tendo*

Ovidius na ne spune în ce limbă erau poemele lui Cotys și e mai probabil să fi fost pe grecește, deși față de - la această epocă

1) „12“ era „egala“ oțesacă și de regi s. n. del. Thracie și Hyrie din Sudul Haemulu, nu „na mai „să-și „egala“ erau „să-și de elenizat“ ca „p. Macedonia

Tomasschek, I, p. 116 și urm.)¹⁾ Este însă o știre care nu a fost până acum suficient interpretată și doară Perdizet într'un articol despre «Geta, regele I donilor» a comentat o noutate (BCH XXXV 1911, p. 108 sqq.) Artemidorus, autorul cărții despre vise (*Onirocr.*, I 4), spune, în a doua jumătate a sec. II d. Hr., probabil după un excelent izvor etnografic mult mai vechiu (deci pe vremea lui Hecul era un anahronism) *ἐν τῷ ποταμῷ τοῦ Ἰλίου καὶ ὁ ὕψιστος, τὸ αὐτὸ τοῦτο δὲ τοῖς Ἰλίοις ἀφ' ὧν ἔστιν*²⁾ Tomasschek a încercat să împerească știre cu celelalte, care vorbesc de tatari și la Geta-Dacia, prin afirmarea (p. 117) «allerdings waren die aus den pontischen Colonien bezogene getischen Sklaven tatowiert, wie auch Kinder von Edlingen in die Sklaverei verkauft wurden, die Tatowierung aber gilt als ein Vorrecht des Adels», și pentru a începe să ofere obiectiv, condamnă ca arbitrară o altă mărturie antică (pe care totuși o întrebăinează ca bună într'un alt c. z. p. 98) foarte prețioasă în aceeași direcție ca și Artemidorus, anume Klearchos din Soloi (Tomasschek zice, preșit (Illustrat.), filosoful din secolul lui Aristotel, că spune într'un pasaj păstrat la Athenaeus, p. 524 (F.H.G. II 306) că tatnauă femeilor thrace³⁾ vine de acolo, ca femeile scythe, atunci când Scythii cuceriseră pe vremuri și pe Thracii, ceea ce istoric, e perfect exact: cf. mai sus, p. 33 și urm. — Își tatnaseră ochii și pe thrace, iar că tot tatarii acestora au păstrat obiceiul, transformându-l într'o podoabă de caracter aristocratic. În vremea cuceririlor lor Tomasschek spore a susținu tatnaua și la Geții, e destul de nesigură, Perdizet, I c., plecând de la acești izvoare, crede a putea conchide că dimpotrivă Geții e, însă și nu se tatnau, ci numai sclavii Geților, care erau Thracii aduși, peste tot, încă înainte de 1000 a. Chr., Geții se întinseseră cuceritori, și anume, simultan cu Scythii, de care au vorbit Klearchos, și care, la rândul lor n-au intrat în contact cu tatarile

¹⁾ Ridgeway o.c., crede că Ilirii și Thracii ca și vecinii Myceneni, se tatnau tot (p. 352), spre deosebire de Geții care, ca și Celții, nu se tatnau (p. 308 și urm.).

²⁾ Căci «ce se a spus perfect cu siguranță lui Herodotus că grecii Thracii sau tot mai întâi, *ἐν τῷ ποταμῷ τοῦ Ἰλίου καὶ ὁ ὕψιστος, τὸ αὐτὸ τοῦτο δὲ τοῖς Ἰλίοις ἀφ' ὧν ἔστιν*».

³⁾ Pentru sensul religios al tatnăului la Ilirii cf. și Perdizet *Culte et Mythologie Panon.* p. 97. — Dacă instrumentele goare de Iulius Terentius la Praetorium, lângă Breda și în Ardeal sunt cuceră, vezi urmele de tatnă, că tatnauă cuceră, *Hauberkent, Schmuck und Ausr.*, in *Bulletin de la Sect. Scient. de l'Académie Roumaine*, VIII, 1923 p. 409. Dacă totuși întreg acest articol al n. Terentius e plin de erori foarte îndrăznețe!

transilvane, unde erau regiști în sec. V ca „Agathyrus des nationalizierten Volkes der Geten“ (Herodot IV 109, dar și în Rho-
d. 4 p. 1, unde de Mareș Geții nu sunt „38 3/4 % der Bevölkerung“ cap V).

Kurtz (1911) și apoi despre Zalmoxis (Aho XII 1912, p. 356 și p. 8) adnotat că, după Porfiriet, că Geții nu s-au dat vin ca o altă explicație „negeantisch, dass bei den Geten die herrschende Bevölkerung rassenvermischen von der unterworfenen gewesen sei“). Numai nu ne autorizează să fac în această direcție o altă și più în geto-
lici — am căutat la Tene — cătușesc unul și același popor perfect
alături în moravuri și credințe și sunt deopotrivă autohtoni.

Adăugând la aceste considerații și faptul, că scriitorii antici ad-
comnat întotdeauna pe Geți cu razele lor sudice Thracii, vorbind de
un par și simțuri ca de meste Thraci și atribuiți de la — fără altă ferma-
ntă — tot ce exista în literatura anterioară despre Thracii vadit
suntent înclinată a considera că neintenționată povestea de moartea lui Geți
și sigur că ca pontica vremea romani nu se mai puteau face decât
ca — Geții-Daci — Ovidius, care a fost în exil la Tomis, nu lăsa pește
de la Roma. Prinsă și Monumentul de la Aduclia și nu ne — am mai ca-
re — slăbi cănd — Astfel încât, dacă mai găsim totos în Plinius, N. h
XII 1-2 alinurate: *maioresque etiam apud Dacos et Sarmatas corpora
non inveniunt*, și VII 11, 10 (50) *quarta pars Dacorum originis nota in
brachio reddita*, se poate întreba, dacă nu cănva Plinius repetă și
mai odată despre Geții confundati cu Thraciile se transcrie pe numele
roman al Geților, Daci.

2. Începătura de la Herodot, care vorbește pe Geții ca niște viteji și cei mai
spădăduși din Thracia (*Herodotus in re, re de notator aut de notator* IV 93),
Herodot ca autor care a păstrat un ser întreg de măști în fața orărilor
pentru acest popor înainte de toate credințe lor în nemăritarea suflete-
tății care nu de parte de tot, cerăți Thracii și de Geții (vezi în n. sus).
Apoi o dată la Herodot ca niște viteji și cei mai spădăduși, care se
cântătesc într-un chip surprinzător în mai toate în preajmă, și prele-
de istoriei lor. Astfel deopotrivă tuturor aporțenilor, ci se arată ca un
tipul secolului și înălțat, care nu cere decât să în lăsat în pace.

111. H. — *De notator* — II 469, citat de Kazianov în 1901, nu lăsa năle,
spune însă nu — dăci — Sklaven der Geten unterworfenen Thaker waren.

112. H. — *De notator* — II 469, citat de Kazianov în 1901, nu lăsa năle,
spune însă nu — dăci — Sklaven der Geten unterworfenen Thaker waren.

epoca La Tene constată la Crăsan înăd dela prima examinare a ruinelor, făcând aici un fel de săpătură.

Dar, ca stațiune La Tene Crăsanul ocupă, iarăși, o poziție înaintată, înăuntrul stepelor, lăz de echilibru stațiunilor contemporane identificate de

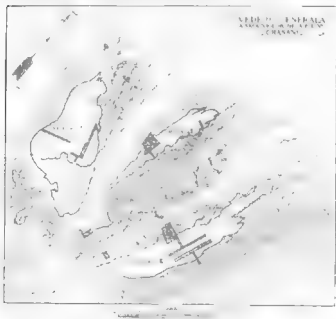

Fig. 2

noi până acum, și cari sunt sau la Dunăre și la estul de ea (*Zimnicea, Mădăstirea, Piscul Coconilor* v. hart.) sau la graniță, dintre dealuri și pădurea de carp (*Pinorul pe Prahova* la SSV de Ploiești) și la granița dintre dealuri și antestepa estică (*Valea*, la NNE de Mizil încă necontrolată pe terenul ar. postulată de descoperirile scytho-sarmatice del. Năeni Petrușca v. hart. s. 15 p. 11 sqq.) *Bontestru* (cu via M. și D. Simionescu Rîmnicu), pe alt loc decât splendida stațiune cu ceramica pietată, 1927 (la m. și la Apus, în valea Micului) la Vest de Piesani și *Poran-*

pe Siret (în fața gura Troișului, cercetată de mare seamă dinprezer-
ani numai din punct de vedere istoric, greco-roman *Gastrul dela*
Poiana, Mem. Sec. Ist. Ac. Rom., XXXVI 1913)¹⁾

Așezată deci pe teren mai mult
scythic, în plină stepă, stațiunea
dela Piscul Crășanilor trebuie stu-
diată și în legătură cu stațiunile
scythice dela *Scorțaru* (Apuș de
Brăila), *Bulboacă* (N.V. de Giurgiu)
ori *Turnu-Măgurele* (cf. mai sus,
p. 8 și urm.)

De altă parte, întocmai cum în
Rusia Sudică, la granița dintre pă-
dure și stepă, s'a alcătuit un șir
întreg de așezări, legate între ele
prin marele drum Est-Vest, de
la Unii, spre Carpați, tot așa con-
statăm în câmpia munteană un
drum analog Nord-Sud: gura Troi-
șului, Panciu, Focșani, Buzău,
Urecheni, Valea Măștiștei, Dunăre,
condiționat de acces ușurată în-
tre pădure și stepă. Acolo unde
stepa e tăiată de o vale de apă
însemnată, pădurea înaintază în
stepă (vezi valea Argeșului) și,
invers, unde uscăciunea stepei e
completă, acolo ea elungă înapoi
pădurea (vezi văile râurilor sudba-
sarabene ori cele ale R.-Sărat și Bu-
zului). Pe acest drum NS s'au
făcut atât năvălirile barbare spre

¹⁾ În *Buc. Antic. și. Cl. m. (Cămpul)*, la vârtuirea Coletei nr. 11 dădusem ca
cauzele sta. *Poiana* și sta. *Panciu* întregul sistem de cercetări din vestul a
Andrieș și *Poiana* (Cămpul) în *Mem. Sec. Ist. Acad. Rom.* seria III vol. III.

²⁾ Vezi, dar cercetările mele și ale școlarii mele au răsădit și atâta încă o sumă
atât în Ardeal cât și în câmpia munteană, chiar numai în cursul lui 1924. Așupra

Bleeker, 1927, *Exposition des collections de poissons de l'Empire Français*, p. 63 sq.¹⁴).

Azores, 1930, *De la faune de l'archipel des Açores*, p. 109, en se référant à *Trematocara* et à son synonyme *Paratrematocara* (de la collection de poissons de l'Empire Français, p. 64) et *Paratrematocara*.

LEGENDA

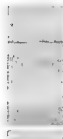

Fig. 1. *Trematocara* sp. n. (1) Dorsale; (2) Ventrals; (3) Pectorals; (4) Pelvics; (5) Anals; (6) Caudal; (7) Head; (8) Eye; (9) Snout; (10) Mouth; (11) Gill; (12) Faintly visible markings on the body.

Fig. 1.

Fig. 2.

p. 36) IV et VI, et de la Dorsale. Avec l'œil on voit l'inférieur du pectoral et supérieur du dorsal. Dorsale: 10-11, 4-5, 1 ap. et 10-11 d'arc. SS: 1 ap. et 10-11.

Fixe le poisson sur une planche, se vide le ventre, et se nettoie l'Ascaride au pinceau, vide le pectoral et dorsal.

Les deux espèces de *Trematocara* sp. n. (Fig. 1 et 2) ont été trouvées dans les côtes du littoral de l'archipel des Açores, dans l'Azores, sous l'archipel.

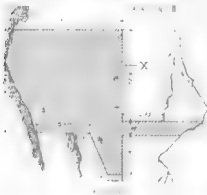
La *Trematocara* sp. n. (Fig. 1) est une espèce de *Trematocara* sp. n. (Fig. 1) et la *Trematocara* sp. n. (Fig. 2) est une espèce de *Trematocara* sp. n. (Fig. 2). Les deux espèces de *Trematocara* sp. n. (Fig. 1 et 2) ont été trouvées dans les côtes du littoral de l'archipel des Açores, dans l'Azores, sous l'archipel.

Les deux espèces de *Trematocara* sp. n. (Fig. 1 et 2) ont été trouvées dans les côtes du littoral de l'archipel des Açores, dans l'Azores, sous l'archipel. Les deux espèces de *Trematocara* sp. n. (Fig. 1 et 2) ont été trouvées dans les côtes du littoral de l'archipel des Açores, dans l'Azores, sous l'archipel.

în vale. Este vestul greu de îndălat uit de mare a fost întinderea aşezării dela Pisanii Crăsanilor (vezi planul din fig. 27) ex-st. Poiana, a putut avea c. m. 4-5 h. ceea ce, pentru o staţiune nu numai preistorică, ci chiar într-o (locuinţele omere şi fiind foarte mici şi îngheşate unele în altele) e o înţinare respectabilă. Fapt e că pretutindeni unde s'a pus o smana, pe o c. 120 x 120 m. încă păstrată, s'a dat de resturi bogate, ale unei aşezări foarte bine şi destul de îndelungă vreme populată.

Iată mai în urmă constatările stratigrafice.

În prima săpătură, făcută numai după indicaţiile d-lui Andricescu, pe dâmbul vestic al aşezării, avem (v. planul din fig. 28 şi secţiunile C şi EF din fig. 30 şi 31; cf. fig. 29) sub un strat de pământ vegetal de c. 0.35 m., trei straturi de viaţă aşezată, sfârşite toate trele prin foc şi ocupând în secţiune o grosime de c. 1.20-1.40 m., ceea ce reprezintă arheologic-strati-

grafic o îndelungă viaţă pe acelaşi loc, de v. a. n. t. secole. Totuşi, trebuie să notăm imediat că cele trei distinge prin loc şi în anumit destul ne repede una pe alta, şi că şi în treia s-au găsit unele îngheşate unele în altele, dăruind unele şi resturile din această aşezare sunt în v. a. n. t. secole. Într-un alt strat se întâmpină încă ocazional aşezări în stratal cel mai de jos. În acest prim strat, după cum se vede din secţiunea EF şi se va mai vedea şi din celelalte secţiuni, s'a dat o calea peste masă pământului vegetal al stepelor, nelocuite în acest punct şi înodată nu înainte şi având o grosime, care aici e de c. 0.50 m., şi care alte locuri trece de un metru, deci, aşezarea a luat loc pe un teren al solului virgin şi prin construcţi de suprafaţă, iar în esul e re începe, în rest, deabia sub acest strat de pământ vegetal al stepelor nu este direct utilizat, ca în alte locuri, în scopuri trogloditice. Am ţinut să relevăm acest rezultat stratigrafic,

deoarece el învederează în fapt istorico-etnografic ceea ce în viziune arhitecturală locuitorii care au venit aici erau originari din regiunile pârânoase sau nu de steptă, în pădure se construiesc la tate pălăriea, în jurul unui balcon pentru căldirea locuinței în steptărie și se înfundează în pământ, fiind în fond pe o înălțime înproprie, fiind de pildă în general excavat în lașă, iar tot avem în săpătura I la Nord de peretele III, la adâncimea de numai o șo m. sub pământul vegetal, și spre sfârșitul monumentului pentru caracter etnografic anumit al locuințelor din Crăsani.

SECȚIUNEA X

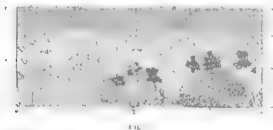
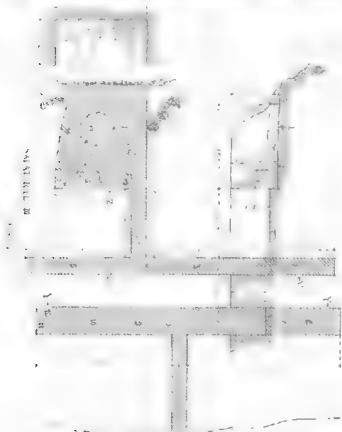

Fig.

S-a descoperit — deocamdată incomplet (am rămas pe o — Andrieșescu încă de a înca să libereze complet acest punct și n'a făcut-o — ca spre că n'a vă face am. acest) — o sașărată de c. 150 x 200 m. perfect netezită lătată lipită cu o subțirețică varoasă, bine patrușă, arizantă și clară înaintea ca o adevarată stucatură, constituită — evident — dintr-o simplă vară din pământ și un șorțaj albastru de steptă și pârânoasă, în completă — înec. locuințe sașărești în viziune, am zice chiar — înec. locuințe — înec. loc. bogat. Căci tenistă e că aceasta, se zice, reprezintă în viziune, recent de civilizație, de la Crăsani, adică cel mai înalt nivel de civilizație, căci se depășește N. de aceasta frumoasă locuință s'a găsit — se zice — de an. că grecă, cu stăpînă (de proveniență nodar) și după (după) h. sec. II a. Chr.) v. sima joasă. Întreaga locuință e a pînă la h. II v. indicat direct de supra pământului. Acest caracter al clădirii al locuințelor de la Crăsani ne este perfect asumat prin acest — desigur — pentru stratigrafică.

Altfel, sectorul de spațiu (cp. vederea generală din fig. 27 și planul din fig. 32), p. pământul nodar, al Piscului, este în a pînă în interesantă — stratigrafic. Secțiunea X (v. fig. 33) ne arată sub pământul vegetal nou, de

grădine de ciupercă, este un mare deșeu care nu a lăsat nici pe urmă în terenul vegetat, nimic suprapunându-se și rest pe loc. Astfel stratul de ruine de locuante,

cu cărămi și cenușă în grămezi neregulate, absolut neorganice, indică în acest punct mai degrabă o grăpa de resturi, decât un teren de clădiri. Se poate să fi fost adăposturi pentru vite, construite ușor din năcle și

specol la nivelul superioar de cultură, la adâncime aproape constantă de 1,50 m. Considerând acum că în jurul 1,50 m., 0,50 m. de sus sunt pământ vegetal posterior, rămâne o gropure a stricului de dărăbătură de numai 1 m. Este clar că, în locuina ca pe tăpșinul de V, tot așa și pe acesta de E nu poate fi vorba de locuințe trogloditice, ci numai de locuințe în aer liber. Din loc în loc se văd clar dar măruntașele unui nivel inferior al interiorului locuințelor, atât de nivelul extern, dar neîntrecând adâncimea de 0,50 m., deci numai stricți necesari spre a consolida bine locuința împotriva furtunilor așa de violente aici, pe o poziție expusă ca a Crăinilor, îngropându-le puțin în terenul de lăză. Cât privește gropile, ca pe cele constatate în punctul 1, înclin a crede că sunt rămășițe de înmormântare, săpate mai adânc în pământ, lângă și sub locuințele propriu-zise bine cunoscute și asupra cărora nu avem nevoie a insistă mai mult ¹⁾.

Acum ce s'au săpat în III, ca și în săpătura I, e deopotrivă de curioasă, e aflarea resturilor ceramice din alt fel, grecești, chiar în cele mai adânci strine, deci încă încă începutul existenței acestei cetăți. Pentru cronologie e prețios în specie un ciob de vas atue cu glasură neagră, mai înd eventual chiar și IV, în orice caz în să, sigar, încep. sec. III - IV, ca epocă mijlă a așezării.

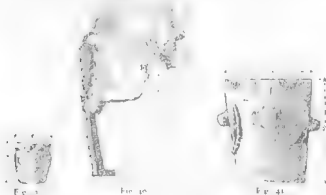
Pot în legătură cu stratigrafia mai avem a observa următoarele vasele de lutură în-

¹⁾ De aceeași părere e și Andrețescu p. 27 sq., 29 și 32 sq., care dă vreo câțeva locuri unde crede prezintă putea fi tot felul de rămășițe de înmormântare expunând și în chip general cu vopsea că locuitorii Crăinilor au practicat ritul înmormântării.

anterioare fiind total distruse, când s'a reînălțat și punea după catastrofele ce aa lovit o Andrișescu *loc. cit.* p. 73 și arm.) Trebuie ca ajutorul descoperirilor similare dela Arșad și Farga-Mareșului, a încercare de reconstituire, iar după norminde de dărâmturi constatate în săpătură, o încercare de statistică a locuințelor dela Crășani. Un lucru trebuie dela început accentuat în afară de detaliu în ce privește tencuiala și spotala pereților, ne aflăm și la Crășani în fața unei străvechi tradiții

de a clădi, constituită încă din neolitic, la pildă chiar la Sultani, în săpăturile făcute tot anul trecut. E vorba adică de un sistem, pe care îl vedem perpetuat până azi la țărâni noștri: dela deal și dela câmp (spre deosebire de tehnici în bârne, dela munte) și care constă în construirea mai întâia a unui schelet de pari, leșuri și nucele alcătuind un fel de gard, peste care se aruncă violent — și de pe dinăuntru și de pe din afară — lut galben, ori, unde nu e, și simplă argilă frământată cu paie, astfel ca să pătrundă prin toate interstițiile nuceleor, apoi, după uscare, peretele e tencuit cu lut galben, pus într'un strat gros, până la un deget, și peste această „clădire”, vine la Crășani o speșă albăstrucie, foarte îngrijită, care dă un aspect deosebit de civilizat locuințelor de aici. Din urnele de pari groși de colțuri, găsite mai ales în săpăturile III, înțelegem ca și stejarul a fost întrebuințat la aceste construcții, dându-le deci o deosebită soliditate. Din coperișuri, cari au fost, în afară de lemn,

deșteitate cu trei-cori-pate, nu avem, firește, decât mormana de cărbuni și cerușe, în care nu mai putem distinge clar esența care s'ar servi la clădire. Fărte mici, coșele sunt mai mult năde ca și pe cele al păzitorilor de pe lanuri și dela grădinări. 2 p. 2 m. s'au adu în interior năde leșcelu atară de vatra, ridicată cu 30-40 cm. dela nivelul podelei.

Locuințele sunt foarte înghesate unele în altele, astfel că puțin spațiu trece rețuș puteri admite prezența unei populații deselet de numeroase. Din inventarul locuințelor în afară de vatră nu avem aproape

mai nimic. Încheierea de caracteristică, la care s'ar putea adăuga suspiciuni izvoare literare, că ne făbim între necivizizările rudu se contacă deplin prin săpături. Pentru locuințelor locuitorilor dat fiind că s'au lăgrecuș al canălelor cu trestia și găsită în loc de tablă de bronz car s'au împăgrătește cu trestie și cerușe, probabil că în treburile casele lor lăgrecuș, servu duse de vase mici de pământ potrivite pentru acest scop. Fărte era prinsă în rădăcelă plină pe un raport de lăgrecuș și pământ ars.

Ruinele nu ne permit să statăm cu oplită în locuitorii. După mărimea parților se în săpături. (Vezi par. I lin. 12-14) în clădirea creta și ave o formă patrateră, dar nu rotundă și ovală.

Un lucru, cretin, definitiv castigă s'ar pentru Crășnic, s'ar prezintă o mormana de vatră adăptuie s'ar de vatră și locuințelor, cel cu în lăgrecuș pământă lăgrecușă unufoarelor grecești pentru scupurarea cu mărșă morțelor, care în general în părțile sale este documentată în

crăsani cel puțin în două locuri: în tranșea de legătură V / Z și în punctul T (fig. 34). Aș înclină să cred că și depozitul de cioburi de amfore din tranșea Y (fig. 34) spre V, provine, nu dela o câmpărie¹⁾ (atâtea via griacă la un loc, mai puțin de adins), ci dela un necriment colectiv, taulău (cf. L. Ebert, o. c., p. 309 fig. 103, necropola arhaică dela Olbia).

Ceramica. Descriind și clasificând ceramica dela Crăsani, d-l Andrieșescu a stabilit cu amănunte și cu materialul comparativ necesar

principalele tipuri de fabricate ce întâlnim aici. Nu vom relua caracterizările date de colaboratorul nostru în chip foarte mulțumitor, fie tehnice, fie stilistice. Ci vom pune problema ceramicii dela Crăsani din punct de vedere istoric — de o parte cultural, de alta etnografic. Asociată cu atât mai mult cu cât n-avem explicații suficiente pentru La Tène-ul ardelean, sunt incomplete pentru cel din câmpia munteană și pentru că ea legătură cu prezența ceramicii sceltice²⁾ la Crăsani se pune imediat întrebare și asupra eventualei prezențe a Celților în această regiune.

Vom începe deci expansiunea de acolo unde am părăsit-o, când ne examinăm situația antropogeografică a Crăsanilor — apoi ce de după, dar strâns dependentă nu de viața de după, ci de cea de pământ.

Printre vasele indigene dela Crăsani deosebim următoarele șapte tipuri principale:

1. *Borcane*, în feul celor de 121 — aproape cilindrice — ceva mai strâmte la gură și ușor strâmtate spre fund, de toate mărimile, începând dela 0,027 m. (fig. 39) și până la 0,40 — 0,50 m. (fig. 43) — reconstituit), prevăzute în apropierea gurii cu două sau mai multe

¹⁾ Cf. și Andrieșescu, l. c., p. 29 și 31.

²⁾ Cum crede Andrieșescu, p. 28.

vaselor, redând întocmai pe aceea a găleților de lemn și trunchiul trunchiului de copac, cărui așchiu lăsat fragmente de cărbui de jar împrejur, spre a servi la prinsul și partatul vasului, care fusese obținut prin scobirea interiorului trunchiului (în țara bărcilor făcute dintr'un singur trunchi scobit *моёді в. тієї ж. ел.* mai sus p. 47 expoz. la Alexandru cel Mare împotriva Geților, tocmai în vremea vaselor noastre dela Crăstani), e limpede că, fără nici un fel de adăuguri la faptele, noi putem interpreta vasele în formă de borceane dela Crăstani, ca niște simple

Fig. 50

surogate de stepă ale vaselor de lemn din regiunea pădurii de Vest. Mă abțin de a extinde această explicație înapoi până în neolitic; arheologii preistorici vor controla teoma mea pentru acele vremi și vor hotărî. Dar pentru vremea când izvoarele

literare sigure ne arată că, în părțile acestea din stanga Dunării, Geții la Domnichestes se serviau aproape exclusiv de vase de lemn, nu

Fig. 51

Fig. 52

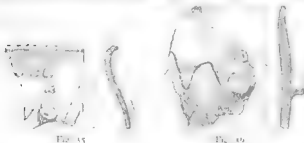
se putea cu nici un nevoie să argumentez mai mult caracterul de surogat al vaselor de pământ examinate sub punctul de vedere al acestei categorii.

Acestei conchiziții pe care leninul o facea până la tubul ară cred că avem dreptul și lipsa de evoluție a formelor vaselor de borcean, ori vase găleată, rămân așchiu la același tip, și în lăutul us, pentru că leninul condiționat mereu aceeași formă și rămânca perpetuu, ca model, împiedicând mai puțin să în lăutul să evolueze după legile proprii de dezvoltare. De altă parte primitivitatea factorii ne arată limpede că, de fapt, vasele acestea nici nu erau întrebuințate decât de sălbătici care nu se putea prăvăla de celelalte, originile, în lemn. Neputându-se compara, cu rezistență și utilitate prăvăla, până la marea diversitate, cu vasele din lăutul de lemn, vasele acestea vegetează într-o mediocritate perpetuu, până la sfârșitul existenței lor.

II. *Văsele*. O primativitate însoață cu vasele dela categoria I vădese și aceste. Pastă impură și poroasă, ardere necomplăță, lucrare total forbită și care pareți sunt de o grosime disproporțională, iar mănua vasului e adesea încă o parte integrantă a structurii corpului, ca și cum o fi fost sculptată¹⁾ din aceeași masă de material (sigestiia acruului de lemn se impune iară), simplitate primitivă a profilului,

apropiți totă lipsă de ornamentare (v. fig. 32, b; 33). Aceste vase se puseseră în creștinism în număr relativ redus și faptul că nu întotdeauna ele sunt pline de agură și necrusă, face să se creadă că ele ar fi

slujit ca limpi ori alături fie în viața de toate zilele, fie numai la împlinirea unor ocazii rituale²⁾, în special în legătură cu înmormântarea. De altă parte găsește lor foarte frecventă în forțele de locuire atât în H. Patatru-al veșt-hubani cât și în Transilvania (poc. scythic) (la 17).

¹⁾ Tabloul din viața de Andrieșescu la p. 45 în legătură cu modul în care mănuașele la aceste vase și obiectele similare nu e ceva excentric ci demonstră că e regulă la fabricarea acestor vasele și mai are încă o legătură cu lucrul metalic care are o tehnică diferită.

²⁾ V. J. Andrieșescu, p. 44.

Mareşdolu a indicat în a raportului lor etnografic cu Sud-estul european, dar nu cu Estul scythic, ori Vestul celtic. De altfel atât în Ardeal cât şi în Bonaia — în chiar în Grecia micenică — forma şi profilul acestor vase foliate drept şipe ori pahare, sunt cunoscute din cele mai vechi timpuri (temuliac). Pentru Crăsanii concluzia istorico-etnografică e

Fig. 57

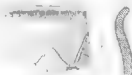

Fig. 58

simplă — şi acest fel de vase aparţine indigenilor, nu nu elementelor străine din Est (Scythi şi Greci) ori din Vest (Celti).

III. *Alcoare mari şi uale*. Acestea ce Gitea (cu un caz. hydria, anfore, lotrofore, etc.), vase compuse dintr'un corp mai înalt sau mai puţin, parţial sau cu un gât mai mult sau mai puţin înalt şi larg, e reprezentat în mediul nostru prin specii ualelor şi alcoarelor sacrate încă din începuturile

Fig. 59

Fig. 60 şi 61

neolite exclusiv în lut ars, şi neinfluenţate de tehnicile altor materiale, decât numai în ornamentarea lor. Spre deosebire de specii analagă, dar de altă întrebuinţare practică, a *ednele* şi *uklelele*, nu au mure, şi cu o singură toartă, aşezată vertical, în legătură directă cu baza vasului. Spre deosebire de umărul lor, oalele şi uklelele mari (a. domo to. p.) aşezate orizontal imediat deasupra diametrului maxim al lărgimii lor. Un exem-

plur tipic de astel de alcovare lucrată cu mână, fără roată și cu greșeli elementare de contur, într-o postă primitivă, e cel din fig. 64, fragmente de vase ariloge venim în fig. 65 și 66. Totuși acest tip de vase — altfel bine cuposent în Sădestul european — e destul de rar la Crasari (ca într-o bună parte practică, de conservare a lichidelor, el fiind foarte conformat de tipul I), iar singura notă ornamentală de înclungă evoluție locală sub influența

Fig. 62

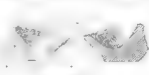

Fig. 63-66

motivelor din tehnica epocii bronzului, cu caracteristicile ei torsate și avute păstrate în mănășle răsucite ca niște colici. Din fig. 67 și 68. Dealtfel foarte perfecționat, motivul acestor torsade, caracteristic și

Fig. 67

Fig. 68

epocii a III-a, a bronzului, vestit prin brățările de la Crasari din Transilvania, aparținând epocii a IV-a (a bronzului I), și continuat cu entuziasm și, în epoca Fenică, va fi preferat încă mai de dezvoltat în tehnica porcelană la Tere — vasele de la Crasari —. Farte caracteristică e absența arnelor

¹ Un singur exemplar de pe la începutul milenariului I, Chisăușu la Făget în Ardeal, în posesiunea d-ului Rianu.

propriu zise. Une torti și de o tortică cu odevăe taseră înțoare urnelor la Tene găsite de pillă la Anahata lângă Chyș, publicate de Kovacs în *Indogotik Zeitschrift* vol. II 1911, p. 1-3 p. 10. Cred a nu mă înșela, arătând că în vreo ze vasele din cimitirul La Tene II dela Apolada reprezintă o tradiție vestică, legându-se cu tipuri și în po în timp cu unchi dă la Halstattul în special la Ebert, *Reallex*, p. 561, tipuri de vase Hallstat ungarese dela Oedo burg, vasele magice dela Crăciun cerdin în tranziți primitivă locală. Acestea ne sînt să se dăm foarte mult rolul influenței vestice asupra cultura indigenilor din vales Baloniței.

IV. Un fel unic în analog îl putem observa și la *edule-ulele* c a toarta ridică pe te unvelul buzei și împalbită are cu arctel de p'ten, peste care e apliat ornamental țear și p'ctat. Spre a sprijini bine degetul cel mare, când apucăm vasul pînă) un fel de nasture (cf. fig. 69-71). Și aici, veni o evoluție paralelă alături de forme primitive, luate fără noută (fig. 69), tortic îngust și lizate, în special, sub influența

Fig. 69

Fig. 72

vasele grecești celor mai numeroase aici - rufulele (fig. 70 și 71). Și aceste se intră în evoluția liniească locală și nu reprezintă, mai eluar în ornamental și c a torsade ori coteluș a tortălor lor (cf. fig. 72-76) nimic excepțional. Și totuși tehnica execuției a unor, care c a indica n'reve și la înapoi, arătând o p'tență înțuieră stră nă, care civilizează și rafinează ar t'astu lăst și putuță de expunere plastică a buclărilor.

V. În odevăe este limpede că p'uri le *amica* acete din fig. 77. So reprezintă și o tehnică și formă, le o au înțuieră în mediul nostru privind aceste vase, în tehnica sau sfădătoare a cărora pat în vedea un si, din de mediu critei generală, și nu o amplă excepție în r'au mediu foarte primitiv și în profunzile căror vedem că str l'ved c accentuare unil, terasă și narivă, fie a trupu lui, fie a umărului, fie a gâtului vasului, și făcut toc unei linii perfect armonioase, precești (v. frumoasele exemplare din fig. 81 și 82) ai impresie că ai intrat complet în vîntea greco-romană. *Ceramica*

procedurii, a urma sa olti spica acest tip cu o forma cu tot al banala. In La Teia, in sa, ca le tenele had-tatime, nu ca se rifici oza in ce r mases haidingre Nipre, fioca le rige sari in La Teia, mijlocia du Borne, ori la La Teia el mijlocia du Aroca, rã din surfect clare et origina a salacter formula 7) tipul de vase ca a se oia urmã dela Cris to clare dacã nu un r tehnic si formula r tunc p r eci deo- sebitor, ca sint numai foarte vase obicnante. La Teia, se reprezintă totu o mare nouitate. I n ace stă nouitate, o sursă ruperea hideret între ca e greco-roman și ca e indigen, dea o dată foarte recentă, deci carenă ultimul stadiu al civiliz ției locale dela Cris, sau, spre acc. 1

1. *Thyridopteryx* *Thyridopteryx*

$$\mathbb{E} \left[\sum_{i=1}^n \frac{1}{n} \log \frac{1}{n} \right]$$

Fig. 20

„Că, Pentru a înțelege fie tipologia fie ornamentica ceramicii provinciale a epocii romane de la Dunărea de Jos în vremea imperiului și cum s-a reflectat în elementele de esență a unei străvechi tradiții locale chiar în această vreme târzie, e bine să venim totdeauna în vedere exemplul unei săl grupuri de vase de la Croceni acum examinată.

VI. Tot în plin tradiționalism s-a aplecat, răsărind și cu vasele cu pictor, cu sau fără ferestre. Existente încă în neolitic, având chiar din neo- și eneolitic acele tăieturi în formă de ferestre, care ornamează pictorul și pe care le-am regăsit totori în răsărit, p. 21 sqq., la îndobire.

În Căminul de copii se potrivește adunatul la p. 24-25, gesturi și cântece de A. Popa
ada la casele orientale cușca răd este cu tot alta decât cea a Căminului - apă de
aruncată de turneu greacă.

capetelor de stăpînire Hallstatt tineri re-savthice din câmpia monteană, să cum le regăsim tot în Italia (at și în Hallstatt-ul orgatesc (Oester, *arg.*, or, în Polonia vestică (cf. Andrieșescu p. 54) — întreaga tinut illyro-thracică până în P. ca și el *datar* lor pe cel v. n. r. p. c. p. V) și până la Dipylon (cf. vestitul vas de la Dipylon, d. p. la Forrer, p. 180) în Atena — precum și în tot puțin, în tipul cazino or-savthice (cf. Minns, *o. c.*, p. 162, 230, 275, cu Libert în *Prähist. Zeitschr.* IV 1912, p. 453), totă en-imp. înundare către Ap. și C. r. s. e. p. l. c. cu acest tip de vase — a căm. dezvoltare maximă e de p. v. între a. 1000 și a. 500

Fig. 71

Fig. 72

a. Clr., cu prima venire a tierului, având, și trese o rezonanță foarte îndelungată și în cele patru (Remacke modificat de Forrer) perioade Ia Tène. Ru. de mare, pocalele posoniene și kalyx-urile grecești, ele reprezintă o n. s. aceeași străveche tradiție, deosebit evoluată după regiuni, și dezvoltată, în ce ne privește, într'un chip cu totul particular la Crășani — în legătură cu vasele de tip nou-vestic, pe care le vom examina mai jos, sub rubrica VII. În această d. cuprinderea de astfel de vase, făcute fie cu m. n. a. fie cu totu. (cf. fig. 83 și 84, precum și figurile 131 — 135 la Andrieșescu, *Picul Crășani*, p. 57 sq.) nu ne dau nimic nou față de ce cunoaștem din Hallstatt-ul vestic — cupele largi și ascunde, susținute de aceste picioare, sunt modelate după un tip nou, posterior celui din Hallstatt (leșii inspirat tot de aceluși) și reprezintă aici la Crășani o evoluție deosebit de interesantă. Dar, pentru a înțelege vremea și stilul acesta nou, să examinăm mai de aproape bogata și variata categorie a

vaselor cu margini late — este se toarnă larg orizontal — din categoria ce urmează îndată.

VII. *Centroni stralchini porțuri și țipni*. Dacă le va cere cu întrebări tot zori cu, pentru pregătirea și păstrarea unui vâsc — vâscurile specu ce găleți, cule, etc. care (câ. s. ilce'e?) — am putut înțeles constata persistența în cașier aceluși în formă și în poziția lor — altele se prezintă lucrul cu vasele de apurat și reprezentare, de care se servesc — conștienți, la înălțarea aceluși în speciul, pentru înălțarea primitivă, și se civilizați din toate timpurile. La înălțarea cu un fel de sărbătoare a vieții,

Fig. 73

Fig. 74

Fig. 75

prânzul. Zeii sunt invocați la începutul și la sfârșitul mesei; locurile la masă sunt o distincție socială; aspectul strălucitor și înalt al onorării prin prânzuri late în sănătatea lor. Din cele mai vechi timpuri (vasele de argint de la Măsoși sunt datate în anul al III-lea a. Chr.)⁴⁾, norii nobile sunt plini de vasele de aur și argint care au servit la masa dărilor răposate. Morii nobile, răscoale, ca și cele din Răsăritul Sădă sunt pline de vase de argint nobile. Este clar că în contactul cu civilizația superioară prințele țării — răscoale care pătrund, sunt aceleași le gătură și tehnica rășcoalelor și cu fastul reprezentativ, în armă, haine, podestele ale tipului, vase de servit la mesele bogat încălțate și

⁴⁾ Un interesant capic de aur este la Arheologii, nota 1, de la pag. 46, el este protejat în text acest capic drept figură) vezi în fig. 85, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

⁵⁾ Cf. Rostoxzev, *Iranians and Greeks*, p. 125, urm. și pl. III.

roadele părintului. Astfel dară chiar în primuiviteci s-a vădit puterile modele totuși pătrund user și reșed încă în secolul VII a. Chr. frunzele vase pictate ale Grecilor intră în Marea Neagră, ajunseră până lângă Kiev, implorând a secolului până în Ucraina¹⁾. Fără să fie ca, plătuirea de la cernele grecești re pătrunse în Dunăre în sud²⁾, să și fie ca repede de loc, de pe la 300 a. Chr., pe Dunăre la vale, unele vase de pământ fără cernele cu un întru mărul la suprafață și forme foarte elegante, inspirate uneori de grecești. Totuși simple și mai puțin decât acestea, fabricate cu mătăcel în car colorat în Alpi înspre

Fig. 76

Fig. 77

Fig. 78

Thracia și Dunărea de Jos. În adevăr, precum observăm dreptate și Ebert³⁾, într-o altă ordine de idei, mătăceramătămă populară — cum era în cazul nostru cea celtică față de cea grecească — era mai ușor desfiată decât cea putuă ori împotobită cu rebele. La fel era și cu imitarea celor două feluri de fabricate în diferitele ținuturi ale Nordului și Estului. Ceramica la Tăeș, originară celtică a fost apoi imitată de toate popoarele la care ajunsă, constituind o întreagă serie de stiluri locale. Dimpotrivă mătăgrecească a fost mai rar și mai cu greu imitată și atunci numai cu ajutorul însuși al Grecilor — care vor arăta mai jos. Prin urmare este firesc să găsim la Păcui Cerșilor toate de cupe de o tehnică perfectă a roții, cu un profil totuși complicat, pornind de la organe vechi hallstattiene (cf. la Forrer, pl. 83 fig. 10, fig. 1, fig. 5,

¹⁾ Cf. Ebert, *Näherung im Alter*, p. 202 și urm. din *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts in Athen*.

²⁾ Cf. Părvu, *Pénétration, punions*.

³⁾ O. c., p. 197.

3) când doi vedem vasele cu picior lung — 5) terestre — de origine străveche, sub stria (vezi mai sus, ategori VI) fiind aspecte ca vechi din fig. 119 sau 115, aproape exagerat de ridicat ca buze, din fig. 117, înțelegim că nu mai e vorba decât de o simplă reminiscență de vechile forme locale, și că influența cea nouă s'a transformat până a

Fig. 82

Fig. 83

Fig. 84

spiritul structural al tipului respectiv. 4) În felul spiritului non-ornamental cucereste și tipurile de tip vechi sciteste, ci — ca urme lebată (Andrieșescu, p. 35), fiindu-le cât mai mult mărginite (vezi evoluția în fig. 118 la 120 (cf. și fig. 121), și dă un aspect nou chiar vaselor de tip *cana*

Fig. 85: a) b)

cui la proeminentele de pe vârtă (risăa remnisă etică halstattiană — cf. fig. 7 la Forrer, pl. 83), adică la tipul de *ansa cornută*, general în Sud-est atât la Nordul cât și la Sudul Dunării (cf. Andrieșescu, p. 36, nota 2), adăugă caracterul nou al buzelor late (fig. 122) extinse perfect orizontal (deci, nu rulate, avem destule exemplare și de aceste urme și cana cu buze late)

Este imposibil să credem că Crăsanii apărut în aceste săpături grupe și vase făcute cu mâna, ele nu sânt originale celor constatate anterior, ci făcute

Fig. 86

Fig. 87

cu mâna, ci, dimpotrivă, sânt imitate, mai mult sau mai puțin reușite, după acestea. Vasele cu buze late și ochel metalice, nu sânt în regiunea noastră nici un fel de tradiție, ele sânt cernăți veniți din altă

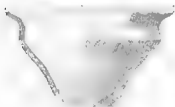

Fig. 88

parte, și anume, nu din Sudul grecesc, ori celtic, care trimetru și altele vase de metal cu buze răsfrânte orizontal (vezi mai sus p. 17, fig. 8; cf. fig. 9, la p. 18: lebesul dela Bălănoasa), dar nu crecă un sistem întreg de forme), ci din Vestul celtic, care alătură cu ornamentul dădă și un stil constructiv nou.

Și acum se pune o întrebare

Je caractères încă nu au precis științific-etnografici — e motivul bazelor late general în părțile Daciei în vremea La Tène? Late adică un al și același fel de influență celtică aici?

Sau, sânt mai multe

Căci Piscul Crăsanilor ne-a procurat și o serie de vase de profil tipic eleno-celtic, adică La Tène general european: sânt frumoasele cupe fig. 123—127, și 128),

une (fig. 129—131) ori oenochoe (fig. 81, 82—132 și 133), înalte cu roata (și însoțite cu ornamentul în val, așa cum îl găsim încă din Hallstatt-ul

Fig. 89

ungurese, pe vasele dela Odensvåg (Forrer, pl. 152, fig. 5), ca o regenerare a meandrelor apasle (*ibid.*, fig. 1, 2, 6) și care el devine tipic în La Tène (cf. și Dechelette, II, 3 p. 1438, fig. 644 și pl. X) și ne întâmpină între, altele și pe frânturile de la Pannadun, același La Tène ca acel dela Crășari¹⁾. În al doilea rând, trusele dela fig. 123—127, Andrieșescu,

Fig. 60

Fig. 61

Fig. 62

a comparat cu dreptățile lunate din epoca La Tène II (Kovács, *loc. cit.* p. 60, nota) pentru a ne da și pentru a ne putea aduce și exemplele dela Apollonia (Kovács, *loc. cit.*, profilele dela p. 24 și fotografi. passim) și Pannadun (Kovács, *loc. cit.*), pentru a ne arăta că tip original, pe cel dela

Fig. 63

Fig. 64

Fig. 65

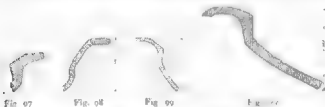
Fig. 66

Hallstatt (Forrer, pl. 83, fig. 7), iar ca derivatului grec celtice în La Tène într-o serie pînă în vremea romană. Și tot așa sunt întrucite cu profilele dela Apollonia (*loc. cit.*, pag. 25, fig. 25) și caile prehistorice în parte ca strecurători foarte bune lucruri și îngreș profilele la roată, pe care le dăm aici în fig. 141—143, 144 a, b, 145 a, b (o formă mai populară, cf. fig. 146). Cf. și fig. 147—149, pentru profilele tot de tip popular.

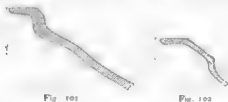
¹⁾ Cf. p. ornamentul în sași p. Andrieșescu, *loc. cit.*, p. 67—68, care însă e înclinat după Forrer — a pune acest ornament în legătură cu cel în fig. 229, vedându-l ca o pîrîre ce se poate de asemenea perfect să țină pe baza d. p. a evoluției din fig. 134—140.

Totul este dintr-o formă, de cupă, boluri, urne ori strecurători, nu prezintă caracteristica *buză lată*, de care am vorbit că se arată a fi excepție dintr-o formă generală La Tère.

I de pînă la Apahida nu avem decât urne și cupe, pentru că nu s'au săpat încă exclusiv morminte, în care firește lipsesc toate cele de întrebuințare

zilelor. Dar e drept că în mormintele pe care nu are buzele late dela Crăsani și la Poiana, vedem că s'au făcut o săpătură sistematică și că am scris cu bună încredere că au fost rezalți și nu a uita repezi altora, de aceea în Profilul dela Poiana pe care l'am putut vedea atunci, era foarte ase-

mănătoare cu cele dela Apahida, precum profilul str. nr. 1. Tîrziu del Buzău și s'au săpăturătoare caeele dela Poiana. Totuși am notat ieri puțin afinitatea simțită că la Poiana și Bontea tr. tip. în schimb, ca să zic așa.

De îndată ce am văzut pe care o vom vedea tip spec. la gîte (parlan- ghe) ca lentă a Hal. titulu (metalic) și regăsește înțelesul în siturile pe care, în ca. Tîrziu la Vest și Piscul Căminului și Sud. Putem deci să spunem că înțelesul, afirma că avem la Crăsani și în general în regiunea dintr-un labor. și Argos un tip de ceramică La Tère, alie. lui analog cu cel din Vestul câmpului muntenesc (Zimnicea, Sulfău), ca și cu cel ardelenesc de la Aul. Și de soara și Sf. Gheorghe (vezi mai jos, cap. VI), mîngîi și arse, în pînă la zădărnice absolut lipsesc ca Vestul hallstattian.

apare în nordul Apusului, pe care începând dela anul 300 C. e. tinde să se apropie și să se unifice tot mai departe în Răsărit, dar dezvoltat apoi, la o bază absolut autonomă, ca un stil particular La Tène.

Fig. 102

centrul pământului getice, platoul trilekan¹⁾ și în general regiunea de pădure,

în vreme ce vasele de caracter vestic La Tène sunt mai rare, iar cele de caracter estic, «scythica», ale populației de stepă²⁾ nu se regăsesc decât doară prin mormintele pur scythice, ca daruri izolate aduse morților³⁾.

Să trecem acum la examinarea vaselor de origine grecească, găsite la Crășani:

Fig. 104

Cu și La Pouna, pe vâlea Siretului, ori la Piscul Cocomilor, pe Măstăreștea, cantitatea de culturi de influență grecească găsite la Crășani e foarte mare. Până în stratele cele mai adânci de cultură, înedit deasupra

solului original, deci dela începutul însuși al existenței așezării dela Crășani, apar resturi de amfore. Acest lucru e hotărîtor din punctul de vedere al cronologiei. Căci resturile așa de multe de ceramică indigenă, de vechi

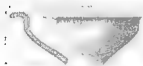

Fig. 103

¹⁾ Cf. în text, dar pentru textul pe care îl citim chiar în textul original, a stațiunii La Tène sau L'Étang de la Tène, la Crășani, în: *Revue de la Société des Études de Cluj*, II 1911, p. 51-52.

²⁾ Cf. la Ebert, o. c., p. 180, fig. 70, stînga.

³⁾ Vezi mai jos, cap. VI al acestei lucrări.

trăiește posthelică, ceea ce îndemna să admitem la Crășani și o epocă pre-elică și chiar prehelică, peste care s'ar suprapune însă mai târziu influența grecească și apoi influența celtică. De fapt în 1. 1906, prin săpătură nu s'a constatat nici un fel de răscobire în

Fig. 106

Fig. 107

trepturi marcate ale stărilor de civilizație, răscobire care să fi dus la deosecirile mai la adânc a lucrurilor grecești, nu ne rămâne decât să ne împiecinăm cu ideea că forme foarte arhaice locale au continuat a coexistența cu cele nouă de tot. La Tene II (după Reinecke, III), și, pro-

Fig. 108

Fig. 109

Fig. 110

tabil, s. III (R. IV) — reprezentând, nu cum ar părea la prima privire epoci diferite și numai stări socio-economice și culturale pregnant diferențiate, dar contemporane.

Încheie dela început să observăm că nici amforele grecești nu ne pot

Fig. 111

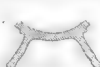

Fig. 112

Fig. 113

de un termen precis *post quem* pentru staționarea dela Crășani, ci doară un termen aproximativ *ante quem*.

În adevăr dintre toate mănușile găsite numai două au stampile: ambele sunt rhodene și aparțin sec. II a. Chr.

Pe una (v. fig. 110), foarte rău păstrată, se mai pot citi totuși destule litere, ca să ne facem o idee de ce tip epigrafic reprezintă: în r. 1 clar

ent pot le miter în μ , în ϵ 200, 194-193 și 192. La început și probabil apoi în ϵ Avea deci ca de obicei a Rhodios (cf. Dumont, *Inter-ceramiques le Grece. Mus. deont.*, VI 1871, p. 77 s. 111.), a unele eponimului la prinosle de război și nume e lunei m. d. troica: *Ἰουλιανή* 'Julian' și în această inscripție a războiului altorec.

Fig. 114

Fig. 115

Fig. 116

are forma mai târzie, de ϵ ca lura orizontală în unghi, deveni orice caz nu ne putem gândi că dat te deat cel mai de vreme la sec. II, ea chiar foarte aproape de a. 100 a. Chr.

Cealaltă stampilă (v. fig. 151) e perfect clară și se poate cel puțin între-
gure lipsada-i numai jumatate din prima litera: χ (100). Aplată

Fig. 117

Fig. 118

pe o mânășă biartită, ca a avut de fundul ei pe una singură din cele două ramuri cu un lăce subiri, lăce a apăsări spre a deăti o mânășă unică și din care una s'a desfiat și s'a parit. Deși rar, datările rhodiene exclusiv cu nume lunei sunt bine capătate (cf. la Dumont, *o. c.*, p. 118, două stampile similare, tot amplăte, am. m. d. tot din luna *Julian*). Și această stampilă pare după litere a aparține încă sec. II a. Chr.

Deși fără stampile, avem totuși câteva alte resturi de anfore, ba chiar una aproape întreagă, evident th. iană (fig. 152), care ne dovedește

prezent. I. Căciu și șaua elon altele în centre de export de vinuri sudice: Thasos și Chios. Căciu și în 1946 că în ordinea în care aceste centre au fost cucerite pe via la Iordan. Thasos e precedat cel puțin din sec. IV, și că în sec. III. Rhodes nu a aproape titlul local pentru a face pot răsărit în sec. II. La Chr și I p. Chr. a parte foarte impor-

Fig. 119

Fig. 120

antă și Chiosului, este clar că numeroasele resturi de arifore thasiene ne dau o bună dată re ca sec. IV, ca termen ulum, *ante quem* a trebuit să fie intensificată așezarea de la Crășani.

Fig. 121

Fig. 122

Dar nu numai arifore ca. v.n și undelemn (v. fig. 153—155), ci și die v. se de întrebare țări și, oale mari, чапура, uluore mici și mar. cu a singur (fig. 156) ori cu două mânași și cu gatul strâmb, de păstrat și transportat lichide, în sfârșit, *crotones dolia* și *pathoi* de factură excelentă grecească (cf. profilele din fig. 157—159), foarte multe fragmente de oenochoe populare, unele le în profil și în interesant, cu un cuvânt un inventar care nu stă ca importanță fie

cantitativă, de calitate, într-un mic mai aproape de cel keltes, documentează încă o dată influența grecească în stațiunea noastră. Mai mult chiar,

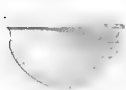

Fig. 123

Fig. 124

anume vase de factură celtică le regăsim în tehnica grecească și invers: se vede limpede că deși nici Grecii nici Celții nu erau încă

Fig. 125

Fig. 126

- cum vom afla, pentru cei din urmă, și mai jos - ci numai influențele culturale, și grecesmul și celtismul erau foarte active și se amestecau și unificau într-o singură civilizație caracteristică locală, regională.

Fig. 127

Fig. 128

Foarte de narat la prima privire, dar ușor explicabil atunci când avem în vedere simplitatea și primitivitatea ceramicii indigene, mai

artă și răd modelată decât chiar în epocile vechi de tot, e faptul că în vechitaki și vase grecești potate, ca în Sarcul Rusiei, și că putinele vase elenice *rotunde* (fig. 160-161) ori *deliene* cu rozele, palmate, etc., în *relief* (cupa c. 154-155 megaricene¹⁾ fig. 162-170²⁾), precum și în vorbii de *ungurul* fragment de vas *altic* cu strălucire neagră, caracteristic sec. IV (fig. 171), ca marfă ieftină de export, găsit până acum la Crășani, — toate aceste specii mai fine sunt simple excepții în stațiunea noastră. Oamenii înțelepți și săraci de aici, fărăni lipsiți de nevoi mai deosebite artistice, nu doriu să întrebuințeze și vase fabricate prea scumpe și prea ușor pieritoare, pe care le putea trimite (Atena, Asia Mică, Alexandria³⁾), ci se mulțumiau cu excelele și vasele fabricate local, gen cuitic, procurându-și cel mult, ca

Fig. 161

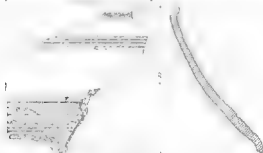

Fig. 170

vase de lux, vasele cupe hemisferoidale *d'cernis mat*, cu ornamente simple florale, în relief, cupele deliene, cum le numește Courby megaricene⁴⁾, cum se numeau mai înainte, și de care am pomenit mai sus, găsite

¹⁾ Cf. P. Courby, *Les vases grecs à reliefs*, Paris 1922.

²⁾ Cf. Ebert, *op. cit.*, p. 210 și urm.

în număr mai mare la Crășani, pentru aripa din sticlă, că ele puteau fi fabricate chiar pe loc cu ajutorul tiparelor aduse din Sud, ori chiar cu tipare făcute la fața locului după originile aduse din Sud.

În adevăr s-a găsit și la Crășani, ca și în Rîșnița-Săbău¹⁾ un tipar de lăcuit cupe «engariens» (fig. 172) și ambele împreună cu un fragment de amforă rhodană și nu departe de singura țesută de argilă pastrată

Fig. 172

Fig. 173

Fig. 174

aproximativ întreagă în această stațiune de cultură din alături de incinerări — deci într'un mormant, poate chiar al meșterului care fabrica la Crășani astfel de vase «înflorite».

În recenta sa monografie, *Les vases grecs et romains*, p. 396, Courby a exprimat părerea că toate vasele menționate de el «deliens» (după principalul centru de export de unde plecau), intrucat ar corespunde la ca-

Fig. 175

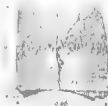

Fig. 176

racterul seriei deliene — și ale noastre corespund perfect (cf. și Andrieșescu p. 74) — trebuie să fie «fără excepție» lucrări ale industriei din Delos. Unul din principalele sale argumente spre a susține această teză e că pasta și patina acestor vase, oriunde s'ar găsi, e quasi-identică. Courby uită că vasele La Tène se prezintă pe o enormă suprafață a Europei cu același caracter de quasi-identitate, deși, azi se știe, ele erau

¹⁾ Cf. Ebert, o. c., p. 210.

de Dearea *Scordafior* cetii, ex Mănăstrei ori, mai potrivit încă, Zannonei, lacul e secundar. Vasele delienice nu erau toate din Delos, ci și indigenii noștri știau să le fabrice.

Fig. 143

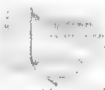

Fig. 144

Orientarea este destul de precisă și se poate origina de la o cronologie, încă oarecâtă, propriu. Moda lor n'a existat decât între 300 și 100

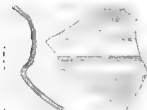

Fig. 145

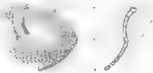

Fig. 146 a și b

a. Chr. Această dată însă corespunde foarte perfect și cu altele cronologice din cele ambele grecești, și cu caracterul de la Tène III sau (Reinecke, III) al stațiunii noastre.

Fig. 147 a și b

Fig. 148

Dimpotrivă sistemul lămpilor greco-romane, fiind familiar localnicilor dela Crășani, trebuie să considerăm ca import propriu zis delian

ipoteză de lucru: 177, care poartă pe partea superioară o înălțare ce ar fi rămas identică pe capele din Dealul County, p. 179; cf. Andreescu, p. 16.

Piramidele au fost examinate resturile arheologice, în funcție de
 numărul singurelor în stare a ne ca linuitorii precize în diferite stadii
 de dezvoltare, în funcție de prezența și chiar prin absența lor.

Fig. 147

Fig. 148

Fig. 140

De asemenea găsim o bună bucată de cochet, poezia, repleta în același timp, de ironie și umor, pe lângă unele perlelor de stiluri contemporane - vezi pag. 177 și 178; deci lucrare locală.

De argint, o sacneta conține tip dia-celulic (fig. 179), și o monedă cu 3,161 10000 HPG17H2, din 1888-1890, 1 cent.

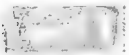

Fig. 150

Fig. 100

De bronz, cupul are îngritură de tip balcanic, tot la nord (fig. 180) de cerceșul găsit în tina înaintea sa și a cuputului sâmbur de tip candelabru de bronz cu trei ramuri (fig. 181 a, b și 182 a, b, c). Înnoșă la care balcanistica de o simplitate de linie se adăugă totuși ornamenta aproape căntată, găsită împreună cu resturile unei așoare rhodene și cu alte fragmente de vase în săpăturile III, la punctul T.

În perioada 1940-1945, în lăcașul din curtea interioară, parțial acoperit și stăruit cu un
tuturor în sălă și la înălțimi până la 10 m, s-a găsit o cantitate de 100 kg de
măști și deșeurile de la fabricarea lor. În anul 1945, la 10 m de la intrare, în curtea
din fața 187 s-a găsit fragmentele de sticlă în parțile multicolore ale lui. Nu s-a găsit

din fig. 187 și fragmentele de sticlă în vasele multicolore din fig. 188 și 189.

la cele două stadii (Fig. 29, 32) în care s-a format încă gârnielul mediu). O trapă de fier (fig. 184₁) care aparține și unei

Fig. 182

Fig. 183

Fig. 184

epoc. IIIA veche și care nu prezintă nici o decorație, ci numai probabil schematică (fig. 184₂ cf. M. Rostovtzeff, *Les fouilles de l'époque*

Fig. 185

Fig. 188

grec-romaine de Kertész, *Monuments Piot*, XXVI, 1923, Paris, p. 12 [din extrasul a₁ și c], fig. 6). Două tubule simple de bronz târziu (Fig.

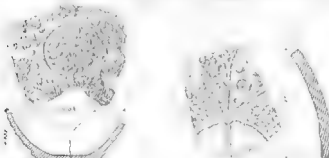

Fig. 189

Fig. 192

terce (fig. 186 și 188 cf. Forrer pl. 63, fig. 116) decind din un necropole târziu cu vase de cerne și amforele thasice și thodien, ș. ca atare

aproape indiferente pentru datare, tunc, ca și catarama de mai sus, doară prevestiri ale unor vremuri noi.)

De fier, puțin lucruri se pot pune niciunul mai clar identificabil¹⁾

Fig. 164

Fig. 165

Fig. 166

Afirmarea noastră repetată, că la Crășani ne aflăm mai ales în fața unei civilizații de lemn, se confirmă astfel și prin săpături.

Fig. 167

Fig. 168

Dar se mai confirmă și alte lucruri. Nume, nici în ceramici, nici în metale, nu indică prezența Scythilor²⁾. În aceeași vreme lipsa aproape totală a fibulelor exclude prezența Celților, permitând prezența Getilor.

¹⁾ Alte vreo două mici lucruri, la Andrieșeni, p. 83.

²⁾ Ibid. p. 88.

³⁾ Suntem siguri însă că în mormintele vechi se vor găsi obiectele de aur și argint care, deosebite de cele din epoca romană, indică în clar că nu puteau fi deosebite de locuitorii, dar la îngropare erau însoțite de obiecte de aur și argint pentru creșterea din viața viitoare.

toti, ca și Sytho, nu aveau nevoie de fibale la felul lor de îmbrăcăminte.

Fig. 169

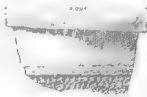

Fig. 170

De al 3-lea tip lipău quasi tot li^{II} (doar de la trei resturi de vârfuri)

Fig. 171

Fig. 172

de lăcuș și urmelor de arme: ofensive ca și defensive (spade, lăcuș,

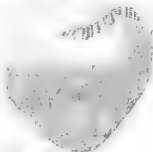

Fig. 173

scuturi, coifuri, plătoșe, vârfuri de săgeți, etc.). ne arată că aici locuiea o populație pașnică, de ocupații agricole, păsturești și pescărești (de o

Amplasarea acestor vase este deosebit de interesantă, întrucât în unele cazuri ele s-au găsit în grupuri de trei, ceea ce poate însemna că acestea erau folosite pentru a reprezenta un anumit simbol sau o anumită idee. În unele cazuri, vasele erau folosite pentru a reprezenta o anumită idee sau o anumită idee, iar în unele cazuri ele erau folosite pentru a reprezenta o anumită idee sau o anumită idee.

Fig. 181 a, b

Fig. 182 a, b, și c

antice, nu trebuie să ne facem iluzii: nu în Grecia pură, în Hestia și în celelalte case de aici, care serviu dintr-o intermediară, ci din Secolul grec.

Pe care drum?

Răspunsul îl dă însă așezarea Crășenilor pe J. D. I. I., așa cum îl va da pentru Timusul așezare pe Proh. de Jos sau pentru Bontegiu

și Puzosii, Siretului. Ambarele trebuiau aduse pe apă, ca de altfel toate fabricatele așa de fragile în lut ars.

Dar școz rezistă din care se putea îngriji și priveghea — de pe drumul cel lung al Dunării — totuși valea Iazontei era *Carsium* (Hârșova). Cu atât prețurile, accentuat faptul, că tocmai în secolul III-lea și cei următori *Carsium* se manifestă ca un mare emporiu al negotului de vinuri sudice, făcut de Rhodeni și apoi de Chidici¹⁾ pe Dunăre în sus.

Totul Păscul Crăminilor alcătuiește o continuitate antropogeografică nu cu Bărăganul și cu stepa Răsăritului, resp. cu Dunărea, ci cu Vestul

Fig. 183

Fig. 184

Fig. 185

păduros. Între Getii din Dobrogea și Getii — cesti — din câmpul muntean rădăne un spațiu liber, nepricelat, pe care îl străluc și unii și alții prin legăturile economice ori prin expedițiile războinice dar pe care nu-l împin ca totuși și totuși e clar că Getii din aproape și cei din stânga Dunării trebuiau să aibă un punct de perfectă continuitate pe însăși fluviul care-i despărțea. Iar acest punct e indicat chiar de scrierile de așezări la Teme și de descoperiri grecești mergând până în Carpați *et regnum unde pădurea se apropie destul de Dunăre — ca să alcătuească, întocmai ca între Banat-Oțetina și Serbia, o singură țară pe ambele maluri — ali a între gura Moaștei și gura Argeșului, în exact, între Căldărapi și Gurguz: în linie aproape dreaptă SE — NV. Mănăstirea — Păscul*

¹⁾ Păryan, *Perstrucții*, p. 36.

Patsch pleacă din aceeaşi curtenţă că Dacia şi Thracia sunt aceluşi popor, întrucât nu o desparte între ele nici o achiziţie din Dalmatia şi Bulgaria. strict dinseamnă, de o parte dintr-o regiune (Sardania), pe de altă parte pe cea a Daciei spre Scythia de unde vine gaula Ratur. în scris pe valea Dnieprului, pe Naris, apoi pe valea râului Dniepr spre Scythia, Lissis şi Dardaniis. Când însă scriu de aceluşi castru al terenţă şi lăsând la o parte omulethrice şi diferite, pe care le întâlnim în V. Peninsulei Balcanice, să vedem că există toponime caracteristice pentru chestianca ce ne interesează.

Aceiaşi toponim apare, de tribul *Dacorum* din Dalmatia (Ptol. I, 1, 5, în Plin. V, 1, III, 22 (26) 142 *Dacorum*, în inscrip. din vicaria, spre elia *Dacia* (CIL III D, XXIII), unde a pînă în preajma de S. Iona (Müller, I, 17, 5, 11) el se reprezintă în nume sa autentică spre ca expansiune sa în getice de pe la VII-VI. Căci Corintul, ca înscris, a fost în Dalmatia, nu departe de Sf. de *Ammon*, înscris pe *Sardania* (Ptolem., I, 1, 5; în Plin. V, 1, III, 22 (26) 142 *Sardania*, în inscrip. la Sf. 102; în *Museion*, pe *Sardania*, *thali*; în Plin. 143, *Sardania*). Ambele aceste nume de triburi ne duc înspre Rădăci *Sardania*, spre *Sardica* (cf. şi satul *Sardica* de lângă *Gallia* CIL III 143 144), iar *Sardica*, spre *Sardania* cu *Macedonia*, pe care *Legatus* între *Aschmalus* şi *Heraclea* (Müller, *Itin. Rom.*, 5, 1) spre *Sardica*, «Dacia», din *Timo* (Ptolem., 1, *Fouilles et recherches*, p. 226 sq.) fireşte, nimeni nu lăsa pe *Sardania* şi *Sardica*, vor fi stat de război, război de pe la începutul localităţii a se aşezarea (CIL III p. 1987, D. I XII în *Dacia, Scripta ex Dalmatia*).

Dar, după cum a relevat Patsch (I, 1, p. 173), chiar tribul *Macedonia* de lângă *Sardica* pare a fi fost dintr-o regiune, însă al *Sardica* se poate înscris, în nume pe baza asemănării cu *thali* de Patsch (p. 173), care pentru primul că rădăcina numelui este în *thracica* şi revine şi în alte toponime, ca *Sala* din *Pannonia*, similar de *thali* (p. 227).

Ceace e însă înscris caracteristic, e însă înscris a elementelor getice, întâlnite în toponimele regiunii. Între *Sardica* şi *Apollonia* *Asie*, pe drumul care duce de la *Narissa* la *Sardica* (Ibid. p. 173), care pentru primul că rădăcina numelui este în *thracica* şi revine şi în alte toponime, ca *Sala* din *Pannonia*, similar de *thali* (p. 227).

izv. care ne a păstrat o listă mai bogată de vocative numele locurilor dacice. Dacă regăsirea unor din ele în TP e un motiv suficient ca să le adăugăm într-o pe cele cunoscute de acest izvor în tarziu roman, condimentându-le pe cele care la rândul de simple dublete ori coruptele de acest dăru, mă îndrept să reținut. Ori, cum această metodă după care procedează Schütte, grăpărește și scuturile lui Ptolemeus în formă de itinerarii și căminul pe care stător ca să intre în cadrele TP. După această metoda Schütte (fig. 17) conștient la neexistență următoarele noștre pe de-a-zece: *Atuludava* (dublet la *Potulava*), *Caradava* (scasă ca totu din Dacia și făcut original la dubletul *Carrodunum*, din Sarmatia, el însuși deplasat de pe Tyras în est, de Napisi la Dikly), *Sangidava* și *Zargidava* (dublet la *Sargidava*), *Augurda* (dublet la *Practoria Augusta*) *Germizera* *Zemuriga* (dublet la *Sauruzegatus*), *Ramidava* (dublet la *Konidava*), *Zavidava* (dublet la *Surtiva*, ea însăși scasă ca totu din Dacia și cusa în Moia), *Polunda* (dublet la *Potul* a dela GR. Schütte, p. 83), *Zurobara* (dublet la *Zurova*), *Amunia* (dublet al *Apimonia* din Moia la GR. Schütte, p. 83), *Pinum* (dublet la *Pinum*) *Toruga* de par de difet la Schütte și din nourele triburi cune *Saldensis* (simplu dublet la *Saldia* din Pannonia), *Biophia* (dublet la *Peophoria*), *Leuciset* (dublet la *Leuciset* din Noricum), *Predavensis* (dublet la *Buridava* și *Buridavensis*), *Routacertus* (dublet la *Routac* din Moia), *Cotensini* (dublet la *Cotini* din Borgia-Silezia), *Althenset* (dublet la *Althens* din Nordul Aotriac), în pătura la Istria (cf. Schütte, p. 86). La fel, *Harpon* dela gurile Dunării și *Carpiensis* din Vestul Carpatilor fac dublet cu pleș.

[illegible]

destinată cu *Carrum* și *Angois*, ea prezintă un alt mod de formație toponimică decât *Asquodana*, pentru a le putea lua una drept alta. Tineam însă, pentru completare, să notăm că onomasticului *Angois* i se poate găsi și o explicație romană dela răd. *kari*, d. p. *yaokari* «Getreide bauend»: Vasmer, p. 42.

Itasodana. Necunoscut. Sosit de Schutte (p. 98) ca dublet la *Itasodana* și identificat de dansul (p. 102) după d'Anville (cf. și Müller p. 445) cu actualul Piatru (-Neamț). Așezat de Ptolemeu cura în regiunea dintre Costoiești și Cădăcea, prin Moldova centrală dela V Sireului. Müller *l.c.*, compară la acest loc stațiunea *Petrus* din TP și GR, altre *Sarmizegetusa* și *Apulum* (cf. Müller, *Itin. Rom.*, p. 548). Dar actuala *Petrus*, ca și stațiunea precedentă, *Aquae*, e de suprafață, ceea ce pentru *Itasodana* cu narrativele marșale discutate, nu poate fi nici. În thracică e în sistem totuși încă o localitate romană similar, *Petra* în Macedonia (Liv. VI 22, 12, sub a. 181 a. Chr.). Ori tot din Macedonia tot prin Livius (VI IV 29, 1, a. 168 a. Chr.) e în sistem localitatea *Desudata*, care, locușmențușă, alături de alte sunt IV, mai sas, p. 230-399), destul de numeroase, prezintă o serie p. p. așezărilor acesce (p. 249). De o *Petra* de origine latină în Macedonia a. 181, înseamnă, ca pe o în verba. De o *makolastache* (Ortografia) acesce *Petra* din Macedonia, precum se întreabă Pomaschek (II 2, 104), nu a mai putut fi vorba în sens roman, ci cel mult în sens greco-macedonian. Dar atunci *Petra* trebuie să fie, în orice caz, un cuvânt indigen. A fost cuiva și *Petrus* din TP și GR, la SV de Apulum tot un cuvânt indigen, dar nu roman? Nu credem, deoarece avem *Petra* din Arbia care ne arată că trebuie să ne gândim la o denumire romană (cf. Müller, *Itin. Rom.*, p. 519). E vorba deci de una din acele poriviri de sunete, c. e. p. r. zând probabil unor sensuri destul de diferite, între latina și getică, și care nu trebuie să ne împiedece a considera *Petrolara* și în cuvântul de bază tot ca getic.

Olzodana. Necunoscut. Așezat de Ptolemeu la V Munților Apuseni, prin Bihor. Numele, discutat mai sus, p. 251.

Napocou. Perfect cunoscut¹⁾. Asupra numelui avem de observat următoarele. Ortografia lui Ptolemeu e bună dacică (*na > o*), cf. și CH. III 799b *Napuzentes*. Dar baza, *nap-*, pe care o regăsim și

¹⁾ La unele *olzodana* e și din alte surse nu mai cîntin zădărnice. CH. III, Müller ed. Ptol., ori P.-W. s. u.

în *Δαρία*; numele herodoteic al Ialului, n'are nimic de-a face cu grecescul *ῥατος* (cum se întreabă Forl., II 2, 68), ci e de căutat în numele de popor *Δάρια* (cum e în *Тавришскъ completely*, II 2, 96). Irada Diador numește (II 43, 3-4 cf. Vasmer, p. 15) pe *Δάρια* un trib scythic, iar Steph. Byz. conosește o *Δάρια ποταμὸς Δαρίαν* (cf. cit. la Vasmer, *l. c.*). Totuși Ammianus Marcellinus, XXII 8, 33 și urm., cunosce pe *Ναπαρ* ca un trib tauric (cf. n. al. sus, p. 245, n. 1), cu obiceiul sacrificiilor umane, preschimbându-se Diador *Ορεδοχὴ*, idică «Mater Zephy portae». Numele nu ne îndreaptă să găsim și în *ῥατία* o lămură în test de toponimie scythică, căci avem la vedere că prezenta de (ilior este de convingătoare) aruncă pe în jurul (găndu) scyth. că din înconjurarea dela *Λευκὰ* (cf. mai sus, p. 7 și Himpol., *l. c.*, p. 25 cu tig. *ῥατία*), iar Plinius, *N. h.* VI 17 (119) se conștie pe *Ναπαρ* în regiunea asiatică a Scythiei. Se înțelege că, în valea Hotomului (sau, mai *Sarpeton* de origine latină), a tot așa putem avea o *Cluj*, o *Ναπαρ* de creștin origine. Totuși însă de olandă, tirând și ar. de faptul că *Ναπαρ* ar putea fi și un *ῥατία* străvechi (thracic în N. Mărenegre, ori un trib getic târziu) și pe *Κασάν*, în scythic, odată cu materia (care) getică din sec. IV. (cf. urm., și il. prezenta de conștie) și, înstrăin o neutralitate bună nouă față de *ῥατία* exp. și il.

Hotom este portul *Putarna* — *Putarna*, Perfect, conștie A. d. rād *Putar*, *Putar*, cat și term. nașă *ῥατία* ne sunt bine de conștie. *Putarna*, *Putarna*, *Putarna*, *Putarna* (onomastic), *Putarna*, (ul) — și *Er-garia*, *Er-garia* (*Er-garia*), *Er-garia* (cf. *l. c.*, II 2, 5, 1). Răd. *ῥατία* cred a fi fost o *ῥατία*, *ῥατία*, *ῥατία*, *ῥατία* (cf. *l. c.*, II 2, 5, 1) *ῥατία*, ca în scri. *ῥατία* (turk). În conștie, origine getică.

Săliu. Discutat. Conștie.

Hotom și *Putarna*. Discutat. În formă de *ῥατία* și *ῥατία*.

ῥατία A. d. rād, p. 252. *ῥατία* (cf. *ῥατία*) ca *ῥατία* și *ῥατία* prin păș. *ῥατία* pe valea de sus a Muresului. Necunoscut.

ῥατία A. d. rād, p. 251. După *ῥατία* și *ῥατία* cu *ῥατία* pe la *ῥατία* *ῥατία*. În formă aceasta recunoscut.

ῥατία Necunoscut. Așezat de *ῥατία* și *ῥατία* în Moldova de SV. Nume petic (cf. *ῥατία*, cf. *ῥατία* care se va scrie în *ῥατία* Oltului, și *ῥατία* prin *ῥατία* sudgetic. Probabil similitud. r. de *ῥατία*, cf. *ῥατία*.

ῥατία Necunoscut. Așezat de *ῥατία* și *ῥατία* în *ῥατία* *ῥατία* la *ῥατία* de *ῥατία*. De sigur nu este cales *ῥατία* (*ῥατία*), II 2, 66) și în acesta de formați *ῥατία* (*ῥατία*, *ῥατία*),

Zapudflora, etc.: cf. Dobrusky în *Ist. Muzei*, Sofia I 1907, p. 79) fiind mai târziu decât epoca în care se redactă originalul lui Ptolemeus și iarăși nu, simplu, *Maouda* (cf. Müller, cf. *Prod.*, p. 448, după care și Schurte, p. 98 sq. și fig. 17, localizat de ambu la Unora - Maros, Ujvá), ci eventual, și etimologic, *Maris*, *Marisia*, *Marisus*) și paleografia, (e un *z* în plus, iar originalul a fost latin), *Marisodur* (Totuși ave. *Marcinum* și *Marisodur* (mai jos, p. 273) chiar în getică.

Zagada (Necunoscut. Așezat de Ptolemeus în extremitățile V al Daciei, către Tisa așezat - poate pe Mureș, la Cenad, unde s'au găsit și resturi romane (cf. Müller, *l. c.*, p. 448). Discutat mai sus, p. 253. Nume bun getic.

Zigpita (Necunoscut. După poziția din Ptolemeus, foarte probabil pe Mureș - încătă marele dețesire în din A deal (cf. și Müller, *l. c.*, care însă - se aza chiar la Vecl, din aceluiași *Muria*, cf. CIL. III p. 1402). Asupra etimologiei nebuline în opriți surse sus, p. 32. Adăugăm că e vorba de un tobi *Singr*, care locuiește prin originea și în dreapta Dunării la Belgrad, unde el în venind în mare pe lăba lor cetatea Singilor getici *Sindandum*. Acest neam getic a fost destul de numeros - pentru că în migrarea sale spre V și S - s'au dus în mare s'au până în Moravia, unde găsim localitatea *Singone* și prin ei - petim-sali (Chelbence, unde găsim orașul *Singos* (cf. mai sus, p. 224, 228 și 23, // N'ar fi imposibil ca monedele lor emise să fie romane (cf. la Plineus, *N. b.*, VI 20, 23, 74 - pe populi *Singae*), ca și al Saceri, Napacti ori chiar a Dacilor și Gepilor (mai jos), reprezentând întrepătrunderea scythogetică.

Zigzoz (Perfect cunoscut, Alka-Iulia. Numele este dac, după papirus *Appuli* (cf. mai sus, p. III p. 133 și cap. II, p. 104).

Zigzagat. Cunoscut și alocizat prin nume, pe Mureș (cf. CIL. III 1395. Dacii Romani înțeleg *Germisara*, ca *Der-sara* (în Munța Apus 41, în titlul aurner, CIL. III (tbl. cer. III și XIII). Numele, compus din două cuvinte taraco-getice, bine cunoscute (cf. Tom. I, 5 et 7, înseamnă *sapă* (*sara*) caldă (*germe*). Pentru spiritul limbii e de noți propunerea adiectivului față de substantiv, contrar ca în latinește «Aqua Calida», «Frigida», «Vivae» etc (cf. toponimicele respective la Müller, *Itin. Rom.*, ind. p. 963, cf. pentru comparațiile din armeană și celelalte limbi indogermanice, Tom. II 2, 88).

Zagada (Necunoscut. Ptolemeus o așază cam prin ținutul Trei-Seane. Pentru etimologie, v. mai sus, p. 253.

Tabulae Necunescut. P. 2 de Ptolemeus care prin Moldova s'arvestește. Deoarece *dactyl (dactyl)* a unei scrieri celtice (*Ramuc*), et cetera mai sus p. 253. Pe vremea când se redacta originalul, lui Ptolemeus i se pare că cetatea respectivă fusese deci din nou celticizată. Însă, deoarece sub înclinația cetii se pare că este tot și poporul răsăritean, până la Heracleon, Ptolemeus și Balcani, Vasaschek, II, 2, 68, consideră, din pătrundere, atât *Ramuc* cât și *Raminata* drept thracici.

Harodas. Formă latină: *statio ad Parumet* la Müller, *Itin. Rom.*, ed. p. 490, precum a observat și Müller, *l. c.*, p. 448. Așezarea necunoscută, astfel, e localizată de Ptolemeus, destul de puțin, prin Ardealul de S. și Muntenia de N. Asupra numelui unui nume român în locul celoralte, în genere, înainte de romanizarea Daciei, cf. cele spuse mai sus, p. 253.

Zorobada, Necunescut. Localizat de Ptolemeus în N. Muntenia. Pentru etimologie, v. mai sus, p. 253. Getic.

Haroda de fapt *Haroda*. Müller accepta prin formă pe baza unui singur codex, N (Vaticanus, 191, care celelalte au forma *Haroda* sau *Haroda*), pe tracia, prin emendare, a crede dublului termen *Palendora* din IP. Ca atare e și nouă, p. 119, cu IP, din Moldova sudică (apropie de Siret), tocmai în Oltenia unde avem înclinația Tabulei Araratatensis, p. 253, ca și Müller și Schmitt (*H. Potula* GR) greșesc. Forma *Haroda* e, cel puțin, simplă creare de copist în născut mai sus citat și s'ar putea datorită și adunării formă postrată anarhică de toate celelalte. *Haroda*, ori *Haroda*. Aceasta formă dintr-o dată e deosebită și ca etimologie. În adevăr, atât Diodor, II 43, 3-4, sub numele *Haroda*, cât și Plinius, *N. h.* VI 17 (19) 20, sub numele *Palari* (cf. Varro, *l. c.*, p. 47), cum se în scrierea asiatică prăzice ne-naritate a tribului scythice (pe poporul scythic în înclinație se înaritate *Saroi* cf. *Sutidava* dela Dunăre, la noi, mai sus, cap. I, p. 13 și 15 și cap. II, p. 119 sq.), un neam lespe care în se spune că s'ar atlat în război de exterminare cu alt neam născut cunoscut și din Dacia, *Nupari* (v. mai sus, sub *Nupari*). Dar *Haroda* dela *Haroda* *Palari* (cf. și localitatea *Palari* din Thracia, lăsată necunoscută de Form. II, 2, 64; cf. Müller, *Itin. Rom.*, p. 537) e o formă perfect regulată (cf. *Tyr-da*, *Ibi-da*) și în aceeași vreme, ca sens istoric, foarte sugestivă: în adevăr, în Sudul Moldovei, Scythii sunt acasă la ei în vremea născutier expansion

spre V.) Pe aici trece drumul dela Olbur spre valea Muresului (cf. mai sus, cap. I, p. 7 sq.). Iar la Scortău, în sud Brăila, s'a găsit chiar un necropănt scythic cu respectivul orăz de bronz (mai sus, cap. I, p. 8 sq. și fig. 1-2). Deci *Sacra* la Răsărit de Dirosorum, *Sargatu* în valea Hâțepului ca și pe Siretul mijlociu (cf. mai sus, p. 231 cu p. 252 sq.), posibil *Apaci* la Chij, în orice caz *Pahes* pe Siretul de Jos: atât astfel chiar un început de schițare pe hartă a distribuției neamurilor scythice dominante un timp peste cele getice așipuse. Altele am întâlnit mai sus (cf. și cap. I) și nu vom lipsi a trage mai jos concluziile acestor importante constatări.

Zemotia. Necunoscut. Pus de Ptolemaeus în NV Banatului. Pentru etimologie v. mai sus, p. 253. Getic.

Acron. Perfect cunoscut, atât din Dacia, cât și, ca migrație getică, din Delustia (v. mai sus, p. 229). Acest de Ptolemaeus cum trebuie, în Buit, dar cu lungitamine și latitudinea greșite. Originea numelui e indigenă (cf. Tom., II 2, 53). Deaceia greșit compară Muller, p. 449 și Schutte, p. 93, numele de zeu *Acron*, documentat epigrafic la Potissa (CIL III 875) și care e și ca nume și ca obâisie syrian (cf. cit. chiar la Muller și v. Roscher, *Myth. Lex.*, s. v.).

Argidava. Cunoscut tot unde-l așează și Ptolemaeus, în Banat, și prin itinerariu: TP și GR, - dar mai exact localizat de acesta, atât ca distanțe cât și ca poziție - la Vărădia - decât la autorul nostru. Dacă localitatea *Argidava*, oraș de frunte al Dacilor sub Burebista, poartă în vestita inscripție a lui Acornion dela Dionysopolis (Ka-Enk., *Aut Denkm. in Bulg.* 87, no. 95. Dinterberger, *Sylloge*², 762) este identică cu *Argidava* (cf. și mai sus, cap. II, p. 81), am avea și o prețioasă mărturie de caracter istoric-politic asupra crasului acestuia. Cuvântul de bază *Argi* e foarte frecvent în thraco-getică (cf. Parvan, *Nume de război daco-scythici*, p. 13 sqq. și 29 sq.).

Tafloxav, repetat mai jos, tot în Dacia, și, a treia oară, în Moesia Inferioară, III 10, 6. *Tifloxa*, sub numele lui exact de *Tafloxav*. În ambele locuri cu long. și lat. greșită. Foarte bine cunoscut, chiar epigrafic: lângă Caransebeș. Numit după râul din apropiere, *Tifloxa* 'Timișul' (cu forma românească apărând întâiu în sec. X d. Hr. *Timișo*²) cunoscut încă de bătrânul Herodot (v. cit. la Tom., II 2, 97) thraco-getic.

² Într-și numele gurei *Dunkri Napdavor oropa*: *Prot* III 10, 1, e trahan (cf. *Vestn.*, o. r., p. 60, ca *cinale*).

Zarm-Zyrtionon donator Mss. lui Proterzaceus mai dau în locul lui Z initial, ca și dăru a celui de al doilea, i.e. *Zarm-Zyrt* și *Zarmure*. Această variație și în inscripția Perfect cunoscut *Ageru de Proterzaceus* destul de exact ca direcție pe harta, dar cu lung și lat. greșite. Asupra etimologiei singurul care a dat explicații corecte e Tomaszek (II 3, 77). Părerii că cea a lui Schatte că în *Sarmazegethusa* (ca și în *Sargetius* = *Sar(multi)getius*?) avem a căuta în toponimic sarmatic, sunt îndărtate din greșite din motivele etimologice puse în discuție sus, că dacă e vorba de frașe o în Ardeal, înainte de Trăian, singurii la care ne putem gândi sunt Scythi, în vreme ce Sarmatii se vor afla încă a nu căzui. Dar și etimologia pur thracică a lui Tomaszek este completă și chiar nici nu ne se pare pe text exactă. *Sarmazegethusa*, din *zarm* = *Zarm(r)* (tapuris, subotes), skr. *harmya* (Herd, Haus, f. o. i. a. e.), și *zyrt* = skr. *ga-gat* (beweglich, el e ubeghelehte Welt, Menschheit), totul dând sensul de «Haus der (geticien) Sarmata», și se pare prea subtil și abstract din punctul de vedere al realităților populare, care nu prea au obiceiul să facă etimologie. Dealtfel, în expl. lui Tomaszek înfruntă cvasantului (-sa) rămânând complet neelucidată. Propunem deci o explicație tot thraco-gețică, dar nu se dăru ca a lui Tomaszek. CIL VI 3276 ne dă în scripția unui *Diagus, eques singularis*, mort la Roma cărui bunicii să în pun într-o latinescă apropiată de monument, acești Deci își numesc patria *Zermirgete*, e adică forma scrișă cunoscută și din uneltele *TP* (*Sarmategete*) și *GR* (*Sarmazege*), cu o n scrișă în latină rustică, de la *langa Ad Medium*, din forma *Zermirgetusa* (CIL III 8011; cf. *Micia ib.*, p. 2537). Un lucru e clar li începui avem *Zermi*, sau *Zarmi*. Dar acest e de onomastie thracică cunoscut *Zarmos* ori *Zigmos* (cf. *Trak.*, II 2 10). De altă parte e bine cunoscută rădăcina toponomastică gețică *ge* (*ager*), completată fie cu terminația *-ta*, *Fgeta* (ca în *Drobeta*, *Scasseta*, etc.), fie cu terminația *-issos*, *Aqissos* (ca în *Dumissos*, *Zalmassos*, *Zamossos*, etc.). Au avea deci până acum explicată perfect *Zermirgeta* dacului dela Roma. Dar toate mărturiile antice dau *Sarmazegetus* terminația *-sa* (resp. în dacică, posibil și *-za*), ca în **Fgeti-a-sa*, **Fgeti-a-za*, etc., decitrela iesă completăm *-getu-sa*. Deci *Fgetusa* lui *Zermos* sau *Zarmos*. Dar rămâne un *z* (r. s.) neexplicat între cele două cuvinte, *Zarmi-z-egethusa*. Părerii noastră e că avem aici un *s* sau *z* eufonic între două vocale și, pentru aceasta, ne întărim pe pronunțarea populară din inscripția dela Roma, fără nici o

consoană între cele două vocale, și pe pronunțarea populară dela Așu-Mediu cu consoana *c*, care, dacă ar face parte integrantă din cuvânt, probabil, s-ar fi transformată o i supradublă astfel¹. În orice caz însă, numele, așa de rădăcină pastirică chiar în izvoarele atice (Strabon, Geog. 11, 1, 1; Sarmazege, GR; *Zarmos*, *Θαρμός*), ar putea fi deosebit de interesant, a trebuit să aibă o origine istorică pe lângă și deosebit de interesant în legătură cu fondatorul, un vechiu rege dacic, al cărui nume va fi fost *Zarmos*, sau *Sarmos*²).

¹ *Ydara*, *Aquae*. Cunoscut. Pe drumul dela Sarmizegethusa la Apulum, lângă Călanul de ac. Râu localizat de Ptolemeus, jura la Răsărit. Izvor mineral natural, cunoscut de sigei, cunoscute de Romani și înseamnă că un lucru interesant încă de pe vremea târșeanilor în conștăriile respective, ca punct de reper.

Verodunum. Iar în alte mss. *Veroduna* în chiar *Verodunum*. Ne cunoscut. Muller, p. 450 cu 449 și, după ei, Schütte, p. 96, nu privesc lecțiunea dintâi, în ideea că *Verodunum* e de localizat la *Nedun* (da, Oltenia, cu care e identică chiar ca nume) Tregre, în această ipoteză Ptolemeus e normalizat ca a așezat-o tocmai în 1. Montenia centrală, în apropiere de cursul Ialomiței. Ne gândim încă, lațu la faptul că nici *Verre*, nici *Verri* nu dau ceva în adevăr plășabil în il racogetica, dacă nu cumva avem aici o corupție a originalului latin al lui Ptolemeus care scrisese în calitate *Nepulavum* (*Nepulavum* și *Nepulavum* *Nepulavum*, deci o revenire exactă peste seșu toană înșipon din cașpă munteară). Tomaszek propune căl *Verodunum* «Rona, Pter (II 2 68), ca explicație pur thracă. Cum însă avem peticul *dura* în formă pur thracă această, prezenta *Verodunum* e sigură, astfel încât, istoric, din lipsă de ceva mai precis, ne opim la acest rezultat unilateral, lăsând nedeterminată prezența și a *Verodunum* în acest loc.

Tarabos (alte mss. *Tarabos*) Necunoscut. Iarăși mutat de Muller și Schütte, *Ter*, în Oltenia (spre a fi identic cu *Terabul* de pe Jiu), în vreme ce Ptolemeus îl așază în Montenia centrală, la Apulum *Verodunum*. De fapt, dacă ne-ar fi permisă o luare ad litteram a localizărilor lui Ptolemeus, *Verodunum* ar corespunde stațiunii La Tene dela Piscul Crășanilor, iar *Tarabos* stațiunii La Tene dela Tinosul. Cum însă am constatat și mai sus prea multe aproximații și chiar

¹ Dacă nu cumva avem aici de fapt chiar numele zeului getic *Zalmos* (*Zalmos* *Zalmos*, cf. *Zalmos*, *Zalmos* la Păvar, *Hittite*, VII, p. 471, pronunțat ca *l* în loc de *r* (cf. *Tarabos* și *Talantus*).

gestiuni grave în longitudinile și latitudinile lui Ptolemaeus, nu putem propune nimic în această direcție. Ca etimologie, Tomaszek se bazează de a explica ruinele ac stei localități, ad notându-l ca thracic, dar în această discuție. Credem însă că numele orașului nu poate fi deloc străin de răd. *no*, din numele ce oras *Nov* de pe coasta baltică, la Răsărit de Hertica Pontica, — suf. *son* (ca în *Novoson* de la *Novopavlovsk*). La o etimologie iraniană nu ne putem gândi.

Zefryma. Cf. mai sus, p. 251.

Tiflanov. Cf. mai sus, p. 262.

Aluoc. Cunoscut. Localizat de Ptolemaeus aproximativ exact. Ortografia numelui variază în izvoare, mai aver. formele *Tierna* (IP), *Tierna* (CHL III 1368, dar și *Dierna*, 8277, 2, 12077), *Zerna* (Ulpianus, *Diq*, NDO 2; Ptolemaeus, V cit. la Müller, p. 450 și Miller, *Itin Rom*, p. 346). Această varietate ne sugerează ipoteza că în bucla dacică va fi existat un sunet apropiat de *c*, deoarece toate transformările de mai sus nu fac decât să se învârtăască împrejurul acestui sunet. Natural numele nu are nimic de a face cu slavicul *černa*, care n-are o origine și un înțeles diferit, getic, vezi etimologia dată de Tomaszek, II 2, 71 și ep. extrem de interesante și, credem, încă nu ai plauzibilele consider. în asupra acestui cuvânt, la Hasdeu, *Istoria Critică*, I, 2 v.

Agrovia. Cunoscut din IP (lectură greșită *Agrovia*) și din GR (*Agromia*). Pe Bistra în sus, la Răsărit de *Tibiscum*, în drumul spre *Sarmizegethusa*. Destul de deplasat de Ptolemaeus, dela locul lui — mult spre E. Thracogetic. Perfect explicat de Tomaszek ca analogul *Agrovia* din Phrygia (cf. cit. la Müller, *Itin Rom*, p. 720) și răd. în *akmen-*, „quatră” (II 2, 55). Unul din exemplele toponimastice clare pentru introducerea popoarelor geto-thracophrygo-ariene (asupra *Agrovia* nu am oprit cu alt prilej, *Nume de rauri*, p. 13 sqq. și 29 sq.).

Agrovia. Perfect cunoscut, chiar în această ortografie, ex. obis. numele lucrării CHL III, Müller și Miller, P-W. 3, 1. Localizat de Ptolemaeus exact ca direcție generală, dar fals ca poziție pe hartă foarte departe de Dunăre, în loc să fie chiar pe Dunăre, Râd. thracogetică, bine cunoscută: cf. *Agrovia*, *Agrovia*; și, cred. și *Drappa* *Agrovia* (cf. cit. la Tom., II 2, 73 sq.) + suf. *-ia*, ca în *Egria*, *Sarmizela*, etc.

Phrygia. Necunoscut. Cod Vaticanus 191 (la Müller, X) scrie *Phrygia*, ceea ce ar da un cuvânt latin, destul de ciudat ca toponimic. Schutte, p. 96, o acceptă ca „Dacian names” în forma dela Ptolemaeus, și

crede că TP greșeste atunci când în locul ei așază stațiunea *Pretorio* cu rîu e latin. Dar ori cât e de departe în SE, spre valea Oltului, *Phratrum* al Ptolemeus, ea tot nu poate avea nimic comun cu *Pretorio* religioasă latinească și TP nu a greșit nimic. Mărmur Schutte încărcă inextricabil lucrurile când identifică *Phratrum* cu «Frătestiu» de azi la NV de Tîrgu Jiu și scrie că *Phratrum* ar fi egal cu satul *Pretorio*. Dacă comparăm numele de localități *Hortunus*, *Hortunoraz*, *Δορ-
ζον*, denumiri *Phrateria* pare sigurat. Dar nu putem da, pentru prima parte a cuvintelor, locuți onomasticele trase *Phra-*. Dacă acesta onomastică a existat și a fost — e zăbărit posibil, căci nu ar fi primul lucru comun geto-roman — atunci toponimul celtic al lui Ptolemeus ar fi perfect sigurat, și ar fi exact în formă de nume de autorul nostru.

¹ *Uzina* Necunoscut. Așezat de Ptolemeus la NV de *Phrateria* și la V de *Amultrum*. Dar cum *Amultrum* e așezat pe Olt (1) întreaga localitate nu rîu e bună de rîu. Petru Petru de la curățenie Schutte, p. 95 sq., pune *Aranno* la «Arcus» pe Jiu și se declară mulțumit cu felul cum a așezat Ptolemeus — fără de amănunțuri că trebuie pusă la S și nu la N cu *Phrateria*. Nume bun, dar neprecis. O localitate quasi-identică în or. Darau în Dacia mediter., *Δορζον*, et. st. *Δορζον*, *Aradon*, et. post. terminologic *Δορζον*, *Δορζον*, *Briguna*, *Phratrum* (din *Hortuna*), etc. (c. p. Tom., s. c.).

Hortun Necunoscut. Pînă de Ptolemeus în SV Munteni, *Pont-Ad-Pontum* (cf. Miller *Itin. Rom.*, ind. s. c. 1. Miller, p. 440 și 448) se găsește la vîrsta primitivă. Schutte declară localitatea drept neexistență (simplu dublet *V. Hortun*, p. 251 sq.). Tomaschek, II 2, 64 se apucă să o găsească getică, dar rîmă cu semn de întrebare *Non liquet*.

² *Apurigor* Cunoscut și din Iuvenciu (TP). Numele păstrat pînă azi, în forma *Motru*, așa cum îl regăsim fără *a* prostetic în dr. Dunda, în Dacia ripensis: *Motruaz*. De sigur *a* transformat aici în *u* din cauza lui *a* prostetic (Altitel Tomaschek, II 2, 54: *a* privative). Fals așezat de Ptolemeus tocmai pe Olt, atunci când locul lui e la vădura Motrului în Jiu — Despre numele meșu al Juii *Paflor* (et *Apurigor* din Pannonia) am vorbit mai sus, p. 225. Aș adăuga doar

¹ Tot așa de inutilă e identificarea dată de Maeller, p. 431, acestei localități cu *Ernstoga*, dealul de lângă Filaga.

cu o ipoteză posibil secundară, posibilitatea păstrării și a rădăcinii etimologice este încă, prin onomastica *Bessu-rabo* (cf. *Bessu* ca nume propriu, ILL. II 2, 7, și *Rabu-centus*)¹⁾ ajuns mai târziu, în aceste regiuni elene nu e de hotez (*Bessarab*, *Bassara*).

Δούρι. În Cod Vaticanus 191 (la Muller, X) *Σοίγορος* Necunoscut. Așezat de Ptolemei s.c.m. prin Vlagă de estăzi iar de Sel utte, p. 78 și 96 și 149, 17. Identificat cu "Soarenis" (1) în Doh, către Dunăre Pentru etimologie, cf. *Sernata*, *Syrnola* (c. *Drubeta*, *Fgeta*, etc.), de pe lângă *Philippopolis* (*Palpudera*) și diferitele *Σοίγοι* (Pom., II 2, 70 și 81) *Thracogetic*.

La aceste nume din Dacia proprie trebuie să mai adăugăm din *Ad Mursum* cele trei dare dela Răsăritul Siretului: *Zargidava*, *Tamandava* și *Puroboridava*, nu departe de însuș acest râu *πασι τὸν ἑσπερον ποταμόν* (III 10, 8).

Ζωρδάνη Cel mai nordic Necunoscut Explicat prin s. 18 p. 252, că de magna iraminiă în primei parte a lui, dar de apelație getică prin a doua parte, *dava* = doi Sași, în teritoriul getic, precampănit și statornic locuit de Geți.

Τομασδία La S. de primul Necunoscut Așezat de Tomaszek în părțile Barladului și explicat foarte plausibil ca thraco-getic (II 2, 74)

Ηεροπόλιν Pe Siretul de Jos, în plin ținut celtic: la F. Britogalli, I. V. Coteren (cf. la Schutte, fig. 12, haria din cod Urbinas 82) Ca mare părere a lui Tomaszek sprijinită pe Branbach, 115 (CIL. III 8188), că orașul nostru, cu finală dacică, indică în getică (populația băștină = carpică) însăși capitula tribului *celtic* (1) al *Prodanilor*, așezat aici între Dacia, ar f. foarte plausibilă dar e încă absolut nesigură, inscripția respectivă neputând servi la nimic.

În fine, trebuie să adăugăm din Vestul Tisei în că următoarele localități către Tisa și Dunăre, rămase sub Sarmații Iazygi (Ptol., III 7, 2) Jlabia de pe la 20 d. Hr., dar mai înainte fiind în plin teritoriul dacic: Dacia etnografică, precum am văzut, ajungea, prin prelungirile ei migratorii, chiar dincolo de Dunărea pannonică, până către r. *Arabo* și Alpi Norici. Notăm că la Ptolemachus (III 7, 1) Tisa se numește greșit *Τίβιστος* în loc de *Pathissus* ori *Tisa* (cf. Muller, p. 441), dar

¹⁾ *Rabocentus* Bestiae gentis princeps (cf. c. la Tomaszek, II 2, 27) Etimologia e oricum dată prin însuș citatul acesta *Bessu*, *Rabo* De notat că și în evul mediu românesc familia apare tot ca de neam nobil.

ca numele aproximativ exact e totuși atestat chiar în documente de la sfârșitul de pe Tisa, *Hungarorum* (v. mai sus).

Uzuniar. În extremitate NV al Iazygeri (re Slovaciei actuale) către nordul Moraviei: dacă primul pând este *Uzuni dacia* (Huldrich, polis) al Gepilor dela *Orcus* (*Orcus* e cunoscut pe Elbrus (cf. P. ryon, *Note de géogr. ant.*, I, c., p. 341) și apoi ne, cu stat cunoscut cu catrupuș, e plin înspre Moravia de numeuri getice: *Carpi, Bessi, Pregetae, Armetae*, ex *Huri*, etc. (v. mai sus, p. 243, n. 3). Nu trebuie să ne grăbim a proclama drept dacică această localitate, înainte de a lua în considerare că avem și în lăgănațiune pentru ei. Anume, la Răsăritul Căspici, în timpul porthosyhiu (sic!) avem localitatea (Miller, *Itin. Rom.*, p. 704) *Uscandati* (*Uscandate* GR) a cărei primul pând este, bestul de elre *Uscandati* al nostru din forma cunoscută în forma *Uscandati* prin Scythii cari au ocupat-o din sec. VII a. Chr. și cari au lăsat urme în etno-geografie tocmai prin aceste regiuni și viața ungare (cf. mai sus, c. p. 1, p. 6 sqq. și mai jos cap. VI) de apoi 2^a pe n. Sarmatii Iazygi, cari s-au infiltrat aici odată cu începutul erei noastre].

Boquior. Nestack Muller, p. 412 e consideră celtic, în specie bonic].

Ungari. Sigur iranien. Poate urăsc încă de pe vremea Scythilor cf. *Abu Scythae* dela Răsărit de Iazyges (pat. la Miller, IR, I, 625) formate cu cap getic, cu Daceta, Egeta, etc. Posibil deci să fi fost creată de Geți pe locul unde pe vremea stătușiera Scythii *Abu*].

Tomasek. Probabil din *Turmen* (cf. însă chiar tot ca *Toma* pe nume locale cetăți geto-terzice de pe capul Colchic (Miller, *Itin. Rom.*, p. 511). Tomasek, II 2, 76, bănuiește și la origine *dacica* numele localității.

Ungari. Sigur iranien. Dacă scythii ori sarmatice, greu de hotărât. Fapt e, că localitatea se regăsește în Itinerara de la sfârșitul în timpul perioadei odată sub forma *Parbe*, la Apus de *Uscandati* (v. mai sus, sub *Uscandati*), iar a doua oară sub forma *Pharea* (GR) și chiar forma *Parcha*, la N de lacul *Arta* în regiunea unde granița Persiei, Belucistanului și Afganistanului se apropie. (V. cit. la Miller, *Itin. Rom.*, p. 703, 707 și harta dela p. 786)].

Kandau. În singure două mase din treizeci și opt (la Miller, o. c.) *Kandau*. În stare de localitatea *Candahar* dela Sf. de *Nordia* (Miller, *It. Rom.*, p. 470), posibil celtică, dar eventual și de origine răsăriteană ori sudică, baza *Kand-*, începând cu cultul

atribuit *Celţilor* numele oraşului *Hantecem* (în Lazyci), ca atât nu e mult, ca cât oraşul vecin *Héanec* se arată a fi tot celic. Trebuie însă, că lucrul e prea obscur şi materialul comparativ prea redus, pentru a lăsa vreo hotărâre definitivă în această privinţă).

La aceste toponime din Ptolemeus mai putem adăuga din Italia (la M. Lucr. *Itin. Rom.*) încă următoarele, pe care le putem a desemna ca origine etnografică preromană:

Lederata în taşi Viminacii (v. cit. în IR, p. 542 sq.) Scit şi *Laederata* şi prin etimologie populară mai încă, *Literata*. Acela e cu un nume analog celor vecine de mai sus şi de mai jos, cele de Dinăre, *Gerulata*, *Taluta*, poate *celtică*, deşi şi p. *Gerulata*, cum am vădit mai sus, p. 227, e thrăco-getică.

Apo flucens. Caraşul de azi Stănulea a fost la V de Biscica-Alba, pe râul (IR, p. 543). Numele ei, poate, e al de grabă scythic (cf. *Golghanus* şi *Zold apo* la Püven, *Nume de riuri*, p. 3 sq. şi 27 sq.) deci e thrăco-getică (Jensenck II 2, 91 şi 77). Cf. totuşi, pentru părea contrarie, şi *Burd apo*, şi *Burdob-eraz* la Püven, II 2, 61.

Arudata. V. mai sus, p. 265 sub loc. *Arut*.

Canina. GR. Tot în regiunea Arcudici (IR, p. 543). Nume obscure în cazul că e bine transmis, vor fi o corupţie, de propriu-le *Canonium*. *Canonium* din Britannia (IR, p. 19) poate considera că fiind *celtic*.

Potula. GR. *ibidem* (IR, p. 543). V. mai sus, p. 253 şi 24). Tăvălogeti.

Bucana. GR. *ibidem* (*ibid.*) Jensenck, II 2, sâ compare răd. *gany* din *Gommanes*, *Gancoland* şi propune pentru *bu-* explicarea că e o prepoziţie. Getic.

Bersucia (IR, p. 544, Tom., II 2, p. 59). La Jidovin. Păstrat numele până azi în denaturata *Beizava* (Büzava). De taluz, ca etimologie getică, «Mestecănişul».

Gorganae (*Gozanae* GR). Azi Stăniş la S. de Căruşebuş (IR, p. 546 şi Jensenck, II 2, 87). Probabil getic.

Agnacinae IP. *A(u)gnonia* GR Cf. mai sus, p. 265, sub *Leguatio* [*Petrae*. Cf. mai sus, p. 258.]

Burtium. GR între *Germisara* şi *Blandiana* (CIL. III, p. 225; Tom., II 2, 62). Getic.

În cele din urmă, deosebit de interesant este faptul că numele Dunării la Celta şi la Germani, e de origine iranică, adică scythică.

Bemla, nu departe de Auid (IR, p. 548, Tom., II 2, 63) Getic-Cersici (Getic-GR). La 6 km. spre SE de Porolissum (IR, p. 550; Tom., II 2, 85). Getic.

Peledura prin părțile Craiovei (IR, p. 552, Tom., II 2, 64) Ponte-gegetici la *Peledura*. În orice caz nume indigen, probabil getic. Cf. și discipula de mai sus, p. 261 pentru identificarea cu *Uroorda* lui Protermaeus.

Acidura pe Olt, la N de Piatra (IR, p. 553, Tom., II 2, 55). Getic.

Rusidava, lângă Drăgășani (IR, p. 553, Tom., II 2, 69) Identificat de Scholte, p. 97, cu *Sucidava* și *Zuridava*, ca dublet la *Suculava* de lângă Dunăre (Fals. Numele Rusidavici e asigurat ca autentice: cf. cit. la Tom., I. c.).

Bazilura la S de R-Vahii (IR, p. 554, Tom., II 2, 61, cu nota 1, p. 24, nota 3) Getic. Cf. la Protermaeus tribu *Basidurion*, v. p. 248, p. 249.

Arutelu, în țara Cozici, pe malul stâng al Oltului, la Bivolari (IR, p. 554, Tom., II 2, 74) Proaspet din *Alutelu*, prin disimilație (la fel ca Norbert Jokl, *Thrakisches in Streitberg-Festschrift*, Leipzig, 1924, p. 179), a lui C. Legeti în cartea sa *Arutelu*. Nu acela ar putea fi totuși, car de fapt el gasit nume indigen al Oltului *Alutelu* (Tom., crede chiar, II 2, 92, că și *Alutelu*, asal, a avut o formă *Arutelu*). În adevăr scriitura latină *Arutelu* există și în thracă, atât pentru numele de persoane, cât și pentru cel al localității (cf. p. acestor din urmă *Porula*, *Putula*, *Forou*, etc., *Ronum*, *Roculum* etc., II 2, 5 etc.). Așa încât scriitura latină precedată de *Arutelu* este în acest caz un nume compus getic.

Cebonia, lângă Sibiu (IR, p. 555 și Tom., II 2, 83) Scholte, p. 98, corectază numele în *Cebonia*, după exemplul lui C. Mulert (cf. Protermaeus, p. 447), spre a fi pe timpul etnei lui *Cabin*, Sibiu (total necunoscut). Getic. (cf. mai sus, p. 235).

Sucidava GR (*Acidura* TP). De sigur GR are dreptate, iar nu TP, căci *Acidura* am văzut că e la N de Piatra-Olt (IR, p. 556, Tom., II 2, 79). Cu atât mai mult trebuie să acceptăm lectura *Sucidava*, cu cât, după însăși TP, orașul lui (probabil la Rensselaers) numit la XV în p. de *Apulum*, a făcut parte din regiunea predominant scitară a vâii Mureșului și valea Tarnavelor. Am arătat mai sus, în cap. I, p. 7 v. în special cap. VI a h. t. I) că acest ținut este plin de moșturi scythice. Dar *Saci*, sau *Suci*, c.

„Să nu cunoaștem mai puțin, ca și *Montana*)” e născută grabă vorba de vreun onomastic divin srian.

Somum, în *CV* NV Diciei, la Cășeră, N. 10, 11 (Aso-Kosály), pe rîu. *Somus*, CIL. III p. 2537. Cășeră.

Ansumentorum), *regio*, singlu de rîu *Somum*, spre Dacia liberă, *phoen*. I. 14, c. 200 v. Dobosz wiki ca pînă la inscripția beneficiarului consula a se c. p. m. n. t. c. u. t. v. c. i. t. *apens* sub *signis* ob. c. e. r. a. n. t. e. s. t. e. v. i. l. e. n. t. o. m. p. r. i. m. i. n. i. s. t. r. a. e. v. e. r. t. a. t. a. d. i. g. e. r. i. m. v. a. c. a. t. i. o. n. e. m. c. i. t. S. a. m. u. m. e. t. r. e. p. o. n. e. A. n. s. u. m. (n. a. m. e. l. a. d. a. m. o. s. r. e. c. o. m. p. a. r. t. a. v. *Corpus*), *gens* D. a. c. i. a. n. e. v. i. d. e. t. a. r. S. u. m. t. o. r. a. D. i. a. c. i. a. n. e. q. u. a. t. o. r. i. f. o. r. m. a. s. i. v. i. t. a. t. R. e. c. e. n. t. u. m. n. o. n. e. x. p. r. e. h. e. n. s. a. h. a. n. t. s. a. c. r. d. a. t. a. D. e. c. r. e. t. o. g. e. n. t. i. s. v. i. v. i. s. f. u. i. s. s. e. l. i. p. i. e. n. t. i. b. a. r. i. n. S. o. b. o. q. u. i. p. r. i. n. c. i. p. a. l. i. n. i. l. i. a. R. e. c. e. n. t. u. m. *descriptorem* f. o. n. p. t. e. l. e. c. t. u. s. s. i. d. r. a. d. e. l. e. c. t. a. l. i. c. i. t. d. o. c. u. m. e. n. t. a. p. a. P. o. l. e. m. o. n. i. s. A. s. o. c. o. m. p. l. e. t. a. t. l. e. c. t. u. r. a. d. i. n. *Corpus* S. A. M. U. M. C. V. V. R. I. G. E. A. N. S. *cum regione* *Ansumentum*), scribit cu *u* n. i. n. t. e. c. l. e. v. e. n. t. a. t. i. o. n. e. m. v. o. l. u. n. t. d. i. n. r. e. c. e. n. t. u. c. e. l. u. l. a. S. o. m. u. s. d. i. n. M. i. e. s. e. t. *Asomus* *Asomus*, cred exact interpretat de Fortschick, II, 2, 84 *sum* *Pl. Asomus* g. legens. I. c. p. e. n. t. r. u. t. o. r. m. a. s. l. e. c. t. i. v. i. t. a. t. *et regu* *Montanenum*, dela Kutlovica, în Bulgaria vestică, ca în tipul *ibid.* c. o. c. t. u. s. p. r. o. p. r. i. u. l. o. r. i. s. c. i. t. a. m. u. n. i. c. i. p. i. u. m. *Montanenum* (CIL. III p. 2537).

R. ulfonia *civis Ansumentorum*. CIL. III Sobo, Ciroplatarca a. d. e. i. n. s. c. r. p. t. u. d. e. v. D. m. a. x. i. m. i. s. k. i. i. n. *Corpus*, s. n. o. Sobo, c. a. r. i. o. *Ansutorum*, I. c. a. p. 1376 (no. 7033) și 1379 c. a. r. i. o. *Ansutorum*! n. a. c. o. n. s. i. d. e. r. i. n. d. s. i. g. u. r. e. m. a. d. a. d. a. r. e. i. n. p. l. u. s. p. u. s. e. b. a. z. e. i. z. a. p. e. n. a. t. e. T. e. x. t. u. l. d. e. s. c. r. i. p. t. u. r. S. o. b. o. c. u. m. r. e. c. e. n. t. u. s. o. r. g. e. r. e. d. t. o. r. d. i. c. t. u. p. e. n. t. r. e. c. a. s. t. a. l. e. c. t. u. r. a. t. a. l. i. t. a. t. a. c. i. n. d. e. f. u. n. d. i. n. R. e. c. e. n. t. u. m. A. s. o. c. i. u. m. M. e. c. i. a. n. e. m. s. h. a. n. t. i. n. e. x. t. r. e. m. a. m. i. n. c. l. i. n. a. t. i. o. n. e. l. o. c. u. t. a. t. d. i. n. P. o. l. e. m. o. n. i. s. c. a. A. r. a. r. p. i. c. a. r. i. s. i. n. t. i. n. N. V. D. i. c. i. e. i. c. a. s. v. i. n. c. r. e. s. t. e. l. a. m. a. r. i. t. a. r. e. a. l. e. c. t. u. r. u. m. A. s. o. p. r. e. c. i. u. m. a. m. a. z. o. n. t. e. c. r. a. u. n. N. V. D. i. c. i. e. i. *perromane*, i. a. r. p. u. n. t. a. n. e. d. e. p. a. r. t. e. a. l. a. i. d. i. n. A. r. d. e. a. l. s. i. n. I. c. *Largiana* s. o. l. i. A. m. a. g. u. l. + M. a. r. e. c. v.

Sobe și alți, unde vrea să localizeze v. D. respectiv *civis Ansutorum*. În sfârșit, pînă a c. e. n. t. u. s. s. e. f. i. e. a. c. u. s. a. d. e. l. i. L. a. r. g. i. a. n. a. c. a. r. e. e. c. e. t. r. a. o. m. e. n. t. e. c. a. n. a. t. a. p. r. o. p. i. a. t. a. s. i. c. e. l. e. N. V. i. c. p. p. e. c. a. r. i. l. i. i. n. d. i. c. a. t. e. s. t. s. t. i. l. p. n. i. l. i. a. t. a. u. p. u. t. e. r. i. p. e. r. f. e. c. t. s. o. c. o. t. i. t. e. p. a. n. a. l. a. L. a. r. g. i. a. n. a. s. e. c. i. n. s. p. r. e. S. o. m. e. s. l. i. b. o. i. n. a. l. t. a. l. o. c. a. l. i. t. a. t. e. c. a. s. i. d. i. n. s. p. r. e. S. V. d. e. u. n. d. e. v. e. c. a. v. D. a. n. e. s. o. c. o. t. i. t. e. l. i. n. c. o. p. r. i. v. e. g. i. e. i. n. s. u. s. n. a. r. a. t. e. s. e. n. t. a. l. T. o. d. e. s. c. u. *Fouillet et Recherches*, b. a. t. i. *La Dacie Romane*, n. n. t. a. n. l. l. o. c. a. l. i. z. a. r. e. a.

[*Ampelum* (CIL. III ind. s. v.). Infiorirea capitlă a Jistricului aurifer al Ardealului. Ziarna de azi, n. părta ca *Alburnus maior* (Răzia, v. mai sus, p. 272) avantajul unei vieți economice intense, și dezavantajul, unei lipse de seriozitate și staticitate a populației, inter-naționale, care o înpeștră, circulând pe aici în perpetuă agitație, fie în slajba particulară a împăratului, fie pentru propria sete de câștig ușor pe seama minierilor din district. Ca și pentru *Alburnus*, așa și pentru *Ampelum* se sugerează o origine tot de naștăcă romană: la *Ampelum* am avut grecescul ἀμπέλαιον (vie, podgorie) și apoi etymon. După cum în să am arătat pentru *Alburnus*, că rădăcina ar putea fi dacică și nu nec aspectul tot al naștăcă romană, tot așa la *Ampelum*, și să am tot de rădăcină buacă thracică *amp* pe care o întâlnim în numele unui *Bernus* bogat din timpul Hercul, la galile. Dăm n. *Hessus Ampudus* (Părvan, *Histria*, IV, p. 634 sq. și 725). În adevăr, ad notat pentru aceste singure două localități o denumire ca și *Alburnus* și *Alburnus*, care ar fi în înțeles vechile nume dacice ale localităților, înconjurându-le cu etimologie fanteziste, ceea ce nu e în niciun caz, nici în Dacia, nici în general în imperiu, decât ca totul rar (cf. *Itin. Rom.*, ind.), rămânând totuși cu înțeles necomplăcut. Atât *Ampelum* cât și învecinatul *Abruttus* (iarăz nume bun getic al celui de al treilea centru aurifer, pe lângă *Rosia* — *Alburnus* și *Ziarna* — *Ampelum*, s-a pomenit până azi. *Theridul* și *Amponul* (cf. și *Ampoia*, *Trampovile* la *Draganu I* — p. 132), tot pentru *Ampon*, este clar că nu Ungarii (Onpuy) și nici cei Români, ci învers, și dacă *Alburnus*, față de foarte învecinatul *Abruttus* nu ni se pare ca lui Hasdeu (mai sus, p. 274 n. 1) o simplă deformare de pronunțare a numelui vecin, apoi *Ampelum* ar putea perfect corespunde unui getic *Ampishum*, ca *Ramishum* (Ibid., II 2, 68), * *lyperos* (Ibid., p. 54), etc. Am înțeles totuși în croșete expreșii apotezilor de m. 1808 cu privire la *Ampelum* și *Alburnus*, pentru ca la vreau să aștept să aș sigarul cu problematicul. Dar am a cămă, că descoperiri noi de toponomastice vor confirma mai de grabă originea dacică decât pe cea română, și a numelor acestor două localități].

Urmărind în acest capitol pe baza știrilor relativ destul de bogate, ale lui Ptolemaeus, completate, precât re permite tradiția istorică așa de săracă, și cu alte izvoare, literare ori monumentale, expansiunea neamului getic din centrul carpatin — ca țară de cbarșu — spre cele patru puncte cardinale, am putut cred fixă următoarele capte istorice

sau făcut dăruile pentru robitul, chelofthalul și bronzul capote-carabian etc. — după părerea noastră — pierzând vestea. Să știm că cel care a civilizat din Europa Centrală, sau delăsătorii ei, culturile egice și nu s-au ținut de mijloc să aibă un caracterul local și special cel foarte micșinat, dar foarte micșinat, cererilor. Un exemplu tipic de cronologie care nu se potrivește și pentru regiunile noastre în vârstă bronzului, e cel dela Morphin, în Hoernes-Menghin, o. c. p. 818. Dar chiar considerățile speciale pe care le consacra Reinecke bronzului ungara în *Archäologischer Anzeiger*, XIX, 1899, p. 223-299 și 316-399, cu totă exactitatea pentru Ungaria, nu corespund deplin întru măsurile speciale din Carpați. Căci dacă R. (p. 316) dă epocă I IV-a și termenului ungare dinainte de 1120 c. 850 a. Chr. și ne arăta în mod clar că intră în perioada a doua a bronzului ungare III, d. l. 1300-1150 e o pregătire pentru formele din bronzul IV, iar în alt loc el prelungeste bronzul IV — termen pentru regiunile noastre — până pe la 750 a. Chr. Tot așa, el nu are cu nădăjduire, dar poate întruchipare pentru materialul din Carpați și sistemul tipologiei cronologice al lui Montelius pentru N (prevăzând treptele I 1900-1700, II 1700-1400, III 1400-1050, IV 1050-850, V 850-650, VI 650-500) ori pentru Italia¹⁾ (cu bronzul complet încheiat la 1125-1100 a. Chr.).

De fapt, nu trebuie să considerăm în Dacia vârstă bronzului prelungită până pe vremea deznărilor (sec. VII), deși intuiția habdantă, venită se arată a fi fost puternic activă aici încă de pe la a. 1000 n. Chr. În alfelor chiar în evoluția fibulelor ultimei perioade a bronzului din Dacia se poate scăpa mărindu-l elementul excelent de datare față de Veste și Sola²⁾, element care lăsa dăce la aceeași constatare, că anume bronzul dacic e activ până foarte târziu și, în ultima sa epocă — perfect diferită față de cele precedente (egal dacă *trei*, ori *patru*, căci în orice caz *primi* rămâne quasi necunoscută)³⁾ — între 1000 și 700 a. Chr. e, constituie o civilizație absolut specifică (analogă atât ca bogăție și strălucire, cât și ca extensiune, splendorului nostru eneolitic, ori, și a

¹⁾ V. la om. mai sus, cap. I, p. 5, cu date indicate la p. 2 și urm. note.

²⁾ Cf. tablo. I dela Hoernes-Menghin, o. c. p. 447-448 pentru N, p. 416-499, cu ultima bibliografie.

³⁾ Cf. asupra claselor fibulelor ungare studiul lui L. Márton în *Arch. Et. XXXI* 1911 și XXXIII 1913.

⁴⁾ Cf. Menghin, la H.-M., o. c. p. 825. Subsemnatul e inclinat, să admită, înaintea de c. a. 1000 numai *trei* alte epoci ale bronzului dacic (iar nu *patru* ori *două*).

cu numeroase securi. E chiar probabil, înă de rarărită uneltelor găsite, să punem merit, e e va t u t răspândite și a popor, și că nu numai rădăci și țărâni le vor fi rod și lă că era gra u ca pe lanuri.

Că i în Apusul celui și în Nordul germania, a n și în Carpați, clasa stăpânitoare credeau ză născuți printre ei de sigar și ză născuți cu armatele lui discul, roata, borta și lăbăda: aoli. *Itali. Hesperia* scrie de care povestesc legendele ciene în legătură cu vâhul xiorbu, s al le-bece¹⁾ în neamurile e a Miază-Noaptea. Cred împotriva. În p a lăbi ce p a nă t s a t u n z, reprezentând oarmen și anuale, și în speș de guri fâimone, găsit în a n zăile varșiei de y n z, și popor al de pos mclă și spre cultele d l t e n i e m. Nu e ne n e, pentru a d u t această e n d o r e, de a presupu t e și o diferență de origine etn c l l e c l e d o u ā c l a s e s a m e c i, c a i i n S u d u l e l e n i c, popor de pos s lăsat mai mult n l n e n t a t de cultele străvechi locale ale *aboriginilor prehelotici* din c a s m a v e c h e p e r i o d ā t i n e o l i t i c u l u r. T h a n n i d s c r o p e n i c o z ā o b i s e t a C a p a d o p o l e p o p u l a r i l o c ā l i n p r i m t f r e s t e i n c o l o n i a c i o n c a t f e r t e g a l i n s i t o r r e a l e s e p r a s t e t e. I n p r i m, c a i n t a C r e c a, n d e s t a m a l i z a t a d a r, c a e x e m p l u, c i d a p r i n c i p a l a l a b o r i g e n o l o r, p e t r i n M a c e d o n i a s u b p ā n d i t e a d ā, a c r o a t a t și r o d r e c l. P o t p ā s t e n m a i d e p a r t e.

În c a m a c a t a t o a t e a c t e c o s d e n t a c o s u p l e g e n t ā t ā t i, n e c e s a r e n t l e g e n t ā t o r i c e c a t e r i t o r i u l n e c u n o s c u t p u ā a c u m, c h e v o r a c e a t a t i c a m a n c o n t r o l a t e d e l a m a n a n e r d u n ā r i ș t a t u t c a m a l b o g ā t e și p r e c e s e a m a t a c e c h e l o g i c e, a t u n c c ā n a p ā p ā t a r i n u n u m e r o a s e n e v o l e p o t e s ā a d ā s i n c o r e c t a r e d e t ā t ā.

Că d a p o t p r i m i n 1000 a. C h e l o g i s t o r i, t a b o l l y r a u i n e c p t s ā a t a c i n t o c m a c a n i n E u r o p a C e n t r ā l ā s i V e s t e ā l ā, a s i e l t e n i p ā n ā i n f a n t d e C a r p a t i i n m o l d o v e n i, și c h e n d a u d o i n G a l i t i a, p ā t ā p e N i s t r u p r o v a c t e l e l u m o a s e n i l e t u n c l e b r o n z a c t o r e v i l l o o c e n e s i c r i n s e c l a s a p u b l i c ā c i n D a c i a s t. g ā l t i n c a m p e r e t i n m a i a c t e și s i t i l e o r i a l t e v a s e, c a ș, b i n ā a c s, o r n a m e n t u l s t r i p e p t e n i, c r i m i n, e n e m a d e, e t c. c a c a r a c t e r i s t i c e l o r o r n a m e n t u r i z a t e l a u r o p o s e, o r s e l i n t e r e t a t e. D e p a p r i m c l e m o n t a b i l e l s t a t e c l a n s u n d e b r o n z l o c ā l, l a S p ā l n a p e M u r e ș, c a l i z a t l G h e r d a s e S e n s, o n l i G i s t e n ā l u n g ā S e n i, s c h a n d o u s c a t o r i o c l e o r n a m e n t l e c o n z i g ā t i l e r, n t r a d e l a t i și a p l e l o r d e b r o n z l o c ā l a r, p e t a p e c o l o s i l e a r m e l o r, c a l o c o c l e.

1) V. Părescu, notă la I. Andreișescu, *Terminul de*, *Es. etim.*, V, 1, 1962, M. S. 4, seria III. 30. A. J. D. 1972, AN 32, 33. Cf. Descoires, *Le p.* 1951.

contrari — e distrugerea a centrelor influențate dare din bronzul IV prin navă din „barbarilor Scythia” și puse în tot R. în v. c. n. a. t. urilor a secerilor de lați — care e caz de foarte sugestiv cu stațiunea de bronz de la *Curtea* 1 — trebuie să se facă prudenți în ce privește generalizarea cazurilor ca acel dela *Petriș*.

De aceea, în cele ce urmează, nu vor fi încheiate monumentele bronzului IV decât exclusiv dintr-un cadru elementele „halstattiene ori venet-illyrie, sigure, amestecate în ele, lesar caracteriză ca direct legate ca epoca și civilizația fierului.

Sigur e, în orice caz, acest fapt: *cultura dacică*, în cerase, așa cum legăm în m. n. t. Schegului, la Turda, ori la Olăreanu, se regăsește la fel, în l. n. t. ne marem, *clujne* și în C. e. p. n. nordică, d. p. La *Kisváry* în comitatul Szabolcs-Szatmár și stăbul lor pur topografic, trecește treptat până departe în Apus, spre a se vedea ce e în această atât spre a se fortifica pur dacic, și ce e general e n. p. n. și, în special, celtic.

Dacă ritualul „fierului” nu ne dă putința de a stabili preciz. în cuprinderile culturii celtice totuși în Dacia ceramica dimp. tivă ne ajută într-un chip aproape neșteptat. Și anume, în ceramica de uz comun, zilnic, de forme și decorații — în special pan. m. t. o. n. ad. n. t. — amputate cu matrice v. c. a. s. albă, pentru contrast cu pasta neagră — ceramica v. c. s. n. — continuând tradiția anterioară, a bronzului. Și aceea, fiind în mod cert, a urnelor funerare n. m. p. d. b. t. e. în nici un chip, dar indicând prin forma lor nașterea unor v. c. n. t. n. t. sunt urnele de tip *collanorum*, care desolat apar pretutindeni în cuprinsul Daciei, în Banat ca și în Ardeal, aici ca și în câmpia c. n. t. e. n. t. a.

De, cum nu e n. t. a. r. a. reprezentativă pentru cultura Hallstatt, așa cum e d. p. Dalmatia²⁾. Am relevat și mai sus că, afară de „incidentul scythic” — cu totul secundar, cum vom demonstra mai departe — Dacia trece rarecum direct din Bronz IV în La Tène II³⁾. Este deci „aproape

¹⁾ V. art. lu B. Posta în *AE* XIX 1899, p. 18 sqq. — urmele în epoca fierului în urne în zonele scythice.

²⁾ V. art. și panal dela J. Mihalcs, în *IE* XIII 1893, p. 73 — ceramica n. m. t. e. cu termenul generic alav *friden* identic cu *gradike*, *hrabiti* etc.

³⁾ I. n. t. e. s. p. a. r. e. publicare t. n. t. a. r. în *Bismarck. Mit aus Bismarck und der Herzog-tum de Finla* și Rodinsky au arătat că Hallstatt alse prelungește până târziu în La Tène.

⁴⁾ *Erce* a făcut pe B. Polaksky *Magyarország Archaeologia*, Budapesta 1897, 2 vol. — cf. d. n. t. e. de seară a lui J. Mihalcs în *AE* XVIII 1896, p. 158 sqq.). — Ad. m. t. a. continuarea epocii bronzului încă în sec. VI a. Chr., care — desigur acum ar începe

prezintă o caracteristică deosebită, în mijlocul cărora se caracterizează
 și prin forma strălucitoare a urmelor (având o culoare, adică
 și prin forma strălucitoare a urmelor (având o culoare, adică
 și prin forma strălucitoare a urmelor (având o culoare, adică

53. Explain the differences between the two.

Întotdeauna această porțiune sud-estică a Daciei a avut o orientare spre trunchiul învecinat elyric (mai târziu slave). Așa cum cănpin Panatului se deschide spre Apus și râurile lui tot într-oaceluia curs, la fel s'au legat și raporturile cu civilizație. Dar baza de rezistență a Iliașului, sint muntii lui și uest a fac parte integrantă din masivul dacic. Panatul va fi deci o provincie tipică de civilizație moartă Illyrio-Ilirică. S'ă crezut un timp că în epoca bronzului Banatul făcea parte din blocul *pannon*, reprezentat prin ceramica așa de caracteristică dela I. Vascherov, Kesztöly ori Varpalota ¹⁾. Dar o examinare mai de aproape a materialului a dus la constatarea că atât vasele cât și s'olul Illyric, deal' el cu legătură atât în Serbia, la Kilevec ²⁾, cât și în Croația la Grijč, Varsovi ³⁾ și în Oltenia, pe Dunăre la vale în jud. Mehedinți și în Dolj ⁴⁾ reprezintă, prin motivele spirale, care lipsește în ceramica pannonă, o civilizație aparte ⁵⁾. Centrul ei grăbi I. *etel* și *attina* ⁶⁾.

[illegible]J. Holmes-Merghat *et al.* / *Est. Coast. Shelf Sci.* 402 (2009) 149

¹⁰ *Id.*, 2 *Return American Slave*, 1603, l. p. 172-190.

¹¹ In: *Aspetti della politica italiana*, in *AR* XXVIII 1968, p. 55 e 49.

¹⁴ Aici un exemplu foarte bine păstrat în Muzeul de la Lacul din *I. Severin* și în Muzeul de la Prefectura din *Clujna*.

²) Menghin, *op. cit.*, p. 826.

* J. B. Miller, *Australian outleap*, Timbopura 1903, cf. in caz de lipă Hoernes Men-
elb a. p. 406-1-407, resp. B. Miller, in *AFNIX* 1800, p. 150-182 și XIV 1804, p. 1-6.

Există vase din acest tip, *caldre*, cu un număr de trei vase de fier și două de bronz și argint, altfel *caldre* din fier și argint, altele cu alături de *utensile* din fier și argint, dar și *caldre* din fier și argint, găsite în mare număr în părțile răsăritice. Aceste vase de bronz au fost prinse în foc și s-au găsit în pășunile slovacilor actuale, chiar dincolo de Carpați, și în unele cazuri au fost găsite în număr de 12 exemplare, ca la *Leányvár* și *Leányvár*, Karaszi pe Nisza. Conceptul răsăritic în Dacia a prins deosebit de mare înțeles, este deosebit de interesant pentru pannonici, ca și în Nisza și gâlbui¹³.

Fig. 18. Vase de fier și argint, găsite în
câmpul Karaszi și gâlbui¹⁴ (VI, 1913, p. 248).

Fig. 19. Vase de fier și argint, găsite
în Karaszi și gâlbui¹⁵ (VI, 1913, p. 249).

Aceste *caldre* nu sunt cumva fabricate târziu, așa cum Dechelette ca dreptate explică încă, din *căuturile* și *utensile* se trăsese păste în Vest și în Nord, că se pot deduce de la un tip răsăritic, vechi, și în La Tène¹⁶. După trăsătură, ele sunt *caldre* din fier și argint, resp. haștate, care erau folosite pe o ceramă și profunzime în Europa, din Gallia până în Italia și din Sora până în Danubiu, la începutul haștului IV și începutul Haștului I¹⁷, deci, pentru cronologia vestică, între

¹³ Așa au fost înțeles în *Handbuch der Archäologie* (1913, p. 248) și în *Handbuch der Archäologie* (1913, p. 248).

¹⁴ Dechelette, în *Revue archéologique*, 1913, p. 248 sq. (într-o lucrare din 1913, în *Revue archéologique*, 1913, p. 248 sq.).

¹⁵ *Monet* 112, p. 763 și 775 sq.

¹⁶ Cf. Dechelette, c. 111, p. 248 sq. care nu observă că în câmpul Karaszi aceste *caldre* sunt din aceeași familie ca cele sechestrice, haștate, evident înțelese demonstrativ.

Bine păstrată avem și *Kentorion* cu 85% cer, trunchiul cădărteș (f. = 49%) tip „Lilac” pe lăptos, e Josaj, cu 14% expunere statuetă¹⁾, iar din cele statuetle Hylar și Szabolcs avem o întreagă serie de vase etrusce, precum urmează.

În marele depozit de bronz (tr. peșteră de rețutac) ce e 27 de spețe) dela *Hajdu-Boszormeny* (tr. Hylar) 13) întreg capitolul îl formează fabricatele „Lilac” (cu o situlă trunchiulată halstattiană cu simbole solare⁴⁾, o căldărușă cu două înălțări, tipul „Brăduș” (vezi mai sus)⁵⁾,

Fig. 127. Căldărușă din bronz, tipul „Brăduș”. Fig. 128. Fragment de ceramă din epoca bronzului.
Fig. 127. dep. la Jima, în *AE* XVII 1902, p. 279. Red. 1/8. Fig. 128. dep. la *A'be-folia* - a murea Buză,
1902, p. 279. Red. 1/8. fragment din Sibiu.

o ceașcă de același stil decorativ ca situla⁶⁾, în coif, țarăș de tip „Cădăreț”, dar fără creastă, ci numai cu vârful stilizat în formă de bulb⁷⁾. Depozitul de bronz dela *Hajdu-Boszormeny*⁸⁾ se datează astfel prin vasele italo-hilarițiene ce le cuprinde în perioada villanoviană Benacek; deci e 1000-800 a. Chr.⁹⁾ V. 112, 199 și 200.

¹⁾ *AE* XVII 1902, p. 273 loc. cit. p. 278 sqq. Indicați figuri de p. 279 și 279 și greșit în *AE* ca e vorba de *Muri-pász*, și de *Kentorion*. Vezi n. fig. 197.

²⁾ Vezi și spre de p. la *Archeologie* Hylar p. 127, fig. 2, cf. pentru datarea ei, p. 428—49.

³⁾ Depozitul, în preajmă cu *Archeologie* de *Archeologie*, în *Archeologie* p. 1, XIII pl. XI, fig. 8 și 9. Cf. mai jos fig. 200.

⁴⁾ *Ibidem*, fig. 3.

⁵⁾ *Ibidem*, pl. III, fig. 1. Vezi și cf. și textul din *Statten* în *AE* XIII, p. 498 și XIV p. 43. Cf. și *Hilarițien* *Bronze* n. 1, pl. XXXIII, n. 1, fig. 199.

⁶⁾ Vezi descrierea lui la *Hilarițien* *Bronze* n. II, p. 49—59.

⁷⁾ Cf. Benacek în *AE* XVII 1907 p. 328. Pentru creșterea vaselor italo-hilarițiene în *AE* p. 1 și 200. Vezi și *Wozniak* în *AE* V 1884, p. 82 sqq.

Fig. 200. Dacia, Sarm. I. (M. N. H. Symp. N. 100, p. 54). 1-4
 obiecte de bronză, 5-8 ceramice. 1. Cupă de bronză cu Mădăraș. Săg. 10.
 Mădăraș. 2. Vas de bronză găsit în cimitirul de Hunedoara. Lung. 10 cm. 3 și 4.
 Cupă de bronză de la Hădăreț. 5. Oală de argilă cu două mâneri
 de pe deasupra. 6. Oală de argilă cu două mâneri. 7. Oală de argilă
 cu două mâneri. 8. Oală de argilă cu două mâneri. 9. Oală de argilă
 cu două mâneri. 10. Oală de argilă cu două mâneri.

a fierului. Artă pe care acestor Thraci nordici, așa cum făcuse înainte cea a bronzului și care, va fi pe urmă cea din La Tène.

Printre tehnicile bronzului IV (de sigur activ încă de mult înainte) un loc de frunte îl ocupă acela dela *Spälnaia* în Alba de Jos¹⁾. Încă Reimer observase că depozitul bogat găsit aici aparținea bronzului pur și că chiar de aici va fi cunoscut și fierul pe vremea când, în țara de aur era activ, fierul însă, născut încă măcar ca urme²⁾. Reimer, clasificând mărunterele bronzului așezat³⁾, nu se ocupă de depozitul dela *Spälnaia*.

Fig. 201. Călușă de bronz dela Mărușeni, după Vasilescu în *AE* XXII 1902 p. 229. Red. 1/8.

Fig. 202. Seta de bronz dela Șabalov, după Vasilescu în *AE* XXII 1902 p. 227. Red. 1/8.

nuca, nești, prin sinteza de forme pe care o găsim aici, ar fi putut trage concluzii interesante asupra bronzului transilvan.

În adevăr fragmentele de cingători deasupra plute de bronz pe curea (ua lată de piele) reprezintă în decorația lor cu linii punctate ori, zgârnite, de caracter pur geometric⁴⁾, cunoscută în maniera venetă a tehnicii decorative superficiale. Dar motivele decorative sânt amestecate (cf. fig. 205) alături de zigzagul halstattian găsim spirala, străveche în regiunile noastre și tipică în special pentru arta bronzului III și IV, nu numai pe obiectele în metal, ci și, în noua formă, oarecum plastică, pe care o au ornamentele în spirală, adânc incizate, între altele pe minunatele vase de lut din valea

¹⁾ Vezi materialul la Hampel, *Bronzker* II, pl. CXLIV—CL și cf. textul p. 61.

²⁾ Z. Reimer în *AE* VIII 1885, p. 10—25, cu numeroase reproduceri. Cf. p. 24 în *AE* XIX 1893, p. 225 eqq. și 316 eqq.

³⁾ Hampel, *Bronzker* II, pl. CL.

Mureșului (la Sus, la Gherneșig, pe lăcna de bronzul și III, pe lăcna XII și XI la Chir Dintre motivele solare¹⁾ care s-au găsit nu e nici unul dat în Spălnica. Ne așteptăm de sigur pe lăcna pe care influențelor vestice. Totuși, aceste vase solare nu vor întârzia a fi înlocuite și înlocuite cu din Ardeal.

De fapt, printre obiectele constatate în colăia timpurie din bronz din Ardeal, cel dela *Gusterița*, avem ca caracteristică proto-nobilă (lebede), iar pe cingătoarea de bronz găsită aici (fig. 20b) avem motivul my-

cenian al scutului elipsoidal, scobit de umbelă părți laterale, alternând cu serii de roate solare cu patru spițe, iar drept în mijloc având roata cu șase spițe; zigzaguri și spirale umplu golurile. Făurarii din vremea villanoviană care împodobiă cu aceste linii punctate cingătoarea dela *Gusterița* nu făcea însă decât să repete întocmai motivele ornamentale de pe cutare vas *edipylon* din Atena: roata solară, svastica, lebăda, puncte, linii în zigzag, și motivul de șah; iar figurile de scuturi de pe alte vase dela *Dipylon* și cele dela *Gusterița* sunt identice și la fel întrebuințate

Fig. 203. Depozitul de bronz dela Fântâna Gherneșig, după Hampel, *AE* XV 1895, p. 199 și *Bronze*, I, I pl. CCXIX, pentru depozitul dela *Gusterița* în același *AE* I c pl. I p. 198 și *Bronze*, I, III pl. CCXVIII.

decorativ²⁾. E una și aceeași lume din N Italiei și din Attica până în

¹⁾ Cf. Dechelette, III, p. 426 sqq.

²⁾ Vezi la Gherneșig, în *ASL* XIII, pl. XI, fig. 1 și 2 și la fig. 200.

³⁾ Pentru depozitul dela *Gusterița* v. Hampel, *Bronze* II, p. 143 sqq. (în sensul Friedberg), cf. și Gherneșig, I c, p. 225 sqq. și XIV n. 59. Pentru vasele dela *Dipylon* cu

Fig. 204. O parte din depozitul de la Spălnara cu monede de
poină din ep. IV a birzului ungero-român = prima epocă
Halstatt, după Reiter Z. in *AE* VIII 1889, p. 23.

met se identifice cu aceea de pe cingătoarea dela Găstier (a cf. și p. chiar num. a Baumgarten-Poland-Wagner, *Die hellenische Kultur*, p. 64, fig. 82 și p. 67. Pentru arhebul dela Găstier (a cf. și Hoeser in *AE* XXIV 1904, p. 208. Pentru surmăș pe p. 310

Ardeal. Prin această formă caracteristică, mărgurează la noi, în fața de a începutul bronzului IV raporturi stricte cu lumea Sărbilor Ilirii.

Fig. 205. Așchiu de bronz, mai ales de sângă ori, găsit în depozitul dela Spălmău în Alba de Ios după Harapel. *Drumășor II*, pl. CI.

deoparte, Grecia de alta. Ideile de acolo ne sunt însă transmise indirect, prin Veneto-Illyrii din Nordul Adriaticii, creatorii civilizației specifice

Su 1, drept care de lapă¹⁾. Dăbulețte creț, cu mănăz, că și aceste crețave căror roți sînt foarte complicate construite din bronz și lemn,

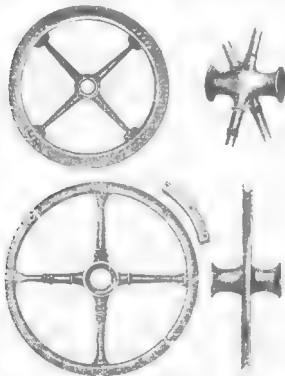

Fig. 208. Roțte de car din lapă din Abos în Saron (su 1 și 2) și din Abos în Saron (Dăbulețte), după Hampel, *Revue de l'Égypte*, p. LIX.

au trebuit să fie de asemenea o specialitate veneto-illyră, răspândită

¹⁾ Așa cum e mai probabil pentru roțile de car dela Arcadia vultre, și tot așa, din nou de la eretici și la cele dela Abos în cum Saron. Cu puțină îndreptare, arbele și la Gome, în *ASL*, XIII, pt. IV 13 și 14.

[illegible]¹⁾ *Д. с. П. т. р.* 206² Huerfano-Manghan, 30, +13, p. 400 m f g. 2 g. 4 n. 13, p. 542.

¹⁾ Voir la note précédente, p. 118.

⁸⁵ C. Decletto, l. 2, p. 845 y nota 2, cu bibliografía.

¹ V. l. p. uscita del Museo della Villa Giulia in Roma, n. 6 a. 1955, n. 10 per e del *Interculturale Roma*.

⁴ Cf. e.g. the Basarabian *Deutsches Regime* 1:1 p. 127; Nándor Nagy's letter p. 131; Székely's letter p. 163; 1905 *Vertrag* p. 185; Vesel's p. 164; Ferenc Várady's "Pentru cîmpul a surmorții, al cărei smoc este scris în cap. IV, p. 158"; Székely's letter p. 163.

³. From these examples arise the Ville Giulia

* Cf. H. Houghton-McGough, *ibid.*, p. 471.

de la Hallstatt, ori în altăca ne vom aminti tabele *Castellares* din întreaga Europă Centrală și Sud-estică. Însă dintr-un catehestru al lui *hercher* se regăsește imitate în N. Apilor, chiar tincoace de sec. IV, iar în prima perioadă La Tene vedem cum vechile lozinturi italice din se. VIII-VIII a. Chr. sunt imitate, ca o curioasă plăcă, pe trei indigeni din N și N.E. Italiei¹⁾.

Este, marele centru de cultură indigenă sud-est-europeică, din călmea primei vârstă a fierului, la Adriatică, în zona sud-estică a cultu-
turei Hallstatt. Sculptura în piatră e rară și aici, în seninere de jur împrejură, în vecinătatea Adriaticii, în Picenum, la Nevinna, în Iudulia, la Bologna, în Veneția, la Este, în Istria, la Nesumium, în Bosnia de N., la Ripae, lângă Bihać²⁾. Aici sunt așezările burguri de Istrie și multe *castellari*, construite după un sistem de origine sud-estică, în ne-
galitic și nici în orice raportare, dar totuși destul de regulat și puțin variat (vezi mai jos analogiile din Dacia, în epoca La Tene) cu ziduri înalte de câțiva metri, după desoperirea viața a început acolo
pea cu enclink, dar aruncă de bronz și ceramica arată că viața nu numai a continuat în vremea bronzului, dar că a avut cea
mai mare înflorire a creației viitoare, aceasta ne e confirmat și de necropolele de cremă și uneori aflate câte două chiar lângă *castellari*³⁾.

Astfel poate diferențierile ce se stabilescă drept în vârstă bronzului și în se. V peninsula la care Picenum și în sfârșit, regiunea thracă din Carpați și de pe Dunăre⁴⁾, vârstă fierului, de o parte prin creșterea înflo-
rirea culturală a Italiei meridionale, cuspindida ei industrie a bronzului ar-
tistic li erat, de alta prin industria indigenă a fierului din Alpii norici, în sfâr-
șit prin intensificarea și mai crescută a comerțului spre țările care. Prin
ce vestică⁵⁾, testăm, este imitatea de viață și de construcții la Liguria
și Apulia până în Carpați Nordici, în Moldova — chiar în Ucraina. Cu

¹⁾ Bonicko: *Zur Kenntnis der La Tene Denkmäler der Zone von heuere der Alpen*, 11
Beitrag zur Kenntniss der Jungfingilberger Besten der römisch-german. Centralia vom an
Alpen, Mainz 1904, p. 46-48. Pentru curiozități pe totuși curiozități, în Italia, pe totuși
natura a fațetelor geol. și cele comerciale, și chiar a industriei locale a ceea ce se poate
a rubrică de libranșă Bonicko: a. d. 1912, 114-115. Tr. în R. L. WMBII IX 1904, p.
115-116).

²⁾ Hoernes-Menghin: p. 141, cu referința dată mai sus.

³⁾ Cf. A. Della Berta, *Italia antica*, p. 61 sq.

⁴⁾ Cf. în această privință la Menghin adresa Hoernes: a. d. p. 8-6, Moldova e fe-
cundă dintr-o colonizație latină și cea germanică față de cultura slavă și de la R. d. 1912.

⁵⁾ Pentru drumul de schimburi și comerț se vede că se vede, cf. Leclercq: I 623
sq., II 2, 873 și mai ales II 2, p. 18 sqq.

Marton a observat cu dreptate că brățările acestea, fără spirală, cu 3 sau spirale, ori cu patru spirale, sunt tărâșe de o mai veche tradiție în părțile noastre — ele sunt o simplă continuare a tocului protogal, evoluat într-o patra perioadă orgiaco-măgică spre un ornamentatism adesea exagerat. Dar linile *punctate*, ori, cum vom vedea din celelalte

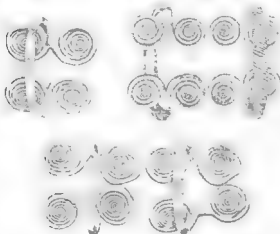

Fig. 211. Brățări de bronz din Epoca L. Marton, în *AR* XXVII 1907, p. 39; red. la 1/2

brățări contemporane, de aceeași formă *perforată* sunt și o tradiție decorativă halstattiană, resp. secesoare, manifestată în vaze și obiecte vasculare. Creșterea datării lui Marton (bronz, dar cunoscând halstattul, ceva înainte de sec. VIII a. Chr.) — deci rotund sec. IX a. Chr. — poate fi primită fără modificări.

Ceva mai târziu, între sec. VIII și VI a. Chr. e tezaurul dela Caram Măreșfels, tot în Timiș, nu departe de Funglitz¹⁾. Dar aici nu avem

¹⁾ Așa cum e cunoscut dintr-o radiocarbonizare veche (cf. Ebert în *Festschrift* XI 1908, p. 275, nota). O dovadă pentru Marton și pentru lui Ebert vom avea îndată mai târziu în analiza stilistică a vazei din aur dela Hatz.

²⁾ Publicat tot de Marton, în *AR* XXVII 1907, p. 65-69.

Comparațiile de bronz de la *Peștera* (fig. 207), stăruind într-o motive decorative cu caracter auster și cu trăsături de spânare în Dacien, ne servesc ca un exemplu de o artă atât puțin a umblă, cât și în cea mai pură, le bronzului, cu cele rectilinare ale balistatului¹. Întotdeauna, atunci de tezaurul de la *Olăra* (și de aceea ponacina aici, epozul de la *Peștera*), la m. ac cu fabricațiile de aur ale balistatului dacic, comparațiile de la *Peștera* pot servi la stabilirea de agătar suficient de clar cu ceramice bronzului dacic cât și cu fabricațiile mijlociile ale Sarmatienului².

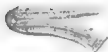

Fig. 214. Podușă de aur de la Sarmatien în Marmureș, după Rómer în *Arch. Kád. V* 1865, p. 42.

Fig. 215. Cerceul de aur de la Sarmatien în Marmureș, după Rómer în *Arch. Kád. V* 1865, p. 43.

Fig. 216. Cerceul de aur de la Sarmatien în Marmureș, după Rómer în *Arch. Kád. V* 1865, p. 43.

În adevăr, după cum a arătat Márton în analiza amănunțită făcută discuiilor convexe de aur de la *Olăra* (v. și fig. 207)³, elementele decorative întrebunțate de cizăria ul getic, deși executate în tehnica balistatului de linie pură, se compun din motive mai vechi ale ceramicii dacice (constatate pe ceramice de incizi marmureș cu al.), în același timp în vârstă apar ca motive principale, iar de altă parte pe gruparea în cruce (pe două din discuri) adică în stea, resp. în roată cu cinci (pe al treilea) și tot vechi ornamentale, împrejură butonului reliefat central, alcătuiască aceeași familie cu fabricațiile mai vechi dacice de o parte⁴, balistatului getic (ca la Mikhalovo) de alta.

¹ Cf. mai sus, p. 311-399, analiza obiectelor de la Spânacu și Cămpulung.

² L. Márton, în *AE*, XXIX 1909, p. 409 sq.

³ *L. c.*, p. 405 sqq.

⁴ Cf. obiectele de la Timoftești în *AE*, XXV 1905, p. 159-160 și 188 ca p. 18, 399 și Márton, *L. c.* p. 41, și ciză de aur de la *Olăra*, la Márton, p. 407 fig. 1 ca frunze ceramice de la Mycene la Hoernes-Menghin, *L. c.* p. 329, fig. 12.

(Akis, în Balgicu, cerc Târnava), la *Hopla Sacconia* în contat. (Hopla¹⁾ la *Asud* în Szaboles²⁾ și la *Fukoru* în Helyes³⁾.

Mai vârstă decât un fel de altul sunt inevitabile, de aceea ne aflăm în plină dezvoltare creatoare. Deaceia vedem puternice influențe locale, de p. ex. *Sculptura* unde în dară de brățări tip Fritzel⁴⁾ s-a găsit și una simplă (cu de aur) tip nr. IV, s. alta, de bronz, care a dat naștere de sculpturile transversale (altstatene) și si proeminente (ca la *Aras*) pe care le împănăută ca motive brățării celei nr. IV, s. spirale.

Fig. 218. Brățară de aur de la Sălcuța, județul Hunedoara. Cf. XX, 1960, p. 172. R. 1-14.

Tipul original al acestei brățări cu proeminente îl vedem dezvoltându-se tocmai în această vreme în colțul de NV al țării getice, în Bereg și în Ung⁵⁾. cf. fig. 316.

Iar ca să ne dăm seama de simțetea armonioasă între formele mai vechi ale bronzului, apă cum ele se cristalizaseră în ultima perioadă dacică, a IV-a, și formele care pătrunseseră în V, e bine să luăm în considerare mai departe și să utilizăm fructuosul vas de aur de la *Hina*⁶⁾.

Târnava Mica (pl. XIV, fig. 1 și 2), localitate vestită pentru descoperirile protoistorice de aici și în special, pentru dară de aur, care cuprind cer vase, și asupra cărora ne vom opri mai jos, p. 138 sq. De un profil încă mai arhaic, cu două torti sfârșite în duble spirale (care face imediat legătura cu brățările de tip 3⁷⁾ Fritzel⁸⁾, vasele împodobite au *repense* cu linii orizontale de perle, chiar în teță altstatene vestice și cu cinci butoni mari pe fund, în *cruce* înconjurată fiecare de un triplu cerc concentric, în relief, ca discurile

¹⁾ Id. XVIII, 1908, p. 44, natura cu proeminente (nomia) și cer spirală (aur), p. 55, brățări tip Fritzel, de aur, cf. textul p. 52 sq. și la nr. fig. 214.

²⁾ Harpel *Die archa. I*, p. XLVII, 1, 3, 4, 5.

³⁾ Hucules-Matichin, p. 21. Cf. Hucules în *Tabes I & II, Zentralismus*, IV, 1906, p. 74 sq. și la nr. fig. 220.

⁴⁾ Harpel *Die archa. II*, p. CLXXVII 3, CLXXVIII.

⁵⁾ „Magazin für denkenhal. archa. de M. Czakó în ale sale *Sh. 22m. von dem Fuhrer Sabur*, 1895, p. 114. Cf. aceluși Schöcher în *Jahrb. f. Dacien. Mus.* I, 1925, p. 114, cu explicația totală, pregătă a unei origini nordice.

bronzului IV — se inspiră pe fir, în aceeași vreme, cu o reprezentare caturnată care lăbucată orizontală încorporează plăcuțe ornamentale de aur vechi.

Fără îndoială, din acest punct de vedere tezaurul de la M. Jalkovici

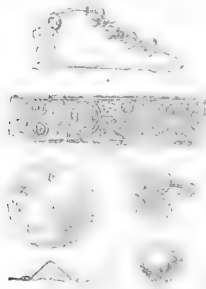

Fig. 220. Cinci bucle de aur din tezaurul de la Fokorú 1. Hezer, după M. Hoernes in *Mit. d. Zentral-Komm.*, IV 1, 1906, p. 74.

Galția ¹⁾, ale cărui legături cu Fokorú și Daljau fost de mult relevate ²⁾, e cel mai caracteristic: elementele barbare și central europene sunt amestecate cu cele din Asia Anterioară, Caucaz, și — pe de Myken. — cu arta aplicelor de aur — Ioniană și eolică, într'un fel de sinteză cu totul ciudată, oarecum în afara de timp și spațiu, ceea ce a și făcut marea dificultate a explicării și datării acestui tezaur. Avem: theriomorphism ca în Orientul asyrobabilonean, ca la Mykene și ca în Caucaz, dar stilizat geometric, potrivit vechilor tradiții ale Europei centrale; triquetre solare elenice ³⁾ și coarnele

lunii, dela Ananina ⁴⁾ (Fig. 223, oarecum lipse prim tiv alătură pe plăci

¹⁾ Lucrarea principală a K. Hrdlick: *Zur Ethn. Myth. u. Arch. Cracovia*, 1904, sfârșit, cf. la noi în acest cap. I, p. 6, bibliografia literatură. O reproducere a pieselor principale la Hrdlick-Mundlich, p. 29, cf. la noi, I, XV.

²⁾ Hrdlick, in *Zeitschr. f. Ethnologie* XXXI (1899) Verhand. p. 510-54, după șterea lui F. Hart, apărând în *Denkschr. d. k. Akad. Wiss.* cap. I, p. 8 și pl. XVI.

³⁾ Cf. Dehnbette II, p. 459-594.

⁴⁾ V. la Hoernes-Merington, pl. dela p. 24, fig. 24.

desert, dar era în relief totuşi şi într-o suprafaţă în care trecea plas-
tina şi, în consecinţă, formă halstatice. Dar pe lângă, în sus şi în
aşa-zisul motiv central al florei cu singure două petale, stând în
creşterea în relief, au fost conturate şi petalele din vârstă (retro-
late), *tenues heliostictae* (Horn, *ancatus* ⁴). Ceramice late, clasice,
medievale — *post-pom. tripartitae* de la Vâşel (în secolul IV), de la
Sălcuţa (secolul V-VI), de la Sălcuţa (secolul VI-VII), de la Sălcuţa
şi de la Vâşel (secolul VI-VII) — au fost găsite în apropierea
găsiturii Vâşelului (Oltul de la Vâşel, la trei capete de apă mare — la Vâşelkovo-
pisa ⁵). Interese în timpul Surselor (rezultate din cercetările). Dar nu
găsim însă nici un fel de petale care să fie mai vechi de 6000 ani (în
rezultatele din Dalj, Mikhalkovo). Otr Hadaczek pe baza caracterelor veche
de stilului petalelor — grec şi etrie, ca şi a elementelor din Asia Mică
(triquetru) ar fi inclinat să creadă
acest tezaur *cimmerian* (fabricat însă
undeva mai spre Sud: între Adriati-
ca şi Marea Neagră) şi îl datează în
sec. VIII - VI a. Chr. ⁶). Şi nu numai
Hadaczek ci şi apoi Ebert, Pulszky,
Hoernes, Márton ⁷, cari s'au ocu-
pat de stilul şi originea tezaurului
dela Mikhalkovo, Fokoró şi Dalj
(şi apoi în Slavici) au putut face
câteva analogii cu gura căscată şi în
altă parte, de-a cădat analogii în
afara teritoriului panegotic, în Ita-
lia, în Grecia, în Asia Mică şi Caucaz.
Nu negăm utilitatea acestor ana-
logii; dar de fapt ele sunt, în parte, simple paraveri surse. Deoarece

⁴) Cf. Hampel, *Bronzes* III pl. CCXXII.

⁵) V. platinga compusă de Hoernes-Ménfion, p. 21.

⁶) H. O. *Antiquities*, p. 429. De la Sălcuţa şi de la Vâşel cu gura căscată şi străduindu-se să
poartă, de la Sălcuţa şi de la Vâşel, în Europa — tot pe lângă Sălcuţa şi pe lângă Caucaz
— de la Sălcuţa şi de la Vâşel, în Europa — tot pe lângă Sălcuţa şi pe lângă Caucaz
— de la Sălcuţa şi de la Vâşel, în Europa — tot pe lângă Sălcuţa şi pe lângă Caucaz
— de la Sălcuţa şi de la Vâşel, în Europa — tot pe lângă Sălcuţa şi pe lângă Caucaz

⁷) *Zeitschrift für Numismatik* IX, p. 32.

⁸) *Numismatische Zeitschrift* p. 40 şi 229.

⁹) Cf. Márton în *AN* XXXII (1913) p. 117 sq. şi în întreaga lucrare pe baza
fidelităţii dela Dalj (rezultate din părţile apăsătoare de la Sălcuţa şi de la Vâşel) şi de la
ce a Fokoró în comparaţie cu cele dela Mikhalkovo. *ibid.* p. 149 sq. Caracteristic
că Pulszky în *AN* XIII (1879) p. 180 sqq. *Arch. Kgl. XII* (1879) p. 15 şi *Revue
Arch.* 1879 II p. 221, atribuie tezaurul dela Fokoró la Celtici.

toate cele trei tezdure își au o inspirație bine definită, deoparte estică, de alta carpato-balcanică și anume dinspre Rusia și Caucaz, resp. Thra-

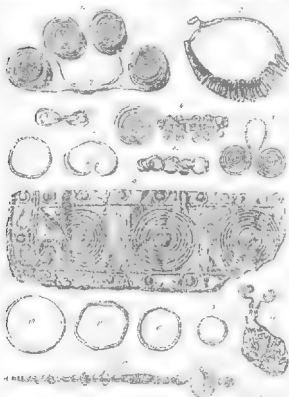

Fig. 222. Obiecte din colecția Fayer Viena, în cea mai mare parte din *Ardeal*, din epoca Hallstatt și La Tène, după Szemeréy, în *IE XI* 1891 p. 321.

cia (coarnele dela Ananino, liarele din Caucaz și Thracia) și o tehnică locală, dar de origine *hallstattiană*. Teritoriul etnic-artistic pe care se

desvolta acest curent nou, de forme încă necunoscute, e cel *getic*: brățările dela Daly și Lokoru, de astă dată încă și cu splendidă brățară tocmai dela Bulve în Tolna (SV Ungarie) *sunt de inspirație getică*, precum vom arăta numaidecât. E dreptă observația lui Hadzsek că tezaurul dela Mikhalkovo *nu e scythic* pentru că are fibule, obiect neutilizat de Scythi ¹⁾, iar spiralele ce pe alt obiect și filigranele perelor de aur de aici strâng legătura de o parte cu Dacia, de alta cu Italia ²⁾.

Fig. 21. Fragment de
bronz dela Imreus, Rusia
vechiă (Iscăres, în *Jahrb. d.
Zentralkom.* IV : 1906,
p. 82.

Fig. 22. Fragment de bronz
dela Imreus (Iscăres, în
Jahrb. d. Hermet., în *Jahrb. d.
Zentralkom.* IV : 1906, p. 82,
fig. 61.

Dar e încă clar că principalul motiv de pe diadema (stălpul cu coarne) și de pe fibule (marele cu gura deschisă) ne silesc să admitem un eveniment excepțional în viața getică provocând toate aceste schimbări. Cum ar fi? E cea a Scythilor? Săi sunt rari și nepotriviti normile de influență reciproce între Estul cimmerio-scythic și Vestul ilirico-getic? Să e chiar așa o simplă întâmplare, că cele trei tezaure sunt tocmai din teritoriile pe care pe urmă Scythii le au ocupat și le au caracterizat prin cultura lor ³⁾? Iar dacă datarea mai joasă pe care Ebert o fixează pentru cele trei tezaure (cel mai vechiu, după dansul, cel dela Daly fiind cel al c. 500 — Cluj) ⁴⁾, e dreptă, atunci tot ce e oriental în cele

¹⁾ *Jahreshefte*, I. c., p. 38.

²⁾ *Ibid.*, p. 36 sq. cu fig. 14 și 16.

³⁾ A. nota de ocupării de scythici ; la noi numai sum. cap. I, p. 2 și 4.

⁴⁾ *Jahreshefte* XI 1908, p. 270.

tretezare în trebură și în elemente adese la Scythii care sunt de dată veche, povestind data fixă de lăsat tezaurelor. Dar trebuie arată că tezaurele sunt chiar scythice. De altfel, în a Dalj sunt importante creșterile de vite descoperite la Dargavici. Ori acest creșteriu este al domniei lui Iaroslav al IV-lea (cogăzilor în era păterilor) datat de elemente la statură și talia¹⁾, din secol. X-VIII a. Cîr se treptat era transformat în adevărata vîrstă a țării și în masă a vase, obule

Fig. 225 Aplici de aur, scythică, din Ruznitsa, în colecția Muzeului de la Moscova, după Hengul, în A.E. XIII 1893, p. 301

și lănci din acest cîmîtur postulează și pentru bogatul tezaur găsit tot acolo o epocă mult mai veche decît a. c. 500 a. Chr., cînd formele propriu zis vestice invadează totul, pregătind înaintarea biruitoare a Celtismului din a doua vîrstă a fierului.

Care e atunci soluția tuturor acestor dificultăți?

Cred că ea trebuie să plece dela forma brățărilor. Ebert în anunșita sa analiză stilistică a tezaurului dela Dalj²⁾ a presunșit acest lucru,

car el l-a exploatat complet. Concluzia sa că cele trei tezaure (Dalj, Lokov, Mikulskaya) sînt deopotrivă fidele în elegeri³⁾, desigur teritoriul getic, a acceptat dă, dar anește lăscythic și în explicarea plăcii thermometric dela Dalj⁴⁾ este insuficient susținut și revalorizat. Astfel de figuri ne sînt cîmășerie s. d. n. Bulezari centrali tot tîră cu o legătură cu Scythii de pe ne tranșarea datat de Popov în a II-a epocă a fierului⁵⁾. Totuși găsită plină cu cerușă și care ca emble la Pașadun

¹⁾ A.E. XIII 1893, p. 30 și urm.

²⁾ A. Ebert, *Antiquarische Forschungen in der Gegend von Dalj*, în *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien*, 1893, p. 1-115, cu importante date asupra tezei lor cu Dalj.

³⁾ *Journal asiatique*, XI 1908, p. 274-285.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 274-290.

⁵⁾ *Ibid.*, p. 268-269.

⁶⁾ În *Antiquarische Forschungen in der Gegend von Dalj*, p. 152. Solia 1924, p. 175, reproduc și în *Catalogue Muséum de la Société des Sciences et des Lettres de la ville de Paris*, p. 110 și 111, cu textual p. 107. Cf. și S. G. M. Vogt, *Parasitologie*, 1908, p. 106, fig. 24, pe care o reproducem și noi, așezîndu-ne asupra că nă e ceva decelat și dă cu transcriere neuzată de documentul descris de Popov.

produsiat. De toate brăţările cu care erau dotate spitale război în sens contrar în bronzul mai vechi (vezi III) este zăcăută, deosebite şi aceste brăţări sunt punctate hallstattiene. Foarte folositoare însă e statistica acestor podochbe, dată de Libert o dată dată, şi din care rezultă că avem în *Dacia* un adevărat centru de fabricare şi răspândire a lor prin comerţ până în Danemarca şi Suedia ¹⁾

Fig. 268 Pitești-Lutu Mică. Brăţară de aur după Hampel AE XIV 1880 p. 215 y, pl. XXXIX

Fig. 272 Tăbăc-Măgurele. Brăţară de aur după Hampel AE XIV 1880 p. 214 y, pl. XXXIII

Deci:

Am arătat mai sus, p. 326, că brăţările tip *Finighiaz* sunt cam de prin sec. IX a. Chr., aparţinând încă vremii bronzului, dar cu cunoaşterea motivelor decorative hallstattiene. Brăţara asemănătoare dela Tokoru e şi ea încă mai veche ca a 700. De fapt, cunoaşterea ca

¹⁾ *Ibiden*, loca citată

Remacke și Heberes au dat atât *Fokura* cât și *Mikra-kovo* în sec. IX a. Chr.¹⁾ Vom vedea mai târziu, că și pe celelalte.

Brățara de la Dalj²⁾ și XVI³⁾ și reprezintă în tipul acelor tipuri mai târzii ca brățările tip *Frighiaz-Pescari*⁴⁾ etc. Între ea și acestea din urmă stau brățările de aur masiv, de la *Pipa*⁵⁾ și *Lărnava-Mica* (fig. 228), din colecția *Károly* (fig. 230)⁶⁾, de la *Bim*⁷⁾, tot în *Lărnava-Mica* (fig. 229), alta din Ardeal (loc necunoscut)⁸⁾ și de la *Bečly*⁹⁾ în comitatul Tolna

Fig. 230. Origine ardeleană;
colecția *Károly* Géza, După
Hampel, *AE.* XIV 1880, p.
215 sq. și pl. XXXV.

Fig. 231. Comparație între motivele deco-
rative ale brățării ardelene de aur de la: 3,
Bim, 4. Pipa, 5. Colecția *Károly*; după Hampel
în *AE.* XIV 1880 pl. XXXV și p. 215 sq.

(fig. 232, cf. și pl. XVI fig. 6). Toate aceste brățări sunt o derivare și simplificare a tipului 3 de la *Frighiaz* (cu patru spirale). Din cele cunoscute mai multe ele dezvoltă ideea, existentă încă din bronzul IV, a scobiturii interioare a massei

¹⁾ Vezi literatura la Ebert, *l. c.*, p. 273.

²⁾ Pentru descoperirea ei sursă în *Fokura* v. urmărirea în *AE.* XII 1878, p. 185 sq., raport de Coetneku.

³⁾ Cf. Hampel în *AE.* XIV 1880, p. 215 și p. XXXIV, cf. Ebert, în *Jahreshefte* XI 1908, p. 271, fig. 122.

⁴⁾ Hampel, *l. c.*, și pl. XXXV.

⁵⁾ Hampel, *l. c.*, p. 214 sqq. și pl. XXVIII, aur ardelean.

⁶⁾ Tip de aur masiv, cu lăbuniță cu 12 de la *Bim*, Hampel *l. c.*, p. 215.

⁷⁾ Hampel, *l. c.*, p. 215, cf. și Ebert în *Jahreshefte* XI 1908, p. 270 fig. 12. V. în general pentru aceste brățări lista de la Ebert, *l. c.*, p. 274 sq., și 46.

lucru, și deschide *prin Rezerat* calea spre tot stocul deice puterilor, *pe la Hra* nu putuse încredința căge la noi decât o rătăcolie zădărnă sau celtizată.

Dacă tezaurul dela Mikhal'kov ne sîc te printr-o dată detaliu decorativ, de care am vorbit mai sus, și te coborâm cu datarea la pînă aproape de sfîrșitul secolului VII-lea, tezaurul dela Bolon și Dăbne poartă la el chiar neobligă la o datare mai adîncă în timp. Crede-mă că e fiul Scythilor. Chiar cînd suficient exorbita pînă care sînt cîntărita pedoșelor de aur petice dela bronzul par spre halstattul cît mai pronunțat.

Tezaurile ardene, hănățone și ungurene reprezintă mai credincioasă vechia tradiție locală a bronzului. Vîsle de aur dela *Hra* (mai sus, p. 310) e, puține, brățare din așteptămînt strălucit, exemplul din această privință. Tezaurile excentrice petice dela Tomari, Delj și Mikhal'kovo sunt foarte puternic pătrunse de spiritul halstattian, fără însă a se liberă total de tradiția bronzului getic.

Judecata unanimă a învățaților — indiferent de variațiile de opinii în privința originilor stilistice și datei tezaurilor — e că și cele trei tezaure excentrice aparțin lumii noastre. Am demonstrat mai sus, că această judecată se confirmă chiar prin amănunte stilistice precise, și anume indicația dentul de bogată a tuturor treptelor de dezvoltare ale diferitelor motive.

Pînă la urmă, între secolul IV și III a. Chr., înainte de venirea în masă a Scythilor în Carpați și la Danăre, *Getii dezvoltă aici o artă proprie*

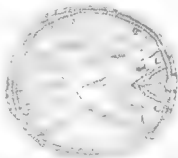

Fig. 211. Tezaurul de la Bolon și Dăbne. Monedă de aur de mare dimensiune, după J. Reuher, în *AR* XXIV 1904, p. 83. Red. 213.

He abitel tot dela *Hra* (Magyar Békés megye) și pînă la *Delj*. Într-un loc de mare înălțime sunt două și mai multe dăbne în vîră întregă și deia, cum raș de îndestul, dar omenirea în lungime consistă din unice și cerești, dre averă celagă și cu la brățara și vasul dela *Hra* (Hămpel, in *AE* XL 1880, p. 342).

a arădului, ale cărei produse sîmpleau tot Centralul și Nordul Europei, concurend cu arta rituică a bronzului și argintului.

Dar arta hallstattiană dădeu mai prezintă încă și alte aspecte, pe care sîntem datorți a le nota aici, chiar dacă nu ar înfățișa întotdeauna trăsături exclusiv carpato-danubiene.

Caș la *Olăcu* în pinutul *Acrotulului* (v. mai sus p. 318 și 328), ca și la *Curșu* în *Tinias* (mai sus, p. 320) tot așa în mormintele de lângă *Beha-Verhe* în *Torontal* au fost găsite tot de aur de formă ciptică, decorate doar cu un chenar simplu ori dublu de linii punctate, eventual cu triunghiuri

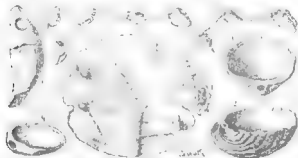

Fig. 214. Podoabe din aur hallstattian de lângă *Beha-Verhe* în *Torontal*. În muzeul Foue de Jász, după J. Reizner, în *AE* XXIV 1904, p. 83. Rev. 23.

și bi-toni făcuți în același chip la capetele axei lungi (v. fig. 233 și 234)¹⁾. E, pe asta, forma cea mai simplă și naivă a artei hallstattiene, adînc influențată de tradiția locală, dar cu de artă scythică²⁾. În adevăr, cunoaștem încă din bronzul mai vechi plăci de acest fel, decorate cu puncte în relief, fie d. p. de la *Gumelnita*³⁾, lângă *Oltenița*, fie de lângă *Nyiregyháza* în *Szabolcs*⁴⁾. E drept că aceste plăci sînt la întregime „punctate”, înțocmai cum erau anume fabricate ceramice mai vechi și contemporane, dar plăcile de a *Lange Wand* sînt ca la *Beha-Verhe* (cf. p. 434, 1).

¹⁾ Publicate de J. Reizner în *IE* XXIV 1904, p. 83 sqq., cf. mai jos, p. 434, n. 1.

²⁾ Descrieri greșite dăruite Reizner mormintele respective, *agutlym* etc.

³⁾ Săpăturile elevului meu Vladimir Dumitrescu, vor apărea în *Dacia* II 1925.

⁴⁾ A. Jász, în *AE* XXXVI 1916, p. 206.

Nu putem decât să dăm în contoscut încorporurile hallstattice în obiectele de aur găsite la *Liba-India* (seapte bucăți de schimbărie laolă preistorice) (Hampel, de aur, tirat din scrierile¹⁾ și să le includem de tablă de aur, evident aparținând tipologic bronzului III sau IV²⁾.

La fel rămâne dubiul să datăm podoabelor de aur descoperite la *Borja* (Visai, Maramureș) (cercei, inel, cruce vor fi fost, dar și ceasuri de cercuri deschise³⁾, ca și a celor găsite la *Șurduțig* (Zalău-Solani)⁴⁾ cum am văzut prin pădă tezaurlușia dela Firighiaz, conservatismul artelor bronzului dăcic e așa de puternic, încât chiar obiecte bine determinabile prin mediul în care s'au găsit, ca hallstatticele, examinate exclusiv și lista sunt le atribuit vremii bronzului par.

Dimpotrivă tezaurul de aur dela *Gyoma* (în Bihor) este pur hallstattic (v. fig. 246). Ca și obiectele dela Firighiaz și cele dela Bebe-Vechi, tot așa acelea dela Gyoma au fost atribuite *Itanentibus* dela noi (Saxti și Agathysai)⁵⁾. Dar după cum observă însuși editorul tezauraluș dela Gyoma⁶⁾, L. Marton, avem aici dela început o excepție față de obiceiurile norminte scythice din Dacia, toate omodeate și sărace,

Fig. 245. Pectoral
de aur, din tre-
zaurul de aur, al
Hampel, *Borja*
III p. 178

¹⁾ Buni, dintre acestea: Hărgheș, Tulene, Zădăreș, la Troni și Mykone întotdeauna în Dacia (cf. Hampel, *Itanentibus* I p. XLVII și al. locuri, în *Idem*, III p. VIII, fig. 6, 7, alte câteva, și a se pend. nouă în *Idem*, De la Severina, București, și pe bună înțeles Hărgheș, Tulene, Zădăreș, *Zentralblatt f. Ethn.* 1904 p. 65, cf. și C. Schuch, *Monet. Antiqua* p. 219 și al. citat și de monoteză etigheș transilvănească a culturii respective sudice, în *Idem*, *Incipitule bronzului* (I) p. 191.

²⁾ Hampel în *Idem*, XXIV 1904, p. 414 și în *Idem*, p. 404. Interpretarea dată de Hampel este apăsătoare, că fiind alături de lui se bazează pe reflexe vădescoperte a lui *seară* unele în altă.

³⁾ Secol în *Archiv f. Orient. Gesch.* XV, p. 316 sq. și tezaurul de cercei și inel de aur tot din Maramureș (loc. nedeterminat) care vorbește Hampel în *Idem*, 1889 p. 40 sq. și fig. n. 10.

⁴⁾ Hampel, în *Idem*, XXI 1901 p. 250.

⁵⁾ Mitkoff, *Dacia Regia* III p. 43 sq. rezumând părțile asupra Firighiazului, zice că Berkessai și L. Marton consideră tezaurul ca agathysai. De fapt e vorba de altceva decât de Agathysai lui Herodot. Vom reveni mai jos când vom trata chestiunea Scythilor din Dacia.

⁶⁾ În *Idem*, XXV 1905 p. 214 sq.

impodobit cu creștături geometrice, nuanță postrată până la negru, sta tuturor populațiilor primitive, de jur împrejurul panăntului. Motivele creștătoare, tratate fie în linie, fie în buclă lăte, sunt — la noi — exclusiv geometrice, și simple, deși spirala joacă încă un rol foarte important,

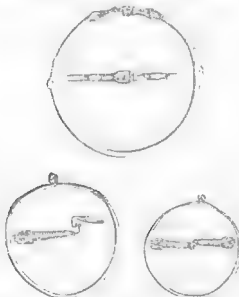

Fig. 218. Colan (și 2 brățări) de bronz de la Nagas (jud. Iași, Torontal), cu motivul coperilor de pover, după D. M. Kher, în *IE NIX* 1969, p. 414.

mai ales rectilinieare. Ceeace e însă foarte regretabil, e lipsa totală de publicații asupra ceramicii acestora foarte frecvente și foarte decorative din toate părțile Daciei. Doar un vas putem reproduce aici — pictat însă, după maniera vest-ungară — dela *Ipakula* în Cojoena (v. fig. 239) — e o formă a bronzului IV decorată hallstattian.

Firește, după cum am arătat mai sus, încă de pe la a. 1000 încep să pătrundă în Dacia formele italo-illyre, în metal, dând imediat imboldul pentru imitarea lor în lut ars. Așa zisele urne villanoviene sunt general

raspândite în Dacia. În epoca scythică ele sunt oarecum formele clasice a vaselor de decorare. Dar formele bronzului nu depășesc chiar limite vulturienesc-sunt mereu în posesibilitate cu proeminențele de tradiție străveche, «dacice».

Reincke a observat că epoca de întoarcere a *ceramicii* cu urne în Europa și Anticele bronzi (V) Totas nici el nu a aprofundat chestiunea și nu a dat o clasificare a tipurilor ceramice din bronzul IV, folosind tradiția indigenă de elemente imigrate din SV. O bună serie de profile «willanovienesci» și locule ne dă doar Kovács în studiul său despre stațiunea preistorică dela Târgul-Mureșului¹⁾. Dealtfel chestiunea ceramicii hallstattiene în Dacia a fost mereu amestecată cu aceea a ceramicii «scythice» (de fapt inexactă), și învățații au trecut formele ultime ale bronzului IV la bronz, iar nu la hallstatt, ceea ce, după demonstrațiile noastre de mai sus, e o neexactitate. O altă chestiune controversată e aceea a vaselor de pasta neagră (Bonat, Nazaru), decorate cu frumoase motive geometrice, rectilinee, dar și rotunde, născut reliefate și late reprezentate în ceramica dacică un spirit total diferit față de formele proprii ale bronzului, cu spiralele lor lineare, superficiale, ca în Bonat, cu benzile spirale sculptate ca în lemn și cu proeminențe organice, de pe vâlele de sus a Mureșului²⁾.

Da, ceramica hallstattiană a Daciei e o chestiune *archeologic-stilistică* prea interesantă în ea însăși, spre a putea fi desbătută complet într'o

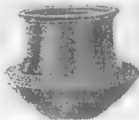

Fig. 230. Vas de lut dela Apohida în Cujocina după IF XXVI, 1900, p. 181.

¹⁾ *AE*, XIX 1899, p. 333.

²⁾ În *Dolgozatoli-Travnia Cup*, VI 1915, p. 269 și numeroase fotografii de vase găsite în monumente din epoca scythică, p. 217-291, reproduse și de noi: în on., fig. 240-245 și 1.

³⁾ V. în *AE*, XX 1900, fig. dela p. 208 și dela p. 213, reproduse și de noi: în on., fig. 272 și 278.

dar cu prelungiri și în sec. VIII și cei următori, pe n tipul Arsoaldu *) (ese de metal importate până la noi și servind cu tastele obilor locali, pentru a nu se fierbe în pământ ars, dar cu motive ornamentale vechi indigene) — vedem suprapunându-se Scythii. Ca de obicei, avem dela ei nu arme de oțel, ci moartre. Inventarul celor dela Targu-Muresului e rară ca de obicei, extrem de sărac și constă din două, cel mult trei, tipuri de vase de pământ: 1° urnă tip «Vil-lanov»; 2° ceașcă de tip stră-vechiu local, cu o singură mânășă ridicându-se peste nivelul buzei; eventual 3° cră-țișă-cupă iarăș de tip vechiu local, mergând până în neo-litic; câteva cușite de tip ba-nal, niște scerceis de tipul brățărilor cu capetele conice, în sfârșit o fibulă **), caracte-ristică și pentru prima pe-riodă hallstattiană atât la N cât și la S Dunării (dar nu pentru Scythii!). Nici o spadă și doar un singur vârf de săgeată «cythica»; nici o podosbă masculină sau femi-nină de tip oriental afară — eventual — de brățări †). To-tul în legătură sau cu trecutul local sau cu influențe vestice. Singurul element «cythico» ar fi doar ritul immoemântării :

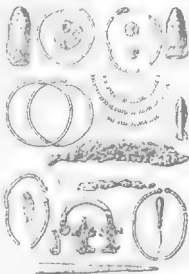

Fig. 24. Obiecte cu moartre. A: Tăg-Mureșului (p. scythici), B: Kevés, C: Bol-gocotok, VI 1924, p. 263 și B. n.

*) Cf. Dăb. ette II 2, p. 338, cu Kovacs I 2, fig. 28 și 29.

**) Kovács, I, ca p. 263, fig. 30.

† Pentru vasele de acest tip în regiunile danubiene, cf. Kovacs p. 324, iar în regiunile alpine: Popov-Gudimov na narodn. Muzei pe 1921, Sofia 1922 p. 159. Cf. Ilkovic-Meiglin, p. 24.

‡ Căutarea unor scerceis-rățări, ori colane de speșie analoge cu vase dela Tăg-Mureșului în alte moartre «cythice» din Țigania nu ar constitui un argument

sfârșitului, înțins, cu farfurii, dar acest ritru e exclusiv scythic. Deci, necropola dela Târgul Mureșului e așa de puțin scythică, încât dintr-o parte ea ne poate servi ca indicator important spre a răspunde pe viitor cererilor arheologice și științifice scythice¹⁾ a fierului pentru prima perioadă a acestor vârstă preistorice în țara noastră. Părerile lui Reinecke, pe care se sprijină și Savaes pentru a susține (p. 313) că vechiul aspect cultural al etnii din aceste țări s'a schimbat în așa măsură încât a luat un caracter scythic vor trebui fundamental revizuite, precum se va arăta mai târziu în cele ce urmează.

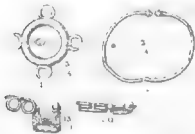

Fig. 242. Obiecte de metal din necropola dela Puch după Roska în *Dol. auton. Transilv.* IV 1913, p. 235. Reduse cu înălț. 1/3.

la Târgul-Mureșului. În plus, câteva brățări cu cșpetele conice, fragmente de fibule obicinuie și puține obiecte de podoabă în bronz și os (colane) fără nicio special ca tip etnografic²⁾, afară doar de brățările amintite, dau vrem să acoperim această scurătură arier tală, cu orice preț, cu un nume de popor. Nici un obiect pregnant scythic, nici măcar vreun vârf de săgeată ca la Târgul-Mureșului. Totuși Roska zice: «cu aceste trei mor-minte statistica descoperirilor scythice din Transilvania s'a îmbogățit,

Un alt complex de mor-minte «scythice» e cel dela *Puch* în Humedora, publicat de Roska³⁾. Iată inventarul: obicinuiele urne bitroncoconice, cari nu mai amintesc decât foarte de departe tipul villanovian (așa de populare au devenit la noi), cu binecunoscutele proeminente de tradiție străveche locală, — obicinuiele cești cu toarta înaltă — în sfârșit aceleași cratițe tip vechiu neolitic, cu proeminente, ca și

¹⁾ Singur pînă la scuturarea acestor obiecte, care vede Savaes (p. 314 sq.) și doar invers, o dovadă de asimilarea Scythilor cu omagii negri.

²⁾ M. Roska în *Dol. auton. Transilv.* Cu. IV 1913, p. 233 sq.

³⁾ Astfel de p. tubule spirale de bronz serv. ni ca amănțele de vâltire, găsite la *Puch* (Roska, *loc. cit.* p. 233), la n. fig. 243. 15 au prototipurile lor în vînta bronzului (v. la Hampel *Reueker III*, cf. CLXXXV).

scythic. Ritul înșornat atât e cel burtă cunoscut al armenilor. *Saga, pu-
netea, coștizașii scythice peste cea veche hallstattiană e clar dovedită
și aici.*

Ceva mai sus pe Mureș, la *Mirinda*, un alt mormânt scythic ne-a
dat un pumnal scythic — cu podoba clasică în formă de inimă, păstrat
chiar cu o parte din teacă lui (vârful) tot de fier¹⁾.

Încă ceva mai sus dar pe malul stâng al Mureșului, avem la *Limara-
de-Sus* alte resturi scythice, încă mediu²⁾ — dar mai la vale pe acelaș
mal, la *Gâmbaș*, o întreagă serie de morminte care vreau să-l ateste,

păstrate la liceul Bethlen
din Aiud³⁾ și încă nepub-
licate, afară doară de niște
fragmente, din eroare puse
împreună cu resturi din
epoca migrațiunilor me-
dievale⁴⁾. Mormintele scy-
thice dela Gâmbaș ne pro-
cură, în afară de cunos-
cutele cești cu toarta înal-
tă, o mulțime de vârfuri
de săgeți, o secure de fier,
un vârf de lance și două
spede scurte de tipul amin-
tut mai sus, perfect pă-
strate. Ceramica acestor
morminte e locală, prevă-
zută cu proeminențe. Ală-
tura de așezarea cadavru-

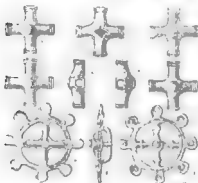

Fig. 244. P. d. ab. de morm. halstattiene din jurul pe Dealul Căpâlnuș din Horepeu. AF XVII 1897, p. 63.

lui întins cu fața în sus, avem în două morminte dela Gâmbaș așezarea
cubică (Hockerstellang), dată prin ceramica drept contener pentru un
cealaltă. — Încă mai jos pe Mureș, chiar în fața Aiudului, avem la *Crin-
brud* potente deosebite resturi scythice⁵⁾.

¹⁾ K. Horepeu, în AE XVII 1897, p. 66 și fig. 6.

²⁾ Cercetare de M. Roska în Dolganah IV 1913, p. 218 și 219.

³⁾ Roska, l. c., p. inserările mel. după inscrip. monumentelor expuse la Muzeul
Iacohu.

⁴⁾ De Horepeu în AE XV 1895, p. 427, fig. 1, 2 și 3 (cf. Roska, l. c., p. 218).

⁵⁾ Roska, l. c.

La Teleajene, la Vârșele, s-a descoperit, în unele cymbarii, sunt în număr puțin resturile. La *Teleajene* s-a găsit un fragment de Măreștii care în Lata Lăbășului, s-a găsit pentru resturile cymbarii. La *Teleajene*, s-a găsit resturile de Tărgul Mureșului, s-a găsit vârfurile de stălp de baldachin scythic, de care am vorbit și în cap. I al lucrării de față ²⁾. Departe în NV, la *Dăpșa*, în județul Bistrița-Năsăud, s-au găsit vârfurile de stălp de baldachin scythic. La *Mureștii* (Nyárábszent-benedek), nu departe, spre SE, de Tărgul-Mureșului, s-au descoperit în 1880 resturile unui scyth care avuse cu el în mormânt lincea de fier, treizeci de săgeți cu vârfurile de bronz și, se pare, spada, din a cărei teacă ni s'a păstrat vârful de bronz, ajutat cu obicnuitele găuri triunghiulare, pe cari le cunoaștem și de la clopotele scythice (vârfurile de stălp de baldachin) ³⁾. Încă mai la Meazăzi, în partea de NE a județului Timișoara-Mică, la *Jacul Român* (Oláh-Zsákod) s'a găsit o frumoasă oglindă de bronz cu o plăcuță anterioară în stil animal scythic a mânerului ei: cerbul culcat

Fig. 245. Lucrări de bronz găsite la Teleajene, Meazăzi, Dăpșa. (1) Herpeș, în *IE* XVII 1897, p. 14.

²⁾ Roșka, *l. c.*

³⁾ Cf. la Epitrografii de aceluși p. 22-24, înca Hargheșan, în *IE* XIII 1891, p. 405.

⁴⁾ Cf. și în p. 20-21 în *IE* XIV 1892, p. 15-16.

⁵⁾ Orosz, în *AE* XXVI 1906, p. 373.

⁶⁾ Herpeș, în *IE* XVII 1897, p. 13-14. Cf. și în p. 15-16, în care se vede că în partea păstrată la Teleajene din *Acad. Cf.* și Roșka, în *IE* XVII 1897, p. 19.

la parietul de legătură cu discul, strapunând-l în animal, poate la lăcășatul mânerului, cu o parată pentru gimnazile scolare din Săgești etc. Acest obiect a făcut parte din inventarul unui normăz feminin, probabil scythic — probabil deoarece nimic nu împiedecă să avem și o geto-

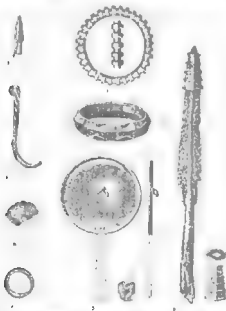

Fig. 246. Inscripție gravată scythic de aur, cu obiecte de tip vestit și etnis orientale, după Hesp. y în *AE*, XVII 1897, p. 327.

tracă dăruită cu acest obiect de modă greco-scythică pe vremea dăinuirii Scythilor în Ardeal.

Remecké descrie din colecția gimnazului de la Bighișoara o serie de obiecte — cuthice (spadă, săgeți, un tel de mica lance cu vârf de bronz

¹ Tégulas, în *IF* XIV 1894, p. 326 sq., care face și comparația cu oglinda (ela *Pince d'acier*) a regelui Balthazar din Arad (vezi mai jos), *Tégulas*, în *AE* XXIII 1893, p. 320.

(doar Fenurdul lui e caracterizat) dela *Nosch* (Nosch) la N de Moen și dela *Nosfelden* (Sănișvagașului) lângă Săniș I. Silvanici.

De asemenea încă descoperite sunt răsărit și scythice notate de mine la Muzeul din Deva, Brașov, cel. Fenurd del. *Gindun* și Sf. (chiar și anume, la Deva, cartoni de săgeți scythice găsite probabil prin distrugerea unui mormânt în vit. Carolană, la *Gindun* o ceașcă scythică); la *Sf. Gheorghe*, idem.

Dela *Bena* (Boros-Benedék) la V de Teiuș, în ieșătură cu puternica enclavă scythică din regiunea Andului, Reinecke citează o spadă scythică, cu un singur tăg, ca și cea dela *Mersán*.¹⁾ O altă spadă scythică s'a găsit la *Lăpșel*, probabil într'un mormânt distrus, și e bine conservată (fig. 249²⁾). Dels *Sonhid* în jur. Arad avem an inte esant care s'ar fi de stâlp de baldachin, și, poate, ce accepta, de tip *Gyöngyös* în bronz.³⁾ Din comitatul Hajdú (dela *Teglas*)⁴⁾ avem păstrate la Muzeul din Debrecin fragmente de ogizi și săgeți scythice de bronz.⁵⁾ Din comitatul Szabolcs, vărfuri de săgeți în diferite localități⁶⁾, precum și, printre altele, un colan de aur (cu mult argint) caracter transilvan del. *Rakomac* pe Tisa, încă în *pendant* la colanul dela *Vetttersfelde* la Lascaux (Brandenburg) și, după Reinecke, chiar mai vechi decorece, zice el, colanul dela *Rakan* se aparține secol. sec. VI a. Chr.⁷⁾ De fapt această operă de artă (v. fig. 250) e și ea atât prin ornura cu linii săgărate, cât și prin motivul bărcii (solare), un *produit local, hallstattian*.

De la aceste localități ne apropiem de celălalt centru mare scythic, câmpia din comitatele slovac și ungarești de sub Carpați nordici, *Bereg, Abauj-Torna, Borsod, Hódos, Vagrad* și *Pest*, regiune cu descoperiri scythice bogate și caracteristice, în frunte cu cele dela *Gyöngyös* în Heves și cele dela *Pálm* în Nógrád. Aceste descoperiri mă aflu în pot interesa mai decât, atât din punctul de vedere al izolației lor destul de evidente în rețeaua general hallstattiană și apoi arheo-eu-La Tène, central-european,

¹⁾ *Fenn. Mitt. u. U.* VI 1898, I, c. 11 și *AE* XVII 1897, p. 449. Ilanșel.

²⁾ Maleke, *Deben. Abg. u. d. III*, p. 155 și fig. 161 și *AE* XVIII 1898, p. 452.

³⁾ Ilanșel I, *Fenn. Mitt. u. U.* IV 1893, p. 281 fig. 18 in *AE* XIII 1893, p. 490; cf. Reinecke în *AE* XVII 1897, p. 24.

⁴⁾ Ilanșel I c. p. 23 și 31 fig. 25. Reinecke, I c. p. cum și în *Fenn. Mitt. u. U.* VI 1898, p. 28.

⁵⁾ Reinecke, în *AE* XVII 1897, p. 24.

⁶⁾ Reinecke, în *Fenn. Mitt. u. U.* VI 1898, p. 24 sq., c. 4; *AE* XVII 1897, p. 24 sq. și fig. 17.

Acest mediu local, cu rădăcini până în neolitic, pătrunde în chip profund jumca scythică ajunsă aici și treptat o reînlocuiește cu formele de civilizație statornice în aceste regiuni¹⁾. De altă parte, nici ca număr, nici ca înfățișare de tipuri scythice scythia slovaco-ungară nu prezintă nimic nou ori caracteristic față de Scythia transilvană dintre Olt și Mureș. Pentru a găsi elemente nouă, trebuie să trecem Carpații în Oltenia, la *Cratova*, în Muntenia, la *Scorțura*, etc (v. n. a. sus cap. I al lucrării de față), ori în Moldova și Galiția. Cu o singură excepție însă, pentru titlul celor Trei-Seane din valea Olteia, unde, în afară de securile de aur și plăcile ornamentale tot de aur dela *Tufalău* (*Ud-falva*), la SE de Sf. Gheorghe²⁾, artemiară Scythilor avem de reținut vestita salve dela *Dobolu-de-Jos* (Aldoboly), pe Olt la S de Sf. Gheorghe, și care reprezintă un adevărat *unum* de artă locală hallstatt-thracică, combinată cu elemente decorative orientale, asitico-scythice³⁾. fig. 251.

În adevăr, precum am arătat în cap. I, stilul naturalist scythic al armelor, așa precum se dezvoltase în stepă, fără influențele din Mesopotamia, se poate mai ușor urmări la *București* decât în cele din Ardeal. De altă parte și stilul decorativ, dezvoltat sub influența Asiei Anterioare, așa cum îl găsim de p. la Krasmakinsk pe Nipru, în plăcile ornamentale de argint cu motive animale⁴⁾ se poate azi documenta cu *obiecte identice* din tezaurul scythic dela *Cratova* (fig. 252-299).

Moldova a fost până acum puțin cercetată, atât încât nu putem cita decât o decătușă puținalul scythic dela *Boureni* în Faltseța⁵⁾. Dar în *București* și *Galiția* avem câteva localități cu mai multe resturi scythice⁶⁾ (O

¹⁾ Pentru de p. r. scythice de nord și de Tracia: Humpel și Reinecke, în *Arch. Mon. Mus. Ungar.*, Reinecke în *AE* XVII 1897, p. 1-22, — Nagy în *Ét. Ét. n. AE* XXXIII 1913, p. 215-241. — C. S. M. F. III 1911 și *Zeitschrift* XI 1908, p. 26 și L. Matton în *AE* XXVIII 1905 p. 37-49. — Încă v. Humpel în *AE* XIII 1893, p. 385-391. Iar pentru Scythii din Panonia: Reinecke, în *AE* XXII 1901, p. 369-372.

²⁾ Pentru tezaurul scythic și dela *Tufalău*, cf. M. Fiert în *Zeitschrift* XI 1908 p. 266, cu Géza Nagy în *AE* XXXIII 1913, p. 312.

³⁾ Humpel, în *Proc. III a II* IV 1895, p. 18-29 cu fig. 22 a b c și în *AE* XIII 1893, p. 386-391 cu fig. 8-99.

⁴⁾ M. Fiert, *Scythians and Greeks*, p. 167-49 cu fig. 50 și 57.

⁵⁾ Das de German, la Berlin în 1911/18 și ramas ned. afară de cele două plăci de argint reproduse de C. Schuchhardt, în *Abhandl. Berlin* 1919 p. 332, fig. 161, cf. și p. 336.

⁶⁾ Brăilănu, în *Dacia* II 1923.

⁷⁾ Reinecke, în *Jahrb. d. Historisch-Landesk. Mus. IV* 1896 p. 40 și urm.

oglinďă, găsită nu se ştie precis unde, are mânerul împodobit după vechiul model grec scythic (cf. S. I. IORDANES, p. 27) cu un cap de berbece, drept, destul de gros, modelat, ceea ce ar indica o lucrare locală ¹⁾. La

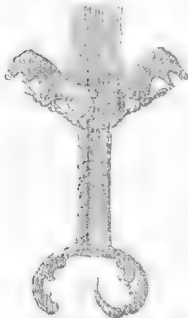

Fig. 251. Mânerul unei săbii (113), din Trei Scune, glorie. 4. D. 100 mm. Fot. în Trei Scune după Housel, în AE XIII 1893, p. 191.

Scune, adică dela Oitez, și până dincolo de poarta de fier transilv. i.ă., adică până în marea câmpie dinspre Tisa, dela Apus de Arad — lipsă aproape totală de resturi scythice în Banat, care altfel a fost destul de bine cercetat; sărăcie și în Ardealul nordic, ca și în Tara Crisurilor

Satul Mare (Rădăuți) s'a găsit mormântul unui scyth cu o mare lance de fier și o sumă de vârfuri de săgeți de bronz, lângă schelet. La *Sapohoro* (cercul Boraszow) în Galizia de Răsărit, alte morminte scythice (se pare un adevărat cimitir), din cari au putut fi păstrate: o oglinďă grea de bronz, barbar turnată, cu un mâner lung, canelat ²⁾; alte două fragmente de oglinzi (numai discurile), care poate au avut mânerul de lemn sau de os; nenunărate vârfuri de săgeți «scythice», un mare cazan de tipul scythic bine cunoscut, cu un singur picior, înalt; mici inele spirale, cu capetele turtite în formă rotundă; cioburi de oale, etc.

Rezumând, constatăm deci această repartizare a resturilor scythice în vechea Dacie getică: concentrare masivă între Olt și Mureș, din Trei

¹⁾ Cf. p. tipul naxosului, exemplele adunate de Reincke în *Zeitschr. f. Archäol.* XXVIII 1896, p. 21 sqq.

²⁾ Demetrykiewicz în *AE* XIV 1894, p. 450 sq.

Deoarece s-a găsit în unele regiuni ale Ucrainei rezeauă scythică, dintr-un lăsat de Suse și Iudatze, slovaci. Dintr-o cetate apasă ce legătură cu mlaștile scythice și cu virena galtrând. La sfârșitul ei de contact cu mlaștile scythice din câmpia stepelor ucrainene. Concluzia nu se pare înscădă în lăsat scythic constituie simple enclavă, nu o mare mare iramand, ca în Rusia rindic.

De aia parte din eximnarea resturilor scythice, puse până la tot constând că eventualul era alia scythice din Dacia: 1° primitiv și 2° redus la foarte puțin tipuri, dintr-un cerc foarte restrâns de viață.

Fig. 101. — a) Argint și b) bronzament scythic. În toată d. de a. C. în lăsat. Schuchardt. *Phonopie* Berlin 1913, p. 112-2.

Avem, apoi, de fier, răs, lucrate cu o simplitate elementară, spate emorată la *Dobele de Jos*, în Urei-Deaune, impolita artistic e omelă în inveteril priric, varșe ce ter a Daciei, *Alia*, ce că propria zis vârfur, de aur, de fier, răs cu tot il priric lăsat e, lăsat nă o pe lăsat, *General* il de fier și de bronz iară, primitiv ucrat, răs-pur la *Alia*, de fier, nime decelbit, decel doară ca eventuală tipologie etnografică, ceace răs e absolut asigurat, nici un *gorales* în toată Dacia, alia de ce nu teneas sigar de la București (mai sus, p. 26), nici o pusă de inveteril omenească ori de harnașament, cu caracteristici slutari și caracteristicile raplice, de aur și de argint, din Sudul Rusiei doar o excepție la Craiova; două cutane scythice în toată Dacia getică, socotind și Galiția: unul la Scortaru în Brăila (mai sus, p. 9), celălalt tocmai la Sapohovo în Galiția (mai sus, p. 160);

lipă aproape totală de opere de artă greco-secthiă, ci numai o încredinșată activitate populară, manifestată prin competiții de bășici, ouă, figuri de animale, câteva aplice, câteva pendentive și alte mici obiecte de pozoabă. *Aici o formă comună proprie*. Cu lucruri simple, de aspect prin comert, dar *hydra* (cf. *Rom. 3*), la N. Iisai, în grupul etnic

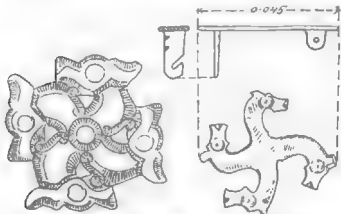

Fig. 274. a) 255. Ornament de la secthi, cu te apert, gise. *Keramika* de N. Iisai, înscutând cu oile pise una-vare identice cu cele din tip. 262. c. 450. C. Iisai. (cf. *Mon. Antiqua et Classica*, p. 158 și 167. Fig. 105. după care s-a red. scutit a. 1925). b) 256. Ornament de la secthi, cu te apert, gise. *Keramika* de N. Iisai, înscutând cu oile pise una-vare identice cu cele din tip. 262. c. 450. C. Iisai. (cf. *Mon. Antiqua et Classica*, p. 158 și 167. Fig. 105. după care s-a red. scutit a. 1925).

a) Secthiu getice și *lebes* de la *Baldizanu* (Iisai, p. 17), în grupul danubian, în legătură cu câmpia muntească și conserpul pe Danare. *Prim. armata, în gort, simplitate și stricte, populatie* „cythica” arepată în vari insule, dintre cari singura mai importantă, acoli ca de o așezare și Herodot. Agat vrsu de pe Mureș, dar fără auri și bogățiile de care i se povestise lui Herodot.

¹ Cf. B. P. Iisai, în *Dezvoltarea* V. 1914, p. 17, sc. 1. scutit în Muzeul Institutului arheologic de pe lângă Universitatea din Cluj. Pentru care s-a red. scutit a. 1925. (cf. *Mon. Antiqua et Classica*, p. 158 și 167. Fig. 105. după care s-a red. scutit a. 1925).

Lotis Gyza Nagy a caracterizat drept un tip industrial *scythic* toperack dublu (în formă de târnăcop, și drept *agathyrus*)¹⁾ tipul de seceră ca aceea de aur delă Tufalău în Crei-Saune, iar trezaurul delă Gyma (V. Molnár p. 241-51)²⁾ și delă *Fingelitz* (V. Molnár, p. 324-331)³⁾ au fost de asemenea interpretate drept italice. Să ne oprim deci un moment asupra acestor elemente de un caracter în adevăr mai larg cultural.

Nagy ar mărește tipul toperack dublu atât ca material (nu altes aură curată, până târziu, iar apoi pe vremea Scythilor - fier), cât și ca aspect (arbarea în formă de târnăcop), din Ur și Caucaz și până în Ungaria și la Troia și, în atribut Scythilor, în sensul pe care-l dă el acestui etnicism (popor nomad asito-european, compus în majoritate din Finno-Ugr. și Turco-Pătari)⁴⁾, atâtor în Europa încă dinainte de a. 1500 a. Chr. La fel face cu secerăa stăp ungară, așa cum s'au găsit și de aur la Tufalău (Czobaly) și cum s'au aflat și în S. Carpaților⁵⁾, orăș, de obicei, de aramă curată. Dar din argumentarea lui Nagy, luând la o parte coroborările sale etnografice, rezultă doar un lucru pozitiv, că, în orice caz, aceste două tipuri de unelte de *aramă*, iar nu de bronz, nu pot fi datate exclusiv din prima jumătate a mileniului al II-lea a. Chr., ci au trebuit să fie în uz până mult în urmă, de oarece ambele se află și în Troia VII (pe vremea deci a navărilor *troia-ammernae*)⁶⁾, tipul lor, răspândit până în Ur III, dată fiind, după omșă Nagy, vechetea lor, e mult anterior veniri Scythilor în Europa, iar ci

¹⁾ In *AB.* XXXIII 1913, p. 299-318.

²⁾ Scythia, cf. L. Molnár in *AB.* XXV 1905 p. 214-311, cf. Hampel in *AB.* XXIV 1904 p. 431.

³⁾ *Agathyrus*, cf. L. Marten in *AB.* XXVII 1907, p. 38, cu Mikler *DMB. Reuegl.* III, p. 58 sq.

⁴⁾ Principalele lucrări sunt: *A magyarok nemzetisége* Budapest 1915 și *A magyarok története* 1906.

⁵⁾ Pentru secera și pentru celelalte din Ur și Ardeal, vezi în *Buletinul* III, VI, 1904 p. 158-51. — Nagy pune secera delă Tufalău în ultima epocă a metalului, contendoare cu bronzul vestice, secera tip Tufalău și la *Deina*.

⁶⁾ Nagy *loc. cit.* p. 304, citează din literatura a. Chestonius V. în spaniol A. Cortes y Barfield, *Troia and Ilion* Athen 1902 I p. 494-51. Chestonius mai dă o asemănătoare unelte găsite în Troia VII a unui tipor de turnor metalic tip Tufalău (cu un eșar și un toperack) anglo-german. Trebuie identitate culturală delă cauză, din A. dă o confirmare deplină identitatea de toperack *periothyn* cu toperackul mai sus în cap. V, p. 235. Cf. de altfel articolul nostru *Din la Troia* în revista *Orpheus*, vol. II, p. 9-10.

și alungă mai puțin la mână etc. Chiar și în fabricarea ostiilor de etelie de aramă care — de la începutul secolului al IV-lea — sunt cunoscute după exem-

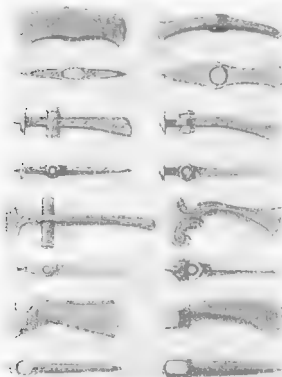

Fig. 256. Tipurile și resturi de tip «surgare» (capete de sabie) din aramă și aur, după L. Odens, *heute, d'antiquaire*, II III 2 (1945), fig. 15-16. Numerele 22—23 cu ună sigură a localității: *Tufaldu*; de aur

plu lor, e total nedemonstrabil. Dacă vrem cu orice preț un «ethnikon» pentru cele două tipuri de unelte: «scythica» (dublu) și «agathyrscica

caracteristice și excepționale, săpând în modestele așezări și mormintele întotdeauna bogate în căruti inclinate, cerșile și vederea nevoilor din viața viitoare. Dar arheologia mormintelor a introdus în știință puterea de vedere excesive sau chiar necorecte. Fără a fi încă un mormânt e o sinteză istorică, dar e o sinteză arheologică (ce, de obicei), doar șefii sunt înmormântați cu un inventar mare și tot respectabil, dar acești șefi sunt de multe ori străini de națiunea băstinașă, bogăția lor reprezintă tocmai explorarea localităților, iar formele de civilizație create ca această bogăție sunt exclusiv copă gustul acestor șefi cuceritori, și de multe ori raportate de la mari distanțe, din nehrizanele cu totul străine de cel local. Apoi, mormintele sunt individuale, ele nu pot avea decât această valoare documentară izolată, iar nu o valoare de generalitate. Ori, săpând exclusiv mormintele scythice din halsstattul getic e treaba să proclamăm drept *scythica* pentru a vă ști a ferului în Dacia. Dar precăde de înseși, cu tot atât de fals, căci în comparație cu așezările colective din aceeași vreme, extrem de numeroase și populate¹⁾, mormintele scythice rămân niște minuscule insule izolate, și anume, izolate într-o mare străină, căci artelele, podurile și vasele descoperite în așezările halsstattene din Dacia nu sunt de forme scythice, ci sau locale, sau vestice.

Am relevat mai sus cazul stopașilor epocii *AF XVII* (22), care de fapt sunt topoare duble în formă de târnac-piele, se găsesc și în mormintele scythice, dar originile lor e arie și cu mult anterioară încă, ori vremea mai veche a bronzului. Cazurile scythice după cum am accentuat în cap. I al lucrării de față, sunt totuși de totuși și tradiție și instincte române. Vasele de pământ scythice cu două torte, sau cu una, ridicate peste marginea vasului, care din sus și de jos au perfect orizontală, și corcavă, sunt de o banală înfățișare în vatra de bronz sudică. Scythii își înhamază morții localnici din Dacia arie. Podurile scythice sunt prin excelență orientale transformate în native decorative înartechiate și fantastice a temei *zommuse* primitive (o evoluție analogă cu cea din arta chineză). Localnici din Dacia rămân credincioși ornamentului geometric din epoca bronzului, cu o prețuire însă din ce în ce mai mare a liniei drepte asupra celei curbe. Trebuie, spirala joacă încă un rol enorm. Dar zigzagul devine caracteristic.

¹⁾ La Muzeul Național seces din Sf. Gheorghe regăsimul Dr. Falsă a desenat o hartă provizorie a așezărilor Halsstatt și La Tène cunoscute până în jurul *Trei Semne* și numărul lor e impunător.

S-au răd în prima vârstă a fierului norme de simțire ori în perioadele II și III din a doua vârstă — singurele bune reprezentări ale unor monumente celtice — evident Dacia e în halstätt *același*, iar în La Tène *celălalt*.¹⁾ Șăpând dimpotrivă stațiuni — constatăm că totul altceva. Poporul simplu dela țară, chiar în epoca Frenzian, nu a moștinit toate progresesele clasei nobile, miștând în integritate formele străvechi care bogăția și gustul de finisaj le trezise la căruia tragică progredieră făcuse din el o creație notabilă. Dimpotrivă: a strâmb de forme s'le inspirașe totuși, vedem perpetuându-se formele neolitice, și în acele unde tipul constructiv tot înmăiestrește, născăr elementul decorativ neolitic. Vom avea astfel în Dacia halstättiană vase de tip *100*, ioinând formele în metal care se răspândesc din ce în ce mai mult prin raport din Vist și din Sud-vest, arpele nite ca prominențe care fuseseră caracteristice pentru formele cele mai înalte și sărace din restul. Aceste prominențe a căsute și în toată epoca bronziei, alături sau numai în substratul popular al formelor superioare de decorare, auzim chiar în La Tène; totuși, cum de altfel e în general cazul, o adevărată reînflorire în această epocă, așa precum în anăntate am încercat a indica mai sus, în cap. IV, deservind stațianca cea Crăsan.

De altfel, acest fenomen, de permanență a unor forme străvechi în mediul cultural și literar, tot așa schimbat, nu se exemplifică și dintr'o altă regiune, foarte îndepărtată și totuși crescută strâns legată cu a noastră. Să ne fie deci îngăduie mai redevătre la descrierea halstättului grec, să ne opriam asupra unui fenomen orelologic excepțional, care naș și a găsit până acum o explicație mulțumitoare — e vorba de apariția și primizătoare a ureilor cu figură omerească la Pans vestică, pe un teritoriu strict mărginit între Oder și Vistul — cam pe la 500 a. Chr., și auzim e în normante cu surse de piatră și ceruitul ardere a clayelor.

Hornes, trecând în revistă toate studiile predecesorilor asupra acestei chestiuni, face o afirmație cu totul enunțată: că dela Danare, ca și dela Răd, urmele cu figură omerească s'au făgăduind abia în epoca romană²⁾, or, după cum relevă Schuchhardt³⁾ la Amča lângă Beograd

¹⁾ H. von Mengden, *op. cit.* p. 248-249. Ident. e însă la p. 288 (p. 1) că un fragment de vas cu indicarea navelor și călător dela *Grenfe* lângă *Zwickau*.

²⁾ *Athenica*, p. 211. Care pare însă a nu curăța și lăsa de un Eusebiu Lactiu Morreus (s. III-IV), și totuși a călător de *parat* dela *Gherla* publicat de Orsini *AB. XLV* 1904, p. 408. Ar e de fapt un meniu ca acea găsit în Dobrogea la Hamangia (Părm în *Dacia* II 1923).

lucruri asemănătoare ca idee decorativă. Nu se pare totuși că ipoteza propusă mai sus corespunde din punct de vedere istoric, mai mult mai bine în prejurările ce se sunt cunoscute din Nord prin izvoarele literare, istorice și arheologice, decât explicitul ce s-au dat până acum.

Să trecem, dară la descrierea generală a hallstattului getic.

Nu există, până azi, nici în Ardeal, nici în vechiul Regat, nici cercetare pe teren privitoare la cetățile noastre protoistorice, *castellum*, din Dacia. Deși, în anul trecut, în epui, pe terree excavate în locuri vechi, s-au singurat d-l D. M. Teodorescu cu experiența M. von Scheffner, cărora, anul acesta, le-a urmat o campanie de săpături încă incompletă — a nu lăsa aceste singuri, cei doi. Cătești. Căci însă acest *castellum* e — după ce am putut să-mi dau seama, la tot lăcului — exclusiv din Ia Tere, vor descrie întâmplarea lui și tehnica diferitelor construcții care îl caracterizează, mai jos, în capitolul privind la vârstă Ia Tere, în Dacia. Dinpetrivă cetatea numită Grădiștea Muncelului — după știrile răzlece de până acum — pare a fi fost locuită și lăsată cu o vremea bronzului, dacă nu chiar din eneolitic¹⁾. Căci însă pe aceste știri nu se poate pune întotdeauna tenac, trebuie să acceptăm săpăturile sistematice pe care s'a făcut d-l Teodorescu să le facă și aici, și abia atunci ne vom putea pronunța definitiv asupra începuturilor *castellum*-ului în Dacia getică.

E probabil, dar deocamdată nedemonstrabil, că încă din hallstatt (pentru Dacia înțelegem firește sub acest nume totdeauna numai a de na perioadă a hallstattului vestice; deci, la noi, de pe la c. 700 a. Chr. înainte) pe neapă diferitele triburi getice și-au construit (sau reconstruit, pe baze mai vechi) cetăți păturnice pe vârfurile munților. Năvălirile cimmeriene (încă de pe la c. 600 și apoi c. e. se știe ce ar fi fost un motiv mai mult decât suficient. În afara zidurilor cetăților, tot pe înălțime, adesea chiar lipite de ziduri, vor fi fost morminte de bor. Cred în această privință că această interesantă construcție circulară din afara zidurilor Grădiștei Muncelului, încă necercetată cum trebuie în ce privește interiorul ei, nu poate fi judecată independent de mormintele tumulare etrusce cu circumferența lor și împidobită cu pietre de talc, apă cum e d. p. celălalt interval dintre Ven și Vela, în special

¹⁾ V. înțiruirea descoperirilor pe Grădiștea Muncelului, în *Rev. Roum. d. Hist. Nat.*, n. 1932, XIII, 18-6, p. 239-241, și, ca toate mormintele sălăștice, în *Ann. Roum. d. Hist. Nat.*, n. 1932, XXXVI, 1916, p. 11 și urm.

cețienilor care au început să vină de acolo, din surzile lui colegii de arheologie, că uităm de comitate, asta înseamnă nu mai avem decât bucățele izolate, desăvârșite, ale complexului religios și artistic din care au făcut parte.

Să trecem deci în revistă, tot pe rând, și acele resturi hallstattiene din Dacia care nu au fost până acum cuprinse în expunerea noastră, indicând, întrucât e posibil, și vârstă lor, cît și cît raporturile cronologice cele mai apropiate, ca să le putem data.

La numărul 3¹ din de fundul sa stațiune de la Fizeșul Gherlei, cu vasele, armele și podoabele ei caracteristice hallstattiene, de care marturiează încă bronzul IV dacic³⁾, e *Petrigul* Gherlei. E Orosz, care a studiat în chip special articulațiile din Căpânaș. Sărac-Doboc⁴⁾, a făcut cercetări foarte înăunțite la Petrig și a constatat că aici a fost și înțelegerea lui fierului, iar vînta locală a fost foarte activă atît în metalurgia, cît și în lăcătușerie⁵⁾. De fapt se aflăm, și la Petrig, ca și la Văntuștrăuș (superiorul⁶⁾) ori la Fizeșul Gherlei, în bronzul IV, care, după cum am arătat, devine spre sfîrșitul său din ce în ce mai mult hallstattian. Ceramica de aici are de vechi tradiție a bronzului — Orosz o datează (p. 233) pe la c. 1000 a. Chr. — se distinge prin varietatea motivelor decorative incizate (avari și sistemele *incizate* *adânci*), de caracter curb (spirale, valuri și arcuți), fețe năruies rectiliniu în primul rînd zigzagul și semicercul unghiular. O tehnică excelentă distinge această ceramică, care va lăsa documentară pentru înțelegerea culturale a regiunii în primul rînd viața fierului, cîmășe încă fără alte măturări în bronz, fier ori metal prețios. Iesul de apr. vîntativă (v. mai sus p. 347).

Contemporană cu Petrigul a fost și tindea de la *Reteț* lângă Apahida în județ Căpânaș. De aici nu avem decît obiecte din vînta bronzului. Ceramica e de asemeni cea caracteristică pentru vînta din urmă a bronzului dacic: cîmășele decorate cu ornamentele incizate (în continuarea unei tradiții încă din neolitic) — meandre angulare în bandă, spirale, linii arcuite, caneluri oblice, etc. Dar avem și tipul de mătură de vînt, *ansa cornu*, care arată că bronzul IV e gata să treacă în hallstatt⁷⁾. De fapt

¹⁾ H. H. 1905, p. 193 cu *Bronze* III pe CCXVI, 139 și *Déclasse* II a, p. 778.

²⁾ Pentru descoperirile sale ce e chiar interesante e și piatra de rădăcină de la *Gherlei* AE XXIV 1904, p. 405 sq. Cf. mai sus, p. 387, nota 2.

³⁾ AE. XXI 1901, p. 17 sqq., 146 sqq. și 220 sqq.

⁴⁾ Cf. Mikker, în AE. XIX 1899, p. 150—182.

⁵⁾ E. Orosz, în AE. XXVIII 1906, p. 172—179.

trebuie ca orice preț tărmură în bronzul pur, dincolo de Hallstatt I dacic, și trebuie iarăși coborât ceva mai jos.

Dealtfel, vasele de aur din Bihor (v. pl. VIII, fig. 3-6) ne arată că

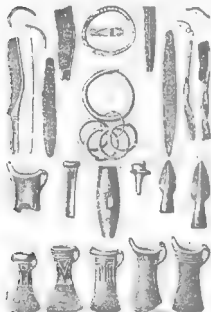

Fig. 257. Depozit de bronz din Bihor, după Hampel, *Bronzbor*, III, pl. CCXXVI.

bronzul IV dacic eră în strânsă legătură cu arta sudvestică și sudică și anume astfel, încât el producea aici forme aproape izolate ca mediu hallstattian, deci pregnant originale în N dacic, și totuși în paralelism cu tipuri cum erau acelea — grecești — găsite în mormintele din *Ftuvia*, ori în cele dela *Glosinac*¹⁾. Hampel descriindu-le²⁾ insistă numai asupra împodobirii vaselor din Bihor cu linii punctate ori incizate (după tehnica vestică și sudvestică), dar nu relevă faptul, că pentru a le găsi analogii tipologice, trebuie să ne gândim nu numai la formele mai vechi ale bronzului local, ci să mergem și în V și S până la vasele

de bronz, de pământ sau chiar de sticlă *à godrons* (*sax côtelés*) cari circulau curent în o mare parte a Europei hallstattiere³⁾.

Această influență se vede greacă, neolocică dela venirea Scythilor înainte și pe căile bătute de aceștia, dinapre E (Pontul Euxin) spre V (Carpații),

¹⁾ *Fala in Wien Mitt. u. B. u. H.*, I, p. 135 sq., III, p. 89, 27 sq.

²⁾ *Bronzbor*, III, pl. CCXLVI.

³⁾ Déchelette, II, 2, 789. V. la nou mai jos, p. 414 sqq. analiza sticlă

ca de pildă prin *kydria* dela Bene în Bereg¹⁾ pl. XVIII fig. 1 și 2, eră ruditoare până în stratele de pământ ale populației, un vas de pământ dela *Makhusata* în comut. Barsod (v. fig. 258), e după cum foarte bine l-a interpretat însuși editorul, modelat sub influența unei original vechi grece — încă în naștere ?) E artă greco-scythică locală, adică *getică*, de influență teche-greacă, mijlocată de Scythi.

Asupra centrului halstattian în pl. bronz IV, dela *Kemcs* în Szabolcs²⁾ ori chiar dela *Rikmar* tot în Szabolcs³⁾ nu credem necesar să ne primim înalt aici⁴⁾, cum nu vom insistare că atât asupra st. tinctor de bronz IV dela *Salmur*⁵⁾ și *Arcalia*⁶⁾ (v. fig. 259), vom pomeni numai, ca vedrie de hore marte și depozitul de bronz tot din halstatt (după et. nologia lui Reinecke, admisă și de Márton, bronz IV 2, adică, după Hoerners, halstatt vechi)⁷⁾, găsit la *Lazarpatok* în comut. Bereg (v. fig. 259), sus în ruini, în *șinut exclusiv getic*, publicat de Lachócsky⁸⁾, cu menținea că ar trebui să fie de origine trăsăriteană. De fapt numai încă înțelegem Ardeali că trăsărite, na față de Slovacia, se potrivește această caracterizare, deoarece în mare de toate în Ardeal păm. obiecte întocmai ca unele trăsăritești dela *Lazarpatok*, și acesta va fi fost în adevăr cazul, Geți fiind deopotrivă locuit ori ai celor două ținuturi.

Fig. 258 Vas de pământ de la *Makhusata* în Barsod (v. fig. 258) și la *Kemcs* în Szabolcs (v. fig. 259) p. 192 cu fig. dela p. 140

¹⁾ V. de la Bene, cap. I, p. 1 și cap. VI, p. 34 cu nota.

²⁾ Szerkeszt. *AE* X 1870 p. 192 cu fig. dela p. 140. Cf. vasul greco-scythic analog, la *Ular*, l. *Mionis*, v. c. p. 238. Pentru *kydria* d. a Bene cf. bronzul XVIII fig. 1 și 2.

³⁾ Hampel, *Deușele* III, pl. CCXVI, CCXIX și p. CCCIII.

⁴⁾ De aici avem cunoscutul *torquet* de aur, de care am vorbit și mai sus, rău datat de Hampel în *AE* X 1870 p. 86 cu d. n. La Tène, el fiind de fapt din bronz IV-halstatt (Reinecke îl datază în sec. VI), c. la noi în m. sus, cap. I, p. 7 = 368, în *AE* XII 1882 p. 205 sqq. a arătat că *Rikmar* a fost locuit, și înainte și după epoca fierului, cu atât și mai mult deca, în fier, după obiecte în chestiune.

⁵⁾ V. cele spuse mai sus, p. 317 și 348 cu privire la cercetări în metalul IV în Dacia.

⁶⁾ Hampel, *Deușele* I, pl. LXIX; cf. Dăbulete, II 1, p. 441 și 445 și fig. 182; c. și la noi în m. sus, p. 347.

⁷⁾ Hampel, *Deușele* I, pl. LIX 2; cf. și la noi mai sus, p. 319 sq.

⁸⁾ Márton în *AE* XXXI 1911, p. 342.

⁹⁾ *AE* V 1885, p. 183 sqq.

Tot halstattian în nucleul bronzului IV e și centrul celei *Hoplus*.

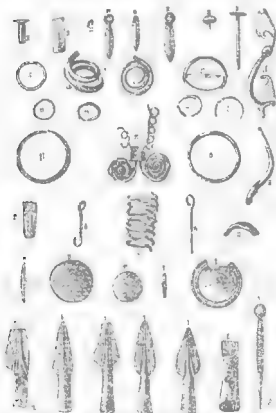

Fig. 267. O parte din colecția de bronzuri europene de la Bercu, din epoca IV a bronzului comparabilă cu materialul celtic caracteristic pentru cultura mică din Căpâlna sau Laboșuș. T. III, 17, V 1858, p. 185.

Stoborlă, de unde ni s'a păstrat una din cele mai caracteristice brățări

Să ne așezăm acum pe valea Mureșului și a afluenților săi, adică în țara Scythilor, atât după Herodot, cât și după monumente, religioase studiate mai sus, la paragraful respectiv.

Doi sânt, după descoperirile de până acum centre importante scythice din valea Mureșului: la *T. Mureșului*, cu înconjurimile, și la *Alud*, cu înconjurimile. Am relevat mai sus caracterul profund hallstattian și italic al primei culturi a fierului atât înainte de Scythi, cât și pe vremea lor, la *T. Mureșului* și în general pe valea de sus a Mureșului¹⁾. Această cultură se dezvoltă pe baze mai vechi. Alături de splendidă ceramică dela Gherneș (mai sus, p. 420 fig. 277 sq.) trebuie să pomenim aici marea înfruntare contemporană și în întreg (dacă datăm vasele dela Gherneș g. în cursul bronzului III) a bronzului din IV^a perioadă a sa (dec. în hallstatt), în aceleași locuri, așa cum ne e documentată de descoperirile recentă dela *Suseni* (Felső-Újfalu), ceva mai spre N. de *T. Mureșului* (v. pl. XII, fig. 3 și pl. XIX, fig. 1 și nec. fig. 307)²⁾. Depozitul de bronz dela *Suseni* merge împreună cu cel dela *Spălnaca* (v. mai sus, fig. 204 sq.) și cu cel dela *Lăzărpată* (mai sus, fig. 249), dar e încă nu caracteristic decât acestea pentru evoluția gustului local în epoca hallstattiană. Marea fibulă dela *Suseni*, cu numeroasele ei spirale și pendanțive e tipică pentru contaminarea tehnicii hallstattiene, cu hui gravite și pînă ete pe plăci ovale, cu tehnica firului de bronz răsucit în spirală, de g. tot mai vechiu, tradițional al bronzului. La Marton studind fibulele din țosta Ungarie³⁾ n'a avut la îndemână decât exemplul din Muzeul Național dela Budapesta – de proveniență necunoscută – pe care-l reproducem și noi aici, pentru că, față de marea înfruntare cu fibula dela *Suseni*, îl creștem de origine apropiată, tot etică (pl. XII, fig. 2). Fibula noastră e cu scute, cum le numește Marton, e un foarte frumos exemplu de tranziție între tipul Marton nr. 130 (probabil din bronz IV^a: Reinecke) și tipul Marton nr. 200 (încă mai caracteristic pentru hallstattul italian zău). După pendanțivele ce ni s'au mai păstrat și dela *Spălnaca* și dela *Lăzărpată*, e probabil că podoabele în stilul dela *Suseni* au fost destul de răspândite în hallstattul nostru *pre-scythic* în toate părțile Dacie. După toate probabilitățile ne aflăm cu depozitul dela *Suseni* încă prin anii 900 a. Chr.

¹⁾ Mai sus, p. 306 sq., 347, 348 sqq.

²⁾ Acum la Muzeul din *T. Mureșului* Publică de A. Filimon în *Dacia* I 1924, cu numeroase figuri.

³⁾ *AB.* XXXI 1921, p. 341.

Mai jos pe Mureș avem *Lachința-de-Mureș*, pe malul drept, iar apropiată în față, pe malul stâng, avem *Cipdul*. La Cipău (Mureș-Csapo) s'a găsit un mormânt de călăreț din vremea hallstatt, într-un *tumulus* lângă drumul roman numit până azi al lui Itratin, în afară de resturile scheletelor călăului și călărețului, tot inventarul era compus doară din câteva cioburi mari de vase, resturi (fiert) ale zăbalei trăului, câteva fragmente (bronz) de aplice și *volants* pentru carele (un coș și un topor de fier). Pentru păstrerea tradiției din ultima epocă a bronzului și în prima vârstă a fierului e caracteristică forma zăbalelor, identică, în fier, cu cele de bronz dela Dab și cu cele hallstattiene restice dela Somlyó¹⁾; dealtfel Darnay observă marea asemănare cu hallstattul vestic a tuturor obiectelor dela Cipău (v. fig. 260).

La *Lachința* e o așezare întreagă, pe care anul acesta Muzeul Național din București a și săpat-o²⁾. Pe baze mai vechi, probabil încă din eneolitic, bronzul-hallstatt dăde (ca și apoi La Tène-ul), e destul de bine reprezentat, mai ales prin ceramica de incizii, atât cu bande meandrice spirale, cât și rectilinii, unghiulare, și cu tot felul de deseneuri geometrice, și nici vasele din epoca *scythic* a Daciei nu lipsesc. La *Lachința* am putut apoi stabili, ca însumi încă de anul trecut, unde de locuiește în malul surpat al Mureșului. Adăruite cu două-trei trepte în pământ, casele localnicilor au fost, ca de obicei, făcute din pânzi și năcle împletite, ca la garcurile de azi, și apoi lipite pe ambele părți. Mărimea lor e de c. 4 m. în secțiune longitudinală, forma lor e patrulateră. Așezarea a fost — se pare — mai slab locuită în hallstatt decât în La Tène. Deși nu avem aici decât un sat mic și singur, ceramica e destul de bună, în special în bronz. În orice caz continuitatea de viață din bronz până în a doua vârstă a fierului e demonstrată la *Lachința* prin suprapunerea apropiată, adesea chiar amestecarea straturilor de civilizație. Locuitorii La Tène-ului au mutat însă ceva spre Estul lor, și că resturile mai vechi rămân către V aproape singure până în păturile de cultură superioare, continuate apoi tocmai în epoca elivă.

Dar spune-mi că îl dădea mare centrul *scythic* pe valea Muresului e la *Alud* cu înconjurimile sale. Am dat mai sus, p. 351 sq. toată

¹⁾ Publicat de Darnay în *AE* XXIX 1909, p. 165 sqq. cu fig. dela p. 166 la care e de vădit de acuriera umbrărită.

²⁾ Cf. pentru formele din bronz și Hanápek, *Bronzkar* I, p. LXI, 1.

³⁾ Am îndrăznit ca executarea lucrărilor pe elevul meu Dorin Popescu, al cărui raport despre rezultatele săpăturii va apare în *Dacia* II 1925.

atenționa posibil, c'entendit par secrete, la reînviatale a ac.
Putem d. p. considera c' exclusiv scythia tot invatatul tot c'atela.
pu d'eat de Hetepei in AE XVII 1897, p. 61, et 62-245). De m'it auz²⁾
publicat in acelas loc, p. 327, mai auzit³⁾ c' exclusiv scythia d'atara
d' vârtel de sige-tă de s'ibit⁴⁾ fig. 247. In c'acela c'atela d'atara
no. 1 si 2 sunt parastiz⁵⁾ de la *halstattian* englos⁶⁾ c' exclusiv scythia
de obiecte scythia, cat p'ote fi si locala, c' exclusiv scythia d'atara
ce observati facit p'ot⁷⁾ sa se, c' exclusiv scythia de cat⁸⁾ cat⁹⁾ cat¹⁰⁾,
legă Miron de ap'aria et la p'ot¹¹⁾ cat¹²⁾ cela Auz¹³⁾ p'ot¹⁴⁾ cat¹⁵⁾

Fig. 241. *Fibulă de bronz de la Aloufuta*, de la L'impel
in AE XXIII 1903, p. 432, Red. 14

la forme dans laquelle M. Reinecke
nous présente une civilisation scy-
thique, vieille de plusieurs siècles et
repoussant celle de Hallstatt, ne nous
semble pas conforme aux faits, car les
sépultures de la Transylvanie d'où
les poignards scythiques proviennent,
sont remplies d'objets de type hall-
stattien, surtout de ceux qui caracte-
risent le groupe bosniaque (par exem-
ple, les lances munies d'une sorte de

tourneau, qui furent trouvées aussi bien dans les tombes de Doros-Dolina que dans celles de Nagy-Lévyul (Vadulst). C'est un vase vasco-turc
d'outillage, rep'aria. Il y a des Adria-tica de d'atara c'atela de
comparatie interesate pentru legătura halstattian c'atela c' exclusiv scythia
tr'atit¹⁶⁾ c' exclusiv scythia de vechi c'atela c'atela. La f'it¹⁷⁾ in m'it auz¹⁸⁾
scythia publicat de Hetepei in AE XVIII 1898, p. 269, c' exclusiv scythia
247), al'it¹⁹⁾ c' exclusiv scythia q' exclusiv scythia de c'atela c'atela c'atela c'atela
locala c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela
tradit' c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela
In sfârșit obiecte c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela

¹⁾ Les rep'aria c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela
d'outillage c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela
Miron 1908, p. 70.

²⁾ C'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela
p. 61, fig. 1, de la Marg'aria. N'atara c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela
Auz³⁾ p. 327, c' exclusiv scythia c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela
M'it auz⁴⁾ in IX 1903, fig. 102 c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela c'atela
0, LXIII 5 q' 6, LXXIII 6.

⁵⁾ Publicat de Hetepei in AE XVII 1897, p. 65.

care purtă inscripție de bronz, care s-a găsit analizată exclusiv în Vest, și care de data aceasta pe drumul către spațiul Halstatt, dar nu spre Dalmanis (Fig. 2, în cea regiune de la unde Seetha apar mai mult cunoscute ca și de la *hollstattdale* care este mai bogat în metaluri).

Tot așa stau lucrurile și la *Alba-Iulia*. De o parte ni se vorbește de un vârf de stâlp de balдахин (elopos) *xythic* (cf. la noi mai sus, cap. I p. 21 sqq.) ce s'ar fi găsit aici ²⁾, de altă parte însă avem sigur denici atât pendulul de bronz halstattian reproduș și de noi în fig. 261 și fragmentul de vas nord-italic de bronz, reproduș în fig. 198, cât și o fibulă tip *Cettev* ³⁾, — iar dela *Mercurius* se cunoaște o fibulă a *narr-cella* ⁴⁾ și câteva din ochelari ⁵⁾; și mai dela N., de pe Arieș, la *Sângerșiu-Trădău* avem trei obiecte de argint: două gănte mai de demult ⁶⁾ iar al treilea, răsucit și cu capetele în formă de cap de p. sare de lăcăla (?) în orice caz sigur, motivul tradiției bronzului și halstattului vestic. O palop pe'ă găsit după a. 1400 împreună cu mai multe obiecte de bronz (v. fig. 262) ⁷⁾.

Fig. 262. Pendulul argintiu dela *Alba-Iulia*. *Trădău* din I. Teșlar în *IF* XXIII 1903, p. 304.

²⁾ Vezi însă compoziția dela Hærne-Merghar, p. 24 sq.

³⁾ *AE*, XXI 1901, p. 380: stilistologie.

⁴⁾ Marton în *IF* XXXIII 1903 p. 312 cu fig. 119 — în sus pe palul *Gertson* în *Walden* lângă, cf. observații din Marton în p. 311, cu indicația principalelor părți.

⁵⁾ Marton, l. cit. p. 199 sq.

⁶⁾ Marton l. cit. *AE* XXXI 1901, p. 35 — cf. Hampe!, *Beiträge* II, p. 89.

⁷⁾ Halstattian *AE* XIII 1893, p. 166; alături de urătura în M. N. dela *București* de v. l. *Pach* și dela *Trădău* cu capetele în formă de cap de p. sare (Sphaerostachys) varbește laos. *Sachsen* în *ASL* XIII p. 157 sq. se pare că din vremea halstattiană, și din bronzul IV.

⁸⁾ Prezentat de I. Teșlar în *AE* XXIII 1903, p. 304 ca o reproducere. Din nefericire Teșlar nu descrie și obiectele de bronz care s'au găsit, ceea ce ar fi prezintă p. mai bună statură.

(Sakly¹¹⁾, amănunțată din Alba-de-Jos, nu avem încă scise. Din necropolea scythică de la *Pughi* avem însă o varietate porțană a fibulei hallstatiene *in arc*¹²⁾, bine cunoscută și din Ardeal (mai jos), ca și general din SE¹³⁾. Ar de la *Dea* — fibulă a *Kuchlia*¹⁴⁾, ambele specii de fibule intră la noi în perioadă c. 700—500 a Chr. Faurul din Ardeal, Mureșul are de ambele. În părți staționează toate reprezentate în c. ca. 1000—500 a Chr. Pe dreapta: *Proana*¹⁵⁾, *Orfava*¹⁶⁾ și *Gyoma*¹⁷⁾, pe stanga *Finglitz*¹⁸⁾, *Girani*¹⁹⁾, *Beha* (*Leche*²⁰⁾ și *Agas Gy*²¹⁾. Unele stații importante din bronzul IV, ca zecia din *Gurta* (1000, după venirea scythilor²²⁾ dar viața civilă rădă nu încetează nici răd după secol VII, dovadă numeroasele stații din Banat care cointeresează o puternică activitate și în hallstattul getic²³⁾.

La fel avem de auzantă satisfăcătoare și pentru basinal. Fără vector, în ce privește viața getică în hallstatt, măferat de Scythi, și în legătură cu Vestul elur după venirea lor.

Fără îndoieli, *Sigheșoara* a fost în această regiune unul dintre cele mai importante centre. Din stațiunea La Tere de aici — una dintre cele mai recente din Dacia (mai jos) avem păstrată la Muzeul Comunitar evanghelic din Sibiu, o placă, fostă probabil în să de funcțion, reproducând într-o chip superb artistic o imagine și așezarea. Au accentuat și mai sus²⁴⁾, că analogiile pentru tipul de opitală

¹¹ Sefc. ed. Boldea, în *Mon. IV* — *Fals. 441* cf. *Hempel Bronz. I*, p. LX — *Beckerle* în *IF* XIX, 89, p. 2514—15.

¹² Ardeul, în c. 1000—500 a Chr. — în mod se pare, în zona *Finglitz* — p. 10 în *Roman* — *IF* VIII, 848, p. 55 (1843) — p. 10 p. 107 sq. (Kuchliakly B.).

¹³ *Mon. 10* — *IF* XXXIII, 513, p. 151 (1922) — cf. *Observarea de la p. 107*.

¹⁴ *Idem*, *ibid.*, p. 152.

¹⁵ *Idem*, p. 159 sq. și cf. pl. IX, în p. 197.

¹⁶ *Idem*, p. 327 sq.

¹⁷ *Idem*, p. 318, 321 și 327 sq.

¹⁸ *Idem*, p. 324—325.

¹⁹ *Idem*, p. 324 sqq.

²⁰ *Idem*, p. 326.

²¹ *Idem*, p. 327.

²² *Idem*, p. 325.

²³ *Idem*, p. 322.

²⁴ *Idem*, în *IF* XXII, 1902, p. 48 sqq. și 51—52. XXVIII, 1908, p. 155, cf. *Hempel*, *Bronz. III*, p. 205 (Cubul de Jos).

²⁵ P. 322.

ce pe placușă tivă dela Sighisoara, unde s-a găsit în forma vegeto-tilică din a doua perioadă hallstatiacă la Neusturm în Elstau, în picturile ornamentate cu spirale de aur și argint, cunoscute, în timp indigen, generic al spiralei, care la această epocă a 600-400 î. n. e. se transformase în esență al altor motive, iar în multe părți făceau chiar și totul înlocuit de ornamente rectilinii în special zigzaguri, care erau în val drept sau plecat. Acest element occidental nu ar fi de altfel singurul la Sighisoara. În adevăr, printre vasele La Tène de metal, de obicei din pastă cerugie — apoi, mai târziu, din struze mai vechi, frigiditate de o pastă corbalberă *grünlich* — în care pe galben deschis, se lăsa grâu, care înglobabuse drept pe la mijloc marginile, atât orizontale ale unor vase larg deschise, dar și pe la și colorarea și factură nu sunt indigene, meșteșugurile făcând fie cu vase împintate direct din Italia, la care vase celto-italice din Vest și profuse acolo în legătură cu sechestrările italice. Mai mult chiar, tipurile de vase suport toate larg deschise dela Sighisoara (vezi mai jos) amintesc pe cele italice din perioada etruscă a primei vârstă a fierului¹⁾. Fapt e, că tot la Sighisoara, pe un escarpament primejdios în drumul dela «Bajendorf» spre oraș, un țărân român a găsit pe vremea din urmă «Schusseltz von geringer Tiefe und breitem Rande, entsprechend den Formen, welche der Freiherr von Sacken im Hallsatter Grabfeld Tat. XXIV 3-8 abbildet»²⁾. Sunt cunoscutele fărâșuri de bronz hallstatiace, cu margini foarte late și perfect orizontale³⁾, care au servit ca model tipurilor ceramice analoge dezvoltate apoi în întregul La Tène dacic, atât la N cât și la S Carpaților.

Dacă Gooss s-a făcut se îngălbui în comparația de care o face cu obiectele publice de Landenschirrit⁴⁾, totuși coifurile pononice de dânslele, găsite la Soudy (Siron, în Târnava-Mare), pe drumul dela Sighisoara la Făgăraș lângă *Rodbat* (vezi mai jos) — astăzi la Muzeul Brukenthal

¹⁾ V. repod. dela Hoernes-Menghin o. c., p. 473, des. del. în perfectă continuitate cu neoliticul dela *Bornes* (cf. p. 281). V. la m. plăci XX fig. 1-2.

²⁾ Exemplare foarte caracteristice pentru comparația cu Dacia în Muzeul de la *Villa Giulia*, Roma.

³⁾ Gooss, *Stamm*, în *ASL*, XIII, p. 301.

⁴⁾ Cf. Déchelette II 1, p. 432.

⁵⁾ I. Linnaea, într-o lucrare sa *Die Auswässer unserer heimischen Vorzeit*, Mainz 1864, I 3 (Hefi) Tafel II, reproduce o serie de coifuri italice, cu care (no. 1-4) Gooss compară — necruță — pe cele vechi de el. din Ardeal.

transilvan, aparținând întinsei epoci a bronzului dacic, deci de după anul 1000 a. Chr.¹⁾ (mai precis fig. 310 la p. 440).

De aceea a căutat autorul să găsească acesorilor arheologice prin anul 1840 — so a fost extraordinară descoperirea de la *Tufalva* (*Czorfalva*), la R. de St. Gheorghe²⁾. Nu era puțin de 9 scuturi de aur³⁾ împreună cu o cantitate de aur brut și posibile de lei și plăci de aur

Fig. 265. Scuturi și discuri ornamentale de aur de la *Tufalva* (după A. Beth, *Arch. Anst.*, Wien, 1851, p. 10 și Atlas pl. XIV).

nu fost găsite aici⁴⁾. Forma scuturilor și posibilele gravate pe unele din ele le vedeți în bronzul IV «ungaro-român», hotărâtoare pentru

¹⁾ Publicat de Hampel în *Bronzes* I pl. LXII, 2.

²⁾ Hómpö, *Hronchor* II p. 23, cu ilustrații de până la el, cf. și *AE* XII 18, 8 p. 383 sq.; Góss, *Slavien*, în *ASL* XIII p. 494.

³⁾ Invelămintele de aur și de bronz cf. Decidette II 4, p. 403-404.

⁴⁾ Góss, *Slavien*, p. 494, menționează mai multe neapăsări. Unba verschie ne Besatzstücke von Gold, — sunt vizuiri apăsări vizuiri pentru bronzul IV «ungaro-român» v. citările la Andrejescu-Făgar, *Tezaurul de la Văla Trăie*, nota complementară dela p. 1 (7) 194 și cf. la eu reproducți de noi pl. XIII, 12-2.

motivat de funcția care amănă în vasele care au *anterele salubrității trombul* II și *hall-tutt* (sunt cunoscute din arta grecă-sect. m. d. N. Mării-Negre). Lama însă reprezintă o adevărată *exigence* a tipului de sabie lungă vestica, hallstattiiană, și o *parodie* a tipului *encodut*, tradițional. Este prima crasare din noua vorbă de artă, produsul specific al reînălțării etno-grafice albuli getice, care adunor elemente pregiat orientale o compoziție și stilizare contra-europeică. Sabia del. D. D. de Jos poate fi deosebită de zota, în care s'ine de vestitare și tezaurile del. M. halkovo. Dalși hakeru drept un produs de artă getică mai nou decât

Fig. 266. Cratiță encrișă de la Bufala în Trei-Scaune (Muz. N. S. Iași St. Gheorghe).

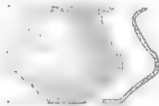

Fig. 267. Vasele 122 din Bufala ar. 100. Muz. N. S. Iași St. Gheorghe.

acelea (din epoca celei mai puternice influențe etnoale în Dacia), aproximativ de prin anii 500 a. Chr.

În ce privește ceramica etnoale tipice din Trei-Scaune (cratița de la Bufala (fig. 266), de același tip cu cea scythică de la *Pipila*) în Hani deora sunt aiaș urne, toate scytho-geatice, de la protă clise hallstatti, pășita lângă *Barand* (fig. 267 și pl. XXII fig. 2). Cred că se știe că în hallstattiian în genul de vase de la *Bota* (fig. 268) și tipul de la *Inon* (Hvalby, fig. 269).

De-aici repun însă hallstattiian decorat și caracteristic mai jos pe Olt la Apusca-Păpăraș, la Șomartin (Marionegre). Retrecker a notat de aici, la Muzeu Brankului din Sibiu, vase inedite de bușna identice

1) În pl. XXXI, c. 12, la *Isom* s'a găsit o *pușcă scythică* (antene, v. A. M. Palgoc, *Epoka J. Inon*, Helensburg 1919, p. 1, tabl. XXXI. Un sfârșit de scytho-geatice de a cerșagari.

2) Dolgomaia, IV 1913, p. 263 (Rotha).

cu vase de la Trască Gherlu (v. fig. 201, 10-15 și 17), și din aceeași familie cu vasele de bronz italice din vremea lui Augustin (mai nouă¹⁾).

Despre *Guptera* lângă Siliu, și despre *Bundert* și *Trilau* Mare, am vorbit mai sus (p. 308-310 și 314-315). Adăugăm aici doar amănuntul că la *Guptera*, după Kuzneczkij²⁾, s'a găsit și fier precum și hăruri din fier. Tunc, acesta constituie un prețios document pentru continuitatea perfectă a vieții getice de aici din bronzul IV prin hallstatt³⁾ până în La Tène (adică de fapt până la Romani⁴⁾).

Merituri entice la Istatiene s'ar putea adăuga de alt de rare în S. Carpații, nu atât pentru că nu ar exista, ci pentru că nu li s'a dat atenția

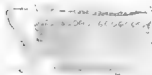

Fig. 206. Fragmentul din vasele de la Botoșani în Trei Scări (Muz. N. S. din Sf. Gheorghe).

Fig. 207. Un fragment dintr-un vas din perioada Hallstatt în Trei Scări (Muz. N. S. din Sf. Gheorghe).

căverii de întâmplători descoperitori. În adevăr foarte multe din obiectele pe care le-am enumerat din N. Carpații nu provin din săpături sistematice, ci din colecții de-aicea particulare: în special țărani lucrând la câmp și dând peste lucruri vechi nu le-au ascuns ori castrus, ci le-au dat autorităților. Dovada că și li noi Hallstattul trebuie să îi fi fost bine reprezentat, am dat-o în cap. I al lucrării de față, descriind amănunțit scuturile din Mintenia și Ottenia, și ne-o mai dă și faptul că încă de la primele săpături privind special epoca fierului s'a găsit la *Botoșani* (V. de Călărași) aceleasi urne cu proeminențe în formă de cercuri și cercuri cu marginea retezată oricât ca și pe Tisa ori vi-

¹⁾ Reinecke, în *AE.* XIX 1899, p. 328.

²⁾ În *AE.* VIII 1888, p. 246.

³⁾ Cu o proeminență dreaptă și cupe de la o nașe și 17 tuburi în prece și cofere palatice tenune de același stil (*Scharen*, în *ASL* XIII, p. 489, 491 și 498).

⁴⁾ Adăuga obiectele hallstattene de la *Guptera*, cf. și Mărcu în *AE* XXIX 1909, p. 403-404, cu o bogată bibliografie și interesante considerații științifice.

carele viitoare vor fi încă sunt bogate și poate chiar neasteptate. Totas e de datoria noastră să nu lăsăm necercată nici o consecință, care, oricât de neobișnuită ar fi, e al silor necesară și în creșterea numai de care vi s-a se înfrumusețează exact decât acim puterilor de miasupra trecutului nostru protoistoric, dar chiar de specialiști vor să se devoteze studiului acestei epoci încă foarte cunoscută și pentru tărani.

Deaceia pe baza materialului analizat mai sus vom face în cele ce urmează o descriere generală a culturii din Dacia la sfârșitul bronzului IV, pur getic, și a începutului I. geto-scythic, adică, între 1000 și 300 a. Chr.

Cugetă Vestul Galiei¹⁾, în Istariile în Dacia foarte tineri. Iice pârâ deabî în secolul al VII-lea, el e turbant de Scythi în originea sale și e împiedecat întru ce Scythi, apoi de Celți în evoluția sa. O industrie getică a început. Iam putea spune că nu există. Bronzul IV getic se prelungește, degenerând din ce în ce mai mult, până adăci în epoca scythică, cu care în timp al ei pare a conviești. Iar când Geti se ridică în secolul IV° puternici și activi ca pe vremea bronzului III și IV, alungând ori supunând și desnaționalizând pe tot întinsu pe teritoriul Daciei, ei încep nouă evoluție în formele de cultură dominante atunci în toată Europa de clasică, ale la Tene alii.

Și totuși ar fi o greșală elementară a se afirma, național după dovezi nu eroase ce au adăsi mai sus, a Geti în a curăte cultura halstattiană. Nu numai a acestor scythi, dar întregul bronz IV getic e modificat de nouile forme de civilizație vestică și de caracteristicile pentru această civilizație pătrunse în masele populare, creând noi forme ale industriei ceramice. Trebuie a fi drept înfrumusețe să considerăm drept *novă*, de caracter diferit de cea *veche* a bronzului, toată cultura care înfloresce în Dacia între a 1000 și 300 a. Chr. Este novă și drept să o împărțim în două perioade. Perioada din IV getic = Halstatt Ia, și II° a începutului I. geto-scythic = Halstatt II. Că privește împărțirea cronologică încă mai amănunțite, ca aceea a lui Roenneke pentru bronzul IV, în *trei* subperioade e desigur să amintim că acest autor ia în drept criteriu de împărțire subperioadele *stilomorfice* ale ceramicii italiice, și prin urmare respectivele subperioade din Dacia corespund de fapt cu unele evoluții locale și cu unele succesiuni de influențe treptate externe, evolute ele, în țara lor de origine.

¹⁾ Dechelette II 2, p. 552.

Credem a doua oară, că în orice pe baza materialului cunoscut până acum, că Dacia a întregul ei chałlstatu continuă a fi dacică de aceeași populație ca și în bronza III. Femeile trebuie încredințate se schimbă puțin și sunt puțin diferite de cele din bronz, dar în lumina artărilor, *incinerarea*, rămâne constant.

Populația, totuși, este pătrundă în Dacia de pe la a 700 înainte de practica ritul *inhumandi*. Și acum constatăm încredințare a timpului artelele a celor tipice pentru acest rit și că a v. dăruitor *inhumandi* cu fața în sus și cea a celui din *strădu*, înclint cu picioarele la gât, și așezat pe o parte. Nu avem încă nici un studiu etnologic asupra schelelor păstrate la *And*, la *Cluj* și la *Granița*, spre a se putea prezenta și mai a se strădui de a cunoaște și mai încă, după forma de *inhumandi* avem cel puțin două rituri încredințate subteranale din de Scythia. A doua sperăm a mai probabilă. Dar ea trebuie controlată puțin în exterior al restului riturilor încredințate. Căci numai pe baza științelor, nu a teoriei și a juri, până acum la încredințare definitivă. Și se va fi încredințare să se vadă dacă riturile scythice și, încredințat, cu sunt Scythia de pe vasele le arată în credințare scythice (Certomnik), de un tip mai puțin încredințat și mai mongol, nu sunt curioși total de schimb de oarecum înalt și svelti constatați în monumentele scythice din Ardeal și Oltenia.

Încredințarea monumentelor scythice din Ardeal e foarte săracă. Distorțatul scythos la mort la se defecă podolice ca și în monument, cu gășimă năme pe lângă acești Scythi, ce să se încredințare măcar de departe bogăția în aur și albură ce astfel de podolice a *Agathysu* la Herodot. Concluzia noastră de ordin istoric, că Agathysu la Herodot nu erau sunt Scythia, ce sunt clasa nobilă pe care în credințare a încredințare n'au, fapt se confirmă prin descoperirile pe teren. Ardealul fusese în *toute* turpărie bogat în aur și cele mai frumoase podolice și vase de aur ardelene sunt totuși din epoca bronzului. Thracii Geți de pe vremea lui Herodot *continuu* năme, sub numele de Agathysu, a i bogăția în aur. În orice caz însă, în credințare de aur, ce ar nu ajans până la noi, *Unghez*, *Bilor*, *Șmiz*, *Ruc*, *Tufaldin*, sunt încredințare sunt Scythilor în Dacia. Iar *Velhalkova*, *Fukova* și *Daly* se arată ele însele

* Această a doua epocă a ritului *inhumandi* e cunoscută și de la *Polareti* în Goej, ca și de la *Sibota-Monte* și în *Buzău* (nu ar mai multe monumente). Cf. *Moș* în *Bul. Com. Mon.*, III 1910, p. 119 și 121.

*) Cf. la noi mai sus, cap. I, p. 24.

O mare lucrare în materialul nostru leuromitic e lipsă, cercetările în *monetism* în Dacia. Chiar în Apus, unde nu mai creștea bogată și veche — asupra Hallstattului s-a cunoscut săpăturile necropole funerare din această epocă. Mormintele au fost ridicate la cele trei caracteristice pe care le posedă Muzeul de nume. Va trebui și la noi pe viitor să se dea o atenție cât mai mare necropolelor.

Deasemenea nu i-arheologia aszărilor nu e prea bogată în cercetări. A fost deshidat o tendință generală până nu demult, de a studia obiectele izolate, fără legătură cu locurile de unde provin. Deaceia pînă acum noi în Dacia nu putem încerca încă o de total asupra grupurilor de aszăări cunoscute din culture terestre și epoci, spre a trage concluzii de caracter geografic și etnografic-cultural, stabilind *zone și tipuri* de culturi locale, *relațiunile marilor împărțiri* pre- și protoistorice, ca să zicem, astfel de caracter istoric-general *protopreistoric, fier*. Va trebui deci și acum să ne mărginim la concluziunile de caracter univescultural și industrial-artistic, resp. istoric-comercial, pe care ni le permite materialul analizat mai sus, atât cît este și așa cum este.

Armele. Toate *speciile* pe care le cunoaștem pînă acum din Dacia Hallstattiană, în afară de cele scythice, sunt de bronz. Ele alcătuiesc, atât prin forma mânerului, cît și a lamei (cu două tășniri, o simplă conturare a tipurilor din bronzul mai vechi). Singura sabie de bronz cu vîntorul ornată cu *antem*, găsită la *Bierhof* (szászabuda, Bogen) în județul Tarnava Mare (vezi sus p. 608) și care ar convingea prezența formelor hallstattiene aici e, după cît se pare, un simplu import din Apus. De obicei însă localitatea ei nu se arată a-și fi împărțit armele lor — în care erau tobele sudvestice și vestice ar apărea în Dacia — ci și le-au turnat singuri aici. Și pentru că fierul nu a fost lucrat mai intensiv în Dacia decât în La Tène, toate armele petice din hallstatt sunt de bronz. Cuios este însă că în jur nu au simțit nevoia încă de noul tip, superior din punct de vedere combativ, al sabiei mari de fier hallstattiene, care se fabrica în Alpi în mari cantități și se răspândea pe o mare suprafață a Europei. Singurul document din Dacia dovedind o al cunoaștere nu i și a marelui sabiei apasene de fier (tipul recent din Hallstatt I), e spada scythică din *Debeli, d. j.*. Această sabie de fier — are datensunne săbii lungi de 175 cm.

¹ Vezi o alegorie de la un d. sabin din bronzul IV ungare la *Revue de nume* XIX 1899, p. 321.

Apăs, caracteristice pentru primul Halstatt (tip II), deci înainte de a. 700. Anume ea are exact 130 cm, adică săbiu de parafă, cu mânerul foarte brețat, găsit la Halstatt 111 (cf. 1), dar se deosebește cu totul de aceasta atât prin lațimea cât și prin înălțimea ei. Spada dela Doboli la Jos rămâne însă o excepție: ea reprezintă, ca și pumnalul dela Mikraikovo, o sinteză sau degrabă o trecătoare între o getică decât o scythică, deoarece are elemente dintr-un *productus halstattian*. Regula rămâne în Halstattul I getic, întrucât înțelegem specii de oțel de ungureni-leșul de varace (parafă de 90—80 cm), dar tezonând într-un oțel al lungimile de peste un metru adică săbiilor de fier din Halstattul I și mica la gârțurile de 30—40 cm ale spumărilor de fier din Halstattul II.

Dimensiunile, stată cu venirea Scythilor — ea reprezintă în cultura lor Halstattul II — nu măgăria, în Dacia, decât spada scurtă, cu pumnalul, de fier, „scythice”. Dar nu numai că Dacia prin Scythi trece la spada-pumnal, ci și restul Europei acceptase în Halstattul II același tip de armă defensivă scurtă cu mânerul însă prevăzută cu „antene”²⁾. Mai mult, nici chiar specele scythice cu un singur tăiș nu au caracteristice exclusiv pentru ei, — ci și spada scurtă central-europeană cunoaște acest tip în Italia nordică și în Germania sudică³⁾. Exact după cum, la rândul ei, spada scythică are modele ca acea dela *Ananino*, în Estul Rusiei, care este materialul de tip vestic, cu antene⁴⁾. Prin urmare, cu celeritate scythică ne înseamnă pentru Dacia risirea ei din druidă civilizată și convergătoare, centrale și sud-est-europene, ci numai o caracteristică ceva mai puternică a civilizației getice cu elemente străine, și anume, exclusiv pe terenul artei militare, după cum vrea demonstra încă o dată mai pe larg la studiul săgeților.

Alături de spada oarecui bronzului IV daci întrebuintează ca armă defensivă *limca*. Fără îndoaie, văturik de lăncă găsite în Dacia bronzului IV sunt printre cele mai elegante, ca și cele mai variate, din Europa. Fără a ajunge însă la numărul tipurilor dela *Suzemlâmpâ* I. — Murășanul XIX, fig. 11 dela *Prieșul* I. (fig. 207), dela *Spălbuc* I, ori alături dela *Lazarputak* (fig. 259), deoarece e o perfectă unitate între

²⁾ Cf. Déchelette II a, p. 727, cu 726, fig. 278, 1.

³⁾ V. la Déchelette II a, p. 731—739.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 735.

⁵⁾ Vezi cu *Lepeș* și *Ananino*, p. 111, — iar pentru pumnalele siberiene de bronz — țere, v. Déchelette II a, p. 731. Cf. A. Minns, op. cit. p. 249 cu 242.

⁶⁾ Hampel, *Bronzhor*, pl. CXLIV și CXLIII.

teate, lăcel care cuprincea tot al lăncii, l'rg. și prelungit conic până la vârful triangular, iar cele două capete ta sunt a vârtul de lat. și în. prea lungi. De alt. contur prelungit de trapez, fie simplu, fie lobata la bază. În par. lăncii lată. Nu cunoaștem din Pacia vârturi de lăncii cu arpele ajutate ¹⁾. Dar lăncile mai sus descr. se constituie numai învețată, h. l. stătuții h. l. getic. De la venirea Scythilor lăncile sunt ca și în. V. de fier. Vârturile de lăncii sunt lunge și cu arpele foarte înguste. Totuși ca tip ele derivă direct din lăncile ce în. înz. același toc got. de prins în e.

Fig. 260. Doz de fier de la mormântul
românesc după H. V. p., *Revue archéol.* III, p.
1914, fig. 4.

Fig. 270. Doz de fier de la mormântul
după H. V. p., *Revue archéol.* III, p.
1914, fig. 4.

leninul hampei, aceeași nervură med. ană care continuă totuși prelungit conic până la vârtul triangular, aceeași formă de foie. lăncii lată. a conturului. Un exemplar foarte bine păstrat am reprodus mai sus în. fig. 246, din mormântul de la Anul. Alte câteva avem din mormintele scythice enumerate ce noi mai sus, p. 152 și 160, dar încă nepublicate.

O a treia teribilă armă ofensivă a hallstattului II dacic e *securea dubla* scythică, de fier, găsită în mormintele de la *Alud* și *Gumbaz* (v. fig. 245 și 247), împreună cu *spada*, dar fără *lance*. Această armă nu e de confundat nici cu străvechea *bipennis lobata*, nici cu *uncuța* ce întrebuințare ză. mică, cunoscută și din bronzul nostru IV, *securea* propriu zisă, și nu.

¹⁾ V. a. Dechelette II 2, p. 219 și fig. 69.

reprezentă ele au fie din na, caraste varter, în masele de lăno, de tici, fie erau patru, în unită de car, însă roata lor e aproape dispărută, așa că avem în număr oțirtă para idola cu patru lăno (v. fig. 248). Aproape în toată lumea aceste vârturi de săgeți sunt prevăzute la oțirtă cu un dinte recurbat în jos, menit să se prindă în corpul victimă la încercarea de a scoate din rână vârful săgeții. Nu cunoaștem din Egipt statul genic niciun varf de săgeată de tot, chiar în Delta Dunării vârturile de săgeți scitice găsesc topa Ura rein (v. fig. 249), de același tip cu cele ardeleni (vezi mai jos, dină recurbat în jos), sunt de de bronz¹⁾, deși în regiunile Pontice lăno și treburile fierului trebuia să fie, în el p. tirese, mult mai frecventă decât în Carpați, având în vedere că rețitul cu fier și oțel pe care-l făcăm în Balstatul I și II naștem de pe o așta meridională a Pentulu²⁾.

Au întrebat: Ce e din bronz și în Balstat *carule de luptă*? Credem că da. Căci roțile de car găsite la *Archeologia V de Bistritza* în Sebeș, Dobâca sunt pe o mare, de o 80 cm. (vezi fig. 2), pentru a fi aparținut unui simpla car votiv (v. fig. 208). Disprețuivă atât prin forma cât și prin numărul lor (doimă nu patru) aceste roate au aparținut unui car de luptă de tip scitic, mycenian, ca și diphan. Dacă astfel de care au fost întrebuințate de locuitori Daciei și în bronzul III, contemporan cu Mycenae și cu vremea feudală a celor rîni vechi poeme Eneide, ne putem încă afirma: Carul dela Arcalia e de sigur din bronzul IV, contemporan cu carule de luptă analoge din Etruria³⁾, și poate chiar în legătură directă cu puternica influență scitică noviană la noi, începând din prima vîrstă a fierului poporul iliric au început să-mă înormînteze războiului de rang înalt pe care le lor de luptă⁴⁾. Căci și carul de bronz dela Arcalia a făcut parte dintr-un inventar Etruric. Joseph Arctiu publicînd în 1881 în ale sale *Archaeologische Anketen*⁵⁾ roatele carului dela Arcalia, alături de poezia la lăno conchide Nicolae Ișterhazy, zice: „Sie wurden in einem Walde des Dorfs

¹⁾ Most. *Revue Bul. Com. Mon.*, III, 1915, n. 173 și 174, col. 12 și 13, p. 176.

²⁾ Vezi despre Călugărești: Dechelette, *op. cit.*, II, 2, p. 346.

³⁾ *Mon. Strenu* 11, 1912, XIII, n. 531 și 532, fig. 14. Cf. p. d'Amore, *Dechelette*, II, 2, p. 750-59.

⁴⁾ V. literatura chestionată la Dechelette, II, 2, p. 47-49.

⁵⁾ Dechelette, *op. cit.*, p. 748.

⁶⁾ *Bericht Abt. 100 aus den Sitzungsberichten der k. Akademie der Wissenschaften* 1881, I. und 2. Heft, Wien 1881, p. 11, col. 14 și 15, XIX.

A. Kallies, la „Baltische Antiquitäten, am Ausgang des letzten Jahrtausends vor Christus gefundene. Eine archaische Ausstellung bietet Gelegenheit, die Schätze der Antike zu sehen, das nur nur drei abweichend bekannt sind“ (câteva stăruitori a căror statură *tot în jurul anului 4000* lângă „... in vorzeit Silesien und Schwaben“, in Carpați, p. 102), la Meissen, pe lângă C. Schaefer, Soline Kater beweis, in die schone Hülle der technischen Arbeit nicht der selb. Ländern, die kaum Ähnliches jetzt auszuweisen im Stande wären. Dacă aceste care erau fabricate chiar la Meissen, înseamnă că vasele sechiesce erau importate din sud-vestul Europei, ceea ce înseamnă, că în vremea noastră avem exemple mai numeroase. Poziția sa fiind foarte importantă, în orice caz este caracteristică pentru cultura din dolul age de bronz (2) getic, din halstattul I, că prinși pe loc au fost prezentați la rășnă înarmați și echipați întocmai ca eroii Illiadei.

În cele din urmă, avem dovezi că rășnii din Dacia *portau și coșuri*, cunoscut chiar *cantare și enemiade* și putem cu oarecare probabilitate afirma că aveau și *scuturi*.

În depozitul dela Hajdu-Boszormeny avem un *coif* de bronz (cf. mai sus p. 310, fig. 194) de același tip ca acelea pe care le exportau Italicii și Germanicii (Lindenschmit publică³⁾ unul absolut identic găsit la Salsdorf lângă Döberitz în Mecklenburg. Iar coșurile, cunoscutese, găsite la *Soury* și la *Endröd* (v. mai sus, p. 384 ss.) au fost tot fără vizieră și fără aparatori de urechi ca un simplu vas cilindro-conic, ca un buton de vârf, totuși întocmai ca și cele dela Hajdu și Salsdorf, precum adesea, pe primul, la Muzeul din Sibiu, iar pe al doilea dela Hameln. *Bronzeker I*, pl. XXXIII. Ca epocă ne aflăm în halstattul I.

Pentru fragmentele de plăci subțiri de bronz găsite la *Spallanca*⁴⁾ sunt unele care au putut fi întrebuințate nu pentru a acoperi cu ele călăreții, ci *forțe* de piele groasă. La *Rinyaszentkari*, în SV Ungariei și vecine de Drava, s-a găsit chiar o *enemiada* autentică veche vlaho-română, împodobită cu obicinuțele figuri de lină geometrice punctate

¹⁾ *Antiqu. I. c.*, p. 310 și p. 4 IV, fig. 13, cu Hampel, *Bronzeker I*, pl. LIX, t.

²⁾ Cf. Mărtor, în rev. citată, p. 66 în paranteză. În cazul acesta, de bronz, originar din SV Ungariei (vece de lină halstatt), este cunoscută cu cele de formă a bronzului, v. exemple la p. 67.

³⁾ Cf. Lindenschmit, *Die Vorfunde unserer heidnischen Väter*, I, Mainz 1864, 51. Heft, Tafel I, fig. 2.

⁴⁾ Hampel, *Bronzeker II*, pl. CL.

centrală, europene, ce împiedică în mare măsură acestor lucruri locale, călărind civilizația generică în Hallstatt II.

Unelte, vase și obiecte de gospodărie comune în metal. Dacă în Hallstattul dacic tot mai avem păstrate încă un număr mare de arme de fier, în majoritatea cazurilor, scythice, — apar și unele și obiecte de gospodărie făcute din nou metal în timpul getic sunt extrem de rare. E drept că unelte sunt încă în mare parte resăpate, dar nu e mai puțin adevărat că cei distruși de locuitori pentru a-și potrivi operele au dat o sumă foarte importantă de descoperiri, printre care unele de care vorbim nu intră auzul pe cu nici un exemplar. Această lipsă este însă general europeană, probabil din cauza necrezistenței fierului la agoniile chimice, care au făcut să dispună cele mai multe din obiectele prea puțin masive făcute din acest metal.

Dar cauza principală pentru care acest capitol de arheologie a feruian e așa de slab reprezentat în Hallstatt, la marea și mare, e nedădărea pe care o are încă metalul bronzului. Deși în vârstă la Tène s-a vădit fabricațiile de fier în masă, urmarea ei, că din La Tène — ca și în necrezistența fierului a cădere, tot nu s-a păstrat foarte numeroase obiecte, destrand atât domeniul vieții militare cât și cel al traiului comun.

Totuși e o întrebare pe care dl p. Dachelette n'a putut-o în clipa apăsătoare dar pentru Gallia, întrucât el a adăugat în general, în Vest, prelungirea bronzului IV adesea până în La Tène I²⁾ — *au sont Hallstattum, secern și secern de fier?* Căci acestea două sunt unelele clasice de vopsele rurale civilizate. Credem a putea da pentru Dacia răspunsul hotărât că nu.

În adevăr în prelungirea fierului de securi *a donille* din bronzul IV constatăm în Ungaria apariția unor tip de căni prelungite care găsim poate și în La Tène cu și chiar — pe vremea avănturilor barbare (epoca merovingiană). E auzit vorba de lăptea din ce în ce mai pronunțată a tăgului securii *a donille*, întâi în forma dela *Bräddul* (fig. 144), sau dela *Gyermel* în corintatu (K. Maron³⁾) iar apoi în forma de dreptul «merovingiană» din timpul *Bonyhad* în Tolna⁴⁾. La aceea

²⁾ Cf. citat. p. 55 și 59.

³⁾ *Haras, J. op. cit.* II pl. CLIX no. 15. Alte exemple în vol. I pl. XIII 150.

⁴⁾ *Ibidem* pl. CLII, no. 2 și 3. Reinecke în *ZF* XIX 1892, p. 329, no. 3. A. Hampel, *o. c.*, I, pl. XIII 6 (orig. nec.).

evoluție participa și securile *a. arboris*, după cum vedem dintr'un exemplu totuși unicat al *Bonyad*¹⁾, și după cum reiese dintr'un exemplu din com. Bereg²⁾ — securile cu gaură transversală, tip ungare, egatărs ca, ori cum au mai fost numite, adică tip *székely*, erau și ele aceeași tendință tipologică. În schimb gaura pentru mâner a securilor de fier de la *Ornatasso* în Italia nordică — late la tăș ca tipurile de bronz de la *Bonyad* — e strict orizontală ca a securilor tip *Tusföld*³⁾, și ca și la multe din acestea, e prelungită pe mâner, la partea superioară, spre a îmbinașea cât mai mult cu lemnul pe care e înmănușată⁴⁾ — exact ca tipul din Bereg⁵⁾ sau, mai ales, cele, de origine neprecisă ungare, publicate de Humpel în *Bronze II*, CLXXIV, 33-1, iar tășul securei e exact de din Ori, în vreme ce Déchelette observă că securile tip *Ornatasso* — ressemblent de la façon l. plus frappante à une des haches d'armes en usage chez les Germains au temps mérovingiens⁶⁾. Tot mai sunt că aceste securi din Italia nordică sunt destul de târzii și e puțină certitudine.

Credem deci că Cepe au existat tot pe terenul vechi de bronz — în timpul *halstattului* — parte de securi create în țara sa și cu o importanță din Vest ca transpuse în fier, de aici din La Tène înainte.

În ce privește securile, încă și Reinecke (observase⁷⁾) evoluarea formelor brusc curbate din bronzul IV spre o formă mult mai deschisă. Astfel au apărut și aceasta formă *halstattului*, ca o adaptare, încă tot în materialul vechi, la noua tipuri care se anunțau în fier și vor fi de fapt introduse și la noi în La Tène.

Aceste fenomene de persistență ale formelor bronzului și în *halstattul* II nu sânt de altfel documentate și din NV, unde în Belgia, un mormânt din a doua perioadă *halstattiană* conține încă o secură *a. double* de fier⁸⁾.

Acelaș va fi fost cazul și cu cuțitele din *halstattul* II dacic: tipurile din *halstattul* I (bronzul IV) pe care le avem bine ilustrate prin exem-

¹⁾ Humpel, *l. c.*, no. 4 și Reinecke, *l. c.*, no. 25.

²⁾ Iar țel *Bronze III* pl. CCLV no. 4, cf. și cupul no. 2.

³⁾ Dechelette II 3 p. 135⁶ fig. 392 no. 1 și morm. 2.

⁴⁾ Humpel, *l. c.*

⁵⁾ Dechelette II 3 p. 135⁷ sq., ca fig. 393, armele scurte în Franța.

⁶⁾ *AE*, XIX 1899, p. 324 no. pl. V fig. 22.

⁷⁾ Dechelette II 2, p. 554 sq., 795 și fig. 316, 3.

care, dacă ar fi fost de colată anterior lucrării de fată, ar fi dat — sante p. egipt — *contrăditul profundu ca natura halla'attutu* (nu mai era a bronzului?) *getu*¹⁾.

Vom atrage acum atenția asupra unui singur fapt. Dacia în întreaga ei face parte din Vest prin tipul — secundu a d'ville care se găsește comun pretutindeni. Secundu tip Tidală nu se găsește la câmp și în munte, deci invers ce vor citățile vestice, găsite în vâlce largi și în stepa. Prin urmare aceste secunde nu pot fi ale invadatorilor, nu huria, Scythi, dar nici chiar Cimmerien. Dar tradiția istorică ne vorbește de salvări comune spre Mesaz, înecând chiar odată cu anul 1000 a. Chr., ale Cimmerienilor însoțiți de Thraci *Tresu*²⁾, care în sec. VIII ajung până în Asia-Mică și rebarizează *Troia III*³⁾. De tip *Tresu* sunt Thraci din S. Dunăre, care merg la Troia însoțiți de Traci, (Gei) din Carpat, și ceste — probabil — prin vecinătatea lor cu Cimmerienii, posedau și anume forme specifice orientale, cimmeriene ca aceea a secunde curbate tip Tidală.

Cușite. Ni s'au păstrat exemplare bine datate, prin alte obiecte din depozitele de bronz respective — ca aparținând epocii de după 1000 din *Bucur*⁴⁾ (v. p. 255, fig. 257), de la *Gusterica*⁵⁾, de la *Cohalim* unul foarte frumos și bine păstrat — lung 21,5 cm — acum în Muzeul Brinkenthal⁶⁾, de la *Sutem* (v. pl. XIX — 1), etc. Ca și celelalte fabricate ale bronzului ungaro-român ele sunt în general de aceeași formă ca și în Pașanța

¹⁾ Până astăzi e încă foarte discutată lucrarea lui Franz von Polatzky, 1828 — *Magnetenziehung* (Dolpoys a 1883) — unde s-a găsit în 1828 — *Zeitschrift für die Kunde der magyarischen Sprache* IV 1883 p. 493 a p. 498-499 sub rubrică *Die Koptenzeit in Ungarn* — deși nu numai kopturile, dar chiar toată principala lor se pot găsi astăzi. În aceeași lucrare, în asupra cărții de aramă, cunoscută grup de bronzuri de mare din Dacia și prin unele dintr-între ele astăzi, încă s'au găsit exemplare. Alina a cunoscut mai mult cu cât o mășcă de bronz — importantă — din Cl. Poșchi.

²⁾ V. Părvan, *Materialy*, cap. I, p. 101, fig. 258 p. VI, p. 361, fig. 1.

³⁾ În secolul III din n. e. s'au găsit tipurile lui — din Dacia — nec în conceptul de bronz, înalt în munte de vârstă Scythi. Prin urmare în orice caz în term. v. d. d. — *Nagyvirek* — s'au găsit pentru Dacia — se pare — din încheierea dacică — secolul III — *Isis* — au nu sunt — ca mai în Dacia — au rămas din Est — din Sud-Est — și — ce le-ar fi folosit — în Dacia — și în celelalte — și — *Isis* — (Gei) — din — sau mai bogată.

⁴⁾ Hampel, *Bronzen* III, pl. CCXXVI.

⁵⁾ Goss, *Sklizen*, în *ASL*, XIII, p. 495.

⁶⁾ Unde se mai află și alte exemplare udele — cel de la *Cohalim* (Rept. — reproduc și de Goss, I c., pe pl. X, fig. 11, Cl. la nou fig. 328.

un fel de Spätkurg cu mânerul curbicel dintr-o bucată cu lama, dar tăiat astfel ca să poată fi captuşit ca şi azi cu lemn ori os pe ambele părţi. Cutitele dela *Sasenh* însă sânt de tipul că *languettes* şi că sînt, nu n vechi continuata însă şi în bronzul IV şi corespunzând şi tipurilor vechi în fier ¹⁾. Totuşi faţă de securi şi de seceri numărul cuţtelor de bronz găsite în Dacia e destul de redus ²⁾, şi nu, cum s'a crezut, destul de scăzut, pentru că de ar fi fost înlocuite prin cutite de fier încă dela începuturile halstattului, ci, bînzăm, mai de grabă, pentru că, materialul fiind scump, locuitorii concentrau mai multe nevoi asupra aceluiaş instrument, cum era secarea, secerea, ori chiar spada şi pumnalul (deşi nu e rarăca spedele, avem totuşi mai multe pumnale — spezi scurte — decât cuţite de bronz, în depozitele de bronz până acum descoperite). În ce priveşte cutitele de fier, am nătat şi mai sus, că ele sînt mai nume ase în mormintele şi aşezările din Banat, unde importul din V era mai viu. Dar se găsesc şi în Ardeal începînd, fireşte, din aces cu venirea boevilor. Judecînd după exemplarul dela L. Mureşului ³⁾, găsit într'un mormînt scythic (cf. mai sus, fig. 241, forma acestor cutite eră destul de asemănătoare cu a celor de bronz. Tradiţia se păstră deci şi aici destul de puternic.

Brice. Chiar vechile brice găsite în Apas, din vremea ultimă a bronzului, cu doborîtoare cervice, sau cele de tip italic, din prima vîrstă a fierului cu *tr. cognat*, tot convex (şi mergînd pîna la forma aproape complet rotundă — ca bricele de bronz, cu două tăgături şi cu amia toate laturile, dar sînt unele cu unul sau două tăgături din halstattul celtic, cu latură rotundă ⁴⁾, nu apar în Dacia. F o întâmplare? Sau, cumva, locuitorii Daciei aveau sîi halstatt celas port ca şi în La Tène. În adevăr Dacia este mai puţin scythic şi mai sîntă pentru îngrijirea lor erau *foarfecile* de tipul cunoscut, pe care le vom vedea reproduse mai jos. De brice nu era nici o nevoie. Totuşi nu acesta e sesc întotdeauna portul locuitorilor din Dacia. După idoli masculini de lut ars din vremea

¹⁾ Dehnb. *Ant. II*, p. 259, 264, menţine numai pentru tipul că sînt continuarea pînă în bronzul urm. se po e însă că şi tipul că *languettes* care de altfel e foarte apropiat de cel dintr-un *sa* (dat al. şi mai tîrziu). Cf. pentru forma *arret* şi cuţitul dela Komerec în Szabolcs, Pápay, *Bronzbur III* pl. CCXXVII, asemănătoare cu cea a cutitelor dela *Sasenh*.

²⁾ Cf. *g. C. n. s. l. c.*, p. 496.

³⁾ *Kovacs, in Dolozatuk VI* p. 273.

⁴⁾ Cf. pentru cîte exemple în Décaudote II 2, p. 323, 333 şi 338, şi mai ales 378, et 38 p. VI de a treile volumului.

dela Pisotaboddyo (în Rîhor)¹⁾ și de la Kapvikhtica (tot în Rîhor)²⁾, etc., posculă despotrivă tipuri de seceri, în hese și mai deschiase, ba chiar, cum e cazul la Șpălnaca, se vede de vestire, cu buțon și sa lungietate, alături, de modelul sa crocheto caracteristic pentru Dacia cu Ținuturile vecine spre N. Polonia) și E (Rusia și încă până în Căpșar)³⁾. Este deci destul de nesigur de a stabili un tip precis de seceri pentru hotul statului I getic. E mai probabil că diferitele tipuri au existat până târziu, în orice caz putem și ca acest prik) constata și tezi de forme orientale (dăpăv, stilul teritoriu pe care se întindea, se-a-zice geto-cin-mes-riene), sau că lipsi, și de forme occidentale (întâlnite până în Gălnia) de celelalte tipuri, mai sus notate.

Dăpă, teile, fierăstrăie, cureare, casmale de mineri, adăule de frân, unde,, etc. Depozite de bronz de pe vremea puerului Halstatt ne-au documentat la *Găstetia* (în Sibiu), împreună cu *Sigeturia* (în buznaul Lărnave, Alari)⁴⁾, la *Șpălnaca* (în Alba-de-Jos)⁵⁾, la *Petroș* (în Țin-Arieș)⁶⁾, în *Rîhor*⁷⁾, specule de unelte și obiecte azale mai sus notate. După înseși numele depozitelor s'a înțeles îndată că e vorba de apariția acestor unelte în complexul unor forme dintre cele mai variate, dar cu predominarea tipurilor vestice și central-europene. De totat d. p. căsărele în formă de sceltes, dela gimnazul d. Săghisrari)⁸⁾. Ar fi deci de prisos să insistăm mai mult, descriind în amănunte lucrurile de un caracter conțin la finele buznaului și în începuturile hăstetului. Asupra unui singur instrument ne vom opri: clepa, cu sâmbul-tă-măp (*Pakel*) în formă de puterem, cum cu profilul poligonal și unu arișare ră aileronșă, găsit împreună cu mai multe dăpă în formă de seceri a douăile la *Găstetia*⁹⁾. Gooss l'a comparat cu un obiect asemănător găsit într-o mină de sare dela Halstatt și l'a atribuit aceluiaș uz. Părerea e destul de verosimilă dată fiind bogăția în sare a Ardealului.

Să trecem acum la examinarea vaselor de metal găsite în Dacia

¹⁾ *Ibid.*, pl. CCIV.

²⁾ *Ibid.*, pl. CCV și CCVI.

³⁾ Cf. Déchelette II, p. 269.

⁴⁾ Gooss, *Saxeten*, în *ISL* XIII p. 495 și cu pl. X.

⁵⁾ Hampel, *Bronzhor* II, pl. CXLV și CXLVI.

⁶⁾ *Ibid.*, pl. CLXVI.

⁷⁾ Hampel, *Bronzhor* III, pl. CCXAVI.

⁸⁾ Unu dela *Ardeuf* în cercul A be. De sus și celălalt dela *Găstetia* (Gooss, c. p. 495 și pl. X fig. 10 cf. la Déchelette II p. 275, cleșoarele ondulante) și fig. 6.

⁹⁾ Reproduc de Gooss, l. c., 41 X fig. 2.

De data metale – aur și bronz – și de patru origini – italică, greacă, locală getică și locală scythică – sunt vasele de lux întrebuintate în Dacia între a. 1000 și 700 a. Chr. Cum influența greacă directă începe în Dacia de la a. 600 ca și mai ales *după* venirea Scythilor în aceste părți vom trata întâi chestiunea vaselor de origine italică și locală getică, iar apoi, tot împreună, pe cele scythice elenice.

Am examinat în a. 1908-1909, în ordinea geografică obiectele importate din Italia și, în general, din SV; printre ele în primul rând stăteau

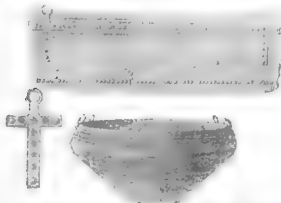

Fig. 272 Caldărușă veche – aură de bronz găsită la Bismarck în Germania (Muzeul din Steier) după L. Delius, *op. cit.*, *Altertümer* III, VII, 3, fig. 2.

vasele, și anume aproape exclusiv de data timpului mai vechiu, al *aldărușele* hemisferice – celălalt ceva mai nou, *situlele*. Am afirmat atunci că vasele de bronz de primul tp. sunt tot italice, iar nu, cumiva, locale. Să le vedem față de L. Delius, în lucrarea sa de citată, *Die Altertümer unserer heidnischen Vorzeit*, vol. III, cart. VII, pl. 3, reproduce printre „Bronzen der Völker“ unul dintre cele mai frumoase exemplare de caldărușe găsite până acum, deli Rossin lângă Anclam, păstrat în Muzeul din Steier. Vasele împodobit (v. fig. 272) pe buză cu trei șiruri de lînă perlate, conturate la rîndal lor de lînă reliefate continuu, iar pe pîntec cu butoni înconjurați de cercuri reliefate concentrice și cu o bandă de perle din care se desfac protomele de *lebede*

ca expeditiile acestor vase să se fi oprit aici. Dar nu trebuie de altă parte uitat că această formă, carea nu făceau concurență vasele de lemn cu vârfuri și plăci de metal, cunoscute mai ales din epoca La Tène¹⁾, dar de semnificativ este a priori înainte, nu putea avea aceeași dată cu bronzurile stilizate, călătorie soave pe de ori profilul excelsiv exclusiv în viață.

Dacă posedă în prima varietă a fierului deopotrivă cape de tip italo-asiatic sau de la delia *Fregul Gherin* (v. fig. 203) și de palastat an apun, cam a fost aceluși, pierdute, de la *Sigüoara* (cf. m. a. s. p. 384) și cap. IV p. 197). I. p. a. g. probabil ca egeren cape celi fierului tăiet. sechiesă fibrate în Dacia, iar atât în mult în că, ele s-a

Fig. 271. Căpă de bronz din Muzeul Bruck, se. III.

găsit împreună cu fragmente de căldărițe tip norditalic și că unele din aceste cuje sunt împodobite cu motivul girilor orizontale de buton, acurate de bronz dublu punctate, de o execuție evident italică. De altfel și altele varietăți tipurilor *pare* în același depozit, indică un evident eclecticism comercial.

Nu mai puțin frecvente sunt în Dacia și *ceștile* ca toată, tot de gine în totaia, așa cum le găsim de la Hapla-Boszo (m. a. s. p. 1) și în Basarabia²⁾. Reproducăm aici fig. 273 frământul exemplului din Muzeu. Boukenthal găsit în Ardeal și reprezentând tipul carec în clasa. A acestor vase, general răspândite în toată Europa, din Gallia și Italia până în Scandinavia³⁾, în bronzul IV vest-european⁴⁾ și dacic⁵⁾.

¹⁾ Cf. Dechelette II 1, p. 1457. Cf. și *op. cit. romanica*, ed. II 1, p. 286, nota 5.

²⁾ Hapla, *Bronze*, I, pl. LXV 1 v. 4, p. LXIV, 1 v. 2.

³⁾ Cf. D. Danilcu-Vulpe, *Leipziger de delia*, *Antiqu. de l'Europe l'Oriente etc. Ephemeris. Danubiana* III 1923.

⁴⁾ Dechelette II 1, p. 137.

⁵⁾ Dechelette, I 2, p. 286 alina că aceste vase se găsesc și în bronzul III, *deut. opus*.

prelucrate neindemanate și noul, după tradiția de reanunț a bronzului, cel de al patrulea e simplu, dar cu marginea tripla profilată foarte adânc. Toate aceste vase — de tipul cipei — au avut născuți în genul celor bine cunoscute în bronzul IV¹⁾ și hallstatt²⁾. Peste patru, sunt lucrate în tradiția bronzului IV, cu ornamente (butoni) sau repoussés chiar pe năruși și cu linii de sperde pe marginea vasului³⁾. Pe cât ne putem da seama numai după fotografiile, vasele se găsesc în Haas, pel, l. c., no. 1—3) se ornată, cum am spus, a fi mai mult se relatează în tradiția locală a bronzului, întrucât, însoțită după vasele de lut și clasificate în sinteză cu hallstattul pe urma înscrăpă de la T-Mureșului⁴⁾, iar nu, pe urmele goltronite, aceste vase sunt destul și prin tipul lor⁵⁾, resp. Japfel (no. 2—3) și ce se vede de pe proeminențele marginii, tipul cel hallstattienic din bronzul IV. Cât privește vasele no. 4, ele amintesc de cele mai vechi găsite în Franța, cam din aceeași vreme (ca tip însă ceva mai vechi).

Dacă no. 1 și 4 sunt de o formă destul de comună, general hallstattiană de cabotaj st. rieă (iar nu de profil unghiular), în schimb no. 2 și 3 au oca complicație unghiulară de profil, pe care, cum am accentuat și mai sus, o găsim la vase ca grădonoarce grecești ca și, de altfel, la unele vase de bronz hallstattiene cu *luzen* — adică orientate ca ale noastre⁶⁾. Totuși ne va fi permisă a rețea a ei un fapt remarcabil întocmai cum pentru vasele grecești a grădonoarce ne putem urca în căutarea motivului decorativ până la capele pictate de stil Kamaree din Chiosos, tot așa pentru ideea vaselor cu canalele concentrice spre fundul vasului (deci un fel de g. *drinca* crux) putem găsi modelele geometrice în cutare vas eneolitic din comitatul Gornor în sudul Slovaciei centrale⁷⁾, adică în teritoriul de sign

Fig. 274. Vasele de bronz sunt găsite în Gornor, după Emin, în *Rev. Arh. a Ban. u. Hrv. I* 1893, p. 126.

¹⁾ Dèchelette, II 1, p. 287.

²⁾ *Ibid.* II 2, p. 778.

³⁾ Cf. Dèchelette II 1, p. 287.

⁴⁾ Kovács, *Dolgozatok*, VI 1915, p. 248.

⁵⁾ Dèchelette II 1, p. 287, fig. 108, no. 3—4.

⁶⁾ *Ibid.* II 2, p. 642.

⁷⁾ Pentru analize exemple v. fig. dela Hoerners-Margham, o. c., p. 289.

p. 21 sqq.), şi le puteau face Scythii singuri, apoi pentru oglinzi, vase de lux în aur, argint şi bronz, aplice de metal pe tolbele de săgeţi, inele, pendative, etc., trîndarii să apliceze la Greci. Iar Grecii învălînd drumul spre Carpaţi, cunoşteau direct şi acea fabuloasă ţară a aurului cu «Agathyrsus et Thraci», iar nu scythi (!), bogaţi în podoabe şi muleţi de atîta bună-stare.

Cu şi în Apus, vasele de bronz greceşti de origine ioniană apar deci întîlnite în Dacia în halstattul II. Pană acum nu s'au găsit decît două: unul, agur, dintr-un *tanulus* (lăbeş de la *Baldanona* în Vlsca; v. mai sus, p. 17 sq., cu fig. 8 + 9 şi pl. II, fig. 1 şi 2), celălalt (*hydria* la Bene în Berez p. XVIII: 2 + 1 şi 2) foarte probabil tot cîntărînd mormînt, dar găsit în alina unui jârîn, ceea ce înseamnă că a fost arîtat la o care care destinaţă de local unde apa, rapînd malul cu mormîntul a fîrît şi dus mai departe (bucatele depuse acolo!).

Hydria de la Bene este unul dintre cele mai vechi vase ioniene găsite în halstattul carpean. Dacă ţinem apoi seama de numărul excepţional de recus al descoperirilor de vase archaice greceşti în N. Alpiilor!), această *hydria* e propriu zis un *unicum*. Căci *hydria* găsită în Hveția, la *Grachwili* lângă Berna, singura atîtată în Europa centrală afară de a noastră, e de un tip deosebit, mai apropiat de forma ovală şi pîntecoasă pe care o vor lua aceste vase în sec. V. *Hydria* noastră a avut în arară de cele două mînuşi laterale, orizontale, păstrate, încă şi una verticală, legîndu-se vasului cu gâtul, aşă cum e cazul chiar la *Grachwili*, dar care s'a rupt, spre marea pagubă a noastră: în adevăr aceste mînuşi sunt deobicei decorate în sec. VI într'un chip foarte bogat şi cu tot felul de compoziţi anthrapomorfe şi theriomorfe de stil oriental. Totuşi avem destule clemente pentru datare în stilizarea celor două toarte laterale, a buzei vasului şi mai ales a bazei toartei verticale, păstrate, cu motivul sirenei cu aripile desfăşurate şi picioarele sprijinite pe un glob. Capul sirenei e sulzat în suprafeţe unghiuroase, dure, şi e se pare acoperit de un văl, susţinut de o *diademă* care călătreşte lînguri aspectul *Aphroditei* de tip «fenician» găsite la Rhodes, ca şi la Histria, şi aparţinînd toate sec. VI a. Chr. O analiză stilistică amănunţită — aşă cum a făcut-o Pósta — duce la concluzia,

!) *Hydria* de la Bene a fost publicată cu un bun studiu științific de B. Pósta în *Dolgratok* V 1914, p. 15 sqq., cu rezumat francez, p. 38 sqq. — Cf. acum și Neugebauer în *Röm. Mitt.* XXXVIII/XXXIX (1923/24), p. 376.

!) Cf. Déchelette II 2, p. 782 sqq.

De factură pur scythică, rumă, cu inscripții grecești, e însă vazele cazan de la Scurtari, descris de noi mai sus, cap. I, p. 9 seq. (cf. pl. I, fig. 1 și 2), din sec. V—IV a. Chr. Astfel de vase, fie turnate pe loc, fie aduse din Rusia kaidica, unde era și rămănea centrul puterii scythice, s'au găsit și în Galiția (mai sus, p. 362) și, se pare, și la Bonțesti lângă Focșani (mai sus, cap. I, p. 8, n. 1). Originea acestui tip de vase nu e astăzi, după ce m'ă crezut, ci, amărat n'ar fi mai sus, cap. I, p. 11, centrul și surselor spre care s'au parut să fi fost imitată de Scythia după marile

Fig. 275 Vas de pământ ars. (Muzeul din Timșoara).

Fig. 276 Vas de pământ ars. (Muzeul din Timșoara).

vase arhaice grecești și centraleuropene cu picior, din care au derivat în hallstattul vestic bazele votive de sacrificiu purtate pe care procesionale cu patru roți. Dealtfel nu ar fi acesta singurul caz de paralelism hallstatt-scythic ca în cer. Amice și, mai ales, podobeale de care și de corp, scythice, oferă încă o sumă de alte exemple, dăruind inspirația scythică din cultura locală întâlnită în Europa dela 800 a. Chr. înainte.

Turbarările produse de Scythia în Carpați și în general la Dunărea de Jos și de Mijloc în sec. VII și VI a. Chr. au împiedecat răspândirea din Vest spre Dacia a tipurilor de vase de metal și chiar de pământ, și și a tipurilor de unelte și unele caracteristice hallstattului II sud-vestic și vestic¹⁾. În schimb forme caracteristice s'au ivit aici. Reflexul pe el, putem urmări însă din nou în podobeale scythice, asupra cărora ne-am oprit îndelung în cap. I, și în ceramica geto-scythică din hallstattul II, adică între 700 și 300 a. Chr., pe care o vom urmări acum.

¹⁾ Cf. la noi mai sus, p. 401, considerațiile generale asupra acestui fenomen de despărțire a Daciei de Occident.

Ceramica Printre cele mai frumoase probleme ale istoriei artei industriale protoistorice, e de sigur tipologia și ornamentica ceramice bronzului dacic. Alături de formele vestice din Banat și Crișana de Câmp, înrădite cu ceramica panonică, dar făcând totuși țările aparte,

Fig. 277. Vas de olăvânt ac. dela Gherneș, în Mureș-Turda după *AE* XX 1900, p. 213. 13.5 x 11.5 x 4. Hermann Menghin, *Urg. d. b. K.*, p. 415. 1 g. 1 și textual, p. 416.

Fig. 278. Vas de olăvânt ac. dela Gherneș, în Mureș-Turda, după *AE* XX 1900 p. 208. 13 m. n.

astă cum se vede din pildele ce reproducem în fig. 275 sq. și 282 cu 285 și pe pl. XX fig. 4, dela Muzeul din *Timpana* avea formele propriu transilvane dela *Gherneș* în Mureș-Turda (fig. 277 sq.) ori cele din cimitirul de urne dela *Pusztaszentjános*¹⁾ în Bihor, al căror profil elegant,

¹⁾ Cf. L. Hampel, *Bronzhor II* p. 121 și p. CXXXVIII, cu vol. I, pl. LXXV sq. Notăm aici că dară pentru toate cazurile, că localitățile pe care nu le am găsit în *Diepionarul* d-lor Martinovici și Istrati, Cluj 1922, le-am dat numai în limba înviorului pe care-l folosim.

nvierat de preeminențe organice, se îmbogățește cu decorație cu mișcatele incizii adânci, de o rară frumusețe și complicație a motivului ornamental, amintindu-ne de aproape atâtea cești din Krasos în stilul Karares (Hoernes-Menghin, p. 413 sqq.) Străns irrodite cu spirit decorativ, dar preferând rotundul unghiular față de cel spiral, sunt celelalte forme, ale bronzului muntean, din balta Durașu, la *Bani* lângă Calărași, tot incizii adânci cu linii și benzi, însă cu „Schachbrettmuster” și meandre unghiulare tipice, destil de diferite

Fig. 279. Vas de bronz din
Trei-Scaune (Muz. N. S. S.
Gheorghe).

Fig. 280. Fragm. de vas de
bronz din Trei-Scaune
(Muz. S. Gheorghe).

ce cele întrechinate în Ardeal. Dar și într-o parte și în alta constatăm: legătură cu ceramica mai veche, pictată și incizată, din eneoliticul local și sud-vestic și până în halstattul sud-estic și vestigiar dacian¹⁾, continuitate a motivelor și în mare parte chiar a tehnicii decorative. Toate formele sunt evolute într-o direcție care anină că au sosit alte vremi.

În adevăr urnele, încă de formă s ornamentală a bronzului mijlociu, găsite la *Corasna* ori la *Ghulfaia* (Gălofalva) în Trei-Scaune (v. fig. 279 și pl. XXII 2), ori mai ales cea de la *Harau*, tot acolo (v. fig. 267 și pl. XXII 2), sunt evocate din aceeași tradiție cu urnele halstattiene din Alpi²⁾ și pot fi în bună parte atribuite bronzului nostru IV, în vreme ce toate vasele de care vorbim mai înainte, atât din Ardeal cât și din

¹⁾ Cf. fig. de la Landensheim, o. c. I, cart. XII, pl. 3; Déchelette II 2, p. 818 sq; Hoernes-Menghin, p. 559, 481 sqq.

²⁾ Vezi vasele din Argovia la Déchelette II 2, p. 810.

Munteniă este au principală influență a bronzului III, cuprindând prelungiri însă și mai târziu, până în hallstatt. Fapt că, cîteodată chiar s-au găsit toate din mormintele scythice nu sînt decât o popularizare ulterioară a cearșurilor analoge din bronzul III și IV (a se compara fig. 282, 283 sqq. și 303, cu fig. 287 sq. tot în sec. 3¹).

Fig. 283. Fragment
de vas de bronz
de la Găul-
faldui în județa
Ialomița. (Muz. Sf.
Gheorghe)

Dar nu ales este el și pentru ceramica bronzului IV, din care cecăse constată în necropolele din *Banul de Cărbune* (Mizolac) în Mureș, Turda, Sepate, Kovács și altele, de o formă oarecum troncaturată, fig. 284 și 285, și care, pe de o parte, a primitivă și fără ornamentație, ca și în *banul* din Argova, o altă grupă de ceramici, și o similitudine cu o murgă, ale căreze în lăsa și decorată cu incizii, și pă- chea manieră a bronzului, în special bogat ilustrată în *Banul* și cecăse, și, din mare, ceramici lobate, ca Sf. Gheorghe, împodobită cu un brâu de incizii în care triunghiul pre-

domină (cf. fig. 286 și p. XII, fig. 2). În plus, cupe mai mici, cu două toarte, de formă quasi sferică cu cele scythice, or. cu una, de formă mai specific a bronzului, s'au găsit tot înăuntrul urnei celei mari, așezarea după Kovács era această ceramici lobată cu cenușa și oasele calcinate ale mortului fusesse pusă pe gura urnei, iar în ceramici, peste resturile mortului, ceasca. De fapt, ceramici, continuând cenușa și ceasca și pe care Kovács a găsit o fa urnă, nu pe urnă, și nu scă- zută înăuntrul înainte ca urna să se fi umplut de pămînt, ci deli început pusă înăuntru, exact cum le-a găsit Kovács. *corespunde în totul ritului funebru din hallstattul vestic, constatat deopotrivă în Elveția, Bavaria, Lorena, Belgia și chiar Pyrenei* ¹⁾

Fig. 284. Vas de bronz a a.
(Mureș din Turda).

¹⁾ In *Dolgoșuț* IV 1913, p. 208 sqq. și 391 sqq., cu p. 1 și 6.

²⁾ Vezi literatura în *Déchelette* II 2, p. 810 sq. cu fig. 374.

Un alt mormânt conține o urnă ca și cea preced. tot, dar în urnă, conținând resturile arse ale mortului, nu o cratiță, ci o cupă ca, deși foarte lângă urnă se mai afla și un al treilea vas.

În stăruit tot din așezarea aceasta a bronzului Kovacs s mai află și un vas triplu, comunicant (v. fig. 289) a cărui istorică trebuie să ne o că-

Fig. 283. Cupă din bronz, cu loburi, din așezarea de la G. Mureșului, bronzul Kovacs a Dolgoratoh, VI, 1915, p. 267.

Fig. 284. Cupă din bronz, cu loburi, din așezarea de la G. Mureșului, bronzul Kovacs, în Dolgoratoh, IV, 1911, p. 240.

precum și prin ritualul înăuntrușilor tuncbre, iar tipologic prin vasele halstattice cu corne de vâscuare, ori prin cele calabreice contemporane: un vas cu două mici cupe periferice lipite de el¹⁾, ori prin vase

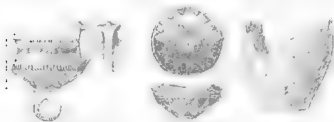

Fig. 285. Vas de păstrămân (Muzeul din Timișoara).

Fig. 286. Vas și cratiță de la Buntul de Câmp, după Kovacs în Dolgoratoh IV, 1911, și de asemenea p. 270.

ca acele care s-au găsit la Văli Tranș²⁾, atribuit de Andriescu bronzului II, iar de mine sfârșitului bronzului III.

Dar vasele lobate caracteristice pentru bronzul mai vechiu și aici evident aparținând bronzului IV dăic (hallstattul I), stabilesc, im-

¹⁾ Cf. Dechelette, II 2, p. 811-84. V și vasele triple de tip nadatal c. reproduse de E. Dăneanu-Vulpe, I, c.

²⁾ Cf. Andreescu-Părvan, *Tezaurul de la Văli-Tranș*, planșă.

preană cu acele cupe quasi-scythice, legătura cu Hallstattul II ¹⁾ și orizontele esythiques cuprind exact același inventar ceramic, deși totuși sunt imbucurări, iar nu arși urne, *cratife* și *cești*. Dacă vom aminti că și monumentele hallstattiene dela Glasmac conțin tot tipul de ceașcă cu două toarte înalte ²⁾, cunoscut din bronzul nostru IV ori el ar cel cu o toartă ³⁾, alături de *skyphos* grecești cu două toarte ⁴⁾, întotdeauna găsim de altfel *dupla secure de fier*, ca armă de luptă la răsboieni *inhumati* noștri cu *enamide grecești* și servim la se drept *confurti* de vase de bronz grecești *ca godrons* ⁵⁾, vom înțelege că dela Bandul-de-Câmpie

Fig. 287. Ceașcă dela
Bandul de Câmpie,
după Kovács, în *Dol-*
gozások IV 1911, pl.
de la p. 270.

Fig. 288. Cesti dela
Bandul de Câmpie, după
Kovács, în *Dolgozatok*,
IV 1913, pl. de la
p. 270.

și până la Glasmac e o singură lume, cu rituri adesea diferite, dar cu forme de civilizație asemănătoare. Suprapunerea superficială se înalcă peste lumea noastră din bronzul IV este astfel sigur caracterizată în Ardeal și, mai zice, postulată și la Adriatică (cf. *Daurin* de care am vorbit mai sus, în cap. I p. 38 și cap. V, p. 229).

Tot unei urne hallstattiene creștem că aparține și fragmentul des *Bita* în Trei-Scaune, tot la Muzeul din Sf. Gheorghe (mai sus, fig. 266) care prin banda sa orizontală de *cercuri concentrice*, încheind jos și în de câșcări orizontale (bine cunoscute din hallstattul I de la prin vase dela T. Mureșului care imită pe cele de metal dela Cornetto v. nu sus, fig. 191 și 192), ne amintește atât pe cele din Germania sudică, primate ⁶⁾,

¹⁾ Cratife lobate s'au găsit și la *Săghisoara*, unde stăpân Le Tène a pe baze mai vechi hallstattiene după cum se vede și din plăci verșivă cu spirale, descrisă mai sus p. 384.

²⁾ Cf. d. p. *Fisch*, în *W. M. a. B. H.* I, p. 160.

³⁾ *Ibid.*, p. 138, fig. 28 și vol. III, p. 10, fig. 22.

⁴⁾ *Ibid.*, I, p. 132, fig. 9 și p. 140, fig. 36.

⁵⁾ *Ibid.*, p. 134-139.

⁶⁾ *Déchelette* II 2, p. 818 și *Landschmidt*, o. c. I, c. XII, pl. 3.

cat și pe cele dela Oedenburg, incizate ori pictate ¹⁾. Nu mai puțin hallstattian e tipul dela *Hem*, tot în Trei-Scaune (t. p. 269), de imprimat ori incizate cu dublul patrat inscriș unul în altul, așa cum le găsim pe vasele din *tumuli* sud-germanici contemporani ²⁾.

Dar urna tipu hallstattiană e în Dacia cea hitoneconică, dela forma arhu barbară dela *Timişara*, cu proeminențele ei quasi-neolitice (v. fig. 290 și pl. XXIII, fig. 2), trecând prin forme mai organizate dela *Blaj* (fig. 291 și 292 și pl. XXIII, fig. 1) și culminând cu interesanta varietate de profile dela *T. Mureșului* (cf. fig. 240 și 294 sqq.). (1) cât de superficială e comparația a acestui tip de urnă cu cel propriu al bronzului, cum îl avem d. p. dela *Oxun* sau dela *Reti* în

Trei-Scaune (v. fig. 269 și 300), ne arată imediat transformarea tipologică produsă de influența formelor villanoviene în părțile noastre. Totuși tradiția populară, extrem de conservativă, n'a părăsit nici vechile forme locale de urnă-borcan, cu gura mai largă ca fundul, așa cum le-am întâlnit la Bandul-de-Câmpie în bronzul IV, sau de urnă-chiup, cu multe toarte verticale cum se întâlnesc la *Tinosul* chiar în La Tène III ³⁾. În insula din lacul *Bosan* găsim deopotrivă urna largă la gură, ca un ghiveciu, asemănătoare cu cele dela Banî și urna de tip Borosol, cum apare și în *Bosan* ⁴⁾. Această continuă întrețesere de tipuri vechi și nouă, de motive vestice ajunse pe valea Dunării în jos și de motive estice infiltrate deopotrivă din stânga și din dreapta Dunării, dă ceramicii hallstattiene din Dacia un caracter extrem de complicat. Dealtfel aceeași amestecare de tipuri vechi quasi-neolitice, lucrate în tehnică primitivă, și tipuri nouă celtice, lucrate cu roata, va fi de reșinut și la caracterizarea civilizației getice din a doua varstă a fierului, dela a. 300 a. Chr. încolo.

O formă de urnă cu picior, asemănătoare ca idee nu și ca profil, cu unele din Galia meridională, imitate după vasele italo-grece din prima

Fig. 289. Cereșă și vas triplu, comunicant dela Bandul de Câmpie, după Kovács, în *Dolgozatok*, IV 1923, pl. dela pg. 272.

¹⁾ Cf. Hoernes-Menghin, p. 519 și 483.

²⁾ Lindenschmit, o. c. I, caset XII pl. 3 fig. 3; cf. și fig. 6.

³⁾ Radu și Ecaterina Vulpă, *Săpăturile din Tinosul* (în *Dacia* I 1924).

⁴⁾ V. Christescu, *Săpăturile dela Bosan* (în *Dacia* II 1923), cu Pârvan în *Orpheus* II 1, 1 sqq.

vârstă a fierului¹⁾, s'a găsit în mormântul e-cythic no. 1 dela *Pipchi* în Hunedoara²⁾: fig. 293. Această urnă e împodobită cu patru proeminențe, dintre cari două s'înt tratate, de p' vechi manieră ne-italică, drept urechi și sînt găurite în direcție verticală. Pătru e consideră aceeași formă de urnă drept *o altă încercare a elanilor noștri*, pe lângă cea dela T.-Mureșului, *de a reproduce* complet, edînd și personal de bază, *rotile italice de metal*, cari se veneau din SV. Și mai putem adăuga că dacă la T.-Mureșului era vorba de un rituel din l'ida centrală, mai

Fig. 290. Vas de tip buc de la Timisoara (Muz. Tim.).

Fig. 291. Vas de tip buc de la Blaj (Muz. Coleg. Bethlen din Anaf.).

Fig. 292. Vas de tip buc de la Blaj (la Muz. Coleg. Bethlen din Anaf.).

vechio (proto-etruscă 1000-800 n. Chr.) și cu profil convex de sus până jos³⁾, la *Pipchi* este evidentă inspirația dintr'un model nord-italic din perioada Benacci II (900-750) și cu partea superioară în profil *concav*⁴⁾.

Încă un tip nou și interesant e acela din mormântul e-cythic no. 2 de la *Pipchi*⁵⁾: fig. 294. E vorba de o cupă cu o singură țoartă moită, dar avînd nu un profil simplu conic, ca de obicei (v. mai jos), ci în tronc-conic în felul urnelor, și, iarăși împodobit pe linia de intersecție a bazelor

¹⁾ Déchelette II a, p. 317 cu fig. 320 și 330.

²⁾ M. Roska, în *Dolgovaduk*, IV 1913, p. 234.

³⁾ V. Pătrușu dela Déchelette II a, 1913, zona de sud, no. 9 — după Montelius.

⁴⁾ *Idem ibid.*, p. 318, zona de mijloc, no. 8, — *idem*.

⁵⁾ La Roska, l. c., p. 238.

conturilor cu reliefsite proeminente: patru, în cruce. Este clar că aici avem de a face cu o altă elemente degenerată ale artei bronzului: 1° profilul vasului, care pornește de la un original de tipul dela Timșoara, mai sus, fig. 303, dar e apoi puțin modificat după noia formă a vânelor villanovizate; 2° proeminențele, devenite din organice, ca pe vasele dela Ghernesig, numai aplicate, păstrând însă așezarea în cruce, care pe vremile mai vechi dădea vasului un perspectiv vertical și aspect pur și simplu romboidal convex (v. mai sus, fig. 278), ori chiar cunav numai patrulater¹⁾. Încă odată deci perfectă continuitate

Fig. 297. Vase din mormintele scythice de la Pichel, după Roska, in *Dolgozotok*, IV 1913, p. 234 și 236.

Fig. 298. Vase din mormintele scythice po. 2 dela Pichel, după Roska, in *Dolgozotok* IV 1913, p. 237-38.

între bronz și hallstatt din punctul de vedere al populației de bază a Daciei,—care, sub valurile de idei și de poezie nouă, ce se abăteau asupra ei, se adaptă numai, la noile împrejurări, dar nu se desmințea pe sine însăși și nu se scufundă în neexistență.

O altă formă a bronzului recentă aproape neschimbată în hallstattul II getic (*scythica*) e cea a cupelor cu o singură toartă, așa cum se vede imediat din comparația între cupa din bronz dela *Timșoara*, fig. 282, și cupa din mormântul *scythica* no. 3 dela *Pichel*²⁾, in. 284, ori cupele din mormintele *scythice* dela *T. Mureșului*³⁾, din fig. 283, 301 și 302. Ceeace e însă extrem de interesant, e că și formele de cupă cu o singură toartă, mai bogat profilate din bronzul lăunțean (fig. 283 și 303) se regăsesc în mormintele *scythice* dela *T. Mureșului*, fie și într-o formă mai

¹⁾ Vase nu descoperite în Câmpia muntească și care vor apare în Dacia II.

²⁾ Roska, *l. c.*, p. 240.

³⁾ Kovács, in *Dolgozotok* VI 1915, p. 259-260.

primăria și săraci (fig. 283 și 302 și, firește, împodobite cu proeminențele locale caracteristice, a căror varietate de așezare pe urcele din aceleași morminte am văzut-o în fig. 295 sqq).

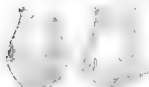

Fig. 285. Urne din bronz (scythice) dela Tg. Mureșului după Kovács, în *Dolgozatok*, VI 1915, p. 259 și 261.

Fig. 286. Urne din bronz (scythice) dela Tg. Mureșului, după Kovács, în *Dolgozatok*, VI 1915, p. 264 și 265.

Un tip de ceață neîntâlnit nici la Pîșchi, nici la Tg. Mureșului, e aceea cu două turete, cunoscută (v. fig. 287) din bronzul dela *Bandul-de-Câmpie*¹⁾, și pe care o regăsim întocmai în mormintele scythice dela *Gâmbaș* (v. fig. 263 și pl. XXIII, fig. 1).

Fig. 287. Urnă din bronz (scythice) no. 1 dela Tg. Mureșului, după Kovács în *Dolgozatok* VI 1915, p. 257.

Fig. 288. Urne din bronz (scythice) dela Tg. Mureșului, după Kovács în *Dolgozatok* VI 1915, p. 262 și 267.

Dar întocmai cum în mormintele dela Band găsim ca inventar funerar, aproape obligator, *urna*, *cratița* și *ceața*, așa și în mormintele din halstattul II dacic Cratița din aceste morminte nu mai e lobată, ci cu marginea perfect dreaptă și răsfrântă puțin spre interior: forma ei e analogă cu cea a cestilor bănățene din vîrsta bronzului (fig. 282), minus toarta. În schimb ea are obicinuile patru proeminențe în cruce, din care două — opuse — găurite, cum e cazul la *Icofaldu* în *Trei-Scaune*

¹⁾ Idem, *ibid.*, IV 1913, pl. 5 dela p. 270 și 6 dela p. 272.

(fig. 266), sau, tot patru, dar neregulat aşezate, două câte două (deci încă o degenerare în plus), cum e cratişa dela *Pipila*¹⁾. În mormântul 2, şi ceva mai regulat, la cratişele dela *T.-Mureşului*²⁾, în mormintele 1 şi 2: fig. 305.

Fig. 299. Vas de lut din Halstattul dacic, la Muz. din Sf. Gheorghe.

Fig. 300. Vas de lut din Halstattul dacic, la Muz. din Sf. Gheorghe.

Astfel dară toate formele ceramice ale halstattului daco-scythic sunt evoluări ale tipurilor mai vechi, din bronz. E aici o perfectă continuitate, mult mai evidentă decât aceea ce se poate constata în arta metalelor. Explicaţia nu e grea. Clasa bogată, cu şefii noştri veniţi din Răsărit,

Fig. 301. Căpt. din morm. scythice de la Tg.-Mureşului, după Kovács în *Dolgozatok VI* 1915, p. 259 şi 261.

Fig. 302. Căpt. din morm. scythice no. 8 de la Tg.-Mureşului, după K. vörös, în *Dolgozatok VI* 1915, p. 266.

rămâne un timp neasimilabilă. Formele de lux ale bronzului IV getic se continuă ca la *And* în plină vreme scythică, paralel cu formele orientale, aduse de răvăhtori. Dar poporul sărac, masa imigranţilor Scythi, aflându-se în minoritate, adoptă formele locale, ale indigenilor Geţi: aşă se lămureşte de ce, dacă avem arme ori podcoaze de metal scythices, nu avem în schimb o ceramică scythică. E drept că nomadul nici nu întrebuinţează bucurios vasul fărâmişos de lut, ci preferă lemnul

¹⁾ Roska, *l. c.*, p. 236.

²⁾ Kovács, *l. c.*, p. 257 şi 259.

ori metalul. Dar în Dacia transilvană sechii au trebuit să devie sedentari, dea ceea ce nu aveau câmpia infinită din Marea ori din Ungaria, pentru vagabondă a cărnii și năvârlăbă lă. Tetuș și nu au creat o industrie ceramică proprie, ci au adaptat-o pe cea locală.

Ne mai rămâne de spus un cuvânt despre vasele cu incizii adânci, sau cum le spune, cu un termen excelent Dăneleț, *excizate* (à décor excisé)¹⁾, găsite în insula din lacul *Bolan* (Hahunga), precum și la *Vazăru*, în jud. Brăila²⁾. Am arătat mai sus că tradiția exciziei e veche în bronzul nostru, dar am notat că motivele decorative sunt esențial altele

Fig. 103. Vas de pă-
răreț ar. (Muz. din
Iamșușia)

Fig. 104. Ceză din m. ar. sarmățică
dela *Te-Mura* (după Kovács în
Dok. zoolik VI 1915, p. 264 și 265)

decât cele dela *Bolan*, unde mai degrabă trebuie să căutăm analogii din ceramica excizată sudgermană, austriacă, boemă, a primului hallstatt, continuată și în al doilea, dar în Germania pictată peste excizii, în vreme ce la noi, ca și în Franța, exciziile apar numai cu albul incrustat în ele drept sigla a celare deosebită pe corpul cenușiu (altfel de o pastă foarte fină aseănătoare cu cea din La Tène) al vasului. În mijlocul hallstattului I dela Danărea getică, vasele dela *Vazăru* și dela *Bolan* alcătuiesc o problemă aparte: ca și în V, legăturile lor cu bronzul III de o parte, cu hallstattul de alta, rămân încă obscure³⁾.

Obiectele de podoabă. Imbrăcămintea bărbătească și femeiască getică ne este cunoscută destul de bine din La Tène după descrierile autorilor

¹⁾ H 2, p. 819 sq. Cf. n. Noștru, Izrati în *An. de Rom.* XXXIV 1912, Mem. Secș. Șt. p. 115.

²⁾ V p. Noștru, încă și C. Moisil în *Bud. Com. Mon.* IV 1911, p. 140, fig. 1.

³⁾ Cf. și Dăneleț H 2, p. 820. — Cf. și art. lui I. Bella din *AE* IX 1880, p. 357 sqq., cu planșele dela p. 358 și 360 sqq. de comparat cu cele dela *Bolan*.

și după monumente (V mai sus cap III, p. 109). Dacă în hallstatt a fost la fel, ne îndrăgim Hallstattul a trebuit, firește, să continue bronzul, după cum am văzut că și alărea (caza mai sus). Dar dominația scythică și apoi puternica influență celtică au trebuit să aducă, între 700 a. Chr., când Scythia ocupă Dacia, și 1—100 p. Chr., de când avem știrile literare și monumentale care ilustrează într-adevăr portul getic, câteva schimbări în vechile tradiții. I. de prisos a face ipoteze și reconstrucții pentru hallstatt, luând ne după La Tène-ul III: ele ar fi găsite în adevăr examinând petecutele de corp din bronzul IV (hallstatt I) și din hallstattul II dacic, constatăm că ele au corespuns unei îmbrăcămînți care în gete doădă și ei a putut fi asemănătoare cu cea din La Tène, în urmăriune însă a trebuit să fie diferită.

Cingători și aplice.

Atât bărbați cât și femeile și-au împodobit bucurios hainele în bronzul IV cu diferite aplice de metal, în general de bronz, dar adesea și de aur, fie fixate direct pe curele, ca în cazul cingătoarelor, fie numai susținute ca niște nasturi, prin cînșturi speciale, de curele ori cordoane petrecute peste cămăș-tunuri de căneapă, de în, ori de lână.

Au purtat *climure* de piele placate cu bronz (*Șpălnaca, Gărlăreșu Peneu, Kemeie, Suseu*), ori eventual chiar cînșturi¹⁾, ca la Hallstatt și Fokiră²⁾ numai femeile, cum crede Dachelette³⁾, ori cînșturi, precum suntem noi înclinați a crede și bărbați⁴⁾. Aplicele respective de bronz găsite la noi provin din suppoziții, ar nu din așornate. Deaceia nu ne

Fig. 105. Cîșturi (sintetice) din bronz, ca în vechea dela Te-Mureșului, după Kovacs în *Doligostich* VI 1915 p. 257 și 259.

¹⁾ Cf. mai sus, fig. 2-2, noi 9, aplicații ale noastre din colecția Egger, analoage cu cele dela Hallstatt (cf. Dachelette, II 2, p. 561) și Fokiră, — ne pare din Arden. Hoernes, în rev. cit. mai sus, nota 2, e de părere că acestea benzi de aur sunt *taumata* ar nu aplice de cîșturi.

²⁾ Hoernes-Menghin, o. c., p. 23. Cf. principalele piese din tezaurul dela Fokiră în Hoernes in *Jahrb. d. Z.-K. f. hist. Denkm., Wien*, IV 1906, p. 74 la noi fig. 220.

³⁾ Cf. o. c., II 2, p. 831, citînd pe Homer, care din femeilor epitetul de *σφύραις*, *σφύραις*, și 836.

putem pronunța în perfectă libertate de spirit. Dar după cureaule e drept, înguste, iar nu de lățimea de c. 10 cm. ca la chimarii celtici Gasterița (v. fig. 206), cu care sunt reprezentate, încă și Geji de pe monumentul triumfal dela Adamclissi, patenț blănușă și în bronz și hallstatt strămoși noștri se vor fi încreș peste cămașa lăsată pe deasupra pantalonilor cu cingători de piele. Motivele ornamentale de aplicare de cingători dela Șpâlnaca, Gasterița, Susem și Pecica și tot de genurile, e. În vreme ce însă la Șpâlnaca nu avem decât motivele simple ca spirala, zigzagul, S-urile, U-urile, ori valul, iar la Pecica iarăși tot numai în, indiferente, la Gasterița avem încă în plus o adevărată suțeză de simbole religioase hallstattiene (moștenite încă din oriz.), c. cea, tratu, triunghiul, etc., iar la Susem în special motivul religios al securii dable, cu și la Gasterița, c. care de altfel Susem sunt înrudiți și prin alte motive decorative mai de amănunt. Portul acestor chimări e generat european: cultura villanova, nă le cunoaște și a făcut chiar presupunerea că și chimările de forma pe care o descriem acum ne-au venit tutucra, din Pyrene, până în Carpați, tot din Italia ¹⁾. Lățimea acestor chimări e variabilă dela 2 la 20 cm. Ceeace e în să capital, e faptul constatat de Pirouet ²⁾, că aceste cingători erau purtate nu pe părțec, ci sus pe a. dessus des hanches. Pentru noi cei de azi, cari vedem pe Râmâna din zănte purtând până azi aceste enorme chimări de piele, tot cu în hallstatt, sprijinite pe șolduri, iar nu ținând părțecile, e ușoară ispușă de a mai găsi încă un element de continuitate culturală dacică din protostorie și până azi. Un studiu al ornamentării chimărilor actuale în comparație cu foarte numeroasele chimări hallstattiene, bine păstrate (vorbim de partea metalică și de decorația ei) atât din Italia și din Apus cât și dela noi, ar fi în orice caz de un mare interes.

Un al doilea element de împădăbură a îmbrăcămîntului sunt *nasturii* mici și mai ales, *ducurile* contice mari, mergând până la diametre de peste 15-20 cm., înrăș, și un gen și celălalt, în general, de bronz, dar, în anumite cazuri, ca la Fekorú ³⁾, a Smig ⁴⁾ ori la Tufaldu ⁵⁾, și le-au știu din bronzul mai vechiu că femeie purtau cingători de ținut lă și strâns

¹⁾ Déchelette II 2, p. 867.

²⁾ La Déchelette, I c., p. 859.

³⁾ V. necurde citate la p. 431, note 2.

⁴⁾ V. mai sus, la p. 320, descrierea lor amănunțită și cf. la urmă, pl. XIII, fig. 1 și 2.

⁵⁾ Vezi reproducerea lor la Arneht, citatele *Archaeologische Anzeiger*, Wien 1881, planșa XIV, după care la noi, în fig. 205.

— brâu luatele larg¹⁾, și cureaui simple, cordoane împletite, ce n. textilă — ecare, erau încheiate drept la mijloc ca o enormă pila rotundă, cu disc convex, cu un *umbil* foarte înalt la mijloc²⁾, de bronz, sau de pl. Brânza II (ungro-român) și poate n. unecase even. ple. de asfiet de J. cur. convex cu umbil³⁾ și cu suprafața externă în genul cupodobită cu simple cercuri concentrice în relief. Nasturi la fel, ori, simpli, de tot, ori cu usor bombat, se cunosc despotrivă din bronzul IV (v. mai sus fig. 204 + 259), ca și din Hallstatt II (din cureaua mormânt scythic cea I⁴⁾ (v. fig. 247). Este, cred, că ea este *Brustschiben* mari, ori *cordanti* mici, fixate pe curele (în felul cum ne arată o descoperire într-o plătoare dela Dilyân în Nograd, în loc de curea a fost o sârmă de bronz, pusă în coadă, care ținea respectiv *cordanti*)⁵⁾ — au putut fi purtate ca și fel de *phalerae* și de *adnati* (cruci, ori, vertical peste piept, eventual aph. de mici, mici în acest gen erau fie fixate pe curele și apoi acor. de piele, fie chiar cașute pe mână — cum vorăm că a fost de pilă în special cazul cu năsturen de via dela *Tufaldia* (cf. fig. 265) — dela *Šmag* (v. pl. XII, fig. 1 și 2), ori cei de bronz dela *F. Mureșului*⁶⁾, care, au de două parti (una l. dela *Šmag*, le patra părți) în diametru, pe margine, câte o mică gaură prin care trecea firul cu care erau prinși. Că aceste parti. fide erau purtate și de bărbați, iar nu numai de femei, n. se pare a răsosi din o parte din circumstanțele în care au fost descoperite și — discurile convexe și năsturi, iar de alta din atare circumstanțe arheol. (pe perfect limpez). Nasturi sunt ev. tot și barbătești (ind. descoperiți și în morminte de războinici scythi, așa însă n. credem că a. mai putea fi discutat asupra întrebantului lor. — Ce privește discurile, chestiunea ar părea ceva mai complicată. În adevăr discurile cu cercuri mobile și *umbil*, de bronz și de fier, găsite în Europa vestică și în Italia vădese fieru-m, erau toate podoul e. abnormal de teroarme, în genul paltelor din bronzul II scandinav⁷⁾. De. — It. p. te însă, tot din Italia (v. pl. XX, fig. 3) avem un pieptar de bronz care ne arată, în stilizare

1) Cf. *Antiquesset-Ismen. Tenzend uar Tulu edin, pomen*.

2) Vezi cu tele. a *Pärson* (v. c. Foarte caracteristic e l. dela *Späthöfen* în *Harigef. Brönner*, II pl. CXI, VI.

3) *Haus*, *Bronze*, I, p. CUN.

4) *Ann.*, *ibid.*, III, 4 CCXXIV (și al. exemplul din *Zur*, 34 CCXXVII). Pentru tel. cum. c. vezi, prin s. arheol. discute e. ornamente de acor. și de bronz pe lum. lumene, se puteau avea ca exemplul vădueta din curia bronzului (p. 1) ar. de L. Della în *AE* XVIII 1898, p. 107, fig. 13.

5) Cf. *Déchelette* II a, p. 264 sqq.

decorativă, cum purtau răsbomacii hallstattieni, răsucite pe pieptare, probabil de piele, trei discuri nău (ar fi tocmai dimensiunile obișnuite de 10—25 cm. în diametru), două în dreptul sâmbor și al treilea abdominal, atât ca podoabă cât și ca apărare¹⁾. Ori, atât descoperirile dela *Spillnauca* în Alba-de-Jos²⁾, ori dela *Pelád-Dobsza*, în Abauj-Torna³⁾, ori dela *Kenderes* în Heves⁴⁾, cât și acelea din V. Ungarici, ca la *Velem* în Vas, ori la *Kurd* în Tolna⁵⁾, par a indica, chiar prin speciile de obiecte cuprinse în depozite, caracterul masculin al inventarului de bronz asecului aeclo. Cum am spus însă,

Fig. 306. Ac din depozitul dela *Braded* în Szabolcs, după Hampel, *Bronzkor* II pl. CLVI.

pieptarele italice ne demonstrează îndoiptabil nu numai azul, ci și maniera cum aceste discuri erau purtate de bărbați — E. dealtfel și aici, ca și în cazul cingătorilor, înguste ori late, de avut în vedere influența reciprocă, exercitată în totdeauna de podoabele cu care se infrumusețeau cele două sexe, dela unul asupra celuilalt și aname, cu atât mai mult atunci, când eventual moda este adusă din altă parte și, cum am totat și mai sus, se pare că și în portul cingătorilor și în acel al pattaletelor rotunde Italia a avut un cuvânt important de spus în regiunile noastre. În adevăr în V și N discurile cu ovex și cingătorile sânt mai mult podoabe feminine, în vreme ce la noi, ca și în Italia, ele aparțin ambelor sexe, evident cu o stilizare deosebită.

Dar pentru astfel de caracterizări în amănunte materialul dela noi e încă prea redus și fragmentar, spre a insistă mai mult asupra acestui punct

¹⁾ Landenschnur, o. c., I. caset III, pl. I, fig. 3 cu textul; cf. și Gogol, *Shizem*, în *ANL* XIII, p. 477 sq. Cf. pentru triplul disc în unul și discurile de alt ceta *Longe Wand*, la Palsau, în *Ungarische Revue* IV 1894, p. 428 — textul, p. 429 cu *Debu Veché*, o. c., 1906, fig. 277 în p. 343.

²⁾ Hampel, *Bronzkor* II pl. CXLVI.

³⁾ Kenner, în *Archiv f. K. u. k. u. u. Gesch.* p. 363 sqq.

⁴⁾ Hampel, l. c. pl. CLVIII.

⁵⁾ *Idem*, *ibid.*, vol. III, pl. CCXI, CCXXXV, CCXXXVI, etc.

Pe columna lui Traian atât bărbații, cât și femeile, gete sunt cu mantale, resp. mantii lungi pe umeri, iar cavalerul thrac e pe toate monumentele, fie de cult, fie funerare, reprezentat cu o mantie scurată fluturând în vânt. Dacă pentru purtarea cămășilor și *bracae*-lor Dacia nu aveau nevoie — ca și Scythia — de ace de siguranță, pentru prinderea mantalelor pe umeri, ori la gât, aceste copci mobile erau de cel mai mare folos. Am arătat însă sus la ce lux ajunsese în privința fibulelor de bel age din bronzul dacic, exemplare ca acea dela *Susem* (cf. fig. 307

Fig. 307: Fibulă cu laeză găsită în provincia din mare capcan de la *Susem*, dela Ujfalusi și J. Mészáros, în *Acta Musei Hungarici*, vol. 1, 1904, și *Pálffy, ibid.*, adaptat în *Fig. 307* în *Sumer*.

și pl. XII, fig. 3) păstrat complet, ori cel din muzeul dela *Badapenta*, fragmentar (pl. XII fig. 2), ne arată că fibula era la Geții din Carpați aproapejurul anilor 1000 a. Chr. una din cele mai caracteristice podoabe ale îmbrăcăminții lor. Înlocuind acul propriu zis din vremea mai veche, păstrat în uz și în bronzul IV¹⁾, fibulele devin tot mai frecvente cu cât

¹⁾ Cel mai caracteristic, acul dela *Heided* în *Saabolen* (fig. 306), cu capul în formă de cruce hallstattiană, la *Ilampes* *Bronzbor* II, pl. CLVI altele forme, cu bulbi ca la *Válen-Trán*, în *cornt* *Nyitra* *ibid.* CXXXV sqq. și la *Székely* în *Alba-de-Jen*, pl.

ne apropiem de vremea propriu-zis istorică. Nu vom repeta aici studiul nostru citat (p. 290 și totuși cf. p. 319), și în Ludovic Márten, asupra fibulelor din ultima vreme a bronzului (hallstatt I) și în vremea fierului (eozythron) Ungaria și Ardeal (adică din întregul hallstatt ungro-român), ci mă voi mărgini a reaminti când principalele tipuri de fibule conștă la noi, treptat treptat, din bronzul IV începător până către începutul La Tène-ului.

Data e dintru începuturile neolitice o adevărată patrie a spiralei iar ornamentica bronzului dacic e în cea mai mare parte spiraliformă.

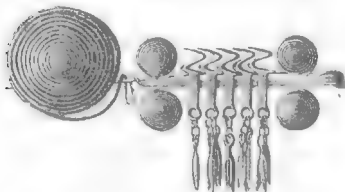

Fig. 308. Fibula de Fântâna Medieșului (Ar. Ács, din a Hunoșel, *Bronzeur I*, pl. XI).

Nu e deci nici o minune că principalele tipuri de fibule din bronzul IV ducie sânt, sau măcar fibula plin-spirată, «cu scuto», tip *Sutton* (fig. 307), sau fibula bispirală, «achelar», tip *Fizeșul Gherlu* (fig. 203). Mărimea unora din aceste fibule este așa de exagerată, încât firesc ne vine în gând că respectivul obiect nu servia practic, ci era un simplu *ex-voto*. Astfel splendida fibula del *Medvedze m. Árya* (Carpazi Slovacei ce nu sînt sigur getici) cu oinci pendente în chip de capete de lebăde etc.

CXLIX. Cf. și secolul conștă în *T. Dictionnaire* vol. III, p. CCXXIV, și *Fib. confuses*, *idem*, 1932, p. 109 și 110. — *Idem*, secolul III, p. 110, ca și ca. *hallstatt*. Tene au și *galea-lari* cu *galea-lari* *Turda-Ar. Ács* (vol. I, p. 111, no. 4, 5 și 6).

cinci spirale (v. fig. 305)) are cu max. puțin de 36 cm. lungime. O altă tr-bază din tinctul (*Grăția* ²⁾ tip «schelara» are 21 cm., doi numai 2 cm. mai puțin decât cea dela Siseu. Aceeasi nume a tr-băzii din tip «schelara» dela *T. Seterneș* (v. pl. XXV fig. 1). Aceste din trei sunt amase ale fibulelor «sunt un fenomen zolat, dacic. Hallstattul dăvesc e înaste exagerat și înălțat» (său găsit fibule de tip curent sud-est-european, în arc, cu spirale la «schelara», a căror lungime ajunge până la 33 cm. ³⁾). Este clar că aici emmonele frunte dacice, nici cele illyrice, nu au fost purtate de cât cel mult de știri ori prești, la marile so emmăți, așa cum pe vremea năvălilor «arhaico-gotice», în sec. III-IV p. Chr., au fost purtate la ceremonii pândabile din tecturul dela *Pietrissa*. De fapt fibulele «cicimite hallstatiene», fie cele mai vechi, în «schelara», ia cele mai noi, în arc, aveau de obicei doară 5 - 8 cm. lungime ⁴⁾ și e la un mare lux e ind ajungeau la din cinci ori de 10, 15, și chiar 19 cm. a la *Fieșul Gherău* ⁵⁾ ori la *Marot-Portus* ⁶⁾.

Naturii de fibulele cu spirale, caracteristice, cum am spus, pentru I-ul hallstatt dacic (bronzul IV) avem, ca al doilea tip particular, fibula în arc, absolut caracteristă pentru Hallstattul II («scythic»). Arăt la *P. Mureșului* ⁷⁾, cât și la *Pipir* ⁸⁾, să au găsit astfel de fibule încă de bronz, iar nu de fier. Ele sunt tratate drept «scythice». De fapt, cum au accentuat și ei ai spus, doar titlul înhumării dădă a caracterizează

Fig. 305. Fibulă de mar-dăci p. ne arhaică la M. S. din Budapesta, după *IE M 1911*, p. 312, cf. p. 321.

¹⁾ La *Goos*, *Schweiz*, în *BSI* XIII pl. VII fig. 9, la *Hampel*, *Bronzen I*, pl. XI și la *Martens*, *IE*, XXXI 1911, p. 343, nr. 70, cf. și *Leclercq*, *Expos. de la Meuseville*, *Tr. 151* *deuxième* II, p. 82.

²⁾ Reproduși la *Goos*, *l. c.*, pl. VII, fig. 8.

³⁾ Pentru *spine* a *Wichneka* a *W. M. a. BII*, III (1915), p. 310 sq., pentru *le hule*, *Raetschky*, *ibid.*, p. 296.

⁴⁾ Cf. d. p. pe cele dela *Gemmar* la *W. M. a. BII*, III (1915), p. 313 sqq.

⁵⁾ *Hampel*, *Bronzen* III, text la pl. CCXIX.

⁶⁾ *Thamand*, II, p. 58. O altă expunere asupra fibulelor «cicimite» din *reprimile marșare* v. la *Decesleste* II 2, p. 562, înțeles și înțeles marșare or de munte pe care trebuia să le încheie.

⁷⁾ *Isacides*, în *Doz*, *zaton* VI 1913, p. 263 cu tablou 312, și p. 264, nr. 10, nr. 11 și 12.

⁸⁾ *Riska*, *ibid.* IV 1913, p. 234, nr. 1, c. 2, nr. 3 și 3 și p. 245.

drept străine (Geți, din toate timpurile și ai ară morții), căci altfel, despre Scythi știm că nu aveau nece de fibule. La orice caz la *Pap-hu* s'a făcut destul de atent săpătură pentru a se releva exact locul fibulei lângă schelet: „*deasupra umărului stâng*”. Dar tot în acel mormânt (no. 1) s'a relevat că mortul purtase pe frunte (din nenorocire nu s'a stabilit de descoperitori sexul scheletului) o roată de bronz cu alte patru roțițe lipite pe margini în cruce (cunoscut ornament hallstattian găsit și într'un mormânt scythic bărbătesc dela Aind t p. 247 cu 242). Perle de os ar indica mai departe caracterul feminin (nici o armă lângă scheletul mormântului, acestuia (ca și al celui de sub no. 2). Cum podoabele sunt vestice și pertuș fibular e ascid.) avem cumva neci de-a face cu un mormânt de femeie scythic, adică etc. luate în căsătorie de Scythi și înhumate după rîul acestora? Ori eventual cu femei autentice scythice, dar trecute la sim daș vesticii de a se îmbrăcă¹⁾? Fapt rămâne, că fibulele, chiar la Hallstatt, sunt foarte rare în mormintele de bărbați din prima epocă, în vreme ce din potrivă mormintele de femei conțin, fie fibule echelaris, fie fibule „în arc”²⁾.

Aveni din Dacia și fibule *a urticellae* — firește ele au ajuns aici — direct sau indirect — din Valtic, unde sunt cunoscute încă dela primele începuturi ale vîrstei fierului, deci înainte de a. 1000. Răspîndindu-se treptat în tot E. Illyric și thracic, ele sunt, ca și fibulele „în arc”, mai deosebite caracteristice pentru a doua perioadă hallstattiană din Alpi și din Carpați. La noi s'au găsit exemplare la *Deva* și la *Mureș-Pontus*, deci pe drumul Mureșului în sus, în legătură cu penetrații culturale vestice³⁾. Aș fi însă inclinat să precizez înainte de stabilirea Scythilor în Dacia și voiu arăta nurnandecît, de că

La fel, întâlnim totuși tip *Carotia* la *Grindea Mare*, la *Alba-Iulia* și într'un al treilea loc, recunoscut, din *Ardeal*⁴⁾. Acest tip specific italic, din vremea din urmă a primei epoci a fierului, este încă destul de răspîndit în E. și I. A. rînd cet. și prezent, ca la noi, este extrem de prețioasă, de carece ne arată că, după liniștirea turburărilor produse de Scythi

¹⁾ Interesant, e că și la *Prosteu-Med* și *Rodbur* avem tot fibule în sarcu alături cu lucruri scythice: mai sus, p. 355 cu 385.

²⁾ Mormîntul scythic dela *Prosteu-Med* e singur al unei femei, ca dăru c. sec. VII n. Chr.: mai sus, p. 355.

³⁾ D. heitze, II 2, p. 845, unde se dă și bibl. grafică chestiană.

⁴⁾ Vezi chestele mai sus, p. 383 și 384.

⁵⁾ Cf. mai sus, p. 377 și 381; cf. p. 439.

în sec. VII și împiedecarea destul de îndelungată și multilaterală a legăturilor Daciei cu Vestul, secolul al V-lea (vremea lui Herodot, când se pierduse până și amintirea scythismului Agathyrsilor ardeleni) vede din nou restabilite raporturile noastre cu Apusul, de data aceasta pentru c. 1000 de ani, când venirea slavilor ni le rupe iară, și ne aruncă în jumătatea orientală a lumii mediteraneene.

În adevăr, alături de forma obișnuită, deci de pe la sfîrșitul sec. VI, c. 500 î. Chr., a fibulei *Certosa* dela Alba Iulia, atât fibula dela *Oradea-Mare*, scytho-elenizată cu motivul capului de herbece, care o împodobește, cât și cea *ardelând*, de proveniență necunoscută, iarăși dezvoltare din sec. V a tipului mai vechiu *Certosa*¹⁾, dovedesc că de pe la a. 450 în apse noi Dacia reia complet legăturile cu Apusul.

Aceste legături fuseseră întrerupte probabil prin a. 700 î. Chr. Căci nu poate fi o întâmplare că fibula a *nativella* joacă un rol așa de șters la noi. Tip vechiu italic, ea apucase a pătrunde aici împreună cu numeroasele fabricate de bronz norditalice. Dar puternic concurată de tipul indigen al fibulei bi- și pluri-spirale și de tipul illyric al fibulei în arc, ea nu reușise până la venirea Scythilor să se înfîlțeze suficient în regimul nostru. Mai recente ca fibulele a *nativella*, fibulele hallstattiene tîrziu cu *resort bilateral* sunt, cel puțin decamdată, total absente din Dacia și, nu mai puțin, fibulele *serpentiforme* și cele *fără resort*, care deasemenea aparțin tot celei de-a doua perioade a primei vârste a fierului. Dar acest fenomen e, totmai, un simplu pendant la absența din Dacia a situlelor cu decor figurat de stil greco-oriental, caracteristice în Vestul veneto-illyr și alpin pentru sec. VII—VI î. Chr. Este o perfectă înlănțuire de tapte, care duce la una și aceeași concluzie: sărăcirea culturii din Dacia în hallstattul II, atât prin împiedecarea evoluției locale a bronzului IV spre completa lui taziune cu fierul I și II vestic, cât și prin oprirea curentului intens de circulație comercială și culturală dela Adriatică spre Dacia și înapoi.

Oamenii bronzului III și IV dacic făcuseră un lax neînclupuit de podobe de metal de trupului: părul, fruntea, gâtul, urechile, brațele, pieptul, picioarele, pentru toate se născocise de săurari, în bronz și în aur o înfrumusețare specială, spirala avînd firește partea leului ca motiv decorativ, iar sârma rotundă ori pătrată, nu plăcile massive,

¹⁾ Anupra tipului de fibule *Certosa* în hallstattul ungars v. în special observațiile lui Marton în *DE XXXIII* 1913, p. 331, cu îndreptarea principalelor păreri.

alecându-l materialul prim, artistic. Când Circumeneii i tăiau, Scythii pe urme, începuseră, îndată după a. 1000, a împăvăia-Ńa cu rugăţele lor pe pacirnici şi bine înscăriţi loci tot ai Daciei, cultura locală a bronzului bronz era aici la apogeu. Năvălitorii au găsit în Dacia forme de împodobire a trupului care nu le-au dispăcut nici lor. Deaceia nu va miră faptul de a găsi în normintele scythice şi podlabe de trup ale bronzului local IV. Să le luăm pe rând.

Fig. 310. Pendentiv de bronz dela Sf. Gheorghe din Alba Iulia (Hampel, *Bronze* I, pl. LXII).

A lega cu lămpăşare cele două tubule care prindeau pe unii hamatori edni era un obicei comun spre sfârşitul hallstattului şi a trecut apoi şi în La Tène¹⁾. Il vom constata de altfel şi la necropolă (fig. 316). Dar această modestă podlaba era o miza a toată raţa de pendentive de tot felul care ornau pe oamarii bronzului IV. Din *Alba Iulia* s'au dat Sf. Gheorghe (vezi nişte frumuseţe pentru ve de bronz compuse din cercuri înălţate, de un gust şi tip local transilvănean (v. fig. 310)²⁾. Dela *Pădurea* în Argeş plăci de o formă stilizată „securi duble”. Nu pentru ornăm, ci pentru can tubulare, la carele de luptă, ale căror roate le-am găsit la Arcalia, par a fi totost complicatele pendentive cu motivul roatei sola e dela *Kemenes* în Sziboles³⁾ şi din alte părţi⁴⁾ destinate cu

impiedecă să fi fost purtate şi de oamarii (fig. 311 s. 1, dacă avem în vedere că acele cruci tubulare găsite la *Irud* pe dealul Cicoşului s'impună cu roatele cruciutere servind de *colants* (cf. fig. 244), erau doară simple două es de os, lan şi că erau unele fibule plurispicale dela *Suzeni* ori dela *Medvedze* erau mai ales bogate prin pendentivele lor⁵⁾. Dar tot pendentive au fost şi minusculele spirale plate de aur dela *Sarada* în Marea neagră (fig. 212 s. 1)

¹⁾ Cf. Déchelette II 2, p. 852.

²⁾ V. supra, p. 381.

³⁾ Hampel, *Bronze* II, p. CLXV. Lucr. complete în Hampel *op. cit.* III, 144-149. V. simbolul reacţiei al securi duble şi pe coşurile dela *Suzeni* şi *Gălmăş*.

⁴⁾ Hampel, *op. cit.* III, pl. CXCVI, cf. p. 156.

⁵⁾ *Ibid.*, p. 157; s. 149-159, s. I, pl. LIV 2 (vezi *Biblia*, pl. LXII pentru unele diferite părţi ale «Ungariei»); cf. şi pl. CXLII.

⁶⁾ *Idem*, p. 175 şi 439, cf. de altfel s. 149-154, s. 259.

și la rășcopătură sunt de cărămidă de aur, ca în fig. 235) din tezaurul de la *Tafelberg*¹⁾. Tot la aceste podoave aparținute de gar de baie, ori de fibile, rețeau sau adăugăm coierele de perle de aur, ca la *Saunadu*, de bronz, ca la *Gustersjö*²⁾, de os, ca la *Piphi*³⁾, de *pasta albă*, ca la *T-Mureșul*⁴⁾, ori chiar de *pământ ars*, ca în multe locuri⁵⁾. În ce privește

Fig. 3.1. Pendentiv de bronz, cu gar-gar și coieră de, după *Arheol. für Nordb. III*, p. 157.

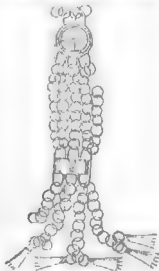

Fig. 3.2. Pendentiv de bronz pătat cu cori și snur de ex., după *Harpe, Presocr. III*, p. 157.

verile de *sticlă*, de *chihlimbar*, de *fulde* și de *indigean*, ele lipsesc — precum și pânzile — controlate — din Dacia bronzului IV și a hallstattului⁶⁾.

¹⁾ Cf. *Arheol. Inst. XIII*, pl. VIII, fig. 7 și fig. 64; *Harpe, Presocr. III*, p. 158.

²⁾ *Göran, I. c.*, p. 403 cu pl. IX, fig. 2.

³⁾ *Roska, Dolgosatek IV* 1913, p. 239.

⁴⁾ *Kuvács, ibid.*, VI 1915, p. 263.

⁵⁾ Cf. *Göran, I. c.*, p. 403.

⁶⁾ Cf. *Cl. de la Corra*, spre d. oserare de Illyria cu Hallstattul alpin și Italia, *Annales de l'École française d'Athènes* II 2, p. 833 și nota 6.

spre deosebire de La Tène, când, în special, stula va deveni foarte frecventă pretutindeni.

Dacă acei cărlionți de aur dela Țufalău și din atâtea a telocuri ale Ardealului, de cîrî am vorbit mai sus, au servit și ca pînzăbă a părului la femei, nu știm. Dar pare verosimilă explicația dată pentru spiralele duble, legate între ele prin una mică, așezată perpendicular pe planul celor două mări, și prin care trecera vița de pînă, ca d. p. spirala reprodușă la Gooss, *l.c.*, pl. IX, fig. 7, cu p. 491. Totuș și aici portal acestor spirale a atârnat de dimensiunile lor, căci nu prea vedem cum putea purta o femeie astfel de spirale duble — pe tîmple, probabil — atunci cînd ele atingeau dimensiunile formidabile ale celor dela Prozor ¹⁾

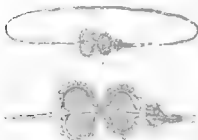

Fig. 111. Diademă de fir de aur de tip ungro-român, după Hampel, *Prozor*, III, p. 211

În orice caz femeile din vremea bronzului își primiseră părul — încă din bronzul I — cu ace lungi a căror floare eră lucrată în felurite chipuri, după epoce. Dintre exemplarele — puține — găsite până acum la noi, nu am putut însă atribui vreunul hallstattului ²⁾. Cele douăsprezece buci găsite la Țad (Rev, în Bihor) ³⁾ sunt asemănătoare cu cele dela Fel-

ăb-Dobâza (în Abaaj-Torna) ⁴⁾ deci ceva mai vechi ca vremea la care ne ocupăm. Acul dela Țad, deasemenen ⁵⁾ În ce privește acele

¹⁾ În Bosnia publ. de Trubelka în *WMBH* III 1895 p. 510 și și formulă tocmai o *perle*, dar avînd enorma lungime de 33 cm.

²⁾ Hampel *Reinhard* 1, par. 101, 141 aduce astfel de are 4 indifferențe pîrî ale Ungariei vechi (cu Ardealul) dar nu dă nici unul din ele descriere de vag, pentru a se putea servi încă în vre-un diplomatice. Vezi și d. *l.c.*, pl. IX, fig. 11 — 16 (cf. și p. 486) carea de exemplare din N. E. Ungarie, care însă sînt mai vechi. Semămurul extensiv din Ardeal cel dela Țad în Țara Vin-Vare fig. 14 este încă acul mai vechiu ca acesta. V.

³⁾ Hampel, *Bronzor* II, p. 126.

⁴⁾ *Archaeol. G.-g.* XXIV, p. 164, fig. 54.

⁵⁾ Cf. nota 2.

amintire mai sus, p. 435 și nota 1, cu fig. 306 e grea de hotărit dacă nu
 a) fi mai de grabă ace ornamentale pentru înmormântare.

Dar principala problemă a capului a fost întotdeauna diadema Hampel
 clasificat tipurile din bronzul ungaro-român, găsim *patru* mai impor-
 tante¹⁾. Printre acestea de sigur exemplarul de sârmă de aur, cu patru
 spirale, reprodus de Hampel în vol. III, p. 239, reprezintă stilul caracte-
 ristic pentru bronzul IV carpatic (fig. 313). Totuși, din ce în ce mai mult,
 spre Hallstatt II, diademele de foil de aur devin mai preferate, și, ală-
 tura de aceea desigur și mai sus, p. 352 sqq., cu pl. XV tip 3, deși Mik-
 halikov²⁾ ar fi putut să considere drept fragmente din aceleași podușbe
 și plăcuțele de aur dela *Garani ori Beba-Lече* (mai sus, p. 342). Un uz analo-
 g ar fi avut totuși dela *And* și dela *Pischi* (fig. 247 și 242), dintre care
 ultima a fost găsită chiar pe fruntea răposatului³⁾.

Candogtem *cercet* purtate în Dacia atât din bronzul IV cât și din
 Hallstatt. Din marele depozit de bronz dela *Gusterța* avem păstrate
 două dintre tipurile cunoscute și din Vest: 1° cel în formă de panglică,
 înălțat pe partea externă cu gravuri și trecut prin ureche cu simplul
 fir subțire care se termină banda lată și care se înnoadă de o chio-
 țare la capătul celălalt⁴⁾, întocmai ca modelele analoage dela Hall-
 stat⁵⁾, și 2° cel în formă de „pendeloque” conic care era, la rândul lui,
 prins de cercul propriu zis, ce trecea prin ureche⁶⁾. Înbele forme
 le cercet dela *Gusterța* sunt de bronz și aparțin, ca și tot depozitul,
 bronzului IV (Hallstatt I). Nu mai puțin poate și a treia formă vestită
 de cercet, cea în chip de cordal în un, gol pe dinlăuntru, și atârșind în-
 tre alii fir subțire care trece prin ureche, la *Borja* în Maraiureș, de
 data necunoscută⁷⁾. Alte exemple, dintre care unul dela *Vesfelpe* Mureș,

¹⁾ *Brontze* III, p. 222 sqq. V. pot a exemplifica între altele diadema dela
Mădăraș în Arca cu bronzul IV, *ibid.* vol. I, pl. XXXVIII. Altele tot modele,
 plângă est, și oca urm.

²⁾ *Revue*, în *Revue* IV 1913, p. 234 și 245, cu fig. 2 dela p. 235. De
 notat totuși că foile de aur dela *Garani ori Beba-Lече* ne pot fi și au și le aplică pe
 h. ne s. (mai sus, p. 440 și 441) și desigur semnificativ se poate face, și, ală-
 tura de aceea, condicărite în care s'ntăcută descrier totuși ne dau subiecte subiecte.

³⁾ *Cron.*, I, c., pl. VIII fig. 2 cu textul dela p. 483, unde însă explicație e greșită
 pentru Hallstatt II. *Gusterța* și se potrivește numai pentru *Borja* (s. mai jos).

⁴⁾ Cf. seria de exemplare la *Découverte*, II 2, p. 841.

⁵⁾ *Cron.*, I, c., pl. VIII fig. 1 și 2. Dechelette II 2, p. 842 și 843.

⁶⁾ *Revue* în *Revue* I de G.-q., XV, p. 317, cu fig. 59. Cf. *Découverte*, I, c., p. 840.

crează (Goss 4). Tot tipul 3, dar în două variante, una netedă și cealaltă cu brazele transversale, ni e cunoscut dela *Sarasau*, în Maramureș (fig. 215 și 216), iarăși de aur.

Dar aceste trei forme, prin care încă odată Dacia se arată strâns legată cu Apusul, par a fi fost înlocuite cu halstatul scythic de așa zisele brățări cercei, de dimensiuni respectabile, făcând într'un fir de bronz îndoit în cee ce s'au cu capetele prelucrate în formă conică (cf. fig. 241 ap.). Din cauza nădăruilor aceste cerceuri au fost interpretate — de altfel ca și cerceii (type rhombus apuseni 2) — în general drept brățări, și nu fără dreptate. Căci, desi Kovacs ne asigură că cerceurile respective au fost găsite de-a dreapta și de-a stânga capului, lângă urechi, și nu într'un singur mod (3) (ceea ce s'ar fi putut interpreta și ca o simplă întâmplare), tot isprăvnic de 2 mm. a sămii de bronz și capetele încă nu, îngreșate la baza conurilor care a inclus în totu rite orea trecerea prin ureche a acestor cercei — ele au trebuit, deci, să fie cel mult *adornate* de adevărații cercei, dar și în acest caz au fost așa de grele încât trebuia înțărirea lor ca pândă și s'au trebuit să fie deosebiți de rădă.

Torques. Au purtat și Geții colane de sârmă de bronz ori de aur, sau acest ornament al gâtului e numit scythic și celălalt 4. Spre deosebire de Vest, unde aceste coliere sunt rare și lipsite de orice însemnătate artistică 5), înaturile getice prezintă numeroase exemplare, de cel mai mare interes 6). Care e caracterul și vechimea lor? Am putea răspunde că ele încep odată cu bronzul 8), așa încât oarecui ar fi fost locuitorii Daciei în prima jumătate a milenariu al II-lea, ei au purtat în orice caz aceste poduabe 9). Masiv la început de se subiază în bronzul IV și sunt decorate prin amploul torșurii, capetele răsucind rle mereu răsucite într'o mică spirală 10).

Ceea ce este încă mai ales p'ei și în stilul acestor poduabe e perfectă continuitate din bronz la halstat: astfel tipul cu bronzul IV

1) *Le. et.* p. 489.

2) Dechelette, *Le. et.* n. 84.

3) *Doğ. et. et. VI* 1914, p. 263, cu textul dela p. 268-269, 310 și 311.

4) Dechelette II 2, p. 841 cu p. 839.

5) Cf. *Les. et. de l'Occ. = Le. et. XIII* 2, 488 — din numeroasele unde s'observă la Geții insuficient caracterizate și datate.

6) Cf. și Reinecke, în *AE. XIX* 1899, p. 240.

7) Pentru ex. n. p. v. H. J. Sel, *Bull. et. et. I* III. O. *Mon. et. et. III*, p. 125-129.

8) V. ex. et. dela *Kemeter* și *Heser* (Hempel et. et. II, p. 113-114).

pordecarpatice dela *Krasnodubka* în *Ârva* (fig. 314)¹⁾, contemporan cu obiectele dela Fizeşul-Gherlu şi cu Villanova matură, e fără îndoială neputul din care s-a deriva tipul acesta de aur dela *Rukunac*, pe Tisa de sus, în Szabolcs (fig. 250), datat ca din sec. VI î. Chr.²⁾, deci de pe vremea dacilor, dar reprezentând o străveche artă locală, getică, al cărei centru eră în Ardeal.

Fig. 314 Torques de argint dela *Arvina Borke* în *Ârva*, după Hampel, *Bronzker*, III pl. CLXXXIV, fig. 1.

Fig. 315 Torques de argint din *Scln p. eif. Ardeul*, după I. Teodorescu în *AE*, XXIV 1904, p. 175.

Dimpotrivă, avem a ne gândi la Vestul celtic-illyric, a pînă şi itala, atunci când examinăm cercluri şi brătări, de bronz, ca acelea dela *Nagy-Gdy* în *Torontal*, cu motiful capetelor de păsări, aşă de familiar arte veneto-illyrice, şi lizat în suprafeţe cu totul geometrizzate (fig. 238). Cum am observat şi cînd prilej. Buletul e mai strâns legat cu SV decît vestul Dacien şi în special cadrul terului însuşi în *Deasemei* e de caracter exact, cu tot zigzagul şi punctele găsite pe capetele stilizate tot, aproximativ, zgomorli, acel fragment de *torques* de argint, găsit ardelean în *Săcăr*, pe care Ardeleanii şi publicat destul de sumar de I. Teodorescu (fig. 315)³⁾

¹⁾ La Hampel, loc. cit. III, pl. CLXXXIV, ca *Reinsche*, în *AE*, XIX 1896, p. 171.

²⁾ V. mai sus, cap. I, p. 7 şi cap. VI, p. 358.

³⁾ *AE*, XXIV 1904, p. 175.

Dealtfel ultimele două tipuri de colane străine de evoluția lor la, far trecerea dintre Hallstatt și La Tène. Ele înseamnă cu și fibulele «Celtosa», reluarea contactului cu Apusul din ce în ce mai celtizat și deci începutul vremilor nouă și în Dacia, un moment înfrățită oriental de Scythi.

Tot din al doilea hallstatt credem a fi și *torques* ul de argint dela *Sângarciu-Tălsedu*, în Tundla-Arieș, răsuțit, ca în vremea bronzului IV local, dar cu capetele frumoș stilizate în chip de leșede, pot fi vit clasificate motiv sudvestic *) fig. 212. Acest colan a fost găsit împreună cu mai multe obiecte de bronz. Lipsa de spirit istoric a descoperitorului ne lasă însă fără nici un amănunt asupra tipului etimologic al acestor obiecte, astfel încât datarea noastră e slăbită prin absența mijocului cel mai puternic de precizare: *medul* în care s'a făcut descrierea.

În loc intermediar între giragurile de perle (vezi mai sus) și colierele masive îl ocupă colierele cu paze în spirale tubulare (în fel de perle lung obținute prin răsucirea în spirală compactă pe un vârt saupire, a firului de metal de profil plan, convex, rotund sau unghiular). Nici această podoabă nu e o inovație a hallstattului «scythic». Ea se regăsește, la fel, în bronzul «getic» român **) și în catere moemănt «scythic» dela *Pychn* †) fig. 243. Și în acest caz hallstattul II getic e o perfecție continuare a civilizației mai vechi locale, în nu o formă orientală, străină.

Dar podoaba de corp cea mai frecventă și oarecum indispensabilă a fost în toate timpurile *brățura* (resp. inelele de picioare). Și asupra acestui ornament *stilul* și a exercitat cel mai activ și neîntrerupt evoluția sa. Am examinat mai sus într' un lung paragraf descrierile critice aurului în Dacia, în special pe baza femeilor brățărilor. Nu vom reveni acum asupra celor spuse, ci vom clasifica numai pe scurt tipurile de brățări din Dacia între 1000 și 700 î. Chr. indiferent de materialul în care erau făcute și de originile lor etnografice.

Cele mai vechi, încă din bronzul III, dar sensibil modificate în bronzul IV, și, prin excelență tipice pentru cultura getică, sunt brățările masive, foarte frecvent de aur, cu spirale la capete. Am descris mai sus, p. 325-344 evoluția lor dela tipurile *Firghia* spre tipul *Hellye*, adică dela ideea constructivă în *bară*, spre cea în *plăcuță* (cf. fig. 211, 218 sq.; 228 sq.)

*) I. Tégler, în *AE.* XXIII 1903, p. 304.

*) Cf. d. p. Harnpel *Bronzhor* III, p. CLXXXVIII.

†) Ruska, în *Dolgonosok*, IV 1913, p. 239.

Un alt tip, tot așa de vechiu, și continuând și în hallstattul I e acela tot de bară, deschisă, de obicei cu ornați prin gravuri lineare și puncte, și cu capetele turtite. O specie mai credincioasă formelor vechi ne apare (v. fig. 204, no. 2, cu 11 și 19) la *Spálnaca* (încă în bronz pur), o alta, cu modificări sudvestice, la *Firighiaz* (fig. 209).

Un al treilea e cel din *Ung și Bereg*, de bare goale pe dinlăuntru și împodobite cu proeminențe (fig. 316). Din acest tip care aparține încă bronzului IV, derivă tipul propriu hallstattian, dela *Hajdu-Szabolcs* (fig. 317), unde apare și un alt element, cel al brazelor transversale care vor duce la crearea unei alevărate roțițe de angrenaj (tipul *Atud*, fig. 246, hallstatt II). Dar acest element ornamental e vechiu: el apare la *Sărbuțu* în pendentivele fig. 216, poate cercei, posibil însă și de alt uz¹).

Un al patrulea tip e cel quasi-închis dela *Nagy-Gaj* în Torontal (fig. 238), ori cu totul închis, dela *Moșna* în Târnava-Mare (acesta de vor. fig. 237) cu o stilizare geometrică a motivului zoomorf, în special acela simbolic al capului de palinpedă. Acest tip este prin excelență hallstattian și s'a dezvoltat sub influența formelor italice, și în parte illyro-celtice.

Un al cincilea tip, închis, e acela părănd 1. Deriva din vechea brăpură masivă din epoca bronzului, de secțiune triunghiulară, cu gravuri lineare. De fapt e o formă nouă, tipic hallstattiană, analogă cu cele vechi (cf. Dechelette II 2, p. 833 sqq.) și arând motive ornamentale triunghiulare și romboidale străine de spiritul decorativ din bronz. Un frumos exemplar de acest tip ni

Fig. 316. Bătășiri de bronz din comitat. *Ung și Bereg*, după Hampel, *Bronzaker*, II, pl. CLXXVII

¹ Cf. o fază a evoluției acestui tip, de altfel bine documentat în bronzul ungaro-român, de răsărit cunoscut în bronzul IV târziu dela *Beaded* în Szabolcs, la Hampel, *Bronzaker* II, pl. CLVI, no. 20.

s-a păstrat dintr-un mormânt așă zis «scythic» dela *Lina* (fig. 246, no. 2).

Din acelaș mormânt avem un al șaselea tip, iarăși de caracter vestig. închis, de aspectul unei roate dintate (fig. 246, no. 1).

În sfârșit un al șaptelea tip, acesta special «scythic» și, după cum am arătat și mai sus, găsit în morminte chiar cu înfrământare de cerce,

e acela al unei simple sârme de bronz, groasă de ca. 2 mm. îndoit în cerc deschis, și cu capetele terminate în conuri, — un motiv tipic și în N Alpilor pentru brățările massive târzii hallstattiene cu capetele în butoni conformi²⁾, dar astfel neconstituind o înrudire mai apropiată cu brățările acestes din Dacia. În adevăr, întocmai ca și oglinzile, ori figurinele de

Fig. 247. Brățări de bronz: (a) de morm. (b) dela *Hajdu Vas* (vezi tip Halbaș) (după *IF* XVIII 1885, p. 44)

animale de pe clopoten scythici, ori săgețile și spelele scythice, așa și aceste brățări se găsesc exclusiv în legătură cu Iranienii din Dacia, fie la *T. Mureșului*, fie la *Pich*, ori amreca. E probabil că a o formă pe care au adus-o cu ei din Rusia sudică. Dar ceea ce e tot așa de caracteristic, e că aceste brățări nu se găsesc nicăieri în legătură cu populația locală și nu dau naștere nici unui tip La Tène din c. Pe când dinpotea să alce efectele ale hallstattului «scythic», de fapt getic, vor fi roștiri care și mai târziu cum vom vedea mai jos, la examinarea culturii La Tène³⁾.

Trebuie deci să repetăm și cu prilejul trecerii în revistă a tipurilor de brățări getice dintre 1000 și 500 a. Chr. ceea ce am accentuat mereu, mai sus, perfectă continuitate cu civilizația locală, străveche, a bronzului, și cu civilizația vestică, a Italiei și a Europei centrale. Nu e întru totul corect bronzului IV și cel al La Tène-ului II nici un brățar, dar

²⁾ Diebelotte II, p. 832, cu fig. 137, n. 3.

³⁾ Nu e necesar să ne curcubim după în Vest, brățări de fier, după de siguranță că nu s-a găsit nici unul.

formele pot fi de după 1000, deasemăbinate, vor fi totuși o simplă evoluție și complet reactivitate ale marilor vechi.

Porcând dela curiosul pasaj în Herodot, privitor la bogăția în aur a *Λαθύριαι*, d-ls p. arheologu c. Nagy ori Marton au încercat să elucideze ca scythici diferite trezore din Dacia în frunte cu cele *scythici Landhaus o Gyoma*. Totuși când am examinat solurile, însăși p. și s. q. p. au dat un număr scythice, mai pasivitate scythice, etc. și călăre clinic-p. etc. De f. p. De a nu prezintă corpul p. etc. un spend. uca. la t. u. la s. cl. a r. cr. u. a. a. c. u. m. scythice din N. Marii Nept. Nic. u. m. u. r. u. p. o. b. a. r. e. de argint și aur, așa cum s. a. p. a. s. t. m. Rusa și s. u. n. i. a. Bulgaria, în r. a. m. u. n. t. i. l. e. s. i. g. e. a. l. e. p. e. d. o. l. o. Mai mult, cl. a. r. f. o. r. m. a. r. e. l. g. r. e. c. e. s. t. p. a. r. e. s. i. n. t. e. în r. p. o. k. a. scythice a Dacia. Dacia fa. c. u. m. stărsit ab. o. r. i. n. t. i. e. de plăcuțe de argint dela Cr. a. r. o. v. a. a. p. l. e. c. de armament. d. i. s. c. u. s. i. o. n. e. la Berlin, și care sunt ab. o. r. i. n. t. i. e. cu cele tot de argint dela Kram. o. v. i. t. s. k. pe Nipru ¹⁾, după care se poate vedea din corp. r. a. t. i. o. n. e. fig. 252 cu 254, au ne. c. e. s. t. r. a. m. e. de cât uoară sper. u. t. a. a. r. o. s. c. o. p. a. r. i. i. v. i. o. a. r. e. în n. e. m. u. n. a. s. t. u. r. a. m. u. d. i. n. Moldova, Muntenia și D. b. r. e. g. e. a, ca care s. a. n. e. m. a. n. g. i. e. n. de străvia actuală în orice fel de m. a. r. t. u. r. i. m. u. bogate scythice.

Am încercat să scriu în cap. 1, o serie de aspecte ale vieții scythice din Dacia aducând și materialul corporativ necesar pentru fixarea legăturilor dintre civilizații prin. n. a. d. e. l. i. n. o. r. s. i. c. e. a. d. i. n. Rusa sudică, resp. dela Asia-Mică. Dar din la s. d. o. n. e. l. a. o. p. a. r. t. e. câteva întrebări și discuții de moment, care se potea arunca o lumină particulară asupra unor anume aspecte în viața genetică însăși.

S. s. t. u. e. ²⁾ că printre caracteristicile fixate scythice a. a. a. p. l. a. c. h. și p. a. l. l. e. t. e. l. e. de aur, o. f. f. o. r. m. e. de for. d. e. aur, cu care s. a. n. e. p. o. s. t. i. b. i. a. r. a. h. a. n. e. l. e, ca. s. u. n. d. pe ele. c. e. s. t. e. f. i. c. e. și a. n. u. m. e. a. d. e. s. c. a. a. c. o. r. i. n. t. o. l. d. i. n. cu tot. l. p. e. s. a. t. u. r. a. sub. t. b. o. g. a. t. a. d. e. c. o. r. a. p. i. e. m. e. t. a. l. e. A. v. e. n. s. i. d. i. n. Dacia g. a. t. i. e. l. e. t. o. t. de aur. C. u. n. e. c. a. r. a. c. t. e. r. i. s. t. i. c. e.?

C. r. i. s. t. o. r. a. n. d. a. t. s. i. n. t. o. a. t. e. f. o. l. e. de aur - p. l. a. c. e. c. r. i. c. o. n. v. e. x. e. - p. r. e. v. a. z. u. t. e. cu g. a. u. n. l. a. t. e. r. a. l. e, d. r. e. p. t. a. p. l. e. c. de n. a. v. e. d. e. c. i. d. e. l. a *Smig* și *Tu. f. i. l. i. z.*, c. a. s. i. d. e. l. a *Ullara*, d. e. l. a *Carant* c. a. s. i. d. e. l. a *Baba-Ielche*, și tot așa

¹⁾ Cf. la Minns, o. c. p. 168 și 187 cu p. 267.

²⁾ Minns, o. c. p. 162 și încă o mulțime de alte locuri, notate om. e. în indice la p. 709, sub *plates in scythic dress*.

comurile de tablă d. bronz dela *Špaldnava*¹⁾ în Alba de Jos, dela *Petsag* în Aues²⁾, dela *I-Mu-gulm*³⁾, etc., și găsit în necropolele din aceste ornamente au fost orientați. Dimpotrivă ele sunt gaterice pentru bronzul IV unușor mai și sunt ca acele a capitelului atât ca formă cât și ca viz. *anterioare* *nașii* *Scythilor* *la* *est*. Dacă deci, în afară de aceste, ele au fost puse și pe stof, acesta nu a fost la nicio modal. scythică, ci mai veche (deci vorba etnografică, și *getica* (cum în Vest-e d. p. în com. Zila și în de *sager illyrică*)).

În adevăr aplicele de aur cu cari Scythii își împodobeau hainele, și anume de potrivă, făcându-le ca și temele (caracternele primărilor) și bronz, exact ca în Dacia bronzului IV), erau cunoscute mai ales pe marginea facială bordură, dar adesea și în câmpul liber al sticlei și aveau forme și motive foarte variate, fiind însă îndeobște ilustrate în repousse cu figuri de caracter religios, cu *motive zoomorfe* și cu desene convenționale ca palmete, rozete și edini de lili⁴⁾. Exemple de astfel de aplice pe haine se pot vedea la Munns, *Scythians and Greeks*, pp. 158, 176, 184, 192, 197, 208, etc. Ele sunt foarte adesea patultere, mai cu totuși ca în Dacia. În unele caz ele au motive caracteristice scythice, ca acela al creștului culcat, sau cum îl găsim în plac etelele aur cunoscute pe vâful de cap dela *Sinirka* în gub. Kiev⁵⁾ și rămase în *stuf*, lupte de țesta mortuilor, ori splendide scene pre-co-scythice, ca la *Kul-Oba*⁶⁾. Nimic din toate aceste motive pe aplicele din Dacia. În general ele sunt rotunde ori ovale și împodobite doară cu cureauă de perle împrejurul unui buton reliefat central, sau, cel mult, ca la *Tu-faku*, și cu spiralele caracteristice la noi noastre carpatice (fig. 267). În ce privește aplicele de aur convexe dela *Uthua*, ele prezintă sau pot avea în linii punctate de tradiție a creștului vest-dac (volute sau spirale), sau reminiscențe sudice și vestice (mycenice și illyrice), sau, direct, motive identic utilizate ca în hallstatul din Bosnia (figurile de cap afonțite de pe discul convex reproduș și de Hoernes⁷⁾, cari se

¹⁾ Hapgood, *Bronzes* II, pl. CXLIX, n. 12.

²⁾ *Ibid.*, pl. CLXV, no. 12.

³⁾ *Ibid.*, vol. III, pl. CCXXIV, no. 14.

⁴⁾ Munns, *o. c.*, p. 62.

⁵⁾ *Ibid.*, p. 192.

⁶⁾ P. 197. Cf. la noi pl. XXIV fig. 2 scene adică Maru Zețe.

⁷⁾ Hoernes-Menghin, p. 549. Alfel vezi mai sus, p. 323.

În podu-ba I-bi se găsește într-un mormânt din timpul neagraților la *Pavlov* (Hoes, fig. 218, pentru a vedea că în sec. IV a. Chr. ne aflăm încă în tranziția între greco-scythică, în care atunci când tehnica e mai cunoscând orientala, nu vine decât în sec. IV p. Chr. orientalismul biruiește totuși și până la unele opere de artă ale vremii trebuie să mergem în Persia, Turkestan și Siberia).

În ase avem a vedea vasul de pământ dela *Muhipuzata* în Borsod, de artă locală, pătrunzătoare de cea greco-scythică dela sfârșitul halstattian (fig. 268), atunci când n. găsim la *Vruchank* stratișul din vremea scythică, în jur. (a Minns, p. 235); aceeași motive de inspirație revin în cele două epoci de artă greco-iraniană, din vremea cea primă, cea scythică (pe baza veche iranică) și apoi cea a rășanet local, cea sarmatică, rășanată prin elemente autentice din Asia, s'a întins peste tot delinind o întreaga perioadă a culturii europene.

Pe p. 18, în fig. 2 de
măsură a lui Minns
într-un loc al an-
tichității la *Pavlov* în
Hoes, dela Hoesel,
în *AE*. X, 1896, p. 87.
fig. 4.

Din morm. încă o serie de obiecte scythices aproape caracteristice pentru halstattul II getic. Sunt unele pirale deschise, de bronz și de electrum găsite destul de frecvent în Dacia și în Ungaria, t. c. cetele, fecu cristăluți transversale dese (v. fig. 319), și genul cerceilor dela *Sîrbișu* (fig. 216), și ca unul din capete atârnat adesea în

chip de protomă de aurul fantastic, a dăru, s. c. p. etc.¹⁾.

Ora, cunoaștem astăzi de bestii, spărioase totuși din lumea cimmero-scythică, înțelele de electrum dela *Pîlm* (fig. 319, nr. 14) și cu analogiile în protonarele dela *Minns* (Minns, p. 244), dela *Anabro* (p. 258). Din tezaurul de pe *Oxus* (p. 250) dela *Susa* (p. 271) și în general din derivatele turano-siberiene ale monstrilor străvechi europeni, aici, izvorul tuturor celor următori (cf. Minns, p. 280, cu *Schäfer Andrae*, *Die Kunst des alten Orients*, Berlin 1925, p. 503, 536-555).

Nici acest element n'a rămas necunoscut în Dacia. Probabil în halstattul II după modelele orientale, a fost compas standardul dacic, cu

¹⁾ Cf. pentru melicula electrum dela *Pîlm*, bar. *Nyáry* a lui *Andrae*, în *AE* III 1872, p. 147-148 fig. 6, 7, 8, — iar pentru cetelele electrum dela *Reckenke*, în *AE*. XVII 1897, p. 23.

zilor cu ghiră căscată, pe care-l găsim din vreme în vreme reprezentat pe monumete, atât la caracter pe fin deptele lui Trebur ca Dacia, pe colierul trahană v. fig. 159 sup. XVII fig. 2) cât și de caracter românesc la aerul thracilor din arealul de lapă v. pl. XVII fig. 1 și II fig. 1, în IE XVII 1903 p. 327-394 etc. — Iar cât privește mot-volșagii, ei propriu-zis, din cutare riel spiră scythică, a căia viață extrem de activă în

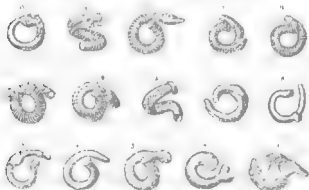

Fig. 119. Treizece desene de brățări scythice, din d. R. Bencke, ap. Ungvári, considerate ca succesiune de motive scythice, la Bencke, în IE XVII 1896, p. 23.

La Tene-ul mai târziu, când *teutones de argint durce* devin prin bogăția lor un adevărat simbol al vechii înfiorări a zătrezării din Franza IV — hallstatt I și da, începem a ne hallstaturii II.

Dau potrivă nouă teoglinzilor de oțel iziști scythici (v. pl. XXIV fig. 1 și 2), nici în general nu înțelegem statură animalier scythică — și cum îl întâlnim pe el și în de car și în figurile de la Bucaresti și din Arceal (v. mai sus, fig. 10 sup.) — n'a creat un curent în Dacia. Deprinsă din străvechi timpuri cu stilul geometric, — despartită cu o înțelegere decorativă figurativă, umane și zoomorfe din hallstatt I, — adăvește, totuși prin năvala scythică, — un trăsătură după biruire și asimilarea beythilor în cercul de influență celui, — și și geometrizară și abstract, dușman și el al naturalismului. — Geop. din Carpați vor răni încă ne-arași de curentul sindu — antropomorf și zoomorf, fie greco-scythic, fie greco-illyric, fie greco-italic, astfel încât produsele lor sculpturale

din epoca romană se vor resimți de această străveche necunoștință și înstrăinare față de legile de expresie ale plasticului viu.

Să examinăm deci acum în scurt, ca încheiere a studiului de detaliu, de mai sus, care e înfățișarea generală a culturii din Dacia între 1000 și 300 a. Chr., dăruind o idee local de ce e influență străină.

Locuitorii Daciei sunt în Br. IV (II-1) și H-11 continuatori direcți, ca neam și ocupați ai locuitorilor din Br. III. Oriunde s-au făcut cercetări intensive, în Solnoc-Hobăca, în Sălcuța, în Bibor, în Treș-Seacăne, în Banat etc., pretutindeni vedem că Dacia este *foarte intens locuită* în perioadele III-a și a IV-a a bronzului. Principala ocupație este agricultura. Foarte activă a trebuit apoi să fie și vîntătoria, și animale aproape exclusiv carame (transformată în bronz) și aurului. Argintul nu prea deosebi un rol șters. Fierul nu atât. Studiul așezărilor din bronzul IV ne arată că ele sunt o simplă prelungire a aceluia din bronzul III. Deci între anii 1400 și 700 a. Chr. nu a fost nici o turbare mai mare în Dacia și viața locală a înflorit nesupărută, dăruind la o bună stare generală și la o mare creștere a populației. Venirea Saxtilor la a 700 a. avea urmări foarte păgubitoare: dacă n'au putut schimba cultura indigenă ei s'au împotrivă ei, le-a fost ei treptat desnați naizati, în schimb prin prădările lor dela început și apoi prin gospodăria lor nomadă îndelungată au turburat și sârăcit influențarea vită agricolă pe care o găseră aici.

Așezările din Dacia între 1000 și 300 a. Chr. sunt de două feluri: *Burguri*, pe înălțimi ori în prazile apărte naturale prin cursurile ape, ori mari șanțuri naturale, și *sate*. *Burgurile* au un inventar mai bogat și alina: mult metal și frumoasă ceramică, de tipuri totdeauna caracteristice pentru ultima modă dominantă. *Satele* au un inventar sărac: metal aproape deloc, iar ceramică de o foarte încăpățănată tendință conservativă, cu elemente neolitice păstrate chiar peste epoca noastră până în a doua perioadă a fierului. Aceasta din urmă împrejurare face foarte grea caracterizarea și datarea *satelor* din bronzul IV și hallstattul II, deoarece ne aflăm cu resturile lor de cultură într'un fel de perpetuu ex primitiv, foarte încet și puțin evoluat, așa încât numai grație exemplarelor adesea izolate de *tip nou* avem puțința de a ști că am trecut de vremea mai veche a bronzului. Acolo unde întâmplarea săpăturii nu ne dă și aceste tipuri nouă (d. p. forme v. Ilanoviciene), rămânem extrem de încurcați în ce privește data mai precisă.

„Bunghi le locuie de comina loca și oartaru bu per a” — fetele destul de numeroase. O statistică a lor nu există însă, cercetătorii pe teren fiind până astăzi mărginiți numai la câteva localități cunoscute, fie în Ardeal, fie în Vechiul Regat. Multimea varietăților de lanțuri și spadelor și pușcălelor de bronz găsite în „depozitele” de bronz din Dacia ne face să presupunem o *clasă a războaielor* destul de numeroasă în Dacia bronzului IV. După dese perioade până azi cel puțin, încă izolate, se învânteau la războaiele de luptă și se apleau de lăbură cu săbii, *plutoșe, cufare și cununde*. Până la venirea secolului locuitorii Daciei nu învânteau a călări săceta, deși această armă le fusese bine cunoscută în vremurile vechi. Se pare însă că vremea de culminare a înfloririi a lăburilor II, III și IV, schimbase totul de lăbură și în pământ noastră. Posibil însă ca *gladii* să se lăptănuie departe cu săgeți cu vârful de *stlex*, alături de *domini* care lăptănuie cu arme de metal, lancea și spada, și exclusiv în atacul corp la corp. Nu avem încă material suficient *in situ* (singurul utilizabil), spre a ne putea pronunța cu probabilitate.

Totuși, cu atâtă frecvență a armelor în depozitele de bronz din Dacia, se pare că războaiele nu erau prea pustitoare și nu împiedecau nici circulația comerțului într-un chip mai serios. În adevăr tot *bronzul IV dacie* nu e altceva — ca aspect cultural — decât un *hallstatt I sui generis*. Toate formele importante ale civilizației italice și veneto-illyrice ale *hallstattului I* apar și în Dacia, fabricate autentice sud-estice, aduse prin comerț la noi și chiar dincolo, în Galatia și Podolia, se găsesc în ruine și în depozite la un loc cu produsele industriei locale. Invers, fabricate locale — în special podnoabele de nuc specifice lumii noastre — se constată în număr însemnat răspândite până în Marea Baltică. Putem chiar identifica principalele drumuri și răspântii — valea Danubiu, Mureșului și Someșului — cele două din urmă de legătură spre SV, cea din urmă, spre NV, de racordare, de o parte cu drumul peste pasul de Slovacia spre Nistru, iar de alta peste cele două pasuri spre Elba și Vistula. Mari răspântii comercial-culturale sunt: Banatul, în Miazăzi, — Elba cu pînă la Tisa și dincolo, în Nord, — Tara Securilor cu văile de sus ale Mureșului și Oltului, în Răsărit. La aceste răspântii adunarea de bogății din toate direcțiile a dat naștere unei înfloriri economice cu totul excepțională, lucru care se documentează: de o parte prin mulțimea, de alta prin varietatea obiectelor descoperite.

Ca și clasa țărănească, *aristocrații* din Daia bronzului IV, și chiar din Hallstattul II, după verbul Savițchi, *se pofățeau de aur, de argint*. Pozițiile și vasele de ceramice din Daia înfățișează exclusiv activitatea principalilor locuitori, sunt o continuare stilistică a ceramicii și a tradiției bronzului mai veche, tocmai pe brăzările de aur de la Vințușiază au fost fals dateate ca mai recente decât bronzul IV pentru că au o structură oarecum arcaică a formelor. Acesta conservat și azi se datuiește constituirea unei *arte a arărilor specifice dacilor*, ale cărei prelungiri și influențe se întind până foarte departe și până adânc în epoca scythică, de jur împrejurul masivului carpatic.

Portul bărbătesc și femeiesc, cel puțin la cei bogați, e de o rară solemnitate și de un tact foarte ceremonial, chiar atunci când metalul întruchunătat pentru creșterea etichetei decorative nu e aurul, ci numai bronzul. Nu numai obiectele brățării și inele de picioare, cercei și inele, coliere bărbătești și femeiești, dar extrem de variate ne de păr și de haine, fibule enorme, diademe și, mai presus de toate, aphișe și pendulitive cusate pe haine, fixate pe cingătoare, atârnă la 20 cm., pe pieptare și pe curele de tot felul, împodobite pe oamici cu orozulul IV și, în parte, cât a permis nenorocirea scythică, ai hallstattului II. Evident aceste exhibiții de lux și vanitate aveau neven de un mediu apropiat, ca și în Creta și în Mykene, ulmăre strălucitoare, bandele și ceremonii în onorarea zeilor, trelăta să adune împreună pe împodobiți feudați geți spre a se aduna și a avea recepții. Lor principele la curtea cărora se adunau, trelăta ei însuși să dovedească excelența sa prin podobe încă mai bogate ca ale oaspetilor săi. Au, avem de pildă a ni-l închipui pe acel feudal fastuos din ținutul *Tres-Sonne* îmbrăcat în haine presărate cu discuri convexe de aur și, care în burgul său de sub munte dăduse la solenități *shakbarmentul* său de gardă, făcând *la haine shaches d'armes (icuri) murele de aur*, ori pe celălalt feudal din ținutul Bihorului, care întrebuința la banchete tose în întregire *de aur*.

Se înțelege astfel ușor de ce răzastern de chiește frumoase de bronz fabricate în Italia s'au găsit până în ceruri Carpaților, aducând aici și inele și căldărușele lor împodobite și cu ornate geometrice adreprese și cu simonice solare ale religiei general răspândite în Europa centrală și vestică pentru Awoles-Hyperboreia, *scad Brăduț, la Gătești, la Albu Iulia, la Lizeșul-Gorului*, etc., ori cipele lor elegante ca la *Lizeșul-Gherlu*, ori carele minunate de luptă ca la *Arcușu*, ori

colțurile și altele care s-au păstrat subtile cu artene, dar în Dacia total necunoscute, etc. etc. (Dacă se deosebește, numărul și cu gust pentru frumusețe, ca însăși patina și a mai variate și subtile, etc. de orășele originare, exclusiv și etnice, prima cu plăcere și plătină, dar și în caz de belșug pe scopul și precursori, etc. etc. *negotatiles Italicae* și *citra Roma negotatiles Italiae consistentes*, cari cu vreo 700-800 ani mai târziu vor cuprinde lumina. Meșterarii cu *collegi* lor așezare într-o străină și barbari până în tîndul Asiei Mici, Creta, etc. și Galiei și cari, etc. etc. mai puțin, vor regăsi și dintr-un timp pierdut, al Daciei la cartea lui Bithysta, lui Cotiso, lui Dacicus, lui Duras, etc. lui Decedus).

«Nobis» și «munia», totuși despotivă după străvechul și monogam-pent, și arde, și răsărit, și le înmărmăntau cenușă în cimetire comune — «câmpuri de cimetire» — înzolate — într-un suror de despezi — închi-zându-le într-o mormână cupă însoțită pe moarte — de sigiliu pentru a avea ca ce-bea la barăntul din cer și zeu — și o creatură făcând pereche cupă — făcând cală pentru a primi pe ea demnitatea divină. Pe rugul care arde moartea se mutaușeră adesea lucruri scumpe și podușe de aur, din cari cătesedă și se desceperă în fragmente în cenușa morții. Și arheologia nu ne-a dat până acum înrădăcinate emoționale — dar istoria ne încredințează, că pe rugul cărbunilor nu odată se arde de vie și seșia, pentru a se arde fără întârziere în cer.

Monumente numeroase s-au dat din bronzul IV cat și din halstattul II re documentează și în Dacia cultul soarelui, cultul cu cazan de sacrificiu și cultul cu pușcă peșteră de la bade (p-săria sacră a lui Apollo) găsit în părțile *Ordina*, bura și în gîștă în părțile *Saturnului* — mureșele și cîrmarierile, înșelate înzinate, dela *Isidori-Giștă*, dela *And*, dela *Komara*, etc., purtate ca pendentive ipso-pentice, și gravate pe cîrmarile de bronz, ca la *Gustava*, etc. făcînd întrebuințare a *cercuș* de pe le în propriul unui buton central pe p-sărie de aur și bronz, etc., etc., spre a nu mai vorbi de vreo cîrmară pentice de cruce, și pendentivele și gravurile ei se arde dublu, de gravurile cu cîrmară pentice. Soarele și dactilele și cîrmarile. Dactilele se pe vasele originare și vestice dela noi. Totuși aceste dactile arată că sînt lui și dar nu putea fi indiferent Götter și zori, că-l acceptau și-l repetau și ingri. Dar în ornamentele și zori se span încă mai mult decît atîta. Fragmentul acestor și cîrmară și cîrmară în Asia și zori și prein cîrmară, de caracter Iunios. Soarele. Lui *Uthra* și cîrmară la țară și femeie pe *Amur*. Dar în Sudul Rusiei și gășeră pe

mare, străvechea divinitate feminină vineuteriană, *prindevutofrand*, a producătorii a toată, a creşterii, a *măntuirii* (1), iar în partea nua cu băutura sa ră pe care ea vecinic o ţine în cupa a dăruirii patărilor era cu artele maninantea peptablu (mă din Troa II - cf. Howmes, o. c., p. 361, fig. 7) - asa cum o vedem pe atâtea reprezentări cari Sudul Rusiei (bibl. mai sus, în c. p. I şi cf. p. 164) şi se dăseră robii ei, iar aceeaşi străveche divinitate feminină dăduise şi în tot neoliticul şi eneoliticul Daciei şi urme ale cultului ei trăiau încă pretutinduri în tinutul thracic căci ea era *Diana Regina*. Pretutinderi în asociările premetalece găsim nenumăratele ei îngrubi, ea continuă a trăi şi în vremea bronzului şi nu a murit încă până azi, ci numai a devenit «Mama Domniilor». Or, atât că, în morimante de schimbare, deci scythice, la *Had*, ca şi la *Pachy* (v. fig. 247 şi 242) vedem că pe înfruntarea stultă - fost - se zădărnicea o sară cu alte patru ceteci în cerce pe uarginta ei. La scytholul acesta apăsătoare m. e. specific scythic, circumstanţial dacic şi european centr. I. Nu se pare a surprinde unul dintre momentele exotismului Agathysle - dela scythism (mă înbunătă) spre getism (cult al cerului, reţezat prin nota sara) - Sima, din textele că Zalmoxis e zeul *luminei* şi ca Getii trag ei sacrificii (suntem - ca Herodot - după venirea Scythol e *atragi* în Dacia) în cer anului cănu e înfruntă, şi se aputa zeului săpteci să alunge dăruiri întunece curătesc d. faţa (v. mai sus, p. 151 - 153). Alături de un inventar depozitelor s. morimtelor, că simbolele solare sudvestice şi vestice nu erau refuzate nici de Geti, ba chiar nici de Scythi, de pe Mureş, cari treptat se getizau.

Şi totuşi faţă de bogăţia de reliefuri arheologice privitoare la cultul «Materi Zeitei» şi al animalelor sacre, pe care-l găsim în eneoliticul dacic (idoli, «carne de consacrare», mese şi scaune ca în obiectele ai banchetului divin ca Zen sau pănteni, etc.), bronzul IV şi hallstattul II getic e relativ sărac în mărturii arheologice. Fără fel de vreme *anachronud*, încă nău s. proaspăt indoeuropeană. Zeului nou, se dă o imagine de cult antropomorfă, aşă după cum omul care o are, şi-o dăruie la moarte prin foc, spre a se putea din nou diviniza. Concluziile toate mai sus în cap. III asupra religiei getice, ca fiind o religie nordică iraniană, se confirmă deplin prin resturile arheologice.

Dacă năvălirile iranene împiedecă timp de vreun secol şi jumătate (VII - VI, 1), legăturile pe vremuri aşă de intense cu Vestul, în schimbul în Dacia nu e nici o soluţie de continuitate între hallstattul I (bronz IV)

și halbitații II, și anume, mai ales în cultura rurală a sîtelor *Nobilii* e cîmpul — aa sîcîrit — o parte căzută în lapte, cri prălat și robu, gîta, sei rărași, în orice caz, sîrîcîti. Deaceia halbitații II dacici e ipost de mîrtuiri, de ineri arte industriale de lax, importate ca pe vremea din SV italo-silvici. Doar câteva lucruri arhaice grecoști. Dar mușine, și verite pe la Răsărit, prin Scythi. Totu — solubinea cîrăci mî pîre. La Tene al a va revedea în întreaga ei veche putere, bogăție și mîre de strălucire reprezentativă — va fi epoca *branzelor de argint* dacice, a burgurilor de piatră pe văfurile mîmpilor, etc. În schimb *intile* par a-și fi continuat fără nici o tulburare viața lor crămite și sub stăpîntorii se ur timp veniți din Răsărit. Ceramica populară din talstut III e o continuare bine asigurată a ceramicii din bronzul IV, iar ceramica din La Tène-ul getic e o linie pe și variată dezvoltare a unor tipuri hal-stattice generale bine cunoscute în Italia și Alpi, până în vâlca Dunării de Jos și în fundul Carpaților nord-estici. Foriele crămate născute în halstattul nostru prin imitarea unor tipuri *merilice* venite din Vest se perfecționează și se popularizează în La Tène acatînd o *fiat* specifică getică a acestei culturi de origine greco-celtică, occidentală.

Cît privește pe *Scythi* cari treptat sunt asimilați ori alungați, prea puțin se mai rădînceșea ei ca amintire în vremile următoare: protomele de aur ale fantastice la *podouete* de metal prețios și poate și la *stunardich* dacice, o mai mare accentuare a cultului «Marei Zeitei», de sigur *amete* scythice, și anume prăcelele de tactica și sîrîgîr, dat fundul *arcipîr calibri* pe cari i întroacă și Geții și organizatori lor militari, în stărgît mîrele clămente noi), solare, în cultul tiranic al zeilor cavaleri. Dar toate aceste aporturi scythice sunt vizibile monumental abia în La Tène și în vremea romană. Prin armare va fi să revenim asupra lor la locul cuvenit.

Că acestea trecem la a doua parte a capitoului VI *La Tène-ul getic*.

În anul 335 a. Chr., cînd Alexandru cel Mare trecuse Dunărea la Gîtu din câmpia năuntea¹⁾, printre solile vecinilor direct interesați de amestecul Macedoncanului în treburile dela Dunărea de Jos, venea să l salte la întoarcerea lui spre casă, era și una dela «*Calpi* lo-

¹⁾ V. mare sus, cap. II, p. 43-44.

cunoscători la găsitul ionice, apoi la Aetatei I. În orice caz, odată cu cea mai mare importanță s-a câștigat mai sigur că este vorba de un contemporan, martor ocular al evenimentelor. Prețiosos îl luăm pe Nuabia dela 280 a. Chr. încă o dată, care începe pe termenul evoluției IV-lea a Chr. influența celtică la Gesta din Dacia a putut tracta va. Dacă deci nu susănuat ca punct de p'ecare și cele de-a doua vârstă a f'etului atot 300 a. Chr. nu am înțeles să ante p'iu, ca mai degrabă să postp'iuem prudent începăturile epocii La Tène la 1 dată când n'ar mai putea fi mai discut'ie despre existența ei absolut sigură pe teritoriul Daciei.

E caracteristic în această privință că Paul Reinecke, pornind dela un punct de vedere pur științific, constată existența primei perioade La Tène 400--300 a. Chr. (deci La Tène B) atât la *Siedrig* în Occident, cât și la *Prejmer* (Ertelaa lângă *Brasov* și la *Wersal* de lângă *Kopce*) în prima și al treilea loc ap'ă tîbulele din La Tène alvech' găsite acolo, în al doilea după obiectele dintr'un normant (Iose) a marelui din Sibiu. La răsărit, resturi de cer, ceramici de lutoc și de toate resturi de spede, etc. 12). Cu atât mai mult deci vorbim despre constatarea a resturi La Tène din secol IV a Chr. atât în V Dacia, în câmpia Iose, cât și în S. C., în câmpul Danubiu. Cât privește NV regiunea până dinspre Muncaciuni a cunoscut și mai sus p. 298, că a trebuit să cunoască pe Celți încă dela începăturile La Tène din prima 3).

Totul ar fi o grosală să trecem Dacia purtătoare de h'arozii centrale care au cunoscut despotrivă toate per'adele și de-a doua epocă a fierului. Cercul de fier celtic 4) str'ans c'ă se afla pe cel c'ă v'ale, carpată locuit de Ge'ci, de-abia în epoca secol III a Chr. 5) Și în Dacia, ca și în Cehoslovacia și Iugoslavia, 6) și într'ele mai p'ate 7) Ungarie. La Tène c'ă este intens activ de-abia c'ă de-a doua pe tot a la 1, c'ă 300 a. Chr. (Reinecke: La Tène C) 9).

12) D'acum la *Archiv für die Kunde des Mittelalters* în 1901, cap. II p. 165 și 166.

9) Paul de la Cour, *Les Keltiques en La Tène* (*Denkmäler der Eisenzeit*), de *Open de Festschrift zur Feier der fünfzigsten Heftung des Jahres* vom *Centralblatt für die Kunde des Mittelalters*, Mainz 1902, p. 61.

3) Într'aceia la *Die Welt, nach* în secolul III a Chr. epocă La Tène, urmând ca în La Tène I A la Reinecke *loc. cit.* p. 68 și p. 69 unde la Tène în sensul de secol dela Halstatt albură spre sfârșitul La Tène din 1).

4) C'ă în a secol cap. II, p. 64 și 101.

5) Cf. De la Cour *loc. cit.* II p. 919 și p. 925. Vom reveni mai jos cu amănunț

[illegible]

Și încă un lucru trebuie accentuat încă de la început: a atribui călărie la țene din Dacia unei populații celtice, cât posibil înainte de a se cunoaște efectivul număr de așezări la țene prea de pe totă așezarea Daciei astăzi însă când tot mai puțin de la lipsa acestor obiecte găsite de pui tuzeni, și după căsătorii și căsătorii de pe totu, trebuie să înțelegem alevărate stăruie de la țene, care e însă înțelegem cu aceeași înțelegere pur germane în N. totuș purtând de forme de cultură dar totuși de populație ce e în Dacia înțelegem, înțelegem dinsoa IV, de pur împrejur de neamuri celtice care nu numai înțelegem pe aici, ci și înțelegem stăruie, pentru a fi așezări purtând căpănte

1. Pentru anul 2015, pe baza rezultatelor la testul de evaluare, s-a constatat că o parte din elevii care au participat la concursul de admitere la Liceul de Arte din Râmnicu Vâlcea, nu au fost prezenți la examenul de admitere.

^{b)} In *Isotia longirostris* marea de Angherp, delta razei Mărușii (1904), p. 71.
unde s-a găsit și un al II-lea tip care are forma par de marea type
și este caracterizată cu valoare de subspecie.

și petizate (v. mai sus cap. II și V), au primit cu aceeași stăpânire și chiar într-o măsură largă născută ca pe vremuri fabricatele italice și alpine, cum sunt celele industriale celtice, în care se vedea expresia unor tendințe spirituale mult mai înaintate cu cele proprii lor, decât ar fi putut eventual fi produsele industriilor grecești. Astfel geom. etrismul getic se fortifică prin cel celtic și nu e expus la ispitele autosp. norplismului și ze-morphismului, naturalist, clement precoceltic. Dacă își creșterea, ca și în mileniul I și II, așa și în cursul La Tène-ului, un stil artistic-industrial propriu. Bazele acestor stiluri sunt cele tracofonice indigene încă din vârstă bronzului, atât ca forme cât și ca decor; destășurările noului stil sunt însă evident expresia unor vremi schimbate și a unor influențe proaspete.

Cât privește cultura grecească, a cărei presunse asupra Daciei, del. Alexandru cel Mare începe, devenise din ce în ce mai energică, luând până și calea cuceririlor războinice în stânga Dunării: ex. a tot în clip natural redusă prin rezistența getică la un rol aproape numai economic, putând fi transmisă excl. sau parțial prin negustori greci veniți la noi, și nu a putut exercita și o acțiune politică și națională, printr-o stăpânire efectivă. Centrul de operațiune grecesc fiind prea slab, la Pontul Euxin, ori prea depărtat, în Macedonia sau Asia Mică.

Așa se explică de ce Dacia române și aproape în tot cursul vârstei a doua a fierului o țară legată de viața Europei centrale, cu orientare spre Vest, i.e. mersul birurilor al *Hellensmulu*, care transformă întreg Răsăritul și Sudul, se oprește neputincios la Dunăre, lăsând toată regiunea etn. dintre Dunărea mijlocie, Elba de Sus și Dunărea de Jos, cu centrul în cadrilateral muntos transilv., în zona *Celtromum*.

Paul Reinecke examinând începuturile La Tène-ului în «Ungaria»¹⁾ arată introductiv că în afară de Pannonia, nu apar monumente reduse din cea mai veche perioadă La Tène decât în regiuni răzlețe din N și S Ardealului; că elementele mai vechi din așa zisele eteaze de argint aparțin La Tène-ului mijlociu și sunt de datat către a. 200 a. Chr.; că multe comori de monete celtice aparțin ultimului La Tène și că Celtii sunt mereu localnici în părțile de sus ale Tisei, în specia. în regiunea Măraciului, unde descoperirile făcute de Lehotzky²⁾ au a fi datate din sec. I a. Chr. După această clarificare el trece la analiza

¹⁾ *Magyarországon emelkedő a La Tène-kor kezdetéről* în *AE* XVIII 1898, p. 106-111.

²⁾ Publicate în *AE* XVII 1897, p. 313-314. Pentru alte citate v. mai jos p. 496.

caracterul dreptei, alături de o altă stabilă este precu în fig. 225. ¹⁶ Plăcuța metalică urmează (p. 314-315 p. 308) din Muzeul Național de la Budapesta (cf. *Monatg.* 120) în care este descrisă în parte pe căsa și geometriile înscrise, fiind algebrice, de proveniență din conținutul *Borsod*, sunt de lat și pe miza cuprinsă în ea, a te ne înțelegem că a fost mare, înălțimea sa geometrică și cu p. 316 este pentru sa și la, din sec. V a. Chr. Până a încă p. 14 la fine, cele mai sunt încă simplu budstatt II. ²⁰ Acesta este conținutul din conținutul *Borsod* și Slovaca și a în fig. 225 p. 314, la nord fig. 321, s. 3, 1 spada de fier, cu două antere de la *Scendro* în *Borsod*, pășină se pare în partea cu un capăt de fier, unș de formă foarte veche (fig. 2, s. 305 de la p. 315, la 10, fig. 322). În special spada 1 se leagă cu cele mai alogice din Boemia, Germania sudică și Franța nordică, sau chiar Anglia, grând de cultura pe care o constatăm în sec. V între Marea și Rinul mijlociu. Reinecke conchide pe baza acestor documente că și în Ungaria, de fapt în Carpați nordici, între Marea și Tisa superioară, Celtați au ajuns a locui încă din sec. V a. Chr. Totuși el notează că formele de civilizație celtică de aici, ca în general din regiunile Dunării mijlocii, constatate mai ales în mormintele din sec. IV, prezintă un aspect de sebit de cele din Vestul celtic, din Boemia și până în Franța. Este deci vorba de neamuri celtice deosebite; ori, noi am încercat a demonstra mai sus, p. 298, că găsim în NV Daciei pe aceeași *Taurisci*, pe cari-i cunoaștem din Alpi estici și pe Drava la vale, deci un neam celtic diferit de cele nord alpine, în frunte cu *Boni*.

Fig. 220. Plăcuță de argint din haecula din conținutul *Borsod*, după Reinecke, în *AE* XVIII 1898, p. 308

¹⁶ Cf. și Fr. 306 (1826), *Moments de la domination celtique en Hongrie*, în *Rev. Arch.* 1879 II, p. 215 sq. puțin și pe ungurește în *Archiv u. Kestleny, etc.* XIII 1879 p. 189q.

Am insistat tot pe larg asupra expunerii lui Remacke, tinând la gîndul unui cititor La Tène (La Tène A) în Carpați nordici și pe Tisa, pentru că o altă descoperire recentă crează încă și mai clar tabloul accentuat în discuție, a desigur sunt în discuție în propriul Dacae, în al din sec. IV î. Chr. (din Remacke, loc. cit. p. 55). V. totuși, La Tène-ul dacic începe într-o abstracție, și apoi, la C. (într-o anumită Dacia), formele La Tène ar fi devenit cunoscute adăugarea de "sotia" lui, influentand-o numai, *de la distanță* (videt. contrastul celor

Fig. 321. Coif arheologic La Tène din cunet, Târboca, după Remacke, în AR. XVIII 1898, p. 311

teoria Dacia, însă înceată și decu mai târziu. În adevăr, chiar dacă inventarul de mormânt archaeo-La Tène publicat de M. Rouka în *Arkivete Olteniei*, V 1926, p. 50 (v. la noi pl. XXVI) ar fi dela *Silvea* în Alba-de-Jos, ceea ce nu e tocmai sigur, el ar rămâne deocamdată *unic* în părțile noastre; între acest mormânt, resp. între resturile din Carpați nordici și ce pe Tisa, mai sus pomenite, și majoritatea descoperirilor din La Tène II (mijlociu) din Dacia e o *diferență de timp de aproape două secole*. În schimb pro-

cesul petrecut încet și solid în acest timp general *într-o Dacia ce părea formele vestice și până în cele mai răzuite* (sec. de la noi), fără ca cele de tip *La Tène*, firește mai ales *ceramica*, dar însoțite și de *interioare obiecte de uz cotidian*, în hier, apar în amestec sau suprapuner, cu venime forme locale din bronzul târziu, dar chiar de amănunte *neglectate*. Ludmila Miron a căsătorit și ei, pentru *Irdeal*, acestu stare de fapt l cu trim. primului, La Tène, Ce nu învâdăd în Ungaria a a găsit mai multe popoare, cu industria locale diferite, peste cari ei au lăsat despetrivă pe a lor: *mais en Transylvanie nous ne constatons qu'un cimetière qu'on puisse attribuer à ces populations* (C. l. l.), en dehors de ce caractere nous ne trouvons dans cette partie du pays, que des traces de l'époque La Tène récente, (melece d'effacement carmiques?). În amăn. text. le spusu de Marton la 1902 s'au arătat pe urmă p. m. c. c. c.

¹⁾ Gratele acte a e Congr. dela Monaco din 1902, II Monaco 1908, p. 71.

dela *Schippura* în Muzeul Olasului este cu pânză, ars, împodobit cu frumoase motive decorative, a servit, în afară de pentru fabricarea vase, și pentru turnarea de mărșăpici de oțel, fier, alamaș, etc., fiind, cu toate acestea, ori pur și simplu cu plăci turnate în locuințele setilor bogati, indiferent dacă în secolul I sau al II d. n. e.

Dar sapaturile din Miercurea-Horezului, în special la *Costești* prănuș cercetările cu sonajul a *Gordulov*, *Manchulov* au arătat că nici construcția, și pânza și copita și în cele din urmă, încă la secolul I, nu a rămas aceeași. De aceea pentru a determina locuințele lor. De altă parte la *Gordulov* au fost găsite și sisteme de încălzire care se putea arde de cărămidă a să călăre de piatră prănușă ca mortar de var. De aceea este de se vede clar a fost aplicat și procedeul cunoscute de construcție, de aceea se poate servi ca dovadă pentru la *Lecești* și *Costești*. Din perspectiva burgul din *Costești* cuprind exemple de locuințe înalte, excavate după procedeele ingineriei (Anatol²⁾) în partea cea mai mare a nămolului, pe care s'a ridicat cetatea, și staturile enorme substratură quadrangulare de blocuri, de piatră exansivă (pl. XXVII) potrelle sunt așezate unele peste altele fără mortar, dar, de supra, ca și zidurile turnurilor și curturilor cetății (Anatol¹ și paragraful respectiv), erau prinse între ele cu crampoane de lemn, deasupra acestor crampoane (unele de 1-2 m.), puse pe stânga, ca se ridică o scară pe care să se urce înălțimile (de grosime și lățime aproximativă de m. 1,2-1,5 de cărămizile actuale) uscate numai la soare, dar nu arse, și prinse între ele cu cuțit galben, toate s'au pus, doar de câțiva milimetri grosime (pl. XXVIII, 1). Scara de piatră frumose s'apate dincolo la nivelul locuințelor superioare, cel de bază (pl. XXVIII, 2). Ughiile de clădirilor poartă cu ornament regimul vertical, sculptat de sus în jos al locuințelor (pl. XXIX, 1), imediat lângă colțul zărilor. (Splendida ceramica redată, pe lângă în portă găsit în ruine, împreună cu monete din Hestia și Mesembria și multe descoperiri mărunte de metal, din care se identifică mizeria. Acest mod de construcție al locuințelor, (pl. XXIX, 2) de care apar (plămate ale principilor locale) a rămas foarte excepțional, necesitând

¹ Anatol, *La ceramologie* Finaly în *AE* XXXVI 1916, p. 11-19.

² Din nou, nu numai simple monede ci sumare pe baza a două vizuiri ale câmpurilor, în jurul de închirieră. O dată de secolul I aparținând a lui Teodorescu, cu apăsări mai târzii.

prin mari schimbări în modurile de locuire, care trebuia să fie în concordanță cu cele ale Franței, dar care, din păcate, nu a fost posibil să se realizeze. Evoluția s-a petrecut în direcții diferite, dar în același timp, datorită formei așezărilor cisterciene, care, trebuie să se înțeleagă, au avut un caracter defensiv, dar le deosebește de cele ale *Girlandei*. *Marele* este atât și a celor care s-au ocupat cu agricultura, prin existența de tot felul de așezări ale burgurilor, în *La Petru Rău*, în unele locuri¹⁾. Din tehnica acestor schimbări trebuie să se deducă și în ceea ce privește planurile de construcție. În acest caz, de exemplu, grecești, pot să fie deosebiți de cei care au fost bine considerați ca fiind de vârstă, au purtat alți cu o altă viață, și dimensiunile de spațiu de închis, mult mai vaste, decât cele ale de scripșor ale *La Tène* (Ia Ia și III 2). Și de aceea, mai tineri, care au vorbit în tranșee, în termenii noștri, pentru vechi, dacă, ca întotdeauna, din arhitectonice străine, în vârstă de dinapoi, în „vârsta” de la Costești, o bază de piatră și o pereche de cărți, prin a noastră, nu lăsa să se facă, de fapt, o tranșee în formă crescută a vechilor case răsărite cu porți de bunice lipite cu lut și în sistemul de piatră neregulată, să treacă soldații și gâdii care alcătuiau indurșile.

Când a început să fie înlocuită tehnica de la *Girlandei* cu cea de la *Girlandei*, e greu de prezis. Dar caracterul din toate punctele de vedere, spre exemplu, oarecum, arhitectural, este al Costeștilor, de la a să bătută ca palatul de aici a putut fi anterior chiar în *Bucovina*, când Danii se întins pătura de influențe greco-romane. În ceea ce privește, despre relațiile regiilor *Girlandei* și *Dumbrăve* cu *România* (mai sus, cap. II, p. 84 sq.) ne îndreptăm a exprima ipoteza, că mult de pe vremea lui, deci din a doua jumătate a secolului I a. Chr., penetrația romană la cartile principale trebuie să fi fost în plină eflorescență și să fi introdus și modelul nou de construcție a locuințelor.

Fiind lucrul, odată penetrat în privința, ca de obicei, exclusiv clasa și, propusă. Satele rămân mai departe în aspectul tradițional, de legătură cu cel mai îndepărtat trecut, încă din neolitic. Stațiunea *La Tène* III 2 (datată ca în activitate încă pe la 50 p. Chr.) de la *Timon* pe *Pravova*²⁾ prezintă exact același sistem primitiv de locuințe ca și toate celelalte localități *La Tène* din câmpia munteană, deși, altfel, bogăția fabricatelor industriale, unelte, podoabe, ceramica, e superioară celorlalte

¹⁾ Vezi lista în *Findly, I. c.*, p. 33.

²⁾ Săpăturile făcute de R. și E. Vulpe au și sunt publicate în *Dacia* I.

au fost încă mai întărite prin ardere¹⁾ și cu totul ciunșos. Varul dela *Tinutul*, care se prezintă la suprafață cu foarte caldura și os, de fapt intens presărat cu locuințe și e plin de resturi ceramice și metalice de cel mai mare interes. Călenarea lui e prăvălită de căderile incendiilor care a distrus locuințele așezate deasupra lui. Într-o poveste *Zemnicei* rîde, măcar, a ardere rădăcinile însă nu se poate constata pe val. Creșterea deci, după experiența ce o avem din Dacia, a răspunde *negativ* la problema pusă în discuție, dacă în La Tène a fost sau nu încheiatat sistemul calendaru sistemului a valorilor de întărire (care implicau satele ori cetățile acelei vremi²⁾).

De adevăr în *alte* în satele La Tène nu poate fi vorba: locuințele sunt așa de înguste și unele în altele încă mică, în căpătîrile noastre de pînă acum nu am putut descoperi, între grazișle de resturi arse ale caselor, spații suficient de largi și orînduite, pe care să le putem considera drept străzi ori piete. De fapt pe suprafața destul de restrînsă a acestor așezări, ori ca intru în toleranța de $1\frac{1}{2}$ - 2 Ha, deci corespund și din acest punct de vedere cu satelile contemporane. În V. celtic (vezi p. la Déchelette II 3, p. 974 s. 975 planul sitului vreau din Galastonbury în Somersetshire) așa de era loc pentru, ca e 100 - 150 m. cașle locuințe și care se îngără în doar pentru odihnă ori apărare populația, altfel răspîndită pe câmpuri și ogoare după munca pînă la agricultori și păstorișcă.

Ceace e însă foarte caracteristic pentru satele din La Tène-ul getic, în special în Câmpia munteana, asuprăcîrta și gure, pînă acia și au în os nu numai mîncare, ci și exersiv, cercetările noastre, e prezența normunilor (măre de incinerare) și însă nemă locuită. Astfel, atât la *Căstani*, cât și la *Tinutul*, ori la *Piscul Gărnului* am constatat regulat în mîncă atîncuie sub nivelu locuințelor, fie chiar dedesubtu cîșelor, fie adîrtea, gropi în formă de ulcioi, bine cărușate cu tot teritoriul getic, în general doar cu urna funerară de o formă aleasă străveche și ce o factoră cu totul primitivă conțină în mîncă cenușa răposatului, fără daruri tîncbre de alt fel, decât eventual cu mîncă normun-tele din vremea bronzului IV și hallstattului II, vreun alt vas în formă de cupă, ori de crauță.

Un alt amănunt interesant e prezenta depozitelor de semințe, grâu, ro, cânepă, mîncă, păstrate în gropi de bucate, chiar în cuprinsu

¹⁾ Cf. Déchelette II 2, p. 713 și II 3, p. 994.

există cazul descris în adevărat de Tacitus, *Ann.* IV 40-50 pentru burgurile rabinog-eseze etc., din Turcia proprie (cf. și mai sus, cap. III, p. 134)¹⁾.

Da, aceste piscine fortificate nu sunt lăsate cu forma lor naturală, ci sunt etajate în terase prin enorme lucrări de nivelare orizontală a panteilor lor. Anume, muntele în loc de a fi lăsat cu forma lui ciurcă, este tăiat în scări se obțin în acest chip, înlocuind ca în terasă de agr., cele și viticole ale costelor prin abrupte, zone circulare orizontale (cf. Grădiștea-Muncelului: pantaie, ca treptele unei scări) de joasă înălțime (resp. la poalele) piscului, excelente pentru locaș, pentru căldut, pentru ținut viticel la caz de asediu, etc., aceste zone obținute prin tăierea pânzei apei de la nivelurile superioare și cele inferioare respective ca dedesubtul lor, pereți aproape verticale, imposibili de cucerit prin asalt. De obicei această terasare (cf. *Patru-Roși* - *quintupla*) nu e rotundă ci *elipsoidală*, iar *acropola* ocupă un focar al elipsei, având spațiile spre o prăpastie (cf. cazul descris la Grădiștea-Muncelului), iar fața spre întreaga serie de terase care coboară tot mai jos, până aproape de nivelul străzii, care leagă prominentul cu restul panteului.

Această etapă gospodărească în terase e completată militărește prin fortificarea cu *valuri*, ori chiar cu *ziduri* și *turnuri*, a fiecărei terase către partea ci abruptă. Așa e cazul de p. ex. la *Costești*, unde în special terasa cea mai de jos e o mare cetate de sine statătoare. Secțiunile făcute până acum prin valul cel mare, de jos, dela *Costești* nu ne-au putut încă da dovada pe care o cerea și că tehnica lui a fi fost asemănătoare cu cea dela *Strömberg* în Silezia²⁾ ori cea dela *Stenaburg* în Saxonia³⁾ ori eventual cea dela *Subeyra* în Var, Franța⁴⁾; adică interiorul valului de p. ex. să aibă la bază un puternic nucleu de piatră, ceea ce în prelungă cu patru pașadei, dădea într-adevăr o putere și o rezistență excepțională. Credem însă că s'apăturile viitoare vor confirma și această tehnică. D. c. dela *Costești* nu se lăsa însă numai în speranța eficacității defensive a acestui val: vedem aici și din întâmplare construite înconjurat îndărătul lui (deci jos, dar nu pe vârf) și dintre care una, de o formă

¹⁾ Cum scrie Tacitus, *Ann.* IV 47: *montem occupat, aniculum et arguam derto continuum usque ad praerimum castellum, quod magna vi armata dat in condita turbatur*.

²⁾ Dehollotte II 2 p. 708, fig. 272.

³⁾ *Ibid.* I. 703 fig. 270-1.

⁴⁾ *Ibid.*, fig. 270, 2.

partea teră pe latura de NV a cetății, făcând *pendant* turnului de pe latura de NV (vorbi vorba lui Isidor, rămânere de acest turn) - turnă necomplet înălțată prin depășirea în legăturile ei cu restul fortificației, și trebuie să fie o construcție mai importantă - tot de caracter militar, ridicată după planuri obținute aici: baza de piatră, perete de cărămidă acasă.

Cu o nouă lașă dela *Costești* se reîntâlnește intensitatea și complexitatea cu ziduri de blocuri ecuarisate, în forme încă mai largi și mai compacte, la *Girăltea-Musculești*, cea mai însemnată dintre toate cetățile caet din Munți. Beteșala. Aici terasele apărute de valuri și ziduri sunt mult mai largi, ca la Costești și poziția întârzie (numai burgul zădărește 170 - 120 m.) e de-a dreapta, formidabilă. Pentru a găsi asemănări de aceeași înălțime, trebuie să mergem - după cât avem studiat - până acolo aceste cetăți - numai în Carpați nordici la mează-noapte de Căsovia, în comitat Sáros, la *Kisany*, unde *Isidor* îl descrie - tot în terase - construită la fel cu cetățile noastre¹⁾ e, firește, de atribuit tot *Gethor*, și anume puternacilor nemunți pe care le-am ca- acăut mai de aproape în explicația noastră de mai sus, în cap. V (cf. și harta II). Căci altfel, studiul burgurilor protoistorice din Balcani e până astăzi ca și inexistent, așa încât prețioasele povestiri dela *Tacitus* și *Cassius Dio*, ca privire la cetățile thrace de acolo, nu pot fi încă doborâte cu înădă descrierile arheologice ale lor, așa cum azi putem în sfârșit face pentru aceleași povestiri de lui *Dio* privitoare la cetățile dace.

Din elementul cel mai interesant al artei fortificației la Dacia protoistorică e însăși zidul - avem o specie de *murus Gethicus*, despre care reprezentările schematici de pe *Columna lui Traian* nu ne puteau da decât o idee vagă ori chiar falsă. În adevăr, nu e vorba la cetățile dace de o adevărată structură vârstată de *lemn* și *piatră*, în genul acelor reprezentări de pe *Columna*, ori în genul zidurilor galice dela *Murcens* sau dela *Hebracte*²⁾ unde, potrivit cu descrierea dela *Caesar*, b. G. VII 23, avem mai degrabă un zid de grinzi, așezate și legate transversal: unele în lungul, altele în latul zidului, iar interstițiile sunt umplute cu pământ bătut și stărnătură de piatră, numai fronturile externe ale zidului fiind placate cu piatră, și anume cu blocuri mici și destul de

¹⁾ Vezi descrierea și planul la J. Miksaik în *AE* XIII 1893, p. 73.

²⁾ Déchelette II 3, p. 988 și 989.

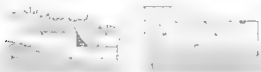
neregulate, așa cum vedem în *Fig. 3-3*, fie în *Fig. 3-4* și în *Fig. 3-5*. Cu toate acestea, pot să se vadă că o susținere în exterior cu grinzii verticale, apărate la zid și prînse în cele ce capetele grinzii traversează la care străbătând zidul ies în exterior, ca și la noi în Dacia. Așa cum în *Fig. 3-3*,

Fig. 3-3 Secțiune prin zidurile *Crăciunilor* din *Moșdina*, după Lâng și Finke în *AF XXXVI* 1916, p. 37, fig. 8.

în Germania, d. p. la *Altkanz* în *Nassau*¹⁾. Cu un *murus Gallicus* special, care pleacă tot de la principiul expus de Caesar, dar e executat într-o formă superioară celei din *Gallia*.

În adevăr, docurile mari în zidurile de la *Costești*, ori *Grădiște*, ori *Piatra-Roșie*, ori *Turda* (v. fig. 323 sqq. și cf. pl. XXXI sqq.), sunt frumoase

Fig. 3-4 Zidurile de la *Piatra-Roșie*, după Lâng și Finke în *AF XXXVI* 1916, p. 40, fig. 11.

lucrate și dacă nu ar avea din loc în loc unele mici nereguli (v. fig. 323 și pl. XXXII) caracteristice, prin care s-a trecut bărele, ecuarisate și cle, am crede, mai ales la *Piatra-Roșie* ori la *Turda*, unde prelucrarea blăurilor e cea mai îngrijită, dar chiar și la *Grădiște* ori *Costești*, că ne aflăm în fața unor ziduri elementare. De fapt însă, după cum se vede în special

¹⁾ *Ibid.*, p. 988 și 991.

²⁾ *Ibid.*, p. 993.

cu o pondere mare la vârfuri. Întru dela Castor, pietrele erau aranjate într'un sistem de pînzi lungi care se așezau către interiorul zidului spre o hîmă mare centrală, întru care se află mănunchiul deaceiași corpi neîntinși la gâslele săpate în piatră sunt diagonale pe totuși din zidul, strîngîndu-se ca un mănunchiu de țesătură spre centru), fie perpendicular pe lărgimea zidului (cf. s. fig. 323). Aveau astfel fiecare rând de blocuri excavate egali și consolidat prin mîrge de ciment aranjate în interiorul construcției, datorită pietrelor la capetele rândă din ei. Principiul galei se explică dar într'un fel de sinteză cu înalta soliditate la construcție în piatră de talie, care e înăbrată prin însăși lărgimea lor, chiar atunci cînd nu sînt egale în înălțime.

Dar nici maniera vechi sudică, pe care o găsim d.p. în zidul arhaic dela Dipylon în *Athens* și, imitată după Grecii din *Massolia*, la Liguro-Celți din departamentul sud-francez *Gard*, în cetățile lor de pe înaltele platouri arhiprope ale *Provence*-i¹⁾, anume l'appareil à crochets, nu bîsește la Dacia noastră din La Tene, precum se poate vedea din pl. XXXIV, fig. 1, reprezentînd o parte din zidul de ruine la vîrfurile dela *Crăntiș*. Dealtfel încă nu sîmînă de cît tehnica acestor ziduri de cetăți e la *Girdap* producerea perfectă a rocilor eruptive, trachyte, trachyphryse, și *condactulor* din calcare care au fost cîmpite și lastruite cu chip de *calcare* ori de *blăcuri paralelitipede* sau chiar de urșaci în masa de exacte înălțimi amintesc lucrările analage egiptene: pl. XXXIV, fig. 2 și XXXV, fig. 1.

Și pentru a lega imediat tot cu cercul de alei sudice încă o formă de fictivitate dacică, turnurile patrilaterale, ca acelea dela *Costești* acum săpate, ori cele tre dela *Piatra Roșie*, încă nesăpate²⁾ (cetatea însăși are 116-12 m.), nu au încă o origine pur celtică, ci fie direct, fie prin

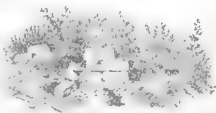

Fig. 1. Ruinele de cetăți Zăneș și *Longă Turda*, după I. Teodor, în *AE* XXX 1916, p. 124, fig. 2.

¹⁾ V. de Dèchelette, II, 1, p. 368, dă să vedem comparații *Dipsacum Vie-Cromat*.

²⁾ Finally, *AE*, XXXVI 1916, p. 41-51.

Celți ele sunt de origine mediteraneană. În adevăr se găsesc turnuri și cetăți egalece din Franța, dar în special în *Provençe*, în lepatări cu influența *Mussulien*, iar originalitate se pare, mai degrabă *ligurică*, deci pre-celtică¹⁾. Totuși, meriturile dăde nu reprezintă exact maniera greco-celtică, deoarece ele nu sînt deloc deosebite și ghinile continuă să aparțină, ci sunt folosite la distanțe variate și legătura cu valurile și terasele drept completare a incintelor de piatră, potrivit cu necesitățile terenului.

Totodată turnul servește la *Costești* drept *locuința a principelui* care eră stăpanul burgului. Vedem pe terasa cea mai înaltă a cetății, în *acropole*, deci dominând incinta de piatră cu turnurile și curtilele ei și marele vale ce pămînt care o înconjură pe malul însăși al prăpăstiei, ridicându-se masiv, într-o tehnică încă mai ingrită decât cea a zidurilor cetății, *turnuri patrulateri* cu baza de blocuri paralelipipedice mari, trimes ecuarisate, și pereți (pe aceeași grosime de c. 3-4) de cărămizi mari, patrute, uscate la soare. Sînt numite unele de piatră, cioplită cu o grijă sudioasă, înțînău cu la construcțiile contemporane elenistice condus la epalata (v. pl. XXVII sqq.). Parapetele de aceeași piatră frumos cioplită înalțrează scara cea mare dela turnul-palat cel mai occidental, în vreme ce turnul-palat din spre E. nu mai are păstrate decât sîruri mai mici, lat rale. Se pare că de fapt avem cîte un grup de ziduri de turnuri așezate simetric în chipul unei scări și de două arcuri și scări la mijloc. Săpătura însă e incompletă până acelu, așa încît ne putem deosebi încă la caracterizarea numai a lucrurilor deplin liberate — Intrarea în turnul palat arată foarte largă, era închisă cu mari porți de lemn. S'au găsit *in situ* cioburi de fier cu care fuseseră prinși delapuri de stejar ca să formeze porțile. Se pare că porțile erau duble, câte o pereche pe fiecare front al intrării. Lăptușul este însă până acelu perfect sigurat. Delapuri care mare a cetății dela *Grădinaștea Măneștii* avem o piatră cu gînușul a încă în unghiul drept care printră capătul lăptușului groase de aeris servind drept *manșă* pe ciobul intrării porții. Patru bășici că același va fi fost sistemul de închidere noaptea a porților și la turnurile-locuințe dela *Costești*.

Anticuitățile mărunte cîșite în, și, mai ales, împrejurul turnurilor-palate ne arată viața intensă și bogată care se desfășura aici, sub comanda principelui local. Nicăieri de fier indică fabricarea de arme și unelte pentru oamenii principelui — dealtă, resturi din locuințele de

¹⁾ Cf. Déchelette II 3, p. 394—396.

tip vedut, numai din gâră de naclă, câpșuș cu lă, și oapente cu pan,
s'au găsit chiar lângă turnurile palate, ceea ce arată că populația de su-
pauș se avea locuințe și în cetate, iar nu numai prin împrejur. Nicu vale
mai de vutal ale pentru lucrul de orfăvărde, demonstrează de altă
part, existența unor șiruri bine cunoscute a podoarelor de net de pre-
țioase, în special de argint, și la *Colțea*, ca și la *Grăditea Mureșului*.
Frumoase apace și ornamente de bronz, în stil sceltic arată unu har-
naș mureșilor în treburate de principii peti, iar a cetatele dela *Histri-*
on *Mecanbria* în țarese, fără put nță de îndocală, intensitatea rapor-
turilor comerciale ale Limu getice din fundul Dacici munt țarese cu îndea-
ritatele cu aporiu grecești, dela Marea-Neagră /

Chiar înainte de a fi făcut până aici — și eu nu citez aici decât ghiozdanul fragmentar rezultatelor — mi s-a deschis în percurerile conducerilor sănătorilor la faza a doua cu le va scria — doar în încă o parte, dar de sigur le va publica în întregul lor cât de curând — e suficient să ne arate că au înscris capitol din istoria civilizației getice, încă total necunoscut, și schițează cu linii lungi și puternice, caracterizând într-un chip neașteptat însemnătatea, frumusețea și originalitatea protoistoriei getice în mijlocul formelor de viață protoistorică ale vecinilor, Illyri, Thraci și Celți dinspre V și S, Iranieni și Greci — dinspre E.

Da se constituie cu descrierea cetăților din acele zile.

O constituire importantă e aceea făcută la Grăditea de la poartă cel
putin. Dacă au marele merit și buna înțelegere de cerc (probabil *in plein
circuit*), de curată un clonon clononier romanesc pe XXXV, tog 2) De-
altfel altele găsite aici¹⁾, sculpturile, cărărușile, buclurile de teracotă
pentru conducte de apă ori caldure, de aici și dela *Pința Rogie*, etc.,
arată un stadiu cultural quasi-provincenial român, înainte de Romani, și
deci indică nivelul culturii *getice* din Căpățeni, cât mai presus decât a
celor, parohie, *cetate*, din restul Europei Centrale și din Vest²⁾.

Da, dacă elementele surse sunt cel puțin trei, adică cunoscută este cel puțin o sursă în arta fortificației petricee, în general, în cultura dacică din perioada sa, se vede că nu timpul, nu precizia trebuie atribuită eroniv acestor citări și intrucât *sinteză, demografică* și nu confirmă și prin alte date.

¹ V. la Fig. 10. În XXXVI 1916 pl III fig 1 este se vede că dintr-o secțiune a pantei a Prului R au ieșit câmpurile de vântă pantea a cărei înălțime

[illegible]

[illegible]

Nu se poate opăne pe baza mărturiilor de mai sus să exprimăm ipoteza unei migrații *celui La Tène* (I) a cetăților dacice de la Sud de O. a. ste, în fața cu Grădina Muzeului. Dar aceasta ar fi o ipoteză destul de problematică — cel puțin deocamdată până nu avem documente mai precise din săpătură. Din pătrunzătoare, multe argumente milită pentru ridicarea acestor cetăți *pe la începutul La Tène-ului III*, între 100 și 50 a. Chr. În adevăr, s'a observat înainte de toate un fapt

⁹⁾ Datole la Finally, L. c., p. 11 seq.

⁸⁾ Vezi la noi nota sus, cap. II, p. 84, n. 1, discuția asupra acestui tip de monezi.

general recunoscut de toată lumea. Nu calcarul, ori pătura de nisip celandări, nici trachitul și porfirul colozelor, vaselor mari ori plăcilor, hiezer și altarelor, nu sunt chiar de pe muntele cetății, ci sunt aduse din depărte, se poate chiar zeci de kilometri. Dar egal cât de departe au fost carierele (opiniile variază), chiar numai urcarea acestor locuri pe vârful muntelui (la 1250 m. de asupra mării) și apoi prelucrarea lor în clăpăle mari mari cetăți, presupun o așa de mare putere și bogăție, materială și economică, încât cu sau fără voia noastră sintem îndreptățiți spre anul 70-50 a. Chr. *epoca aurea imperiului dăcie al lui Burebista*.

Până înocă influența greacă constatată și la Grădiște, ca prezenți în Dacia marale la S și la Carpișilor, e mai veche decât cetățile, deoarece începe încă din epoca scythică, în secol VII-VI a. Chr. și zidurile de tip arhaic grec, să crocheto, desigur mai sus ar constitui un document interesant în această provincie. Dar arcașii bolite *en plan* între la porțile cetăților dăce n-au nimic de a face cu arta veche greacă, ele sunt elenistice, resp. italice. Iar tehnica pământului ars, cărămidă, olane, toluță, etc., trădează țară origin mai recente. În stăruie pământurile pământulere așa trumos lărate, la *Piatra Roșie*, dar și cu lemn până într-o, nu se împacă nici ele cu epoca clasică greacă de când firește mai prier de cult nu pământul încă pe aici, și nici Grecii nu se aflau încă în raporturi așa de strânse cu Dacia, *incă să colomneze cultura lor în munți*.

Dimpotrivă despre vremea lui Burebista avem știri precise (v. mai sus, cap. II, p. 78-84). *Emperul său de externe este un grec din Byzantopolis*, Grecii circadă pretutindeni în Dacia cu mărfurile lor; monete din Histria se găsește numeroase în Munți Săbăuș, Burebista însuși stăpânește toată coasta mării dela Olbia până la Apolonia, *el cunoaște personal toată țara grecă din cetățile dela Pont*, Puterea și bogăția lui este imensă. Prada din războaiele contra *Gelților, Romanilor și Grecilor*, incalculabilă. El poate mână destui robii, cari să-i care pietre pe vârfurile munților și poate avea toți neșterii greci zidari și cușitori, pe cari și i-ar dori: căci ei sunt *rupășii lui*.

De agur anume elemente pur locale ori celtice dela *Costești* ar mulț pentru în început mai vechiu ca vremea lui Burebista, în tradiția ridicării de burguri de piatră pe înălțimi. Totuși nici chiar în Galia ori în Europa Centrală cunoscutele *oppida* și *castella* nu au, îndocobște, o

origine mai veche ca La Tène-ul III¹⁾. Ca și Celți, cari în special de pe la 100 a. Chr. au de susținut mari războaie defensive împotriva Germanilor și Romanilor — ceace-i aștepte să dea atenție mai mare artei fortificației în piatră — tot așa și Geți, mai ales dela începutul sec. I a. Chr. se ridică puternic împotriva tuturor vecinilor, distrug pe Celți, bat pe Romani, supun pe Greci și întemeiază puternic Stat din Carpați, cu granițele până spre (câteodată dincolo de) Tisa, Dunăre și Nistrul de Sus și mijlociu, Stat pe care abia după două secole, la 106 p. Chr. îl va putea desființa Traian, înlocuindu-l numai în parte cu o provincie romană. Este clar că între Burebista și Decebal — vreme mai lungă decât aceea a stăpânirii romane în Dacia — se întemeiază adevărată civilizație getică modernă, care, pe baze etnogetice, și cu înfrâuriri celtice, grecești și romane (aproape de fel scythice, ceva mai multe sarmatice), va sta și la temelile culturii dacoromane. Cum am avut prilejul de a accentua și mai sus, civilizația getică La Tène se va păstra prin populația dela țară și pe dedesubtul celei romane, spre a da barbarilor de după 270, veniți în Dacia cu o cultură inferioară, primele elemente ale unei civilizații sudice, nu în formele exclusiv și general romane, ci în cele locale, dacoromane. Ceramica, armele, poduabele, launțele din Dacia sec. III, IV, V p. Chr. se resimt încă năruu de vechile forme getice din La Tène-ul III.

Unelte și ustensile domestice — Dacă marile ateliere celtice dela Szalacska²⁾ ori Velem St. Ist³⁾, în Pannonia vestică (comit. Somogy, r. Vas) aveau și pentru Dacia, nu știm căci fabricate-le de fier sau: prea asemănătoare unele cu altele, ca să li se poată determina originea numai după înfățișarea lor externă. Dar marile ateliere dela Mincova⁴⁾, active ca și cel dela Szalacska mai ales în La Tène-ul III, erau chiar în teritoriul getic. Indiferent dacă ele exportau sau nu și spre SE, în Ardeal, studiul lor e important, fie și numai pentru civilizația nord-getică, care o — cum am arătat în cap. V — proprietatea spirituală a unui foarte mare grup de popoare getice, întinzându-se dela Brailava și până în Galiția de Răsărit și Ucraina.

¹⁾ Cf. pentru germane capitolul II dela Déchelette o. c., II 3, p. 942 și 3.

²⁾ V. bibliogr. mai sus, p. 298.

³⁾ Cf. literatura la Déchelette II 3, p. 972.

⁴⁾ Cf. mai sus, p. 298, și mai jos, p. 406.

La fel vor fi lucrat şi pentru Geţi din SV¹⁾ alimentând cu fabricatele lor în special Banatul, atelierele dela Kőszeg (în Baranya), din La Tène III²⁾, de cari, poate, vor fi fost, pe vieni ori, executate şi produsele ceva mai vechi din La Tène II, ieşite la iveală lângă Hododg (în Bucica)³⁾, la Răsărit de Kőszeg.

Înfine necropolele şi mormintele celtece dela Apahida în Cugucna⁴⁾, Balu în Szabolcs⁵⁾ ori Gyoma în Budaş⁶⁾ contribuie şi ele nu numai cu arme ci şi cu unele unelte şi ustensile la clarificarea culturii getice din La Tène.

Cât priveşte atelierele de fier ardelenene ca la Grăditea Muncelului (v. mai sus), Costeşti (idem), Petriş lângă Gherla⁷⁾, etc., acestea nu au fost încă suficient cercetate, spre a ne da lămuriri mai precise.

Securi. Am avut prilejul să mai văd mai sus, p. 403, asupra intrării tipului de securi norditale dela Ornavaşu cu cel ungaro-român dela Tufalău, ca şi din Ilereg şi Ung, de aramă şi de aur, ori de bronz, din bronzul IV, r. hallstattul I. Gândită nu numai ca unealtă, ci şi ca armă, poate chiar mai mult ca armă, această secură, cu mânerul prelung îmbrăţişat de muche, apare în La Tène-ul târziu la Kőszeg (v. fig. 326)⁸⁾ nu credem că ar mai putea fi discutate asupra *originei getice* a acestui tip, indiferent dacă e pe Dunărea nuploie, ori în Carriola ori chiar în Italia⁹⁾. Dacă ea, sub numirea de *cateia* a fost identifi-

Fig. 326. Securi tip dacic dela Kőszeg, după Darnay în *AE*. XXIV 1904, p. 348.

¹⁾ Vrednická de laare aminte că în această provincă şi staţiunea La Tène dela Hatvan-Baldg, în Pes.-Kis-Kün v. art. lui B. Postu, în *AE* XV 1895, p. 1-26, cu oastule reproduceri.

²⁾ K. Darnay, în *AE* XXIV 1904, p. 343 sqq., folosit de Déchelette, II 3, p. 1359 t. 1363.

³⁾ I. Reudiger, în *AE* XXIV 1904, p. 350 sqq., reproduş în întregime la Déchelette, II 3, p. 919.

⁴⁾ Kovács, în *Dolgozatok*, II 1911, p. 20 sqq.

⁵⁾ M. Roska, în *Dolgozatok*, VI 1915, p. 18 sqq.

⁶⁾ K. Darnay, în *AE* XXVI 1906, p. 62 sqq.

⁷⁾ Cf. E. Orsz. în *IF* XXI 1901, p. 210 sqq.; cf. şi p. 225.

⁸⁾ *AE* XXIV 1904 (Darnay), p. 348, fig. 7.

⁹⁾ Cf. Déchelette II 3, p. 1355 sqq.

cătă de Déchelette ca cele securi de luptă «teutonice», «celtice» și «celtice», de care vorbește astăzi ca având proprietatea *longerung-*ului australian de a se intrinse prin aer la cel ce a năncat-o¹⁾, și a

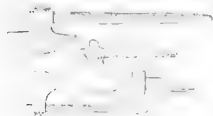

Fig. 327 Securi de luptă dacice. După Columna Traiană

foastă considerată ca teutonă exclusiv pe baza înrudirii ei cu securile analoage germanice din vremea merovingiană, — apoi multe exemple mai vechi, iar nu mai nouă, din Dacia, ne opresc de a admite explicația lui Déchelette și ne silesc a restabili filiația adevărată. Sînt securile La Tène din S și E Alpilor, cât și cele

barbare germane își au originea în secura de luptă generică din bronzul IV, așa cum am descris-o mai sus, p. 363, 395, 403 și fig. 250 și 270 sq.

Fig. 328 Capete de bătă de La Tène, din br. IV — bulă 1 (Muzeul Brukenthal Sibiu)

Columna Traiană cunoaște trei specii ale tipului de securi numit *cateia* (v. fig. 327), toate trei fără o prelungire a muchi pe mâner.

Dar și celălalt tip, de securi topoare, à double, în felul «cel-

urilor tîrziu din bronzul IV, cu tășul lat și rotunzit, iarăși caracteristic mai ales regiunilor dela R. Alpilor²⁾, apare deopotrivă la Horzeg³⁾ ca și la Lornaldea și Gallshegy în ținutul *Munaculus*⁴⁾; gaura de învîlnușare e pătrîntă ca la unele «celte-uri», dar nrechea caracteristică «celte-urilor

¹⁾ L. c., p. 135b sq., un tip interesant de securi de luptă ardelenă din La Tène III avem dela Reusien, lângă Orna Sibului, în Muzeul Brukenthal, la Sibiu v. fig. 342. E tot o *cateia*, dar de un tip absolut particular.

²⁾ Cf. Déchelette II 3, p. 1358.

³⁾ Darnay, in *AE* XXIV 1903, p. 344, fig. 7, reprod. și de Déchelette, l. c., p. 1359, fig. 6.

⁴⁾ Lenowaky, in *AE* XXVIII 1908, p. 253, fig. 13, și mai ales XXI 1901, p. 215.

le (fig. 329-3). Retinem fireste și aici continuitatea tipologică a acestei uneelte cu cele de același uz din bronzul IV și din hallstatt.

Tot dela *Munaciu* avem un al treilea fel de seceri de un tip rar; foarte turtite, cu tășul lat și rotund, cu muchia presungată în formă de ciocan subțire, în general de un profil foarte fin, chiar la prima vedere un fel de «*transchetts*» de curelar, în genul celor bine cunoscute din epoca bronzului IV¹⁾. Dar gaura transversală de trecut un mâner, ca la orice seceră dublă de tip dacic, ne împiedică de a socoti acest instrument²⁾ drept altceva decât o seceră, de sigur foarte delicată și deci improprie pentru lucru mai greu, însă excelentă ca seceră de luptă, în genul celor tratate sub tipul 1.

Un al patrulea tip: ciocan-topor, cu noduri la locul de prindere în mâner, pare a fi în sfârșit instrumentul no-

Fig. 329. Unelte de fier de la Munaciu după Lebedevsky, în *AE*, XXI (1901), p. 115.

tat de Lebedevsky la Munaciu, cu no. 14 v. la noi fig. 330, nr. 14.

Cuțite. Ca și secerarea, cuțitul servește și ca unealtă și ca armă. De aceea rar mergem atât înde să nu găsim alăturarea de armă propriu zise încă și cuțitul. Se pare că locuitorii regiunilor noastre au preferat, de altfel ca și în epoca bronzului, cuțitul cu mâner în vîr, grîm de metal și cu un inel la capăt, de trecut cureia prin el (v. cuțitul de bronz dela *Cobalzu*, în fig. 325)³⁾, cuțitele numite «*saxes*» și «*languettes*», avînd

¹⁾ In *Texte*, I, 1, p. 272.

²⁾ Lebedevsky *AE* XXVIII 1908, p. 253, fig. 16. În noi fig. 330, nr. 15.

³⁾ Poartat la Muzeul Brukenthal din Sibiu, împreună cu alte exemplare asemănătoare.

numai o prelungire subțire a lamei, de umbrăcat ca lemn cri cu os:

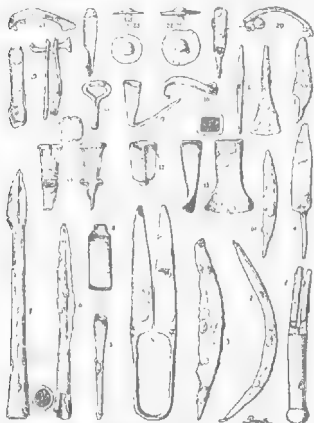

Fig. 330. Arme și unelte de fier dela *Muncaci*, după Lehotsky, in *AE*, XXVIII 1908, p. 253.

de inel n'aveau nevoie, deoarece cuțitul nu era atârnat, ci pus în teacă — era purtat în chiumir (v. și mai jos sub *cîngători*), ca și până

321. În ce privește forma lamei, avem d. p. chiar numai din ținutul Muncaciului patru tipuri ¹⁾:

1° cuțitul cu lama lată, relativ dreaptă și tășul convex (A.E. XXVIII, p. 253, fig. 9); 2° cuțitul cu lama mai îngustă, muchea convexă și tășul drept (A.E. XXVIII, p. 253, fig. 10, și XXI, p. 209, fig. 6); din acest tip, al cărui tăș va deveni treptat tot mai concav, până la forma cosorului de vie, derivă tipurile de cuțite «daces» reprezentate și pe monumente; acest tip, fie cu tășul drept, fie cu tășul concav, e cel mai răspândit la noi; 3° cuțitul cu lama în S ca vechile cuțite din bronzul IV (A.E. XXVIII p. 253, fig. 11); acest tip stabilește legătura perfectă de tradiție tipologică cu formele mai vechi, dar e mai rar cu tipurile 1 și 2; în sfârșit 4° cuțit cu mânerul de fier, de îmbrăcat în lemn sau os, dar îndoit la capăt și terminat în formă de bulb turtit, ori de buton (Lehóczy, A.E. XXI 1901, p. 205, fig. 4; p. 217, fig.

Fig. 331. Așme și unelte de fier dela Muncaci după Lehóczy în A.E. XXI 1901, p. 209

¹⁾ La Lehóczy, l. c., fig. 9, 10 și 11, și A.E. XXI 1901, p. 205, 209, 217.

2, ca la *Stradonitz* și *La Tène* cf. Dechelette II 3, p. 1362). Dim-

Fig. 332. Arme și unelte de fier dela *Muncaci*, după Lehoerky în *AR* XXI 1901, n. 205

potrivă dela *Kőszeg* în Pannonia avem forma veche, tot cu mânerul întreg de fier, dar cu inel la capăt, iar muchea dreaptă și tălășul convex ¹⁾, comun în *La Tène*-ul II și III central-european și apusean ²⁾. Precum e ușor de înțeles, Banatul ³⁾ și Crișana au avut în *La Tène* III mai multe cușite de acest tip: dăm alăturat în fig. 333 pe cele găsite la Vârșet, dintre care unul dublu, probabil de meseriaș, dacă nu cumva e un briciu (v. mai jos, sub paragr. resp.); din nenorocire cele mai multe cușite de fier, găsite pe teritoriul Daciei, au fost numai simplu înșirate sub stereotipul «cușit de fier» — din când în când numit «celtice» — fără nicio descriere tipologică și fără nicio reproducere, astfel încât

¹⁾ Darnay, în *AR* XXIV 1904, p. 144, fig. 6; reprodus și de Dechelette II 3 p. 1363, fig. 7.

²⁾ Cf. Dechelette, *l.c.* Cf. și exemplele aduse de Darnay în *AR* XXVI 1906 p. 68, fig. 12 și 13, cu prilejul publicării mormântului celtic dela Gyoma în *Reh.*

³⁾ Al. I. Iker, în *Delm. Regiungl* III enumera un cușit mare de mărceș la Găd în Târnăviș (p. 61); scutur la *Palanca* în Tim. 5 (p. 110) la *Pancova* (p. 111 sqq.), la *Timușara* (lung. de 27 cm., p. 136 sqq.), la *Vârșet* (p. 191 și 192).

de o urmărire mai în amănunte pe teren a răspândirii diferitelor forme speciale, nici vorba nu poate fi în La Tène fig. 330 și 331.

În orice caz notăm că la *Balsa* în Szabolcs (fig. 334 și 335) avem atât tipul «Muncaci 2» (mic)¹⁾, cât și tipul «Muncaci 4» (mare)²⁾, iar la *Ispahida* în Cogeana, tipul «Muncaci 1» (mic)³⁾ și tipul «Muncaci 2» (mare)⁴⁾ (somic⁵⁾). Atât *Balsa*, cât și *Apahida* aparțin La Tène-ului mijlociu, astfel că împreună cu *Maracoul* asigură datarea acestor tipuri timp de trei secole cel puțin. De la *Obolna* (fig. 336) avem un cuțit tip «Muncaci 1»⁶⁾, iar din partea Ardealului (*ibid.*) un cont tip «Muncaci 1» în ce privește stațiunile din S. Carpați⁷⁾ or, notăm de la *Timorul* (La Tène III) exemplare destul de bine păstrate atât de tipul «Muncaci 1» cât și «2»⁸⁾. În special ultimul, împreună cu limba de prins în mâner, lung de c. 30 cm. e un exemplar tipic pentru forma cea mai răspândită în Dacia în La Tène-ul ultim. De la *Crăstani* avem un cuțit de tip «Muncaci 3»⁹⁾.

Dar Ardealul ne oferă un tip de cuțit-cosor, care de sigur a putut servi chiar ca armă în lupta corp la corp, de o formă foarte

Fig. 333. Cuțite La Tène dela *Vârșef*, după Milleker, în *AE.* XVIII 1898, p. 409, 1/6.

asemănătoare cu cea a cunoscutelor vestice (cf. Dechelette II 3, p. 1583). Văzând *Bruckenthal* din Sibiu posedă o bogată colecție de astfel de *cosoare*, foarte late și cu vârtul brusc încovoiat, adunate din SV Ardealului, de pe valea Târnavelor și a Olutului, singură lungimea acestor *cosoare* măsoară între 20 și 30 cm. Mănerul, de lemn, prinde la soareș adesea foarte

¹⁾ Roska, *Dolgaratok* VI 1915, p. 35, fig. 7.

²⁾ *Ibid.*, p. 31, fig. 13, no. 2 și 4.

³⁾ Kovács, în *Dolgaratok* V, II 1913, p. 27, fig. 22 și p. 39, fig. 33, no. 4.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 34, fig. 38 și no. 4. Pentru un cuțit La Tène din *Balsa* vedem în tip *Ant.* no. 45 lung de 39 cm. v. Hampel în *AE.* XIII 1893, p. 176.

⁵⁾ *Ibid.*, p. 49, fig. 60.

⁶⁾ R. și E. Vulpe, *Timorul*, în *Dacia* I 1924.

⁷⁾ I. Andreșescu, *Pireul Crăstani* Buc. 1924 p. 91, fig. 283.

lungă a cosorului, nu marcat prin simpla înfigere a ei în tăbă, dar și cu un inel de fier care strânge lemnul bine pe esut, așa cum vedem în exemplarul dela *Klein Probstdorf* (fig. 337). Ca linie de nădă și ascuțiș, aceste cosoare au, firește, o

serie întreagă de variațiuni astfel cosorul dela *Ormeny* în *Târnava-Mare* (Ormeny, în cercul *Cohidm*) e puțin arcuit decât cel din *Hilfenbacher Gebiete*, lângă *Sibiu* (fig. 337, no. 6, comparat cu no. 5), tot așa cosorul dela *Klein-Probstdorf*, la o mare convexitate a muchii prezintă o relativ minimă concavitate a tășului. Numărul relativ mare al acestor obiecte, păstrate la Bruckenthal de pe un teritoriu destul de redus, provine de acolo că lama acestor cosoare e destul de groasă pentru a fi rezistat mai bine ruginei decât atâtea alte arme și unelte de fier din *La Tène*-ul dacic.

Dimpotrivă, cuțitul-spadă dela *Gradyten Muncului*, păstrat, tot la Bruckenthal (fig. 336), lung, cu tot cu *languette*, de 0,485 m. este absolut drept. Cu un singur tăș și cu muchea și tășul paralele, afară doar către vârf, spre care se apropie inel, aici cuțit este evident modelat cu intenția nu numai de a tăia, ci și, mai ales, de a împunge. Totuși, nici ca formă, nici

Fig. 314. Arme din fier celtice dela *Italia*. După M. Reska, în *Dolgozotok* VI, 1913, p. 31.

ca întrebuințare, el nu e specific dacic, ci general central-european.

Reprezentările de pe *Columna lui Traian* (v. fig. 341) nu cunosc forma de cosor propriu-zis, ci altele, înrudite mai degrabă cu tipul săbiilor curbe, decât cu cel al cuțitelor curbe.

Dălți, cuțite, ciocane, clește și alte unelte de meseriași. Tot descoperirile dela *Muncacu* ne lămuresc și în privința diferitelor scule de

meseșiagi, lemnari, curelari, fierari, etc. Astfel unealta reproducă de *Lachyky*¹⁾ în pl. V fig. 8 se arată a fi o *dolă*; cea din fig. 1 un *clește fax* de îndoit plăci de metal, cea din fig. 16 un *carug*, cea din fig. 12 o mică *năvăla*, — în alt raport²⁾, pl. III, fig. 3, un *clește de fierar*, fig. 10 un *cucan*; alte două *cucane*, pe pl. V, fig. 8 și 9 (p. 209), apoi, mai multe cuște de *puhuz* și *curelari*, pl. V, fig. 2—4 (p. 209), cu tășul către o bucată cu mânerul, și având forma cornului lemn, iar mânerul îndreptat în arc, adică întocmit ca la *Mont Beuvray* în *Gallia*, *Strasbourg* în *Saxonia* ori *La Tène* în *Elveția*³⁾. De-așfel și ciocanele, cîtele ori călpile nu sînt mai puțin asemănătoare cu cele vestice⁴⁾. — De altă parte atelherul dela *Szalacku*, ale căruia fabricate sînt perfect ase cănătoare cu cele dela *Munkacs*, ne completează încă lista sculilor de meseșiagi și a diferitelor *barbate*, *mînuale*, *sfredale*, *bare de sfălfuit* *tabla de metal*, etc.⁵⁾.

Fig. 335. Cupt și alt fragment de fier din morm. celt. dela *Balsa*, după *M. Ranka*, în *Dolgonatsh*, VI. 1925, p. 25. 1/3.

Adăru fie acia permiu să explic drept tot *instrumente*, și anume *chirurgicale*, obiectele pe care *Darnay* le-a publicat cu prilejul descoperirii mormintelor celtice, în special acela al unui călăreț, la *Gyoma* în *Bichig*, deși acele instrumente erau găsite în altă parte mult mai în *Apus*⁶⁾. E de altfel dela început de notat că și sabie din mormântul călărețului dela *Gyoma* e de un tip frecvent vestic, ca și cuștele de fier cu inel la capătul mânerului, pe care *Darnay* le aduce tot ca material documentar vestic și cari firește nu pot fi deocamdată scoțite printre tipurile curențe de cuște din *La Tène*-ul getic. — Instrumentele pe care *Darnay*, *l. c.*, p. 166—sq. le declară necunoscute sînt în inventarul intern și în cel extern (ungar) al vîrstei de fier și declară că nu știe cum

¹⁾ *AE*, XXVIII 1908, p. 253, — la noi, fig. 330.

²⁾ *IE*, XXI 1901, p. 205 și 200. — la noi fig. 331 sq.

³⁾ *Déchelette*, II 3, p. 1368 sq. Dimpotrivă la *Kézeg* mînerul acestor cutite este drept. *Darnay*, în *AE*, XXIV 1904, p. 349, fig. 3 cf. și, pentru acest tip *Déchelette*, II 3, p. 1368.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 1373 și 1376.

⁵⁾ *Darnay*, în *AE*, XXVI 1906, p. 423, reproduc și de *Déchelette* II 3, p. 1376, cf. însă la *Darnay* și p. 422.

⁶⁾ *Darnay*, în *AE*, XXVI 1906, p. 62, fig. 4, 15 și 16.

să le explice, sunt, după cum se vede din fig. 338, de fapt niște «bisturiuri», de diferite necesități chirurgicale. Toate treile sunt prevăzute la capătul

Fig. 336. Arme și unelte de fier La Tène păstrate la Muzeul Brukenthal: a) dela (se știe de) Căhul'm și din Ardeal, cutre, cuțit, spada dela Grăd'sen-Manceala; vârf de lance din Seica Mică; spada La Tène Ueuțenești, din Ardeal; seacă dela Seica Mică; cuțit - spada (?) din Ardeal.

mănerului cu inele spre a putea fi atârnat cu un lanț ori o curea de cingătoarea celui ce le purtă. Erau aceste instrumente chirurgicale în-
trebuințate pentru nevoile umane, ori pentru cele veterinare? nu pu-
tem fixa. Destul că în colecția făcută de Darnay, *l. c.* (v. fig. 338) ne aflăm

arecum - adăugând și cele două cupite de dimensiuni și forme diferite - deasupra în fața unei cruse de chirug din La Tène-ul mijlociu.

Fig. 117. Arme și unelte de fier. La Tène - păstrate la Muzeul Bruckenthal: 1. Vîrfuri de săgeți dela (a) curie de la Amlay, Șerca-Mică, Vîngard, Arany și Cîj; 2. Cîră de la Sibiu; 3. Cusă din Ardeal. În rîndul de jos: 4. Cîră dela Klein Propstsdorf; 5. Cîră din Hahnbacher Gebirg (Sibiu); 6. Cîră dela Ormeșny (Fărnava Mare); 7. Necețe-masă din Ardeal.

Dela Costești d-l Teodorescu comunică descoperirea unei mici *monede de orfuldrie*, de sigur de *argintur*, cum arătam că au putut fi și la *Gădăite* și cum vom vedea mai jos, la discuția tezaurilor de argint din

La Tène, că au trebuit să fie numeroși în SV Daciei. De asemenea tot dela Costești ni se comunică și de-coperirea unei *nicorale* de fierar.

Nu avem până acum din ținutul getic — precât ne e cunoscut nouă materialul — *furci* de fier și *pârle* bine păstrate ¹⁾

Unelte agricole. Pluguri, coase, seceri, cosoare de fur. Tot Muncașul ne oferă cele mai caracteristice și mai numeroase *fieruri de plug* din teritoriul getic (fig. 329 și 340). ²⁾ Tipul lor e bine cunoscut atât din Apusul cât și din SV ³⁾; eplice triunghiulare mai mari sau mai puțin prelungi, cu marginile laterale îndoite în formă de aripi de acasă parte a plăii ⁴⁾. Déchelette a observat că în găsiți cupe de plug în vârstă bronzului turnate din metal, dar că acesta nu ar fi un motiv pentru a admite pășcocirea fierului de plug decât în vârstă fierului, deoarece Etruscii cunoșteau plugul de bronz pentru a cuprinsacra de trasaarea incintelor orașelor, etc. Totuși vom observa în ce privește Dacia getică nu numai că nu avem pluguri de metal în vârstă bronzului, dar că chiar în La Tène fierul de plug a fost o inovație de lux, foarte rar întrebuințată. În nici un driadășezările La Tène din Câmpia munteană, săpate până acum — și doară aici e ținutul getic, prin excelență agricol, încă dela Alexandru-cel-Mare documentat istoric —

Fig. 338. Obiecte din morm. celtice dela Gyoma și din Pannonus. După Darnay în AE. XXVI 1906, p. 6a.

¹⁾ Cf. exemplurile venite la Déchelette, II 3, p. 1374.

²⁾ *Ibid.*, p. 1379 și urm. Totuși Lebedzky *l. c.*, în nota 3, p. 211 le explică drept *canale* (hârlețe).

³⁾ V. la Lebedzky, în AE. XXI 1901, p. 215, fig. 1—3, de trei dimensiuni diferite, p. 203, fig. 7 și 8; la not., fig. 329 și 340.

nu am găsit vreun rest de fier care să poată fi atribuit acestei uțele agricole. Dimpotrivă experiența noastră din săpăturile dela Crăsteni și din alte locuri ne-a îndemnat să propunem (mai sus, cap III, p. 136) narșele de sepea lemnului totmai pentru cultura getică din La Tène al II și III atât de prevăpăntoare este întrebuintarea acestui material fătă na numai de uțele, dar chiar față de pământul ars.

Ar leul d însă ne-a dat tot ișicâteva, ere de plugatât din părțile *Cotahmului* cât și ale *Sibinului* (v. fig. 339), bine păstrate și foarte caracteristice ¹⁾.

Fig. 31. Fete de plug dela (de spre st.) Ungria (Coburn), Ardeu, Fălnacu (Sibiu), și un scălbău de lance dela Căpușu (Sibiu) La Muzeul Brukenthal din Sibiu.

O adevărată revoluție tipologică se întâmplă cu formele secerilor și prin consecință ale coaselor din La Tène, față de tipurile cunoscute din bronz. Am putea spune că *tipul getic* (v. mai sus, p. 408 și p. 409) de seceră mică, încovoiată și cu lama scurtă și de lată, îi urmează *tipul celtic* de seceră mare, larg deschisă și cu lama destul de îngustă, așa cum o vedem, urâș înainte de toate dela *Muncaci* ²⁾ și cum se pot vedea exemplare și în colecția de antichități a Muzeului Brukenthal din Sibiu, și anume unul, foarte caracteristic, de *coasă ad double* (fig. 337), iar altul de *mare seceră ad longuetta* (*ibid.*).

Atelierele dela Szalacska în Somogy fabricau *coase* și *seceri* de acelaș tip ca în V și SV ³⁾. Căci la fel cu cele dela Szalacska s'au găsit și la *Kékút* în Zala ⁴⁾. Dela *Muncaci* nu avem nici o coasă, ci numai

¹⁾ I. colecția de antichități a Muzeului Brukenthal din Sibiu.

²⁾ Lené, *ibid.*, 11 *AE* XXI 1901, p. 203 fig. 4, 5, 6, p. 205, fig. 11 și 12, XXVIII 1908, p. 243, fig. 2 și 3. Rețraduse de noi în fig. 240, 242 și 243.

³⁾ Cf. Darnay, în *AE* XXVI 1906, p. 433, fig. 16 și 19 cu Déchelette II 3, p. 138a.

⁴⁾ Darnay, *l. c.*, p. 432.

*seceri*¹⁾ și anume de o formă ceva de isbită de cele din Vest, cu lama mai lată și muchea mai schidă, iar tăsul mai puțin scobit, întrucât nu urîndrește paralel linia muchii, ci lasă locuri către apex o mai mare

Fig. 340. Seceri, fete de plug, etc., dela Muncaci, după Lehoszky în *AE* XXI 1901, p. 203.

lățime²⁾; acest tip, pe care l-am putea numi *getic*, față de cel *vestic*, *celtic*, pe care densume-l întâlnim la *Muncaci*³⁾, s'a găsit, întâmplător în *impachetarea originală pentru export*: anume două dintre aceste seceri sunt încă legate împreună cu inelul de fier care le ținea strânse împreună ca să nu se isbită și să gărie reciproc pe drum⁴⁾. fig. 340.

În ce privește *cosoarele*, de vie și de lucru, cu lama lată și dreaptă și numai vârful brusc recurbat și subțiat, nu putem citi exemple din săpăturile noastre, dar, cum am arătat mai sus (v. fig. 337), avem, numeroase, din *Ardeal*,

la Mizeul Brukenthal din Sibiu și le regăsim, poate — e drept într-o formă

¹⁾ În adresa instrumentală dela Lehoszky — *AE* XXI 1901, p. 203 (cf. p. 201) III 11 aflând numai 35 era lungare, cu tot cu limba de prins în formă (anul fig. 332), nu poate fi vorba decât tot ca *secere* decât ca *formă* ar putea fi și *cosoare* cf. *DE* bul. n. II 3 p. 1382.

²⁾ Lehoszky, în *AE* XXI 1901, p. 203, II 4 3-6 XXVIII 1908, p. 253, no. 3. La noi, fig. 340 p. 370. Explicațiile la Lehoszky, mai de departe, prețuie (p. 214—216 din vol. XXI) toate aceste unelte drept *coase de lupul*, nu se pot fundamenta.

³⁾ Lehoszky, în *AE* XXI 1901, p. 203 III 11 și 12 XXVIII 1908, p. 253, no. 2, cf. *Darius*, în *AE* XXVI 1906, p. 433, no. 19. La noi fig. 332 și 370.

⁴⁾ *AE* XXI 1901, p. 203, no. 4. La noi, fig. 340. Explicația dată de Lehoszky, p. 216 e neadmirabilă.

deosebită (oricumva nămaștăzată prea mult) — în reprezentările de pe Colanul din Traian¹⁾, care reproduc adesea «ceastă uneltă, de fapt așa cum se prezintă cosoarele dacice ele nu sunt, precum s-ar crede întâmpinându-se carpatic, ci general la Tene, din Anglia și până la 1000²⁾».

Am arătat mai sus, cap. III, p. 140, că numelele (în primul rând Coran din Traiană) ne dau pentru Dacia din La Tene și III 2 un tip de *acori cosoare* foarte aproape înlocuite cu secerile din bronzul IV, scribite în partea I a cap. VI (cf. p. 409 s. fig. 341). Tipul local de seceri, dela Muncaci, confirmă acest tradiționalism. Dar Lehöczky³⁾ a încercat să demonstreze că avem un fel de triplă sinteză: *cosă* — *secere* — *cosor-de-luptă*, în care cele trei unelte agricole se influențează reciproc în structura lor și dau naștere unor tipuri în termediere destul de curioase, mult mai adaptate pentru încercarea din război, decât pentru munca pacinică dela câmp, ori din via și livezi. Varietatea modelelor dela Muncaci este mare în această privință și, drept pildă, seceria din *df. XXVIII* 1906, p. 253, fig. 3, e mai bună de *cosor-de-luptă* decât de seceri ori *cosă*: v. fig. 330.

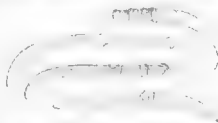

Fig. 341. Săcu, *cosor* și *coș* de luptă, dacice. Din Colanul Traiană.

Fără de îndoială unelte tinoase e natural să se găsească în săpăturile sârben de ac. ugi, mai toate stăruințele cunoscute. Au dat și astfel de obiecte modeste, care de multe ori mai rău sunt culese de lucrători, înșiși pentru ei prea banale, așa înmă, ca să nu le arunce, trebuie întotdeauna să îi se atragă atenția asupra interesului ce-i au chiar aceste năsemnate bucăți de piatră.

Unelte de pescuit. Unelte și tridente. Săpăturile pe malul Dunării și al lacurilor adiacente au scos la iveală chiar pentru eneolitic un număr

¹⁾ Cf. Déchelette, II 3, p. 1383.

²⁾ *df. XXI* 1906, p. 211 s. c. m. v. alea, 214—216, cu explicații în mare parte accesibile, dar în câteva cazuri, ca d. p. *o bla cosă de luptă* p. 217, adăugând grații.

ciorin de harpune¹⁾. Ca atâtea alte obiceiuri și unelte străvechi, păstrate până în timpuri nouă de tot, se poate ca și în La Tène să se fi mai întrebuintat cârlige de prins pește, de toate formele și dimensiunile, fabricate din os și din corn. Dar progresul adus de lucrul metalelor a schimbat și aici procedeele. Avem din La Tène II și III, dela *Grdsani*, poate, un *trident* de fier, iar din aste părți (*Tinosul*, etc.) *undățe* de bronz și de fier. Forma lor e cea înunțată până în ziua de azi. Dimensiunile variază, după mărimea peștilor ce aveau a fi vânați.

Unelte casnice și de buclătură. Avem, tot dela *Muncaci* un frumos exemplar de «furculiță mare de căldare», cu trei dinți înecunați²⁾, de

Fig. 342. Istagan și acuire de lupșă, dacice, din La Tène III. Primul de lângă *Lehoczky*, a doua de lângă *Oena Sabinia* (în La Mumul Reukenthal din Sabinu).

tipul general cunoscut din La Tène III în toată Europa (fig. 343). Dechelette crede că motivul curbării dinților e împrumutat dela modelele greenitalice pe care Celți le-au imitat³⁾. Instrumentul servia la scoaterea cărnii pentru prânz din cazanul în care fierse și împărțirea ei la oaspeți. Mai cunoaștem un exemplar, dar foarte primitiv lucrat dela *Velem St. Vrat* în Pannonia⁴⁾, de o formă analoagă cu cea dela *Muncaci*. Cât privește exemplarul dela *Grdsani*⁵⁾, nu se poate preciza dacă e *trident* de pescuit, ori *furculiță*.

Tot dela *Muncaci* avem și o *scrémoulleres* de atârnat cazanul deasupra focului, de un lucru foarte îngrijit și o formă elegantă⁶⁾ (fig. 344, la fel cu aceea

¹⁾ Vezi în *Dacia* I și II rapoartele d-lor Dumitrescu despre *Gemebura* și *Ștalan* despre *Căcișonrele*.

²⁾ *Lehoczky*, în *AB* XXI 1901, p. 211.

³⁾ *II 3*, p. 1437.

⁴⁾ Dechelette *II 3* 1424, fig. 8. Dechelette nu înregistrează nici unul din obiectele așa de caracteristice și numeroase dela *Muncaci*, deși are ocolele lui *Lehoczky* și a fost cunoscut și le citează în *II 3*, la p. 1354.

⁵⁾ I. Andrejescu *Pucul Grdsani*, Buc. 1924, p. 91, fig. 281.

⁶⁾ *Lehoczky*, *AB* XXI 1901, p. 201.

de fier, dela *Emmendingen* în Baden¹⁾, sau dela *Grdschitz*, în Câmpia munteană părți dintr-o altă, de bronz, mai primitiv lucrată ca aceea de a Manciaci, dar tot așa de solidă. Ceea ce e mai ales interesant, știind că la creșterea dela *Minciaci* e însoțită în două sensuri contrarii, dăpând interesante efecte lucrative (v. fig. 344), în genul vestimentelor *triques* de bronz și de aur, cum scute și din părțile noastre²⁾.

În ce privește însăși cazanele, nu trebuie să ne nădărnăcim avertind că unul păstrat din La Tène-ul nostru. Ele erau făcute din tăldă de bronz așa de sălbăte³⁾ încât n-au putut rezista la oxidare și s-au nădărnăcit. E caracteristic în această privință că chiar căldărușele nord-tihet de bronz din Laibstadtul nostru, care erau de un metal ceva mai compact, n-au fost păstrate deesea tot numai prin toartele lor (v. mai sus, fig. 198 și 203), iar *leburul* dela Balănoa a se călărită e conservat cum se cade tot numai în partea superioară, fundul fiind total distrus (cf. mai sus, cap. I, p. 18). Totuși la *Gastept* s-au găsit și resturi de cazane de bronz din La Tène.

Râșnițe. Se știe că până în La Tène popoarele Europei centrale n-au cunoscut râșnița rotativă pentru fabricatul făinii⁴⁾, ci au întrebunțat numai pivele de pmat ori pietrele de strivit boabele, firește într'un chip cu totul ne-complet și primitiv. Lehbászky pornește, din părțile *Munozambur* o serie întreagă de râșnițe găsite în locurile La Tène III de acolo⁵⁾, din necropole fără a da nici o reproducere a vreunui, ceea ce e cu atât mai regretabil, că căi Celții și ceilalți locuitori ai Europei centrale n'au imitat nici măcar râșnița greco-italică rotativă, ci au creat anumite tipuri particulare, în care în special *meta* lui eră așa de convexă ca în *Siedlar catillus* (partea rotativă de deasupra) avea un profil destul de variabil. Putem în schimb da reproduceri după un *catillus* dela *Sighisoara* (fig. 345 La Tène II și III)⁶⁾ și după fragmente bine definite de *catilli* dela *Tirona*

Fig. 343. Tridant dela *Munozambur*, după Lehbászky, în *AE* XXI 1901, p. 211.

¹⁾ Déchelette, II 3, p. 1415.

²⁾ V. *frumuse* p. 106 la Landensheim u. a. I, tabl. XI, pl. 3.

³⁾ Déchelette II 3, p. 1417.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 1386-889.

⁵⁾ În *AE*, XXI 1901, p. 201.

⁶⁾ Comunicat de d-l Rosetti.

cu un profil foarte caracteristic¹⁾, și dela *Mănăstirea (ibidem)* -), ambele aparținând La Tene-ului III. Interesant e că în vreme ce pietrele de rășniță dela Muncaci sunt de trachyt, acele dela *Sighetara* și *Costești*, ori cele din Câmpia munteană sunt de lavă basaltică, însemnând așea că din Apus²⁾ în ce privește pietrele de moară manuală dela *Cirădărea Muncelului*³⁾, foarte asemănătoare cu cele de tip sudic, ele sânt, după Aekner, de «Trachytporphyre» și au fost constatate în vecinătatea basinelor cu apă de izvor ucla poalele scarpelor, în afara zidurilor, împreună cu sămânța de grâu și cu diferite neamuri de leguminoase, dintre care mazărea se distinge mai bine.

Fig. 344 Cre-
mașă dela
Muncaci după
Lebédzky în
AE XXI 1901,
p. 201

Arme. Spedele scurte (și puțin mai ale) *scythae fusesera* în Dacia caracteristice pentru hallstattul II și chiar pentru arhaica La Tene I. Ele reprezentau, într-o formă *orientală*, moda general europeană din hallstattul II, a săbilor scurte⁴⁾, prelungită și, în La Tene I, fie direct prin spețele scurte, fie prin pumnalele proprii, zise, dintre care se relevă în chip special cele antihor-ponde⁵⁾. Dar în vreme ce în Apus evoluția stilistică a armelor se desfășoară într'un mediu etnografic mai mult sau mai puțin stabil. Cel în jurul căruia rolul principal, — la noi avem acel *intermezzo scythae* din hallstattul II, care prelungind *Isa* până la Dunăre-pannonică, întrerupsese etnografic și cultural viața din Dacia pentru patru secole. Deaceia, aceluși după ce Scythismul e treptat distrus, fie prin asimilarea străinilor intruși, fie prin respingerea tipului lor de civilizație, putem vedea reaparând, după a. 400, *rechea tradiție culturală a Daciei, de legătură cu civilizația*

¹⁾ R. și E. Vulpe, *Timul*, în *Dacia* I.

²⁾ Cf. Ștefan Măndăscu, în *Dacia* II.

³⁾ Cf. Dechelette II 3, p. 1387.

⁴⁾ Final, în *AE XXXI* 1910, p. 21 cu planșa III, fig. 1.

⁵⁾ Cf. Dechelette II 3, p. 721.

⁶⁾ Dechelette II 3, p. 1111 și 1137.

central-europeana și după cum am arătat în partea întâia a acestui capitol, vedem reluându-se raporturile strânse cu SV. albio-illyric și cu V. celtic, atât pe cale comercială, cât și pe cale politic-etnografică. Celți vin chiar în persoană până la noi, ba trec și dincolo, până în Rusia sudică.

Ca o atare respingere și biruire a Scythismului prin Celtism trebuie să înțelegem apariția unor forme de arme ca aceea a *spedii* scurte dela Scythia în Bousé¹⁾, deci pe Tisa-de-Sus²⁾ Reinecke³⁾ a arătat că aparăște spada cu mânerul de bronz și lora de fier, lungă în total de 49 cm., din care 12 pentru mâner, cu oadă tășură, pășită îndoită de două

Fig. 343. Trei catole, dela stăruie la Tène găsite la Arghicara, Timor și Mândăria (cf. p. 429 sq. și note) (Muz. de Ant. București)

eri, deci dedicată unui mort, și, e pare, împreună cu un cuțit de fier caracteristic pentru primul La Tène (v. g. 322), are mânerul împodobit cu duble antene, iar pe proeminența superioară centrală o palmietă greacă stilizată celtică așa cum era moda prin anul 450—400 a. Chr. Această spadă, înrudită cu stilul la cea de tip târziu hallstattian dela Künzky în Boemia⁴⁾, e prototipul *spedilor* scurte ori pumnalelor anthroperde din La Tène II, existente chiar în La Tène III⁵⁾. Din spada scurtă cu duble antene dela *Muncaci*⁶⁾; t. p. 346, se arată a fi mai de grabă din familia vechilor pumnale hallstattiene și archaice-La Tène, decât din La Tène III, cum a fost — credeți, greșit — explicată⁷⁾, în adevăr ca nu

¹⁾ Publizat și ilustrat de V. Palcsy în *Die antiques Keltenzeit*, III (1873), p. 11 și în *Revue Archéologique* (1875 II), p. 215, — citat apoi de Reinecke în *Arch. Zeit.* XVIII (1898), p. 324 sq. cu un studiu științific asupra ei.

²⁾ L. c., din *AB.* XVIII (1898).

³⁾ L. c., p. 314, cf. Decolede II 2, p. 744.

⁴⁾ Decolede II 2, p. 1178 sq.

⁵⁾ Lemoirky, în *IK* XXVI (1906) p. 341, la nr. 1, fig. 346.

⁶⁾ Cf. mai sus, p. 298, n. 5.

are încă butonul central presărat în chip de cerce, păstrează vechiul geometru și dă hălbătăi (puțin de multe ori) ca sunt mai vechi ca La Tène II¹⁾. Dealtfel și obiectele în tovărășia cărora a fost găsită spada

Fig. 346. Antichități din epoca mai veche a fierului, din părțile Muncaciului, după T. Lechérky, în *AB.* XXVI 1906 p. 349

Fig. 347. Obiecte de bronz din La Tène de la Apahida. După Kovács în *Dolgoș-toh II*, 1911, p. 38

dela Muncaci (cf. fig. 346) poartă mai de grabă un caracter arhaic-La Tène, decât târziu-La Tène.

Dar spada caracteristică și pentru La Tène-ul getic, ca și pentru cel vestic, nu e cea scurtă, halstatiană, ci cea lungă, cunoscută din întreaga Europă, mai ales în formele La Tène-ului II și III²⁾. Mormintele și necropolele noastre ne dau câteva exemplare de cel mai mare interes. Astfel, în cimitirul celtic dela Apahida, aparținând La Tène-

¹⁾ Cf. Déchelette II 3, p. 1138 sqq.

²⁾ Vezi pentru amănunte, Déchelette II 3, p. 1111 sqq.

ului II, s'a găsit în morin²⁾ o sabie (moșeaca ei), lungă de 91 cm., din care 13,5 cm. pentru mâner, iar lățimea maximă a ei fiind de 61 mm. (cf. fig. 347³⁾). La *Balut* în Szabolcs s'a găsit o sabie, în teaca ei, numai pe lungimea tecei de 80 cm., și lată de 47 mm.⁴⁾ Contemporană cu *Apahida* și *Balsa* e *Gyoma* în Bichăș, cu mormântul ei de cavaler celt⁵⁾. Aici sabia, tot cu două tășări, e mai scurtă ca la *Apahida*, neavând decât 68 cm. și adâncea de 4 cm., dar obiectele găsite în legătură cu ea, în special tibulele La Tène II⁶⁾, absolut identice cu cele dela *Apahida*⁷⁾, fixează cu precizie epoca în care ne aflăm. Cecace e prețios, în legătură cu sabia dela *Gyoma*, e *lanțul* cu care se atârna de cingătoare, de fier, găsit lângă ea și alcătuit din două fire de sârmă răsucite în chip de sfoară unul în prejurul celui alt⁸⁾. Nu vom reproduce aici sabia dela *Kőszeg* în *Baranya*⁹⁾, lungă de 75 cm. și lată de 3,5, găsită tot cu lanțul ei, de prins în scutrone, și aparținând probabil¹⁰⁾ tot La Tène-ului II. — dar vom redă importanțele descoperirii dela *Hodulgh* în *Bacsa*, înrăs din La Tène II, deoarece ele ne vor servi la caracterizarea formelor de cultură scordice¹¹⁾, care s'au răspândit și în Banat și Oltenia, și ne sunt în special cunoscute din j.a.d. Mehedinți, precum vom arăta îndată.

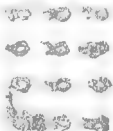

Fig. 348. Fragmente dintr-un lanț de fier din mormântul nr. 11 dela *Apahida*, după Kovács în *Dolgozatok II* 1911, p. 46.

²⁾ Kovács, în *Dolgozatok II* 1911, p. 38, cf. s. Dechelette II 3, p. 1081.

³⁾ Rosta, în *Dolgozatok VI* 1913, p. 11, cu p. 28 sq.

⁴⁾ Durney, în *AE*, XXVI 1906, p. 62 sq. Durney socotește *Gyoma* ca aparținând La Tène-ului I.

⁵⁾ Durney, *l. c.*, p. 64.

⁶⁾ Kovács, *l. c.*, p. 35.

⁷⁾ Durney, *l. c.*, p. 62, fig. 3, cf. Dechelette II 3, p. 1115 sq. cu citirile antice respective.

⁸⁾ Durney, în *AE*, XXIV 1904, p. 344 și 345.

⁹⁾ Cf. Durney, potrivit tendinței lui de a da cât mai napoi, ar pune chiar mai jos ca La Tène I.

¹⁰⁾ Cf. pentru *Scordici* dela Sava și Dunărea mijlocie, mai sus, cap. II, p. 60 și urm.

Și incrimântul dela *Hudisagh* ne face cunoscut tot un cavaier celt¹).

Fig. 349. Invențiul norm. celt. dela *Hudisagh*, după Roediger în *IF* XXIV 1904, p. 351.

¹ Roediger în *AE* XXIV 1904, p. 350-352.

pe de altfel ştim că Celţii erau în dechiste că âreţi, iar cu pedestraşi¹⁾. Censul normei din odinina într-o urnă (s. mu. jos, fig. 462, ca ascănare), dar lângă urnă erau consacrate răposatului între alte obiecte asupra cărora vom reveni treptat mai jos, două spede lungi de 92 cm (din care una mânerul măsoară 12 la alta 14 cm); ambele spede fuseseră înfăşate de trei ori şi lăsatu cari le-au descoperit le-au deschis listruind fireşte în parte parte tecele lor, care li ne sînt operate sau pulverizate. Ambele săbii aveau la partea superioară a tecei o clintare de tablă prin care se treceau, cure etc, sau lăutul de atârnat (a cîngătoare).

1) frumoasă sabie La Tene II, cu teaca ei, avînd doar vîrfu rupt, atîndu-se în Muzeul Beakenthal dela Săbna (cf. fig. 336).

Din cîrmă il de urne dela *And*, K. Herepey publică²⁾ două săbii La Tene, se pare II (sunt rău păstrate), lungi de 65 cm şi late de 5 cm, teacă de sabie corespunzătoare, de tipul cunoscut, iar dela *Grain*, Kara-pataka, tot în Alba de jos) trei fragmente de săbii La Tene³⁾.

Am arătat mai sus (cap. II, p. 73 sqq.) că în secolul II şi la începutul sec. I a. Chr., până la Borebista, *Sardis* dela Sava sînt mereu varăsi de năvăliri ai *Geptor* spre Illyr. şi Macedonia; această tovarăsie e asa de urtună încît izvoarele istorice confundă pur şi simplu pe Geti, de o parte cu Celţi, de alta cu Bastarna (mai sus, cap. II, p. 69 sqq.). Însăşi cînd *Sardis* sînt sfărmaşi de Roman (p. 73 sq.), ei se retrăgiază în insulele Dunării din dreptul Banatului şi Olteniei.

Fără de aceste fapte bine documentate literar, nu va fi de mirare că găsim numeroase fabricate celte în Banat şi Oltenia. Vom înregistra acum din parte specele La Tene dela Muzeul Lucean din *T-Serretin*, între cari în special una e excelent păstrată, dar şi celelalte două sînt intrigi iar de alta specele celte dela *Grain*, toate constituind devalorate pildatologice pentru SV geto-celte (pl. XXXII, fig. 153). Toate specele sînt din La Tene II, cu girda (scro sere) caracteristă în ornăile calicului răsturnat. Dinensurile lor sînt urtăsi relice spada dela *Serretin* are 0,695 m lungime pe 5 cm lătime, cea dela *Ostrozul Şimano* 0,775 m lungime pe 0,055 m lătime, cea dela *Gârta-Mud* ne dă an

¹⁾ Cf. Déchelette II 3, p. 1106.

²⁾ Vezi la Déchelette reconstrucţiuni de alui de suspensiune a săbiilor La Tene, II 3, p. 1115.

³⁾ *Opfeker I Armee-Monographien*, II 1, And 1901, p. 9, sq., cu pl. XX, p. 24, 22.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 98 şi pl. XXI, no. 229-231.

tip mai fin (de 85 cm. lungime pe 0,042 lățime¹⁾). Spada cea lungă dela *Grada* a avut 1,02, pe 45 mm. lățime, iar cea mai scurtă, poate de tipul Gârliș-Mică, păstrată doar pe 0,60 cm. lung și 4 lăț., e neocompletă²⁾. De notat e lățimea caracteristică față de lungime la spada din *Ostrozul Șiman*. Cum însă n-o știm că săbiile acestea serviau nu la împuns cu vârtul, ci la tăiat cu la na, prin lovire de sus în jos³⁾, e natural ca, într-o epocă de lupte continue, armamentul celui să fi dat speckler o formă din ce în ce mai masivă în sensul rezistenței laterale.

S'au servit și Geții noștri de săbuc tip La Tène II și III⁴⁾. Oare s'au creat în acest timp un fel deosebit de arme, mai de grație influențat de cele illyrice, decât de cele celtice. Căci *armele de oțel dace*, așa cum le cunoaștem de pe columna lui Traian, s'au sat de tip roman, sau de un tip specific, ne-celtic.

În adevăr arma caracteristică dacică în sec. I p. Chr. (deci în La Tène III 2) nu e spada dreaptă, ci un fel de *iatagan* cu vârtul, treptat îngustat eventual un fel de *secer* cu un mâner lung de lemn și cu un *singur tăp*⁵⁾. Între această armă și enormul *iatagan* încet curbat, purtat cu ambele brațe în locul bătliei, ca marile spede medievale, de Bastarni reprezentate pe monumentul triumfal dela Adamclissi e o evidentă înrudire tipologică. Dar e întrebarea: au fost Bastarnii influențați de Geții ori Geții de Bastarni, adică de vecinii Bastarnilor, Sarmatei⁶⁾. Că Tacitus ne arată (*Hist.* I 79; cf. mai sus, cap. II, p. 106) pe Sarmatei Roxolani înarmați în a 68-69 p. Chr. cu aceste spede utrișe *gladii quos praeflongos utraque manu regunt*. De fapt, în afară de curbura lamei și de tășul unic nu e identitate, ci n-ai mai înrudire, între iataganele sarmato-bastarne și spețele înnoionate dacice. Acestea din urmă sunt mai mici și purtate

¹⁾ Publicate de Al. Bocuțu în *Dacia* I 1942. Pentru spada contemporană dela *Gogoșu* (în Dolj (V. de Craiova)) din morminte de aici: *spadele sunt frânte, cf. Latent*, în *An. de Rom. Mem. și XXXIV*, 1912, p. 115 și în VII, fig. 24.

²⁾ Găsite de comitetul lăugăner George Balș, cu prelevarea unor săpături de fundamente la *Grada*, în parcul din Durdre și din curtea de D. sa, împreună cu înmormântarea învecinate funerare descoperite Muzeului Național de Antichități. Publicate de mine în *Dacia* I 1942. Pentru comparație cu săbiile dela Severn și *Grada*, cf. săbiile dela *Perkăta* - conțin. Făcler, învecinate pentru mitalargia ver-celtică *Hyro panno neek*. Recerș. în *AE* X 1830, p. 264-264, cu fig. dela p. 265-267.

³⁾ *Dehe et c.* II 3, p. 1117.

⁴⁾ Mideker, în *Drum Reginel* III, p. 130 sq. vorbește, din cunoaștere faptică, de reproducere, de o sabie de fier *puțin curbată* (ceva menăduț) și ar fi că: și la Kostolet = *Temerari* (num. găsită în stăruia *Tunqulac* în cercul *Tunqul* *Kabos* deci în genul săbiilor *dace*). Că pentru săbiile analoge dela *Maglăc* în D. p. s. din jud. Mehedinți, Istrati, *z. c.*, p. 142.

precum și unelte de consumația (ca vârl și untdelemnul) fiindcă Dacia pînă în regiunile central și lăune și mări maresere. Așa cum în *Pietrari* ori în *Spartan* conștientul și exacte și prețioasă și vase de pătate și săbule ondulate, la fel și în *Dacia*, care era încă mai aproape,

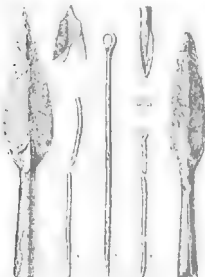

Fig. 31: Inventar de cetic din curs dela Dacia, după M. Roșca în Dolgozotok, VI 1915, p. 29.

Fig. 32: Obiecte de fier dela Mureș, după Lebedsky în A.E. XXI 1901, p. 217.

acelas comerț, în special prin *Mesambria* și *Hatna* (orașe dela care găsim monete în burgurile dace din Munții Hunedorei, ca d. p. 1/2 *Cortetii*), a putut foarte bine introduce tipul de urnă sud-estică de care ne ocupăm¹⁾.

¹⁾ Cf. d. p. *Col. Tr.* pl. LXX, ed. Cichoraș, cu figura de aurător de pe vasul p. est de origine atică reproduc de Dobeleț, *o. c.*, II 2, p. 475. Vezi însă la noi, imediat mai jos, și cf. nota 2 dela p. precedentă.

Totuși, nu trebuie confundate tipurile de *spada canis* și *spada-sectis*, exclusiv dacice, cu totul de *spada utrogon*³⁾ și cune, și apoi cu modelul celtic — și dacic. Prin ele două au putut fi produse originale dacice, create printr-o simplă adaptare a *uneltelor* (ca *arme* (v. mai sus, p. 467), exemplele dela Muncaci și interpretarea lor). — În vreme ce ultimul este desigur în zidit de o parte cu sab *celtyred*⁴⁾, carbată mediată deasupra în finele ei și cu lamă îngustă (ca Déchelette II 3, p. 1134), ea însăși o formă autonomă, totodată, pare să fie cu cea dacică (v. de alta cu sabla cunoscută *greco-asiatică*, a cărei lamă se curbează treptat pre capătul tăgăului (v. mai sus, p. 507) — În toate aceste cazuri industria dacică a armelor se dovedește nu numai că există, ci că produce de cea celtică (fabricatele celtice sunt absolut diferite), dar că se bucură de ună pentru a înarma un întreg popor în chip unitar, eventual a produce chiar pentru vecini.

Cu totul altu e cazul cu *lancele* din La Tène și gete. Aici nu mai poate fi vorba de o distincție precisă tipologică între ce ar fi pur *celtic*, ce ar fi *getic*. Cel mult decorația orora lor de cu motive gravate și ajutate — și constanța unor modele etnografice pentru o stabilitate de familie — desbute. Dar natura lănelor pastate e relativ mică și starea lor de conservare nu este deloc bună. Ne vom rezuma deci la înregistrarea locurilor unde s-au găsit și la descrierea formelor mai caracteristice, cu îndreptarea mediului arheologic în care au fost la iveală și a anumitor fabricate din care fac parte.

Să începem întâi cu marce atcher celto-românegetice dela Muncaci⁵⁾. Caracterul prin excelență popular al acestu atcher se manifestă în primul rând prin completă anarhie tipologică a fabricatelor. Dela micul catin de tipose, de câțiva centimetri lungime, aserănătoare mai mult cu mura vârtur de săgeți decât de lance (fig. 331), până la enormele pec de lăci de 1/2 m. lungime (fig. 332 și 332), și dela forma unei simple țigări rotunde, fără aripi (fig. 332, no. 8), un, poate, numai cu

³⁾ Cf. la Déchelette II 3, p. 1134 sq.

⁴⁾ Vezi cartop. carea dela *Daga Dădărin* Bosnă, pe malul Savei, exemplele puse la dispoziție de L. Balke în raportul său din 1888: *Mitt. d. R. u. d. H. IX* (1904) p. 117 fig. 3, ps. LVII, 106, 104, LVII, 106, LVIII, 1, LVIII, 4. Forme mai mici, de ap. 6, și mai mari, de ap. 10, toate reprezentând prezentațarea auz. n. p. balcanică de ap. 8, se vorbește curent de antichitate.

⁵⁾ *Lebanak*, în *AE*, XXI (1901), p. 214 și 215, dela p. 205, 206, 213, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235.

un tăş mic de tot în vârf ¹⁾, până la forma bine caracterizată a tranzei de dafin ori de salcie (fig. 332 şi 352), avem toate varietăţile de tipuri. Este adică un fel de sinteză *intr'un singur atlier* a celor mai multe din formele de *lâncă* (lances: de impurs) şi *darde* (javelots: de aruncat) pe care le întâlnim în general în La Tène-ul european, atară doară de modelele capricioase, sechaneceese ori «flamboyantes».

Astfel tipul *Muncaci* V 6 (fig. 330 no. 6) ²⁾ corespunde cu cel dela *Bibraute* ³⁾; tipul V 7 (fig. 330, no. 7) ⁴⁾, cu cel dela *La Tène* ⁵⁾; tipul III 1, lung de 0,50 m. ⁶⁾, corespunde cu unul dela *Munchurg* în *Bavaria* ⁷⁾; tipul III 2, lung de 0,32 m. ⁸⁾, e o simplă varietate dimensională a precedentului, cât priveşte tipurile mici, între 10 şi 14 cm. lungime, IV 1, 2, 3, 12, 13, 14, explicate de Lehoucky drept vârfuluri le «*sageți*» ⁹⁾, ele sunt de fapt tot vârfuluri de lănci, şi anume de forma şi înfăţişarea cea mai comună ¹⁰⁾ «fierul lăncilor celor mai mari e în total lung dela 50 la 40 cm., dar aceste lungimi sânt excepţionale; multe lănci şi darde n'au decât 10—12 cm.» ¹¹⁾, adică exact măsura dela *Muncaci*. Astfel Lehoucky se înşeală în ce priveşte interpretarea de mai sus chiar din p. d. v. tipologic. În adevăr săgeţile La Tène, aşă cum le vedem chiar la *Stradonitz* în *Boemia* ¹²⁾, deci în vecinătatea noastră şi cum avem exemple şi dela *Muncaci* ¹³⁾, sunt prevăzute cu două apăsări ascuţite triunghiular şi atârând cu doi pînţeni de cele două părţi ale tecii (lemnul intră în fier, iar nu fierul în lemn): v. fig. 356

¹⁾ Nu e imposibil ca acest tip să fi fost de fapt cel dela La Tène, reproduş de Déchelette, II 3, p. 1145, no. 4. Totuşi comparăm din Hallstatt acest tip de javelot cu Déchelette II 2, p. 746.

²⁾ *AE.* XXVIII 1908, p. 253.

³⁾ Déchelette II 3, p. 1145, fig. 478, no. 3.

⁴⁾ *AE.*, I, c.,

⁵⁾ Déchelette, I, c., no. 4.

⁶⁾ *AE.* XXI 1907, p. 205, III 1, la noi, fig. 332, 1.

⁷⁾ Déchelette, I, c., no. 1.

⁸⁾ *AE.*, I, c., III 2, la noi, fig. 332, 2.

⁹⁾ *AE.*, I, c., p. 216 sq. cu p. 209, pl. IV, la noi, fig. 337.

¹⁰⁾ Cf. d. p. vârful de lance dela Chassemy în Aîme, la Déchelette II 3, p. 1145 no. 7 şi Lehoucky însuşi interpretează exact vârful de lance de numai 11 cm. lungime reproduş de el în *AE.*, I, c., p. 217, IX 3 la noi, fig. 357.

¹¹⁾ Déchelette, I, c., p. 1144.

¹²⁾ Déchelette II 3, p. 1154.

¹³⁾ *AE.*, I, c., p. 217, fig. 2.

În ce privește tipul de lance IX 1, lung de 50 cm ¹⁾, cu aripile de profil unghiular, el e o simplă varietate a unor forme bine cunoscute ²⁾.

La capătul de jos lancea are un călcâiu zscutit de fier, spre a putea fi împinșă în pământ. De obicei acest călcâiu are la noi, atât la *Muncacu* ³⁾ cât și d. p. la *Ichament*, în Dorohou ⁴⁾ pl. XXXVI, fig. 1, ori la *Găstarița* în Sibiu (fig. 339) ⁵⁾ forma unui fier îngust de plug, cu aripile înălțate de aceeaș parte, spre a îmbrățișa lemnul lăncii. Alteori el e făcut mai îngust în chipul unei tece conice perfect închise ⁶⁾ fig. 340, sau cu vârful înșus rotund, fie cu vârful turtit ⁷⁾.

Nu vom insista aici asupra tipurilor de lănci dela Keszeg ⁸⁾, unele destul de nouă și interesante (pentru Pannonia), deoarece ele sînt mai mult de V decît de F. Din potrivă lăncile din mormântul dela *Hadtagh* în Bacia sînt importante și pentru noi, fiind din mediata vecinătate cu Banatul ⁹⁾. Avem aici atât tipul de lance cu lama foarte îngustă, prelung lanceolată, și pe acela în formă de trunză de dafin (cf. fig. 349). Mărimea lor e deasemenea caracteristică: no. 2 are 54 cm. lungime, la o lățime maximă de 4 cm., no. 7 are 49,5 cm. lungime, pe 9 cm. lățime. Celelalte lănci au fost îndoit sau chiar rupte, pozînd uzului funerar cunoscut: mărimea lor e deasemenea respectabilă. Dealtfel în total mormântul se arată cu un inventar bogat și alea, de o tehnică îngrijită. Caracteristic e că unele tipuri de lănci, ca aceea dela no. 1, arată puternice reminiscențe din La Tène I ¹⁰⁾; totuș depozitul e sigur datat din La Tène II prin formele ca aceea dela no. 7, foarte lată, și, firește, prin săbule de care am vorbit la locul potrivit, mai sus.

În ce privește mormintele celuce dela *Balsa* în Szabolcs ¹¹⁾, aparținînd La Tène-ului II, avem de aici trei lănci de tip comun în vremea lor,

¹⁾ *Ibid.*, pl. IX 1, — la noi, fig. 352.

²⁾ Cf. Déchelette II 3, p. 1145.

³⁾ Lebaucsky, *AE* XXI 1901, p. 203 și 215. Cf. la noi, fig. 339 și 340.

⁴⁾ Celelalte înșurtează înșurtează, la Muzeul Național de Antichități din București.

⁵⁾ La Muzeul Brukenthal din Sibiu, neamul determinat ca fier de plug.

⁶⁾ D. p. la Lebaucsky, *l. c.*, p. II no. 1, 2 și 3. *Sed* interpretarea dela p. 216.

⁷⁾ Cf. d. p. vârful de lance dela Lebaucsky *AE* XXVI 1906, p. 341 și la noi fig.

339, 81.

⁸⁾ Durray, în *AE* XXIV 1904, p. 344 și mai ales p. 349.

⁹⁾ Keszeg, în *AE*, *l. c.*, p. 351.

¹⁰⁾ Cf. Déchelette II 3, p. 1144.

¹¹⁾ Raska, în *Dolgorozki* VI 1913, p. 18 sqq.

cu lama lată și de mărime mijlocie și mare, între c. 25 și c. 40 cm. lungime, pe o lățime de c. 5-7 cm. fig. 344 cu 351. Interesant e, că primul mormant celtic s'a găsit împreună cu lăncete și o săpătoare din bronz în trei bucăți, cu trei atipi, de tip mai vechi, „scythic”. De la *Apahida* în *Coșova* (fig. 353) avem un mare fier de lance tip *La Tène II* dar cu o specie accentuată a nervurii mediane, ca pe vremuri, în bronz; fragmentele găsite permit

Fig. 351. Onete de fier din an
La Tène de *Apahida* după Kovács, în *Dolgozatok II* 1911, pg.
52 (dr.) și 43 (st.).

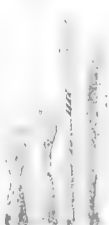

Fig. 354. Văcută de fier
din Muzeul Bruckenthal de la
și spate de *Coșova* (Coșova
din *Magyar Nemzeti Múzeum*).

reconstituirea pe c. 30 cm. lungime și 5 cm. lățime *) Totodată de la *etel* (*Hetzeldorf* în cercul *Mediasului*) avem un lăncete de fier tip *La Tène II* îngust, foarte îngrijit modelat și aproape fără nervură mediană, ceea ce ne apropie de *La Tène I*, lungă de 20 cm. **). Fără ilustrații cunoscute,

*) Cf. și Roska, *l. c.*, p. 45 sq.

Kovács, în *Dolgozatok II* 1911, p. 42, cu textul de la p. 41.

**) Goss, *Sitzber.*, n. ISZ. VIII 1876, pl. III no. 12, text p. 470 (la *Magyar Nemzeti Múzeum* din *Sighisoara*).

Joci fără paranteza unei determinări precise tipologice, cronologice, mai cum s'ar lăsa de fier din La Tène dela *Atina S. Iovae*¹⁾, dela *Sânzabon* (Blănd)²⁾, dela *Timpana*³⁾, dela *Lept*⁴⁾ sau dela *Kozla*, pe Dunăre, în Banat⁵⁾.

Dimpotrivă avem la Muzeul Brukenthal din Sibiu o frumoasă colecție de vârfuri de lănci din La Tène-ul gotic și repedem, din ea, în fig. 354 sq., cele mai caracteristice dintre tipurile cunoscute acoli:

Înainte de toate merită atenție deosebită vârful de dardă dela *Madgalen*, în Târnava-Mare a. n. m. l., lung de 27 cm., rugat în poduluit prin toată lungime (pe un profil patulater) și prezentând în ascuțit de înțâșare, prelung lanceolată (fig. 354). Cât privește brăul de fier din dardă care măsoară firea de contemporane (cf. fig. 359 sq.), accentuând începutul mâinii, el demonstrează o preocupare de frumusețe, tot în remarcabilă. E drept că acest vârf de dardă e rar în părțile noastre.

Tot ceva excepțional e și vârful de lance dela *Senca-Med*, tot în Târnava-Mare (fig. 316), lung atât cât e păstrat (vârful tăcut și lipsese) de numai puțin de 65 cm. și totuși, ca armă pentru zădărnici, fiind de dimensiuni modest, deoarece din această lungime $\frac{1}{2}$ s'ar fi stat de viață, coada, cu care se prindea în lemnul lăncii. Forma tășului e cea larg cuspitală a tuturor lat-lanceolate, așa cum mai, avem și alte exemple chiar din colecția Brukenthal.

Un alt tip caracteristic e cel dela *Gross-Propstsdorf*, aici vârful lăncii e lipsit de aripile tășului, luând forma unei simple frigare. Coada e a căreia lungimea totală, 30 cm. După formă și mărime s'ar fi putut la Blănd (EMBI, IV 1896 p. 185) a fost mai probabil o dardă de aruncat: fig. 355.

În ce privește celelalte vârfuri de lănci dela Brukenthal, toate a douăle (fig. 354 sq.), ele se orânduesc fără greutate în La Tène-ul recent (doar câteva: dela *Senden*, păstră cu mai multe săgeți de bronz, ori de a *Grislat*, ar putea fi mai vechi, până în La Tène I, încă în legătură cu ultimele ficări de fier scythic).

Dreptemenea și lăncile din monumentele celtice dela *Grina* în Mehedinti (cf. mai sus, p. 506, nota 2), sunt de tipurile și mărimile

¹⁾ *AB.* XIII 1893, p. 449.

²⁾ Hampel, în *AB.* XVII 1897, p. 449.

³⁾ Măleker, *Leben. Revue* 111, p. 136 sq., împreună cu un cuțit de fier celtic.

⁴⁾ *Ibidem* p. 19: vârfuri de lănci cuțite cf. p. 191.

⁵⁾ Măleker, în *AB.* XX 1900, p. 90.

arătat că mai ales tipul *tridentatus* este întreg să fie prin excelență celtic-imbuitat, iar araba. Desigur, nu e sigur că în epoca celtică plăcuțele plate, pătate și întregimentate cu succes în luptă, corp la corp, care au străvaga războaiele din vârstă fierului în părțile noastre. Așa că, totuși, de atunci, pot să *securile dațe* de pe continentul. Trebuie să ne amintim însă că înrudite cu acele torine dela *Ornavasso*, care au înălțat dintr-un fust de cornul lutoi și legătura lamei ca cea a fustul de găină, nu au însă mînea prelungită pe mîner, ci numai itala bută, care este necesar pentru as-

Fig. 35. Unghie de scut celtic, dela *Munera* după Leblóczy, în *IE XXVIII* 1908, p. 261.

gurarea stabilității fierului pe lemn¹⁾. E caracteristic în această privință că securile de luptă germanice, din vremea năvălirilor și până în epoca merovingiană, pornesc dela *acest* tip (*Ornavasso* 1 = Col. Traiană), iar nu dela cel cu muchea

exagerat prelungită pe mîner, ca în bronzul IV europăo-român²⁾.

Arme difuzate. Scuturi. Începem cu această armă deoarece ea este general răspândită, în vreme ce plăcuțele și zăbrele, cofurile cu enemele, sunt excepțiile. Aproape nu e înmărmurit La Tène în care, alături de săbiu și linau, să nu găsim și resturi de scuturi răposatului «Restarii», pentru că scutul nu era decât în mică parte de metal (în mîna internă și *umbo* extern); corpul lui era dintr-o piele de animal, probabil căptușit cu pînă. Eareste, nu vom insista aici nici asupra feriei ovale (de un oval specific) a scutului celtic, nici asupra asemănării lui în La Tène al III cu scutul roman. Acestea sunt lucruri cunoscute³⁾. Mai puțin cunoscute sunt raporturile dintre scutul getic de o parte, și cel celtic și roman de alta.

Cunoaștem resturi de scuturi pur celtice atât dela *Balsa*, în Szabolcs⁴⁾, cât și dela *Apaluda*, în Cojocna⁵⁾ — obiectul *umbo*, și anume,

¹⁾ La Déchelette II 3, p. 1356, fig. 592, no. 1.

²⁾ Cf. Déchelette II 3 p. 1167 și 1168 ca totuși bibliografic.

³⁾ Roska, în *Dolgozatok* VI 1915, p. 31, fig. 12, no. 5.

⁴⁾ Kovács, în *Dolgozatok* II 1911, p. 38 și p. 42.

de profil comar, iar nu din idol, deci mai vechi.¹⁾ Cu *umbro* pășit (Houdagar în București), cu *le Monceer* (nr. 351) totuși răsună mult, amarece a lui de primire a pricinilor deosebite scutur, și sunt tot simplu parulateru. La Houdagh, cu și la *Al dudu* și *Reda* (cf. fig. 149, 151, 147 și 150).

Sunt cu o la Tere. La scuturile, o tre, cu pocalu, a nu centru un *umbro* rotund. În semistele, o tre. Din te pocalu de metal, e stat ori totu zăgărit, acoperi feta scutului. Dacă examinăm scuturile case de pe Colona lui Traian (fig. 358) observăm că ele conțin pe rîndul descendenței la scuturile cele. De altă parte, pe aceeași Colona scuturile rămîn scute dacă au cam aceeași formă și decor dar și o înălțare pe tetele lor. Au văzut însă răsărit p. 307, că Getii cu, în general, Thracia, s'au inspirat în multe privințe de la Greci și că în Asia Minor, recurseră o formă mai scut sau mai puțin scutândose și cu ale coasei empușate, ca și cu titulosor o formă mai redusă (askia arca)²⁾ nu poate fi lesăpă de formele arca gestică și stete. Cu scutul grecesc era rotund. Au început a pară. Din scuturile cele îndin după ce au cunoscut pe Getii? Sau, curău scuturile date de pe Colona lui Traian sunt o formă de influență română, adoptată abia în secolul p. Chr. în urma contactului intim al Daciei cu argetele imperiului și a chemării de meșteri romani de arme și mașini, chiar în Ardeal. În reședinta regelui dac? Evident, nu putem răspunde decât cu presupuneri, deoarece nu avem resturi arheologice din acest

Fig. 358. Scuturi dacice. După Coleman. Top: Dacia. Bottom: Dacia.

¹⁾ Cf. Déchelette, II 3, p. 1172 cu fig. dela p. 1173.

²⁾ Roediger, în *AE* XXIV, p. 351, fig. 15.

³⁾ Scuturile greci romani, caros la lui a un fel de cu un de pre care Juvencu VIII 201 zice că e *fulgur* impetu de faze și se asemăna cu bo. rana și la China. Cu general caroscută încă și în cele mai vechi tu par în bazea orientat al Mediterane până în C. Ideea și în cele de meșteri de armă și arca în Asia. Anterioră cu p. 10. Th. acc. Ill. 10. Dacia și în par a cu caroscută de la în Asia și în Asia a Lem. Cf. pentru mai zice, în A. J. Reinach, în Dureau de Sauloy-Putier, a cu unde se pot vedea toate etate necesare.

fel de rîbete. Dacă specele, cuntele, stangurile (v. mai jos) și chiar cetățile *dace*, se prezintă destul de cunoscut de cele *celtice*, nu e exclus

Fig. 359. Scuturi (*clipei*), trompete și torche dacice, după G. Dumitru Traian

ca și acuturile să fi avut un timp vechea formă rotundă din vremea bronzului, asemănătoare cu cea grecească până în timpurile târzii de

pecului. Și iarăși nu e imposibil ca, aștutea cea a acestei forme, să fi existat și cea ovală, însă rețezută pe cele două laturi în semicerc, așa cum o găsim pe vasele geometrice din *Grecia* și pe îngătoarea haliastatiană dela *Gasteris* în Ardeal (cf. p. 314 și pl. 206)¹⁾.

Confuzii și enigmă. Dacă în hallstatt avem — în atara de Ardeal — încă și un vâlc, lăsat să constate că furi italiice, mai aproape de regiunea răsăritească, la *Hajdu Bozormeny* și la *Endrod*, apoi în La Tene nu avem în din Ardeal, fie din Carpatii Nordici, decât oară două documente în această privință, și anume exclusiv din arhace-La Tene un col de bronz, din *Turcia* datat de Ramecke în sec. V-4 Chr.²⁾ și facând parte, ca în de obicei, toburile centrale europene din acest timp, nu numai din cercul de inspirație greco-italică, dar ca pe vremea, în hallstatt, chiar din produsele de export ale fabricației italiice, și un alt colț tot de tip italic, dar de fabrică eolică, de a *Sidunus* (cf. p. 464 și pl. XXVI). Dacă de pe Columna lui Traian nu poartă confuzii, nici chiar ne aflăm ori regele. Numai *catafractarii* poartă colțuri, dar ei sunt samnauți (cf. Cf. Tr. ed. Cichorius, pl. XXIII, XXVIII, etc.).

Nu avem nici o știre de purtarea *enemidei* la Geții din La Tene.

Steaguri și trompete. Chestiunea standardului național dacic e destul de complicată, din cauza elementelor arheologice cu totul disparate care concurează la desigurarea ei. Avem la Dacia un animal sacru ca la Celp, unde *mistreful*³⁾ e caracteristic pentru standardele lor și «Baaurul» dacic e reprezentat pe Columna Traiană cu un cap de *lup*, prelungit în chip de *jarfe* prin niște lăși de stofă, care la bătaia vantului se umflau și alcătuiau o formă serpentiformă orizontală. Dar *lupul* e un animal bine cunoscut de pe mănușile de oglinda *scythice* (ve. mai sus, p. 354 sqq. și pl. XXIV). Totuș na de acest tip de lup poate fi vorba, ca aspectul său realist și paucic. Cu de *fiarele fantastice* cu gura căscată și limba atâr-nând afară, așa cum le-am întâlnit pe fibulele de aur dela *Mikhalkovo*,

¹⁾ În chestiunea scutului oval, rețezat bilateral, credem că notăm nu se mai poate decât a asupra originilor lui, fără a se avea în vedere monumentele hurițe din milenul II î. Chr., ca de p. reliefurile de a *Sengels-Summit* păstrate la Berlin, și pe care vedem, ca și pe un alt relief huriț de la Batzen și găsim monedele, dară seculi și seculi de tipar asemănătoare lui cu cele dela Mycenae, ne mai ales, ca cele din Carpi și vârmă oricând a fig. dela Schafer-Andrae, *Die Kunst des alten Orients*, Berlin, 1902, p. 459 și 526.

²⁾ Cf. Ramecke în *IF* XVIII 1906, p. 310 sqq. cu fig. 2.

³⁾ Cf. Déchelette II 3, p. 1177 sqq.

ni *Doly*, sau pe vasul dela *Papachoot* acesta e *animalul simbolic* al localitatii din Corpet si din jur încă din hachiti. Da, am mai văzut câteva surte reprezentat *teledinamita* pe care s'ar fi dec. cu simbol religios de apărare, se găsește scriuturi în *Chim* (vezi n. a. s. fig. 224-81) și pe pl. V. s. q. ag. v. a. t. n. t. e. l. e. c. h. i. a. pe *scuturile de luptă*. E această reprezentare zoomorfa de origine *scythic*, sau era v. e. l. e. t. O c. n. p. o. r. a. t. e. între figurile de amirale e c. s. c. t. h. e. si *scytho-sicilic* (natura) la Minus) ni se pare a duce us. t. a. s. c. o. n. c. l. u. z. i. a. că în t. e. l. a. *Mikhaluto*, etc., nu sunt *scythice*. Evident originea lor e în Asia Anterioară, în arta nervoasă și terose asyrio-babyloniană.) Dar purtătorul inoculatoru tipului nu au putut fi, pe pînă art. e. r. o. p. e. a. n., din C. a. a. v. i. i. p. l. a. în Bekani decât *Tiro Commemori*. Deci, dacă argumentul e. s. t. a. s. t. e. dreaptă, hără cu gura cască a atue turon este un *quadruped pre-scythic*.

Dacă în această an lămarit numai *capul de lup* al steagului. *Trupul de țarpă* al lui însă concepute cu totul nouă și desclătate în discurs. În adevăr, dacă *lupul*, în art animal, ca stare (fotomorfic) ar fi fost simbolul unui religios din Carpați, atunci nu în predeca și-l reprezintă întreg, cum Celai puneau pe *șirna* lor naționale chipul complet al unui mustat. Este deci vorba l. Dacă de un sincretism religios în legătură cu alie concepte noi, complicate. Am făcut mai sus, cap. III p. 161, nota 1, o aluzie la caracterul de *demon al razduhului*, iar nu de *țarpă subpauantea* al balacului dacă înțeleașat pe standarde. Mitologia populară a păstrat până azi sub numele slav de *zmeu*, vechiul concept dion al dionaliu serpentiform care *cheia* prin vâzduh. «Cay dem. Imafacius, numiti si cavale i thoceni s. scabi s.», străvechi divinitate dublă indoeuropeană. *Izvorul Dneon*, cel din sanctuare gemet care străbat călări vâzduhul, stăpânul furtunilor și salcând ochi pueri pe oameni, sunt reprezentați călări atât pe monumintele din

[illegible]

³) Cf. la nota precedente, cap. I, p. 15. V. Jureta atrebat ut p. T. A. 1905. *Journal of the American Museum of Natural History*, 1893, plate 1, cf. Harpach, in *É. NAT.* 1905, p. 141 sq. 340 p. 361. XXXII 1912, p. 338 sq., *Geological Monographs*, p. 510 sq. V. la nota pl. XVII.

(1120 a. Chr.), astăzi în British Museum, și pe care în al patrulea registru găsim printre alte simboluri și pe acela al balaurului «dacic» (Schafer-Andrae, *o. c.*, p. 486). Intrarea standardului cu balaur (*draco*) în armata romană s'a făcut desigur nu «dela Parthii sau dela Daci» (cum crede Tiebiger, *l. c.* în n. 3, p. 521) ori «dela Sarmatai Lazymi» (cum crede A. J.-Remach, *ibid.*), ci dela Daco-Geții iranizați: vechiul cult al «cavalerului thrac», dublat prin ideea *uranism* a Dioscurilor-Așvini și syncretizat cu religia solară a lui *Mithras*, se răspândește prin auxiliarii thraco-daci, și în special prin Geții dela Dunăre de-alungul întregii granițe a Dunării și a Rinului. Pretutindeni vom găsi în primele secole ale Imperiului, dela Alpi și până la Marea Neagră¹⁾, icoanele votive ale zeilor cavaleri, pe care Rostovtseff cu dreptate i-a numit «cavalerii daubrenii»: acești zei poartă ca steag balaurul dacic și prin cultul acestor zei steagul *draco* s'a introdus desigur întâi în armatele dela Dunăre, iar apoi, Illyricul devenind hotărîtor în istoria Imperiului, în întregul imperiu roman.

În ce privește *texillum* patrulater de stofă, cu insigne brodate pe el (cf. Col. Tr. ed. Cichorius, pl. XX, tabl. XXV, 64), întocmai ca acele romane (date centuriilor: cf. Vegetius II 13), acest fel de steag va fi fost probabil împrumutat de Daci dela Romani. Columna lui Traian îl arată întrebunțat de Daci în legătură cu «balaurul» și alături de el, dar îl reprezintă mult mai rar decât «balaurul». Cred chiar că ar fi eventual de făcut ipoteza, dacă artistul nu a voit cumva, pur și simplu, să indice că Daci ridicau în cetățile lor de pe munți, alături de steagul național (singurul cu care-i vedem în lupte: în special e caracteristică vederea din pl. XXIII ed. Cichorius, tabl. XXXI, 74-75), vexillele luate ca *prada de război* dela Romani. În adevăr, pe pl. XX, tabl. XXV (ed. Cichorius), vedem la zidul cetății dace încă libere, printre capetele de romani înfipte în pari și un *texillum*, în vreme ce *draco* național e în mijlocul cetății lângă o clădire, care va fi fost locuința principelui, și orientat cu totul în altă direcție²⁾. Drept este însă și aceea, că pe trofee ce stau de-a dreapta și de-a stînga *Victoriei* care

scrie istoria războiului (pl. LVII) sunt săpate și nuci *vexilla* alături de marii *dracones* dacici. Totuș, cum nicăiri în lupte nu vedem pe Daci purtând *vexilla*, ci numai *dracones*, steagul național dac rămâne firesc balaurul.

Ceeace e însă mai curios, e că pe reliefele de pe soclul Columnei vedem reprezentate *trompete* absolut identice cu cele celtice: «un tube allongé, tantôt droit, tantôt recourbé en col de cygne et terminé par un pavillon en forme de gueule d'animal» ¹⁾, și anume nu redat realist, ci stilizat fantastic: e cunoscutul *carnyx*, așa cum îl vedem sculptat și pe monumentele gallo-romane ²⁾ și cum *fără nici o schimbare* e redat pe Columna lui Traian: v. fig. 359. Întrebuințau Daci exclusiv trompeta celtică? Tot ce se poate, având în vedere faptul că acest instrument destul de complicat nu se putea turna de oricine, ci trebuie să fi constituit o *specialitate*. Dar mai putea fi și un motiv stilistic-religios pentru adopțarea fără rezerve și transformări a trompetei celtice: capul de animal fantastic, cu gura larg deschisă, creasta sbârilită și urechile ciulite, alcătuind pavilionul *trompetei*, era de fapt o simplă repetare, ceva altfel stilizată, a capului de balaur dela *steag*. Găsind la Celți acest motiv așa de ciudat identic cu acel străvechiu geto-cimmerian, Geții îl re-naționalizau.

Care de luptă. Am văzut mai sus, p. 398 și fig. 208, că Geții au cunoscut carele de luptă și în bronzul IV: pe atunci însă marii meșteri «cărutași» erau Italiciei și Veneto-Illyrii dela Adriatică. În vremea Fierului II supremația în această meserie, cel puțin pentru Europa Centrală, trece la Celți, și anume la cei din *Belgica* ³⁾. Reinecke citează ⁴⁾ din muzeul Bruckenthal, carul găsit la Prejmer (Tartlau lângă Brașov), într'un «mormânt cu car», așa cum cunoaștem atâtea din Vest ⁵⁾: s'au mai putut distinge părți din harnașament, resturi din car, cercuri de butuc și șine de roată; alături erau și resturi de spede «celtice», fibule, etc. Pe baza spedelor și fibulelor Reinecke a datat acest car ca din sec. IV a. Chr., deci dela începutul vremilor celtice în Dacia (La Tène I = Reinecke B). Roska a constatat de altă parte la *Balsa* în Szabolcs, că și mormintele celtice

de acolo au avut care ⁴⁾ după libule și spele de apartin La Tène-ului II ⁵⁾. Ca și în alte localități din «Ungaria» ⁶⁾, înmormântarea cu car de la Balsa cuprins obiectul tipic al car de luptă cu două roți, cunoscut din descrierile lui Posidonios (păstrate prin Strabo) și Diodor, și ale lui Caesar ⁷⁾ (fig. 360). Déchelette releva ca pe cont rest (se vede deschise de Brătianu) încreșnăturăa carului de luptă necteză cel la cu stăruia La Tène-ului II, deci c. 100 a. Chr.) Burebista n'a mai avut deci

înaintea lui, când a început războiul de extindere în peninsula Balcanilor și Tauriscilor, luptători în stil shomerici, ci obicinuiți cavaleri și pedestrași.

Dar autorii antici atribue Celților și uzul unor care prevăzute cu coase, în genul persan ⁸⁾. Déchelette suspectează această afirmație a celor vechi, între altele și pe motivul că nu s'ar fi găsit nici un fragment de instrument tăios în corpul carului de luptă descoperite până acum. Nu va fi deci fără interes să descriem aici un curios cuit (de la Muzeul Colegial Bethlen din *Avid*) de c. 35 cm. lungime, foarte solid, și pre-

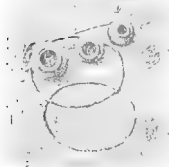

Fig. 360. Mărmă celtică cu car de luptă, de la Balsa, după M. Roska în *Dolgozatok* VI 1915, p. 25.

văzută atât cu o largă gaură transversală prin înălțimea lui gros tot de fier, cât și cu proeminente, de fixat cât mai solid legătura care-l strângea pe ȧmial în care era prins (cf. fig. 361). După informațiile laate, pare a fi fost găsit într'un mediu La Tène II. După forma lui, ar putea fi, ca oarecare bunăvoință, explicat drept o scoasă de car. Totuși, nu ne ascundem că dimensiunile lui nu sunt suficiente pentru scopul po-

⁴⁾ *Dolgozatok* VI 1915, p. 25 sqq.

⁵⁾ Comunicat și lui Déchelette și acesta II 3, p. 1082.

⁶⁾ *Venez la Roska, l. c.*, p. 35.

⁷⁾ Cf. textele la Déchelette II 3, p. 1182.

⁸⁾ *L. c.*, p. 1182 sqq.

⁹⁾ Cf. Déchelette, p. 1183.

scut. Acest scut este încă și astăzi document interesant, în legătură cu descrierile care se găsesc din regurile getice sau învecinate cu Dacia, spre a arăta că și a noastră (vezi fig. 361).

Dar în *Phylarchi* Ptolemaeus Lagi (la Arrian 18, 4) pomenesc un altfel de scut de luptă care nu ni s-a putut afla încă cu cele celtice. Anume, Alexandru-cel-Mare ajungând în a. 335 la Haemus și fiind să-l treacă, are lupte cu Thracii liberi de aici, cari între alte mijloace de apărare

Fig. 361. Cupt de luptă părăsit la un câmp de luptă. Muzeul din Alud (Colegiul Bethlen). Cf. jos nota 2.

Fig. 362. Cat lance. După Colima: Traian.

arbitruiează unul cu toată speșia. De pe pozitiile lor înainte, pe vârful muntilor, ei dau drumul la vale asupra armatei macedonene, apoi înțeleg să se ducă *(flacător)*. De sigur cărele erau încărite cu pietre, săgeți, lațuri, și ca grele și primejdioase în rostirea lor. E interesantă trăsura, întrucât Alexandru, pentru a para această lovitură, unde se va putea să se lăstucă repede rîndurile hopașilor, și lasă pe loc liber cărele, întrucât, să se trîntască în pînă în t, făcînd de asupra lor *testudo* scuturile, întrucât ca la asalturile împotriva cetăților întărite, astfel cărele în prăvălirea lor vîdeau să treacă peste ele lăstucă și rîndurile călă *acete* care erau nu cu două ci cu patru roate și, nu erau scutite, și unele *rdaboune*, și simple care de povară. Astfel de care vedem, cu încălcătura lor, și pe Colimera lui Traian (ed. Cichorius, pl. XXIX) în numți. Două sunt cărele solide cu patru roate, egale în toate, câte opt spre fig. 362. Nicăci însă în răsboiul lui Traian cu Daci

Acest cupt a fost găsit în Valea-Buna (N. Armeza) pe Aha de Jos, la NV de Alud și a fost pentru prima dată publicat de Hercey în cartea *Monographie d'Alud* (Jaffé, Paris 1905, p. 500 și 31, p. 99, și pl. XXIII, no. 252, cu explicații că este în fața la capătul onsei, unde era de luptă).
Arrian, *Anabasis* I, 6 199.

nu vedem nici reprezentat, nici pomenit, sistemul pe care-l întrebuintaseră Thracia din Haemus împotriva lui Alexandru-cel-Mare. Deaceia credem că trebuie să facem abstracție de această armă specială în descrierea culturii getice din La Tène. Mai năh chiar prezența rosetelor de aur în mormântul de incinerare dela Balsa poate a fi un simplu rit funerar, iar na transpunerea în viață din lumea cealaltă a unei realități din viața de aici. Textele (mai sus, cap. II) ne vorbesc, în părțile

Fig. 63. Zabale La Tène dela Körteg, după Darray, în *AE* XXIV 1904, p. 346 (cum la *fe. 1re* a dela Brukenhof in *Salmo*)

Fig. 64. Săgea și pumn în La Tène dela Monca, după Le. Rousky, în *AE* XXVIII 1908 p. 260

noastre, de infanterie și cavalerie celtică, dar nu de care de luptă așa cum, din pătrunzătoare, ne sunt documentate pentru cucerirea de Celți a Galiei Cisalpine, ori pentru luptele cu Celți în Vest (v. izvoarele și bibl. la Déchelette, II 3, p. 1181 sqq.).

Piese de armament, etc. Zabale caracteristice pentru La Tène II foarte bine păstrate ven din vecinătatea Banatului, din mormântul cavalerului neolit dela *Hodugh*¹⁾ în *Bo. n. e.*, I fig. 349). Dar mai de departe dela *Körteg* în Baranya²⁾, avem un sistem de zabale (cf. fig. 363) încă mai interesant și, destul de rar: zăbala edublă — un fier era pus probabil în gura calului iar ce, de-al doilea îl apuca pe sub falcă de jos, așa că

¹⁾ Roediger, în *AE* XXIV 1904, p. 351.

²⁾ Darray, *ibid.*, p. 346.

„trăgerea tradițională la o vârf înăspărate asupra gâtului” cu tot efectul de posibilitate de trecere să fie imediat. Acest fel de zăbrele aparține pe de-a-întregul de complicații, halstații — așa cum îl cunoaștem încă *Capitul de Mures* (v. în sus, p. 170 și fig. 210). Muzeul Brușeni al posează un exemplar de zăbrele cu similitudine cu cel de la Kiszeg, pentru La Fenele însă este caracteristică forma generală zăbrele pe care o vedem și la Hodogh (3), și care a rămas aceeași până în zona de azi, o simplă etichetă în colțul marelui în gura terminată cu inelul înalt atârnat, și care se prindea la curelele tradiționale.

Cat privește hrănirea și aplicațiile descrise de arhiv găsite lângă *Gravura* și de care am vădit și mai sus, ele nu făceau parte dintr-un lux și hrănământ de tip la Fenele, iar în loc de aceasta — 25284 — nuă dar căutăm dacă putem să găsim din La Fenele II, ceea ce nu e absolut necesar, și fiind că pot să se găsească în acest grup de obiecte noi se încep de vechi timpuri de cetică, și o simplă și practică — și splendorii trecut — și struie de tradiție. Europei centrale și carpatice.

Pentru La Fenele, în p. păstrată, avem din părțile *Munacului* (cf. fig. 364) și de *Brasovului* Teutsch la Reichert, *Burzenland*, Brașov 1925, p. 11,

Ustensile pentru gura corpului. Buce și foarfeci. Descoperirile dela Fenele nu au fost încă trase complete de, v. a. lă, cu toate diferitele excepții și agitații apăsătoare. Voi fi existat de sigur aceste ustensile și la noi, ca și lingurile de pregătire diferite dresări de obraz, etc. Dar nu ne putem patru de mai mult și mai repede ca modele noi în materie de interpretare înfrumusețate a trupului. Dar descoperirea lor pe care e, de sigur, rezervată, și nu va fi. Acestea însă chiar în părțile noastre — și săpături încă pașne — apare curent, atât în momentele la bătești, cât și în stațiunile La Fenele, sunt *bucile și foarfecile*.

Forma *bucilor* e acum la noi aceea a unor mici caștase late, cu ambele părți și tălăși convex. Metelul din care sunt făcute, e, firește, exclusiv fierul. Avem dela *Munacului* un exemplar, foarte bine conservat, și a tot, dar excelent păstrat, încă *Hodogh* în Baiea (v. fig. 349, 4). Dacă cundatul cupit dublu dela *4 drög* în Banat (v. fig.

¹ Cf. p. 170 și 171 în *La Fenele centrală* p. 170 și 171, *Dezskarte*, II, 170 și 171.

² Cf. cap. VIII din *Dăbelle* II 3, p. 1271 sqq.

³ Leblóczy, în *AE*, XXVI 1906, p. 341.

⁴ Roodiger, în *AE*, XXIV 1904, p. 351.

probabil al cercurilor concentrice. Ele se păreau că piepteni trebuie să fi fost de lemn¹⁾ și de aceea nu s-a găsim încă în așezările La Tène. Din punct de vedere de tehnologie este totuși de cunoscut că din rășină și dintr-un țesut de lemn s-a făcut un gen de piepteni făcându-se aceste materii le²⁾. De fapt, descoperirile din Dacien arată că și în La Tène pieptenii de cap sunt tot de os, iar forma și ornamentarea lor e mult mai diversă și variată decât aceea a pieptenilor piepteni de bronz din straturile arheologice.

În adevăr având dela *Meduz* (fig. 365) o pereche de piepteni de os, a căror dinți sunt rapți, dar al căror anverci sunt, de fapt, arcuți semicircular, bine pătrat, e împodobit pe ambele fețe cu un chip de patruped stilizat în genul vechiu cimmern-getic ca pe obiectele dela Dakhalkovo ori Pașachioi (v. mai sus, p. 332 sqq.). Trupul patrupedului e acoperit de semicercuri în felul unor solzi. Se înțelege dela aine marea însemnătate a acestui document de persistență a motivelor ornamentale halstattice în vremea La Tène. Iar în lăzarea aceluiași obiect pe vasul dela Pașachioi în Sudul Dunării și pe pieptenele dela *Meduz* în valea Făltăveni-Mari demostrează încă odată unitatea culturală a lumii thraco-gecie din Carpați și valea Dunării.

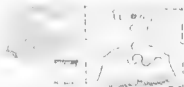

Fig. 365. Piepteni La Tène, de os, dela *Meduz* (st.) și dela *Oena-Sibuldu* (dr.), la Muzeul Brukenthal din Sibiu.

Mai primitiv ca ornamentare gravată simple cercuri și un S interresant, format din combinarea a două semicercuri, dar totuși ca formă a mânerului, e pieptenele, tot de os, găsit la Apus de *Oena Sibuldu*, lângă Reussen (v. fig. 365)³⁾.

Fragmente de oglinzi de metal s'au găsit și la *Babracte*, *Păltor*, etc. și la *Tinutul* pe *Prabova*⁴⁾ unde au o singură față perfect lustrată. În vreme ce cealaltă, adesea în Vest frumos ornamentată cu

¹⁾ *Ibid.*, p. 1284.

²⁾ *Ibid.*, p. 1286.

³⁾ Acest piepten se găsește la Muzeul Brukenthal, secția preistorică, darăci exact e din La Tène.

⁴⁾ Raportul R. și P. Vupe în *Dacia* I, — cu *Diebette* II 3, p. 1258 sq. și *Reisencke, Festschrift*, p. 67.

gravate geometrice¹⁾, pare (n'avem ogmuri întregi, ci numai resturi) a fi fost lăsată neîncălțată. Firește, aceste ogmuri sînt deosebite de cele circulară, ce sînt în vîntul scythic²⁾, și al lor e în adevăratul altu, în locul în care lăsa cu motive decorative artele avînd o simetrie în formă de S, ori de X (chirac) sau de altfel, în celălalt rîsul cu mare broaștină resu ori galben, ci un diaz. alb, în care costumul pură un'le proporție mult mai mică. Dechelette crede că în La Fene III, căci acest fel de ogmuri e comun, ele erau fabricate chiar în N. Alpoer. Ne înduim. Așuri de primitivitatea celorlalte fabricate greu prin purcă așeză o teacă de așă de delicată precum e aceea a ogmizilor celtice aly. Cel puțin în Dacia credem că aceste obiecte sînt importate din Sud, poate chiar din Italia, unde centrul ar fabrica de la *Brundisium* era vestit în secolul IV. Cl. r³⁾, și de unde, în general, da la a primit în toate timpurile, începînd chiar din bronzul IV, tot felul de produse industriale.

În sfîrșit, pîna și *inuri de pîlîtrat n. de de așut* avem tot del. *Tismul* pe Prahova⁴⁾. Forma lor e mai simplă și mai puțin împodobilă decît a obiectelor similare din Vest, în simplu tub cilindric cu un diametru de mai puțin decît un cm., astupat la unul din capete. Caracteristice pentru La Fene III în Boemia și Italia ca și în Bavaria și Gallia⁵⁾ aceste inuri tuberculate, înalt, cilindric, urîș, nu lastrate pe de, ci raportate pe cale comercială.

Dar să trecem la înșăș descrierea *hainelor* cusute cu aceste ace fine de fier (sau și de bronz) și a podobilor de tot felul din La Fene-ul getic.

Veșminte și podobori. Dacă în cele de mai sus am constatat că sînt întreg de note celtice în cultura getică din a doua va. a. a. fierului, fie în chipul de a și ca în cetățile, fie în acela de a și la în caile de luptă⁶⁾ apar în capitolul pînă excelentă caracteristică care parțial e vedere etnografică și artistică, al veșmîntelor și podobilor așă putea stabili chiar laude celtice etnice ale unui *stil getic* particular. În așvăr, după cum în vînta bronzului și în cea veche a fierului am constatat a

¹⁾ Cf. la Déchelette, II 3, p. 1287 sq.

²⁾ *Ibid.*, p. 1289.

³⁾ Nu pînă în momentul respectiv s'a pînă în celticele secolului R. și E. Vîntu, *op. cit.*, det. cu la în așvăr chiar în momentul celtic de așvăr, așvăr de la pînă în așvăr. Cf. Rebecke, *Festschrift*, p. 67.

⁴⁾ Cf. Déchelette II 3, p. 1291.

significativitatea crescută a artei proprii, absolut diferentiat de cea a populelor etnogene înconjurătoare, și exagerată fie în material metalic comun, al vimeii *bronzului*, fie chiar des în materialul specific transevan, *aurul* — sau cum vom putea stabili o *artă a argintului*, care totuși dădundu-l celorlalte primele sale esențiale, diferite de cele *celtice* contemporane. La această artă de originalitate creatoare va putea fi constatată și în paragraful ce urmează, cel din față, când vom trata despre *ceramica* la Tere și Dacia, cea, evident, într-o măsură mai puțin intensă decât în arta metalelor prețioase. Că în ceramica înclinarea treacă de la popoarele de cultura sa a adoptat de străini și, neînșelător, chiar efectivă decât în arta metalică. La adevăr produsele ceramice străine *afine* și superioare se răspândesc repede pretutindeni și sunt ușor imitabile, în vreme ce străinul e dăpătrivă el ceramici, atunci când avem bucate *prețioase* de fabricație *internă*, superioare obiectelor de import din afară și de un gust estetic îndrăgiiat la călătorii. În acest caz pătrunderea în masă a filozofilor străini, și deci primăria lor pe oscară nu lungă e încă zărită, oricât de total nepelecărită.

Nu vom reveni aici, spre a repeta cele puse în sus în c.p. III, după autori și monumentele plastice romane, cu privire la faul de îmbracaminte getice. Dar vom accentua că atât portul bărbătesc cât și cel femeiesc (cunosc peste pantaloni la bărbați; o fustă peste amasă a femeii) postulează și în La Tene încheburile *cingătoarelor* înguste și late constatate în vimeii bronzului și a tenei a vedea.

Printre tezaurile de argint dacice (vezi, mai jos) acela del. *Gura*, în Albula de Jos, ocupă un loc de frunte în special prin placa de argint îngrată, fragment din obiectul metalic al unui *chimir* de pectoral de 157 mm, în genul celor vechi hallstatiene de care am vorbit mai sus, p. 431 sq. Geometria primitivă al reprezentărilor umane de pe placă, și mai cu tehnica decruciată în porate și linii, resu în araguri perlate (v. fig. 366), făcuse a început pe învârtat, să atragă și accasă cingătoare tot epocii hallstatiene¹⁾. Pe urmă însă considerarea stilistică mai lentă a monumentului²⁾, cu palmele servind drept ornament de amputură a spațiilor goale, a condus la datarea lui în La Tène-II. III³⁾.

¹⁾ *Plaque de bronze de Arnech, Cf. d. A. Subramonente, Wien 1920, G. S. III 93, și et. citarea în Gura de Jos Chron., în DSL III 187, p. 217 sq., și *Skizzenbuch*, p. 481 sq., 508 sqq., și pl. XIII.*

²⁾ Cf. și Rörig, *op. cit.* VI 1886, p. 385 sqq. cu Tegea, în dE XII 1892 p. 405 sqq.

³⁾ *Reiscke, Festschrift*, 28. et. și Harpe, în dE VIII 1888 p. 277 sq.

Mai mult cunosc Egil Petersen¹⁾ făcând o comparație între stilul și tehnicile vaselor de la *Gundestrup* și cea a reliefului de pe plăci de argint de la *Cloara* (purtașii de olivă, clădituri de aur etc.), cu reprezentarea a doi barbați, cel din stânga purtat integru, cel din dreapta mai puțin de jumătate, — a conștientiza că în arta europeană din secolul I î. H. barbarii se văd

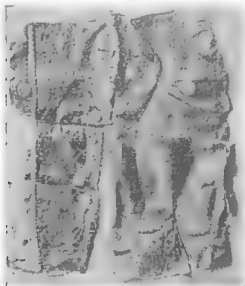

Fig. 361. Plăcuțe de argint cu relief de pe o mănăstire din teritoriul de la *Cloara* în *Alsace* (secolul I î. H.) după Egil Petersen în *AE*, XIII (1893), pag. 201.

influențele artei romane și că amândouă obiectele trebuie datate în epoca cea mai veche a Imperiului, deci cu puțin înfrântă jumătate a secolului I î. H. Căci Arta avea atunci o operă de artă cu un spor vădit, în special, cu stația La Tène III de la *Tinoud* pe *Protonva*, prin excelență caracte-

¹⁾ În *AE*, XIII (1893), p. 199—202, Reinecke, o. c., p. 88, în p. 130 aduce concluziile lui Petersen.

Dela *Jucu-de-Sus*, în Căpâlna, avem un lanț de turcișt în trei bucle, în lungime totală de 41 cm (v. fig. 367, nr. 4). Nu putem preciza dacă aparține unei creații, dar felul de închec e foarte deosebit ca poate să tezească pentru această atribuire, înseamnă în acest caz lanțul a trebuit să fie mult mai lung decât ni s-a păstrat¹⁾. Desigur că

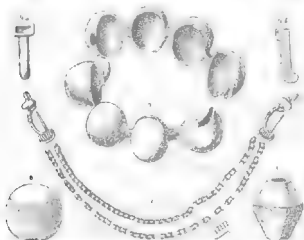

Fig. 365. Lanțul din turcișt, din Gyoma, în Căpâlna, după K. Darray în *AE*, XXVI 1906, p. 64.

lanțul dublu de bronz, răsit la *Gyoma*, în Bihor (cf. fig. 368), păstrat împreună cu ambele fibule pe care le legă, este, fără discuție un lanț de piept²⁾. Despre frumosul lanț de argint dela *Cereti*, în Hunedoara³⁾, păstrat numai fragmentar (cf. fig. 369), nu se poate da o înțelegere sigură încheierii lui. Lanțul de argint dela *Gura*, în Alba-Iulia, lung de

¹⁾ Darray în *AE*, XXXII 1912, p. 171 sq. a publicat două descoperiri, dintr-un necropole dela Jucu-de-Sus, constând din mai multe obiecte, pe care se vor examina pe rând.

²⁾ La Darray, în *AE*, XXVI 1906, p. 61.

³⁾ Darray în *AE*, IX 1875, p. 215 sqq. (citare din vremea lui Bărbulescu, v. și mai jos Cf. și Rómer, în *AE*, VI 1886, p. 385 sqq).

43,4 cm. (verkan) geflochten, mit vi. en stiftformigen Anhängseln a legat de sigur două fibule, el însuși făcând o trimăsad subită pe piept. Motivul tîrte (ornamentație) de argint e desigur comun în la Tercetul nostru astfel dela *Somajul-Căld* (Hécszarnos în C. poena), avem arăpinea cu diferite lăntușe terminate în tîrte cu ținte și cu înclinare tot cu ținte de sărma (v. fig. 370), bură dat prin încrețele cu care e gîsă (73-50 a. Chr., deci, ca și tezaurul dela *Cerlel*, din vremea lui Burebista²⁾). Dela *Gura-Lău* (în *Lazarus*) avem încă un lănt, și ținte de argint de care atîrnă ținte decorative³⁾. Dela *Olpet* (Alparis în

Fig. 369 Lănt de argint dela *Cerlel* (Hunedoara) după Or. vuy în *AE* LX 1875, p. 217.

Fig. 370 Inel de aur și de argint, dela *Somajul-Căld* (Hécszarnos) după Kr. Kanner, în *AOeGg.* XXIV p. 383, f. 75.

Solnoc-Dobâca), două lănturi de argint⁴⁾, neclăteț imitate însă de aproape nici ca dimensiuni, nici ca descriere arheologică⁵⁾. Posibil ca lăntul de argint din tezaurul de pe *Măgura* lângă *Monard*, lung de 70 cm., cu un inel în care atîrna o țintă de felul celui dela *Somajul-Căld*, să fi fost pentru o cinșătoare iar nu de piept⁶⁾. În stărușt dela *Loszag* în Turda, și dela *Senerus* (*Szena-Verus*) în Lărnava-Mică avem iarăși astfel de lănturi de argint⁷⁾. Tot așa dela *Oradea-Mare* (cf. fig. 371), — cu

¹⁾ Guus, *Chronik*, în *ASI.* XIII 1876, p. 217-21, cf. și Römer în *AE* VI 1886, I, 387-84.

²⁾ Kanner în *Archaeol. Oe. G-O* XXIV p. 383, fig. 74, cu Römer, în *AE* VI, 1886, p. 388, I. Guus, *Chronik* în *ASI.* XIII 1876 p. 218.

³⁾ Guus, *I. c.*, p. 223 cu Römer, *I. c.*, p. 388.

⁴⁾ Guus, *I. c.*, p. 210 cu Römer, *I. c.*, p. 385.

⁵⁾ Ba chiar totul arătează că eșică cf. Beidl, în *Archaeol. Oe. G-O* XIII, p. 133.

⁶⁾ Beidl în *Archaeol.* cit., XV, p. 324, cu Guus, *I. c.*, p. 217 și Römer, *I. c.*, p. 389; cf. și mai jos despre Poazăg și Senerus.

⁷⁾ Römer, *I. c.*, p. 389, cf. pentru toate aceste tezaure și Téglás, în *AE* XII 1892, p. 408 sqq.

trite caracteristice¹⁾, iar de a *Remetea*, în Tiruș, un lanț lung de 66 cm²⁾, pe lăbul de pect³⁾, de tipul celui dela Cersel (cf. fig. 172 cu fig. 309).

Din posesiunea de metal caracteristică pentru narbati la Tenebule II și III, în special la Celtu purtători de *torques* începând din sec. III a Chr. (Déchelette II 3, p.

1210), e *colanul*, la noi în Dacia foarte adesea de argint și chiar de aur. Alături de tipurile asemănătoare cu cele vestice, de sârmă mai subțire ori mai groasă, dreaptă, ori răsucită, simplă ori pusă în mai multe⁴⁾, avem în Dacia tipul caracteristic — mergând împreună cu cel al brățărilor spirale — cu capetele terminate în chip de șerpi, după cum vom arăta numădecât mai jos. — *Torques*-ul, de bară de aur ori argint, răsucită, e cunoscut la noi încă din vremea bronzului și apoi a hallstattului propriu zis: am vădit d. p. mai sus p. 445 de *colanul* de aur dela Rakamaz pe Tisa, analog cu cel dela Vet-

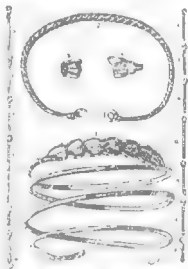

Fig. 171. Tezaur de argint dela Cersel Mare după Rómer I. I. în Af. VI 1886, p. 205.

terstelede: ambele aparținând cercului de cultură *greco-asiatică*. Celtu înșuși poartă lăci imprimurată tot din părțile noastre. Și deaceia trebuie să pomencim aici, ca o continuare a tipului, *scythic*, de o parte, *indigen* în bronz, de alta, multe secole după aceea, *torques*-urile analoge

¹⁾ Rómer, tot în Af. VI 1886, p. 205.

²⁾ Meyer, în Af. XXVI 1906, p. 365.

³⁾ «Probabil arg. de pect (trilect)» (Beyer I c.). Desemnatul lui în Af. nu corespunde absolut exact cu originalul reproducutătreia în p. 364, pe care îl însoțescă,

⁴⁾ Cf. la Déchelette II 3, p. 1213 și 1216.

transilvane de argint (fig. 173). Când este cîntărit, se învîrte dintr-o parte la alta în altul (no. 6) fie în formă de chioroi (no. 4) de la care, stilizate în chip zoomorfic (no. 3¹⁾). Pentru ultimul tip, fără îndoială, *torques*-ul dela Săngeorgiu (Iudea)²⁾ în Transilvania, este de reținut

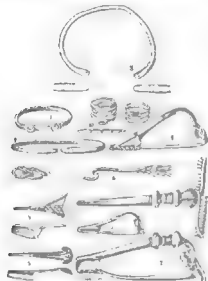

Fig. 372. Trezaurul de argint la Tene III dela Remetea în Lunu după I. Décsy, în AE XXVI 1906, p. 155.

sește. Astfel avem dela *Marca* (Markaszek, în Sălaj) două *torques* groase, „aus Silberdrahten geflochten, welche in Schlangenköpfe ausgehen“³⁾

(cf. fig. 262), alcătuite, ca și colierele dela *Nagy-Gaj* în *Torontal* (mai sus, fig. 238), în direcția geometric-zoomorfă (v. pentru toate mai sus, p. 445 și 345) o treaptă foarte caracteristică dela colanele răsucite din *ârșta* bronzului (cf. mai sus, p. 444 și fig. 314) la aceleași colane din ultima perioadă a celei de a doua *ârște a fierului*. În ce privește stilizarea capetelor, colanul dela *Oradea-Mare*⁴⁾ e un bun exemplu (cf. fig. 1, c) pentru tipul de *torques* cu capetele în formă de chioroi. La fel, cele două colane dela *Cioara*⁵⁾. Dar nici tipul de *torques* caracteristic pentru *La Tène*-ul III din *Ardeal* — întocmai ca și brățările — având capetele stilizate în forma unor capete de ferpi, nu lip-

¹⁾ Vezi la Rómer, în AE, VI 1886, p. 391.

²⁾ I. Téglás, în AE XXIII 1903, p. 304.

³⁾ Rómer, l. c., p. 305.

⁴⁾ *Cioara*, *Chumak* în ASL XIII, p. 217, cu Rómer în AE VI 1886 p. 387-84.

⁵⁾ *Ibid.*, p. 234 și *ibid.*, p. 388, cf. Téglás în AE IX 1889, p. 59-64.

de ce poartă colanul dela *Olina* (Aipici) în Solnoc-Dobla¹⁾,

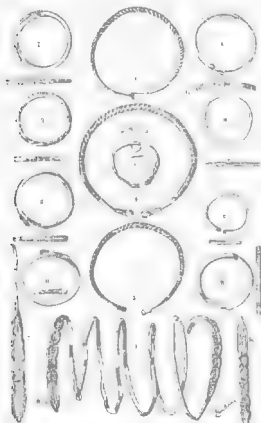

Fig. 173) Tetari de argint în Muzeul Național dela Budapesta, după Rómer F. F., în AE VI 1886, p. 391.

¹⁾ Gouss, l. c., p. 216 cu Rómer, l. c., p. 385.

el conservă în La Tène-ul târziu, procede decorative vechi hallstattiene și chiar din bronz: bara de argint *redusată*, păstrând încă urme de curtină, se termină la cele două capete în *protome de animal* (moda bine cunoscută și un trutut greco-scyth din N. Mării-Negre) *frunți gravate*. Persoanele și gravarea sunt vechi elemente locale; protomile de fiară sunt însă, foarte probabil o reminiscență *sumero-scythică*¹⁾. De altfel am văzut mai sus, p. 432 sq., examinând acele inele spirale de aur, cu capete de „balaur”, ori alte fiare fantastic, că stilul lor are întreg tot Orientul. Drumul e cunoscut: din Assyria în Egipt și în Creta, venit deci încoace fie prin Scythi, fie, încă mai înainte, prin Cimmerieni. Din același centru mesopotamic, trecând fie prin Asin-Mică, fie prin Fenicia, aceleași idei și forme artistice umpleau de altfel în prima epocă a fierului și lumea mediteraneană: Grecia deopotrivă cu Italia (câteodată paralel, alte ori total independent una de alta. Pentru istoria universală a artei trebuie să se poată lua ca simbol plastic al acestei mari unități culturale cu centrul în Assyria tipul decorativ al griffonului așa cum apare, de o parte în *Gallia*, în *Etruria* ori, în *Grecia* arhaică²⁾ — de alta pe Amu-Daria în *Turkestan*³⁾).

La fel cu *torques* el dela Olpret a fost acela din tezaurul de argint, târziu La Tène, găsit la *Dărbuș* în valea Târnavei-Mari, lângă Medias⁴⁾. Aceleași *protome de animal* (poate șarpe?), de data aceasta împreună și cu alte ornamente reliefate, împodobesc colțul. În sfârșit dela *Sângeorgiu-Tăbăcu*, în Turca-Arieș, avem iarăși un colier de argint cu capetele terminate în protome de șerpi⁵⁾.

Dar podoba de corp caracteristică pentru La Tène-ul III datează *brădăru*. Ca și în Hallstatt, așa în La Tène, Geții își arată originalitatea lor artistică în special în acest gen de obiecte. Având raporturi strânse cu Vestul *celtic* și cu Estul *scythic*, și dând expresie acestor influențe adesea chiar în identitatea obiectelor dela noi cu cele din țările de vecine. *Geții dezvoltă totuși în arta argintului* (căm dezvoltaseră în bronzul IV și hallstatt în cea a aurului) *un stil propriu*; cu

¹⁾ Vezi: A. Minois, *Scythians and Greeks*, obiectele scytho-siberiene și scytho-greci de fig. 211 sq., 236, 107, 193, 224, 158, 426, 427, 237.

²⁾ Dechelette II 2, p. 526 sqq., fig. 221, 223.

³⁾ Minois, *op. cit.*, p. 246, fig. 176.

⁴⁾ I. Téglás, în *AE* XIV 1894, p. 165.

⁵⁾ Hampel, în *AE* XIII 1893, p. 178.

astfel, paternic și caracteristic, cu cât, altfel, de varietatea formelor
„nobilelor” de bronz, el sintetizează elemente vechi locale, începând
cu din bronz, într-o nouă combinație de efecte, adaptată la gustul
total altul al vremii de acum.

Să cunoaștem mai bine și de brățări străine, adică de caracter
„celtic”. La Tene, nu răspândesc peste o mare parte a Europei în vârstă
de două a fierului.

Tipul, de origine halstattiană, cu
estărilor transversale pe față, e rară,
v. 13. a. (baza masivă de metal (de 102)
castele libere, coman și a. V. 13)
și este puțin de lucru de la *Mancos* (v.
fig. 346, no. 9)².

2. Brățări axonate dintr-o simplă bară
argint de profil cilindric rotund, dar
regulat, cu capetele prelungite în
„rădăcini” dintr-o de încheiere, mai
libere, lată în față. Acest tip, coman
v. 13. a. (baza masivă de metal (de 102)

Fig. 374. Brățară de metal (de 102)
Gyoma, după K. Darnay, în *AE*
XXVI 1906, p. 65.

v. 13. a. (baza masivă de metal (de 102)
argint de profil cilindric rotund, dar
regulat, cu capetele prelungite în
„rădăcini” dintr-o de încheiere, mai
libere, lată în față. Acest tip, coman
v. 13. a. (baza masivă de metal (de 102)
argint de profil cilindric rotund, dar
regulat, cu capetele prelungite în
„rădăcini” dintr-o de încheiere, mai
libere, lată în față. Acest tip, coman
v. 13. a. (baza masivă de metal (de 102)

3. Tipul, specific *celtic*, de bară ornată cu linia reliefate, în special
cube și în S. ca în Boemia și în Franța³, dar cu capetele mai pre-
lungite peste încheietură astfel ca să dea un fragment de spirală, așa
cum e marcat de cazii în Dacia (v. mai jos), — aparținând La Tene-
II, e cunoscut în părțile noastre de bronz — la Gyoma în B-
duș (cf. fig. 374)⁴.

4. Tipul, rară parte la *celtic*, compus din hemisfere goale, de bronz,
scutite ori încheiate împreună, derivând din tipuri mai vechi, ajungând

² Cf. Déchelette, II 3, p. 1220, fig. 317, no. 5.

³ Lehotzky, în *AE*, XXVI 1906, p. 241.

⁴ Rómer, în *AE*, VI 1886, p. 391.

⁵ Déchelette II 3, p. 1220.

⁶ Cf. Déchelette II 3, p. 1225.

⁷ Darnay, în *AE*, XXVI 1906, p. 65.

până în bronzul IV nordgetic (cf. *ibid.*, p. 447, brățările de bronz din Ung și Bereg), dar mai ales caracteristic pentru La Tène II getic, e, relativ, *brățara împândită la noi în special în NF*, care către teritoriul celtic din valea de sus a Tisei, care subliniează mai sus, în cap. V, prin toponime. Astăzi avem de la *Droșog* (v. fig. 375) în Bihor cu mai puțin de tre brățări de acest tip: două cu patru semi-ove (v.

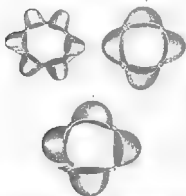

Fig. 375. Brățări de bronz dela *Droșog* după Hampel 1). *AE.* XXIII, 1903, p. 433 Red 1/4.

una cu șase¹⁾; dela *Sântioana* (*Vasasszentiván*) în Solnoc-Dobâca²⁾ o brățară frumoasă numai cu trei hemisfere, dar cu interesante gravuri de stil celtic, și o încuetoare caracteristică (fig. 376); dela *Jucul-de-Sus* în Cojocna, fragmente din două brățări cu ove mai mici (fig. 367)³⁾; dela *Șipar* în Cojocna, din necropola de incinerare de acolo⁴⁾, două brățări de câte patru ove găsite în același mormânt no. 57 (fig. 377), asfarșite în mormintele cavalerilor celti dela *Gyoma*⁵⁾ în Bichiș două brățări cu câte opt hemisfere (v. fig. 368), în genul

celeia dela *Bydžov-Nový* în Boemia, care are numai hemisfere⁶⁾.

Toate aceste patru tipuri de brățări sunt mai ales frecvente în La Tène II. Cele ce urmează sunt caracteristice pentru La Tène III.

5. Tipul, de sîrmă subțire cu capetele prinzînd bara dincolo de închidere, prin trici spirale răsucite chiar pe brățară, cunoscut și din

¹⁾ Hampel, în *AE.* XXIII 1903, p. 433.

²⁾ Temesváry, în *AE.* XVII 1897, p. 107.

³⁾ Orosz, în *AE.* XXXII 1912, p. 172.

⁴⁾ Kovács, în *Dolgozatok* II 1911, p. 24.

⁵⁾ Darnay, în *AE.* XXVI 1906, p. 64.

⁶⁾ La Déchelette II 3, p. 1220, fig. 517, no. 12.

capitolului de față, privitoare la stilul artei vietii petice în Dacia încă din mileniul al II-lea a. Chr. și până după Roman.

8. Dar tipul de brățară, prin excelență caracteristic în Dacia din Ia Tène ul III-lea, acela cu capetele în formă de protome de șerp. Se știe că acest tip de brățări e și pre-etruscă¹⁾ și că se găsește și în Thracia și că în regiunile elene-thrace²⁾ ba chiar, cu puțin înșu, sudică până în Sic-

Fig. 3.7. Brățară de bronz de la *Apollonia*. După Kervaaus, în *Dacia* (1928) II, 1917, p. 34. Red. ¹⁾

1) a³⁾ și în Spania⁴⁾. Ea a trait de la Tène III. De aici până la țările dacice cu capete de șerpi sunt de obicei părăsirea, ca la *Ornatum* și mai ales a *Montefalco* în Italia, și la *Jezeire* în Egipt⁵⁾. În aceea vreme brățările cu protome animale sunt însoțite totaie în Scythia proprie, cea N. Mării Negre. Se pare chiar că la *And* s-a găsit și o brățară de argint «scythică» având capetele terminate în protome de șerpi⁶⁾. În sfârșit noi avem din Dacia, în necropole și săcările hallstattului scythic canosele cele ale spirale cu capete de șerpi (v. mai sus, fig. 319). Evident, o importantă problemă de origini culturale se pune cu prilejul examinării acestor opere de artă petică. Dacă le enumerăm și să le descriem întâi și apoi — mai jos, la caracterizarea artei getice — vom încerca să le lămurim și genea-

6) Tégulas încercând să determine stilistic brățările de aur unispirale

¹⁾ Leche et al. II 3, p. 1229, et de alt. parte Bouchet, *Ornatum* (v. mai sus p. 621-602), p. 35. Meda, Petrucci, *Greci, Salaria, Romani* (Grati).

²⁾ *Ibid.*, p. 1227, nota 2: încă din sec. III a. Chr.

³⁾ *Ibid.*, p. 1229.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 1229, nota 3. Interesant e de notat tipul de brățări cu spirale cu capete de șerpi (de un aspect cu totul identic cu cele dacice, doar ceva diferit în stilizarea decorativă a teretelor lăte externe), canosele se III-lea.

⁵⁾ Chiar și mai ales în aur la *Suedia* (cf. Kervaaus, *Dictionnaire d'archéologie* ed. 2, Leipzig, 1928, p. 167, și la argint ca p. 10 aur în *Germania centrală și centrală-est*, p. 176 și p. XXV, fig. 313 și 327. Cf. mai jos, p. 621).

⁶⁾ Déchelette, *l. c.*, p. 1227—1229.

⁷⁾ Cf. Hrepev, în cart. *Monogr. o Albe de J 1*, pag. 96 și pl. XIX, fig. 191.

dela *Totești*, în ținutul Hâțegului¹⁾, terminate în chip de capete de șerpi, le descrie astfel (cf. fig. 382) — sunt făcute din aur masiv, în bare de profil quadrangular, iar nu rotund; «lucru primitiv, de o mână nedăbăcită»; totuși chipul de șarpe e destul de realist și exact: artistul, crede Teglás, a vrut să caracterizeze, prin inciziile care definesc de-

Fig. 378. Cercei: brățară de aur,
după Orvay, A.E. IX 1875, p.
216 Red. $\frac{1}{2}$

Fig. 379. Cercei: brățară de argint,
după Orvay, A.P. IX 1875, p. 216
Red. $\frac{1}{2}$

talale capului de șarpe: ochi, urechi, etc., tipul de viperă din specia *Vipera Ammodytes*, care e comună în SV. Daciei, dela Dunăre și până la Marea și în special la Deva, și altul: încheie argumentarea sa cu asigurare că el nu se poate înșela, deoarece a avut în mână sute de vipere de acestea. Totodată Teglás mai observă că dăca nu ne găsim din Dacia o altă brățară cu cap de șarpe în aur, apoi avem destule în argint: dela *Lundet*, *Sencrui*, *Hetur*, *Marco* (indirect) și *Oradea-Mare* — Sunt două gre-

Fig. 380. Cercei: brățară de argint,
după Orvay, A.P. IX 1875, p. 216 $\frac{1}{2}$

Fig. 381. Cercei: brățară de argint,
după Orvay, A.E. IX 1875, p. 216 $\frac{1}{2}$

celi în felul de a judecă al lui Teglás: 1° tipul dela *Totești*, unispiral nu are etalat nimic de a face cu cel al brățărilor de argint plurispirale din «eslătule mai sus amintite, ci e un pendant la inelele unispirale târzii-histatice, scythice, de cari am vorbit mai sus, p. 352 sq.; 2° oricât am să cădă caracter de *φύλαξις* *των* brățărilor cu capete de șerpi, ele nu pornesc

¹⁾ Teglás în A.E. IX 1875, p. 51 sqq. — două fig. la p. 60

dela o imitare a realității, ci dela un tip stilizat, existent, cum am mai spus, deopotrivă, atât în S cât și în E; Hampel discutând originile tipului brățârilor cu capete de șerpi amintește încă și de ultima epocă a bronzului septentrional, care, cu tot atâtă dreptate ar putea fi invocat drept izvor de inspirație, precum e chemată ca mărmure orăzaură antică greco-etruscă de o parte, greco-scythică de alta ¹⁾. De fapt, tezaurul dela *Totești* reprezintă în *brățările de aur* o continuare de tradiție stilistică, din halstatt către La Tène, mai strâns legată de influențele externe, sudvestice ori estice decât *brățările de argint* din celelalte

Fig. 382. Brățară de aur din pământul Hategului, după Tegen. O în *AE*. IX 1889, p. 60.

localități ale Daciei. Acestea din urmă își au rădăcinile în vârsta bronzului și sunt o readaptare a unui tip: brățara spirală ori spirală de pector, străveche carpatică, așa precum îl cunoaștem din monumentele vârstei bronzului.

În adevăr, atât din Ardeal ²⁾ (fig. 371) cât și din Banat ³⁾ (fig. 372) avem brățări La Tène III de argint, total deschise, ori unspirale, cu o vagă indicație a unui cap de animal, și făcând parte ca stil din lumea obicinuită La Tène târzie a SE și E. Mai mult, Hampel cunoaște, se zice din Ardeal, o brățară de aur masivă, ale cărei capete deschise reprezintă câte o protomă de *taur* și pe care el cu dreptate o atribuie tot la Tène-ului ⁴⁾.

¹⁾ Hampel, în *AE*. VIII 1888, p. 277 sq.

²⁾ Rómer, în *IE*. VI 1886, p. 385 sq.; cap. dela 4, 341.

³⁾ Bleuer, în *IE*. XXVI 1906, p. 263 (rezumatul celei Remetcaș).

⁴⁾ Hampel, în *AE*. XXII 1902 p. 429, amintind încă volanul de aur dela p. 431, din Sălăglo, e roman târziu (sec. III—IV).

Dimpotrivă spiralele de braț susele de pector caracteristice pentru rezaurile de argint luvie, călătorește un tip de sine stătător. Sârma multiplu îndoită în spirale e de tradiție a bronzului, dar capetele turtite și împodărite în exterior prin presiune cu un tel de șarpe de palmă în creșcă, înșirate una pe capul altuia, e tot ce poate fi mai „măcară”. E de ajuns să ne gândim la cupele deliene, pe care le-am descris mai sus în cap. IV p. 207 sqq. și fig. 162 sqq., pentru stațiunea La Tène dela Crâșani, spre a ne aminti procedeul foarte comun de imprimare prin tipare gata făcute a respectivelor ornamente foliolate. De altă parte cunoaștem din arta scythică a sec. VI a. Chr., borduri ca aceea a tecei de pumnal, găsite în movila Melgunov¹⁾, constând exact din aceeași succesiune de elemente cu trifoliate ca și la brățările dacice. — În sfârșit apă zisul cap de șarpe e tot ce poate fi mai generic ca apasă zoologică: e un hot ascuțit, explicabil destul de *ad libitum*.

Examinarea unui original din aceste monumente (să luăm spirala dela Seneruş (Zendresch) din Muzeul Bruckenthal)²⁾ ne mai permite să constatăm încă și alte fapte. Teluca acestui obiect este foarte primitivă, răsărită, nec neașteptată spirala în chestu ne cantărește 401 gr. Materialul e întrecut cu o profunzime oarecui fierărie

Fig. 381. Brățări de pector d. *Heter. Fö. nava M. 53* și *T. 60* (Heter. nava M. 53 și *T. 60* în *AR. VI* 1886, p. 130).

¹⁾ Cf. *Mon. Scythica and Greco*, p. 171 sqq. și fig. 63.

²⁾ Cf. *Tégis*, în *AR. IX* 1889, p. 59 sqq. Seneruş în *Tărnava M. 53*, la Bruckenthal: descrisă în inventar sub no. 740, la p. 173 sq.

bara are în total — măsurând spiralele în exterior — o lungime de nu mai puțin de 206 cm. Iar capetele, împodobite cu motivul cunoscut al palmietelor imprimate ca în ceară roșie, au, fiecare, câte 21 cm; grosimea barei e aici până la 4 mm. Diametrul extern al

Fig. 383. Brățară de argint de la Darlac (Darlac, Târnava Mică, din Tégula I, în AE. XIV 1894, p. 165).

spiralelor e de 125 mm., iar lățimea «brățării» în poziție orizontală e de 133 mm. Evident, o atare respectabilă «brățară» e mai degrabă o podoabă de pulă decât de braș. Eventual a fost purtată *nu pe braș*. Dar chiar atunci, ce talie impunătoare trebuie să atribuim femeii, care avea brațele așa de puternice încât brățara *destinsă* rămânea cu un diametru de 125 mm., pe care firește și-l creștea încă, atunci când era purtată, având a *strânge* bine brațul, pentru a nu aluneca la vale.

Ceace mai e, în sfârșit, deosebit de caracteristic la aceste spirale de brațe ori pulpe, e identitatea

aproape absolută a tipului la toate exemplarele până acum descoperite: e ca și cum nu am avea decât *un singur atelier* ca și cum ne de față care, și numai o *scurtă perioadă de timp*, ca epocă de întrebunțare. În adevăr e de ajuns să se compare pentru identitatea tipului figurile 371, 373, 383 și 385: între ele avem, de fapt, numai această formă, repetată, la *Semeruș* (v. descrierea de mai sus), la *Hitur*, tot în Târnava-Mică (fig. 383), la *Undei* în Hunadoara (*ibid.*) ¹⁾, la *Dărlac* (Darlac, iarăși în Târnava-Mică: fig. 384) ²⁾, la *Oradea-Mare* (fig.

¹⁾ Rdemer, în AE. VI 1886, p. 390.

²⁾ I. Tégula, în AE. XIV 1894, p. 165.

171)¹⁾ și în general în *Ardeal*²⁾ (fig. 171 și 185 și acestea nu sânt toate exemplarele cunoscute: poate pentru nici un altfel de documente informația nu e așa de abundentă ca pentru brățările de tipul cu capete de șerpi). De fapt, în afară de localitățile citate, trebuie încă să enumerăm: *Cerbelin* (Hunedoara)³⁾, *Letzer* în Bihor (aceasta din sârmă împletită)⁴⁾, în fine chiar *Tata* în Pannonia⁵⁾, unde vedem tradiția La Tène continuată, de altfel ca și în Dacia, până în sec. II p. Chr.). Nu mai puțin posedă și Egger în colecția sa podoabe de stil dacic cu capetele în chip de protome de șerpi⁶⁾. Notăm în sfârșit inelele de sârmă de argint, tip *Cerbel*, găsite la *Răchuy* în Turda-Arieș⁷⁾ și podoaba de argint dela *Békéshaboczká* în ținutul dintre Criș, Tisa și Mureș⁸⁾, pentru a completa tabloul marelui bogășii de obiecte de argint în La Tène-ul III dacic.

Dimpotrivă brățara de aur de tip adacic, citată de Hampel la Muzeul Național din Budapesta, drept «La Tène»⁹⁾ e de fapt de caracter hallstattian și stă în legătură cu tipul *Bellye*, derivat, precum am arătat mai sus, p. 179-80, dintr-o formă mai veche, a bronzului IV, așa cum o găsim la *Prigrihiaz*, *Acăț*, *Bua*, etc.

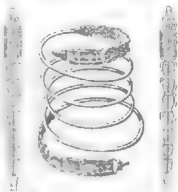

Fig. 185. Brățară de argint din *Ardeal*, în M. N. din Budapesta, donă Hampel în 1886. VIII 1886, p. 178.

¹⁾ Römer, în *AB.* VI 1886, p. 105.

²⁾ Cf. Hampel, în *AB.* VIII 1886, p. 178, cu Römer, *AB.* VI 1886, p. 101, cf. și *Épélas* etc., în *AB.* IX 1887, p. 109-111.

³⁾ Országh, în *AB.* IX 1887, p. 115-111. Römer, în *AB.* VI 1886, p. 105-111.

⁴⁾ Seidl, în *Archiv f. Or. G.-D.* XIII, p. 131.

⁵⁾ Hampel în *AB.* XII 1888, p. 378 și VII, cu p. 375 brățară cu capete de șerpi, ori de sârmă multiplu învârtită.

⁶⁾ Székely, în *AB.* XI 1891, p. 312.

⁷⁾ I. Téglás, în *AB.* XIX 1899, p. 352.

⁸⁾ *AB.* XIII 1893, p. 371.

⁹⁾ Hampel, în *AB.* XII 1888, p. 375, cu fig. VI 1 p. 178 și p. 377, cf. *AB.* XIII 1893, p. 171 și *Gianni, Shazari* în *ASL.* XIII, pt. VIII, fig. 10.

Deasemenea e de evitat confuzia cu fibulele medievale, tot cu capete de animale de un gust aserănitor ca și cel La Tène, deoarece ele pleacă, prin arta sarmatăică, de la vechi modele ca și în epoca geto-scythică, brățări pe care le găsim și pe în vinturile

«vechi ungare», ca acelea de la *Fibulae* și *Fibulae* de la Négrád prin anii 1000—1038, publicate de baronul A. Nyáry¹⁾.

Dezvoltarea continuată cu vremea cu vechi e asigurată chiar pentru brățările La Tène făcute din mai multe sârme răsucite în clipe de cordon prin tipul din bronz al IV-a acia de la *Spalnicea*, al cărui credincios descendent e tipul respectiv de la *Gerbet*²⁾.

Fibule. Fără îndoială, vremea de glorie a fibulei r. dace răscolită ultima per oadă a vârstei de bronz și metalul tăia vârstei halstatt. Epoca scythică n'a fost prea favorabilă întrebuințării acestei pedrabe de îmbrăcăminte. În La Tène-ul dacic, deși ne oferă numeroase și variate fibule, în bronz, în fier și mai ales în argint, nu se poate nici pe departe compara, în ce privește întrebuințarea fibulei, cu vremea următoare romană și, firește,

Fig. 385. Obiecte din aur celțice de a Dacia.
1) După M. Basko în *Dolgoz* 4,
VI 1915 p. 29.

Nógrád, în *AE* XXII 1902 p. 210-214 cu fig. 4 dela p. 233, și XXVI 1906, p. 276-283 cu fig. dela p. 278.

2) Cf. brățara de la *Spalnicea* reprodusă de Kuzmicsky în *AE* VIII 1888, p. 339, fig. 1 și brățările reproduse de Reuter, *ibid.*, p. 27 — cu cele de la *Gerbet* (mai sus, fig. 176). Pentru brățările de bronz din La Tène găsite la *Boudou de Cômpre*, în Mureș Turda, și la *Atel*, în Târnava Mare, cf. Harnpelt în *AE* XXVI 1906, p. 78.

mult cu ale bel-ăge din bronzes geto-dacici. Apoi, la această mărginire, trebuie să adăugăm o altă. La Tene-ul I și încă mai puțin așa zisul Arclaeo-La Tène (Reinecke A) nu sunt reprezentate la noi decât incidental și, probabil, datorită exclusiv influenței străine așanse la noi din V celtic pe calea comercială. Așăva fiindcă, p. ex., cazul cu fibula de bronz dela *Sedruș* în Odorheiu ¹⁾, ori cu cea dela *Wurmloch* în părțile *Mediagului*, lângă *Kopisch* ²⁾, ori eventual cu cea dela *Tinosul* pe Prahova (fig. 388) ³⁾.

I. Din La Tene-ul II avem la *Balsa* (fig. 386), la *Alpahida* (fig. 387) și la *Gyoma* (fig. 368) un tip de fibula cu o singură nodosităte, de aspect discoidal pe piciorul răsfrânt, amintind mai degrabă tipuri vestice, pur celice, decât formele dacice cu noduri multiple ⁴⁾. De fapt, morimintele din cele trei localități aparțin și etnografic Celpilor, or nu Geplilor. Fibulele respective au putut frește să se răspândească și printre Geti totuși, precum se va vedea mai jos, altele sunt formele predilectate ale acestora.

Fig. 387. Fibulă de bronz dela *Alpahida*, după Kovacs în *Dolganotok II* 1911, p. 35-32.

2. Tezaurile de argint dăde ne oferă, cu și petru brățările spirale, un tip de fibulă oarecum clasic, e tipul cu piciorul răsfrânt și plin de nodosități îngrijit stilizate, așa cum se vede în faima sa fibulă dela *Porzde* în *Urdia* ⁵⁾, ori în cea găsită pe *Madura* (fig. 389) lângă *Porohissum* ⁶⁾, ori — cu rezerve în ceea ce privește dacicele dela *Muzeul Brukenthal* ⁷⁾. Caracteristică pentru

p. XXV 1904, p. 211 — tot p. noua cele dela *Apulcar*, *Petrișulda*, ori din alte locuri neletterarizabile din Ardeal, cf. *Heterpey* în *Monogr. Archéol. de Jász*, II 1 Anul, 1901, p. 99 sq. cu pl. XXIII, cf. și *Homm.* 1) *ASL* XVII 1897, p. 277). — În sfârșit tot așa a tot aici trugnerul de brățură de și clă a bastină La Tene III găsit în *Bacovia*, la *Ha deca* lângă *Kisslen* 4) pub. de Szombathy în *Jahrb. d. Bukov. Landesm.* IV 1896, p. 132 sq.

²⁾ *Göze, Skizzen*, în *ASL* XIII, p. VII, no. 3.

³⁾ *Göze, Chronik*, *ibid.*, p. 263 — Cf. pentru amândouă, Reinecke, *Festschrift* pag. 61.

⁴⁾ *Laur.* și *E. Vulpe, Tinosul*, în *Dacia* I 1924.

⁵⁾ *Kovacs* în *Dolganotok II* 1911, p. 53 și 68 sq. zice chiar precis, stila și Germanii orientali.

⁶⁾ *Göze, Skizzen*, în *ASL* XIII, p. VII, no. 6.

⁷⁾ *ibid.*, în *Archiv f. Os. G. Q.* XV, p. 324, fig. 64.

⁸⁾ In *Schatzkammer*.

La Tène-ul II, această tibulă stă la baza unui tip bine cunoscut din La Tène III.

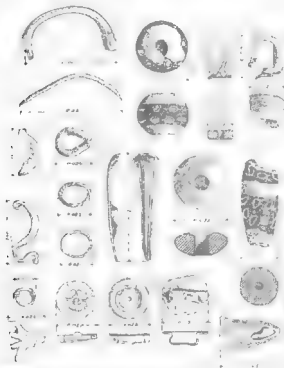

Fig. 398. Obiecte de metal și sticlă găsite la Timișul de Prahova, în cea mai mare parte din La Tène III. După R. și L. Vulpe, în *Dacia* I 1924.

3. E, adică, tipul întâlnit la Remetea în Banat (ad. Tène) și în care nu piciorul, ci arcul însuși a luat pe el nodositățile¹⁾ (fig. 372 *Timorul*

¹⁾ Bleyer în *AB.* XXVI 1906, p. 365.

pe Prahova ne oferă întâmplător o interesantă varietate a acestui tip și anume (fig. 390), încă mai târzie decât cea de la Retretea.

4. Dar La Tène-ul III dacic mai prezintă și tipul, de reminiscență oarecum veche hallstattiană (bronz IV: fibulele «cu scute»), în exemplarul de la *Cerhet* (reprodus de noi în fig. 391¹⁾ și în cele de la *Șaef* (Târnava-Mare: pl. XXXVII, fig. 2), prin excelență *popular dacice*

Fig. 389. Fibulă de pe Măgura lângă Porolussum, după Seidl în *AOGg.* XV, p. 324, fig. 64.

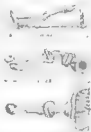

Fig. 390. Fibule de la Timiș. După R. și E. Vulpe, în *Dacia* 1924.

5. Credem drept strâns înrudită cu tipul precedent, forma anthropomorphă, cu o masă umană (deci reminiscență din La Tène I²⁾) tot de argint, păstrată în M. N. din Budapesta și reprodusă și de noi în fig. 391³⁾; originea ei transilvană pare asigurată și ei poate lua loc cu înstă între produsele orfăvătăriei getice din La Tène-ul târziu.

6. Nu mai puțin documentat și în tezaurile dacice de argint e tipul în formă de ancoră, bine cunoscut și din SV și caracterizat drept «romano», așa cum îl găsim la Mehburg în părțile *Sighişorei*⁴⁾, și, în mai multe exemplare, la *Afel* (Hetzeldorf, lângă *Medaș*), acum în Muzeul Brukenthal⁵⁾; cf. pl. XXXVII, fig. 2.

¹⁾ Orsly, în *AE* IX 1892, p. 215. De fapt, după numeroasele exemplare cunoscute din acest tip în vremea romană, se pare că tipul de fibule «cu scute», cu și cel de fibule «cu ancoră» e predecesit și în primele timpuri ale Imperiului.

²⁾ Cf. Déchelette II 3, p. 3249.

³⁾ *AE* XI 1891, p. 418 cf. p. 449 și *AE* XII 1892, p. 277 «din Ardeal».

⁴⁾ Reprodus de Crona, *Monum.*, în *ASL* XIII pl. VII fig. 7.

⁵⁾ Descris în inv. Muzeului sub nr. 7150—ei tezaur ascunde încă o dată, dar nu un nou tip. Cf. și tezaurul de la *Schaut* (Șaef: mai vechi tip 4), tot acolo, inv. n. 1.

7. Tot în La Tène III intră, alături de tipul cu scut dela *Remeten* în Timiș (v. mai sus tipul no. 4), acela cu arcul dintr-o boiață cu piciorul lui, tot de acolo¹⁾ fig. 372, no. 1 și 3, pentru tipul 4, cf. no. 4.

Fig. 391. 1/2 Geibel fib. de argint, după Gröwy *AE IX* 1875, p. 215

Fig. 392. Fibulă dela Timorul. După R. și E. Vulpe, în *Dacia I* 1924

Fig. 393. Fibulă de argint dacică, în M. N. din Budapesta după *AE XI* 1891, p. 438 cf. p. 449

8. O formă încă mai simplificată decât cea precedentă e cea constatată la *Timorul* pe Prahova (fig. 392), la care arcul e tot așa de subțire ca și restul trupului fibule: resort, arc și coardă; e un tip pe care îl găsim deopotrivă de bronz și de fier.

9. Nu mai puțin cunoscut și din Dacia e tipul de fibulă «Naithema»²⁾ atât la *Timorul* pe Prahova (cf. fig. 388) cât și în Ardeal (v. tezaurile de argint dela Brukenthal) ori în Banat (fig. 372) la *Remeten*³⁾, acest tip apare în legătură, exact ca și în Germania, cu *epoca lui Augustus*.

10. În sfârșit, mulțumul veac al La Tène-ului, am putea spune din «La Tène-ul romans, prelungit până adânc în vremea imperială, în

750-755. uchișig onat in 1891 «dakische einheimische Arbeit» tip «Schuldfibeln» 6 exemplare

¹⁾ Die cr. în *AP XXVI* 1906, p. 365, cf. *Dachleite II* v. p. 1257.

²⁾ V. definiția lui la *Déchelette II* 3, p. 1256.

³⁾ Blüyer, în *AE XXVI* 1906, p. 365, no. 5.

forme asemănătoare, având fibulele cu disc plat, simplu ori ajurat în cruce de metal alb, ori de bronz sau chiar de argint, așa cum le găsim de o parte la *Tinutul pe Prabhva* (fig. 488), de alta la *Bregetin* pe Dunărea pannonică¹⁾; cf. fig. 394, no. 11, 14, 17, 18.

Nu am, încă, nevoie să accentuez aici mai mult, că atât ultimul tip de fibulă cât și cele precedente reprezintă în mare parte forme vestice, generale La Tene, cu aceeași evoluție la noi ca și atunci, pe baze hadstatiene. Totuși formele pur occidentale, ca acelea dela *Gyoma*²⁾ în *Bach* (fig. 166), cunoscută și dela *Halsa* și *Apahida* (fig. 380 și 387), din La Tene II, legate cu lanț, care atârna pe piept, sunt la noi mult mai decât de p. forme cu escut gravat cu cercuri concentrice ca la *Saas* (mai sus, p. 553 și pl. XXXVII, fig. 2), bine caracterizat dacie.

Căreri, pendulute și inele. — Trezorele dace de argint păstrate la Bruken-thal în Sibiu (Schatzkammer) cuprind alături de fibule, coliere, brățări, lanțuri de piept și de cingătoare (în special bogat acela dela *Medun*, lung de 90 cm., inv. no. 4499) încă și cercei de formă cunoscută și din Apus³⁾ și, mai ales, acele caracteristice inele cu pendulute în formă de cate, ori cum e cazul la *Medun*, de traci, epinauales, de câte c. 5 cm. lungime. Am vorbit mai sus, p. 546, cu prilejul descrierii acestor obiecte dela *Someșul Cel*⁴⁾ și din alte părți de frecvența lor în Dacia. Trebuie să adăugăm acum că printre marile rarități lor cele mai curen-te erau aceea de inel de legătură (la mijloc, deci cu pendulut pe piept sau la brâu) și lanțuri de piept sau de cingătoare, așa cum la Sibiu, în Muzeul Bruken-thal le vedem încă în legătură originală la lanțul de cingătoare dela *Medun* (Trezorul de argint dela *Oradea Mare*⁵⁾) cu-

¹⁾ Hampel, în *AE* XIII 1893, p. 451. Cf. și *AE* XVII 1897 n. 444 și p. 446, 4. încă și *AE* XVI 1896 p. 379 (datate în sec. III-IV), dela lăzar Monastir, în *Pusztaszer* ed. că. și *Leucomenon* pentru aceeași timp și descrieri ale dela *Zakuta* no. 10 și 13 pe care Csallány le pune în sec. II p. Chr. (ed. în a. dreptare) în *16* XXVI 1906, p. 82 și 84. Este tipul cu vârl, ne scuturat, cu imperiul în ruan și până în cel al medio-vechiu. (Cf. progrese trasele dela *Oradea Mare* *AE* XVIII 1895 p. 81. Hampel, edn. coșon-veridun⁶⁾ dela *Gyoma* în *Bach* (Hampel în *AE* XIV 1894, p. 95 sq. și fig. 1 și 2, și în cel timp al inegalității și *Halsda* în *Bach* și *Szombathely* în *Jahrb. d. Mus. London*, IV 1896, p. 32-34.) ele sunt sau nu de c. ent. det. n. este sau de metal alb sau de bronz și înalte mai sus.

²⁾ Dornay în *AE* XXV 1901 p. 64 și *Dechelette* II 3 p. 1253 și p. 1252 sq.

³⁾ *Déchelette* II 3, p. 1263.

⁴⁾ Kerner, în *Jahrb. f. Gr. u. d.* XXIV p. 38, fig. 74.

⁵⁾ Römer, în *AE*, VI 1886, p. 205.

prinde, între alte podobe, și pendative de acestea în clip de cue:

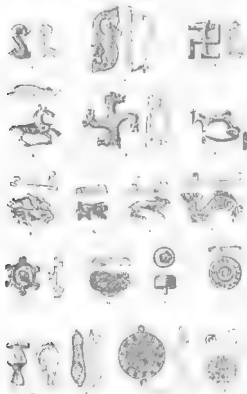

Fig. 304. Fibule antice (afară de no. 13) dela *Bezanin* (O - Szöny), în parte de tradiție locală, la Tène după Hampel, în *AE*, XIII 1893, p. 431.

unele ca micile «pumnale» dela Medias, altele, mai numeroase, de sârmă de argint răsucită (v. fig. 371).

Nu avem din Dacia prea multe inele La Tène bine identificate ca mediu cronologic: diferitele tipuri elvețiene¹⁾ și elutoni²⁾ par a fi rare la noi. Dimpotrivă, cunoaștem frumoase inele pluri-spirale de argint dela *Remetea*, în Timiș (fig. 372), adevărate reproduceri în miniatură ale spiralelor de brațe și de pulpe de tip dacic, cu capetele tortite în chip de lanț de toi (așa zisele «capete de șerpi»³⁾. Stațiunea lola *Timișul* ne-a dat de asemenea câteva tipuri de inele din La Tène III, bine caracterizate ca forme ale epocii acestora⁴⁾ (fig. 388).

Dar străvechile podoahe de *mărgele* de tot felul de materiale (os, teracotă, metale prețioase, chihlimbar, sticlă, etc.), purtate în chip de colan la gât, îngrate pe un fir, nu lipsesc nici în La Tène. Ca și în neolitic și în bronz ori în hallstatt (v. mai sus, p. 441 și fig. 234, 236, 243 și 244) mărgelele de colane apar numeroase atât în mormintele cât și în așezările La Tène-ului getic. Lipsa de preț înalt, a celor mai multe din aceste mărgele, adesea simple buciți de teracotă, scoci, melci, și alte numecuri, găurite și îngrate pe apă, face de obicei pe archeologi să le dea mai puțină atenție decât altor obiecte din aceeași familie, precum sunt în primul rând colanele de mărgele de aur, argint ori chihlimbar, sau chiar sticlă colorată.

Am văzut d. p. mai sus, cap. IV, p. 211 cu 216 și fig. 176-178, că chiar în stațiuni modeste ca aceea dela *Crișanu* mărgelele de aur apar alături de acele de sticlă colorată. Forma lor e aceea pe care o întâlnim deopotrivă din hallstatt la *Győr*⁵⁾ în bronz⁶⁾ ca și din La Tène II la *Gyoma* în pâlnă ars (fig. 168)⁷⁾ bitronconică. Dar materialul care, mai des în stațiunile din La Tène III, e prin excelență caracteristic la noi, e sticlă colorată: pastă verde sau albastră închisă cu ochi galbeni sau albi, prelucrată totuși ales în formă sferică (*Timișul* — de altfel, iarăși ca și la *Győr*)⁸⁾, dar și în vechi formă oblongă, comună la noi încă din eneolitic (*Timișul*; fig. 388). Evident mărgelele din acest material care nu se puteau fabrica la noi erau un import sudic, probabil ajuns la noi mai ales prin mijlocul grecilor dela Marea Neagră, cari aduceau aici și atâtea alte produse meridionale printre

¹⁾ Déchelette II 3, p. 1269.

²⁾ Bleyer, în *AB.* XXVI 1906, p. 365.

³⁾ R. și E. Vulpe, *Timișul*, în *Dacia* I, 1924.

⁴⁾ Gooss, *Statten*, în *ASL* XIII, pl. IX, fig. 2.

⁵⁾ Darnay, în *AB.* XXVI 1906, p. 104 sq., cu explicația că e o «fususolă».

⁶⁾ Vulpe, *loc. cit.*, cu Gooss, *loc. cit.*, no 3.

care în primul loc vinul, în artoarele, cu mînuse stampilate aflate în aşă de mare număr în Moldova şi Ţara Românească.

Mărgelele, ca şi vasele de sticlă, găsite în staţiunile La Tène din Dacia, nu se prezintă nici ca aceleaşi forme ori culori, nici în aceleaşi împrejurări ca în Vest. Determinările cronologice date de Déchelette sunt total neaplicabile în staţiunile noastre, bogate în sticlărie sudică, precum e *Tinoud*, care în complexul său aparţine La Tène-ului III. Trebuie dară să conchidem că izvoarele noastre de aprovizionare erau în La Tène diferite de cele din V şi de aceea o lucrare asupra comerţului cu articole sudice în Dacia protoistorică se dovedeşte chiar numai prin amănuntul de care ne ocupăm acum, pronunţătoare de rezultate nouă şi chiar neaşteptate.

Dacă Geji au exploatat *ambra*, care se găseşte la noi atât în Gory cât şi în Buzeu, nu întrebare la care până astăzi nu putem răspunde. Fapt e, şi l-am remarcat şi la examinarea hallstattului getic, că obiectele de chihlimbar lipseşte din inventarul mormintelor şi staţiunilor getice. Déchelette a făcut o observaţie foarte judicioasă privitoare la lipsa ambrei din mormintele celtice ale La Tène-ului III: «ni l'incinération devenant commun, chihlimbarul a ars împreună cu corpul»¹⁾. Această observaţie se poate generaliza la noi, unde incinerarea a fost ritul obișnuit nu numai în La Tène-ul III, ci în toată vremea Fierului şi chiar în Bronz. Iar cum, de altă parte, şi staţiunile La Tène au pierit — în cea mai mare parte — tot prin incendiu — după cum se vede imediat dela primele cazmale în orice săpătură la faţa locului, lipsa ambrei şi din aşezări, iar nu numai din morminte, e naturală. Totuşi explicaţia nu e suficientă: împrejurările dela noi nu sunt unice în Europa; ţinuturile dela Adriatică, Bosnia, regiunea Anconei, etc., sunt foarte bogate în colane de chihlimbar²⁾ şi deoară şi pe acolo au fost incinerări de morţi şi incendii de sate. Prin urmare adevărata concluzie trebuie să rămână tot aceea pe care am formulat-o la examinarea hallstattului getic, că, anume, chihlimbarul era un material destul de rar folosit la noi.

Ceeace însă trebuie să mire mai mult ca lipsa chihlimbarului, e lipsa aurului în La Tène-ul getic. Dacia, ţara aurului, cu nenumăratele ei cununi şi depozite de obiecte de aur din bronzul IV şi chiar din hallstatt, cu o artă particulară a aurului, ridicată între anii 1200 şi 700 a

¹⁾ O. c. II 3, p. 1329.

²⁾ *Ibid.*, p. 1330.

Chr. la o rară perfecție tehnică și distincție stilistică, este în La Tène cel mult bogată în argint. Principalele tezaurе dace din La Tène sunt de argint. În afară de *Totești*¹⁾, lângă *Sarmizegetusa*, unde avem obiecte de aur din vremea recentă a Fierului, pretutindeni altfel, la *Cerbel* și *Vădeni* în Hunedoara, la *Cvartu* în Alba-de-Jos, la *Gura Văii* în Zalău, la *Helut* și *Senereș* în Târnava-Mică, la *Medeuș* în Târnava-Mare, la *Bua* în Odorheiu²⁾, la *Arad* în Alba-de-Jos³⁾, la *Gheleuța* în Trei Scăune⁴⁾, la *Porzâg* în Turda, la *Olpiet* în Solnoc-Dobâca, la *Someșul Cald* în Cojocna, la *Marca* și la *Măugrad* în Sălaj, la *Maruța* lângă Selenș în Arad⁵⁾, dar mai ales în ținutul Sibiului și Hunedoarei (vezi și tezaurеle păstrate la Brukenthal), argintul e acum în Dacia metalul de preferință pentru fabricarea podoabelor. Și în vreme ce Ungaria propriu-zisă, ori Iliria, cunoaște încă din belșug aurul, iar în *Herzeg-Morak* în Baranya⁶⁾ s'au găsit podoabe de aur de stil central- și vest-european celtic, Dacia face corp cu regiunea ilirică și est-alpină⁷⁾ în precumpănirea absolută a argintului asupra aurului. Fibule, lanțuri, brățări, cingători, coliere, cercei, inele, pendative, obiecte de toaletă, vase, totul e acum, din La Tène II înainte, dar mai ales în La Tène III, de argint. Formele obiectelor se regăsesc, întocmai ca ale secolului de luptă, până la *Gubiasco* și *Ornavasso* în Italia nordică, unde în special rară argintul e metalul preferat, iar epoca de principală înflorire e aceeași ca și în Dacia La Tène III⁸⁾. Și obiectele acestea de argint din Dacia au fost mereu întotdeauna aflate împreună cu monete de argint romane republicane, greco-macedonene de pe coasta Adriaticei (*Dyrachium* și *Apollonia*), mai rar grecești sudice ori italice, dar monetele datează cea mai mare parte a tezaurelor ei din sec. I a. Chr. și în special de pe vremea lui *Burebista* (contemporanul lui Iulius Caesar). Tituș Reinecke a relevat că fibulele din aceste tezaurе sunt mereu vom *Mittel-La Tenehemen*⁹⁾, deci tezaurеle dace de argint aparțin

1) Cf. Téglás, în *AE* XII 1892, p. 408 sq.

2) Rómer, în *AE* VI 1886, p. 385 sqq.

3) Hampel, în *AE* N° 1895, p. 276 (trei inele de argint din dacici).

4) *Bud. cherak* adăpădinte un tezaur dace de argint împreună cu monete republicane.

5) Rómer, *l. c.*

6) L. Férri, în *AE* XXIII 1903, p. 22 sqq., cu critica lui Déchelette, *o. c.*, II 3, p. 1344.

7) Cf. Déchelette, *o. c.*, II 3, p. 1347 sqq.

8) Cf. Reinecke, *Festschrift*, p. 70 și Déchelette, II 3, p. 1349 sq.

9) *L. c.*, p. 70.

«den beiden Jahrhunderten vor der Unterwerfung Dakiens durch Trajan». Este deci vorba, nu cumva de simple obiecte furate din regiunile illyrice, bogate în argint, pe vremea marilor cuceriri și năvăliri getice spre SV, în special sub Burebista și urmașii săi, ci de o tradiție industrial-artistică mai veche, dezvoltată și în Dacia, paralel cu regiunile ost-alpine, unde înfloresc forme analoge¹⁾. Ea chiar Reinecke accentuează conservatismul stilului dacic, care încă în La Tène-ul târziu nu uită că totul formele anterioare mergând până spre epoca bronzului IV, deci spre vremea celei mai mari înfloriri culturale, pe care a atins-o vreo dată Dacia în timpurile protoistorice.

Având deci în vedere aceste strânse raporturi ale artei argintului în Dacia, de o parte cu formele locale mai vechi, de alta cu cele illyrice și ostalpine, explicația nașterii acestei arte nouă trebuie căutată în două direcții deosebite, una internă, cealaltă externă.

G. Teglás²⁾ încercând să-și lămurească geneza tezaurilor de argint dăce face observația că ele încep la noi odată cu pătrunderea în masă a monetelor de argint din Miazăle în sec. IV moneta anulară de aur e înlocuită cu cea thasiană de argint (tetradrachma); apoi, din sec. III a. Chr. începe să se introducă pe rând monetele de argint macedonene, monetele apollonate și dyrrachice, denarii republicani romani, monetele diferitelor orașe grecești sudice și chiar de-ale orașelor sud-italice și, putea să adauge în număr tot așa de mare, vin monetele celtice de argint. Deci o profuziune de material, destul de rar în Dacia, în orice caz mai greu de extras ca aurul, care se găsea în nisipurile râurilor în stare nativă, și nu avea decât a fi spălat și ales. E o explicație folositoare pentru partea pur materială a chestiunii, dar care lasă și mai departe în întunecătura problemii nașterii noului stil dacic.

În adevăr, nimic din formele bosniace, epirote ori grecești ale artei argintului în special în prelucrarea extrem de luxoasă și flamboyant de exagerată ca detalii, a fibulelor³⁾, nu apare în Dacia. Acel *hallstatt* întârziat care ne reamintește în La Tène-ul bosniac cutare formă dela *Fukova*, nu are nimic de-a face cu La Tène-ul dacic, este pare a sta în legătură, prin Celți nordici, precum am arătat mai sus, la examinarea

¹⁾ Cf. în Reinecke, *I c.* «was uns gestattet für diese Stufe (Sj) in La Tène) den dakischen Kern eher nach den östlichen Ausmaßen des Alpenzins zusammenzufassen».

²⁾ În *AB.* XII 1892, p. 408-409.

³⁾ Cf. la Déchelette II 3, fig. dela p. 1348 cu explicații incomplete la p. 1349, pornind dela F. von Palacky, în *RA.* 1879, II, p. 219, ceence e o greșeală.

J feritelor armate, inelele și podovane, cu *adevărul* La Tène central și est-european. Invers, anume forme dacice străine de Apus (pendanțele cu «une», brățările cu «capete de șerpi»), își găsesc o explicație suficientă în tradiția tipologică locală din vremile mai vechi. Totuși chiar principalele tipuri, d. p. de *fibule*, care își au un izvor de inspirație incontestabil extern, adică, mai exact, pornesc dela tipurile generale europene — celtice — în special ale La Tène-ului II¹⁾ și au circulat odată cu Celții dela un capăt al Europei la celălalt, nu au rămas nemodificate. În adevăr în cursul La Tène-ului III Geții au stilizat într'un chip particular modelele primite din Apus: atât *fibulele* cu arcuș impodobit cu noduri (fig. 389), cât și *fibulele* cu «escări» (fig. 191) se disting fără nici o greutate ca varietăți bine individualizate, *getice*, ale unor tipuri mai generale celtice ori comune europene. Încă mai ca caracteristice ca *fibulele*, sunt apoi *colierele*, *brățările*, *incelele*, *lanțurile ornamentale*, etc., în sfârșit inventarul general al tezaurilor de argint pe care, după analiza de mai sus, cu dreptate putem numi «dacice».

Dar să trecem la cea mai intensă și mai larg răspândită dintre industriile La Tène-ului în Dacia, adică la *ceramica* getică din La Tène.

Ceramica. Problema ceramicii La Tène în Dacia e destul de complicată din punctul de vedere istoric-cultural: ceramica aceasta precizează *cronologic*, dar nu identifică *etnografic*, câmpul ei de răspândire, ea este o *marfă* care circulă — *ca și cea grecească* — deopotrivă, dela Atlantic și până la Pontul Euxin, la națiunile cele mai diferite; primii ei autori și răspânditori sunt Celții; de aceea, firește, ea la noi nu apare decât din sec. III a. Chr. Și această *marfă* e apoi *imitată*. Dar ei toate să se creeze și industrii ceramice locale, cu tipuri «La Tène» destul de caracteristice, regionale, osună întreagă de forme sunt general-europene. Cantitatea de vase «celtice» aflătoare în Dacia este enormă — zic «aflătoare», iar nu «găsite», deoarece săpăturile de stațiuni La Tène sunt deocamdată putine, în vreme ce călătoriile noastre pe teren ne indică mereu noi alte localități influențate în La Tène, deopotrivă, pe munți, la deal și în câmpie (v. exemplele mai jos). Este însă clar că nu toate aceste fabricate au fost importate. Și iarăși, din cap. II al acestei lucrări s'a văzut că Celții n'au ocupat în număr mai însemnat decât Moldova,

¹⁾ Cf. Dechelet, p. 1283.

în vreme ce Ariesul și Țara Românească au fost pururi atinse la periferii de rugămintele ori așezări celtice. *Deci o mare parte din vasele sceltice din Dacia au trebuit să fie fabricate de Geti.*

A Studînd însă mai sus (cap. IV) în ardeunț stăpînea La Tene dela Crășani, am constatat că alături de ceramica de tip celtic, făcută cu roata, dintr'o pastă excelență, continuă a fi folosită o ceramcă primitivă, rău arsă, de forme ce amintesc o tradiție străveche, neolitică, și de o ornamentare absolut barbară lăsată modelele decorative celtice ca și grecești, contemporane și conaștutose. La pilda dela Crășani nu e unică. Prevedîndu stăpînirea La Tene de Dacia adă acest îndrept aspect al ceramicii lor, departe la curent cu ultimele progrese tehnice și tipologice ale Vestului și Sudului, de alta înapoiat pînă la începuturile din neoliticul încă barbar.

O examinare superficială a stratigrafiei materialului ar duce la ispita de o ierarhiză cronologică cele două forme de cultură. Din vesitute e alta «Practica quasi-neolitică» se continuă și paralel cu La Tene-ul. Prin ardeunțe trebuie găsită o altă explicație. Această expunere nu se pare a decurge în chip natural din examinarea tipurilor ceramice, indiferent de materialul și tehnica în care sunt executate. În adevăr, întotdeauna și în bronzul IV și în halstatt constatăm călătoria de dălmuirea unor *tipuri străvechi*, prelucrate acum în chip superior, *prin mijloace tehnice perfectionate*, ivirea unor *tipuri nouă*, amintite numai într'o *tehnică absolut rurală*. Explicarea e deci de caracter social-economic. Călmuirea genetică păstrează în stratele cele mai de jos, în sărăcie, prin sărăciea neolitică, pe ici pe colo amintă, neolitică, aspectele culturale nouă, în general însă rămînd într'un stadiu de perpetuă primitivitate. Dinopotrivă clasa proprietarilor bogată e continuu la curent cu modele nouă. Vase grecești și vase celtice originale nu sunt o raritate în inventarul gospodăriei lor. Printre cele mai frumoase exemplare (fie și în fragmente) de vase sceltice găsite în Dacia sunt cele din burgul principal al dac, dela *Costești*. — așa precum dela *Zimnicea* nu avem numai amfore grecești și cupe elenistice de tipul *kantharos*, ci și minunat profilate vase celtice.

Fate clar deci că odată cu ridicarea națiunii gete, politic și economic, din ce în ce mai mult spre rangul de națiune dominantă în întreg centrul și Sud-estul Europei, cu epoca de culminare în secolul I areh. eue-ritor și organizator Ilarebista, buna stare devine generală pînă în stratele de jos ale societății și ca atare formele de cultură etnografică se înno- bilează: ceeace cră, înainte, rar, scump și adus de departe, devine

cu cât influența contemporană greacă nu duce în Dacia la nici o formă ceramică nouă, de imitație a formelor grecești importate în cantități foarte respectabile, în special a amforilor, oenochiilor și cuvelor de liene, — deși aceeași influență crease în V, în contactul cu Celți din Galia, toate tipurile principale ale nouei ceramice central-europene.

Și în legătură cu acest contrast între rezultatele influenței celtice și ale celei elene în Dacia, în ce privește ceramica ¹⁾, trebuie să mai ridicăm acum încă o chestiune foarte importantă, privitoare la originea geografică ale înfrâuririi celtice principale, în Dacia. Am notat și mai sus, că Celți se constată mai întâi ca vecini ai Dacilor în regiunile nord-vestice, de pe Tisa superioară și mijlocie. În special în regiunile getice ale Carpaților nordici (Slovacia centrală și Ungaria nord-estică) Celți, ajung, după urmele de arcașeol-La Tène găsite acolo (v. mai sus, p. 464), se pare, încă din sec. V a. Chr. În general, *în întreg Ardealul și în toată Moldova Celții au ajuns din direcția nordică, iar nu sudică*. Celții au locuit efectiv în NV și NE României actuale. Formele ceramice create de ei în legătură cu V boem și bavarez, adică în general cu Dunărea de Sus — de unde pe vremuri veniseră spre Dacia, au circulat apoi, în întregul ținut getic din platoul transilvan ca și dela S. Carpaților Pâni și la *Grădina* pe laolomă anume tipuri «celtice» se leagă cu precursare ale lor directe din Bavaria La Tène-ului I și II ²⁾. Alături de ele, în legăturile cu SV scordisc, exercitate din La Tène II înainte în Banat, Oltenia și o parte a Munteniei, ceramica Daciei în La Tène va trebui să evidențieze raporturi încă mai strânse și mai multiple cu regiunile celtice din NV Daciei. Acest fenomen istoric-cultural nu a scăpat nici cercetătorilor dinaintea noastră Kovács, caracterizându-l ³⁾ ceramica din mormintele La Tène II dela *Apahida*, în legătură cu ceramica La Tène din Ungaria, observă că, în general, această industrie «celtică» e legată mai mult de NV celtic, din văile Dunării, Elbei și Vistulei, decât de SV alpin, iar în particular Apahida își găsește analogi pe teritoriul ungăr în N și V, iar nu în SV țării, așa dar în regiunea angaro-slovacă și austriacă, unde Celții ajung, cum am arătat, foarte de vârstă, și unde — în Carpații nordici — *Cotium*, pe drept cușă de Kovács stabilesc împreună cu *Anarfa* deoparte, cu *Turisen* de alta (nu, cum

¹⁾ Vezi alte precizări mai sus, în cap. IV, p. 196.

²⁾ Cf. și Andrieșescu, *Piscul Grădina*, p. 60, nota 1.

³⁾ În *Dolgozatok*, II 1911, p. 52 sqq. și mai pe scurt, p. 68 sq.

arece greșit Kovacs, cu Costoboci) o largă bază la civilizație celtică, ale cărei produse vor apare, nu numai în arta monetară, cum relevă Kovacs, după Gobl, ci și, mai ales, în ceramica, cu totul caracteristică și extrem de bogată, a stațiunilor La Tène ardelene, în care anume tipuri de vase, rămase recunoscute cel puțin până acum în S și V Carpaților, stănesc o legătură intimă, chiar de origini, cu ceramica celtică de pe valea Dunării de Sus.

Firește, o atare situație de fapt, exactă pentru sec. IV-I a. Chr. nu poate fi identică adâncă pentru sec. I-II p. Chr., când în locul elementului celtic intră în acțiune ca ferment superior civilizator ele-

Fig. 395. Urnă La Tène găsită la Siget-Jara. la Muzeul comunal evang. de acolo.

Fig. 396. Urnă La Tène dela Târgul Secului, la Muzeul din Sf. Gheorghe.

mentul roman. Drumurile Romanilor spre Dacia sunt total diferite de ale Celților. Romanii vin dinspre S întâi, din spre V pe urmă; Celții dinspre NV întâi, dinspre SV pe urmă. Probabil izvorit de stările de lucruri protoistorice, un arheolog ungar, Arpad Buday, a dat acum cârva timp expresie, chiar într-o revistă de cultură generală¹⁾ părerii că și Romanii au pătruns în Dacia din regiunea dela N de Mureș, iar nu, cum știm cu toții, pe drumul macedo-illyr întâi, al Savei și Danării pe urmă. Am ținut să fixez aici și acest contrast, pentru a nu lăsa vre-o îndoielă asupra deosebirei absolute de situațiuni istorice dela o epocă la alta.

¹⁾ În revista *Cultura de sub conducerea d-lui. Sextu Pușcariu*, I 1924, no. 2, pag. 150.

Odată clarificate aceste chestiuni generale, să trecem la examinarea tipurilor de vase La Tène constatate în Dacia, fie în stațiuni, fie în necropolele până acum săpate ¹⁾.

Urne. În legătură cu tipul de urne întâlnit și în bronzul IV, de forma unor mari borcele cu o ligă spre gură ca spre fund, stă eleganta formă firește independentă genului de vechile urne pre-celtice de tipul celor dela Bandul de Câmpie (mai sus, p. 422 și fig. 289) — pe care întâlnim la *Sighișoara* (fig. 395) în frumoasa stațiune La Tène de acolo

Fig. 397 Fragmente de vase La Tène din Muzeul egiptului Bethlen din Aiud

și ale cărei rude tipologice se întâlnesc până în regiunea Mării ²⁾, a Bretei ³⁾, ori a Britaniei ⁴⁾, deoparte, a Bavariei ⁵⁾ ori a Boemiei ⁶⁾ de alta. E un tip cu totul comun în V celtic — derivat de sigur din stufele de bronz analoge ⁷⁾ — dar nu atât de frecvent în Dacia, — mai ales la S. Carpaților, unde încă nu-i cunoaștem în săpăturile de până acum ⁸⁾. Chiar în Aiud acest tip este rar, căci d. p. vasul dela *Târgul Secuilor* (fig. 396) aparține altei familii, iar altfel la *Aiud* d. p., nu avem decât un fragment care a putut probabil aparține unei urne de tipul obișnuit La Tène dacic (fig. 397). Împodobite cu ornamente grațioase

¹⁾ Cf. preveste, mai primitivă, de stilige cuneo-secundă, întâlnite în stațiuni La Tène ale Daciei, tratate la examinarea următoare și a chestiunilor mai sus, în cap. IV.

²⁾ Déchelette, o. c., II 3, p. 1484 sq.

³⁾ *Ibid.*, p. 1468-1471.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 1473.

⁵⁾ *Ibid.*, p. 1479 (la Mansung).

⁶⁾ La Stradonitz, *ibid.*, p. 1482.

⁷⁾ Cf. Déchelette, II 3, p. 1467 cu p. 1458.

⁸⁾ În adevăr tipurile de vase analoge dela Trășon, la noi mai sus, p. 184 sq. și la Ambrusescu o. c., p. 17-194 or dela Teusoul (cf. R. și E. Vulpe în *Dacia* I 1924) nu au nimic de-a face cu evoluția tipologică a La Tène-din, ci reprezintă o străveche tradiție primitivă, locală.

mai ales verticale (ca în *Bienia*), dar și orizontale, în special în zigzag obținute prin înclărea cu un obiect dur, bine lustrit sau și cu incizii superficiale trase cu pieptenele — procedeu general în *La Tène III* *) — aceste vase se întâlnesc, ca și în Apus, nu numai în pastă fină, lucrată cu roata, ci și în pastă grosolană, cu grăunțe mari, lucrată cu mâna — un exemplu tipic în acest gen ni s'a păstrat la Muzeul din Budapesta și îl reproducem și noi ²⁾, mai ales pentru forma lui caracteristică și pentru reprezentarea gravată a unui clădări (fig. 398 sq.). Acest ultim

Fig. 398 Vas barbar din Muzeul Național dela Budapesta, după Rómer, *AE* III 1870 p. 13. Înalt 26 cm.

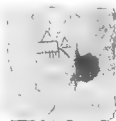

Fig. 399 Detaliile decorative de pe vasul barbar din figura alăturată de notat scara 1:1. Obiectul.

vas alcătuiește de altfel un exemplu aproape clasic pentru trecerea dela *La Tène-ul III*, preroman, la formele de vase medievale, de un profil analog și în cele mai multe cazuri chiar moștenit din *La Tène*, precum se poate mai ales vedea în stațiunea ardeleană dela *Sântana de Mureș*, aparținând în cea mai mare parte epocii răvășirilor gotice ³⁾. Acest tip, de horecan (fără toarte) pare a sta de altfel și la baza multora din formele medievale *slavic*, găsite la noi în Dacia și se arată a fi, alături de artele *La Tène II* și *III* de torță bitronconică rotunjită (vezi mai sus) unul din modelele principale ale tipului de oală barbară,

*) Cf. Déchelette, II 3, p. 1481.

2) După Rómer, în *AE* III 1870, p. 18.

3) Kovács în *Dolgozatok* III 1912 p. 210 sqq. Vom reveni în detaliu mai jos.

curentă în evul nostru mediu, românno-slav. O oarecare înrudire, deşi mai apropiată cu tipur. analage din Bavaria decât cu borcanele ardelen. înfăţişează genul reprezentat — e drept aproape singular la *Timul* (fig. 400) totuşi am greşi, dacă n-am căuta o filiaţie strictă La Tène, de fapt acest vas e pur şi simplu o stilizare modernă a unui tip străvechiu mergând până în neolitic¹⁾.

Tipul de urnă «Sugis-urta» se poate urmări în V până în La Tène I. De fapt însă el la noi aparţine, ca şi în Boemia, La Tène-ului II şi mai ales III — ca şi cea mai mare parte a ceramicii fine celtice din Dacia

Fig. 400. Urnă dela *Timul* pe Prahova, după R. ş. E. Vulpe. In *Dacia* 1 1924

Fig. 401. Urnă La Tène II din Muzeul colegiului Bethlen de la Aiud

Dar forma de urnă caracteristică pentru La Tène-ul II nordvest-dacic, veritabil celtic, e cea bitronconică ca la *Balsa* şi *Apahida*, în felurile ei variată, dela profilul quasi-villanovian (fig. 402, no. 1), natural evoluat şi stilizat în trecerea către La Tène-ul matur, — până la oală aproape sferoidală, lipsită şi de umeri şi de gât (fig. 401 — 406) Kovacs, *l. c.*, studiind vasele dela *Apahida* a observat, cu dreptate, că atât ca ornamentare (cercuri concentrice făcând piramidă), cât şi ca profil, ele sunt din aceeaşi familie cu cele de pe Dunărea de Sus ungară, din necropola La Tène dela *Oedenburg* (*Soprony* — *Scarbuntia* romană): fig. 407 şi 462. De fapt urnele dela *Balsa*, mai puţin svelte decât

¹⁾ Cf. de p. vasul neolitic dela *Uladhiza* în Alba de Jos, publicat de Heinegy în *Abhandl. der Ungar. Monographien*, II 1, Aiud, 1901, p. 31 şi pl. III, no. 22.

jele dela Apahida, sunt încă mai asemănătoare cu tipurile dela Oedenburg, în general înclinând spre un foarte larg diametru al pântecului vasului. Ori, după cum a arătat și Roska¹⁾, cu prilejul studiului normântului «cu care dela Balsa, o mulțime de caracteristice ale obiectelor celtice dela Balsa, și în primul rând chiar ritul înmormântării cu carul de luptă, duc, printr-o întreagă serie de localități, aparținând cercului nordic de cultură celtică a Ungariei, până departe în Vest, spre Marna, cu civilizația ei specifică, de care și Reinecke, urmărind primele monumente celtice în Ungaria de NE, a făcut în primul rând pomenire²⁾).

Originea tipului de urne nord-vestdacie nu credem deci a mai fi dubioasă. Ceeace însă istoric-cultural e încă mai interesant, e persistența acestui tip în necropolele Daciei și după epoca romană. Întocmai cum din urnaborcian (fig. 395) am văzut că derivă în Dacia un tip predilect medieval întâlnit la *Sântana de Mureș*, cu și, de altfel, la *Bandul de Câmpie*³⁾, tot așa găsim în ultima localitate numeroase urne de tipul La Tène II nordvestdacie,

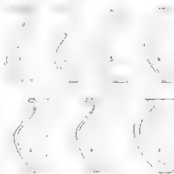

Fig. 402. Prof. le de urne La Tène dela Apahida. După Kovács în *Dolgozatok* II 1913, p. 24.

unele asemănătoare chiar până la identitate astfel fig. 405, reprezentând o urnă La Tène II din Muzeul dela *Arad* se regăsește întocmai în cimitirul dela *Bandul de Câmpie*⁴⁾, până chiar și cu cele două benzi orizontale plastice imediat deasupra ecuatorului vasului. Dar acest fenomen de «persistență» pune una dintre cele mai importante probleme ale arheologiei medievale române, sunt ururile de urne dela *Bandul de Câmpie*, datate de Kovács în sec. V–VII p. Chr. născute pe teritoriul nostru, în *continuitate* cu viața mai veche din Dacia,

¹⁾ *Dolgozatok*, VI 1915, p. 35 sqq.

²⁾ În *AE* XVIII 1898, p. 306 sqq. Cf. la noi mai jos, p. 463.

³⁾ Kovács, în *Dolgozatok* IV 1913, pl. dela p. 278, nr. 1, 3, 10.

⁴⁾ *Ibid.*, no. 7, cf. de altfel și pl. dela p. 342, no. 12, cu profilul dela Apahida, mai sus, fig. 402, no. 1.

așa cum, pe vremea năvălirilor scythice vasele scythice sunt de fapt de veche tradiție locală, thracică? Sau, curiva, aceste tipuri s'au dezvoltat în altă parte, firește tot pe baze vechi La Tène, și au fost aduse de năvălitori, din altă parte, în specie din NV germanic, resp. din E germano-sarmato-taranic¹⁾. Întrebări analoge își pusese și Kovács examinând formele La Tène dela *Sântana de Mureș* repetate mereu și în sec. II-IV p. Chr. până la venirea Hunilor în Dacia, la sfînele sec. IV²⁾, și pe cari el e dispus să le atribue Dacilor noștri rămași sub

Fig. 403. Profile de vase din morm. celtice dela *Balta*. După M. Roska. în *Dolgoratoh* VI 1915, p. 33.

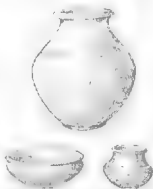

Fig. 404. Inventarul ceramic obicnuit și unul mormânt celtic La Tène II dela *Apahida*. După Kovács în *Dolgoratoh* II 1911, p. 43.

Romani și continuând pe dedesubtul civilizației totuși vechile tradiții industriale, preromane. Dar formele dela *Bandul de Câmpie*, contemporane cu asezarea Slavilor în părțile noastre (sec. V-VII) — lucru la care Kovács nu a reflectat — și tot așa, pare că, încă mai conservative La Tène ca acelea dela *Sântana*, nu mai pot fi explicate așa de simplu ca acestea.

¹⁾ Cum a fost cazul cu *Germuni* veniți în *Gallia* în sec. III-IV p. Chr., cf. Decheletie, II 3, p. 1427.

²⁾ *Dolgoratoh*, III 1912, p. 341 și 367.

Iată deci încă o problemă foarte importantă pe care abia cercetările a mai ales săpăturile viitoare o vor putea rezolva. Principiul, țin să observ ce urmează. Ca și în cazul Scythilor, veniți în Dacia cu armele, pedubele, harnașamentele și carele lor specifice, dar fără o ceramică proprie — tot așa credem că au treburat să vie și răvășit în evulul nostru mediu, în specie daci nomazi, de numai un tututane vintuș ugrice, fără o ceramică proprie, mai mult chiar, însăși nașunile germanice, gotice și slavice, ieseate la noi nu par — după cât am putut noi

Fig. 435. Urmă la Tâmbul din Muzeul Colegiului Bechler de la And.

Fig. 436. Inventarul ceramică obișnuit al unui cormănt celtic La Tène 11 de la Bula. După Ruska, în Dolgostok VI 1915, p. 27, cu 22 și 24.

urând materialul din patrule lor de origine, în N și în E — să fi adus aici și împas în Dacia tipurile lor specifice de ceramică ostgermanică, slavică ori pontică. *Credem încă posibilă o descoperire și soluționare a unui element de persistență celtico-dacice din La Tène încă chiar în ceramica evului mediu daco-român.* Ar fi, natural, o nouă contribuție, arheologică, la cunoștința continuității Românilor în Dacia. Dar deoarece dată puerăa problemei acestor stilistice e prematură, materialul arheologic de care dispunem fiind săi încă totuși nestudiat, închis prin lăzile de depozit ale Muzeelor ¹⁾, săi încă în pământ.

¹⁾ Ca d. p. la Sf. Gheorghe și la Cluj, unde primis gura să ex sta, s. ca d. n. săpătur un staze material.

Înainte de a trece acum la examinarea altor tipuri de vase La Tène din Dacia, suntem dați să facem mențiune despre marile urne

Fig. 407. Scorbantia (Oedenburg-Soprony). Vase La Tène, după F. Pulasky, *AL.* XIV 1880, p. 154
29 și pl. XXIV de la urmă¹⁾

șii de tip sudvestic, illyric în «elopot» așa cum le găsim în hall.

¹⁾ Înălțimea urnelor funerare e următoarea: mijloc 34 cm., jos st. 25 cm., jos dr. 21 cm., diam. castr. de sus din st. 26 cm. iar a cupei 1 a și 1 b de 12 cm.

tatului întârziat dela *Donga Dolina* pe Sava ¹⁾, și întocmai, în morminte din La Tène II la noi pe Durarea olteană, la *Grăia* ²⁾. Pornind dela tipul cunoscut carpato-bolcanic al bronzului (cf. mai sus, p. 422 și fig. 28¹), aceste urne în formă de clopot se conservă mai credincioși în SV illyric, unde hallstattul se coboară până târziu în La Tène, în vreme ce la noi ele sunt în general înlocuite prin forme proprii La Tène, sau, în necropole de cultură primitive, prin acele urne de un profil mai mult ori mai puțin intronconic, *ulcvoare*, cu sau fără toarte, adă precum, deopotrivă la *Grăia* și la *Timor* ca și în Ardeal, d. p. la *Sighișoara* (pl. XXXVIII, fig. 1), avem exemplare caracteristice în mormintele La Tène II și III de acolo ³⁾. Totuși tipul s'identifică propriu zis, chiar cu brăuțele oblice dela *Donga Dolina* ⁴⁾, nu e cumva o raritate la noi. II întâlnim curent la *Grăia*, cum arătat și mai sus, cap. IV p. 184 sqq., dar într-o primitivitate de factură, care ne-a făcut să exprimăm ipoteza (p. 188) că aceste vase sunt un fel de surrogat în pătrund art. al unor forme originare gândite în lemn. Tot așa de primitiv apare acest tip și la *Miercurea Cracău* ⁵⁾, ori în părțile *Timișoarei* ⁶⁾. Dimpotrivă stațiunea dela *Lechința de Mureș* ne-a procurat urne de tip illyric aproape identice cu cele dela Ripăc *Donga Dolina* (cf. *Grăia*, atât ca formă cât și ca tehnică și paviș roșie, caracteristică ⁷⁾).

Tot dela *Timișoara* mai avem în sfârșit două forme foarte interesante de urne aparținând La Tène-ului, una mică (ca *oto* funerar) amintind *cistele* și cordoane norditalice și vineto-illyrice din hallstatt (fig. 406), iar cealaltă (fig. 409 st.) de tipul binecunoscut atât din La Tène-ul III vestic ⁸⁾, cât și din hallstattul sudvestic ⁹⁾, în conti-

¹⁾ Truhelka, in *Wiener Mit. u. B. H.* IX 1904 p. 107 și p. I V, fig. 11; LXII 8 LXIV 14, LXV 1 etc., cunoscută de alt. și de a *Ripaș* *And.*, vol. V 1897 art. lui Radimsky, pl. XXV și XXVI.

²⁾ Darate prin sabule La Tène II pe câr d. altele, după celelalte obiecte, ar putea încă aparține halstattului. V. Părvan, art. din *Dacia*, I 1924, asupra acestui mormânt.

³⁾ Pentru *Grăia*, v. mai. sus, p. 191, fig. 64; pentru *Timor* R. și E. Valpouin *Dacia*, I 1924; pentru Ardeal materialul din muzeile dela *St. Gheorghe* *Asud Cluj* și *Sighișoara*.

⁴⁾ Truhelka *l. c.*, pl. LXXII, fig. 6 și 7 ca noi, mai sus, p. 184 sq. fig. 40 și urm. 1 *Frags.* la Muzeul din *St. Gheorghe*.

⁵⁾ *Frags.* la Muzeul din *Timișoara*.

⁶⁾ Cf. art. despre *Lechința de M.* Popescu, in *Dacia* II 1925.

⁷⁾ Déchelette, o. c., II 3, p. 1493.

⁸⁾ Radimsky, in *Wiener Mit. u. B. H.*, V, 1897, pl. XXV, fig. 142 (Ripaș).

tuarea tradiției urnelor cu două torți verticale, comune în vârsta bronzului.

În ce privește ornamentarea urnelor La Tène, fie de forma «Sighișara», fie de forma «Apahida» ea e de o extremă simplitate: profile orizontale în relief ori în adânc obținute prin simpla tălțuire pe roată, o netezire foarte lustruită a suprafeței, până la un cernăș de oțel, ori negru de abanos, eventual, diapăndări, linii drepte ori în zigzag de lucu-

Fig. 408 Vas La Tène din Muzeul dela Timișoara

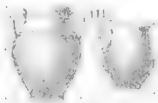

Fig. 409 Vas La Tène din Muzeul dela Timișoara

obținut prin frecare, umări rar, grupe gravate de cerșuri concentrice (posedează clasa La Tène și apăsări cerșuri barbare, în special pe o-

Fig. 410 Fragment de vas La Tène dela Sf. Gheorghe

Fig. 411 Fragment de vas La Tène dela Sf. Gheorghe

bucetele de orș), benzi circulare de cerșuri concentrice ori de linii punctate, în sfârșit zone de hașuri lineare transversale ori simplu paralele, sau de alte figuri pur geometrice (fig. 395 - 411). Unele vase au apăsări ornamentale în val, adâncit cu un păptene în pasta moale, chiar la învârtirea pe roată (fig. 410). Destul de curioasă, față de legăunile cu NV buci și V dublu în austrie și în Europa, e lipsa cerșurilor punctate La Tène, cel puțin până acum, la noi în Dacia. În afară de Sighișoara,

de carei agătuiri cu N. se-are văzut și în altele și le vom constata și în cele următoare, și unde avem în Muzeul Corintului lavinghelie un mic grup de vase, mai ales fragmente, de tipul celor cu buza lată pictate cu brân pe fundul galben-roșcat al pastei naturale, nu cunoaștem ceramică pictată cel puțin în Dacia. Dacă vasele numeroase de pastă galbenă, găsite la *Timol* în fragmente, au fost și pictate, nu ne mai poate da seama, întrucât fațeta e complet roșcă, materialul din care au fost lucrate fiind foarte friabil¹⁾.

Cupe. Căce înmădănt la Tene trebuie să cuprindă, tradițional, cele trei vase consacrate de un uz molenar (v. s. m. i. s. u. s., p. 423, pentru nouz

Fig. 412. Profile de cupe La Tène
dela *Apahida*. După Kovács în
Dolgoșatek, II 1911, p. 24.

Fig. 413. Vas La Tène
dela *Sighişoara*. Mus.
Com. Ev.

IV, și p. 424 pentru hallstatt II), urna, *cupe* și *cratițe* (și *boluri*). Fiește formele variază dela o epocă la alta chiar până la schimbarea tipului de vas, înlocuindu-se d. p. «cupa» cu «cratița», ori «cratița» cu «bolul», etc. dar triada rămâne în adevăr, atât moravurile dela *Apahida* cât și cele dela *Babe* cuprind această triadă (v. fig. 404 și 406), întorcându-se altfel ca și în V pe *Dunărea de Sus*, ca d. p. la *Scarbanția* (v. fig. 407). Crearea tipului de vas hemisféric, ori de calită sferică de o armonioasă rotundime având doar buza mai mult ori mai puțin accentuată, fie printr'un profil constructiv, fie printr'o simplă zonă orizontală decorativă, aparține hallstattului sudvestic: sunt elegantele *cupe* italice, care ne

¹⁾ Tipul și vasele de pastă galbenă dela *Timol* par a avea legături cu lumea grecă. Totuși pasta e de o compoziție și calitate cu totul particulară, și zice, ne-grecă.

apar în forme așa de perfecte în bronzul IV târziu dela Fizești Gherli (mai sus, p. 311 și fig. 203). Între acest vas de tradiție metalică, și «cratița» «scythusă» cu proeminențe «thraces», frecventă în monumentele din hallstattu, II dacic (v. mai sus, p. 428 și fig. 206 și 305), oscilează tipul de «cupă»¹⁾ din stațiunile și monumentele noastre. La Tène tipurile dela *Apahida* (fig. 412) larg deschise și cu un profil destul de unghiular, apropiat de cel în teracotă, hallstattian; cele dela *Balga* (fig. 403) la fel, dimpotrivă tipurile dela *Crădara* (mai sus, p. 206) de o rotunditate perfectă, fie terminând în fund într-un vârf ascuțit (fig. 123, 125), fie din po-

Fig. 414. Profile de vase La Tène dela Zimnicea

trivă afectând curba unei calote turtite (fig. 126), întocmai ca în frumosul exemplar cu motivul iradiant central (fig. 415), găsit la *Sighișoara*. Acest tip de cupă luând precum am spus și o formă mai turtită de cratiță ori basin (*krater*), evident vom găsi forme ca acelea dela *Fârguș Secuilor* (fig. 420, 41) or

Sighișoara (fig. 450), care nu sunt altceva decât hușne (v. mai jos paragr. resp.) în miniatură, de tipul aceloră așa de elegant arcuite pe care le găsim la *Podana Selei*²⁾ lângă *Sarmizegethus* (un la *Chepeș* în Trei Scaune (fig. 449)³⁾, deoparte, la *Timișul pe Pralova*, de alta⁴⁾ fig. 440. Ca și urnele, marea majoritate a cupelor nu are altă podoabă decât însuș profilul frumos tras din roată. Varietatea de inspirație a liniei plastice este infinită: un exemplu din Muzeul dela *And* merge în această privință până la paradoxal, răsturnând fațada externă a profilului spre interior (fig. 397, trager. 2 jos la st.), un altul dela *Zimnicea* (fig. 414) accentuează curba⁵⁾, altul, dela *Timișul* (fig. 415), puțină profundizare. Cazuri de împodobire ca acela al cupelor dela *Sighișoara*, mai sus, fig. 413, sunt rare și trădează o puternică influență

¹⁾ Întrebuințăm ca și Dechelette (II, 3, p. 147b), acest termen egal cu *grecoscu* *goblet*, iar nu termenul de obicei pe care credem să-l atribui lui *meis* de înălțare larg evasată, ca la *Apahida*, în fig. 416.

²⁾ V. art. lui A. Petrescu despre *Podana Selei* în *Dacia*, I, 1924.

³⁾ Orig. în Muzeul Național Secuiesc din Sf. Gheorghe.

⁴⁾ R. și E. Vulpe, *Timișul*, în *Dacia*, I, 1924.

⁵⁾ Ca și altul dela *Bădești Aldem*, în Buzău, mediu, în Muzeul Național de Arh. chităp. (La Tène III).

sădăcă. În adevăr suntem, ca epocă, în vremea *cup herdoniae*, care ajungeau prin comerț până în cele mai depărtate regiuni ale N. tiraco-seythic¹⁾ și, firește, exercitau asupra indigenilor o atracție cu atât mai mare, cu cât nu circulau numai vase, ci și tiparele cu care puteau fi turnate și împedebite²⁾. Cupa dela Sighesova, dacă nu va fi fost adusă chiar din S. a putut fi ajor fabricată la fîta locuin cu un astfel de tipar.

Boluri p. cesti. Părem în preună aceste tipuri pentru rolul identic pe care-l jucau în inventarul mormintelor la Tîne. Astfel în vremea ce la *Apabida* avem o întreagă serie de boluri, care nu sînt ca profil, li-

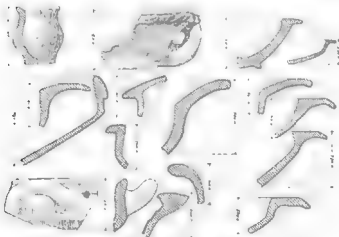

Fig. 415. Vase p. profile de vase d la Timul după R. și E. Vupe in *Dacia I.* 1924.

eva decât niște simple urne mici, ceva mai tartite decât cele propriu-zise (fig. 404 și 416), la *Balșa* locul lor e ținut de un vas nu prea deosebit ca profil, dar prevăzut cu o toartă, deci transformat în ceașcă (fig. 406 și 417). De fapt, nu *Apabida*, ci *Balșa* e în ordine cu tradiția noastră dacică. Mormintele hallstatuene ale Daciei (ba chiar din h. 102) cuprind

¹⁾ V. mai sus, cap. IV, p. 227-234 și fig. 162-170 și 172.

²⁾ *Ibid.*, p. 208 cu fig. 173.

și buzele, sau precum e exemplul, ceva mai scund, dar încă tot destul de elegant dela *Dahne*, tot în Trei Sezone (fig. 424), sau cele

Fig. 422 Cană La Tène dela Târgul Secuș, păstrată la Muzeu N. S. din Sf. Gheorghe.

Fig. 423 Cană La Tène dela Brates în Trei Sezone la Muzeu N. S. din Sf. Gheorghe.

două câni dela *Timapoura* (fig. 409 și 426) și cana dela *Zimnura* (fig. 435), mai modestă ca tehnică, dar trădând bune modele, - sau exemplul încă

Fig. 424 Cană La Tène dela Dahne (Trei Sezone) la Muzeu N. S. din Sf. Gheorghe.

Fig. 425 Cană La Tène dela Chelens în Trei Sezone, la Muzeu N. S. din Sf. Gheorghe.

Fig. 426 Cană La Tène dela Timapoura (Muzeu Orăd.).

mai popular dela Sf. Gheorghe (fig. 421) și exemplarele dela *Timosul* (fig. 427 sqq.). Foarte interesante sunt nișoarele și gălăstrănt, și cu o singură toartă, dela *Târgul Secuș* deoparte (fig. 439), dela *Sighipoura* de alta

(fig. 438) La Teneșul vestic cunoscute tipul de *tri-pedunculat* (și acum, în apropiere de regiunile noastre îl întâlnim în Bavaria de NE¹⁾). Ceașca este însă foarte diferită de ceașca noastră de la Târnova, și zona de

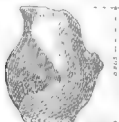

Fig. 437. Ceașca La Teneșul de Târnova (cup. R și L).
Vulpe în Dacia I 1924.

Fig. 438. Ceașca La Teneșul de Târnova (cup. R și L).
Vulpe în Dacia I 1924.

caneluri verticale ce îl înfăptuiește pe armer și care ne aratăște vechi precedențe ale artei rictatorilor, transpuse și în lut în bronzul târziu și în hallstatt²⁾ și apărând și în La Teneș, după ceășca La Teneș

Fig. 439. Ceașca La Teneșul de Târnova (cup. R și L).
Vulpe în Dacia I 1924.

Fig. 440. Ceașca La Teneșul de Târnova (cup. R și L).
Vulpe în Dacia I 1924.

Il deli *Bellia* (fig. 447). Absolut caracteristică este forma, care, întotdeauna este de celăluț vârfac, deli înbisarea, dă un aspect cu totul popular, local, de simpla ukra, ca oricare altul (v. d. p. mai

¹⁾ Vezi mai sus limbajul — cu scrierile lui Becke, p. 2, altele la Die Schlette, II, 3, p. 1475 sqq.

²⁾ Cp. la noi mai sus, p. 425 sqq.

sus, cap. IV, p. 212 fig. 156, mai vase de o origine tipică și la care se excludea mînuga.

Absoluta identitate cu formele de *crati strecurătoare* dela *Grdsani* (mai sus p. 210) sunt în sfârșit *strecurătoare* la Tène dela *Sighet* (fig. 441).

Să trecem acum la *crati fără picior*, cusași fără picior, de tipurile: castrane, străchini, tarturii, truchiere etc. — Precum am arătat mai sus, în cap. IV, pag. 195 și urm., acest grup de vase este reprezentat prin două serii de forme: cele analoge cu formele bavareze, cu buza dreaptă și îngustă, simplă, plată, și cele mult mai numeroase și variate, cu buza lată, de o varietate extraordinară de profile mergând până

Fig. 439. Crati la Tène de la Timonul după R și E. Vulpe, în *Dacia* I 1924.

Fig. 440. Crati la Tène de la Timonul după R și E. Vulpe, în *Dacia* I 1924.

Fig. 441. Crati la Tène de la Timonul după R și E. Vulpe, în *Dacia* I 1924.

la exagerări, pe care modelele lor, vasele hallstattiene de metal din regiunea Danării de Sas, nu le formulaseră încă. Această diversitate de forme și origini e generală în Dacia. Astfel găsim *haine* (mai mari sau mai mici, ori scurte cu picior înalt de o eleganță curbură a pereților și buza îngustă deopotrivă la *Timonul* pe *Prabov* (fig. 415, 440 și 442), la *Zimnăca* pe *Dunăre*, la *Clujpet* și *Sânzarii* în *Trei Scaune* (fig. 444, 446 și 446) și la *Ponina Selye*, lângă *Sava* (fig. 452), ori la *Amud* (fig. 397) și *Sighetu Irie* (fig. 450, 452 și 455). Și tot așa, găsim *haine*, *scurte* cu picior înalt, resp. *castrane*, cu buze extrem de late, ca la *Grdsani*, deopotrivă la *Zimnăca* (fig. 414 și 441), la *Timonul* (fig. 415) la *Sighetu Irie* (fig. 443, 445, 450, 455), la *Oltenu* în *Trei Scaune* (fig. 443, 451 și 453) la *Cernat*, tot acolo (fig. 454), la *Comăldu* și *Dabne* (fig. 448), la *Sânzarii* (fig. 446), tot acolo ori la *Amud* (fig. 397).

Din tipul de cratiță larg tromexonică, veche încă din neolitic și păstrată în peior până în La Tène, d. p. la *Grdsani* (mai sus, p. 199, fig.

88 ca și la *Timpotara* (fig. 457), ori, mai exact, chiar până azi, în tipul țărănesc de strâchan, derivase o formă cu picior scudat și apoi tot mai înalt (cf. mai sus, pag. 197 sqq. cu fig. 87 sqq.) la care, baze, după pilda vaselor italiice din Vest, afectând forme analoge, de bronz ori tpsă, se făcuseră treptat alcătuind un tip caracteristic. La Tene în Dacia, așa cum am indicat mai sus o întreagă serie de oclitări. În amănunt, avem, firește, a deosebi o serie întreagă de sub-tipuri a acestui gen de vase, și anume după cum vom avea de a face: 1° cu cupe propriu zise, ca la *Sighipara* (fig. 455), la *Timocul* (fig. 415), ori la *Alud* (fig. 397), 2° cu vase-suport, ca la *Sighipara* (fig. 443

Fig. 434. Fragment de vas La Tène dela Sf. Gheorghe (Muzeul N. S.).

Fig. 435. Vas La Tène dela Zimnec.

Fig. 436. Cănișă La Tène dela Cernat în Trei Scăune. La Muzeu N. S. din Sf. Gheorghe.

și 445), mergând, ca forme, până la perfectă identitate cu tipul analog din fierul italic ¹⁾, ceence, natural, nu poate fi indiferent, ci trebuie să ne îndemne a căuta o legătură mai strânsă, încă din hallstatt cu tipurile analoage (cum. vom arăta îndată), ori 3° cratițe și farfurii propriu zise, ca la *Olteni* și *Cernat* în Trei Scăune (fig. 451 și 453 sq.), în care, ultim, caz, marginea lată a farfuriilor e împodobită cu acele cunoscutе benzi late lustrate între cari aleargă zig-zagul de diferite modele.

Am spus că Dacia cunoaște ambele tipuri de vase cu picior înalt: cel cu buzele subțiri și piciorul lung, ca în Posnumia și în general în NV ²⁾, și

¹⁾ Exemple numeroase la Muzeul Villa Giulia din Roma, etc.

²⁾ Cf. Ambraseanu, *Pauză Crăina*, p. 53.

cel cu baza lată ca în Italia ¹⁾. O stațiune greșit datată numai în epoca romană, pe Mureșul de Jos, lângă *Peșcu* ²⁾ — de fapt contemporară ș. cu *Sighișaura*, etc. — cred că ne dă oarecare indiciu asupra drumului pe care s-au urmat spre Ardeal ca și spre Câmpia munteană vasele de al doilea tip ³⁾. În adevăr vasele cu picior înalt dela *Peșcu* - fig. 436 și 438, sânt de un tip atale așa de pregnant, în special prin revărsarea convexă a bazelor lor late, că ele nu pot să-și aibă decât o origine sud-vestică. Alte fragmente

Fig. 437. Cană La Tène de la *Râșnov*, (Brașov). La Mur N. S. din Sf. Gheorghe.

Fig. 438. Uclor La Tène dela *Sighișaura*, la Muzeul Comunității Evanghelice.

Fig. 439. Uclor La Tène dela *Târgul Secuș*, în *Trei Secușe*. La Muzeu N. S. din Sf. Gheorghe.

de vase de acest tip urnă, tot cu marginile late, perfect orizontale, și tot de pastă cenușie, amintesc materialul dela *Grădani*, *Zimnicea*, *Poiana*, *Mândăstirea* și *Sighișaura*. Dar noi am observat mai sus, p. 384, cu prilejul ca-

¹⁾ A căruia prototip e de căutat, și n. lăsa și la noi, probabil în vasele de metal hallstatiene, cu baze late orizontale, v. la noi: mai sus, în cap. IV, demonstrăm și în unele cazuri, în legătură cu vasele cu baze late dela *Grădani*. Firește, e greu de spus precis, dacă tipul de vase cu picior cu baza lată s'a născut la noi datorită influenței vest-sud-estice sau că e un teravotă nea venit de acolo.

²⁾ L. Dămbor, în *AE* XXI, 1901, p. 327-329.

³⁾ Asupra vaselor cu picior M. Wozniakky a încercat un studiu comparativ între-pând cu Egiptul și sfârșind cu Italia, din nefericire și până în fier (*AE*, XI, 1891, p. 211-229), a cercetând însă — credem fără te nece — că sunt mai mult o sursă de influențe culturale, care poartă acest tip împrejurul Mediteranei — o cronologie mai veche pentru Egipt, Asia Mică, Grecia, Sicilia și Ungaria și una mai nouă pentru Caucaz, Grecia, Asia Mică, Italia, Spania și Franța. De fapt au fost întrețeseri continue.

acterizării și din voute de teracotă, dela Signisara, că motivele ei ornamentale sugerează o legătură intimă cu *Netectum*, deci cu regiunea de cultură vereto-illyră, de unde în naibstat ne-a venit numeroasele fabricate — vase și pușloabe — de metal, răspândite până dincolo de Nistru. Am mai accentuat — p. 383 și 419 — că raperiunile dintre Dacia și Italia, întrerupte prin năvălirea scythică, sunt apoi reluate și încă din scheci. La Teneșul vestic produse sudvestice pătrund din răsărit la noi. În special flautul e și în adâncă vârstă a formei străns legat de regiunile adriatice. Vasele cu picior înalt dela Pecica, de tip italic, sunt o firească apariție

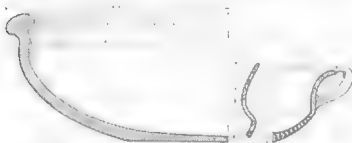

Fig. 440. Dacia vestică La Teneșul
Timoșul, după H. G. L. Vaupe, în
Revue, 1924.

Fig. 441. Secrețiune Ia
Vereto-lea Signisara
Muscel Com. Hong.

și aceste părți. Dar odată fixate aceste împrejurări, nu cred că mai este prea îndrăzneț a afirma că în Dacia constatăm și în privința vaselor — suport — o dublă sursă: elemente nord-estice, fixate din nord, pe baze mai vechi, prin influența *celtică*, unite, adică alcătuind varietate paralelă, cu elemente sudvestice, de înrădărire *italo-illyră* — poate chiar mai veche decât Cetuș sudvestic și vestic. O altă vechime și origine ar explica eventual, de ce acest tip e și mult mai frecvent în Dacia (cf. expunerea și figurile comparative de mai sus) decât tipul celalalt, „epistatant”.

Dar La Teneșul II și III din S. Daciei, în special așa cum se prezintă la Zimnerea și Timoșul, că dovedesc de o bogată faună în profilarea vaselor larg deschise, creându-le printre altele cea bozăboasă — cu avă în unghiul drept, prin care vasul capătă atât o margine verticală cât și una orizontală, și pe care la prima vedere ar explica o drept buza tron-

capac de vas, având a închide cu marginea sa orizontală, va se menține fix cu cea verticală care intră în gura vasului. De fapt însă, lăturea de capace veritabile în acest gen (cf. fig. 415), aveu vase larg desluse, prevăzute chiar cu mânuși, și care amintesc de libla margine. Astfel printre crăncile dela *Zimnicea* (v. fig. 444) avem între altele exemplare cu lăture orizontale, hucunoscute la noi și dela vasele tip *vină* (v. nota sus, p. 191 sqq., fig. 64 sqq.), atât în formă simplă, fără racord pedale, cât și în modelarea răsucită, de veche tradiție locală încă din bronz. Au fost vasele cu baza din lă mutate după modele în metal? Sau, dimpotrivă —

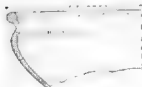

Fig. 442. Basin la Tène de la Tinçul. Jupă R și E Vulpe, in *Dacia* I 1924

Fig. 443. Vas-suport dela Sighișoara (Muz. Com. Evang.) și fragm. analog dela Olteni în Trei Scune (la Mus. N. S. din Sf. Gheorghe).

precum pare probabil — după exemplele adunate de noi în fig. 444, avem înaintea noastră o evoluție firească plastică dela buza larg turtită, la o îndoire concavă a acestei turturi și în sfârșit la o dezvoltare autonomă a celor două laturi ale concavității? Fapt e, că pentru caracterizarea ceramicii getice din La Tène III acest motiv nu poate fi trecut cu vederea.

Natural, nu este locul aici, ci în monografiile speciale despre fiecare stațiune La Tène, a da o descriere mai amănunțită a tuturor formelor de profile, drepte ori late, pe care gustul olarilor din Dacia le-a creat, spre deosebire de alte regiuni, uând astfel naștere unor tipuri plastice ori decorative particulare regiunilor noastre. Fixăm faptele constatate până acum, rămânând ca săpăturile viitoare, la noi și aurea, să dea putința unor generalizări mai sigure. Și relevăm acum ceea ce, și fără alte rezultate nouă, merită a fi accentuat încă de acum: desparte însemnătatea

constituită a industriei ceramice în La Tène-ul petic, de altă parte, area varietate de forme în unul și același centru am văzut în cap. IV *Crâșanu*; dăm aici o bogată serie de profile de cupelor cu picior și vaselor suport dela *Sighișoara* (fig. 443, 445, 450, 452, 455). O acesărită sinteză de tipuri din cele mai variate atât ca formă a recipientului și linie decorativă a buzei lui, cât și ca tip al piciorului de susținere; publicarea *Tronului* de R. și E. Vidler va da o nouă seră de varietăți interesante. Și *Zimnicea*, *Bolșin-Aldeni*, etc. se pregătesc îmbogățiri analoage ale dictamenării.

Fig. 244. Vase și profile de vase dela Zimnicea.

Dar înainte de a încheia acest paragraf trebuie să facem mențiune de un gen de vase mari, cari desu ori sunt chiar așa de frecvente în stațiunile noastre La Tène, precum sunt cupurile pe care le-am descris mai sus, totuși nu lipsesc nicăieri sunt marile *dolia* ovale sau sferice, cu pereți foarte groși, cu gura largă și buza groasă și lată alcătuită în secțiune un profil triunghiular, ornate în exterior cu 1-2 rînd de caneluri orizontale începând imediat sub buză. Aceste *dolia* sau *pathoi* (v. profilele dela *Crâșanu*, mai sus, p. 213, fig. 157-159 și cf. textul dela p. 205) sunt, fără îndoială, o aparție sudică în N. Jid. celtic. ele sunt,

dealul, mai ales caracteristice pentru La Tène-ul III¹⁾. În Dacia ele devin familiare pe ambele căi de înfruntare celtică și greco-romană. Fapt

Fig. 441. Vas-suferi dela Sighetu (Muz. Coen. Evreig.).

Fig. 446. Vase La Tène dela Sfântușeni (st. și mijl.) și dela Chirpoc, în Trei Scaune (dr.) la Mus. N. S. din Sf. Gheorghe.

e că aceste vase încăpătoare de păstrat apă în cantitate mare (în Galia s'au găsit în legătură cu atelierele de fierărie²⁾), se regăsesc în

Fig. 447. Vas La Tène dela Sf. Gheorghe. Mus. Nat. Sec.

Fig. 448. Vase La Tène dela Comăleu (st.) și Dobule (dr.) în Trei Scaune, la M. N. S. din Sf. Gheorghe.

forme identice la Crăzani și în toată Câmpia munteană, ca și la Costești cu întreg Ardealul getic, târziu La Tène.

Rezumând, reținem pentru Ardeul cu primul până la Tisa: ceramica din La Tène se mărginește la cele două familii singure: 1° primitivă, de tradiție veche, fierată fără roată, sau chiar cu roata, dar dintr-o pastă rău curățată și arsă, arătând în mare parte vechile forme de urne,

¹⁾ Cf. Déchelette II 3, p. 1483.

²⁾ *Ibid.*, și p. 1484.

celtice, celtice, moesice și heliopolitice și înăsură mai mică încercând a adopta unele tipuri veritabile odată cu Celții. — și 2°, *perfectiunea* celtică, arătând o mândrie pe totă cu pride nouă și îndrăznețe, cu pereți subțiri și totuși rezistenți, de o pastă în general, cenușie ori brună chiar după ardere, foarte fină, bine arse și de o rezonanță indicând perfectă lor factură, acceptând mai ales formele noastre celtice de NV și V-estice, probabil o parte din această a doua familie e marfă de import, dar fabricarea vaselor «celtice» chiar în Dacia nu

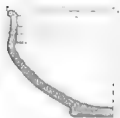

Fig. 440. Pășnița lănească de la Carpeș în lăcașul de la M. N. S. din St. Gheorghe

Fig. 440. Vase la Jenele de la Sighișoara (Muz. Contr. 153).

poate fi pusă o clipă la îndoială, date fiind deoparte argumentele aduse mai sus în cap. IV, de alta excelență tradiției ceramice locale, într'o pastă ardeagă încă din vremea bronzului.

De sigur informația de care dispunem e necompletă, dar vase *elenistice* nu cunoaștem încă din Ardeal, așa cum cunoaștem din S. Carpaților și anume, nu e vorba numai de anforele comune în care se aducea vinul din Miazăzi până sus în Carpați¹⁾, ci de vase de felul zilnic în gospodăria casnică. În adevăr *Sighișoara* prezintă câteva cupe întregi ori fragmente, de o decoratie care amintește cupele delatice. Dar de un profil divers și mai târziu (cf. pl. XXXIX, fig. 1, rândul de jos). În ce pri-

¹⁾ Cf. Pășvan, *La Penetration hell. et hellénist.*, I c, par. VII.

veste alte tipuri de vase, nici măcar apărute nu se pot face după materialul până acum găsit.

Mintuția și Moleșuța canose, deopotrivă cu Ardealul, cele două familii de vase din La Tène, mai sîs caracterizate pentru regiunea La Neașpaților. Spre deosebire însă de Ardeal, canose și vasele denudate, în frunte cu cele scurte, lechias cu ornament în relief, de care am vorbit mai sus în cap. IV. Interesantul este de încredințăm că și în Oltenia sînt constatate vase delene în colecții muzeale de cimburi petene. Din *Zimnicea* sînt faimoși plutele scurte, de a ne căuta, păstrarea de mînașle de artoare și stampile, în special din Roudas, și de cimburi deliene, încă și un *antharos* eolitic, de tipul comun în sec. III—I a. Chr. (fig. 459), de forma care se întâlnește frecvent în Dobrogea nu numai în orașele grecești dela Măre, dar chiar în așele elenistice din teritoriile lor rurale ¹⁾.

Cred pur întâmplătoare lipsa, până acum, a vaselor de teracotă grecești în Ardeal. Aceste vase se circula mult mai de parte în interiorul Europei barbare, decât Ardealul nostru. Iar bari elenistice și macedonene (cf. mai jos) care se găsesc pînă în N. A. dealului, se fac să presupunem că este de așteptat și descoperirea de alte monumente elenistice autentice, printre care vase de lut, în zona de La Tène din Ardeal. Aceasta cu atât mai mult, cu cât la p. vasele parte La Tène dela *Sighişoara* sînt jaune (dar roșii) ²⁾, asemănătoare cu cele care *Stradonitz* în Boemia par a fi fost gătite totuși din Gali. ³⁾ — desigur că La Tène III, căta fabricarea acestor serii de vase a fost mai productivă în toate atele de

Fig. 451. Vase La Tène dela Oltenia. În Tr. Secare și fragm. (Gospele) de a formă (u. acolo), în *Mat. Nat. Sec. de la Sf. hexaghe*.

¹⁾ Cf. J. p. la *Tinac-Tinac*, *ibid.*, un monument elenistic, încă necunoscut, în posesia d-lui Iani Constantin.

²⁾ Déchelette, II 3, p. 1491.

³⁾ *Ibid.*, cf. și p. 1493.

realizat. E drept că Reinecke¹⁾ a caracterizat ceramica din La Tène III — în rădăcina amestecată cu fabrica te proto-olavă, între o extremă varietate de forme și calități, — cu reproduceri în părțile ars atât ale formelor de metal cât și ale celor de sticlă — observă că atât ceramica petală la Fene de la Stradonitz, cât și cea din *Reinecke*, cu ornamentații cu por geometrice, are anumite caractere locale, care îl îndeamnă să o considere indigenă, iar nu importată, și: cel mai mult înflăcărat de V, dar nu adăugă de acolo, totuși chestiunea nu mi se pare totuși așa de simplă. În orice caz, la *Schjodden*, unde marfa celtică e așa de bine reprezentată în tipuri de factură locală, marfa galbenă e extremă d.

Fig. 442 Vas cu
pete de la
Stradonitz. Muze
Nat. Str.

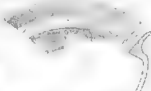

Fig. 443 Vas la Fene de
la Stradonitz. Muze
Nat. Str.

Fig. 444 Vas la Fene
de la Stradonitz. Muze
Nat. Str.

rare, și nu poate proveni deci exclusiv din import. La fel și la Stradonitz ori în SV alți arheologi examină chestiunea atât stratigrafic cât și comparativ. Astfel nu avem de cât a alege între afirmația lui De Jeleto — pe baza asemănărilor dintre Beuvray și Stradonitz — că e marfă importată, și a lui Reinecke — pe baza stăstică locală — că e, dimpotrivă, indigenă.

Notă de studiu Știm că încă din h. let. mil. târziu vasele de sticlă încep să se întâlnească în N barbară), dar Galia și până în secolul I î. e. n. Alpiilor. Statuile noastre La Tène III din categoriile anterioară resau dat și diferite fragmente de sticlă. Dar nici, ca la *Timont* nu avem încă de clar dovada unui important comerț cu sticlă, care ar fi adăuș din *Mazda* am vorbit mai sus de mărgelile de sticlă de la

¹⁾ *Zeitschrift*, p. 66; cf. și p. 96 sq.

²⁾ Cf. Déchelette, II a, p. 789 sqq.

Ținosul ca și dela Crășani. Voiești acum, reproducând în fig. 37c un fragment din buza unui vas mare, multicolor, dar cu fundul violet ametist, resturile de vase de sticlă găsite la Ținosul, de pastă verde și albăstrău, cătinate în tranșe, cu ochi și pete galbene ori albe. Un fragment din fig. 46a cu ochișuri, vine de cuarțe clare și cenușii, galbene și albe, cu suprafața perfect lustrată, ca la strung, cu profilul gâtului înalt, subliniat de cercuri orizontale înconjurând vasul în adâncuri în relief, — aceste vase au

Fig. 455 Vase La Tène dela Sighișoara, Muzeu Com. Lugoj.

un indiscutabil aspect ornamental atât ca formă cât și prin culoare și au trebuit să fie foarte cătinate. Dacă ele au fost aduse la Ținosul din vremuri mai vechi ca La Tène-ul III (de când ave a noastră mărțurie, puține ca și la fibulă La Tène I, mai sus pomenită), ne îndoiim: credem că prezența lor aici trebuie să fie contemporană cu stadiul de maximă înflorire a Ținosului, adică în La Tène III, de când datează majoritatea obiectelor caracteristice ale acestei stațiuni. În orice caz brățările de sticlă din La Tène II de pastă sticlă a e asemănătoare cu vasele dela Ținosul, găsite chiar la Stradonitz, continuă a se fabrica și

în La Tène III și toate semnele sunt pentru o datare în La Tène-ul târziu a vaselor de sticlă dela Ținosul.

Cu acestea trecem la considerarea activității productive a culturii materiale din La Tène-ul getic, încercând a caracteriza pe scurt industria și comerțul, circulația fabricatelor străine și a monedelor, însfârșit arta getică din această vreme.

Ca și în V, La Tène-ul getic se distinge înainte de toate prin metalurgia activă nu numai pentru nevoile interioare dar chiar pentru export. Dacă săpăturile, încă la începutul lor, în burgurile din nord din regiunea mănăstirii dela S. de Orăștie nu ne permit chiar restaurarea pe teren a atcherelor de aici, am arătat mai sus, p. 478 sq., că nicovale de fierari

¹⁾ Idem, *ibid.* II 3, p. 1326.

și de arginturi s'a îngăit, iar se scriu dela forjele de fier întâlnite în desele locații din Ardeal, Trese, deosebită, și marile atelare din părțile *Macedonului*, la Getii nordici trăind în tovarășie cu Celții Căuni, Aracși și Teutisci, ne pot servi ca pildă de mare activitate metalurgică în părțile noastre atât în ce privește fabricarea unelilor cât și a armelor. Dar tipul special al armelor dacice, cunoscute curse și cutagăle în țara de coastă, nu s'era de sigur lucrat nicăieri în afară de țară, ca în inima ei, și Dacia, în pînă la Haremedara, astăzi ca aceste fabricate să fie din Iulug, spre a aproviziona nu numai pe Daco-Geți dar și eventual — și pe Bastarnii și Sarmatii din Moldova, Basarabia și Ucraina, așa cum am constatat literar și monumental mai sus (p. 67 sqq., 106, 122, 136 și pl. XXXVI 2). Este clar că fierarii din Dacia turnau arme de un tip absolut deosebit și de cel illyric și de cel celtic și este curios că deși Celții sunt atîta vreme tovarășii de încredere ai Dacilor înspre Dalmația și Macedonia, iar apoi dușmanii lor de moarte, e drept, numiciți de Burebista, spada dreaptă celtică, cu două tășuri, nu se încetățenește în Dacia. Credem a trage de aici concluzia că încă înainte de venirea Celților, Dacia își creaseră prin legăturile lor cu Thracia și Grecia tipul lor propriu de *sica*, spadă curbă, pe care-l făceau în propriile lor ateliere din Carpați. Ar fi totuși o greșală să credem că metalurgia getică s'a dezvoltat fără nici o contribuție a elementului celtic. Credem dimpotrivă, și am relevat-o și mai sus, că deabî după ajungerea Celților în părțile noastre și contactul lor direct cu Geții, industria fierului ia în Dacia un avânt adevăr remarcabil. Căci, dacă examinăm tipurile de unelte de fier fabricate în Dacia, nu ne putem opri de a observa că multe din ele nu derivă organic din formele bronzului IV getic, ci sunt pur și simplu identice cu acelea cunoscute din V: fierul de plug, cosorul de vie, coasa și secereta subțire și larg recurbată, etc.

Fig. 456. Vase cu pîrîm dela *Teutici* în *Arad*, după *Dămoșor*, în *AF.* XXI (1901), p. 329.

Caștan V, din Illyria și pară în Galba — și și la noi — centrele principale metelurgice au trebuit să ne ocârmbeze pe o parte, *castellieri* noștri aceștia, și pune ca problemă imediată a arheologiei noastre preistorice căutarea sistematică și amănunțită a acestor bătătură — și anume nu prin simple sondaje, ci prin cărășuri complete ale teritoriului antic, pe toată întinderea frontierelor.

Dar alături de extragerea fierului, Geșu par a fi cunoscute și procedurile pentru extragerea din minereu al bătătură, a *argintului*. Industria obiectelor de argint în La Tène-ul getic este nu numai foarte productivă, ci și originală. E drept că, așa precum s'a sugerat ca învățați unguri (cf. *op. cit.* sus, p. 360). Dacă aveau argint din belșug în monetele de argint străine (thasiene, macedonene, pontice, epirote, romane și celtice), care circulau în mari cantități la noi începând încă din sec. IV a. Chr., și pe cari ei le puteau topi și preface în podoboabe. Dar la Grădiștea Muncelului s'a găsit și minereu brut conținând argint: prezența acestui minereu aici ne

Fig. 497. Vase La Tène, de tradiție neolitică, la Timișoara. Muz. Orăș.

Fig. 458. Vase cu picior de la Poarta în Brad, după Dănilă, în A.E. XXI 1901, p. 329.

încercăm firesc și la acceptarea posibilității extragerii minereu argintului la Dacia din La Tène. De altă parte, după modelul Celților, Dacia au bătut și ei monedă de argint, în primul tiparile monetare sudice (și și mai jos). Este clar, dată fiind marea cantitate de monede «dace» găsite zilnic în pământ în vremurile noastre, că numai cu argintul din S nu se putea face față tuturor acestor cerințe.

La noi se pune chestiunea pentru extragerea aurului Carcopino. Într'un articol ¹⁾ scris pentru revista noastră *Dacia*, a arătat că nu poate

¹⁾ J. CARCOPINO, *Les rouliers des Dacia et le redécouverte de l'Empire romain sous Trajan en Dacia*, I, 1924.

nu simplă poveste fantastică, ținea despre marea pradă de aur și argint tăcută de Traian și Dacia, ci putea însemna într'un chip acceptabil știrile rău păstrate de Johannes Lydus în *De Magistratibus* după excelentul izvor care a fost *Getica* la Criton, mecenat lui Traian. Pentru acești stiri în cunoscându-l că optzeci cartoni de aur și de argint gătiți de Traian în Dacia ar fi fost de 165 500 kgr. de aur (1 555 600 000 fr. aur) și 331 000 kgr. de argint (62 200 000 fr. arg.), adică aproximativ egală cu o dată jumătate prețurile la că de

Fig. 439. Vas groșesc (harajacul) găsit la Zimnicea.

Fig. 440. Fragment de ceramica din Vineta Tinn, dată de H. S. P. Veyne, *De la Tinn*.

Lucillus din Pont și Arcturus Chrysaia la marele mitropolitesc sau cu cea a tesaurului tectosagilor luat de Q. Servilius Caepio, și nu ajungă nici la jumătate din cantitățile de aur și argint a lui de Pompeius din războaiele sale în Orient. Căci omul crede, pe baza cifrelor de mai sus, că extracția aurului și argintului din minele Daciei în vremea pre-romană a trebuit să fie foarte energică, dând un produs de c. 5.500 kgr. aur și 11 000 kgr. argint pe an. Părerii noastre e că recolta anuală pe cale minieră a trebuit să fie mult mai mică, dar că în schimb Dacia strânsese încă de pe vremea lui Burebista mase enorme de metal prețios prin războaiele de cucerire în special împotriva Celților, mari iubitori de pădure de aur și de argint, și că prin sfatul de mercenari pe care lăcăsa în slujba diferitelor regi din Siria, mai sus, p. 81, 1-11) și de asemenea adunaseră mari cantități de aur și argint, atât în monete, cât în metal, și puteau începe încă din sec. V a. Chr. (primile știri la Talydies, privitoare la Geșu în *Geșu* cf. mai sus p. 149 și nota 2; cf. p. 143), dar mai târziu în sec. II și I a. Chr. (Marile

tezaur de monedre descoperite în zilele noastre în Dacia cuprind mai ales *lymnachi* și *kosani* de aur, adică său pradă din sec. III a. Chr., său plăți și pradă lin a. 42 a. Chr. și cei următori vremi. În Căpșu și Diconiș) Columna lui Traian reprezintă pradă în metale prețioase din Dacia, înseamnă, nu în monedă, ci în vase și pudbe de aur, pe care le vedem cărate din munți la vile *Idin castelle pro ipso daco* pe cai de munte greu încărcate (V. mai sus, p. 141). Și în Sibiu vezi, vedem la Geți încă de pe vremea lui Dromochane, mesele de argint și cupe de aur și de argint, pe care ei obținut nu le înțelebutează, dăruie poseda, fie și prin pradă de război (V. mai sus, p. 106), și le pot vinde la marile ocule banchete regale ori marionetărie ale 3 filor.

Credem că extragerea aurului nu a avut loc în Dacia prin procedee tehnice în adevărat sistematice, spargându-se minereul aurifer din stăuca vie (flintă quartzos) și apoi măcinându-se în praful pentru spălarea aurului. Ci e totuși probabil că aurul era spălat din nisipul aurifer al râurilor, sau al v. c. pepite, din quartzul aurifer dezagregat de intemperii în conurile de defecți ale văilor. Deabia după venirea Romanilor se va fi organizat prepararea mecanică a aurului chiar în Munți Apaseni și Romanii par a fi adus atunci specialiști din Italia, pe *Pyrustae*, sentin că nici Daci, nici Bessi *auferunt* din Rhodope nu erau altceva decât «culegători» de aur din *placers* (depozitele de eroziuni naturale, rupte și măcinate de ape din stâncă auriferă), ori din *nisipul râurilor*. În orice caz chestiunea nu poate fi definitiv rezolvată fără cercetări și săpături chiar înăuntrul minelor romane din Munți Apaseni; eventuala descoperire de unele proto-istorice ar da imediat răspunsul sigur dacă și Geții din vârstă bronzului și a fierului extrăgeau aurul chiar din carieră, așa cum e cazul pe vremea Romanilor și mai târziu 1).

1) Sula citul *Preghistoria ungherese, von der kőbányászati emlékek Dabodion, G. Téglás* publică în *Archaeologiai Közlemények* XIV, 1886, p. 106 sqq., un articol în care venim să dăm a sece că o serie de ciocane de minere, găsite în județele Torda-Arieș și Hargheta (reproduse la p. 117 sqq.), în mare parte de fier, nu sunt din epoca română, ci din cea pre-română. Credem însă că o demonstrație la Téglás și se atribuim mai departe vremii române. Invers G. Téglás a scris în vremea românele trei *menhire* găsite la *Bau-de-Cris* în 1881 și duse la Muzeul din Deva (publicate de dânsul în *Ungarische Revue*, IV, 1884, p. 359 sq. și în *AE* V, 1885, cu reproduceri) interpretându-le drept stani de minere, primitivitatea de tehnică a acestor sculpturi de exelent, după Téglás, prin aceea că *aus der Eisen- und der Bronzezeit* (în *Untersuchungen Einwohner halten müssen, da die Könner eben zum Bergbau auch Sklaven verwendeten. Dass aber diese Denkmäler zweifellos aus der Zeit der römischen*

Dar dacă *fielul* și *argintul* sunt metalele clasice ale La Tène-ului getic, *bronzul* nu e mai puțin folosit și în această vreme. E clar că pentru fabricarea colanelor, brățării etc., lanțurilor, fibulelor, vaselor, figurilor ornamentale, apliceilor de nenunșate teuri, pentru haine, barnașame etc., care, etc., găsite în așa de mare număr pretutindeni la noi, în a doua vârstă a fierului, exploatarea aramei și ea atare n-are lărgia bronzului treburilor să fie continuată și în La Tène. Diferite așci recipiente de teracotă (probabil pavant refractară) (*terracotta*) găsite în stațiunile noastre La Tène nu erau cu puțin altfel interpretate decât cele analoage din V. contemporană¹⁾. E drept că până acum nu putem cita, din descoperirile ce ne sunt cunoscute, și *lipari* (cum s'a găsit al. p. la *Szabolcska* în Panonia, în vestitul atelier celic, de care am vorbit și nu mai ausus²⁾, p. 298. Dar burgările dacice din muzeul Scheseliu încă mi sunt săpate. Și nu ne îndoiim o clipă că, alături de numeroasele descoperiri mărunte geto-celtice care ne așteaptă acolo, sunt absolut nouă ca privire la metalurgia getică a tuturor metalelor vor fi culesc din belșug în resturile atelelor care pe vremuri au fost active acolo.

Nu avem încă nicio indicație privitoare la lucrul smăgului decorativ în Dacia, se poate să descoperim ceva pe viitor. Totuș această industrie caracteristic celtică³⁾ presupună o tehnică de o natură prea specializată, spre a fi practică curent, iar de altă parte atelele celtice ori vecinătate, Dacia, în Ilona (al. p. la Stradonitz,⁴⁾ și în Ungaria vestică⁵⁾ ar fi făcut o as. de mare concurență încercărilor getice, încât creștem că, de fapt, cele câteva rare piese decorative, care mi s'au părut a fi avut smăg pe ele, în săpăturile din câmpul munteană, au putut fi foarte bine aduse din Vest.

Deaceia vom trece — fără alte întârzieri — la o industrie absolut caracteristică și de o importanță hotărâtoare în cultura getică a La Tène-ului, la *monetăria dacică*.

Tatatele clasice asupra numismaticei barbare central europene din La Tène, *Traité des monnaies gauloises*, 2 vol. Paris 1903, de Adrien

¹⁾ Cf. la Déchelette, II 3, p. 1544 și fig. 713.

²⁾ Cf. o reproducere a tiparului și la Déchelette, II 3, p. 1545 după Gohl. pu. back. mémoires de Darnay in *AE*, XXVI, 1900, p. 420.

³⁾ Cf. Déchelette, II 3, p. 1547-1599.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 1555.

⁵⁾ Cf. art. lui Otto Tischler asupra lanțurilor ornamentale cu smăg celtic, trocuzanț aparținând La Tène-ului, găsite în Ungaria, in *AE* X (1890), p. 222-224.

Blanchet: *§ Kultur-Numismatik der Keltis- und Dacianische, Sitzungsber. 1908*, de Robert Forrer, trec și *Dacia* pentru repunând de monedele celtice și ca tunc să recunoască monedele vechi din păștile noastre mare ca caracter ca le deosebesc de cele vestice, și le explică în legătură necondiționată cu restul țării a ne determină o tabelle specială care să, autonomă față de monedele proprii și de celtice. Porand la la insăși, caracterizându-lui Blanchet Forrer și tot așa de monedele din aurul lui Gahl, pe care se sprijină și celtice, din mătă, dar ca o cunoaștere prin compață a materialului și decriptu, C. N. și a căut chestiunea întâi în 1916, apoi în 1920, în articolul său *Moneten Daciei*¹⁾, definind o serie întreagă de monede la bare, imitate, crește, ca și cele celtice, după aceea a tipu sudice dar *batute de Daci*. Acestu stat lui a înțeles în mod Ruzicka în 1922 să-l aducă ca era o complecșuri și în el că²⁾ asupra cărora ne vom opri îndată mai jos.

Punctul de vedere al lui Mănil, reprezentat de altfel parțial și de Gahl, în de între tipul *nosil dacic* (ci *zice trează cetătoare*), de imitație a statuerii de argint al lui Filip al II-lea³⁾, este înțeles înțeles. În adevăr nu e vorba numai de conceptul geografic *Dacia*, ci la la înțeles căruia un întâi o varietate a monedelor celtice, ci, așa cum s'a înțeles chestiunea încă de la Hiele⁴⁾, de un capitol direct din al numismatice barbare. Acest capitol nu este însă de datarea numismatilor, ci a proto-sterilor, de a l se trece, că el e legat de o serie întreagă de probleme privitoare la cultura la la în Carpați și pe Dunăre.

În adevăr chestiunea monetară dacică e numai unu din fețele culturii getice din a cona vârstă a terului vassalată mai mult sub înțelegerea Celfilor decât a Grecilor, totuși însă în forme proprii Daciei. Ca și *hur-aurile*, *podosthele*, ori *cutele* grice din La Tene, așa și *monedele* sunt creații getice cu elemente sudice trecute prin mâini celtice și cu mijloace tehnice inspirate de la Celfi. *Găsiți cu mătă de la Celfi* arăta de a *este monedă proprie*. Blanchet și Forrer, ca și Gahl, au perfectă dreptate studind monedele barbare cu Dacia în legătură intimă cu cele celtice. Nici un tip dacic nu e mai vechi decât cele celtice pentru faptul moș că cultura bătăriei monedele a venit din Vest, ca și, în general,

¹⁾ Extras în *Buletinul Societății numismatice e mone*, XV, 1920.

²⁾ În c. *Bulet. S. N. R.*, XVII 1922 p. 392. *Die Frage der dachischen Moneten*.

³⁾ Vezi toată biografia la Blanchet o. c. p. 401 sq.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 463, nota 1, cf. p. 46 și note și minule. Forrer, o. c., p. 186.

metaling a fierului, cu tipurile specifice de fabricație, pe care le adăugăm cu ea. Turnarea din tăierea marilor în bronz (ori argint) și în aur — rea lor în fier (ori bronz) ne este bine cunoscută din tipurile descepe- rite în Parionina celtică, în atelele de la Nalae și în cele din urmă după tipurile specifice de monete din pășile *Munacium* ²⁾. În se *skyphate* (convexe) — cavi a unor dintre monedele — care, provenind din par- cilitatea tehnică a soalelor în formă de capri a unia din tipuri, cel de bază (pentru a reține mai bine metalul), și, ca urmare, a preluc- cării convexe a tipurilor opus, e generală la toate. Dacă ea se găsește și în Dacia, e că nici această modă celtică nu putea lipsi dela noi date fiind raporturile strânse ale Geților cu Celtii. Dar aceea ce se găsește în Dacia și lipsește în V, e predilecția pentru monedele mari, de tipul tetradrachmel, în așa fel că chiar statarii de argint ai lui Filip al II-lea sunt la noi imitate adesea — în vremea mai târzie — în dimensiuni mult mai decât cele originale ³⁾. Deasemenea e caracteristică pentru Dacia și emisia mixtă de tetradrachme skyphate cu capul lui Herakles-Alexandros, luat după tetradrachmele lui Alexandru cel Mare, pe avers, iar pe revers cu il statarii lui Filip II. Fără îndoie, mărima lor e aceea a tetradrachmelor târzii dacice, imitate după cele thasice (5 mm jos) ⁴⁾. Biele a fost cel dintâi care a recunoscut drept *daeci* aceste monede ⁵⁾. Dar datarea lor cea mai apropiată de adevăr a fost aceea a lui Forrer ⁶⁾, care a recunoscut — exact — că aceste tetradrachme de un tip foarte îngrijit și de un argint destul de amestecat n'au putu-

¹ Cf. Duran y Iturriz Goxu, *op. cit.*, p. 416 sqq. (a fig. de la p. 419, 420 y 425).

³ Cf. Lăbunț, op. cit. XXI 1901, p. 219. Cf. pentru teză cu surse similare, Barbu, op. cit., p. 47-49 și în special 52-54 și pentru, v. c. p. 31. Cf. Ghidul în A.R. XXI 1901, p. 35. 49 și 49-50 și Cf. Ghidul școlii în anul 1901-1902, p. 10-11. 12-13 și 14-15. 16-17 și 18-19. 20-21 și 22-23. 24-25 și 26-27. 28-29 și 30-31. 32-33 și 34-35. 36-37 și 38-39. 40-41 și 42-43. 44-45 și 46-47. 48-49 și 50-51. 52-53 și 54-55. 56-57 și 58-59. 60-61 și 62-63. 64-65 și 66-67. 68-69 și 70-71. 72-73 și 74-75. 76-77 și 78-79. 80-81 și 82-83. 84-85 și 86-87. 88-89 și 90-91. 92-93 și 94-95. 96-97 și 98-99. 100-101 și 102-103. 104-105 și 106-107. 108-109 și 110-111. 112-113 și 114-115. 116-117 și 118-119. 120-121 și 122-123. 124-125 și 126-127. 128-129 și 130-131. 132-133 și 134-135. 136-137 și 138-139. 140-141 și 142-143. 144-145 și 146-147. 148-149 și 150-151. 152-153 și 154-155. 156-157 și 158-159. 160-161 și 162-163. 164-165 și 166-167. 168-169 și 170-171. 172-173 și 174-175. 176-177 și 178-179. 180-181 și 182-183. 184-185 și 186-187. 188-189 și 190-191. 192-193 și 194-195. 196-197 și 198-199. 200-201 și 202-203. 204-205 și 206-207. 208-209 și 210-211. 212-213 și 214-215. 216-217 și 218-219. 220-221 și 222-223. 224-225 și 226-227. 228-229 și 230-231. 232-233 și 234-235. 236-237 și 238-239. 240-241 și 242-243. 244-245 și 246-247. 248-249 și 250-251. 252-253 și 254-255. 256-257 și 258-259. 260-261 și 262-263. 264-265 și 266-267. 268-269 și 270-271. 272-273 și 274-275. 276-277 și 278-279. 280-281 și 282-283. 284-285 și 286-287. 288-289 și 290-291. 292-293 și 294-295. 296-297 și 298-299. 300-301 și 302-303. 304-305 și 306-307. 308-309 și 310-311. 312-313 și 314-315. 316-317 și 318-319. 320-321 și 322-323. 324-325 și 326-327. 328-329 și 330-331. 332-333 și 334-335. 336-337 și 338-339. 340-341 și 342-343. 344-345 și 346-347. 348-349 și 350-351. 352-353 și 354-355. 356-357 și 358-359. 360-361 și 362-363. 364-365 și 366-367. 368-369 și 370-371. 372-373 și 374-375. 376-377 și 378-379. 380-381 și 382-383. 384-385 și 386-387. 388-389 și 390-391. 392-393 și 394-395. 396-397 și 398-399. 400-401 și 402-403. 404-405 și 406-407. 408-409 și 410-411. 412-413 și 414-415. 416-417 și 418-419. 420-421 și 422-423. 424-425 și 426-427. 428-429 și 430-431. 432-433 și 434-435. 436-437 și 438-439. 440-441 și 442-443. 444-445 și 446-447. 448-449 și 450-451. 452-453 și 454-455. 456-457 și 458-459. 460-461 și 462-463. 464-465 și 466-467. 468-469 și 470-471. 472-473 și 474-475. 476-477 și 478-479. 480-481 și 482-483. 484-485 și 486-487. 488-489 și 490-491. 492-493 și 494-495. 496-497 și 498-499. 500-501 și 502-503. 504-505 și 506-507. 508-509 și 510-511. 512-513 și 514-515. 516-517 și 518-519. 520-521 și 522-523. 524-525 și 526-527. 528-529 și 530-531. 532-533 și 534-535. 536-537 și 538-539. 540-541 și 542-543. 544-545 și 546-547. 548-549 și 550-551. 552-553 și 554-555. 556-557 și 558-559. 560-561 și 562-563. 564-565 și 566-567. 568-569 și 570-571. 572-573 și 574-575. 576-577 și 578-579. 580-581 și 582-583. 584-585 și 586-587. 588-589 și 590-591. 592-593 și 594-595. 596-597 și 598-599. 600-601 și 602-603. 604-605 și 606-607. 608-609 și 610-611. 612-613 și 614-615. 616-617 și 618-619. 620-621 și 622-623. 624-625 și 626-627. 628-629 și 630-631. 632-633 și 634-635. 636-637 și 638-639. 640-641 și 642-643. 644-645 și 646-647. 648-649 și 650-651. 652-653 și 654-655. 656-657 și 658-659. 660-661 și 662-663. 664-665 și 666-667. 668-669 și 670-671. 672-673 și 674-675. 676-677 și 678-679. 680-681 și 682-683. 684-685 și 686-687. 688-689 și 690-691. 692-693 și 694-695. 696-697 și 698-699. 700-701 și 702-703. 704-705 și 706-707. 708-709 și 710-711. 712-713 și 714-715. 716-717 și 718-719. 720-721 și 722-723. 724-725 și 726-727. 728-729 și 730-731. 732-733 și 734-735. 736-737 și 738-739. 740-741 și 742-743. 744-745 și 746-747. 748-749 și 750-751. 752-753 și 754-755. 756-757 și 758-759. 760-761 și 762-763. 764-765 și 766-767. 768-769 și 770-771. 772-773 și 774-775. 776-777 și 778-779. 780-781 și 782-783. 784-785 și 786-787. 788-789 și 790-791. 792-793 și 794-795. 796-797 și 798-799. 800-801 și 802-803. 804-805 și 806-807. 808-809 și 810-811. 812-813 și 814-815. 816-817 și 818-819. 820-821 și 822-823. 824-825 și 826-827. 828-829 și 830-831. 832-833 și 834-835. 836-837 și 838-839. 840-841 și 842-843. 844-845 și 846-847. 848-849 și 850-851. 852-853 și 854-855. 856-857 și 858-859. 860-861 și 862-863. 864-865 și 866-867. 868-869 și 870-871. 872-873 și 874-875. 876-877 și 878-879. 880-881 și 882-883. 884-885 și 886-887. 888-889 și 890-891. 892-893 și 894-895. 896-897 și 898-899. 900-901 și 902-903. 904-905 și 906-907. 908-90

²⁾ C. Becker, *op. cit.* p. 157, das Gewicht von 2½–2,7 ems, der Philippus-Original mit Latinschrift, und bekanntlich darunter, was dann aber in Sachsenburg in die Aufhängung in die grossen, breiten Tetradrachmen der Vandalen auf 2½ ems verkleinert (Jg. 348–349), was er p. 146, 469 in mehreren Gruppen zusammenfasst und bildet schliesslich die Münze zum förmlichen Knollen um.

⁴⁹ Cf. pentru aceste termitidrine, Mandelst. o. c., II, p. 463 sqq. și Fother, o. c. p. 128 sqq. Mandelst. o. c., p. 12 sq. din extrinsecitate, deoarece de alt semn ale acestor termitidrine s-au găsit.

⁴⁾ F. A. Belyi, Die deutschen Tetrachelmen Silbermünzen: ein Beitrag zur Kenntnis der Bayrischen-Münzen, in *ASL*, XI, 1874.

⁹⁾ $O(\varepsilon, p)$ ist a. seq.

ce, toate acestea venind la Filip nici cu cea a lui Alexandru. Credem însă că se datorează lui o încă prea adâncă înțelegere a perioadei 150-170 pentru cele din seria mai veche. Iată o filicentă monedă de tip Macedonia I^a, — resp. c. 150 cele din seria mai veche — cu amestecare, tipului de avers „Alexandria” cu „Antonia” (de la tetradrachmele Macedonia I^a). În ideea lui Petrică din Ardeal, unde au fost găsite aceste tetrachmele, la Jace (Sebeș) și Cădăntul sunt ar de fier explorate de D. C. Ionescu în La Tène III^a cu centrul în *Cădăntul Muncăluș*, resp. *Peteluș* lângă Reghinul Săseș, pe aceeași vale centrală a Daciei transilvane, ne arată că, pentru ca să se stabilească o legătură mai apropiată între renașterea puterii politice din c. 150 a. Chr. și în special la La Tène III^a (epoca lui Iurchus) și menținerea propriei getice. În această privință credem că și cetățile dacice — de atâtea feluri de circumscripții până la cele mai primitive — ale stateului de argint al lui Filip al II-lea trebuiesc dotate cu mijloc mai târziu de cum au fost datate până acum. Meisl, după Goul și Ferrer, vorbește de o monetărie dăcă a sec. IV a. Chr.¹⁾ Aceasta e o necesitate istorică. Dacii din Carpați intră efectiv în viața fierului II, cu legături culturale minime cu Vestul celtic resp. cu Societ. clastică, deabia ce pe la 300 încoace — înainte de 300 le lipsește cu mult o putere tehnică de fabricare, dar chiar nevoia de monedă proprie. Încetarea ideii și nevoia de comerț la barbarii din Europa Centrală e destul de înecată. Decretul a făcut o observație extrem de importantă: „nulla pars, cui n'a yussus recurre de monnaies gauloises, massaliotes ou autres dans les tombes de La Tène I^a”²⁾. În La Tène II și mai ales III barbarii prețuiesc tot mai mult acest mijloc comod de schimb și, în *lipul de numărat suficient mare*, ci bat de al lor, și coruse pășep. Ori, e clar, că atât cât durează marea înflorire monetară clasică, o relică n'au nevoie să existe. Aici, înainte de 280 a. Chr., când Grecii și Răsăritul sunt descurate de Dacia prin viața celtică, nu vorba nu poate fi de o monetărie, un deced, ci mai trălar celtică în părțile noastre. Marile producții celtice în Sud-Brucă e o mare cantitate de monete macedonene în Nord. De altă parte desființarea regnului clastic al Tarracius aduce din nou un val de barbarie și prădatărie asupra întregului Orient danielim. *Între 280 și 200 trebuie să așezăm primele încercări de monetărie celto-dăcă după modele*

¹⁾ L. C., *ESTAS*, p. 11.

²⁾ O. C., II 2, p. 1973.

macedonene, în primul rând după *statern* la *Philippos*, dat fiind că s. Alex. sau Lu. si. Lysonakia, bătut pe lângă noi, nu sunt decât argint, și ca și pe l. materialul de argint dela ei e mai sarac în părțile noastre. De fapt însă imitații după monedele de argint ale lui Filip II sunt încă foarte bătute, ca și în l. Tege III, după cum vedem din exemplul celtic-gelic del. Gallsherry (cuja *Mumma*¹⁾), cunoscutul aspect mai durabil și c. cărui tipuri s.ante caracteristice pentru Gt. m. iord. l. La Tene-ul III, pertine și turnătoria de monede dela *Stadion* în Pann. m. z. De altă parte principală influență a ar. argintului în Dacia ține tot în La Tene-ul III. Părerea noastră e, că marea majoritate a monedelor vorbim. d.ue de tip macedonian și grecic trebuie că fi fost bătută după a. 100 a. C. În adevăr, despre tipurile «Filip II» și «Alexand. Filip» nimeni nu se mai îndreptă că su. fost bătute până cel puțin – pe vremea lui Burebista²⁾ când invazia monedelor romane în Dacia însemnăută prin tezurile de denari republicani devine generală și deci încep și imitațiile mai frecvente ale acestor tipuri. De a. imitațiile tetradrachmelor «Macedonie» I *ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΠΡΩΤΗ* (dela 158 a. C. hr. înainte), și mai ales ale tetradrachmelor Thasienilor *ΘΑΣΙΑΝΟΙ* *ΑΠΟ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ* (dela 196 a. C. hr., resp. 146 a. C. hr. încoace)³⁾ nu pot fi în Dacia mai vechi ca anul c. 100 a. C. hr., adică decât începutul La Tene-ului III. Făc. îndoaia în comparație cu r. d. p. cea nouă și tetradrachmelor thasiene aruncate în comerț chiar de către Pausani, în întreaga Thracie, Dacie și Sicilia Maior, tetradrachmele Macedonie I sunt apte ca. dispărute. De altă parte imitațiile tetradrachmelor acestora (ale Macedonie I d. p. la *Turda*⁴⁾), unde am văzut mar. sup. 473 sqq. și fig. 325, era de asemenea în l. m. g. d. u. c., cu *maris Galliers*, ale Thasienilor pretutundem⁵⁾, atât în N. cat. și i.

¹⁾ Lebezycki, în *IE* XXI 1901, p. 212. — Cf. Baurher II, p. 465 și Dechelette, II 3 p. 13-4.

²⁾ Cf. Dechelette, II 3, p. 1375.

³⁾ În *Forrer* ar. adău.te chiar, până către începutul erei noastre — a. z. p. 183 ca. abo și 120 cu. 207.

⁴⁾ Cf. *Forrer*, o. c. p. 207 sqq. și 266 sqq. De l. g. ul. vechi al. thasian cu He. asles. în. m. a. r. a. c. a. z. u. g. și *agene* *641-112 V* c. 411 — c. c. hr. *Forrer* p. 210 sqq. nu se poate vorbi aici și mai p. l. a. c. a. z. u. g. Daciei.

⁵⁾ Cf. *Forrer*, p. 209 sq. cu fig. 34. — Cu indicarea ar. m. e. c. u. l. de l. p. u. r. i. a. l. Dacia minor.

⁶⁾ Cf. Moisil în *Bur. Soc. Num.*, încep. dela 1913: *Monet. și tezaur. monetar.*, totuși încă necomplet. Pentru Ardeal: *Géza* și *Marțian* *Chron. 4* și *Repertoriu* etc.

S și E Carpaților se găsesc și fete așa de degenerare, încât de trebuie să fi existat moneda ciretă populară în stată în care regel ținut thracizant. Fapt e, că se găsesc obiectua în număr mai mare, câteodată — înseamnă special în câmpia muntenă¹⁾, în legătură cu celălalt teritoriu de mare răspândire al lor — Bulgaria actuală²⁾.

Deapoi va denumi republica romani, care se găsește încă în mare cantitate în toate părțile Daciei, par a fi fost foarte puțin utilizată, în vremea în Pannonia au fost din halsug — este tăcut de Uelsh, de acolo și în special de *Erasmus*³⁾ evident, și se c. l. a. Chr. Interesant e, că alături de monedele dela *Histrin* și *Mesopotam* găsim și halsug dacic dela *Gostepi*, căm constatăm tot acolo și monede ciretice⁴⁾.

Au bătut Dacia și moneda de aur? Forrer e inclinat să creadă această posibilitate ca o umbră — e drept foarte înțesată — a mitingerei lui Lysimachos cu către Dromenaios⁵⁾ Lysimachos de aur aa circular — de fapt — din halsug în Dacia, cu sau fără această biruță, care, în orice caz, nu a avut nimic alace cu Transilvania, ci numai cu Gugu cu S și E Carpaților. Întrebarea e, dacă celălalte argumente ale lui Forrer sunt destul de convingătoare. 1° capul lui Lysimachos e comparat cu cel al lui Heracles-Alexandros, curent pe unele tetradrachme de argint ardeleni (vezi mai sus) și e analog barbarizat, 2° materialul e *electrum*, c. a. l. e. în Ardeal, 3° moneda e lăptă și subțire — însă ca tetradrachmele tip dacic, în starșit 4° e anstater tot la cadent, de o greutate anarhică, necorespunzând la număr din seria lui și ca atare Forrer îi datează c. sec. I a. Chr. deci în Ia Tene III. Nici una din particularitățile enumerate de Forrer nu e exclusiv ardelenă. Imitația aceasta poate fi perfect și celtic danubiană. Pară ce nu vom avea mai multe exemple din Dacia pentru băterea aurului în Ia Tene, care știm din toate cele de mai sus că era rar în cultura Ia Tene ului getic. Nu putem admite ipoteza lui Forrer.

1) altă părere, destul de răsunătoare, și atinsă de noi mai sus în cap II pag. 84, not. 1, e cu privire la *skolonia* de aur găsiți în Dacia și alii

¹⁾ Cf. și Parvan, *contributions hel. et helléniques* I c.

²⁾ Forrer, c. p. 225 sq. pentru Ardes cf. nota 1 de la aceeași pag.

³⁾ A. bibl. la Blanchet p. 411 și cf. Forrer, p. 120 sq. 1.

⁴⁾ Comunicare a d-lui. Ieremiaș asistentul d-lui D. M. Teodorescu, la săpăturile la *Gostepi*.

⁵⁾ O. c. p. 206 sq. cu fig. 376 și 377.

bătăi monetăriei locale ¹⁾. Dacă nu ar fi desigur legenda, scriind pe grecește, și ar trebui să ne îndreptăm de această posibilitate — cele două delimitări nu au legende, regalul la *Cottus* era în parte *Latinus* a Dacia — relațiile sale cu Roma erau continue și bătăi monetarie erau în timpul său, iar ambii *Latini*, eșigir bine cunoscută la curtea lui, care se amestecă în Dacia, în sfârșitul monetașă dacică era total decăzută în această vreme, din cauza invaziei de moneta *bund* romană, principii deci, că i s-a emis moneda, o bătău fără urdă și amestecau argintul cu bronzul în proporții care ajungeau deseori până la 35 % bronz, restul de numai 65 % argint, ca și p. în tetradra lui de la *Petelia*, lângă Replantul Nispei ²⁾, este deci exclus ca monetele de aur, *bina tunata*, ca *legendă proveni* și, în plus, culmea, cu chipul lui *Brutus* (pe o moneta a unui contemporan al lui Augustus, cu care, vezi *Dumne*, regele dac ar fi polemică politică crimonistic), să fi fost bătute altădată decât în *Tiberius*, și în prejuri le pe care le-am arătat mai sus, cap. II pag. 84, 114-115.

La fel, Dacia nu au emis nici monete de bronz, iar aramă. Exemplele citate de *Ruzicka* ³⁾ sunt din Pannonia, nu din Dacia, și ele, cu pă toate semnele, nu sunt propriu zis emise ca monete de aramă, ci ca 1) monete de argint — *monnaies fourrées* — după procedeul necoresct de noi, de a poler aramă cu argint, pe o nă tipuri vechi și curenți în argint (și în cazul nostru sunt niste *shilips*) și a le ca drept autentice ⁴⁾.

Monii, arătând ⁵⁾ că cele mai vechi cunoscute monete constatate în Dacia sunt cele emise după statarii de argint ai lui Filip al II-lea, deosebiște două serii: una mai veche (adică mai bine imitată și de argint mai bun) bătută în sec. IV și III a. Chr., compusă din trei tipuri — și o serie mai nouă (adică din ce în ce mai barbar imitată și de aramă tot mai prost, în care argintul nu mai are preponderanță), bătute din sec. III a.

¹⁾ *Ruzicka* *l. c.*, p. 14-199, însoțindu-l pe *Monii*, *Monnaies Daciques*, exte. p. 1-10, reține, bătute după *Libusfeld*, susținând și el că e vorba de regele dacic *Cottus*, care nu fi bătut aceste monete de aur între 30 și 24 n. Chr. (exte. p. 18, 35) ca *Monii* pe care dreptate că el spune că Dacia nu au bătut monete de aur. Cu ocazia acestei note, *Ruzicka* face o serie de greșeli de proză și de gramatică pe care nu le lăudăm îndreptându-l. La fel, tot greșit e pe *Monii*, p. 18, susținând că Dacia nu au bătut monete de bronz (exte. p. 10) mai tîrziu.

²⁾ Cf. *Herz* *l. c.*, p. 209, nota 1.

³⁾ *l. c.* p. 18.

⁴⁾ Cf. asupra acestui procedeu toate lămuririle de *Libusfeld* la *Blanchet*, o. 1 p. 49-51.

⁵⁾ *Monnaies Daciques*, *l. c.*, exte. p. 9-13.

Natural alături de tipurile menționate există și unele din sud, de exemplu crio-evenulă batere a lui Chiriac. Dacă conștientul foarte dezvoltat în a doua vârstă a fierului întruiește, în tipul burhară, adică în Dacia numeroase alte tipuri de monete străine: grecești, romane ori barbare, de aur, de argint și de bronz. Dacă asupra acestor monede există exemplul la examinarea conștientului din Dacia, lucru la care trecem acum.

E simboacă descoperirea, în castelele principelui dac dela *Gostepi* la S de Orăștie, de o parte de monete din *Hatria* și *Mesambria*, de alta de monete din regiunea pannonică, ale Căpilor *Fraxini*. În adevăr, considerăm la un loc toate știrile din vârstă fierului, acestea două, spre V și spre E, sunt principalele direcții în care Dacia era legată cu restul lumii. Legăturile spre N și spre S, existente și ele, sunt derivații ale celor principale către E și V.

Aici constatăm că în bronza IV și hallstatt, nu *Germani*, din E, ci *Italici* din V, sunt principalii promotori de raporturi economice și culturale și deci propagatori de idei nouă în Dacia. Știm bine atunci că pe principalele drumuri pe care circulă bunurile și ideile sunt cele care coboară pe Sava și Drava la vale, venind din Italia nordică și din regiunile illyrice ale Adriaticii, spre Dunărea mijlocie, pentru ca de acolo să treacă pe Mureș, pe Crișuri ori pe Someș până în interiorul Daciei, ba chiar să treacă prin pasurile Carpaților și direct în Moldova și Basarabia și până în Galția și Podolia. Alături de drumurile *Italice* erau tot din V, cele ale *Alpinilor*, coborând din *Noricum* sau a fierului, pe Drava și pe Dunăre la vale pentru ca să ajungă în Dacia, cele din vârstă, ca și *Italicii*.

Aceste drumuri, pe care între anii 1000 și 700 a. Chr. ajunseseră la noi în special frumoasele produse ale industriei bronzului nordică și apen, au fost, e drept, un timp închise de năvălitori orientali, Scythii iranici, cu tovarășii lor din stepe rusești. Dar încă înainte de a 700 ele fuseseră redeschise și din nou ele purtau la sfârșitul hallstattului vestie și începuturile La Tene, cultura central-europeană fabricată de ale Apusului spre platoul transilvan.

La fel, dar din direcții opuse, veniseră Scythii pe drumurile EV: prin Moldova de Nord și Galția în Slovacia și în Ungaria nordică — prin

Cf. pe lângă aceste drumuri și Ecst. Dunărea-Vulpe, care în *Epheueru Dacorum*, III 1925, p. 58 sqq., cu o hartă.

Moldava și Suceava — trecătoare pârâul Oltuz — pe valea Oltului, Tarnabecul — Mureșul — până la Tisa — în stări pe valea Dunării în sus, în întreaga câmpie carpatină și olteană. Pe aceste drumuri pînă în secolul al III-lea fabricate erau prevesti din N. Mării Negre — ori del. — Istria: prin N. ca hidria ce la *Beni*, în Slovea orientală — pînă mai tîrziu, ca gaza la greco-savithre din *Jrdal*, originare din Oltuz — prin S. ca vasele grecești de teracotă din sec. VI la *Băltop*, ori ca *Idolul* de lângă *Giurgiu*.

Varșovia înalta a țierului e caracterizată în Dacia prin cele două mîlănești capitale, și care încep a se exercita quasi-contemporan — cea elenistică din spre E. și în spectul SE — cea celtică din spre V și în special NV. Poarta de intrare a Ilerisului în Dacia e valea de jos a Dunării, puțile de intrare ale Celtașului sunt mai ales valea de jos a Sorașului și valea de jos a Mureșului. Aceasta ca linii generale. Căci în mîlănești lucrurile sunt acum mult mai complicate, influențele elenistice pînă în Dacia nu numai din SE, ci și din S, din Thracia profund elenizată, ci și din Macedonia (direct spre N. pe drumul Vardarului și al Morava ori pe al Vardarușii, Bregalnicei și Iskerului), și din SV ilirici, celtici — ca bine păstruși de același clemente greciști, lieste aici ele însele italo-ilirizate. Tot așa Celții pătrund — prin râurile sorabască, azvătă în Serbie și din SV, în Barata și în Oltenia — iar de altă parte prin rîurile de or. așezate în N. și E. Daciei, în Galiția și în Moldova — e influență și adînc viața economică și culturală a Daciei din N. și E. Carpator.

Că intensitate de acțiune influența grecească e în Dacia mai veche decît cea celtică — ea exercitându-se în continuarea influenței elene din vremea scythică a Daciei — să examinăm dacă în tîrziu *relatiile comerciale ale Daciei-Geșilor cu Grecii*.

Ce vindeau Geșii Grecilor și ce luau în schimb?

Negustorii greci, în special cunoscuți de pe coasta thracică a Pontului, cu Istria în frunte, vindeau de sigur în partea rîncă fabricate de industriilor lor, mult superioare celor barbare, și materii de armă, cu mînuire de trumoz împodobite în gravură, relief și microstapă, — ustensile veterinare și chirurgicale, în frunte cu cuțitele lor de metal (fier, mîlănești) și din fier și din Dacia — vase de metal (bronz, argint și aur) cu

frumusețe figurii pe ele și care apar erau înalte de aproape 3 m., ca de pildă la Porcra în Mehedinți (I. Ionescu, p. 271 — lămpi și candelabre de lănz, ca acela la Crăstova în Arad, p. 211 cu fig. 181 sq.). — Lărnasăriea te împiedică ca tot felul de aplice metalice, de bronz ori argint, ca la Craiova (Ionescu, p. 361). — în sfârșit mai des podoabe de metal repetate pentru bărbați și femei (glinzi, etc. — Natura nu avea din toate aceste doborâtoare — care se importau mai mult pentru cei bogați — decât pe ea pe care o dezvoltă câte ceva — dar cu o mare mare a staționării la Tene așteaptă de acum înainte să ne săpate. Dinștravă vor fi puținul săpat până acum vedem ce se aducea pentru săracii — podoabe de aură corată, ca azi la barbuti din Africa — Egipt, murgel, vase de argint, etc., iar apoi, în mari cantități, vase de pământ de — cel al celei atice, cu smalt negru lucos (la *Cadmus* cu *Zimmera*), ori metalul în Dacia sau vase de lănz, cupe cu flori și figuri geometrice în relief (săpătură și Gîrzi — nostri își făceau tipare, metalul destul de bine marcat stăruind, găsite aproape peste tot local în regiunile La Tene din călărie — v. t. m. un astfel de vas, de lângă *Craiova* în col. Dr. G. Severin).

Dar nu acesta era comerțul cu mare cu Dacia. Ci acela cu vin și unt de la adus tocmai din Grecia și vândut la noi, nu atât prin intermedieri din Grecia din Pont, cari nu vor fi lipsit a se amesteca și ei, cât mai ales direct, prin *Thasien*, *Rhodiens* și *Cnidien*, de care amfore cu toate stampilate s'au găsit în mare număr pretutindeni în stațiunile La Tene, nu numai pe Dunăre în sus, cel puțin până la *Zimmera* ¹⁾, ci până departe în interior ca la *Posonia* în Tecuci, sau chiar la *Suceava* în Bucovina ²⁾, ori până la izvoarele Dâmboviței în Țara Românească ³⁾. Numărul amforelor — întregi ori fragmente — găsite în așezările La Tene din S. Carpaților e așa de mare, încât cu greu poate un contemporan al nostru să și închipuie intensitatea negoșului de vin pe care-l făcea atunci Grecii, cu *Rhodiens* în frunte, mai ales din sec. II a. Chr. încoace. Fărăte amforele erau mai ales transportate pe calea apei, pe Dunăre în sus (pentru circulația pe Dunăre pe vremea lui Alexandru cel Mare, cf. mai sus, p. 44 și 136) și apoi pe toți afluenții ei cât mai departe în interior. Văile acestor afluenți sunt drumurile Daciei, iar pasurile tăiate de ape sunt trecătoarele către Ardeal, pe la Otuz, pe

¹⁾ Săpăturile din 1924. Vor apărea în *Dacia*, red. de d-l I. Andrișescu și de mare

²⁾ Cf. în special *Jahrbuch d. Histor. Landesm.* 1899 p. 112 sq. pentru *Suceava*, iar pentru *Posonia* com. mea dela *Academie, Căminul dela Posonia*, București 1913.

³⁾ V. materialul la Pârvan, *Penetration*, I. e.

valea Buzăului, pe valea Otidiei (r. Jucău¹⁾). Câtă bucurie vedem să câmpim cu vinul adus, împlinim cu fructele tetradrachme de argint și, ori pentru vin, ori pentru argint, Dacia cădeau sclav. (prizonieri în războaiele ori năvălirile ultimei) — ca, pînă, cerea, miere, lână, blănuri și — alături de grâu indispensabil budui²⁾ — credem, foarte mulți sare, pe care Grecii, de sigur o desfăceau la Thracii din Balcani, lipsiți de acest mineral așa de folositor, realizând câștiguri foarte însemnate. Nevină de hui pentru intensitatea comerțului în Dacia a răsunat pe țărmii întinși, pe Rîmniș pe urme (v. mai jos), să vîndă mari cantități de metal bătut la noi, Moldova, Muntenia și Ardealul cunoscută deopotrivă această bogăție de argint. Invers Dacia, cîntă învîntînd toloasele moneteri — cînd n-au mai avut de-tul originale, din sec. II înainte — au imitat tipurile cunoscute încă din sec. IV î. Chr., cînd expedițiile lui Philippos, Alexandros și Zopyrion — iar apoi ale lui Lysimachos făcuseră pe Geci din ce în ce mai faimoși și aprinși de lăptărea grecească și, împreună cu oștile din Sud, îndemnaseră încoace stoluri întregi de negustori. Dacă însă moneda de argint din Dacia ne poate servi ca document prețios și autentic pentru intensitatea activității comerciale în părțile noastre, nu tot așa e cazul cu moneda de aur. Avem din mai multe locuri ale Daciei³⁾ statere de aur ale lui Filip, Alexandru, Lysimach, ba chiar de-al lui Seleucos I⁴⁾, — iar din sec. I î. Chr. foarte mulți *oksonomi* de aur. Aproape totalitatea tezaurilor celor stări de monete de aur «grecești» călăuzit însă într-o regiune restrînsă a Daciei, în *finutul burgurilor dace din Munții Stropului*. Nu e greu de bănuț de ce aceste monete de aur sunt tezaurile ale principilor daci, strînse în expediții de ajutor ori de pradă în Mazăru. Iar Lysimachii cari sunt cei mai numeroși și ai puteți găsi o lămurire suficientă și în catastrofa armatei grecești în stînga Danării, cu prinderea lui Lysimach și a întregii sale familii împreună cu toate bogățiile, de regele get Dromachates (v. mai sus, p. 55-56). Credem însă că e mincinosă vorba de achiziții mai târziu și de o origină mai variată, întorcînd ca și cu celelalte monete de aur. La fel *oksonomi* pot fi plata dată de Brutus însuși, ori apoi de

¹⁾ Ardealul e puțin de totoseste grecoști originale ori imita de Dacia după acestora, pînă la Filip II, retrîndu-lune dussene, tetradrachme, etc. Macedonia I (cf. Gooss, *Chronik der ASL*, XIII 1876) d. a. m. l. c. p. 141, at prin monete e thasene dela Ghelintu lângă Breg, ori dela Petrosom, etc. *cf.* III 1872, p. 26).

²⁾ Cf. Gooss, *Chronik*, I, c. 9, t. g.

³⁾ Gooss, *Stroper*, în *ASL*, XIV 1877, p. 67.

Antonius, aliași¹ — Daci împotriva lui Octavian, sau, tot așa de bine, pradă din Thracia (cf. mai sus, p. 84, nota 1). Ceeace e sigur, e că, în vreme ce Dacia imită tetradrachmele de argint, dealtfel ca în toată Moesia și Scythia (v. mai sus, p. 602 sq.), ei nu imită monetele de aur. Este limpede că moneda efectivă, de adevărată circulație economică productivă, e în Dacia cea de argint.

Dar încă din sec. II a. Chr. negustorii greci li se adaugă din ce în ce mai activi cei romani. În sec. I a. Chr., deci în culmea înfloririi La Tene ului dacii, invazia pacifică romană în Dacia este generală. Descoperirile de monete romane sunt o dovadă începând cu denarii databili în a. 268 a. Chr. (la *Cerbel* în Hunedoara), dar constând mai ales din monete ale sec. II și I a. Chr. (câți denarii vechi reprezintă nu un curs contemporan, ci valoare iretalică, bucată, păstrată secole întregi ca atare) **tezaurile** de origine romană republicană se găsesc, întotdeauna ca și tetradrachmele de origine ori imitație elenistică aproape peste tot în Dacia². Totuși nu cred a fi o simplă întâmplare că majoritatea acestor tezuri, cel puțin din numărul descoperirilor de până astăzi, e din *valca Mureșului*, o *Tárnaveș* și, mai ales din *SI Dacia* adică, *Reginul-Săcie*, *Tg.-Mureș*, cu denarii dinainte de a. 85 a. Chr., *Săcuș* și *Mădăraș* lângă *Tg.-Mureș*; *Mărtinș*, lângă Odorheiu, dinainte de a. 47 a. Chr.; *Sighișoara*; *Șaeș*, lângă *Sighișoara* (cf. p. această localitate și mai sus, p. 553 și n. 5, **tezaurul** de douăzeci de argint de acolo), *Beau Mare*, tot lângă *Sighișoara*³, *Mediașul*, cu înconjurimur *Frauentorf*, cu 563 denari, databil. între 217 și 49 a. Chr.⁴ și *Eitersdorf*, *Cetea* (Csáklya) și *Ungureni* (Gergelyfája) în Alba de Jos în ultima localitate un mare depozit o scâcuilă de monete, cărate de băiatul de țaran român, care le-a găsit — toate republicane, — în vreme ce la Cetea alături de monetele dela *Caesar*, s'au găsit și dela *Augustus*, dela *Gustafuș* lângă Sibau multe monete consulare, iar dela *Rădula* și *Stolzenburg* în același județ, altele, dela *Cerbel* în Hunedoara vestitul **tezaur** de argint la Tene III (cf. mai sus, p. 541), în care alături de fibule, brățări, colane, inele, etc., erau și 491 de denari republicani, începând din sec. III a. Chr.

¹ Vezi seria de art. ale lui Moșoi, în *BSNR*, 1913 și urm. pre-tot cele două rapoarte pentru *Ardeal Geom. Chronik* și *ASL* XIII 1876 și *Marion Repertorium*, B 1876 p. 1020.

² Nagy-Bán pe lângă *Ardeal Geom. Statten* în *ASL* XIV 1877 p. 102.

³ Vezi descrierea amănunțită a **tezaurului**, făcut de Carl Weimer în *ASL* XV 1877, p. 3—46.

și, încheind cu a. 45, duci înainte de toate, la Caesar¹⁾, adică, în parte, ca și la *Apollul de Sus* (Nagyapokli în Sibia²⁾), unde din 400 de denari dintre 134 și 38 a. Chr., atară de 12 din a. 38 a. Chr., toți sunt databili în și înainte de a. 44 a. Chr. Ca și Cerbulul așă *Somșul Călit* din Ujovna, vară depozit de podabe de argint. La Ieneș III, nu avea din cei 120 de denari găsiți acolo nici unul născut ca a. 50 a. Chr.³⁾ Și tot așa la *Mirodă* în Arad de arși găsiți cu ajungau decît până la Caesar⁴⁾. Dar să continuăm cu însușirea depozitelor caracteristice și vom reveni, încătă asupra fenomenului de atâtea ori repetat al cărării atător depozite exact înainte de a. 44 a. Chr. De tîngă Grădăștei Mureșului aveu depozitul de *Sus Cennu* în care ulterior, în metă e oclă T. nan, iar fără *Dacicus*, dela *Tua* lanță Deva an u are depozit, cuprinzînd alătura de puține monete thasiene, apollinate și cyrrae, chice precum și 11 denari vechi imperiali 837 de monete familiare⁵⁾, din pasul Vulcan 111 denari, ulterior dela Domăria⁶⁾; dela *Bekes-Gyuta* numeroase monete romane familiare din sec. III l. a. Chr.⁷⁾, dela *Puta* în Caraș, 171, la tel⁸⁾, dela *Indorm* tot în Caraș-Beverin 111, la tel⁹⁾, la *Remetea* în Fivis Oriental, un mare depozit de podabe de argint și de aur. La Tere III (ci. mai sus p. 538) împreună cu 160 denari din ante de a. 15 a. Chr. și 7 tetradrachme thasiene¹⁰⁾; la *Santandrea*, tot acolo, 75 de denari familiari¹¹⁾. Mă cpre-c aici desartee na e de fel în intenpi n ea de a simplă paginile acestor cărți cu repetarea inventarelor de depozite alcătuite de Gooss, Meissl ori Marjan. Dar am voit să accentuez dină lupte istorice, care mi se par a reieși din această enumerare de descoperiri.

1. Penetrația comercială romană în Dacia s'a făcut dăspre V și SV v.alea Mureșului a fost principalul drum spre interiorul Daciei; majori-

¹⁾ Cf. pentru a. 45 Caesar, *Obitay* în *IE*, IX 1878 p. 213 sq., precum și *Chronik*, l. c., p. 216 sq. și *Shiznen*, l. c., p. 73.

²⁾ Gooss, *Shiznen*, în *ASL*, XIV 1877, p. 73.

³⁾ Cf. Fr. Kemner în *A. de Gg.* XXIV p. 377-384.

⁴⁾ Gooss, l. c., p. 73.

⁵⁾ *Ibid.* p. 73.

⁶⁾ *Ibid.*

⁷⁾ *IE*, XI 1891 p. 123.

⁸⁾ Gooss, *Shiznen*, l. c., p. 71.

⁹⁾ *Ibid.*, p. 72.

¹⁰⁾ J. Bleyer, în *AE*, XXVI 1906, p. 363 sqq.

¹¹⁾ Gooss, *Shiznen*, l. c., p. 73.

tatea nucleelor de *civis romani negotiatorum* din *Dacia constantis* a trebuit să fie activă în SV Dacia: Baita, cu Olteni și Văda Mureșului, cu Ardealul de SV, descoperirile de dinari republicani aproape exclusiv în această parte (celelalte locuri din N și E Ardealului — Muntenia și Moldavia — unde s'au mai găsit astfel de monede, sunt destul de puține și privesc mai mult sec. I p. Chr. — când penetrația romană începe a se face și dela Dunărea de Jos și Pontul Euxin prin Moldova de Jos ori prin Muntenia)¹⁾ și, înveștesc, cred, clar, că războiul dela a. 100 a. Chr., Dacia cu și Galia, ca și, mai târziu Germania, ne umpluse de *negotatores Italici*, cari, întocmai ca și, Grecia, *compingna și pe bano*, au nu numai pe fabricate gata, produsese emigrare ale D. cieri eventual, după cern se vede din întoarcerea artei gete a argintului tocmat în aceste părți, contribuiau ca guvernerii și zaratii la întoarcerea negoțului cu argintărie în Dacia.

2. Imprejurarea că o serie întreagă de tezaure de argint găsite în Dacia se opresc brusc — ca datare — înainte de monedele lui Caesar, înrădăciun poate în întâmplătoare știind din istorie că Caesar tînsuă preputa înainte de asasinarea sa o expediție împotriva lui Pontus și că a marelui român erau în mare parte chiar concențre din ne de Asiatice²⁾. Dacă știu, din pilda Galliei supuși de regele Caesar cu cine aveau a lupna. Dar situația lor era mai favorabilă ca a Gallilor, deoarece «Roma» era mult mai departe de ei ca de Galia, baza ei de operațiun, în Macedonia, ori Ilyria, mult mai slabă, alapn lor tînsuă mai numeroși, unitatea Statului dacic mult mai consolidată și reedă ca a «confederatelor» așa de trecătoare și libe. E puțin probabil ca Dacia să se fi apăsut prea tare de amenințările lui Caesar *si ut si si ingropat aterea în arginți încă înainte ca Caesar să fi pornit din Italia*. Ca totuși altul a trebuit să fie cazul cu *negustarii romani constantis* d. Dacia încă dela primele svonuri de expediție română împotriva Dacilor și tuapă lor trebuie să fi devenit insuportabilă. Iar când de fapt, în a. 45 armatele romane au început a se concentra, *ei nu trebuit să fugă din*

¹⁾ Astfel la *Tibudem* în Odorheiușu nouă nobilă au fost îngropate câțiva (16) denari republicani și 186 de-aia triumvirilor între care a se a lăsa în a. 1, și a denari imperiali dela Vespasian la M. Aureliu (> 167) *Caes. Sarmen. I*, p. 76 — iar dela *Hîrtălu* în Trei Scheune un alt tezaur încă mai recent — monede dela 160 a. Chr. pînă la 75 p. Chr., dar acestea din urmă — dela Vespasian — tînsuă cele mai numeroase cf. Karamsky în *AB* IX 1889, p. 249-251.

²⁾ V. c. cit. mai sus, p. 86 și 82.

Dacia spre a nu păi ca în Coloni, căci am născut înaintea de-așezându-l micul capital de averi, cîndul le-ai regea. La întoarcerea lor înapoi împreună cu armatele biruitoare și e firesc ca ei să fi ascuns, iar nu să fi luat cu dănsii nimic din tot ce a bine și lăpăsură pămîntul decât ei înșiși, în lungul drum printre barbari.

Cred că nu greșesc prea mult admitînd că o reconstrucție istorică pe baza topografie, tezaurilor monetare, lăptele și tonce schițate, cu sus: 1° penetrație romană prin SV și V cu așezare de elemente romane în special în aceste părți, și 2° răsturnare aproape catastrofală a activității economice romane în Dacia prin a. 45 x. Cîr la vestea expediției lui Caesar în Dacia. O viitoare publicație sistematică a tezaurilor monetare din Dacia ne-ar permite poate chiar să ducem ușa bătăliei cîmpurilor romane din Dacia în la. Iulian III.

Sigur e că dela Augustus înainte, penetrația romană în Dacia se va face mai ales pe Sava la vale, direct din Italia, iar nu, ca mai înainte mai mult prin Macedonia, ori prin Dalmația (cf. și mai sus, p. 84 sqq.). Deaceia cred că izvoarele nîmăr de monete din Apollonia și Dyrrachium¹⁾ (cele două mari emporii greco-ilirio-romane de pe coasta răsăriteană a Adriaticii, stabilind legătura solidă dintre Italia și Macedonia romană), găsite în Dacia aproape întotdeauna la un loc cu denarii republicani romani, aparțin unui mult vechiu dinainte de Augustus. Aceste monete documentează iarăși două fapte: 1° penetrația din SV pe drumul Drinului și apoi al Saver de jos, ori, cel mai mult, pe calea prin Macedonia și apoi Dardania și Moesia, pe Morava și Timoc la vale, și 2° o participare efectivă, intimă, a negustorilor din Apollonia și Dyrrachium la afacerile romane în Dacia și deaceia cu curs monetar absolut egal recunoscut de Dacia al celor două feluri de monete. E firesc dară să găsim în tezaure monetele din Apollonia și Dyrrachium tot, mai ales, în acele regiuni vestice a Daciei: la *Bekri-Gyula*²⁾; la *Gura Vîn* (în Arad, Hălmgau)³⁾, la *Potiv* în Cîrșab⁴⁾, la *Tura* lângă Deva⁵⁾, la *Vul-*

¹⁾ Gooss, *l. cit.* pe baza tuturor cunoscute și cîmpuri de monete, cele apăsate, izolat, p. 71 de localități Andria și Barro (Skizzen, p. 71 și că deaceia nu cîntăză decât cer urile, nu raportante, au să și le, și în. Iulian și cîmpuri de monete, *ibid.*, p. 72. Cîntăză de monete unde apar.

²⁾ *AE* XI 1861, p. 186.

³⁾ Gooss, *Skizzen* p. 71 cu Teglas în *AE* XVII 1897 p. 111, după Seidl în *J. De Gg* XV, p. 321 unde sînt descrise varietățile de monete.

⁴⁾ Gooss, *l. cit.*

⁵⁾ Gooss, *l. cit.*, p. 69 și Teglas, *l. cit.*

celte Bune în Hunedoara ¹⁾, la *Pianul Român* în Sibiu ²⁾; la *Sebeșul de Sus* tot acolo ³⁾; la *Bia de Cuiș* în Hunedoara ⁴⁾; la *Nădăcel* în Cojocna ⁵⁾ și la *Someșul Cuiș*, tot acolo ⁶⁾.

Și iarăși, o atare orientare s'advescună a raporturilor comerciale cultivate de Daci în La Tene II și mai ales III explică și apariția, de sigur izolată, dar totuși foarte caracteristică a celor 408 de monete de bronz cu *Goryu* la *Gradiște* în Sibiu, împreună cu cele din *Pharos* și una tocmai din *Pannonia* (Skula) ⁷⁾, și, la fel, aveu deli *Patos* în Caras, monete de aramă dela *Scutia* și *Iasi* ⁸⁾, și, undeva în *Salogiu* (Kuvă?), înăpreună cu 132 denari epiroteni, încă și o monedă greacă din *Laelia Hippentum* în Calabria ⁹⁾. — Dar undeva în județul *Arad* monete de aramă de-ale *Mohamir* epiroți ¹⁰⁾.

Mare frecvență de monete romane și illyro-celene în Dacia nu-și corespunde o frecvență egală a monetelor proprii celtece, deosebitoare de cele celto-dace (staterni de argint după Filip II și tetradrachme imitate după cele thasiene), și anume, de o parte monetele celto-pannonice de argint, cu legende latine ¹¹⁾, iar de alta monetele concave tard-celtece ¹²⁾, de aur, fără inscripții ¹³⁾, cum se vede la *Regenbogenschüsselchen* ¹⁴⁾. Se știe că Celții au bătut monete de aur, fie de tipul ultim, fie imitate după cele elenistice, în cantități elerice ¹⁵⁾ și nu numai în V, ci și în părțile noastre, atât în Pannonia cât și în Carpați nordici ¹⁶⁾.

¹⁾ Tăgăla, *l. c.*

²⁾ Seidl în *J. Or. Gg.* IX, p. 164 sq. repr. la Gossu și Tăgăla, *l. c.*

³⁾ Seidl, *l. c.*, p. 165 cu Gossu, *l. c.*, p. 71.

⁴⁾ Seidl, *l. c.*, p. 165 sq.

⁵⁾ Seidl, *l. c.*, și Gossu, *l. c.*, p. 71.

⁶⁾ Kenner în *J. Or. Gg.* XXIV, p. 177—184 cu Gossu, *l. c.*, p. 71 și Tăgăla, *l. c.*, p. 113.

⁷⁾ Cf. Gossu, *Skizzen*, p. 71.

⁸⁾ *Ibid.*

⁹⁾ Gossu (după Seidl) și Kenner *Mittelaltliche Münzen* (Coblența) p. 71.

¹⁰⁾ *Ibid.*, p. 71.

¹¹⁾ Cf. Forrer, p. 219 sqq.

¹²⁾ Cf. Forrer, *o. c.*, p. 214 sqq.

¹³⁾ Alară Cuiș de câteva centuri spre sfârșitul sec. I a. Chr. cf. Forrer p. 217.

¹⁴⁾ Gossu, *Chronik* I, p. 224, cunoaște doar de a *Grœnigul de Sus* (Alba-de-Jos).

¹⁵⁾ Cf. exemplare de *Schwarzenbüchel* de aur.

¹⁶⁾ Forrer, p. 222 sqq.

¹⁷⁾ Cf. pentru monete celtece din comitat *Arad* și *Slovația*, Grbl. in *id.* XX 1900, p. 224 sqq., cf. și Forrer, p. 151, cu nota 1.

și totuși la noi ele lipsesc. Bihorul¹⁾, Sabrociul²⁾ ori Ugheea³⁾ cunosc, ca vechi teritorii de ocupație celtică în NV Daciei, tipuri de statere de aur lui Filip II hărtoși după maniera mai veche celtică, cu inscripție cu tot așa cum nimeni nu rar se constată și la noi în Ardeal⁴⁾. Intensitatea comerțului cu lucruri de argint e documentată tocmai aici în N nu numai prin obla nutele padobe de corp (*torques* cu capete în chip de protome de șerp) dar chiar prin vase de argint, la *Mureș*, în Sălagu⁵⁾. Și cu toate acestea, nici pe departe napoate li vorba de un comerț intens făcut de Celți în Dacia fie cu produsele industriei lor, în specie metalurgice, fie ca importatori de marfă neprelucrată, cum n găsim mai târziu, în vremea împă rului, porțundeni în V și în Italia, și chiar până în Dacia noastră⁶⁾. Nici armele, nici podobe de trup, nici podabele de harnașamente (câteva excepții, ca la *Costești* în Hunedoara, unde s'au descoper it și monete eravisee v. mai sus, — nu fac decât să accentueze și mai mult lipsa⁷⁾) găsite în Dacia La Teneului II și III nu sunt de tip pur celtic, — decât doară *chiar în monumentele celtice*, ca la Apahida, la Gyoma ori în părțile Severinului. Altfel, e acea sinteză celto-gețică, în care adesea elementul celtic dispare cu totul, lăsând loc precumpăntor celui gețic, local, cu reminiscențe orientale, cu d. p. în *arta argintului*. Dar apsa efectivă a Celților din viața economică a Daciei, merge încă și mai departe.

Celții au cunoscut nu numai elipși originali de aur și argint, contemporani cu Filip însuș, ca și tetradrachmele thasiene de tip vechiu, cu Herakles ca arcuș înghemurhat (cel mai târziu mijlocul sec. IV a. Ch.), pe care le-au și luat ca inspirație pentru tipuri total diverse, altele, în aur ori bronz⁸⁾. Ori Dacia era în legătură cu Thasienu, contemporan cu Celții⁹⁾ și totuși în Dacia nu găsim imitații ale tetradrachmelor

¹⁾ *Id.* IV 1870, p. 163, cf. p. 189.

²⁾ *Ibid.*, p. 175 cu 176.

³⁾ *Albalek in Id.* XI 1891, p. 454.

⁴⁾ *Id.* p. 181 *Retheke* : 32 și 2 *Id.* 3 : *Cronica Chronik*, I, 1, p. 248.

⁵⁾ *Gooss, Glorind*, I, 6, p. 234.

⁶⁾ Cf. pentru artele metalice, Părvan, *Nationnetat des Roumans*, I, 1909.

⁷⁾ Frumose aplica de harnașamente *laconici*, de bronz, din care un exemplar descoper it chiar în prezenta noastră lângă localitatea *Șenilău* (v. *Id.* 1909, p. 102).

⁸⁾ Cf. la *Burrows*, p. 10, 212, reprezentat de acestor tipuri.

⁹⁾ Pe amfura dela *Pisaura*, Treccani, asen cu stampila *thasien* tipul vechi monetar imitar de *rethene*. Herakles ca arcuș înghemurhat (Părvan, *Costești delu Pisaura*, I, 1).

tip vechiu, cu numai ale celei din sec. II și urm. Aceasta confirmă de o parte presupunerea exprimată și mai sus că imitațiile «vechii» de «Filipa» din Dacia, contemporane cu imitațiile tetradrachmelor vechi thasiane, sunt, atunci când apar și în Dacia, de caracter exotic și că de fapt monetăria dacică începe să apară mai târziu decât cea celtică, iar de alta că activitatea comercială *celto-greacă* nu se identifică de fel la Dunărea de mijloc, nici ca timp nici ca spațiu, cu activitatea comercială *geto-greacă*. Aceasta din urmă, chiar mult mai veche decât cea dintâi, se dispensează încă multă vreme de moneda și nu are tipul propriu, iar cu Celta începe a se desfășura cu totul în alte materii decât cu Grecii.

În adevăr e caracteristic de constatat că precât sunt de puține în Dacia fabricatele celtice de artă și de preț, în special podoboabele lor înăduite (fibule, lanțuri, aplice, chiar scuturi, etc.), pe atâtea sunt de frecvente — apărând în masă — fabricatele modeste și sărace, ceramice, de caracter, evident, autentic celtic, importate, alături de care, firește, e și multă marfă locală, dar de o calitate săditor deosebită și pe locurile chiar de forme particulare locale. Celții, cu popor de o cultură analagă și pe aceeași treaptă de dezvoltare cu cea getică, nu aveau ce să aducă *pe cale comercială*, nou, neasteptat și superior față de produsele proprii getice.

Concluzia necesară a considerațiilor de mai sus e, că relațiile comerciale ale Celților cu Dacia nici pe departe nu se pot compara cu cele ale Romanilor în jumătatea vestică și ale Grecilor în jumătatea estică a Daciei. Dar odată stabilit, că Celții nu au locuit în Dacia proprie, ci numai în regiunile ei de graniță, și în special în NV și E, cu că preț comerț ei nu au exercitat în La Tène o înflăcărare mai mare ca Grecia ori Roma, deși erau mult mai aproape de Dacia decât aceștia, — unume fenomene culturale din La Tène-ul getic, legate fie de Răsăritul greco-iranian, fie de Apusul italo-illyr, mai strâns decât de Celții — p. în armanent, în mica artă industrială a metalelor prețioase, în speșul a argintului, în circulația monetară, etc., devin perfect clare și logice.

Dacia e, ca întreaga Europă vestică și centrală, un debuseu al industriei greco-italice a vaselor de bronz¹⁾. Caș, în V, N și E Alpiilor, fabricanții campanieni de amfore, canthare, oenochoe ori stamire de bronz, expediau dela *Capua* ori dela *Cumae* și în Dacia produsele artei

¹⁾ Cf. Déchelette, II 3, p. 1428 sqq.

Se știe că din castelele principale dacti din Munții Sebesului încă

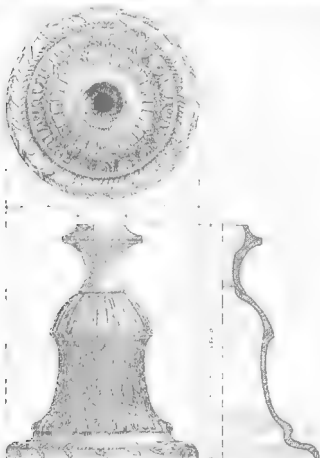

Fig. 46. Vas de bronz tipic al dactilor. a) Timonid; după R și F Vulpe, în *Dacia I* 1944.

nu avem exemplare întregi, de sigur săpăturile viitoare ne vor aduce

humani nouă și în această direcție. În adevăr însăși comoara de monete romane și podobe de argint găsită la *Cerbel* și dătată înainte de moartea lui Iuliu Caesar și deci pe vremea lui Burebista, fusese îngropată într'un vas de bronz a cărui toată lipsă¹⁾. Dimpotrivă nu departe de *Cerbel*, la două ceasuri spre SV de Hunedoara, s'a găsit numai toată, foarte frumoasă, a unei *denotele* de bronz, în stilul bine cunoscut al vaselor campaniene²⁾, reprodușă și de noi mai sus, în fig. 200, pag. 312, nr. 3, înaltă de 12,3 cm, ceceace da pentru întregul vas c. 25 cm înălțime. Și ceceace e încă mai interesant la această mănășă emcrustarea cu argint a anuine suprafețe caracteristice din partea figurată: ochii și gura leului, ochii și gura celor doi mici delfini, butona terminală a barei orizontale care prindea mânașă pe vas, înfățișat palmata dintre cei doi delfini³⁾. Încă mai bogat împodobit, dar de astădată numai cu motivul vegetal al frunzelor de lafin ce se acopăr în chip de lonică squamata, e pușorul unei mari cupe, eventual a unui caldelabr. Valșej de bronz, găsit de R. și E. Vulpe în săpăturile dela *Timocul* pe Pradova și trădând o artă mai târzie decât cea dela *Cerbel*, intruă, după motivul întrebuințat, care e frecvent și la împodobirea bazelor de coloane de marmură, augusteice, îl putem data cam pe la sfârșitul sec. I a Chr. ori chiar la începutul sec. I p. Chr. (cf. fig. 401).

Decelette a făcut, repetit⁴⁾, observația, că Celșu primii din Italia deopotrivă, amforele cu vin și vasele frumoase de bronz, cu care mălbea în chip cu adevărat monumental. O observație analoagă ar putea fi făcută pentru Dacia în ce privește pe exportatori greci de vinuri, din Thasos, din Rhodus ori din Cnidos, ale căror amfore umpli, stașunile La Tène din S și E Carpaților dacă nu avem încă din săpături, decât cioburile de amfore, e că nenumărați *tumuli* ai câmpiei montene încă nu au fost explorați, dar exemplele întâmplătoare dela Scornăre ori Bălănoasa, pentru halstatii, ne dau speranțe încă mult mai frumoase pentru La Tène. În adevăr orasele grecești de pe coasta thracică, Histria, Tomi, Callatis, Odessus, Mesambria, au trebuit înainte de toate să se ocupe cu industria și comerțul vaselor de bronz, fabricatul cel ma-

¹⁾ Gooss, *Skizzen* în *ASL*. XIII 1876, p. 400.

²⁾ Gooss însuși citează, în 1 pe vremea lui *Il c.* p. 490 și pl. XI 3 și 4 b), cu dreptate, posibilitatea ale lui săpej dela *Cerbel* pe vasele dela *Herculaneum* și asemănări, de s.d. decorativ pe vase mai vechi etrusce.

³⁾ Gooss, *l. c.*, p. 400.

⁴⁾ *Il c.*, II 3, p. 1028 și 1120.

predestinată la toți indigenii Europei centrale. Am reprodus în pl. IV fig. 4 o mănășcă unei frumuse pătene de bronz din colecția dr. G. Severeanu și de-aia mai posedă și alte vase de bronz din orisele dela Pontul Euxin. Dacă acum Ardealul getic eră aprovizionat de Italici chiar cu vin, ca și Galia, dar nu numai cu vasele de bronz pentru a-bea, nu putem afirmă, deoarece nu avem informățu asupra amoretelor sudice găsite în Ardeal. Totuși, dese petrele monetelor hustrate și desambritate în castelul principelui dac dela *Gostesti* ne sugherează gândul că Grecii nu s'au oprit la negoțul lor de vinuri la pârșele Carpaților, ci au trecut, pe căile Oltului ori Buzăului și dincolo.

Dar întocmai ca și în hallstatt comertul cu Sudul italo-grec trebuia să mai fie activat și prin marea nevră de amulete prophylactice pe care și simțiau indigenii din întreaga Europă neclasică și cari, în bronz, în aur, în sticlă, în ambră, etc., își atârnavă de gât, și atârnavă la frânghie și la hamule de autor lor, tot felul de simbele și figurine, general cuprinsate din La Tene-ul european. Mă vom opri aici doar asupra unuia din aceste obiecte încă nedat pentru desosebita lui însemnătate culturală tot în col. dr. G. Severeanu se găsește, între altele, și o figurină de țâr, în stil naturalist thraco-scythic, de origine de undevă din Scythia Minor, obținut prin centrul de negustorie antiquară din Constanța figurina de bronz, lucrată massiv are pe gramazul stâng gravat numele ΑΤΑΔ, bine cunoscut ca thracic încă dintr'o inscripție dela *Ilmetum*¹⁾, pe partea dreaptă, pe toată lungimea spatelui, figurina are literele ΑΗΘΑΟΝΙ, iar dedesubt începutul unui *I*, ne cetim, probabil, ΑΙΘΑΟΝΑ [Δ] Ι [Θ]ΥΓΕ? După caracterul literelor și stilul figurinei ne atitudin precăt se jure, în sec. III, dacă nu chiar într'al IV-lea a Chr. Apollon nu ar fi, firește, zeul grec, ci zeu thracic cu acelaș nume dar cu un înțeles total deosebit²⁾. Iar figurina e o lucrare greco-thracică, destul de rustică, mai ales în ce privește partea epigrată că Ori asfel de figurine s'înt comune în hallstattul ș. La Tene-a. getic, după cum am arătat și mai sus, în cap. I al lucră a de față, studind figurinel de caracter greco-scythic. — Dar aceste obiecte de mică artă plastică nu s'au dat decât un aspect unilateral al prezențurilor de artă din Dacia La Tene-ului. Deaceia vom trece acum la caracterizarea mai deaproape a întregu arte getice din La Tene, și anume, mai precis

¹⁾ *Phryen Ilmetum* I p. 56 și *Arch. Inst.* 1933 p. 29.

²⁾ *Phryen, Memorale*, București, 1923, p. 15.

de o parte a artei argintului, de alta a formelor de artă majoră: arch., tectura și sculptura.

Dacia stă la răscrucea drumurilor pe care din E. vine arta naturalistă, iar din V. cea geometrică. Încă din bronzul IV p. creșterea și dezvoltarea, de străveche tendință geometrică, primește înrâuriri orientale zoroastrie, care creează stilul *Mkhalkovo* — Dolj — Pașukan — Halstatt-*geto-arianic*. Din sec. VII avem în Dacia pe Scythii — pe pezi nomad, crescători de vite și vătași, formați ca spirit artistic la școala zoroastriană a Asiei. Anterior, dar păstrându-și și în regiunile mai îndepărtate, nordice, toată autentică concepția sa de artă naturalistă, târă pre-urări decorative Scythii aduc în noi, *in forme populare*, accente simpatice pentru natura organică, mai ales zoroastriană, pe care Elenii puneră o răspândire în întreaga Europă, și în Roma sudică ru mai puțin ca aurea, *in forme raționalizate, de artă superioară*. Sub înboldul artei greco-scythice din sec. VII — IV a. Chr., Dacia ar fi avut puțința să și creeze un stil nou. Geometria nu a rămas însă mai puternică. Scythii din Dacia erau puțini și săraci, Elenii pătrund în teritoriul noi adăre al Daciei de-abia din sec. IV î. n. e. Curenții noi n' au p. n. s. adăugim prea adânc și mai că din uelul secol al IV î. n. e. încep să vădă Celți, al căror spirit geometric nu putea suferi nici oarecăt realizatului motifelor vegetale, decum al celor animale. Și Celții pătrund de pretutindeni din V. din SV din N ca și din E în masa getică.

Dar Dacia nu putea fi vecină cu nomazii iranieni, de tendințe naturaliste în artă, fără ca să sufere cât de puțin influența lor. Întocmai cum sub presiunea sarmato-geică Europa secolilor III — VIII p. Chr. adoptă o serie întreagă de forme și motive decorative zoroastrie, a căror origine se poate urmări până în Siberia și Turkestan, iar de acolo până în Assyrio-Babylonia, tot așa Dacia la Tene al III î. n. e. dezvoltă în artă argintului motive probabil de origine zoroastrie, a căror origine e în lumea vecină iraniană.

În adevăr celelele și brățelele spirale teri mare în scapete de șerpă, pe care le cunoaștem din Germania vestică și centrală, ca și, în uelul din *Suedia*, și chiar Finlanda, în sec. III — IV p. Chr., sub denumire, de „*stip. suedeză*“¹⁾, în special în aur, sunt ca structură aproape identice

¹⁾ Vezi în Kossinnz, *Die deutsche Vorgeschichte*, ed. 4, Leipzig, 1945 (Münchener Bibliothek, no. 91, p. 162—166, cu tabela de-a p. 167 și cu pl. XXV.

cu brățările spirale terminate în așa zecile «capete de șerp» din La Tène III dacic. Kissina, căutând o explicație brățărilor germanice terminate în protome de «falene», p. mește dela un tip «angewolte», p. mește, *gette* (născut spre la 200 p. Chr. sub influența curentului cultural sudrăsesc-geților)¹⁾, pe care Germania la Apus îl compun *angewolte* cu protome de șerp și pe care Kissina îl numește «den hannoverschen Tietkopfs», pentru că «ward fast nur in Hannover ausgefunden und kein dort und weiter noch nicht noch lange fôr», începând ca. J. Chr. B. 200 d. n. 3. Jahr. underts.²⁾ «Capul hannoverian» crează de o parte «manier» Anglo-Saxoni, de alta în Suedia, poartă de tipice cu șerp de șerp» trecește după anul 200, dar mai a se da — sau 300, în plină migrație a neamurilor germanice din S. Bal. cu și Mări Nordului³⁾.

Se pare că lui Kissina i-a scăpat existența brățărilor spirale de argint de tip quass-siedez, comune în Dacia pe vremea lui Burebista, căci altfel el ar fi trebuit să poată explicația brățărilor tip «hannoveran» pe o bază cu mult mai largă și mai justă. În adevăr brățările cu «capete de șerp», atât simple, deschise, cât și unspirale, ori mai ales pluri-spirale, sunt caracteristice în Dacia sec. I p. Chr. și I p. Chr. Născute deci pe o bază străveche (brățara pluri-spirală din vârstă bronzului), dar cu adăugarea elementului de rativ oriental, și mai, al protomelor de animale⁴⁾, aceste brățări au trebuit, trecește, să fie transmise și Germanilor încă din sec. I p. Chr., pe calea obișnuită încă din bronzul IV, a raporturilor comerciale geto-germanice, al că prin Moravia și Boemia, unde după alungarea Boilor celti se așeza cră neamuri *tuebi*. De sigur, tipul brățărilor spirale — de inspirație decorativă iranian-o-orientală cu capete de șerp, nu e în La Tène III exclusiv dacic⁵⁾ și am rele-

¹⁾ *Id.*, p. 162.

Id., p. 161.

²⁾ Vezi cauzarea arătată în «pelagico-sterica» la Kissina, p. 163, 166.

³⁾ Pentru oprimarea născut prin imprimarea de o parte de protome, tot grec-ocultă de născut între se brățărilor, cf. Kissina, p. 147.

⁴⁾ La p. 162 Kissina să numească «brățările spirale La Tène dels Ornamente (Ing. Lago Maggiori în Italia) a născut (R. Blanchet — *L'espérance de Ornamente* în *Itinéraires de la préhistoire et de l'art* par la province de Pavia, VI (1895), p. 15 cu pl. XI fig. 1—3) numite de Blanchet «serpenteiforme na au protome de șerp» și cel mai din nou a cada de «serpente» pe când după să la Montefortino (Ed. B. 20 — *Il sepolceto gallico di Montefortino presso Ancona* în *Monumenti Antichi* publ. de Lincei, Roma, 1901, pag. 121 sqq. și pl. III no. 5 cu pl. V no. 3) a V de Ancona, deci în echival cu cultura Adastene — cea dactiliana, avem

vat acest lucru mai sus, la p. 544. Dar, poporul dela care Germanii puteau mai firesc împrumuta erau Dacu, vecinii Quazilor și Marcomarilor, și aliații naturali ai acestora împotriva Romanilor.

Dar arta figurată dacică nu se mărginește la chipurile de om al mai mult sau mai puțin stilizate, înainte de toate cu atri gravate, înzând la geometrizarea figurii respective. Ci avem și figuri umane scâ, tratată fie în simplă gravură pe o fi a.e. subțire de argint, fie în aur relief în metal mai masiv. — Două teorii te sa fac loc în această artă antr. pomorfă. Una, în continuitate cu schematizarea geometrică halstattiană, cu caracter pui central-european, iar nu sudic, ne apare în fragmentu de apă.ă de argint pe un chimir lat ce pite, cu două figuri ourenes, gravate naiv și superficial, la *Cicara* în Alba de Jos (cf. mai sus, p. 531-34 și fig. 370). Cădaltă dinpotriva pleacă de la măștă și capetele de oa. er, întrechunțate cu elemente decorative, fie în metal (ex. hatoru de specie discuri ornamentale, etc.) fie în teracotă, în tot La Tene-ul și în special în III, dealtfel ca și în puiul secol al în perulu. Iar această din ură tendință nu e cunvă legată cu tradiții mai vechi locale, ci e, limpete, o transpunere, cu miștăce naive, a elementelor zoomorfe și anthropomorfe, elenastice, care pătrundeau acun. de pretutandem din Miază. Astfel fibula de argint de det. alt recunoscută ca ardeleană²⁾, păstrată în Muzeul Național dela Budapesta și reprodușă și de noi mai sus, p. 553 și fig. 391, e o lucrare destul de rustică din La Tene-ul III, genic stând în perfectă legătură stiustică și cronologică de o parte cu fibulele sec. ucute din tezaurele dela *Cerbel* ori dela *Șoaf* (cf. mai sus, p. 553), iar de alta, anthropomorf cu măștăle urane³⁾, ale căror continuări pe populare

aducătoare e brățările spirale (datele în sec. IV-III a. Chr. d. r. p. 105), cu ambele capete în chip de protoane de șerp., foarte realist redată, ca la brățara din aur dela *Totești* în Hargh. (mai sus, p. 546). Brățările omne cu protoane de șerp. din Germania și Suedia sunt în legătură stiustică prin geometrizarea decorului, și nu cu Italia, ci cu Dacia, precum se poate maiu vedea din o comparație a figur. de a. nru, p. 547-549, cu cele dela Kossinná și c. l. de a. țigărele de Déchelette și Bimblett, l. c. mai sus, p. 544, în a. l. și uru grecu. And pui în puiul na. ucute care e brățări spirale serpentiforme, stilizate, avu formă și spec. i. perf. i. decorative, și ale noastre din Dacia, și cele din Germania sau în legătură cu a. l. și i. țigărele de a. cu șerp. V.

¹⁾ Cf. și Reinecke, *Festschrift*, p. 87-89.

²⁾ V. și la Pulzay, *Magyarorszag Archaologia* I Budapest 1897, t. 2, p. fig. 7, cu p. 132; cf. *AE* XI 1891, p. 438 p. 440 ad n. Arcaesl.

³⁾ Cf. d. p. discul dela *Horvat* în Boemia, la Déchelette, II 3, p. 1510, cf. și p. 1579.

este recunoscută și găsită în vremea romană de pilda la Pannonhalma în Ungaria¹⁾ în adevăr în Pannonia, La Tene-ul e așa de persistent, prin elementele cetice rămase și după romanizare, încât aici avem în sec. I și II p. Chr. un adevărat muzeu de forme preromane, conservate autentice și după venirea Romanilor; astfel de p. bijuteriile găsite la Tata (brășări cu scapete de șerpilor ori de sârniță multiplo învârtită, întocmai ca la Verhel, Hetur, Marca, etc.)²⁾, ori colecția de tubule, dela Ó Szony (*Brigetum*)³⁾, ori, mai ales, pietrele funerare din vremea din urmă a Imperiului reprezentând localnici îmbrăcați încă în felul mai vechiu, La Tene III, preroman⁴⁾, ne autoriză deplin a stabili și legătura stilistică între masele dinăd de pe fibula cu scut ardelenă și măștile de teracotă celto-romane din Pannonia.

Firește, că și în V, incapacitatea de exprimare a Geților în stil naturalist rămâne regula, iar cazuri ca acela dela *Cimara* ori cel cu „fibula ardelenă” sunt excepțiile. Stilul geometric, redus adesea la ultima expresie a unui zigzag pictat sau gravat, ori a unui listel sculptat, e caracteristic și pentru La Tene-ul dacic. Deaceia imitația monetelor greco-macedonene, cu chipuri omenești sau de animale, e și la noi de o extremă barbarie: figurile sunt total desfundate prin reducerea lor la câteva linii și puncte reliefate, mai mult ori mai puțin decorative.

Figurinele de bronz, cu chip omenești, ca aceea dela *Grdsani* (mai sus, p. 216, fig. 180, cu pag. 211, ori în chip de animale, — întrucât nu sunt încăș schematizări lineare tăiate ca siluete într-o placă subțire (vezi tot dela *Grdsani*, fig. 183, la p. 218), sunt astfel a se socoti în Dacia din La Tene sau ca lucrări grecești, sau ca imitații târziu scythice, ori geto-cythice (cf. și mai sus, expunerea din cap. I).

Ca și la Celți, nu avem nici la Geți reprezentări antropomorfe ale divinității în vremea fierului târziu. Dealtfel odată cu sfârșitul eneolitului chiar înfirim menhirii, numai aproximativ ciopliti și gravați în chip omenești, dispar. Iar idolii de teracotă sunt tot o formă de gând

¹⁾ V. Verhel, in V. Kócsy, in *AE* XL 1900, p. 269.

²⁾ Datele de Hampel in sec. II p. Chr., credem că cu oarecare exagerare și reproducem în *AE* VII 1894, p. 375 p. VII (1 textul de a p. 376 sqq.), — le comparăm cu tezaurul ardelean, in La Tene III, de Kócsy, in *AE* VI 1886, p. 383 sqq.

³⁾ Reprezentată și de nouă mai sus, p. 326, cu oarecare amplificare din *AE* VIII 1894, p. 451, vezi și 213 și discutăm tot în vremea vremea a Imperiului.

⁴⁾ V. la Pulasky, *Magyarország Arch.* I, 1, 234 sqq. cu p. 233 și fig. 81 la p. 231, resp. fig. 82 la p. 234, și bibli. cit. acolo.

plastic-religios a vremilor mai vechi. Și cum nu au statui de zei sau de oameni, tot așa nu au nici temple. Dacă au născut temple sacre, vom descoperi mai jos, când ne vom ocupa de monumentele getice de caracter religios. Reținem acum numai faptul că Dacia vor învăța a construi clădiri purt umane deabii după ce se vor fi așezat Romani la noi¹⁾. De aceea în sculpturile moarte itali de la Adamclissi, nu putem găsi, cu toată buna voință, nimic ce să ne privească din punctul de vedere al începuturilor artistice daco-getice.

Lipsa aceasta de dorințe plastice a materialului comun (piatră, marmora, granitul, etc.) este unul ales din cele care au ajutat la dezvoltarea construcțiilor dacice din La Tène-ul III în punctul Senesalin. acele *castella* ridicate, fără îndoială, cu mijloace bănești foarte respectabile și cu meșteri din brieșug, iar nu numai cu țărani neexperimentați, și totuși lipsite nu numai de ornamentarea figurată, dar chiar de cea mai elementară decoratie geometrică reliefată. Un simplu listel la clădirea de bolă de la poarta cetății *Munchulu* (pl. XXXV, fig. 2), profile de o simplitate ca la lucrul în lemn, la capitulele stălpilor de trachyt porphyric care alcătuiesc incinta rotundă de la aceeași „grădinișă”, nici un fel de canelare a coloanelor mari perfect rotunjite și lustruite, de același material eruptiv, la aceeași cetate, nici un fel de profil la scările palatelor-turnuri din cetatea dacică de la *Costești*. Jeși una din aceste scări monumentale, foarte îngrijit lucrată și excelent păstrată (cf. pl. XXVIII, fig. 2), are de pe unghiul de canalizare și parapet așa de exact ecuarisate, încât e clar că nu din neputință, ci din lipsă de simpatie — și de sigur și de tradiție — pentru partea decorativă, toate aceste lucrări în piatră sunt lipsite de orice fel de posibilități²⁾.

În adevăr fiecare detaliu al tehnicii construcțiilor monumentale getice ne indică o neîndrăgire în prelucrarea și folosirea materialului de piatră, analogă cu aceea a vechilor Eleni în sec. VII a. Chr., când au început să traducă în piatră templele lor de băne și cărămizi uscate la soare. De o legătură a materialului cu mortar de var, nici vorbă. Ca și la Celți pietrele sunt legate împreună prin crampeane și bărne lungi de lemn în interiorul construcției, v. detalile încastrării acestor bărne în piatră, în fig. 323 sq. și pl. XXXII sq. A construi un soclu de

¹⁾ V. în principal sculptura populară daco-romane, Părvan *Începuturile romane la Gurile Dandru*, cu ilustrații, București 1923, p. 215.

²⁾ Pentru profilul născ vertical pe unghiurile turnurilor, cf. mai sus p. 468, și pl. XXIX fig. 1.

zid pe o înălțime de 1-4 m., cu mai multe rânduri de blocuri supraîmpreșate, alcătuită prin treptate retrageri dintr-o bază solidă, pentru partea superioară a zidului, e un lucru pe care meșteri cetățieri geți din Carpați îl practică suficient de sgu (cf. pl. XXXI-XXXIII). Dar a construi un contrafort e pentru ei lucrul rău compus, aici zidul primitiv, în lemn, se manifestă complet în tot și cum, până astăzi, spre a susține un teren abrupt de pământ, se bat rond lângă altul iar puși cât mai adânc în pământ, așa vedem susținut spre vale zidurile ori escarpmentul cetăților geților din La Tota (ca grupe de coloane de piatră așezate unele lângă altele în picături întinse, cu plăci de lemn). Dar nu e mai decît atât, nu nimeni contrafortul, ci chiar nucleul zidurilor e alcătuit pe alocure (cf. pl. XXXIII, fig. 2) de astfel de tamburi de coloane puși în picioare ca niște sarapion.

Necunoscând arta de a zidi cu mortar, geții și-au putut da zidurilor cetăților lor o consistență mai respectabilă, clădirea numai scutul din blocuri de piatră și și aceste piatră erau cu lemnac (iar nu cu în sistemul elenic cu pute-nice, compoziție metahce, taxate cu planșă), și ridicând adevărată înălțime, deasupra bazei de piatră, doar în cărămizi uscate la soare (ca în Mesopotamia, ori, mai ales, ci în Peloponez, în vremea a dinică greacă, piatră la bază, cărămizi uscate la soare, deasupra, ca zid propriu-zis), ori, de mare ar fi, grosimea zidurilor, ele nu pot suporta un atac prea violent cu mijloace perfecționate necunoscute de care dispuneau Romanii. Și chiar fără nici un atac, atari cetăți nu puteau dura prea mult în clima umedă a Daciei muntoase și pădușoasă. De altă parte nici de o dezvoltare a stilului monumental în ce privește locuințele și palatele nu poate fi vorba în aceste condiții. Iste ca și că turnurile din interiorul cetății dela *Costești* indică exact la fel ca și cele ale intineri sunt chiar spălatul.

Dacă acum la *Girdăpetu Muncului* se constată în partea de jos a cetății construcția cu mortar, după maniera romană (și e probabil să se găsească astfel de construcții și la *Pietru Roșu* ori în alte locuri) e că Dacii făcând cunoștința directă cu civilizația romană și, chemând la ei niște artiști romani, poate fi că de sub *Cetate* < *Dionos*, în a doua jumătate a secolului I al. Ch. cetatea romană se încheiește și nu mai. Dar dacă e vorba de asta de a cetăți pur getice, e clar că trebuie să ne opim la exemple încă necontaminate de influențe străine, așa cum e burgul dela *Costești* (cf. și ce e expusă mai sus p. 472-482).

Să trecem dară — în aşteptarea săpăturilor viitoare — care ne rezervă nemă-
mărate alte detalii ¹⁾ — la descrierea mormintelor din La Tène II getic

Dela început trebuie să distingem *mormintele pur celtice*, ca la *Balsa*, la *Apahida*, la *Gyoma*, la *Grina*, de mormintele propriu zis *getice*, în special din preajma *cazării*lor ori eneşti statornice, cercetate mai ales în chip amănunţit în câmpia muntenă, la *Cărbant*, la *Petruş Cocorilor*, la *Timon*, la *Măndrenea*, la *Zimnicea*, etc.

Deşi La Tène-ul I nu e necunoscut în Dacia (cf. *Rev. Roum.*, p. 460-469) nu avem nici un mormânt sistematic cercetat şi descris aparţinând acestei vremi. Lăcră este regretabil deoarece ar fi interesant de ştiut, pentru ritul înmormântării, dacă Celţii rezistă, cum rezistaseră Scythii, ritului local, vechiu getic, al incinerării, continuând a-şi inhuma morţii după tradiţia lor naţională, ori cumva, trec năruindcă la ritul getic al arderei morşilor.

Fapt e că mormintele celtice bine determinate ca din La Tène II, fie la *Balsa*, *Apahida* ori *Gyoma* la R de Tisa fie la *Hódságh* în V Tisa (Hacica) sunt toate de *manerata*. Inventarul lor e compus, naosema, ca şi în Pannonia (cf. fig. 472), din *urna funerară*, cu cel puţin alte două vase: *cupa* şi *bolul*, ori *cupa* şi *ceasca*, şi apoi *armele*, de multe ori izdoite ori *frânte rituale*, şi puţine obiecte de *podoabă* ori *ustensile de toaletă*.

Roska ²⁾ revizuiind la faţa locului împrejurările în care se descoperău meru obiecte La Tène la *Balsa* în Szabolcs, a avut ocazia să sape în 1903 sistematic două morminte din necropola celtică de acolo. Unul eră destul de banal, cu un inventar sărac, de vase accesorii pe lângă *urna funerară*, şi câteva obiecte de fier, celălalt mormânt însă eră deosebit de interesant conservând încă ritul îngropării cu carul de luptă; Jeşi ars, mortil denici fusese îngropat, după vechia tradiţie celtică în carul său (nefiind înham aşie, i s'au dat numai roatele), — cu spada, lancea, scutul, cuşul de luptă, foarfecile, vasele rituale, toate trebuitoare pentru continuarea întocmai în lumea cealaltă a vieţii sale de războinic din lumea de aici.

Sperăm ca până la o nouă ediţie a cărţii de faţă publicarea rezultatelor săpăturilor ce se întreprind acum, ori le vom putea citi de curând, să fie destul de interesantă, pentru a putea da o *planură* şi *secţiuni* amănunţite ale *fortificaţiilor* ori *locuinţelor* getice din Munţi, *Selcizulu*, *Jela Ocuhica*, *dela Turda*, etc.

¹⁾ În *Dolganatoh*, VI 1915, p. 18 sqq.

Kovács, săpând necropola celtică de la Apahida a constatat o serie de înălțări funerare, care, privind tot La Tène-ul II și 1 ritul incinerării, merită o atenție deosebită pentru modalitatea și pozițiunile lor între cele 21 de morminte Kovács a găsit 11 bănci de piatră, lungi, în medie, de 2,50 m. și late de 1 m., formate dintr'o îngrămădire de bolovani destul de mici, probabil pietre de râu, și pe care el le-a datat pe bază stratigrafică drept contemporane cu mormintele La Tène, și le-a explicat, foarte drept, ca mese de incinerare a cadavrelor. În adevăr, s'au găsit printre pietre nu numai resturi de cărbuni de lemn, dar și rămășițe de oseminte¹ fie chiar pe aceste mese, fie căzute alături, necomplet arse.

În ce privește înălții mormintelor, întregimăca și la Oedenburg (*Scarbantia* în valea Dunării de Sus paunonică²) (cf. fig. 462), ori ca la *Balsa* de Tisa³) (cf. fig. 370), oasele călinate, cu resturile omenești incinerate, au fost așezate în urne, și lângă urnele funerare. Ca și la Balsa, tot așa și la *Apahida* s'au găsit și precună cu osemintele omenești și oase de animale. Kovács a observat că aceste resturi de animale nu poartă niodată urme de calcinare și că unele au fost găsite în *cratite*. Nu în urmă, natural: întregimăca nu se dădea mortului, artele și podoabele sale, ci se puneau în mormânt și băutura și de mâncare⁴). Archeologii

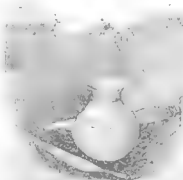

Fig. 462. Inventarul unui mormânt celtic de lângă *Scarbantia* în Paunonia, în 1886, după Paúr I. în *AE* VI 1886, p. 103.

¹ Cf. *opac. citat*, II, 1911, p. 1599. Primele descoperiri au fost făcute de K. Orosz în 1900 și o mănăstă despre rezultate, cu datarea în sec. IV—II a. Chr., publicată în *4f. XXI* 1901, p. 187. Cf. și K. Kovács în *Dolganatib*, I, p. 1 și nota 2.

² I. Paúr, în *AE*, VI 1886, p. 103.

³ Kesz, în *Dolganatib*, VI 1915, p. 253 sq. Cf. în special fig. 8, reproducută și de noi.

⁴ Cf. și Déchelette, II 3, p. 1027.

francezi au făcut numai un cimetir al răsturnătorilor celti, îngropati, în Gallia cu cantități enorme de provizii pentru viața din lumea celorlalți¹, reconstruind după vase specifice de amănăte preferite în gastro-nomia vestică. Arheologii nostri, nu s-au putut, și-au luat și ei această oarecare reală, așa că putem adăuga aici și respectivelor amănăte de viață funerară celtică din Dacia. În adevăr, în mormântul nr. 1 dela *Apahida* o cratiță conține scheletul unei găini și al unui *spalax*²; în mormântul nr. 4 oase de porc și de găină — evident, necăzitate, în mormântul nr. 5, oase de porc, în mormântul nr. 6 o cratiță cu oase de porc și oase de altă animală, în mormântul nr. 7, o cratiță cu oase de porc și o mănăstire de *spalax*. Kossowski conchidează, din găsirea celor doi spalaxi în cratiță, că în La Tene aceste mici bestiu și-ar fi avut locul lor lângă om, la vatră. La fel în cele mai multe din mormintele armatone până la 21 oase de porc și de găină; în mormântul nr. 10 oase și părți dintr'un cap de măstreț (ca și în mormântul nr. 2 dela *Bulpaș*); iar în mormântul nr. 12, de copil mic, un os de picior de porc — E. interesează că întocmai ca în Gallia, mai des porcul, măstrețul și păsările sunt preferate de Celți, iar nu boala — Spre deosebire însă de Gallia, mormintele noastre celtice sunt sărate în locurile mai puțin.

Faptul că încă din La Tene II Celții din Dacia practică exclusiv înmormântarea se poate vedea din sigiliu în primul rând meaului getic — Septimius al mormântului, Getic, întocmai ca Germanii La Tene elui în regiunile celtice din N. Vecine cu ei, fiind practicați încă din *bronze*, și urderii cuavrelor, modificaseră și ritualul celtic — în loc în La Tene el I practicați și quasi-exclusiv spre înmormântare.

Necropola dela *Apahida* ne arată, de altă parte, că, cel puțin pentru această regiune (cf. și vecinul mormânt La Tene dela *Jurnal de Sus*, fig. 37-38)³, forma mormântului este *plată*, colectivă, iar nu *tumulă* și *singulară*; grupa are forma unui *puț*, adică în formă de *donum* și pietrele de ornamente, le restulul mormântului și ofrandelor sunt o excepție (dela mormânt nr. 9), iar nu regula. De obicei mormântul e la 80 — 110 cm. dela faț. pământuită, câteodată însă și mai superficial decât atât.

¹ Răsturnătorii celtici dela Châlons nu, nu au cașare în mormântul bogat și de multe provizii, dar lângă capul lui — se găduse ca sărăciile cașare pentru mormântul său — găduse specia de mormânt și în reg. (Dechelle, II 1, p. 1027).

² Numele solonului respectiv, mormântul este *puț* *funerum* — iar nu cașare, fusese dat ca aliment.

³ E. Oron, în *AE*, XXXII, 1912, p. 171 mq.

Diferențea nu avem numai din La Tene nici la *Zimnicea*, *Tinosul*, *Mănăstirea*, *Piscul Cocorilor* ori *Crabov*. Cei câțiva tumuli de lângă Crășmă, din care doi au fost săpați de dl. Andriescu¹, fără a avea cea caracteristică — nu pot să aibă nimic de-a face cu epoca La Tene. Mormintele săpate la R. Vulpea și Piscul Cocorilor și de R. s. L. Vârșe la Tinosul, sunt simple și lipsesc de orice fel de brățări metalice străine, alături în unele se găsesc și unele vase de culturi ceteș-pontice, mai ales La Tene III, se sunt fără excepție *lipute de armă* și populația patimică rurală a Daciei, se pare, fără pretenții etnice chiar după trecerea din viața acestor La Tene.

O necropolă de câteva sute de tumuli aparținând, după câte pot înțelege din vagile informații ce avem până acum asupra ei², La Tene III a (sec. I p. Chr.) și primului veac roman al Daciei (sec. II, c. aceea dela *Capul* în Sibiu), vrednică de a fi cercetată la fața locului prin săpături sistematice. Goss descrie astfel elementele rituale ale necropolei, în fixare movilă, o vală de cimetier pe terenul netezit artificial; cenușa e immortantată *in libris*, fie maru *urnă*, în altu caz urna e acoperită și împrejurul ei sunt așezate în cercuri vase din măr, ucele, cești, cupe și cratite, vasele de porțelană, cu pereții groși, au o formă sveltă (probabil, zicem noi, e La Tene III) și în speță cupele au chip de tripiede amintesc influența etruscă, unele autentice române — chiar *terra sigillata* — nu lipsește. Momete, până la Antoninus Pius, datează așezarea ca termen *ultim*. Goss observă exact că ritul de immortantare dela *Capul* e curat dacic, iar nu roman și exprimă ipoteza că necropola a aparținut *Buriei* așezată de Pt. de mare. În această regiune (cf. la noi mai sus p. 223, nota 3, și p. 249). Goss nu însă să însere obiectele absolut caracteristice pontice de Kenner, după Ackner, ca găsite sigur în această necropolă sunt arune *melu și brățări epurale cu capete de scip*, c. a. c. și unele de import porțelan influență marmă în Dacia, tracii din halstatt, de altă ca vien e clasică a aparținerii etn. trassă, pentru La Tene III (v. și mai sus, p. 544 sqq. și p. 621, și mai jos, p. 640 sq.).

Interesantă e în Câmpul m. înțeană întredăințare), foarte frecventă, *a amforilor grecești ca urne funerare*, dealtfel ca și în Asia sudică³. Astfel, am relevat mai sus, în cap. IV p. 185 sq., că numai la *Crabov*

¹ Cf. Kenner n. 1 *Die. sig.*, XXIV 100, și Goss, c. 181. XIV 187, p. 101.

² Cf. Max H. et. *Sud. et. i. m. Orientum* p. 100, fig. 101.

aceste două entități aceeași practică cei puțin în două locuri, dacă nu chiar în trei, și anume, în al treilea loc având probabil un normant colectiv, fațelat, ca în Rusia sudică. O practică an lungă postolăm și pentru *Pomana* pe Siret, unde însă un La Tene I, de fapt la noi, este înscris în lista din (înainte de 300), Green alăturea prototipul lor la Getici din Moldova. În normantări de incinerare în amfore *thasme*, iar descoperirea de lângă *Suceava* în Bucovina, de capătul de dulap tărescu¹⁾ unde printru crihuri, evident celnice, vedem apărând și o anforă de factură grecească, în chip destul de izolat și neașteptat, ne-ar adăuna a atribui tot întrebuințări ca ună funerară, conservarea până la noi a acestui vas sudic.

Reinecke observase că din Franța de N și până în părțile Budapestei, încă din La Tene I (-Bk 400-300 a. Chr.) normantele tumulare încep să cedeze pasul celor plate, cu excepții însă de caracter regional²⁾, de sigur pe bază etnică distinctă, și că podoabele devin mai urite ca în perioada precedentă. În La Tene II (-Bk 300-100 a. Chr.) formele de civilizație La Tene mici Art der Materialien der sud. Deutschen Zonen se întind până în Bucovina, la Ștefanuca pe Nistru, și în Moldova, de unde Reinecke cunoaște o salve din La Tene II dar în vechia centru geto-scythia ardelean de la *Anad* normintele de incinerare din acest timp sunt minime, deși, e drept, cu un inventar La Tene destul de sărac³⁾. Totuși inhumarea e încă generală din Galia până în Pannonia. Celți își îngroapă morții în mari cimitire colective. Deopotrivă la Rin, din cauza infiltrărilor germane⁴⁾, în *Ardeni* și în *Țara Romanesca*, potrivit *strădănelor traditiei getice*, ritul incinerării e general⁵⁾. Interesant e însă că și pe Sava lăvăle, unde avem grupurile surice (Taurisci, Scordisci) ale Celților orientali, incinerările de incinerare sunt frecvente în ambele ultime perioade La Tene⁶⁾. De fapt însă incinerarea nu va deveni generală la Dunărea mijlocie decât în

¹⁾ *Jahrb. der Dabot. Landesmuseum* pe 1896, p. 112 sq.

Festschrift, p. 50 sqq.

²⁾ *Ibid.*, p. 64. Cf. H. Reinecke, *Altdeutsche Volkskunde. Monographien*, II 1, Amd., 1901, planșele.

³⁾ Cf. Déchelette, II 3, p. 1013 sq.

⁴⁾ Reinecke *loc. cit.*, p. 64, cf. Déchelette, II 3, p. 1012 sqq., pentru Ver.

⁵⁾ Reinecke *loc. cit.*, p. 65. Din Căminuș și Băneasa sunt cunoscute prezenta surice, deoarece cimitirul La Tene surice vede în aceste regiuni lăvăle. Cf. și observațiile exacte de la p. 70 sq.

La Tène III (Dr. 100-1 a. Chr.) poate în legătură cu cucerirea Germanilor din N., poate cu alte motive¹⁾. De fapt însă Remescheată că în La Tène III Geții din Carpați, cu vechiul lor rit al incinerării cuceresc tot V. celtic până în Boemia și Noricum: Dunărea mijlocie devine o proprietate getică. Acest motiv, și cu cucerirea Germanilor, mult mai târziu, trebuie cel puțin ca pondusitate pus la baza schimbării titului funerar din părțile Pannoniei, Dalmatiei estice și Măriei.

Rezumând La Tène-ul getic, din punctul de vedere al ritului funerar, o continuare a bronzului IV local, cu incinerarea ca regulă generală. Influența scythică, cu ritul înhumării nu a exercitat vreună influență asupra cultului morților în Dacia. De altă parte Celții, care aveau tot ritul înhumării, nu și-l păstrează în Dacia. Dacă ei îl părăsiseră încă înainte de a sosi la noi în contactul cu Germanii, ori s-au adaptat de-abia la noi, nu se poate hotărî cu perfectă siguranță. Cum însă pe Dunărea de mijloc ei mai păstrează acest rit până în La Tène-ul III, deși împrejurările erau aceleași ca în Dacia în ce privește distanța de neanurile germanice și raporturile cu ele, e probabil că Celții au trecut la ritul incinerării în părțile noastre și chiar la Dunărea mijlocie, în primul rând sub influența getică.

Ca atâtea alte popoare indoeuropene, Geții cultivau și ei ritul barbar al jertfirii femeii la moravântul bărbatului (cf. mai sus, p. 147, sursele autorilor antici, în această privință). În vreme ce însă din V. celtic avem și dovezi arheologice — în morminte — de existența acestui rit la Celți-Germani²⁾, nici una din necropolele dela noi nu ne-a dat — cel puțin până acum — dovezi sigure de practica acestor sacrificii umane la Geții din La Tène. Trebuie să adăugăm însă că aceste dovezi sunt în cazul Geților aproape cu neputință de obținut. În adevăr, fie la Scythi, fie la Celți, scheletele înhumate, păstrate adesea perfect până azi, ne dau putința unei reconstituiri a tragediei îngropării gefului (cu soția și slugile ucise, atunci chiar, la moravânt) până în cele mai grozave amănunte (d. p. soția arzată deasupra sotului în apropierea îmbrățișării, sau invers; dar la Geți cari ard cadavrele nu rămân decât eventuala amestecare prea ciudată a inventarului masculin (arime și podoabe) cu cel feminin (podoabe) în unal și avel și a ornatei de oase ori în aceraș

¹⁾ *Ibid.*, p. 68—69.

²⁾ Cf. Déchelette, II 3, p. 1075 ss. p. 1015 sq. și 1017.

urnă, ca singură posibilitate și nu întordeauna sigură, de restabilire a faptelor.

O singură observare înainte de a încheia acest paragraf: *conservarea ceramicii arhaice, quasi-neolitice*, în ritul înmormântării la Geți noștri¹⁾ nu poate fi fără o însemnătate simbolică: intenția cum și la noi, ei și în V și pretutindeni pe glob²⁾, se constată adesea în inventariul înmormintelor din vârstă fierului prezența seciilor de piatră lustruită, de obicei rupte, iar nu întregi, ca o supraviețuire a străvechilor supersuși în legătură cu cultul strămoșului și reprezentarea lui plastică, *securea dublă*³⁾. La fel, deosebirea de rit funerar între Geți și vecinii lor atât spre E cât și spre V trezise să-i îndemne a considera drept *impure* acele urne de modă nouă, celnică, precum consideraseră probabil pe vremuri situlele și cistele de metal importate din V ca improprii pentru a fi utilizate drept receptacul fanebrui. Conservarea tradiționalistă a străvechilor credințe precinau ca de obicei în omulire și conservarea formelor materiale în care vechiul rit se practicase după formule imutabile. Ori aceea ce eră în a doua vârstă a fierului în adevăr caracteristic ca tradiționalism local, era *modelarea încă fără roată* a vaselor de pământ, după modelele quasi-neolitice alături de fabricarea pe roată — acum foarte larg răspândită în toată Dacia — a vaselor de tip nou celtic. Evident o înmormântare getică «drept-credincioasă» trebuia făcută prin așezarea cenușei mortului într-o urnă de tip vechi. Acest fenomen de arhaism cultural în mijlocul unor prefaceri oarecum revoluționare e cunoscut și din alte părți ale Europei La Tène-ului III⁴⁾. Dar împrejurările în care el se manifestă sunt simțitor deosebite: barbari nordici, primitivi, venetici în regiuni sudice civilizate, conservă încă tradițiile lor de-acasă. Am notat lucrul ăsta, spre a se evita orice confuzie.

Să trecem acum la *religia getică* — atât cât ne apure din resturile arheologice găsite până acum, fie în așezări, fie în înmorminte.

¹⁾ Verbun de generația mea cărui ne căle, stăfel am năut și mai nău p. 60 sq., că arifcele grecești servau și ele de mule or ca urne funerare.

²⁾ Cf. la Dechelette, *op. cit.* I p. 10 cu vol. II p. 10642.

³⁾ Notem aci, că printe desigur arifcele mormintelor urde cele mai interesante. Acele de or. a *Hittin* sunt cele cu mormintelor și a V grece unde cultura La Tène etnică se amestecă mormintelor și a grecă și unde fragmente de securi de piatră lustruită se găsesc la un loc cu cioburi elenistice.

⁴⁾ Cf. Reinecke, *Festschrift*, p. 65.

În legătură neapăsătoare de idei ca monumente getice. În La Tène se năpuste să considerăm un moment, înainte de a vorbi de elementul pur divin, o serie de construcții cognate din epoca tarâș, în băgările date de pe Munța Scheslivă. E vorba de o rețea de lespezi de tan leșit, excelent profilate, ai căror la poalele *Grăditei Monodului* imediat în atara zidurilor, spre E de castel și de *salina răsărită* de răchire de valea, în chipul unor mici baze rotunde pe terase îngrijite, excavate adânc din argila, pictos la poalele cetății dela *Cotești*, tarâș imediat sub acropolea.

Se știe că în întreaga Europă incintele rotunde de piatră ne înfățișează un tip de construcție în vârstă, care pe din afară, alcătuită din blocuri, ca în literatura, sunt albe, autentic în stăruie în vremea bronzului cât mai ales în halstatt¹⁾. Cercul de blocuri paralelipipedice de andesit dela *Grăditea Monodului* e *dublu* pe din afară din rând de blocuri late și groase, cu partea superioară înclinată în plan puțin înclinat spre exterior în chip de scară, gete de copertă; fără a fi prinse, fie cu crampe sau fie cu mortar, aceste blocuri sunt totuși bine alăturate unele de altele, iar mărimea lor este uniformă, dimpotrivă blocurile care le căptușesc pe dinăuntru, alcătuiră frontalul interior al cercului, sunt lungi și subțiri, ca niște stâlpi, *sunt aşezate spațiat* și fiecare al *partea* bloc e mai lat decât cele șase intermediare, ceeace, firește, trebuie să aibă un înțeles simbolic, într-o practică nu-i vedem nici unul. Înălțimea «zidului» acestui cercular nu e mai mare ca 1 m., ba chiar blocurile externe sunt încă mai scunde. «Zidul» nu e consolidat la bază în vreun chip mai sistematic, așa că o parte a incintei s'a și ruinat. O chestiune importantă e aceea a capetelor stâlpilor interni. După fragmente găsite în apropiere, de același material și de aceleași dimensiuni și care se potrivesc drept coronament, ar urma că partea lor superioară a fost mult plu profilată în chip de capitel, însă însă toți acești stâlpi sunt decapitați, după cum se vede în pl. XXXV, fig. 1. Diametrul cercului e de 30 m., grosimea «zidului» de 43 cm.²⁾. Vandalismul exercitat asupra acestei construcții e vechiu: la 1831 stâlpii interni erau desenați de Norgheiser cu partea de sus... rotundă³⁾. Deci el nu mai găsește nici unul întreg, cu capetele terminate în attică, iar nu în arc. Dealtfel si marele vas de dacit porphyric⁴⁾, explicat de Ackner drept o «B. dewannus» eră încă din 1838 sfârșit în

¹⁾ Cf. expunerea dela Déchelette, *o. c.*, II 2, p. 615 sqq.

²⁾ După Finály, în *AE.* XXXVI 1916, p. 38.

³⁾ Vezi în Finály, *l. c.*, p. 27, fig. 3.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 38, fig. 9.

predau: „doch, ewig Schicklich von Zerstorungsgeste nach zuchse nicht tuterschont. Zerstreuet liegen von ihr grosse Steine abgeschlagen umher“¹⁾.

Un sondaj făcut de Teodorescu în mijlocul acestei construcții circulare n'a dat ce s'ar putea caracteriza. Rezultatul acestuia negativ nu este însă hotărâtor, deoarece nu s'a păstrat până la adâncimea maximă, cerută de o prejurătură și mai mult s'ar cerut o întreaga suprafață incertă. Echipa, în orice caz, nu descoperisese nicio clădire rămânând, după cum s'a exprimat și finaliv, semnativul²⁾. *Caracterul ei religios este totuși pentru noi neîndoielnic*, fie că ar fi vorba de o incintă sacră, pentru un cult divin, cunoscut și se pare mai puțin probabil și mai mult o transpunere în viața a Il-a a ființelor a toturilor vedice cu care erau învățați a cunoaște explica *ramenich* urde și *alunetale* meralthuce³⁾, — fie că, după cum excludea a crece, e mai degrabă vorba de un *monument funerar* în legătură cu întreaga tradiție a bronzului și a hallstattului, grec și italic, ba chiar african, britanic și scandinav⁴⁾.

Acestea ce, mai ales, ne îndeamnă a explica monumentul rotund deli Grădiștei Monzelului drept o construcție de caracter funerar, e așezarea ei în afara zidurilor cetății — ceea ce ar fi cerut și rar pentru *templu* al cetății, — e apoi, o răstăparea, până la identitate, cu monumentele analoage hallstattiene, cu sau fără normant interioar din Italia, cu și din alte părți⁵⁾. Ured chiar necesar, în această direcție, să citez câteva observații caracteristice din expunerea lui Déchelette asupra acestor monumente din prima vârstă a fierului: «La masse tumulaire renferme communément des tessons de poterie (găsite și în cetățile dela Grădiște cu prilejul sondajilor lui Teodorescu) et des objets divers brisés, pouvant provenir d'actes rituelles ou de repas funéraires. Dans un grand nombre de régions elle recouvre souvent des *cordons circulaires composés de blocs plantés dans le sol. Les pierres de ces enceintes* — improprement désignées sous le nom de *crochets* — *peuvent être espacées ou jointives* (ambele cazuri în una și aceeași incintă dela Grădiște) ». Sans doute les constructeurs ont pu être amenés a

¹⁾ *Ibid.*, p. 19 sqq.; textul citat la p. 22.

²⁾ *Talboys*, *l. c.*, p. 39.

³⁾ Cf. Déchelette, *o. c.*, I, p. 447 și II 1, p. 457 sq. incinte *circulaires*, după *maison* *celtiques*.

⁴⁾ «Les mêmes cercles aparaissent souvent autour des tumulus de l'Algérie des Hautes Pyrénées et de la Scandinavie» Déchelette *l. c.* p. 446, cu bibliografia.

⁵⁾ Cf. expunerea lui Déchelette, *o. c.*, II 2, p. 635 sqq.

leir assigner (aşa, în esenţă) o funcţiune arhitectonică sensibilă la cele de la *megalis* ale terrelor funerare de la Grecia asiatică et continentală. Mais cele două trebuiau să reprezinte primitivament et elles ont conservé longtemps une signification rituelle et symbolique (fără să poată fi noi însă dedus mai sus şi din numărul 7 pe baza cărui s-a grupat stâlpii din interior ai incintei dela Grădiste *). La Mycène, la Locmariaquer, et la Vetulonia, après des progrès incertains de pierres posées en cerc si n pichées «A Vetulonia, des cercles finies de dalles jointives ont succédé aux cercles en pierres brutes espacées. La célèbre *tombe du Duc* était entourée d'un cordon circulaire de 17 mètres de diamètre. Les pierres plates qui le composaient, posées debout et presque jointives (car on les pite) s'enfonçaient dans la terre à 0 m. 1003, l'Europe centrale connaît si et est ainsi de brie incinte (perimularea). A constatata în Dacia astfel de construcţiune foarte natural. Din Ilaviana până în Grecia, trecând prin Thracia, ele sunt bine cunoscute. În Attica se cunosc în VII-VI a. Chr. constatăm obiceiul ca *molli* să se îngroape în tărâni cu mari murele înconjurare, cam aclele din Buzindria, cu cercuri de pietre puse în picioare şi Dechelette face observaţia foarte dreptă că înălţarea domului a adus în Grecia o sumă de obiceiuri central- şi vestimopene¹⁾.

Iată acum incinta dela Grădistei Muncelului în Istria²⁾. Adică din aceeaşi vreme ca cele din Etruria şi din Attica³⁾. Deci o dovadă în plus de legăturile Daciei cu lumea vilanoviană-etruscă, ne cu cea elenă⁴⁾. Nimic nu s'ar opune, principiar şi chiar pe bază de fapte arheologice, la o atare ipoteză, dacă ne gândim că pe aşezarea din jurul Grădistei Muncelului s'au găsit şi resturi din vârstă bronzului. Mai mult chiar splendoarea bronzului IV dacic, cu mara bogăţie a monumentelor Daciei în acel timp, cu înflorirea «feudală» de sefi locali, bine documentată prin numeroase dovezi, cam am arătat în continuare în partea I a capitolului de faţă, ne-ar îndemna chiar să punem cu încredere şerpi de probabilitate cercul funerar dela Grădiste în bronzul IV getic. Fireşte nu în hallstattul «scythic», deoarece în această vreme Dacia e turburată de valurile naturale şi de şirul de sărăcie din cauza năvălirilor.

Totul tehnica lui în artelor eripive nu e un clăp aşă de desăvârşit — pute că ne-o afla în Egipt — mediu cu precădere la Terre din cetate, raportul evident pe care trebuie să-l stabilim, chiar fără vrea

¹⁾ *Ibid.*, p. 434-439.

²⁾ Dechelette II 2, p. 636.

³⁾ *Ibid.*, p. 637.

caută în aș opterea lor *tumuli ori campuri de înne* funerare. Adică să considerăm aceste abnieri, ca și în alte părți ale Europei drept simple completări monimentale ale unor rezerve de teren, ca și opuri funerare.¹⁾

Dar se mai oferă încă și o altă ipoteză: aceste abnieri sunt orânduite imediat sub muntele abrupt, nu curva averea cauta în dreptul lor crypte săpate în stâncă, în genul celor din Galia sudică în tronzoii I și II²⁾. În care caz se prezintă arăsa două posibilități de explicaie: 1^a cea mai apropiată, *funerară*, în genul în deobășită comentat din alte părți³⁾ și 2^a cea mai îndepărtată, dar extrem de ispititoare, a peșterilor pentru *cultul zeului trăsutului*, *Zalmoxis*, adorat în grădile de pe munte înalt⁴⁾, pe trivul și relief literare discutate aramărit în aș sub, în cap. II. În acest caz abnieri ne ar fi locuri ca ad mare solemnă a creștinilor, pe faimă, în fața pesterii căte-unu, preot peot, ori *ștrog*, obiectul unei ceremonie, sau răspunzând la invitațiile puse de cei necăpiți, așa cum țarăș autem lămurită de izvoarele scrise.

Oare va fi răspunsul definitiv — dacă chiar după săpături complete se va putea vreodată da⁵⁾ — nici alimentele dela Costești nu par a fi mai vechi ca La Tene-ul Mai mult, ele au trebuit să fie construite contemporan cu acropola — pe terase săpate de acroști nișteri și salăuri — deci, în totalul lor de nu pot fi mai vechi ca La Tene-ul II, probabil însă că sunt chiar din La Tene III.

Dar se mai pune și o chestiune de caracter etnografic: sunt aceste construcții *getice*, sau sunt *celtice*? Nici în această pravință nu putem da un răspuns sigur și trebuie să ne mulțumim numai cu bănueli. Se cunoaște cultul na celtica din Boemia, Pariaon, Bavaria, etc., în La Tene destul de bine, și se știe că stă în strănse legătură cu cea din Golia. După câte reiese din săpăturile franceze, ce al funerar, tumular, nu a rămas năntrebatat nici de Ceau din La Tene. În special morm, înhumati cu carul lor de luptă și cu un bogat inventar, au grupa lor despărțită de restul lumii printr'un *șanț* circular, care înlocuiește, cum

¹⁾ Cf. Déchelette, II 2, p. 636—638.

²⁾ *Idem*, o. c., II 1, p. 141.

³⁾ Pe necisteren năvrat s'a fi în plăm — pentru *familie* sau un *trib* — ceremonie religioase în zi de de înmormântării sau de sărbători mortuare. Déchelette II 2, p. 637.

⁴⁾ Cf. uram pentru na e și aș une acroșea, carea la A. B. Cook *Zeus*, Cambridge I 1924, II 1 și II 2 1923.

⁵⁾ Căci până azi d. p. nu s'au putut explica nici *abnieri*le nici *montele* megălitice și nu se știe sigur nici măcar dacă în general au avut ceva de a face cu religia. v. Déchelette, o. c., I, p. 447 cu 445.

ri miazăzi, acceptând și religia oficială romană, dar, în *Iupiter*, zeul suprem corespunzător lui *Zalmoxis*, în reprezentări cuplute ca aceea dela Severin ¹⁾, un chip rustic quasi-etnografic. De altă parte tot în La Tène, cel puțin din sec. III a. Chr. încă, a trebuit să se închege definitiv la Dunăre și plastic, iar nu numai religios, conceptul zeului-cavaler (dublat apoi în acela al uezilor generei italo-thracio-elenic, *Agrinâ Dnosurti*), atât zeu ceresc, cât și seros divinizat, în sintetismul cu «Marea Zeiță» a vegetației și rădăni, de caracter local, subpământean, preindoeuropean (v. pentru reprezentările lor în Răsăr. sudică, citatele noastre mai sus p. 15 și 20). Acest zeu cavaler, cunoscut sub numele se exact de croud «thrac», e de fapt tot atât de mult elenocumian, cu și *dacothracic* ²⁾. Ieșoana acestui zeu minor se întâlnește frecvent în vremea Imperialului la Dunărea de Jos, în N. ca și în S. Flaviului Rostkowitz a crezut chiar potrivit să numească pe zeu geneni, «cavalarii danubieni» ³⁾. Și totuși nici această imagine divină nu se întâlnește în Dacia La Tène-ului, cum nu se întâlnește (în afară de cazul tot de influență romană dela *Poroliss*), nici aceea a Dianei Regina, vechea zeiță feminină, pre-romană, de care am pomenit și mai sus ⁴⁾.

O singură reprezentare plastică de caracter religios întâlnim la Geșu La Tène-ului e aceea, multiformă, a șarpelui-balaur, pe care, studiată în mod cu totul specific (cap de lup și trup de șarpe) o găsim exemplul evoluată în standardul dacic, așa cum ni l reprezintă Columna lui Traian. Simbolul național al balaurului corespunzând mistreșului, celălalt, reprezintă fără îndoială o veche idee reagonasă. Și am încercat a lămurii mai sus, p. 519 sqq., 534 sqq. și 621, de o parte în legătură cu brățări e și celălalte dace cu capete de serpi, de alta explicând semnificația standardului dacic, că nu poate fi vorba, din p. d. v. religios, de un pur cult chthonian, ci de tenoniene mult mai complicate. Brățările spirale terminate în protome de șerpi își au modelele lor prime în unele semni spirale *teythus* cu aceeași protome, familiare în Dacia încă din hallstattul II, și întrebunțate continuu până în La Tène-ul târziu, poate chiar până în vremea romană, după cum vedem din exemplul necropolei dela

¹⁾ Părvan, *Incep. viziuni române la gurile Dunării*, p. 170 și 172-84, publicat de *Acad. rom. din Iași* în *Julius J. J. arch. Inst. Arch. Juss.*, 1913, p. 270, fig. 3.

²⁾ Cf. p. bibliografic, mai sus, p. 23 și 220.

³⁾ V. mai sus, p. 15.

⁴⁾ Cf. a pag. 162, ar. pentru chitonul dela *Poroliss* în Mehedinți, mai sus, p. 20.

Capul în Sibiri¹⁾, unde aceste mele au fost găsite într-un mediu foarte târziu față de originea lor. Dar steagul *drazi*, cu originile lui ideologice și stilistice în linia asirio-babilonică, de unde s-a răspândit atât spre E. cât și spre V., nu reprezintă gardul religios al sarpelei subpădărean, ci pe acela al unor deu(ri) ai văzduhului (cf. *maius*, p. 520 și ș. nitele). El e, ca și *zmeul* din myth-logic slav-română, divinitatea rădăcinoasă, abstracți și concretă, peste munte și ape, ca gâră căscată vădând tot și purtător al tuturor și cuceritor. Pe tot celele *zmeul* căscătarădănuș îl ține în pută în sulă (cf. *maius*, p. 453 și 521 și pi. XVII, fig. 1) e, de sigur, un standard, dar are tot arii de miază și aceluși monstru înalt, purtat în triumf de biruitori. Mythologia și poezia română cunoaște tot mai această perpetuă luptă a unui *crucetăntul* împotriva *zmeului*. Eroul cavaler e de caracter solar, ceresc, și tu avem nevoie să înșușim mai mult aici asupra concepțiilor acestor religioși, ca e în miază și astăzi îndoaș pentru iurieni. *Bilaurul* dacic, ca și *balaurul* dela Delphi, un biruitor, ca și *Gorgo*, și toți ceilalți monștri biruitori, e căscătară, născă capul (exact ca în cazul dacic) e luat ca trofeu și ca *zmeul* de spănuș pentru *radymagi*, *bilaurul* dacic e un *dracocetăntul*.

Încă nu m'ar înșelă în raționamentul meu, atunci pentru toate er-pănușile șarpelă în Dacia, fie pe brățări, colane ori urecle, fie ca standard am avea o explicație unică și logică. Această imagine *ca toate născălele răspundătoare purtate drept amulete*, nu reprezintă în La Tene-ul este un obiect de cult propriu zăscădivin, ci o formă de superstiție populară, de simbol utilitar, pornind dela credința străveche în talismane, purtate pentru apărarea împotriva răului și relelor omii.

Am văzut că în bronzul IV și în hallstatt Căscătară purtau, ca și frații lor Celți, simboluri solare și ceresti, care să se apere de neonoșire și să se adăscă ferele născăte miază de miază, pe care să se pneau chiar pe frunte, în născănt (cf. *maius*, p. 458) porcușe de lebăde, securi dohle, stilizate ca trapeze juxtapuse, ori simple ca trianghiuri, craci simple, craci gamutate ori cercate craci ferele, brățări și căscăte cu capete de păl-născăpede, etc.

Împotriva, ca și în Vest²⁾ înțența *zmeului* și *Estăntul* introduce și la c. încă din hallstatt II, *mythul*, credinși populare tracișe figurat

¹⁾ Cf. Kenner, n. 1. *De G.* XXIV, p. 400 (după Ackner, *rate le a d'escenpetit*), ca *Coosa*, *Stazzen*, în *Abh.* XIV 1877, p. 161 (cașă apă și ca d'escenpetit). *Chetăntul* etc. prive de o revizuire la fața de omii. Cf. *maius*, p. 630.

²⁾ Cf. Déchelette, II 3, p. 1308-899.

hărniciei etrusce, getice; metalurgia fierului să avanseze, mai ales la hălchidul faurilor celti, vecini cu ei în NV; agricultura să își continue încă mai mult dezvoltarea grație uneltelor de fier perfect, nate din vechea tradiție locală, bine cunoscută încă din neolitic, fabricate de lux, ca și de Grecii din Miazăzi, sporind gustul pentru buna stare și stabilitate socială; întărirea economică provacă imediat și o reînnoire a puterii militare indigene, a *agricultorilor* geto-daci, care reușesc să adauge ori să supună pe *nomazi* mancheni și pe vagabonzi în căutare de noi pământuri de cultură, germano-celti; Romanii trec apoi în Peninsula Balcanică încă de la sfârșitul secolului al III-lea din vest, că în Dacia e chip de făcut bune lucruri și năvălesc cu fabricatele și cu banii lor de argint și Dacia centrală să vestică se urmeze și de marșeta romană.

Nume mai tîrziu, tot de aceste fenomene laizabile, decât reapariția ca și pe vremuri în bronzul IV, a unei culturi materiale *specific documentate prin creșterea ei industriale și de artă*, putem în la Tîne-ul getic din nou ilustra precis diferitele capitate ale vieții material-culturale din Dacia cu resturi găsite în mare număr tie în așezările, fie în marșintele vremii.

Înainte de toate avem întâia dată puterea vrăză prin resturi încă în picioare, ce fuseseră *cetățile întarite* ale principilor daci, la început stăpînitori regionali de sine stătători, iar mai apoi simpli tavașii de țară ai un *un singur* rege, recunoscut mai mare și peste ei tot, ca și peste popor, burgul de puturi, clădite în parte după modele celtice, transformate la noi, în parte după îndrumări grecești, dar mai ales după spiritul local, care unia piatra, cu lemnul și cu pământul frământat și turnat în tipare, de cărămidă, apoi dintr-o scută la soare și dintr-o puterice și vâșcă înăuntru pe vîrfurile munților, în poziții excelente alese strategic. Un adevărat nou ev mediu cu nobili bogăți și puternici, la curțile cărora comănau că vorbii negustori cu lucruri de preț atât din cetățile grecești dela Pontul Stîng, ca Histria ori Mesambria, cât și regiștii din Apusul celtic, ori italic, sau din SV Italie și greco-adriatic. Fiecare marș: arta industrială celtică se va găsi în aceste cetăți în bună tavașie ca cea greacă. Dar nici arta proprie getică nu va lipsi pe baze noi vechi, din vremea scythică, se alcătuește la noi o artă a argintului (aproape de fel a aurului) cu motive decorative zoomorfe, în special de tipul protinelor de șerpi și balauri, cunoscute încă din Hallstattul II getic. Dar mai ales aceste cetăți întarite vor fi marșe arsenale de război: aici fierul dacic se va transforma în armele așa de caracteristice locale,

diferite și de cele celtice ca și de cele grecești, italice, illyrice (cu scythici) - utaganele în chip de *coase*, sau săbule recurbate (muită ca îndepărtată reminiscență de un tip greco-oriental)¹⁾ și trasei pe partea concavă, cioraci pe cele convexe (V. Naisas, p. 307), covoarele și cuptele curbe, secerile cu tăuți în sferică etc. etc. Și așa cași turmătorii de fier nu vor pregeta a face-a și țiere ce plug, coase, seceri, cupte, covoare, covoare topoare, lanturi, cure, etc. Vor răsună noștii de hârnicia tăranilor geți din Carpați.

La adăpostul burgurilor, Geții se coboară tot mai departe la câmp, pentru a crea ogoarele neolitice care înconjură masivul montan transilvan. Săpăturile noastre din Câmpia munteană ne-au demonstrat într-o pede cîm secoul al III-lea a. Chr. ca început, iar sec. II și I ca înflorire, alcătuite adevărată în via descălecire (după cea încă neclărită din bronzi) a neamului geții pe toate vâile apelor care curg din Carpați către Dunăre și Tisă. Satele La Tene din Dacia nu sunt prea întinse, creștea de apăsare face pe locuitori să-și înlese locuințele pe un pământ strîmt. Dar inventarul cultural găsit în ruine a descoperit de căm terestru, de o parte pentru conservatismul geții, mergînd până la neolitice neolitice, de alta pentru curentele de civilizație sarmatică, care se revărsăa peste ținuturile noastre: în primul rînd ca nouă abilități tehnice greco-celtice, adoptate și de Geți (roata olarului, răsunăa rotativă, etc., etc.) în al doilea prin fabricate autrice aduse de Greci, de Celți ori de Romani. Totuși, cea mai mare parte a finisajului este ceramice, sare și haine. La Tene, delă nou, nu cîmportă, ci e fabricată chiar în punctul de mînt. Nici vorbă, fierul e încă foarte scump. Ar fi năi să ne așteptăm în satele sărace din câmpia geții la prea multe fabricate de metal, începînd ca plugurile, coasele și secerile, ori șinde de moate de car, topoare, seceri, etc. Ca și în ceramice așa și în metalurgie, leșulul lăe concurență foarte efectivă materialului autentic prea rar (fieru), ori prea hârnic (săr) (170). Ca urmare, săpăturile oferă foarte multă cenșă și cărbuni și numai rare obiecte de metal, iar adesea chiar lutul ars e în cantitate mult mai mică decăt ne-am așteptă.

1) Ex. clau. din *scythica*, în Picenum, la scit adică în *scythica* utaganul de tip celtic de care am vorbit și mai sus pag. 507. Vezi clau. bul. *scythica* V. p. 1000. Vezi clau. din Picenum în *scythica*, în *Rev. de paleont. italica* VI 1880, p. 155-599 și pl. X, fig. 11, și Br. n. în *Nat. d. Scyth.* 1891, p. 149-501 și în *scythica* p. 154.

Totul, chiar și cele două mantașuri, r. r. 2, se pot datui la sfârșitul secolului al III-lea prin podurile de trapuri și bronzuri, vase de bronz și de sticlă, din Grecia și Italia, resp. din Egipt, Creta și Etruria. Alături de metal, dar, în cel din urmă, de aplic. de metal, pentru a nu mai vorbi de biuterii propriu-zise, de argint și de aur, toate aceste obiecte, a căror proveniență este evidentă de teritoriul importat din Grecia și din Italia, au fost aduse aici, în vremea populației care, așa cum am văzut, și scrierile *Thracologi* *Crisacii* și altele, au putut să se oprească.

Și, dacă ținem seama de zona aflată totdeauna între cele două râuri, cum sunt Iazurile, altele a parte, așa cum am precizat în scrierile noastre, că s-a dezvoltat elementul și continuu în societate statutară la Tene din Dacia, și în cele din urmă s-a dezvoltat în statul și pe o suprafață teritorială întinsă. Dacă în a doua etapă, fierul va pătrunde în țară, după o stare viguroasă cu pană, cu o bogăție de fier, precum, care ne va permite să stabilim cât mai sigur și mai bine, precum treptat s-a ridicat aș de puternică nouă civilizație a Daciei, în fazele ale fierului și, de alta parte, pentru o vreme, totuși, în unele, în unele din ele și la Tene din Dacia, dezvoltându-se într-un anumit fel, în condiții și mai sus, ca evoluția restructurată a amănunțitului civilizației, născute în sec. III a. Chr. În fața tuturor lucrurilor, pe terenul vor apărea și din nou, dezvoltarea strict cronologică și principiile etapei de civilizație la Tene din regiunea vecină cu tot, spre Nordul, de unde totuși au pornit Germanii, iar apoi Slavi.

Si ca la putinca miltura materiala ale reitne, pater din Ia Fou, descoperite pana acum, nu ne dau inca adestala in principiu, controlul izvoara lile are antice, analizat mai sus, a cap III, e probabil la senne si constructii ca *admiral* si *cruciat* de *pater* la Corcegi cu Gr. diste na ver ramire fara anongu in vuturile. Tatturi de burgu, dace din masivul corpatiu si deci na ver obiecte tot na de emig-natice ca pana acum.

[illegible]

arheologia, ci din istoria lumii. Iritice, tot așa pînă la rîc Carpați danubiane vor constitui în viitor un mare capitol din istoria antică a Europei începînd încă de la 3000 a. Chr., grație exclusiv materialului arheologic.

Încercarea noastră prezintă de a serie protoistoria Daciei în vîrstă fierului, e un început care de sigur va provoca o întreagă literatură, noi înșine, îndată ce săpăturile continuu pe care le facem la cale pretinzîndu-ne în țară, cu egală atenție pentru toate vîrstele e pre- și protoistorice, vor aduce material nou suficient, vom refăce din temelii cartea de acum.

Potrivit celor spase, lucrarea noastră cuprinde două părți neegale, prima, mai restrînsă, cu materialul istorico-lingvistic (c. II, III și V), ceaaltă mai largă, cu materialul arheologic (c. IV și VI). După ce în cap. I am pus problema în totalul ei, din punctul de vedere al migrațiilor cimmero-scithe, am căutat să revizuiem cîm informațiile izvoarelor literare ș. lingvistice, am oferit apoi o plîdă completă de contribuție arheologică prin analiza săpăturilor unei stațiuni, a. r. ca mcheiere, în cap. VI, am dat, pe cît am zis, adevarata protoistorie a Daciei pe baza materialului arheologic. Să examinăm pe rînd rezultatele

Capitolul I al cărui de fapt pune chestiunea dărămării civilizației carpațo-danubiene din rîndul al II-lea înainte de Hristos — frumoasa și bogata cultură originală a bronzului — ce marile migrații de popoare începute și la noi, ca ș. în Grecia și Italia, tot ceva înaintea anului 1000, dar la noi încă mai violente ca acolo și de o durată mult mai lungă.

Am încercat a demonstra (p. 3 sqq.) că răvășirile cimmeriene spre Carpați și apoi către miază-zi, dincolo de Dunăre, spre Asia Mică, au trebuit să pornească încă din sec. XI a. Chr. În adevăr, migrațiile ariene spre Apus, cauza capitală a mișcării de popoare din a doua jumătate a mileniului al II-lea, nu au mai către Asia interioară dar și spre steпа nordpontiică, se arată a fi fost începute încă de pe la 1600 a. Chr. Dacă Scythii din Sudul Rusiei sunt în adevăr prezorostrici, cum propune Rostovtzeff, respective preavestici, cum sugerează Vasnier, iar Zoroastru a trăit eventual chiar înainte de a 1000, în orice caz, cel mai tîrziu spre această epocă, precum susține Eduard Meyer, este clar că ei și-au început migrația spre Vest înainte de a 1000 ș. deci înainte de a 1000 au pornit-o și Cimmerienii împinși de ei din

Rusiei spre V, SV și SE. *Archæologia Dacica* sprijină aceste presupuneri într-un chip aproape necăstreat: «Comorile» de bronzuri descoperite de groza năvălirilor în tot ținutul Carpaților aparțin în cea mai mare parte sau vremii înedită pre-villaroviană a Daciei, deci sfârșitului mileniului al II-lea și anilor 1000 a. Chr., sau însăși epocii dintre 1000 și 1100 a. Chr. Deci e întru de îngrat să e cunoscute scythiei au pornit așa de devreme încât prin a. 1000—900 a. Chr. Estul Europei era tot în plină tărăzorie.

Nu avem nici o urmă scythică în Europa centrală, de unde mă așteptam de acei. VII a. Chr. Deci în Dacia și mai spre V Scythii au urmat cam la vreo trei secole după primele năvăliri cimmeriene. Ei au venit încoace pe trei drumuri (p. 6 sqq.): 1° prin N Carpaților, spre Iasacia deoparte și Slovania de altă; 2° prin Moldova și poșul Oltuzalia spre Transilvania centrală și meridională, în sfârșit, 3° prin stepa basarabeană valea lui dol regeară, spre Oltenia și Banat deoparte spre Bulgaria de altă. Într-o cele trei valuri de migrație e o foarte largă lipsă de continuitate. Avem deci de-a-luce cu simple invazii și arhipeleaguri iranice în mijlocul unei mări de populație indigene, în special tracă, și în sfârșit superioare ca număr și evident nesgaduite ca tradiții culturale. Dintre cele trei valuri de migrație i amana spre V valul nordic și cel central erau destul de bine cunoscuți; din punct de vedere al valului a marelui val sudic era până acum tota necunoscută. Deacei am crezut folositor să căm chiar în acest prim capitol, o ilustrare ilustrată comparativă a tuturor monumentelor iranice găsite în câmpia ceta S Carpaților și rămase aproape toate încă inedite până azi (p. 9 sqq.). Sunt de relevat: cazonul dela *Soufara* în Brăila (p. 9), grupul plastic al Anutidei, dela *Adom* în Buzău (p. 12), pieptenele dela *Ilurești* (p. 16), aplicele de argint pentru harnașamente dela *Cătușu* (p. 20 cu p. 361), rhytonul de argint aur dela *Porțana* (p. 20), în sfârșit numeroasa serie de corinimente de beldachine ori standarde scythice, de figurine, aplice și pendanțive, descoperite în câmpia mureșeană (p. 21 sqq.) și adăugate fără o indicație precisă a localității unde s-au găsit, la colecția de bronzuri a Muzeului de Antichități din București. Cât privește pe Scythii din Bulgaria, ei constituiesc o simplă prelungire a culturii greco-scythice din Sudul Rusiei, atât ca bogăție cât și ca stil al obiectelor descoperite în mormintele scythice (ori thrace de influență scythică) de acolo (p. 33).

Herodot are știu destul de vagi despre toate faptele de mai sus. Dela Obiciei el a aflat o serie de legende și povesturi, pe care le-a reproduș

cu fidelitate în Istoria sa I. P. Herodot, cum am cercetat și demonstra Alailă, nu a vizitat Decebal, situat cu asupra Ardudului, cu care avea legături comerciale. Oricum s-ar destina de unde, în vâine ce asupra bisericii Dădău, unde Herodot nu nu Oricum arat acasă la ei, încă din secolul al VI-lea al Chr. și r. k. la sunt sa e.

Si totas, chiar asa varianta este de r. k. la Herodot acce p. etioase atene, când constatam ca normat de obtinute de noi. Se lie cu decet este a e tradiției literare grecești, se confirmă prin sursele de istorice de Grecilor din sec. V. r. Chr. p. s. s. te la Herodot cu o cantă de autopsie e reorientat la aproximativ, r. k. p. a. b. r. d. k. u. t. p. r. i. n. r. i. o. u. n. i. p. o. r. t. o. r. e. d. e. p. e. r. f. e. c. t. d. e. v. i. e. t. e. r. i. s. a. o. l. i. n. k. l. a. , H. e. r. o. d. o. t. e. p. r. i. n. c. a. A. g. a. t. h. y. s. i. n. p. e. n. t. r. u. d. a. s. i. d. u. f. e. c. t. e. l. a. v. i. t. o. r. e. c. e. r. e. n. t. u. l. M. u. r. e. s. u. l. u. l. a. b. o. u. t. e. x. e. r. t. e. d. i. c. i. t. e. t. r. e. c. e. f. e. c. t. p. e. v. i. e. t. e. r. i. S. e. v. t. h. i. s. m. i. n. i. m. a. n. t. e. l. e. d. i. c. i. t. e. v. i. e. t. e. m. u. l. t. a. c. e. n. t. r. u. l. a. H. e. r. o. d. o. t. s. i. s. t. e. p. e. a. m. b. e. c. o. m. i. n. a. t. a. e. M. u. r. e. g. a. l. i. , p. e. T. a. r. n. a. v. e. o. r. , p. e. O. l. t. , r. i. t. a. r. a. t. d. e. s. t. u. l. s. i. c. i. a. c. a. n. a. v. a. n. t. o. r. , d. e. c. u. l. t. u. r. i. i. n. t. e. r. n. a. l. i. n. t. r. o. p. a. r. t. h. i. c. a. d. e. c. u. l. t. u. r. a. c. e. n. t. a. l. e. u. r. o. p. e. a. n. a. . C. h. a. r. l. e. g. e. n. d. a. c. u. b. o. g. a. p. a. i. n. a. u. r. a. A. g. a. t. h. y. s. i. n. c. a. v. i. s. i. t. e. s. e. H. e. r. o. d. o. t. c. a. r. a. p. o. r. t. a. n. d. a. s. e. l. a. a. c. e. s. t. i. S. e. v. t. h. i. i. b. i. c. o. z. i. p. i. , e. n. e. d. e. f. i. n. i. t. a. s. t. a. . A. d. e. l. e. l. e. c. o. n. t. e. b. u. g. e. t. i. r. e. c. e. d. a. r. n. u. c. h. i. e. s. u. b. t. S. e. v. t. h. i. e. i. n. i. n. t. e. r. s. o. s. i. n. l. i. , c. e. t. i. a. 1. 1. 0. 0. . C. a. 1. 1. a. l. i. , e. c. e. l. e. p. r. e. d. e. s. c. h. i. t. p. o. v. e. s. t. e. a. l. i. H. e. r. o. d. o. t. d. e. q. u. e. s. q. u. e. r. i. m. o. z. i. d. e. l. u. a. r. i. m. e. d. i. c. a. s. a. g. a. b. a. n. d. a. r. e. i. n. c. i. t. a. t. e. t. r. a. s. e. d. e. c. u. l. t. u. r. i. p. a. o. y. a. p. a. r. t. i. l. A. d. a. t. i. c. a. , i. n. c. i. n. t. u. l. l. i. n. e. t. i. l. i. z. i. n. f. a. p. s. e. r. e. c. u. l. t. u. r. i. h. a. l. t. a. t. i. c. a. d. e. d. i. n. e. s. t. c. o. l. l. i. n. d. i. v. e. s. t. e. 1. P. e. n. s. u. l. i. B. a. c. a. m. e. l. p. r. e. z. i. n. t. a. p. u. n. c. t. e. d. e. c. o. n. t. a. c. t. i. n. t. e. c. o. l. l. i. n. d. i. v. e. s. t. e. c. i. i. n. v. e. n. t. u. r. u. l. s. e. v. t. h. i. c. d. i. n. C. a. r. p. a. z. i. s. i. d. i. n. R. o. s. i. a. s. i. b. i. c. a. , p. e. n. t. r. u. c. a. l. o. r. u. l. s. e. n. t. i. n. l. i. s. t. r. e. v. a. t. i. n. c. a. d. e. R. e. n. c. e. e. s. i. s. a. s. a. r. u. s. i. t. a. t. a. i. m. p. o. r. t. a. n. t. a. s. a. i. n. s. t. a. b. i. l. i. t. a. t. e. d. e. c. u. p. a. t. i. e. s. e. v. t. h. i. c. a. i. n. E. u. r. o. p. a. c. e. n. t. r. a. l. i. p. 37-39q.

Pentru Herodot Agathy si cuin Decebal sunt r. k. la de Thraci de la eventual scythism al lor doar o pomenire legendară (IV 101, în sec. V a. Chr. ei se aflau aici de două veacuri cel puțin), tot mai mult ei se distols, se în puternicul mediu local și ei deveniseră adesea cu abageni. Astfel Herodot ne cont rima că să vrea concluzia trasă pe baza toponimast celi din Dacia pentru vremea istorică, pe baza culturii materiale constatate prin săpături pentru vremea protoistorică, anume că tot masivul carpatic până spre Mureș, Vestul, Nistrul nordic s. este era locuit de Thracii nordici, cunoscuti mai târziu sub numele, tot r. k. u. n. e. c. a. s. i. d. A. g. a. t. h. y. s. i. n. o. r. , d. e. D. a. c. i. i. s. i. d. G. e. t. i. (p. 37-39q).

Tribalarii n'au locuit niciodată mai spre E. de regiunea Dimua-Guridava. Alexandru a trecut Dunărea la Geți într' un loc de pe porțiunea Oescus-Trimammum (p. 46), povestirea lui Ptolemeus Lagi la Arrianus dă numeroase amănunte, dintre cari cel mai însemnat desimea populației getice sedentare, din Tara-Românească, ocupându-se cu agricultura, a fost strălătit cu i m a t pe teren p r o u c e c e t a t l e arheologice în această regiune (p. 48). A doua mare expediție getică s'ă în stănga Dunării are loc la aproape zece ani după a lui Alexandru (p. 36). Zopyrion, generalul sau guvernatorul Thraciei, vrea să cucerească regiunea geto-sythică dintre Carpați și Nipru, cu metropola ei, Olbia. Fmura de Olbia și districtul de Geto-Sythia, cu tot cu 30.000 de oameni ai lui (p. 37). A treia ofensivă getică împotriva Geților din Muntenia și Moldava e aceea a lui Lysimachos. Izvoarele antice sunt de acord, că de data aceasta e vorba de un războiu mai lung, care a durat cel puțin zece ani (302 - 292) și că lupta s'a isprăvit cu o catastrofă. Lysimachos cu familia și cu toată oastea lui a căzut prizonier în mâinile regelui get Dromuchantes. Am încercat a demonstra că puterina organizare politică și militară getică e de cauat în Muntenia nord-estică și că încheierea lui Lysimachos a avut loc în lărganul Iale-miței cu al lui Iliu, expediția regelui getic, vârstă printe, lăe p a r t e d e s t r a n i n d i c a p t i D u n ă r i u *Axiopolis*, p o l d u l o f u n d a t i o n a l u i L y s i m a c h o s m o s t e și având o desfășurare asenănătoare cu expedițiile anuluage în aceleași regiuni, din vremea lui Vilius (1. 397 - 371), împotriva Geților, sau dela sfârșitul sec. VI (Piscus) împotriva Slaviilor (p. 55 - 64).

Dar biruința definitivă a Geților împotriva Sythilor decaparte (pentru rolul lui Atheas în valea Dunărei v. p. 51 - 54), a Grecilor elenistici de altă, e zadarnică. Marea putere thracică din Carpați va fi împiedecă încă multă vreme să se organizeze unitar și să se manifeste hotărîtor, din pricina nouelor, violente și puternice, migrații de popoare, pornite acum din V și N. Celți întru, în sec. IV, Bistarii și celți Germani pe urmă (în sec. III) lung în Carpați nordici și la Dunărea de J s, ocupand o mare parte a Moldavei și Basarbiei și terorizând tot pământul geto-sythic până în Crimeea.

Izvoarele literare și chiar cele epigrafice, fie pentru Celți din E Carpaților, fie pentru cei, încă mai numeroși din Carpați nordici, din Dacia de NV și V, din Pannonia, din Moesia, sunt total insuficiente. Am adunat și criticat mai sus, p. 65 sqq. știrile literare antice — puține și fragmentare — privitoare la aceste evenimente dintre 300 și 100 a. Chr.,

doar pentru a pune câteva rumie pe prii, de popoare, ori de șefi, unor vaste fenomene național-culturale anonime, luând-oare în Europa centrală și lănaute aproape exclusiv pe cale arheologică, precum vom vedea mai jos, la expunerea civilizației la Tene din Dacia. Căci ditel, stiele literare nu numai că nu se lămuresc, dar prin continua accentuare nu mai a întâmplărilor războinice, ne dau chiar o idee falsă despre vremea aceea. În adevăr, în timp ce stiele literare cu povestesc de cu de năvăliri turbante celtic-bastarno-getice și de mercenari la tel, oferindu-i servicii Macedoniei împotriva Romanilor, ori diferitor regi elenistici, uneori împotriva altora, ne vedem din mărturiile autentice pe care ni le-a păstrat pământul, în rinde osăzilor și în urmintele din Dacia și din țările danăre, că o frumosa, nouă, puternică și bogată civilizație de influență celtică suferea pretutindeni și că ne-namărate *apudati noua*, deci de dezvoltare lănaută economică în împrejurări relativ paucice se îndrăpau pretutindeni în câmpurile roditoare din prajul masivului carpatic, în vreme ce Grecii și apoi și Romanii, negustori, desfășurau o activitate neobouă până în creeri muntilor, etc.

Stiele antice ne arată că odăi cu începutul secl. I a. Chr. Getii (cf. p. 74 sqq.) reușesc din nou a cuceri lănautea prii tre neamuri de la Dunăre: Celți, Bastarni, Scythii și Sarmata, continuu în mișcare spre S sunt încet-încet sau trânti sau imblăziți și așezați, fie de Getii, fie de Romanii din Macedonia, cari favorizează stabilirile de bande migratori nordici în prajul de la S de Dunăre.

Livourile literare și inscriptile concentrează despotrivă asupra tinerume toată atenția începând de prii a 70 a. Chr. Burchard getul oneste într'un singur regat toate neamurile nomadice până în Carpatii nordici și până la Pontul Euxin (p. 74 sqq.) Celți în Apus, Bastarni în Răsărit sunt sau castrati, sau redus la ascultare. De acum înainte toate luptele nari la Dunărea de Jos vor fi în legătura și cu Dacia. Totuș scuturii antici, în afasă de puținele date elenistice salvate prin Strabo, nu știu să povestească aproape nimic despre Dacia propriu-zisă. În adevăr, toată atenția e îndreptată acum spre luptele de la Dunărea de Jos și din Thracia, provocate de migrațiile sarmate, care la rândul lor împingeau înainte pe Bastarni din Moldova, silindu-i să treacă Dunărea în Thracia și dea să ridice și pe Traci. C. Alexandru cel Mare și Lysimach, așa acum guvernatori romani ai Macedoniei sunt toată vremea în expediții la Dunare și la Pontul Euxin. Lucullus

V. 100-1173 y. 100, C. Arrius în (2 s. î. n.) a expedit la vocea de pedepnire, dărgare pe scară întreaga din munitate, și de boșină (Bossa) cu Rhodope, și Debuget, și distrugând și prădând cetăți străvechi grecești ca Apollonia. Zăritu să insistăm asupra rezultatelor Războaielor civile dintre trupele creșt. romanizate și creșt. la durere un adevărat haos, corupție și lăcomie și a acestora de partea unuia, ori altuia dintre combatanți. Cetele răsărite, și a acestora din ce în ce mai primejliuși a cetății Dacia. Am căutat mai sus, cu prudență, să introduc în cercul ordonării și în le confuze, ane care a părăsi în epoca la. Buzbuză și un război și în căutări (p. 50 sqq.). De până la expediția în Crassus (107-109 î. n.) trupa Geyser și Buzbuză de la Dacia, ce fus. în mână în relația la Crassus Dio, după revizuire, în care a părăsi în posibilă a face o descriere pe la p. 85 sqq.).

² Alături de marelui cuceritor român pe dealul Aquilone-Sera, sînt cîntece grelelor războaie din Hlym, din care a lăsat în urmă la înfrîngerea deosebită împotriva Dacilor. Atunci lui M. Vinea s-a spus: Dacia te omoară. (4 a. C. r.), fără a atînge direct pe Daci, ci te răpune în adevărată împotriva autorităţii, iar în reţinut de NV, din Moravia a părăsit Cîrşana. Alături de, înfrîngerea războiului dintr-o. Quasi, înfrîngerea, Cămin, Osi şi Anarhiu războiul făcîndu-se intraseră într-un fel de raport clientelar cu Statul roman.

Dar bănuirea în Augustus de a continua și în prezent. Dacilor planurile ofensive ale lui Caesar, care în 44 vremea și încercat distrugul împotriva lui Burebista, duce la răscoala Dacilor din N. Dunării, unde pe vremea (la 74 p. Chr.) Scriitorul C. Iulian, în care se încearcă să pășească *Dacia tenuis reuit, sed tenebras cultum expulsi*. Aici începe, deocamdată (p. 94 sqq.) că birourile împotriva Dacilor, de care a fost Augustus în testamentul său, au fost obținute în modurile S. C. Iulian, că Aulus Catus, generalul care mână 50.000 de Daci în Moesia, e căsătorit. Sextus din a. 4 p. Chr., și că lui Augustus a avut din demeritului ipotetic, și prima înțelegere romană în stânga Dunării, prin ocuparea unei râuri din Ottena și Mantenia de c. 40 km. latime pe r. l. Dunării până la valea m. r. coman. între Cluj și Gârda (p. 127 sq.), drept cap de pod în fața centrelor importante romane de pe dreapta, *Ratiaria, Oescus și Novae*. La a. 6 se întemeiază o comandă militară specială a Moesiei, la a. 11 Lentulus face o rază generală împotriva Dacilor de-a lungul Dunării, din Benat și până la Mare, interzicându-le

Marcomannilor, Quizilor, Sarmatilor *per regnum Dacorum regis Dacorum*, ne arată că atât cât Iulianus a amerișit cu prezența lui în sâs (după Tapae, în a. 89), Sarmizegetusa, Decebal a acceptat felul de rege-client al Romei. Dar adevărul e că nici Domițian nici, pe urma, Traian, n'au pus complet problema dacică. Dacia lor era numai minte, ei și câmpia pe care muntele o domina atât la V cât și la E. Ori Romanii s'au temut de cămpie întotdeauna și s'au oprit la marginea ei ca în fața unei ape mari. Iar marea a fost că încă de sub Marcus Aurelius *Dacia remand* era fi d'acel *a battionilor din cele doua câmpii*. În pătutul dă vorbă la zyglilor din Vest *să treacă prin provincia romană duriat*, în același loc conținea cu Roxolani din E. Și totuși nimeni faptu n'a mai precizat arată că Romanii nu erau așa de răi strategi și oameni politici încât să n'a înțelegă problema *ceba doua câmpii etrie*, dar erau prea slabi să o n-o putea rezolva.

În adevăr, din felul cum a orânduit Traian lucrurile la Dunărea de Jos mai putem trage încă arbuționele încheieri. Deși împăratul a înțeles să continue politica veche română (de la Caesar și August până la Domițian) de anexare ex Iusiu a Daciei mortuise, de fapt ea e cel mai bun organizator al Mocarilor ferocare. Încă din a. 100, înaintea războiului d'acel el îndăcă agăre cu pînă pe trei legiunari și auxiliari pe tot orașul Dunării de Jos, mutând agunile muris pe flaviu până la *Trasius* în fața Bradei, iar îndată după cucerirea Daciei Traian înțelege să anexeze de fapt și toată câmpia murteasă prin încheierea la gârului dela Bîrboși pe Siret și organizarea drumului direct romin între *Brefu* (lângă Otuz și pînă aceti pas) și *Bîrboși*, pe valea Tîrnășului și Siretului la vale Dealul și Mîldova și Besarabia sudică cu toată coasta de N a Mării Negre faciau parte din imperiul roman, orașele grecești de aici lund rucite cu garnizoare romane. Din totuș cîre interiorul eră în grija regilor d'ot teluri sarmati, cari primiau *stipendii* dela Romani, spre a face politici împotriva celorlalți barbari mai de departe. E începutul politicii d'apertușu "lăznuș de apărare a grăștelor cu barbari plătip, cari cu cei d'otai graști se pulaua pacinică atunci cînd leaș dela. Împăratu li se pare prea încă V la p. 120 exemple din vremea lui Traian și Hadrian. Dar mai mult decît atât: *câmpia* a jucat în vremea războiurilor cu Dacu un rol tot așa de esențial ca și *muntele*. O fâșie largă în stanga Dunării pare a fi fost anexată încă înainte de Domițian, dela Severin și până la Cetatea Albă (cf. mai sus, p. 655). Dar vedem pe Decebal, după prinderea prin înșelăciune a lui

Longinus, că cere dela Traian, în schimbul prizonierului de mare preț, «tra până la Istrus», e evident vorba în special de Oltenia și Muntenia, care erau încă de acum anexate. Îkaltiel Monumentul dela Adamclissi nici nu comemorează alte victorii și cuceriri decât cele împotriva Bastarnilor, Sarmatilor și Dacilor din Mo'dova și Muntenia. Și totuși, nici câmpia din țara Pannonică, nici câmpia din țara Moesiei Inferioare n'au fost cucerite, ci au fost numai protejate, diferiți *numeri de Sursi sagittarii* făceau aici poliția ca și la marginea cehialaltă așezată, în Africa romană, spre Sabari. De prisos să mai insistăm asupra acestei anexări de drept și de anexări de fapt, care facea din cele două câmpii cucerite de turbarii continute *îndăuntrul* liniei de frontieră a Imperiului și împiedecă orice infiltrație serică și a Romanismului, menținând formele primitive de viață indigene, în special getice, dinainte de vremea Romanilor.

Rezultă, așă, trebuie să spunem cu părere de rău, că numai cu ajutorul științelor literare-naștamentele, *clauze*, nu ne putem în orice caz da seama decât în lina mare de *problema getică* — fie politic, fie cultural — nu numai în vremea scythică ori cea celtică, dar chiar în cea romană. Deaceia tot dela săpăturile arheologice e de așteptat răspunsul hotărâtor.

Am căutat totuși în *cap. III* al lucrării noastre (p. 130 sqq.) să vedem întrucât puțin compune pe baza științelor literare un tablou mai clar al *culturii getice*, atât materiale cât, mai ales, spirituale, întrucât știam dinainte că atâtea capitole, ca și p. acela privitor la religie, la organizația socială, etc., nu vor putea fi decât prea puțin ilustrate prin descoperirile palpabile arheologice, făcute direct pe teren. Rezultatul a fost destul de mulțumitor și pe alocurea neașteptat. În adevăr, asupra culturii Getilor s'a făcut încă dela Roscher și *Thracien* greșala fundamentală de a se scrie ca unei precenncupute: «Geti i find Thraci, tot ce nu este atestat de izvoare pentru Geti, dar este pentru Thracii sudici, trebuie atribuit pe cale reconstructivă și Getilor». Dar acest lucru este calamburul. Getii au rămas un popor indoeuropean de mentalitate nordică, în vreme ce Thracia s'au amestecat, ca și Grecia și Italia, cu rasa mediteraneană și au dat naștere unei culturi amestecate în care multe elemente, în special religioase și sociale sunt sudice iar nu nordice. Am restabilit deci în cercetarea noastră punctul de vedere critic, căutând chiar a accentua, ceace eră specific getic față de cultura Thracilor din Sud și în general a neamurilor înconjurătoare.

Cele trei izvoare capitale care ne-ar fi dat lămuriri atât asupra istoriei, cât mai ales asupra culturii getice — comentariile lui Traian, «Geticele» lui Ciron și «Geticele» lui Dio Chrysostomul, s'au pierdut. Lucrăm deci tot cu fragmente și informații de a doua mână și de aceea o sumă de concluzii sunt și probabil vor rămâne încă multă vreme controversate. Putem însă în orice caz fixa pe baze relative sigure ceea ce urmează.

Geții sunt pretutindeni și prin excelență sedentari. Ocupația lor principală e agricultura. Ei cresc și cai, mai ales în câmpia moldo-valahă și în Dobrogea; dar animalele clasice ale gospodăriei getice sunt — pentru arat, pentru carne, lapte, piele, lână, etc. — boul și oaia. Poporul e organizat pe triburi (*gentes, θῆναι*) avându-și fiecare o capitală, *sat întins*, câteodată *caștel* cu reședința șefului de trib, al «principelui» dacă e la munte, pe vârful înălțimii celei mai bune apărare. Întârșura e, la munte, ori pe malul stâncos dobrogean, de piatră și lemn, la câmp, de pământ cu palisade. Locuințele sunt niște mici și înghesuite coabe de bârne ori, la câmp, de nule lipite cu pământ (Ovidius le zice *casae*), în Dobrogea Strabo și Dio ne vorbesc și de bordere, locuințe troglodytice. Forma caselor e patulateră, iar nu rotundă, ori ovală. Femeile gete fac toată treaba gospodăriei singure: macină, țes, cară apa, pregătesc demâncarea, servesc în toate chipurile pe bărbați. Lucrul în lemn și în piele (case, bărci, care, pluguri, hamuri, cojoace, șube, căcuți, opinci, etc.) e al bărbaților (p. 132-136).

Grânelor sunt păstrate în *șni*, gropi de bucate. Ogorul nu se lucrează continuu, ci numai un an, și apoi e lăsat să se odihnească, alegându-se altă țarină, și așa mai departe. Pe vremea lui Ovidius nu era viță de vie în Dobrogea, deși mai jos, pe lângă Mesembria, eră Strabo ne spune că Geții aveau numeroase podgorii, dar că marele preot Deceneu convinșese pe Burebista să ordone distrugerea viilor și abținerea de la vin. Am arătat însă mai sus (p. 137 sq.) că nici înainte nici după Burebista Geții n'au putut avea prea multe vii și că au băut tot mult vin grecesc adus de Thasiens, Rhodiens ori Cnidieni.

Plugul getic nu e decât rar de fier, de obicei e o simplă rariță de lemn, boii trag cu grumazul, nu cu fruntea. Carul (*plaustrum*) e cu patru roate, roatele nu sunt pline, ci cu spine, opt de obicei, ca și plugul, carul e tras exclusiv de boi. Geții sunt călăreți numai la câmp. Aici ei au rase vestite de cai, învidiate chiar de regei Macedoniei (p. 139). Țirește, toată mobila unei locuințe getice e de lemn, chiar multe vase,

nu sunt de lut, ci de lemn. Aceasta însă nu împiedică să găsim la nobili, alături de simplitatea țărănească, vieți, și aspecte de lux greco-scythic, analoage cu cele dela curțile nordice și estice. Dromichaetes ca și Decebalus au și vase de aur și de argint, draperii și covoare scumpe, mobile de metal prețios (p. 141 sq.). Avem știri nu numai despre vechea Agathyr-*ti*, ci și despre Geti, că erau *χοροὶ νόμοι*: atât temele, cât și, mai ales, hărbații, robeau hainele și bijuteriile scumpe (p. 143).

Thucopompus atribuie Getilor în materie muzicală — cunoașterea lirei și întrebuintarea ei solemnă la procesiunile politico-religioase. Credem, cu toate legendele despre Orpheus și Thamyris, că lira a trebuit să fie la Geti, întrucât știrea respectivă nu e de caracter romantic, o inovație sudică, probabil elenică (p. 144 sq.), și că instrumentele naționale de muzică au fost la ei cele de vânt: fluerul, flautul, naul, buciurul.

Vestită, încă din vremea lui Platon, e medicina populară getică, însoțită de Zalmoxis fiind prezentat ca un *ὄρεος ἰατρός*. Deaceia nu e o întâmplare că Dioscorides, Galenus și alți medici greci din vremea romană ne-au păstrat o mulțime de numiri *dacice* de plante medicamentouse. Diferiți învățați au căutat (p. 145 sq.) zeului vindecător getic un nume, fie pentru vremea preromană (*Ἰαροός), fie pentru cea romană (*Heracles Iuvatus*), deocamdată pure ipoteze.

Am supus unei critice strânse știrile antice despre poligamia getică (p. 146 sq.), ajungând la concluzia că ea n'a putut exista decât cel mult la curțile principilor, cum era cazul chiar în Macedonia, pe când poporul era monogam. Despărțirea societății getice în *nobili* și *popor* e bine documentată (p. 147 sq.). Organizarea lor militară e aceea a unei națiuni sedentare. Războaiele nu se fac la Daci, ca la Germanii ori Iranieni nomazi, în chip de năvăliți, cu care, tenete, copu și turme, ci numai cu hărbații în stare de a purta armele. Agricultură nu învecțează în timpul luptelor. În munte Daci sunt exclusiv pedestrași; la câmp au și o excelentă cavalerie, bine cunoscută încă din sec. V a. Chr. Noii lor vor fi fost și la munte tot călări (cf. p. 149), totuși nu-i vedem pe Columna Traiană luptând decât pe jos alături cu gloțișii. Pedestrii luptă cu spada curbă, apărându-se cu scutul; călării sunt arcași.

Religia Dacilor a fost până acum cu totul fals interpretată, ca identică în principiu cu cea a Thracilor de Sud. Și cu toate că încă dela Herodot aveam toate elementele necesare pentru a ne da seamă că zeul suprem dacic, e un zeu al cerului, *sic scilicet fuit intuscat*, adorat în peșteri,

pe înălțimile sălbatice ale muntilor, învățați moderni ad atribuit și Geților credințe chthoniene, cu un zeu naturist, *Dumyos*, și cu vite orgiastice, iar pe *Zalmoxis* l-au făcut un fel de Hades «ein Gott der Unterwelts» (nota dela p. 152). Am căutat să dovedesc (p. 151 sqq.) că Geții cred în nemurirea sufletului în sensul că adevărata viață e abia cea viitoare într'un fel de *Walhall*, la un loc cu *Zalmoxis*, deaceia tot ce e trupeș, carnea, vinul, femeile, și ni de combătut dacă vrem să ajungem la gândul nemuririi. Zeul e în cer, iar nu pe pământ, sau sub pământ. Ca zeu al cerului senin, el e turburat de demoni turtunilor în chip de bazauri, pe care-i pururea, cu ajutorul credincioșilor — ca i trag cu arcuri în sus. Ca zeu al cerului întunecat el, ca și Zeu, e stăpânitorul trasnetelor. Marele preot al zeului e un sâstru locuit în apropierea divinității într-o anume pesteră pe un munte sacru. Nu cunoaștem a Geților nici zei locali nici divinități feminine, ca la *Thracii*. E un singur zeu. Grecii n'au înțeles nimic din religia nordică a Geților și au căutat să explice idealismul ei neductibil prin povestea că *Zalmoxis* a fost un om, și discipol al lui *Pythagoras*. Un singur grec sincer a răsturnat problema, *Hermippus Callorachius*, zicând că *Pythagoras* a fost cel *Θεοκλῶν δοῦλες μινωεύωντες*, probabil că auzie la *Ophismul* lui *Iokarit* dintr-o *Zalmoxis*, *Gebelzis* și *Zhealsurdos* (v. p. 157 sq.) e deocamdată o simplă ipoteză. Nu există nici o dovadă despre practica vreunui cult orgiastic la Geți. Deasemenea e o simplă poveste dilettantică așa zisa «theocrație» getică (v. p. 159).

Am discutat și respins teoriile moderne despre un *Zalmoxis* > Adonis și o nemurire a sufletului «in einer unterirdischen Walhalla» (p. 160) și am indicat asemănările religiei getice cu religiile vechi indoeuropene, celtice și germanice ca și cu cea străveche achacică, din vremea copilariei *Fleider* în S, când eu se chthoniz, seră însă (p. 161), în ce privește pe preoți, profeți, vrăjitori și asceți geți am explicat știrile, dar nu am intrat în ipoteze zadarnice asupra originii curioasei organizații de ordin călugăresc *αἰῶνας*, la Geți, *τοῖοναί*, la *Daci* (p. 162); posibil la influențele iranene să fi avut vreun fel, dar nu îl putem preciza. În orice caz religiozitatea getică e general documentată.

Izvoarele nu știu nimic despre o divinitate feminină la Geți. Am arătat însă că *Marea Zeită* existentă la noi încă din neolitic, și apoi, cu înapoi de cult mistic analoge ca aspect cu cele din *Creta* minoică, până în bronzul înaintat, trebuie identificată deoparte cu acea *θεοὶς* *Βασίλει*, adorată în *Thracia* și *Paeonia* pe vremea lui *Herodot* cu

practice de cult septentrionale, iar de alta cu divinitatea clasică daco-romană *Diana Regina* (p. 163 sq.).

Asupra artei industriale getice izvoarele literare nu sînt multe, dar nu e nici o pagină, pentru că săpăturile și descoperirile pe teren ne dau suficiente la notiri (v. cap. VI). Din limba Dacilor nu avem decât nume proprii și câteva glase medicinale — nume de plante — la Dioscorides. E puțin, dar e de ajuns ca să ne dăm seama că Daco-Getii sînt rude cu Thracii, așa cum sînt și Phrygienii și Armenii, însă *nu sunt același popor*, chiar Tomaszek a observat, *sfîrșit era lui*, că vocalismul și consonantismul dacic e bine diferențiat de cel thracic (p. 165), alte deosebiri se arată la examinarea onomasticii și tipologiei.

Întrege, Daci, cunoscând pe Greci încă din sec. VII a. Chr. au avut prilejul să cunoască limba și cultura greacă, în regiunile de pe coasta pontică de sigur chiar vorbeau grecește, așa cum Grecii vorbeau în limba getică, dar aceasta tîrziu, în vremea elenistică română. Cătare prilej pe Thracii, d. p. Cetus, contemporani lui Ovidius, Grecii chiar vers în grecești (p. 166); Ovidius la rîndul lui scrisese la Tomi poeme în limba getică (p. 167). În partea de V a Daciei cunoașterea limbii latine a trebuit să fie curentă de pe vremea lui *Coluto* înainte. În orice caz *Burnu* daci de pe valea Lotului trimis lui Traian, când cu războaiele lui aici, o scrisoare *latinească*.

Tipul fizic al Daco-Getilor ne e bine cunoscut, atât de pe Monumental dela Adianchiss, cât și de pe Columna lui Traian. Lui Ovidius i se părea destul de *intons, hirsuti si squalidi* (cînd n-ă în adunau poemele, atunci deveneau mai simpatici). Erau, a. yare, în mîrca mai joasă, mari, vermi, blonzi, cu ochi albaștri (*Agathyrus*), pe vremuri, țîș vopsca și părul lor blond cu cîrmoare albastră (*caeruleus*). Îmbrăcămintea era simplă — o cămașă-blază, peste pantaloni, și încă cu o cărua (d. femei o li stă peste cărușa lungă) — o îmbrăcăminte care în limbile generale se regăsește atât la toți Thracii-Phrygieni, cât și la toți Armenii. La vremea cea Getii purtau șate mari cu blana pe dîndușii (*peltis Getarum*) și probabil, ca zeul thrac *Τριταγενής*, si o glugă în cap. În petiure, opinci (p. 169). În ce privește tatuajul, atât etrole antice, cât și autori moderni nu sînt de acord. Se pare că la Getii nu se tatua decât sclavii, în vreme ce la Thracii se tatuaa nobilii (p. 170 sq.).

În general autori clasici, începînd chiar cu Herodot ca e are veștite aprecieri favorabile despre Getii, ca sînt *Ευβοιοι* — *ἀρδευότεροι καὶ δικαιοτεροι* — prețuiesc neamul daco-getic, spre deosebire de cea

thracice din Meazăzi, într'un chip cu totul excepțional, descriindu-l ca popor așezat înțelept, idealist, unde et pene omnibus barbaris Getar sapientiores semper exstiterunt Grecisque pene consimiles (Dio Chrysostomus, citat de Iordanes). Totuș anume scriitori moderni, din antipatie pentru Valachi descendenți ai Getilor, i-au prezentat și pe aceia într'o lumină foarte defavorabilă (luând o serie de informații antice privitoare exclusiv la scăderile Thracilor sudici și aplicându-le și Getilor) ne permitem a crede că a fost un exces de zel cu totul de prisos (p. 171 sqq.).

Cu documentare imediată pe teren a știrilor antice despre Getii din Câmpia munteană am dat în *cap. IV* descrierea săpăturilor făcute la Crășani pe lăcomița, unde am descript cu Andrișescu stațiunea La Tenc de acolo. Am ales acest exemplu pentru că stațiunea dela Crășani se află în plină stepă, dincolo de hotarul răsăritean (Mostiștea) și meridional (colinele) al pădurilor Munteniei. Aici aveam a controla întreita problemă: 1° a Getilor înaintând dinspre NV către stepa Bărăganului, 2° a Scythilor vagabonzi în stepă și 3° a Celților prezenți prin cultura lor pretinzându-i la Dunărea de Jos. Dar săpătura ne-a oferit în plus rezultate caracteristice asupra penetrației elenistice și asupra substratului popular pre-celtic, mergând cu tradiționalism al formelor până în neolitic (p. 173 sqq.).

Ca și în Rusia sudică, așa și în Câmpia munteană, s'a alcătuit la granița dintre pădure și stepă o serie întreagă de așezări omenești, legate între ele printr'un mare drum de circulație transcontinentală analog cu acelea cari merg dealungul țărmului unei mări. La noi acest mare drum a avut direcția NS dela gura Trotușului prin Panciu, Focșani, Iluzău, Urziceni, valca Mostiștei până la Dunăre. Interesante legături ale acestei artere cu drumurile mar. EV spre Ardeal și Muntenia vestică ori Oltenia am încercat a stabili mai sus (p. 175 sq.).

Stațiunea dela Crășani (cf. fig. 27) e așezată pe malul înalt, abrupt, de S al lăcomiței, potrivit cu tradițiile preistorice bine cunoscute încă din neolitic, de a ocupa înălțimile solitare și malurile prăpăstioase ale lacurilor, apelor ori văilor umede și roditoare. Dinspre partea ce ține legă cu platoul din care face parte, așezarea e întârîtă cu un șanț adânc având probabil pe dinaintea un val (pl. IX, fig. 1), cu d. p. la Poiana, pe Siret (p. 177). Stratigrafia săpăturilor (cf. secțiunile din fig. 29 sqq.) ne-a indicat următoarele realități. Locul a fost ocupat în trei epoce

successive și de trei ori așezarea a pierit prin foc; totuși al treilea strat e mult mai gros decât cele două precedente, deci s'a bucurat de o pace mult mai îndelungată. Încă dela prima așezare ne aflăm în plin La Tène, și în penetrație elenistică. După cioburile grecești, așezăm începuturile stăpânii aproximativ prin a. 300 a. Chr. Interesant e că începuturile așezării se fac înainte de începuturile influenței celtice: avem în stratul cel mai de jos cioburi indigene și grecești, dar nici un ciob celtic, acestea încep într'un strat ceva mai recent. Foarte importantă e constatarea că locuințele nu sunt, ca de obicei, în stepă, trogloditice ori jumătate îngropate ci sunt ca la munte și în pădure la fața pământului. Avem deci aici oameni veniți pe lăcomița la vale din ținutul păduros vecin, *getie* (p. 178—183). Se găsesc lănci de fier chiar în stratele inferioare ale așezării; vârfurile de săgeți lipsesc; probabil nu Scythii au distrus Crăsanu (p. 183).

Locuințele așezării getice dela Crăsanu sunt construite ca și în neolitic din lemn (gard de nule) și pământ frământat cu paie, iar coperișul e de stul ori de paie. În afară de lipitura cu lut galben a pereților și a podelei, s'a constatat la Crăsanu și o sponă albicioasă bine netezită și lustruită, chiar pe podeală. Casele sunt foarte mici, până la 2—2 m. și nu au unis deosebit în interior afară de vatra înălțată cu 30—40 cm. peste nivelul podelei. Forma caselor pare a fi pătrată; stâlpi groși de stejar s'au găsit la colțuri. Locuințele sunt foarte îngheșuate. Lemnul joacă un rol capital în construcție și mobilier. Pentru luminat cunoșteau, ca la *Paucna* (pl. XXI, fig. 2), și lămpile de tip grecesc; s'a găsit chiar un candelabru de bronz cu trei ramuri (v. fig. 173 și 181 sq.) *Mormintele* — de înmorminare erau în apropierea locuințelor, sau chiar sub locuințe. Cenușa era depusă adesea în urne grecești (p. 186).

Ceramica dela Crăsanu aparține la trei familii: 1° indigenă, 2° celtică, 3° greacă. Cea dintâi, deși ne aflăm în plin La Tène, e lucrată în genera. *față roată*. Deosebit e. șapte tipuri de vase din prima familie: I. *Urne* (p. 186) în formă de borcane quasi-tronconice, largi la gură și mai strâmte la fund, cu proeminențe în loc de toarte (fig. 39—58), de tradiție neolitică, dar modificate. Acest tip de vase având probabil nu numai paralele, ci chiar modele în lemn, e bine cunoscut din bronzul și fierul sud-est-european ca tip indigen de urnă. II. *Cesti* (p. 183), *terês* de tip străvechi, dar mai ales frecvente în hallstattul vest-balkanic și transilvan (*scythic*) (fig. 59—63). III. *Ucioare* și oale

maru de formă bitronconică (hydru, amfore, lutrofore), cu două torti așezate *orizontul* (p. 190), unele lucrate cu roata și cu mânușele în torcadă (fig. 64-68, de origine evident indigenă și mai veche, IV-V Căm. și ucele de diferite mărimi, unele lucrate fără roată și cu torti înălțate în unghia peste buză, cu un butoi, tortit pe vârful unghiului (fig. 70), sunt de veche tradiție a bronzului și a fierului I în SE (p. 192 sq.), altele sunt direct celtice, și sunt frumuse lucrate la roată (fig. 77 sqq.), torsade și caneluri împodobește și tortile vaseelor de tradiție locală (fig. 72 sqq.) VI Vasele cu picior, cu sau fără ferestre (p. 197 sq.) sunt iarăși de tradiție străveche încă din neolitic, asupra evoluției lor și a raporturilor cu Vestul și Sudul am insistat la pag. 194 și am revenit în cap. VI (v. mai jos) fig. 83 sq. VII Castroane, străchini, lăfuri și cape (p. 195 sqq.), păstrarea de forme de vase larg deschise de veche tradiție sud-estică încă din eneolitic, dar dovedind și cunoașterea unor forme metalea halstattiene (fig. 87 sqq.), găsim totuși totuși vestice frumuse modelate cu roata, fie în tipul cu buza lată (fig. 103 sqq.), fie în acela cu buza îngustă așa de aproape introdus ca capele metalice din halstattul italian (cf. fig. 123 sqq. cu fig. 203) impoartate și în Dacia (p. 199 sq.). Cât privește diferitele vase, ucele, ochelore și strucurătorii lucrate la roată în pastă excelentă sunt La Tène. Căsim se prezintă la fel de bogat în vesele și ca și toate celelalte stadii celtice porane din Dacia (p. 200 sqq. și fig. 129 sqq.).

Trecând la vasele grecești care s'au găsit la Crășani, constatăm din nou de toate numeroase amfore și colouri de amfore, dintre care două mânuși cu stampile, ambele din Rhodos (sec. II a. Chr.: p. 204 și fig. 150 sq.), alte amfore (cf. fig. 152 sqq.) par a fi din Thibos (de acestea au fost găsite și la *Călcăușele*, V de Oltenița), apoi *pithei* de tip grecesc (fig. 157 sqq.), vase elenistice *ochei* ori *deliene* (cape, fig. 160 sqq.), ba chiar un fragment de vas attic (fig. 171) pag. 207 sq. Interesant e că s'a găsit și la Crășani un tipar de amforă cu peli deliene (p. 208 cu fig. 172), ba chiar avem și încercări de a împodobi cașe mari de tip celtic cu palmete deliene (fig. 173). Prin urmare totuși la Crășani asupra originii exclusiv deliene a capelor de acest gen trebuie modificată (p. 208 sq.).

S'au găsit foarte puține obiecte metalice: o broșă de colier, de aur, o monedă celtică de argint, o tetradrachma a Macedoniei I (dec. 158-150 a. Chr.), capul unei figurine de bronz, alte mici fragmente de bronz și câteva lănci și alte buciști de fier și un frumos cușidabru de bronz

la trei ramuri (p. 211 și fig. 181 sq. cu pl. X). De sticlă, fragmente de vase multicolore (fig. 189 sq.).

În rezumat, stăruine getică de câmp, fondată de locuitori veniți din spre Carpați, prin a. 300 a. Chr., în ținut de stepă, foarte bun pentru cultura graului. De la început pătrunsă de înrăuriri grecești, cari de sigur au venit pe la omița în sus, în special prin mijlocirea statului greco-La Tène de la *Carsum*, în ținutul getic din dr. Dunării direct legat pe uscat cu Histria. Amforele thasiene și mai ales rhodene au putut fi aduse numai pe apă din Marea Egee până la Crăsum. Foarte puternică influența culturală în ceramica locală. Vase de tip vechiu sunt modificate acum în sensul noilor forme. De sigur alături de importul de vase, ori câmpuri grecești, încă și import de vase cetice. Obiectele de metal și de sticlă au venit însă pe calea grecească. *Nunc scythici*.

Am căutat în capitolul I (p. 220-289) să reconstituiesc harta Europei centrale în vremea geto-scythică pe baza toponimiei păstrate de autori antici, cu Ptolemeus în frunte. În alături, tradiția geografică română de la Agrippa și până la Marin din Tyr și cartografi anonimi de pe vremea lui Marcus Aurelius ne oferea putința de a restabili pe o toponimie o serie de fapte istorico-etnografice, cari pe vremea lui Ptolemeus erau de mult dispărute.

Granița dată Daciei de Agrippa (la E. stepa sarmatică, la V. fluviul Vistula, la N. Marea Baltică, la S. Dunărea), se confirmă etnografic într'un chip creștetat prin numele de popoare și localități păstrate la Ptolemeus. Chiar granița lui Agrippa însă nu e exactă spre S., căci și dincolo de Dunăre, până la Alpi, Adriatică, Egeea și Peninsula Iberică, s-au întâlnit neamurile de co-getice și scythice în timpul celei lui complete expansiuni a lor, adică pe vremea migrațiilor cimmero-geto-sarmiene dintre a. 900 și 500 a. Chr. Din neferoc rețineri, veți putea de cetăți și în grăbit în acest scurt rezumat *toate* probele actuale privind chiar și nașterea și asupra hărții. Încă sfârșitul volutarului îl va pune pe calea înțelegerii, iar osteneala de a cetăți cap. V al cărții noastre îl va da putința de a se controla și, de-a va fi la îndemână, a ne corecta.

Ptolemeus cunoaște pe Vistula mijlocie pe *Cestoboci transmontani* (p. 221 sq.), iar pe Warthe în Poenania o localitate *Setidava* (cetate de Cuntz *Getidava*) și pe Oder între Frankfurt și Breslau, o alta, *Susidava* (p. 222). Pe Vistula de Sus găsim pe *Arsictus*, iar în Silezia cetățile eretice *Arsenion* și *Arsokria*. Între Costoboci septentrionali și Arsicti,

Ptolemaeus însiră pe *Anartophracti*. La S de Arsietp în continuare până în Carpați Beskizi avem la rând pe Daci *Saboi*, *Piengtae*, adică *Pugetae* și *Bessi* (p. 223). Pentru chestiunea *Buri-lor* cf. p. 223, n. 3 cu întreaga documentare. În Moravia avem orașul *Singone* (p. 224), iar pe malul slovac al Dunării triburile *Rucatoe* și *Racutiae*. În Pannonia inferioară, la colul de NE al Dunării avem orașul *Corpis*; cf. pe *Carpi* din munți slovaci vecini, și râul *Kagur*; dela Herodot. Tot în Pannonia avem râul *Arubon*, pe care cred că trebuie să-l socotim identic cu *Rabon* din Oltenia (Jiu) cu *Samus*, *Asamus*, dealtfel chiar râul *Marus* (cu *Margus* = March) de pe malul celălalt ne trimite la dacicul *Marn* (c. m. i. e. c. *Margus*) (p. 225). Asupra chestiunii graniței vestice a Daciei spre Boemia, de așezat chiar în sec. I a. Chr. tot la *Marus*, și deabii după mutarea definitivă a Quazilor aici împinși mai spre E, cf. mai sus, p. 226.

Știm din diferite izvoare că înainte de venirea Jazygilor în câmpia ungară (10-50 p. Chr.), Dacii se întindeau aici peste Tisa, până la Dunărea pannonică. Va fi deci firesc să găsim toponime dacice și în Pannonia, ca mărturie a unor enclave getice în aceste regiuni illyro-celtice. Astfel tribul *Colactiani* trebuie comparat cu *Colectae* și *Coletae* din Thracia, în regiunea acestui trib e orașul *Sala* de la noi pe ter. thracic. La fel trebuie să avem în vedere numele de orașe *Curtia*, *Chestubulus* și *Cirulata* de pe Dunăre. Avem apoi pe Drava de Jos *Berebis* (p. 227) iar pe Sava de Jos *Saldue* (p. 228) banal daco-thracice. Dealtfel migrația dacică spre V e documentată nu numai prin *Saldar* = *Saldennus*, dar și prin *Singidunum* (cf. Singidava), cetatea celtică, -*dunum*, ridicată pe pământul tribului *Singi*, apoi, cu *Singone* și până în Moravia, ca și cu *Singor* până în Macedonia. E vorba evident de împrăștierea neamurilor dace la prima ciocnire violentă cu Scythii, care ei înșiși vor ajunge, fortunași, până în Brandenburg, la Adriatică ori la Lgee.

În adevăr, Ptolemaeus pomeneste în Dalmația tribul *Amiporoi*, la Plinius *Duorici*, iar în inscripții *Duvern*, prin părțile Saloni (p. 38 cu 229). am încercat a demonstra că acest nume e compus din *duo* = *duo* (iran. *duu* = alb) «Daci albi», e deci o denumire iraniană a unui trib geto-scythic ajuns aici prin sec. VII-VI a. Chr. Nu de part. la SE de *Amiporoi* găsim pe *Sagdiarici* evident thracici (p. 229) și pe *Δαυρονες* și *Σερτρωνες*, cu care e de comparat *Skirtos* «dacul» din Tomi (*ibid.*). Notăm odată pentru totdeauna că în vremea Imperiului toate aceste neamuri sunt illyzate de multe secole, numele lor ne

ajută însă a le găsi străvechea origine străind. Apoi, *Salona* însăși și tribul *Mavroi* de lângă acest oraș sunt de considerat ca thracice. Ceeace e însă absolut caracteristic e numărul de elemente *getice* septentrionale din regiunea *Salona-Apollonia* *Asamo*, *Adziao*, *Bertumno*, *Hegubdara*, *Eljurdauor* și relativ — *Scodra* însăși (p. 229 sq.).

La fel găsim elemente dacice în *Paeonia* și *Macedonia*. Astfel, în teritoriul *Maedi-lor*, *Desudota*, tot pe acolo, numele de rău *Sag, eritas*, care e *Sargetius* dacică (un *Σαργέρτιος* și pe valea Hebrului de Jos, celălalt drumi *getic*, spre *Bithynia*) p. 230. Toate aceste trei nume se reduc însă la numele de trib italian *Sagyratui* *Sargetae*, deci, migrații contemporane cu ale *Agathyrs-lor* și *Sugynilor*. În *Chalcidice* avem localitatea *Singus* (cf. *Singidava*, *Singine*, *Singubunum*), iar în *Emathia* *Tonana* și *Zaidona*. Cât privește regiunea dinspre *Nestos* și *Rhodope*, la *Edoni* și *Trausi*, e de notat că cei dintâi au avut pe la 500 un rege *Geta*, iar cei de-ai doua par a fi, ca și *Agathyrsii*, *Scythi* thracizați. În orice caz *Herodot* pune pe *Geți* și pe *Trausi* la un loc, ca grup aparte printre ceilalți *Thraci* (p. 232). Deasemenea considerăm ca *Scythi* thracizați, chiar după nume (cf. și *Tomaschek*) pe *Satrac* (*khatra*), veniți în *Rhodope* odată cu *Du* (*Dai*) și cu *Truksi* trecuți întâiu prin *Carpuți* (*Agathyrs*), și păstrând din contactul cu *Thracii* nordici o serie întreagă de credințe și obiecturi analoge cu ale *Geților* (venitori), povestite amănunțit de *Herodot* (p. 232 sq. cu notele). În legătură cu aceste migrații geto-sevthice din *Dacia* în *Rhodope* am pus și pasajul dela *Cassius Dio* Ll 22, 6—8, privitor la «*Daci* din *Rhodope*», care până acum nu fusese explicat decât în sensul unei migrații de «*Daci*» din *Rhodope* spre *Mazandaptea* (p. 233).

La E. de *Trausi*, în *Rhodope* oriental, avem pe *Kogatinii*, d. n. n. de *Kogata*, marele neam *getic* din N. *Dunării* (p. 233 sq.), iar tot în *Rhodope*, unde avem pe *Jăoi* > *Jăoi*, găsim și pe *Dubesti*, cari ca neamul *Maidafidheroi* ar fi un pe por amestecat din supuși sudici, *Besoi*, și stăpânitori veniți din N. *Din* sau *Dan*. În N. mantelii *Rhodope* avem pe *Sialetae*, cu răd. numelui, *Sia*, de origine *getică*: cf. *Sia-mans* (*tricus*), *Siensii* din *Dacia* (p. 234). Se pare că *Geții* au cucerit în aceste regiuni în masse compacte, căci fundația lui *Filip II* pe *Hebras*, *Philippopolis*, e numită thracic *Pulpudera*, iar nu *Pulpupara*. Dealtfel toată valea Hebrului e pătrunsă de *Geți*. *Adrianopolis* s'a numit, cum am arătat cu alt prilej, *Ucu-dara*, orașul *Oescilor*, adică al *Geților* de pe *O(f)escus*, *Dimoni* de pe *Dunăre* se reșăsește în *Dymae* de pe Hebrul

de Jos, la Egee, *Σαῖνη* la Propontida pe ambele maluri dintre *Tyros*, *Tyrr-*, în Mysia cu *Κίος* ca în Scythia Minor, dar în Bithynia o *Καδύσσα* (p. 235).

În special, dubletele geto-bithynice sunt numeroase, trimet la lista caracteristică dată la p. 235. Deasemenea nu mai pot reveni aici asupra a n șanti de alte paralele geto-thracee, adunate mai sus, p. 236 sq., pentru a dovedi, în prefața a toate faptele de mai sus, că Daco-Geții din Carpați împinși către de Cimmerieni, iar apoi de Scythi, au trebuit să înceapă migrațiile spre V, SV, S și SE încă de pe la 900 a. Chr. și că prin a 500, de când Herodot mai putea fi informat prin mulțimi culari ai evenimente etc., aceste migrații erau așa de demult înclinate că până și amintirea lor se pierduse. În ce privește migrațiile getice spre N, până la Oder și gura Visulei, pare probabil că ele au fost în special provocate de carenta de migrație scythică pe la N Carpaților. Mășările Celților (și ale Germanilor provocată de ei) din sec. V înainte, dela V spre E au împins în parte înapoi mulți triburi getice ajunse până la Oder și până în Boemia, astfel încât doară puține urme, totuși mai sus, s'au putut salva din aceste părți, ca pe vine la prezența Geto-Scythilor până în aceste regiuni (p. 237 sq.).

În ce privește expansiunea getică spre Galția și Ucraina, toponimia ne dă următoarele contribuții. Între Vistula și Tyrrs, deasupra Daciens, sunt Bastarni, între Bastarni și Carpați nordici și nord-estici, dela V spre E: *Carpiarii*, *Targi* și *Tyrageți*, acestea din urmă se întind pe ambele maluri ale Nistrului mijlociu, de fapt Ptolemeus cunoaște în Podolia o *Clepidaria* în mijlocul ascărilor cuneice *Carrodunum*, *Maetomum* (poate și italic), *Ubanitarium* și *Leuctum*. Avem deci de plesat aici pe *Teurici*. Dar între Carpați și Nistru, în N Moldova, avem ca mare neam getic pe *Costoboci* iar mai jos în Basarabia pe *Carpi* (p. 238 sqq.).

În re luate *Carpi* sunt documentați în antichitate pe tot întinsul teritoriului dintre Slovacia și Galția vestică, de o parte și de alta a preului Carpaților, și până la gurile Danubiu, Nistrului și Niprului (v. p. 239 sq.). La gurile Danubiu sunt Celții *Brigallii* și o ramură bastarnică răstăcită din N, *Pencini*. Numele de orașe, *Allobrix*, *Arrubium* și *Noviodunum*, confirmă frecvența Celților pe fluviu (p. 240). Toponimia Moldovei e pregnant getică. *Tyrras*, *Harpis*, *Zagzakeru*, *Tamas-daru*, *Pirubardaru*, ori *Tirepnum*, *Iscina*, *Capora* (Albani, Ermeniani, Urgan, puțin probabile) *Sturum* (p. 240; cf. și mai jos, p. 672).

Costobocii erau călări pe Carpații Maramureșului și Bucovinei, cu Galiția, ca Ruteni de azi în Polonia și Slovacia, partea cea mai însemnată însă a acestei națiuni, locuie în F, nu în V Corpulilor (p. 240 sq.) Ei erau un popor numeros și cu veche organizație monarhică: cu privilegiul marilor lor năvăliri prin Moldova și Dobrogea, până în Grecia, pe vremea lui Marcus Aurelius, avem și mărturie epigrafice asupra lor și asupra familiilor lor regale (p. 241). Totuși, adevăratul nume generic al numeroaselor triburi getice dintre Carpați și Nipru, organizate ca națiune unitară, eră acela de *Carpi*. Năvălirile lor în S, ca și în Dacia lui Traian, sunt formidabile. La se laudă singuri: *ἡμεῖς γὰρ κερσεύομεν τὴν Περσικὴν ἐστρίαν*. Încă în a. 380 p. Chr. sub numele de *Καραβαζοι*, ei erau o națiune de temut în Dacia carpatică (p. 242). Desigur carpii sînt triburile, a căror prezență până la Nipru e, între altele, indicată și prin numele de persoane, thraco-getice, întâlnite în inscripțiile din trasele grecești de pe coasta scythică a Pontului Buxin V mai s.s., p. 243—245, o listă de astfel de nume exclusiv până la Borysthenes. Căci altfel, ele se întâlnesc și mai departe până în Caucaș, dar aparțin unei populații daco-thrace de mici enclave, ori flotante (p. 245). La V de Borysthenes însă mai întâlnim chiar toponymice de aspect thracic. Astfel la gura fluviului cunoaștem un trib *Sardi*. Tot acolo e insula *Berezan*, al cărei nume n'a putut fi încă explicat filologic și pe care noi îl punem în legătură cu răd. *herse* (=, în thrac și alban, pentru solba, spătat cu alba, în *Berzabiz*, *Bertumaz*, *Berzumnu*, *Burzianu* ș. *Berzena* (p. 245). Ori *Αἰσού*, „albuș” e și numele pe grec al unei insule (î. Serpilor) confundată încă din antichitate cu Berezanul. Însfârșit cunoaștem pe Nipru orașele *Σέργιον* și *Ἐδρον* (p. 246).

Totuși credem că marele număr de Geți la Olbia în vremea istorică e de origine recentă (din sec. IV înoace), poporul barbar cel mai numeros aici în sec. VII—V a. Chr. fiind *Scythi*. Bănuim că elementul getic a devenit mai însemnat la E de Tyras, de abia sub presiunea celtică (sec. IV—III a. Chr.) și că deci, întocmai cum *Scythi* au împins pe Geți în sec. VII până în Posen, așa mai târziu Celtii i-au silit să iasă drumul Răsăritului până în Crimeea. Ev. dest. r. *Tyras* a rămas granița clasică între Dacia și Scythia etnografică, așa cum fusese încă de pe vremea Cimmerienilor (p. 247). Totuși în Moldova și Basarabia infiltrându-se mulți Bastarni și Celți, iar apoi Sarmati, nu s'a putut alcătui aici o mare putere getică, asemănătoare cu aceea din Carpați.

Am examinat apoi situația etnografică din Dacia proprie, între Tisa și Siret și între Carpații nordici și Dunăre. Fără a avea toată informația noastră pleacă de la Ptolemeus și numai în foarte mică măsură de la materialul epigrafic. Ptolemeus însuși pe poarele Daciei *pretoromane* de la V la E și de la N la S în trei grupe de câte cinci: prima grupă ar fi cele din Crișana și Banat, a doua cele din Ardeal și Oltenia, iar a treia cele din Moldova (cu Țara Securilor, care și mai târziu a ținut de Moldova) și Muntenia. Am arătat mai sus în amănunte, pe ce argumente am sprijinit acest fel de a vedea (p. 248 sq.). Notez aici numai faptul că hărțile ptolemeice, ca și p. cea din *cod. Urbina* 82, din sec. XIII (ori, poate, după Heiberg-Cuntz din sec. XI) procedează în așezarea triburilor dace pe hărți tot după *trei* meridiane, cum am făcut noi mai sus (iar nu după *cinci* paralele ca Mueller), și ajung la rezultate destul de asemănătoare cu ale noastre. Dintre cele cincisprezece triburi cunoscute de Ptolemeus, trei, Anapii, Teurisci și Cotensii se arată a fi celtici, toate celelalte douăsprezece sunt dace, nici unul iranian (p. 250).

În ce privește orașele Daciei, izvorul lui Ptolemeus a fost desigur pe Triman, pe Criton și cel mult pe Dio Chrysostomus, el cunoaște câteva orașe cu nume romane, ca *Ulpianum* (altfel necunoscut), *Salinae*, etc., dar pentru el *Sarmazegetusa* nu e încă decât tot *Burdator*, iar nu *colonia Dacia*. Numele de orașe dacice la Ptolemeus sunt, fără a lua în considerare cele de mai sus, mult mai numeroase decât în itinerarii ori chiar în inscripții. [Am făcut cu acest prilej mai sus, p. 251-255 critica metodei de interpretare a informațiilor lui Ptolemeus atât la Mueller, cât mai ales la ultimul său comentator, Gudmund Schütte, *Ptolemy's Maps of Northern Europe*, Copenhaga, 1917, care a procedat fără nici un fel de considerație față de *realitățile* lingvistice antice: thracă, iraniană și celtică. Nu putem repeta aici toată argumentarea noastră, dar atragem atenția asupra dilettanticei identificări de la Schütte: *Predacensioi* = *Burdacensioi*. De fapt primul e un trib vestic spre Tisa mijlocie, probabil numit *Predacensioi* (cf. *Pugetae*, *Prephigi*, etc.), iar al doilea e un trib de pe Oltul mijlociu, a cărui capitală *Buridava* e cunoscută și din Itinerarii. La fel *Biispoi*, care după Schütte ar trebui să fie identic cu *Πισσυων* nu e decât un *Bisfi* în loc de *Biesi*, adică *Biesi* dacici, bine cunoscuți și din Carpații vesteri, către Moravia]. Ptolemeus dând pentru orașe longitudinea și latitudinea situației lor, ele pot fi precis localizate. Din însușirea lor se vede că Ptolemeus, sau izvorul lui, nu le-a luat dintr'un comentariu, ci le-a citit pe o hartă

iranian *Nephraria* în E Munteniei actuale, către Ialomița; emendăm: *Nepi data*, căci Ialomița e *Naparis*, deci *Napari*, deci geto-scythic; cf. mai sus *Napuca*, posibil însă și *Neth(n)aria* «satul stufăriilor», după Gonnaschek, getic (p. 264) *Taceor*, în Muntenia centrală, credem getic, dela răd. *Tio* (cf. verbul *Teti*) = *ton* (ca în *Rēptorion*) (p. 264 sq.) *Zetjua*, evident *Pontes*, 1 man (p. 251 cu 265) *Iăpuri* la Orșova, cet. și *Ticuna*, getic (p. 265) **Axiorta*, la L. de Libusium, bun getic, dela *axmen-*, «piatră» (p. 265) *Igoβιτης*, cunoscut, getic (p. 265). *Φοαργία*, în Oltenia numioasă, probabil getic, cf. *Βοαργαί*: *Ποιτάργος*, *Σαρτάργος* (p. 266) **Igoβira* în Oltenia de cămp, getic, cf. **Igoβetes*, (p. 266) *Ηίον* (*ad Pinum*), roman?, necunoscut, **Ipoβιργιον*, cum scriu, getic (p. 266 sq.) *Σαγοι*, prin Vlasca, getic (p. 267)

Dela Răsăritul Siretului avem *Zagzibava*, geto-scythic, cf. mai sus pe *Sagzeli* (p. 266 și 271), *Tamozovici* prin pârtile Hârlădiei, getic; *Παγοζιβάβα* pe Siretul de Jos, în ținut celtic (Butoagali și Cătena), poate celto-getic (?) *Purborist* (p. 267).

La V de Tisa avem o serie de nume, care merita a fi analizate. *Οξονορις*, spre Moravia, poate iranian, cf. *Iscandari* (p. 268) *Βαγαριον*, poate celtic **Aβαγta*, în *Λαγγια* nordică, iranian, cf. *Albi Sythae* (*ibid.*) *Τριποβίς*, din *Τριπύσσον*, getic *Ηάβωι*, iranian (*ibid.*) *Καρδινον*, poate getic (p. 268 sq.) *Ηεονορις*, probabil celtic (p. 269) *Παφίλνον*, poate la Seghedin, nume dat și orașului și râului. (Tisa) avem etimologii atât celtice, cât și scythice de oferit; sigur e că nume getică; altfel, *non liquet* (p. 269 sq.).

Innumerabile rămâne ne mai oferă o serie de nume de origine preromană meritând a fi discutate. Astfel, *Lederata* în fața Vințuacului, se pare celtică (p. 270) *Apo-flurius*, mai degrabă iranian, ca getic (*ibid.*) *Αριδία*, cunoscută, getică (v. p. 262) *Γαμονία* neclar, poate celtic (p. 270) *Ποτλια*, bun getic; *Βαυακα*, *idem*, *Βερσάκ*, *idem*, «Mestecăniș de» (p. 270) *Γαγαναι* (*Γαζαναι*?), poate getic, *Αγνοτις*, creștit pentru **Axiorta* (cf. p. 265) *Βυρτινιον*, getic (p. 270), *Ρινκλα*, *Cersie*, *idem* (p. 271) *Βλανδονα* (în Dalnaș a *Blandona*), vechia *thracon*, cf. *Βλανδης* în Phrygia, nu departe de *Acmonia* (cf. și *Acmonia* dacica) *Ρελενδρα* în loc de *Pelendona*, poate getică (cf. p. 261 (*Ηοιδόβα*) și p. 271 *Βυρτινιον* și *Βυρτινισα* pe Olt, cunoscute, getice (p. 271) *Ανυβλα*, din *Αλυβλα*, prin dissimilație, ca tot aspectul latin, foarte posibil getic, atât ca răd. *Alut(us)* cât și ca terminatie *-la* (p. 271) *Cedonia*, lângă Sibiu, getic (p. 271). *Σακιδάβα* (GR) la SI. de Apulum, mai probabil ca

Acidava (TP), geto-scythic *Socae - dava* (p. 271 sq); cf. *Suet-dava* moenică și *cohors II Aurelia nova Sacorum* (p. 272).

În ce privește inscripțiile din Dacia, ele ne dau o imagine unilaterală a vieții din această provincie, numai populația orăzogenă-cămerică, dar această populație e romană internațională, iar nu dacică. Și totuși, din cele câteva table cerate găsite în minele de aur ale Daciei vedem că o viață activă pulsa și în satele Daciei, toate cu numele lor vechi dace și cu o populație harnică, încet-încet pe cale de romanizare — Materialul etnografic-toponimastic scos din inscripții va fi deci, acestal de puțin.

Denara, sat, lângă Alburnas, getic, la fel *Kartum*, *Cerna*, *Kartu-retum*, *Murinum*, *Siluetu*, *Toveta* (p. 273), *Immenousum* (din *in Menesa* (?), p. 274) și *Resalum* (p. 274). Interesant e că numele de azi al localității *Abud* în creștinagorie s-a ferit, pleacă de la un *Alrutius* getic (*ibid.* : Ap. 1, *Virna*, la Valea Deva, pe Mureș (p. 274), *Samum*, *tius* pe râul *Samus* în NV Daciei și, circumscrie *tius Samum*, *regio Aus(umennum)*, nume ce s'înnădese reconstituit până azi (p. 275), și un *Rul(um)*, *tius Aus(umennum)* (până acum se citea *Rēre ul(um)* *tius Aquilorum*) (p. 275 sq), credem greșit și geogr. hic (Anarj sunt mai departe în NV) și epigrafic *Malua*, după ca. c. *Dacia Maluensu*, de așezare încă necunoscută (Patsch, în *Anz. d. Abud d. Wiss. Wien, phil.-hist. Kl.* 1925 XXVII, p. 202 sqq., o pune la *Denta* în Banat) (p. 276 sq). *Tapae* (cunoscut literar, între Tibiscum și Sarmizegetusa (p. 277) *Sucudava* la *Celeus curiales territorii Sucudavensis* (p. 277) Duhovnice rămân *Alburnus* și *Ampelum*, din regiunea auriferă, ambele cu nume de un aspect greco-italic. Credem că de fapt *Ampelum* e un vechiu și bun getic *Ampi-lum* iar *Alburnus* va fi având eventual înrudiri cu *Albo-ra*, etc. Totuși nu putem nici argumenta hotărât nici într'un caz nici în celălalt (p. 278 cu 272 sq).

Să vedem acum în scurt ce rezulta din toate constatările de mai sus.

I. Geții s'au întins la N Dunărei până în Benaia, la Odrua mijlocie, Vistula de J. S., bălțile Pripetului și cataractele Nipru în Afonraia lui Herodot (V 3) că ngamul Thracilor e cel mai mare din toată lumea după cel al Inzilor se adevărește (p. 279) II. Către țărilor lui Ptolemeus în comparație cu izvoarele paralele nu e prea defavorabil acestui autor, care nici întinderea a avut prototipul excelent, ce acela privitor la drumul an brei spre Baltica ori, în general, ancheta lui Agrippa. Greșelile de longitudine și latitudine s'înt compensate prin exactitatea aproximativă a aproape totalității localizărilor sale

cartografice III «Dubletele» toponimice dela Ptolemaeus corespund unor realități de migrați etnografice (p. 280) IV În adevăr, Costoboci, Biessi, Burni, Racati, Piegeti și Căpu d'n extremul NV, constituind «dubletele» la aceleasi nume de triburi din Dacia proprie, s'au constatat a fi de fapt existenți acolo, prin toponime și arheologie, iar originea migrației lor e clară: navărilorii cummeri scythici, care i au împins până în acele regiuni V Expansiunea getică spre V și în Pannonia e slabă VI Expansiunea spre Dalmatia până la Avarica e foarte intensă; ea a pornit din Iliriat și Oltenia (dubletele toponimice) și a fost patrimoniată de Scythi (Dac. *scoroi*) (p. 281) VII Migrația getică spre Egee și Propontida a fost deasemenea făcută sub aspect, scythic (Traian-Agathyrsi, S. *trici*, *akšura*), tot prin sec. VII-VI a. Chr. Anume elemente getice însă par a fi fost împinse încoace încă de Trero-Cimmerieni de pe a 900 î. Chr. Ia a acestei migrații erau foarte de mult sfârșite (p. 281 sq.) VIII Întră Carpați și Nipru e prin a 1000 a. Chr. o civilizație unitară, pe de altă parte etnografică cu o bogăție Geti până la Nistru (*Carpi* ca nume generic), de acolo în între Cimmeriuni, anastetici cu Carpi și Tyregeti, au același fel de viață Scythii au împins pe Geti înspre Apus Dar Celto-Bastarnii s-au reados prin presarea lor din V. Toată regiunea de păduri până la Nipru a fost stăpânită de Geti; dimpotrivă stepa chiar în Dacia de SE a fost iraniană, adică, din sec. II a. Chr. în Rusia intens sarmatică (p. 282 sq.) IX Ptolemaeus dă în Dacia proprie cinceprezece nume de triburi, dintre cari douăsprezece getice Din faptul că avem *Caucocensis* la el în Dacia și *Caucocenes* în Bithynia înțelegem cât de departe înapoi se urcă originea informațiilor sale, sec. IX VII a. Chr. Dar enumerarea lui nu e completă. Deducem încă, tot prin listele lui, și alte triburi getice ca *Singi*, *Sungi*, *Uti*, *Appuli* (confirmati și altele), *Daci* (nume de trib din NV Daciei), iar din inscripții mai cunoscutem pe *Ansamenses* și pe *Succi* Dimpotrivă *Sargatae*, *Suci*, *Napae*, *Pali* și *Abii* au fost nume de triburi «cythice», care apoi s'au getizat (p. 283 sq.) X Numărul orașelor Daciei e la Ptolemaeus de vreo patruzeci; alte vreo douăzeci ne mai indică itinerarele și inscripțiile, totuși mai pe departe nu ne putem de aici face o idee de desimea populației din Dacia, fără considerarea marelui număr de *sate* (o idee avem din tablele cerate). La venirea Scythilor Getii erau aici dovadă *Saci-dacia*, *Sargi-dacia*, etc. (p. 284 sq.) XI Toponimia getică e comun thracică. Totuși anume deosebiri, ca *dacia* în loc de *para* (clasic!), precum și fonetica specială dacică, ne fac

să deosebiți, enormul grup getic, nu ca subordonat Thracilor, ci drept coordonat acestora, ca Phrygiens deoparte și Armeni de alta firește, *Illyri* sunt totuși deosebiți și față de Geti și față de Thraci. Toponimia și onomastica lor merg împreună cu a Italo-Celților, în vreme ce a Gето-Thracilor merge cu a Greco-Iranienilor (Jökl, la Ebert *Reallex.*, citat). Cu toate intruziunile iraniene (Scythi, Sarmati, Alani), Dacia s-a păstrat destul de pur etnic, ca și Altitura de *Boathyr* stăpânirea ei până pare a mai fi lăsat și pe *Dacia (Dacia)* și *Getae* primi, în V și SV până la Adriatică și Iggea celaltă a Dunării de Jos și pe Nistru. Adevărat *thracic* au fost numirile generale de *Goeta* la o înfrământare până dincolo de Nistru și *Trai* (*Traia*) = *Dumari*, *Carpa Dumari* (mentiu cu națiune deosebită în Carpați până la sfârșitul sec. IV, p. Chr. *In venirea Slavicilor în Dacia toponimia nu era română*, ci, acceptată pe avertisiri și de Romani, apăsate peste tot *thracic*); în părțile încă romanizate ale Daciei, nu orice, de altfel, ca și în Balcani, la Bessi, această toponimie era chiar profundată *thracic*, de o populație vorbind *othracic* (p. 285—288). VII. Ca urmare a celor de mai sus cronologia migrațiilor getice se desprinde clar astfel: începute sub prezența cimmeriană, cel mai târziu până a 900 a. Chr., ele trebuie să se fi sfârșit pe la a 600 a. Chr., odată cu ultimele mișcări cimmero-sythice. În sec. VI pretutindeni erau stări politico-etnografice foarte cunoscute. Toponimia geto-sythică a Daciei este în bazele fixate definitiv încă din sec. VII—VI î. Chr., firește, cu adăose treptate, celtoic, sarmatice, etc., până în sec. II p. Chr. (p. 288—89).

Cu acestea trecem la *capitolul II*, în care am expus în enunțate protoistoria Daciei, începând dela sfârșitul mileniului II a. Chr., *după monumente*. Dela început am relevat că nu există stadii pregătitoare suficiente nici asupra vârstei bronzului, nici asupra vârstei fierului din Carpați. Însă cronologia protoistoriei noastre e diferită de cea din Europa centrală, vestică ori sudică, în orice caz, dată de mari muni sau mai puțin sigure încep numai de pe la a 1000, odată cu importul de fabricate «illuvian» la noi. Am stabilit, anticipând asupra concluziilor cap. VI aceste date, deosebite de cele ale predecesorilor noștri cu Paul Reinecke în frunte: *Bronz III*, c. 1400—1000 a. Chr.; *Bronz II* (Hallstatt I în V și SV), c. 1000—700 a. Chr.; *Fier I* (Hallstatt—Hallstatt II + La Tène I în V și SV), c. 700—500 a. Chr.; *Fier II* (La Tène) c. 500 a. Chr. — 50 p. Chr. (p. 289—292).

Între bronzul IV și bronzul III e în tinutul carpato-danubian o continuitate așa de perfectă a formelor (Reinecke), încât timp de șapte secole nu e de admiț nici o turbare etnografică-politică mai profundă în aceste părți. Dacă deci la a. 700, când vin Scythii, eria aici Thracii nordici (ceceace am demonstrat și mai sus) atunci și la 1400 a. Chr. tot aceiași Thracii locuiau în Dacia (p. 293). Din studiul *ășezărilor* și al *depozitelor* din bronzul III și IV dacic, rezultă pentru viața social-politică a Thracilor din Carpați condiții și forme asemănătoare cu ale Achaenilor descriși în *Iliada* și *Odysseia*. Feudali iubitori de aur și de bronz, lăptând în care cu două roate, cu spețe, lance, confari, scuturi și enemeide, boagați în podorbe și vase de aur și bronz din burguriilor, nobilii stăpănesc peste un popor liber, numeros și bogat. Toți fac agricultură. Religia tutuora e uranică, cu multe indicii speciale de cult solar. Continuă totuși credințele dithoniere (eMărcăze țări) ale aborigenilor preindoeuropeni. Lumea fiind bogată, importul de bronzuri italice e foarte activ, cam de pe la 1000 a. Chr. încoace. Venirea Scythilor (c. 700) pune capăt prosperității: va fi o vreme de pasivitate și decădere. Dar curând (c. sec. VI) activitatea serioasă reîncepe și legăturile cu Vestul se reiaa (sec. V). Din sec. IV înainte începe ridicarea națiunilor gete, sub așezări celtice la un răsărit în Răsărit (p. 293-297).

Nu avem încă suficiente cercetări pe teren, pentru a putea stabili un raport precis între începuturile civilizației fierului în Dacia și primele exploatări siderurgice la noi. Putem însă stabili anume fapte caracteristice. Fierul s'a lăcrat la noi intens și deabia după venirea Celților în Carpați nordici, prin sec. V a. Chr. — când probabil *Teutoni* din Slovacia (ajunși mai apoi până în Galiția pe Nistrul de Sus) își întemeiază acolo atelierele lor, dintre care cele deia *Munkacs* sunt până acum cele mai bine cunoscute. De altă parte în Dacia transilvană, cele mai numeroase cetăți pe munți, *castellum*, se găsesc totuși în regiunea minelor de fier din SV Transilvaniei, în munții Sebeșului, ceceace nu poate fi întâmplător. Dar și celelalte cetăți *dace* din masivul carpatic, *Alăgura*, *Bond Mare*, *Almașul Mare*, *Boncuți*, *Budtarul*, *Celateca Băilorului*, *Atelul*, *Petrișul Turda*, etc., ori *Krivany* în Slovacia, se arată a fi fost tot mari ateliere siderurgice (p. 297—302).

Indicații mai precise asupra apropierei unor vremuri nouă ne dă ceramica dacică: sunt urnele de tip villanovian care dintr'odată încep să apară pretutindeni ca o formă pregnant diferită față de cele obișnuite ale bronzului dacic. Fărăte Banatul, ca regiune mai strâns legată cu

Villyric și alpin, e foarte bogat în forme hallstattiene apusene. Urcele «tip Villanova» sunt pomenite de Milleker într-un mare număr de locuri (p. 304). Totuși tezaurule de aur dintre 1000 și 700 a. Chr. găsite în Banat (v. mai jos) sunt de tip transilvan al vârstei bronzului. Prin munte Banatul e legat de Ardeal; numai câmpul e inclinat spre «illyrismul popular» (p. 305).

Ceramica Transilvaniei cunoaște perfect urcele «villanoviene». Dar ea ne dă ceva senzațional în plus: imitarea în lut ars a formelor metalice importate din V. veneto-illyr. Cutare vas «protoetrusce» specie *Corneto* (c. 1000-900 a. Chr.) s-a găsit imitat întocmai de un olar la Tg-Mureșului, dar în plus îmbogățit cu canelurile caracteristice vârstei bronzului dacic (ba chiar din eneolitic), atât pe gât (orizontale) cât și pe pântece (oblice) și chiar și cu preeminențele tradiționale la noi: p. 306 cu fig. 191 sq. De data aceasta avem un *punct fix cronologic*: cel mai târziu prin a. 900 Dacia eăă complet în cercul de influență a primei vârste a fierului alpin și italic.

În ce privește granița geografică până la care se întindea influența norditalică între 1000 și 700 a. Chr., atât ce se poate fixa. Căldărușe hemisferice de tip italic (fig. 195, 197, etc.) au fost găsite pretutindeni în părțile noastre până la Nistrul galician, la *Kungurce*. Confurii de tip italic s'au găsit chiar dincolo de Nistru în *Podolia*. Căldărușele norditalice sunt la noi cele mai vechi vase de acest tip și nu se găsesc decât în depozitele bronzului IV. În *Dacia* sunt documentate la *Îrăduș* (fig. 195 sq.), la *Alba Iulia* (fig. 198), la *Hajdú-Böszörmény* (fig. 200), *Kantorjánosi* (fig. 197), *Marlapcs* (fig. 201), *Taktakenra*, *Fizeșul Gherlii* (fig. 203) și poate *Tibessdorf* în Mediaș. O sabie de bronz cu antene s'a găsit la *Bundorf* în Târnava Mare (p. 308) import din Vest, c. 1000-900 a. Chr. Vase norditalice de tip *utula* ori *circa* s'au găsit la *Vécs* (p. 309), la *Gusterița* (*ibid.*), la *Hajdú-Böszörmény* (fig. 200 și p. 310) și la *Sényő* (p. 311 și fig. 202). Frumusețe alpe și ceții de tip italic avem dela *Fizeșul Gherlii* (fig. 203), *Hajdú-Böszörmény* (fig. 200), etc. (v. mai jos, la descrierea culturii din Dacia, unde ne oprim și asupra confurilor italice, etc.). Ca urmare a acestei intense penetrații norditalice, atelierele bronzului IV din Dacia încep să-și schimbe stilul, dând precădere plăcilor subțiri lucrate în gravură ori *au repoussé*. Cităm în această direcție în special aplicele de bronz de pe chumurele late de piele caracteristice acestui timp, așa cum le găsim prelucrate d. p. la *Spălnaca* (p. 313 și fig. 205), ori la *Gusterița* (p. 314 și fig. 206): motivele dela

Găsterița amintesc de altfel și sudul grecesc medieval și în specie geometricul dipylonic (p. 314). Tot ca fabricat local e socotit și vasul vestit votiv cu douăsprezece protome de lebede, din părțile *Ordștiei* (p. 317 și fig. 200), ca și alte simbole solare găsite în mare număr în Dacia (p. 317 sq.). Chiar în arta aurului din Dacia bronzului IV influența veneto-illyra patrunde biruitoare cu fabricate ca discurile convexe dela *Othoca* în Arad (p. 318 și fig. 207), ori în vasul de aur dela *Bina* (p. 330, v. mai jos), etc. Pe baza acestor influențe precise italo-hallstattiene Reinecke a împărțit bronzul IV carpatic în trei subperioade, între 1150 și 850 a. Chr. (v. lista depozitelor de bronz clasificate asfel la p. 319) credem că și împărțirea în trei faze este exagerată, în având de fapt decât două serii de tipuri italice la noi și cronologia e prea îndepărtată în sus, întrucât nu numai la noi, dar în general în Europa Centrală nu se poate vorbi de o serioasă influență nord-italică decât dela 1000 încoace, iar în Dacia această influență ține neîntrerupt împreună cu vârsta bronzului IV până la 700 a. Chr.

În adevăr relațiile noastre cu Italia și SV dela a. 1000 încoace sunt multiple confirmate cu neîntrerupte și profunde (p. 319 sqq.). Alături de comerțul cu vase de bronz, avem pe acela cu *care de luptă*, cu roatele de bronz (și lemn) fabricate în SV veneto-illyr, așa cum s'au găsit la *Abos* și la *Arcalia* (p. 319 sq. și fig. 208), precum și cu alte feluri de echipament de război (v. mai jos). De altă parte, fibulele dacice din vârsta Hallstatt sunt strâns legate de tipurile italice și sudvestice (p. 319); raportul pare a fi reciproc: tipuri mai vechi carpatice ajunse până în Italia și tipuri adriatice mai nouă adoptate și în Dacia (p. 321). Ceramica hallstattiană de pe Dunărea de Sus ca și cea din SV italo-illyr își găsește analogii în Dacia, adesea până în detaliile decorative, ca d. p. găurile triunghiulare ale vaselor cu picior înalt, dela *Vulci*, în sec. VIII, întâlnite în Ungaria nordică (*Gyongyos*: clopotele scythic.) sau în câmpia munteană (vase La Tene dela *Crasani*) (p. 322). Cătare mare plăcă ornamentală în pământ ars, dela *Sighişoara*, se poate compara cu pietrele sculptate dela *Nesactum* (pl. XX fig. 1 și 2). Zăbulele de cui bolognese, din Etrusci I (c. 1000), asemenea cu cele din br. IV dela noi. Într'un cuvânt vârsta fierului central-european stabilește încă de prin a. 1000 o perfectă unitate culturală între Italia și Alpi, deoparte, și ținutul carpato-danubian de alta (p. 323 sq.).

Totuși e un domeniu în care *Daco-Getia*, în sensul larg ce i-am dat în cap. V, se prezintă complet original față de restul Europei în prima

jumătate a mileniului I a. Chr. e arta aurului. Dacia bogată în aur exportă acest metal până departe în N, la Scandinavia, dar nu, cum s'a crezut, exclusiv ca material brut, care era apoi prelucrat acolo, în mod artistic, — ci și ca obiecte de lux și podoboă, fabricate în Dacia și purtând pecetea stilului getic. În adevăr motivul decorativ al spiralei, general și în Scandinavia capătă în Carpați o dezvoltare și o stilizare ca totul particulară. L bulele de bronz cu multe spirale ca acelea dela *Situm* (fig. 307) ori dela *Hedvedde* (fig. 308) sunt necunoscute în alte părți. Da brățările, pendanțivele, cerceii, diademele, aplicele de aur din Carpați sunt, împreună cu vasele de aur găsite aici, tot așa de specifice, precum vor fi ceva mai târziu lucrările în filigran de stil etrusc, ori, și mai târziu, arta sarmatică a aurului (p. 324-399). Fără îndoială, în arta dacică a metalului sunt mai vechi ca la IV-a perioadă a bronzului carpatic, de când avem păstrate aproape toate tezaururile de aur mai caracteristice. Daceea d. p. bogată conștientă de brățări de aur găsită la *Firighiaz*, de trei forme, dintre care cea cu duble spirale la fiecare capăt al brățării deschise e forma clasică, a fost datată de unii învățați ca fiind din bronzul mai vechiu (cf. p. 325-399 și fig. 209-399.), deși de fapt ea nu poate fi mai veche de începutul mileniului I a. Chr., date fiind ornamentele punctate și gravate de un stil bine definit prin bronzurile din perioada a IV-a. La fel trebuie datat, c. sec. IX a. Chr., tezaurul de benzi spirale de aur cu ornamente lineare gravate pe ele, găsit la *Saradu* (p. 327 și fig. 212-399). Iarăș caracteristic carpatic sunt discurile de aur dela *Smig* (pl. XIII cu pag. 329) și cele dela *Tufuldu* (p. 386 și fig. 265) ori *Lattina* (*Pr. Zeitschr.*, IV 1912, p. 189), pe când dimpotrivă discurile dela *Otlara* (p. 328 și fig. 207) sunt de înfrățire veneto-iliră. Din tipul de brățări *Firighiaz* putem urmări, în evoluție logică, formele constatate la *Sachsenid* (fig. 218), la *Acăș*, la *Hajdu-Szoboszló* (fig. 219), la *Perceci* (*Pr. Zeitschr.*, c.t., p. 190), la *Fokorú* (fig. 220), etc. (p. 329 sq.). Aceste forme sunt confirmate ca stil și epocă de frumosul vas de aur dela *Bua* (pl. XIV), clasic pentru perioada a IV-a a bronzului carpatic. Dar tocmai dela *Bua* avem și o brățară exact de același spirit decorativ ca și vasul (fig. 229) brățară care împreună cu cele de același stil, dela *Pipru* (fig. 228) ori din alte părți ale Ardealului (fig. 230 sq.) face legătura între stilul dela *Firighiaz*, mai vechiu, de *fir rădăcit*, la stilul mai nou, de *bard* gravată superficial și eventual scobită pe dinăuntru până la reducerea ei la o simplă placă subțire, reliefată au repousse: brățara dela *Béilye* (fig. 232

și pl. XVI 6) e ultima și cea mai elegantă înfățișare a tipului dela *Bua* (fig. 229).

Dar alături cu acest curent stilistic, autentic carpatic și de legătură intimă cu formele bronzului III și chiar II din Dacia, avem, tot în ținutul carpato-danubian un alt curent nu numai geometric, ci și de adânci înfățișări zoomorfe de tip clar oriental. Explicând tezaurele dela *Mikhailovo* (p. 332 sqq.), *Fokoru* și *Dulj* învățați (p. 333) au insistat asupra înfățișării lor locale și unii din ei au voit chiar să le caracterizeze drept specific thracice, în vreme ce alții le-au atribuit Cimmericilor și, alt grup, Scythilor. De fapt avem la fibulele dela *Mikhailovo* și dela *Daj* (pl. XV și XVI), ca și pe cutare vas dela *Puşulcu* (fig. 226 sq.) înfățișări theriomorfe bine cunoscute din p. de pe securile gravate din Caucaș (fig. 224). Dar pe diadema harnă primitiv nu se poate la *Mikhailovo* (pl. XV 3) avem ornamentul cornuța lui pe un stâlp împodobit cu cercuri orizontale, găsit identic, în bronz, la *Ananino* (fig. 223). Poate trei tezaurele, cu *Fokoru* în frunte, sunt ea tehnică a baterii aurului în foi subțiri, cu relief înalt, gol pe dinăuntru, tipic hallstattiene. E deci o sinteză care n'a putut avea loc în chip pașnic, adică productiv, decât într-o singură epocă, cea în care vedem apărând și securea de tip oriental. De aur, la *Tufeldu* (fig. 265), de bronz în *Ug* și în *Bereg*, ca și în Alpu transilvană până la *Draşna* (cf. fig. 256 și 270 sq. și mai jos) e vremea prestium cimmeric din spre E, dar înainte de catastrofa scythică. Avem între 1000 și 700 a. Chr. o intensificare a raporturilor geto-cimmeric deoparte prin penetrația villanoviană până la Nistru și Nipru, de alta prin circulația fabricatelor caucasice până dincolo de Carpați. Atribuiam acestei penetrații orientale în Dacia cel de al doilea curent al artei getice a aurului. Dar o atare caracterizare e și o datare: primul curent, cel pur geometric e cel vechiu; al doilea îl urmează, fără a-l modifica. Brățara dela *Bellye* (pl. XVI 6) e aproape contemporană cu tezaurul dela *Daj*, în care, alături de fibula theriomorphă (pl. XVI 4), avem brățara de tip ardelen (pl. XVI 3). Dar brățara dela *Daj* e ceva mai veche, mai neevoluată, decât cea dela *Bellye*, ea însăși anterioară anului 500, când începe la Dunăre influența cea nouă, vestică, cu formele ei de tip etrusco-eleno-celtic (p. 340). Prin urmare, dovada e făcută: curentul autentic thracic al artei aurului în Carpați, cu rădăcini până în bronzul II, e activ chiar după nașterea curentului geto-cimmeric, cu începuturi prin sec. IX-VIII a. Chr. Cele două stiluri sunt deopotrivă carpatice, dar ele nu trebuiesc confundate;

ele lucrează portele dar își trag puterea din tendințe foarte diverse. Vom examina la arta scythică alte înfățișări și prelungiri ale stilului petro-cimmeric. Ceea ce am vrea să fixăm mai sus a fost insuficiența teoriei pur scythice pentru explicarea formelor de artă «orientală» din Dacia hallstattiană (cf. p. 332 sqq., cu 336 sqq. și fig. resp.).

Dar arta curului din primele secole ale mileniului I în Dacia nu înfățișează și alte aspecte caracteristice. Astfel, în continuarea stilului, înmormântării cu lei și aplice ori pendative de aur pe frunte ori pe piept, decorate cu simple linii punctate, cunoscut încă din eneoliticul și bronzul vechi atât pe Dunăre cât și pe Tisa (p. 342), avem toile de aur dela *Corani* și *Ileba Feche* (p. 326 și 342 cu fig. 233 sq.), mai vechi, probabil din bronzul încă pur, sunt ochurile de laș dela *Alba Iulia* ori podușabile dela *Bonța* și *Sarmășag* (p. 343, cf. fig. 235). Dimpotrivă tezaurul dela *Gyoma* (p. 343 sqq.), atribuit leuencilor, ori brățara dela *Magura*, ca și colanul și brățările dela *Nagy Gy* sunt curat hallstattiene, fără amestec oriental, ci de stil central european (v. fig. 236 - 238).

Cu totul nestudiată, fie chiar și numai ca adunări de materiale, e ceramica hallstattiană a Daciei. În afară de așa zisele forme «villanovienes» și de cele supranumite «scythice» (v. fig. 240 și 239), toată ceramica excizată e încă neclădită, aparținând ea cu siguranță bronzului III ori poate chiar II și neapărând decât în anume regiuni precize, ea pare a fi fost în floare și după a. 1000. cum și în ce relația culturală, ne vor arăta deabia săpăturile viitoare (p. 345 sqq. și cf. mai jos).

Adevărata vârstă a fierului începe în Dacia deabia pe la a. 700 odată cu venirea Scythilor, cari aduc cu ei arme și unelte de fier. Diferiți învățați au fost chiar înclinați să numească «scythică» toată prima vârstă a fierului în Dacia: sec. VII—IV a. Chr. Acest lucru e complet greșit. Dacia intrase în Hallstatt înainte de Scythi, iar venirea lor nu aduce nimic hotărâtor în cultura Daciei, ci dimpotrivă Scythii se desnaționalizează atât etnografic cât și cultural. Pentru a dovedi acest lucru, am supus unei analize stilistice toate descoperirile scythice din Dacia, arătând ce e *local*, ce e *vestic* și ce e *estic* în inventarele respective (p. 348-365, cu fig. 240 - 256). Rezultatul e, cred, convingător: Scythii se deșteaptă în Dacia simple enclave în mijlocul populației locale thracice; inventarul mobilierelor lor e *primar* și *sdrac* - spede și pumnale, securi duble, vârturi de săgeți tipice; vârfuri de lănci obicinuite și în SV până la Adriatică; câteva oglinzi, câteva apuce, câteva capete de stâlpi de baldachine

cu clopotei, două cazane, clasice scythice. Şi atât. Dar chiar aceste obiecte scythice, amestecate cu forme clasice vestice, ca şi p. în inormitele dela *Amă* (fig. 244 şi 247) ori dela *Pigchi* (fig. 242), pentru a nu mai vorbi de forme ca aceea a colanului de aur dela *Rakamir*, care nu are nimic de-a face cu Scythia, decât ca epocă (fig. 250). Adică întocmai ca şi ceramica din mormintele scythice, prin excelenţa dacică, de vechi tradiţie locală. Însfârşi chiar securile simple şi un poartă de dăble, de aramă şi de bronz denumite de învaţatu anguri agathysice, resp. scythice (v. p. 363 cu fig. 256) sunt mult mai vechi ca Iranienii din Dacia.

Trecând acum la descrierea generală a halstatului pene (p. 370-399), avem a fixa următoarele rezultate: I) din punct de vedere topografic (p. 372-391), şi II) din punct de vedere tipologic (p. 394-453).

I. Dacia nu a fost cercetată în chip egal de intensiv pe întreg teritoriul ei. Moldova şi Basarabia sunt până acum foarte puţin cunoscute. Apoi, chiar în Transilvania, unde numeroase mici muzee locale, adeseori pe amatori şi pe cercetători provinciali la înib pătrea lor prin adunări de material găsit întâmplător ori săpat, avem în special descoperiri de depozite şi comori, dar nu inventare de aşezări şi morminte. Putem stabili în orice caz pe teren, pe baza rapoartelor numeroase publicate în primul rând în *Archaeologion Ertentő*, şi pe baza culegerii de materiale tăcută de Hampel, *A bronzkor emlekei Magyarhomban*, o serie de staţiuni din perioada a IV-a a bronzului clasic, dată dintre a 1000 şi 700 a. Chr. Cele mai multe din aceste staţiuni au continuat a înflori şi după 700. Destule însă au dispărut odată cu sosirea Scythilor. Un lucru e sigur: *Dacia a fost foarte populată în bronzul IV*. Nordul şi Nordvestul Transilvaniei cu valea Somesului, valea Mureşului, valea Olteului, sunt pline de staţiuni ale bronzului. Dela *Petriş* (p. 372), *Reti* (*ibid.*) şi *Alpăhida* (p. 373) avem în special ceramica interesantă (Petrişul trăieşte şi în vârstă proprie a fierului); dela *Fălăuş* (p. 373) un depozit de bronz IV, *cu o oglindă scythică între obiectele lui specific locale* (!) din *Bihar* avem vase de aur (pl. XIII 3-6) şi interesante depozite de uz particular (fig. 257), iar nu comercial; dela *Bene* avem o hydrie arhaică greacă din sec. VI (pl. XVIII, 1-2); dela *Măhăuşata* un vas de pământ mutând un vas arhaic grec de bronz (fig. 258). *Kemece*, *Rakamir*, *Săltmon*, *Arclin* şi *Lăzărpatak* sunt iarăşi de reţinut (p. 375, cf. fig. 259, şi textul nostru în scris). De asemenea brăţările dela *Hajdu-Scoboszló* (fig. 317), ca şi cele din *Ung* şi *Bereg* (fig. 316) arată *pregătirea halstattului tipic getic*. *Budeşti*, *Kudu* şi *Unguraş* sunt de notat

cumai topografic (p. 377). Dar *Oradea-Mare* prin fibula ei *Cerbon* și *Debreșinul* cu fibulele tipice cu multe spirale din br. IV merită atenție și istoric-culturală (p. 377). De la *Susem* avem un lepoziț din br. IV de cea mai mare importanță (fig. 307 ca pl. XII 3 și XIX 1) pentru studiul fibulelor carpatice, înscrind-ne și epoca și stilul depozitelor de la *Spallhauca* și *Lazarpatan* (p. 378). De la *Cipău* un inventar de *tumulus* hallstattian (p. 379 s. fig. 260). La *Lăchinta* — aș zice săpată de Mozaul din București anul trecut — locuitorii și ceramica vrednice de atenție (p. 379). *Amul* e chiar hallstattian, la tel. *Alba-Iulia* și *Năgureni Tădăuș* (p. 380 sqq., s. în special fig. 244, 261 sq.). Ceramica de la *Amul* (fig. 263). *Gămlor* (fig. 265). *Blaj* (fig. 291 sq.) e din vremea scythică, dar de tradiție locală a bronzului. De puios să mergi îngrămădă de pe valea de jos — Măreșului (p. 382 sq.). Pe vâle Tărnavelor deasemenea hallstattian getic e înfloritor, indiferent de, și cu toată, prezenta scythilor. *Sighișara* e citată pentru faturile hallstattiene de oroz și găste aici (p. 384). *Sourj*, *Rădăuș* și *Problea Mică* documentează la rândul lor prin conturi ori fibule de bronz relațiile cu V și e între 900—800, fie între 600—500 a. Chr. (p. 384 sq.). Din valea Oltului, Lămosul județ. Fier. Scythia a fost în bronzul IV și hallstattul II foarte populată, interesele sînt aici în special raporturile culturale cu Cimmerii Scythii documentate fie prin tezaurul (altfel local) de aur, de la *Tufalău* (fig. 265), fie prin sabie de la *Dobolu de Jos* (fig. 251), strîns legată de stilul Mikhalukovo-Daj-Paşachioi (p. 386 sqq.). Nu mai puțin caracteristică e ceramica de la *Isafalău* (fig. 266), *Buracl* (fig. 267), *Bita* (fig. 268), ori *Ilieni* (fig. 269). La S. Căpățelor cităm *Bucăuș* (lunga Călin. și ceramica tipică bronz IV și hallstatt idem, și de pe Tis.), *Secerîn* (pl. XXV 1) și *Rășnău* (pl. XIX 2) pentru fibule tip bronz IV, *Sinara Droșni*, *Părsior* și *Nehoni* pentru securi de tipuri carpatice-cimmerice (Tufalău, Ung și Bereg, etc.) cf. fig. 270 sq.

Ca și în V G. Hier., hallstattul propriu-zis de fier, e în Dacia foarte târziu începînd deabia în sec. VII, el e turburat și împiedecat de Scythii în evoluția sa și în legăturile sale cu V și cu SV. Noui venitii practică la început ritul înhumării. Pe urmă însă vor fi asimilați și ei la ritul străvechiu carpatic al incinerării. *Agathyrsii* se arată și arheologic repede thracizați. Bogăția în aur ale Daciei hallstattiene se confirmă, dar nu în mîinile Agathyrsilor, ci, în continuarea vîstei bronzului de strălucită viață feudală, în mîinile aristocrației locale presexthace. În orice caz fierul și argintul joacă un rol cît totul sters în hallstattul getic, chiar după

sosirea Scythilor bronzul și aurul continua a fi prezente chiar de nouă venitși pentru poizăbre. Doar spețele și lăncile sunt de fier. Iar de argint n'aum putca cîta decît tezaurul de apice scythice dela Craiova (fig. 252 sq.). La fîră înă, în sate, metalul de orice fel e cu totul rar. Tăranu trăsce mereu în vîrst, petreci a osului și a lemnului. Așezările din hallstattul dacic na utcră decît ceramică interesantă. Incolo toată speranța, și pe viitor, e în sâpîrea tumuli-lor. (p. 391-394)

II. Tipologic, putem stabili următoarele. Pînă la venirea Scythilor (c. 700) ne aflăm în bronzul IV carpatic, cu formele sale caracteristice, influențate fie de V hallstattian, fie de E. cimmero-caucasic. După 700 avem forme scythice *aldtarea* de formele locale, acestea din urmă cîtinuî pe baze tipologice ale bronzului IV, și scyth Scythi, dar se completează cu forme vestice, tîrziu hallstattiene, care reiesc să străbătă din nou în Dacia de prin a II a jumătate a sec. VI.

Arme. Indigenii din Dacia își țearnă singuri *spețele* de bronz; ei nu adoptă tipul cu antene; exemplarul dela *Hundorf* e de sigur importat din Apus (cf. p. 308). Ciudat e că Geții n'au importat tipul de săbî mîri hallstattiene de fier, deși desigur l-au cunoscut, în adevăr spada «scythică» dela *Dobolu de Jos* (fig. 251) are dimensiunile săbîi lungi de fier din Apus, caracteristice pentru *primul* Hallstatt (tip II), deci înainte de a 700, - adică 113 cm și *antene*, de un tip special. După venirea Scythilor avem spețele scurte de fier, mai mult pumnale (fig. 245, 247, 249) atît cu două tășari, cat și cu unul singor, de tipul bine cunoscut (p. 394 sq.). In ce privește *lăncile*, oamenn bronzului IV le *tournd* în forme de o rară eleganță, ca la *Suseni* (pl. XIX 1), *Fizezul Gherlu* (fig. 203) *Spălnacu ori Lăzărpatak* (fig. 259), - în vreme ce Scythii le *fădurese* în fier (cf. fig. 246). Evident tipul hallstattian tîrziu e tot cu teacă și nervură mediană, dar e mai lung și cu aripile foarte înguste. Un exemplu clasic de conservatism getic e vîrfu de lance de bronz dela *Grusa*, fîurit, iar nu turnat, după modelul lăncilor de fier cu cari s'a găsit împreună (pl. XXV 2, sus, dr.). Dacă Geții încă în La Tène-ul mai vechi mai fabricau lănce de bronz ca la *Grusa*, cu atît mai mult în hallstattul propriu zis (p. 395 sq.). Geții cunosteau încă dinainte de venirea Scythilor *securu de luptă*. Am atins și mai sus chestiunea securilor de tip cimmero-getic (fig. 270 sq. ori fig. 265; cf. fig. 256). Acest tip de securi, ca și lăncile de bronz de mai sus, se va păstră, peste hallstattul scythic, pînă în La Tène, trește acum de fier, dar în forme asemănătoare (v. mai jos, sub *cateia*). Poporul de luptă

scythae e însă dublu, plat și identic la ambele tâșuri (fig. 245 și 247) și se regăsește și în Dâmboia la *Glinaia*, ca tip hallstattian generalizat (cf. p. 424). Tot Scythii generalizează la Dunăre și uzul *arcului* (p. 397 sq.). Chiar ei însă întrebuințează bronzul pentru turnarea vârfurilor de săgeți (cf. fig. 245 și 248), iar nu fierul, pe care-l vor găsi întrebuințat carent deabia în La Tène. De notat că și în Dacia, cavenii bronzului disprețuiseră arcu, deși-l cunoșteau și deși în encoltic făceau o armă curentă. În ce privește *carule de luptă*, roatele de la *Alba* și de la *Arcaha* sunt o dovadă că Thracii din Carpați se întrebuințau în bronzul IV, ele par a fi fost importate din SV împreună cu *cofurile* și celelalte produse ale bronzierilor arestini și villanovani (p. 398 sq.), cf. fig. 208 și 199. Dacă din Dacia avem cum multe cofuri atice, în schimb nu putem încă cita nici o *curruță*, nici o *cremădă*, și pe noi nu din această epocă, deși e foarte probabil că de noi au lipsit, deoarece le găsim în mod atât vecinătate. E drept însă că aceste arme delatase fiind lucrate în tot mai subțiri de bronz și aplicate pe piele ori lemn, s-au distrus mai ușor, iar de altă parte fierul arme de mare lux, n'au fost curente și deci trebuie să fie rare și în morminte (p. 399 sq.). Astfel dată războiului dacii din primul halstatt au fost, ca și Achaeii din Iliada, luptători pe jos, înarmați cu lance și spele, numai șefii au avut care de luptă, cu două roate și în afara de coful de bronz pe care-l vor fi purtat și unii luptători pedestri, cu purtat cu roată, coarnele și scut. Când au venit Scythii călăreți ataci, cei de la distanță acopreau pe adversari cu o grindină de săgeți cu vârful de bronz. Thracii din Carpați au fost huriti. Deaceia s'a trecut brusc din bronz IV în forme *străine* ale fierului: specele scurte și lăncile de fier sunt scythice, iar na getice-evoluat. Firește, pentru un timp legătura cu V e ruptă: nu întâlnim în hallstattul II decât rici spele primordii tâșuri hallstattiană, nici situlele cu decor tipurat prece-natal, nici formele elenice pătrunse în această vreme în Dalmatia. Desigur, cutelthum din Dacia n'au fost distrusi ori alungați, ei au fost omorâți acoperiți. Suficient totuși, pentru ca întreaga lor cultură să se întindă și ea un timp (p. 401 sq.).

Unelte, case și obiecte de gospodărie căsmice în metal. Ca și în Apus, hallstattul e sărac și în Dacia în obiecte de fier de genul celor enumerate. Fie că s'au distrus de rugină, fie că vor fi rău existând prin *tumulii* încă nesăpați, fie că bronzul e încă prece-minant *adinea* până în La Tène I, faptul rămâne indiscutabil. În special e de chestiune pe care și

Dacenelette a lăsat-o fără răspuns el re: au avut hallstattienii securi și securi de fier? Răspundem, pentru Dacia hotărât nu, că în hallstatt Carpato-Danubienu au dezvoltat anume tipuri din bronzul IV într'un chip specific. Securile à double cu și cele à ailerens au căpătat un tăș din ce în ce mai lat în forma de segment de cerc (cf. tipurile dela Bunyhad), iar securile sunt deschise tot mai mult curbura precu strânsa din vîntul de mîzul pînă la un pîvînt vertical, ele apar chiar în hallstatt destul de numeroase în materiile arheologice noi, fierul, în special în monumentele scythice ale Daciei (p. 402-899).

Securi. În bronzul IV D existau aproape exclusiv două tipuri de securi à double: în vreme ce securile à ailerens din această perioadă sunt excepționale. Numai cel mare de securi à double la depozitele din Carpați prezintă unele caracteristici care merită a fi observate: ca în Apus și ca moneta. Cred că numai din frecvența lor nu se poate trage o concluzie întărită, deoarece *securile* sunt poate încă mai numeroase decât *securile* în foarte multe depozite, și totuși chestiunea obiectului-monetă nu s'a putut și pentru securi. Probabil nu obiectul precis, ci metalul turnat, în sine, putea servi *și ca moneta*. Dar așa se vede și bond, oara, calul ori omul. Tipul de securi cu tășul lat e foarte cunoscut (fig. 194 ori pl. XIX) în Dacia dar nu e exclusiv. De la nord bronzul IV e tot mai vîntos el s'întîlnește și securile geto-dacice, tip *Poladlu* (fig. 268, etc., v. mai sus, p. 684). Dar acest tip îl vom regăsi și în nordul la Tere, deci a existat neîntrerupt și în hallstatt II, desigur susținut și de prezenta Scythiei cîrora cu toate că nu cumva cu mîla trîpîndu-se la lor orientală. Ținînd să relevăm un lucru: Dacia în general, pentru securile ei, face parte din V, iar nu din E, securile à double sunt tipul comun, halebardele geto-dacice dela *Poladlu* sunt excepționale. Ele se găsesc în vîile de sus ale râurilor și în creșturile munților, din Slovacia și pînă în Muntenia: ele sunt tot getice, dar de tip orientală, ca tezaurile dela Mikhal'kovo și Dăj (p. 404-899).

Cuțite. Cîneaștem frumoase exemplare ardelene de cuțite cu mînerul dintr'o bucată cu lama și tășul în S prelungit și pîce pentru bronzul IV dacio-pannonic, dela *Colubni* (fig. 328), din *Bihor* (fig. 257), etc. (p. 406). Dela *Susani* (pl. XIX, 1) avem exemplare de *lauguettes* și *sa-sries* tot din bronzul IV. Cuțite de fier apar odată cu Scythii (cf. fig. 241), în Baraț ele sunt probabil importate din V încă din hallstattul neschythic (p. 407). **Brice:** decamdată apăsesc. Ca simplă ipoteză, ne-am putea gândi la faptul că Thracii din Carpați au putut avea încă

din hadstatt obiceiul documentat în La Tène de a purta părul, moustă-
ţele şi barba lungă, retezându-le doar din când în când ca cutitele (fou-
fecile încă neexistând): p. 407 sq.

Seceri. Depozitările de seceri din bronzul IV din sud sunt foarte nume-
toase şi bogate, datorită de tipurile central şi vest-europene, avem în
mare număr de exemplare tip. a crociet, specifice pentru regiunile
noastre până în Călugăra. S'au descoperit şi tipuri de seceri, astfel că
nu se poate pune decât cel mult părţul problema unui import
din afara al acestor unelte agricole. Evident, *nomada Scythi* n'auveau
cu ei tipuri nouă de unelte de fier pentru nevoile *agricole*. Dacă cea e
probabil că secerile de bronz aa test folosite şi în tot hadstattul până
la venirea Celţilor. Părerile lui Reinecke, că în bronzul IV 2 se dezvoltă
o formă generală de seceri mai deschise, nu se continuă prin depo-
zitele bine delimitate ca epocă, dela Spălnaca, Suseşti, Pătraru, Keleşse,
Păstălbădlyo, Kaprăvka'va etc. Această formă e amestecată cu cele
vechi. Dela venirea Celţilor (sau tip. b seceri cu Dacia) este total
altul e cel celtic, adoptat şi ca model şi ca formă (p. 408 sq.).

*Alte teste, lucrătoare, ciocane, cernale de miner, unelte zăbale de frâu,
etc.* Avem dela bronzul IV astfel de unelte şi obiecte azvate dela *Găp-
teşti, Spălnaca, Potrug* din părţile *Sophigorei* şi din *Bihor* (v. indicaţiile
la p. 410). Exceptional e doară cernul-târânoş (Pekel) de miner,
găsit la *Găpteşti*, identic cu unul găsit într-o *mină de sare* dela Hal-
statt şi folosit probabil şi la noi în acelaş scop (p. 410).

Lanse de metal. Dacia oferă între a. 1000 şi 300 a. Chr. o trumcăsă
mărită de vase de aur şi de bronz, de patru origini: *italică, grecă, locală-
getică* şi *locală scythică*. Primul, şi al treilea grup merg împreună şi
sunt mai vechi, iar al doilea cu al patrulea, şi sunt mai recente. Foarte
vasele de origine *italică* sunt de bronz. Avem următoarele forme: *căl-
daruş* hemisferice, numeroase (fig. 195, 197, 200, 201, cf. fig. 272);
situle (fig. 200, 202) *cupe* (fig. 203) şi *ceşti* (fig. 200 şi 273). Încă nu
s'au găsit în Dacia *ciste* şi *urne*. Dar modelul în lut ars del. *Te-Mu-
reşului* (fig. 191 cu 192) ne arată că urnele de bronz de tip villanovian
au fost bine cunoscute în Carpaţi. Căldăruşele din Dacia sunt — ca
şi ceştile — de un tip mai vechi decât situlele şi cupele, ele par a fi
venit mai înainte etc. Decoratia situlelor e cu cheimintele bănci toare
şi protoane de p. lămpede, cea a căldăruşelor cu mai că b. au de panete
— şi perle, ori cu linii gravate (fig. 195 sq., 197 sq. şi 201). Nu putem
da cu sigură lapul răsărî în Dacia a căldăruşelor şi situlelor *italice*.

dar anume fragmente de tablă de bronz dela Cuștența ne-ar sugera o altă activitate industrială getică în plin bronz IV. Cupele, mai ales acele așa de elegante dela Fizezul Gherlu sunt aduse din SV. Déchelette atribuisse vasele de tip *utula corda, capsa* găsite în N. Alpilor urulu. funerar. Se poate. Dar în Dacia toate aceste vase se găsesc în «depozite» ele sunt tezaurile ale celor vii, adesea negustarii (a. Hajdu de sâmba, la Fizeș de securi, etc.), iar nu vestre celor morți (p. 411-414). Dimpotrivă vasele metalice indigene din bronzul IV sunt toate de aur. Avem din Bihor patru și din Turnușu Micu unul, cele dintâi, mai vechi, cu profil caracteristic și pentru ceramica bronzului mai vechi dacic (cf. pl. XIII 3-4) și scaruri verticale concentrice spre fund, iar le dău un aer de similitudină apropiată înrudire cu vasele arheice grecești de bronz și geionese găsite la Glasinac (fig. 274) dar cu mănăși în general ceștile hallstattice, alinul, vasul dela Bina, e mai nou (pl. XIV 1-2) sintetiză extrem de interesantă a forma mai veche a bronzului dacic de calotă hemisferică, cu sistemul decorativ italic al butonilor reliefati înconjurați de triple cercuri concentrice (cf. d. p. în fig. 272, căldărușă dela Rossin, fig. 222, ardeleană, și pl. XI thracică) și cu cercurile orizontale de perle, densitatea general veneto-illyrie și central-europene, vasul dela Bina arește decorat în linii punctate în formă de U de pe aplicele de cingători caieru dela Șpilăraa, Cuștența, etc., și mănășile terminate în duble spirale ca brățile de tip dacic, pe larg discutate mai sus. Și în vase, arta aurului se arată de-a pururi mai înaltă decât arta bronzului în Carpați. Nimic mai natural dacă ne gândim că aurul era la noi acasă în el și din hieșig, în vreme ce în S. Italia grec el era rar și scump, așa că talentul grec-italicilor se exercită aproape exclusiv asupra bronzului (p. 415 sq.).

Odată cu apariția Scythilor în Dacia, începe și importul direct, prin E, de fabricate elene arheice. Cu și în V, vasele etnice de bronz apar întâiu în Carpați în hallstattu II. Până acum avem doar trei documente despre această penetrație. Hydria dela Bene în Bereg (pl. XVIII 1-2) e cea mai veche nu numai la noi, ci în general în Europa centrală, căci hydria dela Grachtitz e de un tip mai apropiat de profilul ce voi avea aceste vase în sec. V. Motivul decorativ al șirului dela baza tourter hydriei dela Bene o seaza de vreme în sec. VI. Credem că acest vas a ajuns în Carpați nordici nu pe valea Vardarului, Morava și a Tisei, ci prin Pont, Moldova nordică și Galiția. Dela ocolită extremitate a lumii getice, la Bălăoana lângă Gurgui, la SV de București,

avem un *lép*,⁵ de gust greco-scythic aparținând cel mai târziu sec. V a. Chr. (pl. II 1-2) înălțat de pe Tisa de Sus, la *Muhupussta* în Borsod avem o imitație în pământ ars a unui vas ionian de bronz cu mănășă thersimorphă (fig. 258), aparținând, firește, tot halšt. studi. II. Tot Grecii fabrică în special la *Olbia* și în celelalte orașe dela Pont, cizmele de bronz, aplicile de gorynos, brățările, colanțele, nodurile, pendentele, pieptenii, vasele împodobite cu figuri, fie în bronz fie în argint ori aar, găsite în mormintele scythice. Dimpotrivă, cazanele mari de bronz ca acele dela *Scorfuru* (fig. 1-89 și pl. I, 1-2), crucișentele carilor de procesiune (fig. 10-89) și alte podolbe, hirlure și le tăceau Scythii singuri. Vom atribui deci acele vase mari și răsucele artei propriu-zis scythice, doar cu influențe slabe grecești. Totuși ca număr și răspândire fabricatele scythice, ca și cele grecești, rămân simple accidente în mijlocul lumii getice, unitar stilizate după vechile tradiții ale bronzului și ca predilectă adoptare a formelor sudvestice, în special italice (p. 416-419).

Ceramica. Tipologia și ornamentica ceramicii bronzului dacic e una dintre problemele principale ale istoriei artei industriale europene. Nicăieri nu avem o așa mare varietate de forme și bogăție de motive ca aici. Fie că e vorba de splendida ceramică excizată dela *Ghereng* (fig. 277-89), ori *Pusotvasenjuvus*, fie că, dimpotrivă, urmărim elegantele tipuri bănățene, adunate la Muzeul din *Timișoara* (fig. 275-89, 282, 285, 303), fie că ne ocupăm de tipurile *canelate* ardeleni (cf. fig. 279-89) ori de cele excizate dinărene, — evoluția și întrepierșerile acestor tipuri ne sânt încă neclare. Singurul lucru evident e doară decadența taturor acestor forme pe măsură ce înaintăm dela bronzul III spre bronzul IV și, mai ales, spre adevăratul halštatt. Și dacă în cutare formă dela *Cocorna* ori *Ghidfaldu* (fig. 279-89) ș.a., mai ales, în cea dela *Barvult* (fig. 267), vedem anuțându-se halštattul, iar, J. p., ceștile din mormintele «scythice» ale Audealului se văd clar derivând din prototipuri ale vârstei bronzului (fig. 282, 285-89 și 303, cu 283-89, 301-89 și 304), apoi în general evoluția dela urna și «amfora» din vremea bronzului (fig. 286 și 299-89) la urna din halštatt (fig. 290-89) e încă insuficient documentată. De aceea ne-am oprit mai sus exclusiv asupra tipurilor vârstei terului («scythice») indicând precut s'a putut, slăbișca cu formele mai vechi. Cimitirul de urne dela *Bandul de Câmpie* în Mureș-Turda (bronz IV) e caracteristic pentru stabilirea legăturii cu halštattul: avem urne tronconice largi la gură (p. 286), cratite lobate

Ibid. și cf. pl. XXII 2. Sf. *Gheorghe* a cunoscut cu o toartă (fig. 286) ori cu două (fig. 287), eventual vase conjugate (fig. 289), prezentând forme așa de apropiate de cele ce vor urma după a. 700, încât continuitatea dintre cele două epoci e perfect asigurată. De altă parte am arătat și mai sus că formele de vase villanoviene pătrund și în Dacia (fig. 191 sq. și 291 sq.) astfel că la venirea Scythilor există în Dacia o tradiție ceramică de îndăurire vestică, total asimilată la străvechile procedee locale de modelare și ornamentare (caneluri și proeminențe de vase-chime mergând până în eneolitic). Deasemenea nu lipsesc din Dacia nici imitațiile ornelor italice cu pușor din perioada Bonacci II (fig. 293). Astfel dar toate formele ceramice ale halstattului daco-scythic sunt evoluții ale tipurilor mai vechi din bronz. Ba chiar, unele forme cu acelea ale cratițelor («scape»-ori) largi «scythice», indică un conservatism mergând până în eneolitic (fig. 305, 294, 266) și aici o perfectă continuitate și un exclusivism regionalist, foarte caracteristic, față de cele etnismului industriei metalelor. În adevăr Scythii au adus forme în metale armie și podoaabe care vor coexista cu cele locale dacice, moștenite din bronzul IV. În ceramică însă Scythii n'au nimic. Era de altfel și greu, ce n'ar mai, să dea vreun impuls acestei industrii care purta și perfect înlocuită de cea în lemn (p. 420-430).

Obiecte de podoaabă. A patra perioadă a bronzului carpato-danubian a fost cea dreptate numită de belșege du bronze; tot ce industria locală născocise în materie de fibule, pendanțive, aplice, etc., se adăuga cu fabricatele italice contemporane (villanoviene și arctine), a căror contribuție era foarte importantă nu numai în materie de arme și vase, ci și ca obiecte de podoaabă. Sunt cunoscute din toată Europa cingătorile late de piele, *chimirele*, plicate cu foi de bronz, de argint sau de aur, gravate ori reliefate, geometrice ori figurale. Italia villanoviană le cunoaște și Dechelette crede că aici ar fi de căutat originea chimirelor din toată Europa. Ne înțelegem. În Dacia ele erau comune în bronzul IV și foile de bronz ce ni s'au păstrat dela *Spălnuța*, *Găstereța*, *Pecica*, *Kemeșe* și *Săseni* sunt toate împodobite exclusiv cu motive geometrice gravate. În vreme ce însă la *Spălnuța*, *Pecica* și *Kemeșe* avem motive destul de indiferente, la *Găstereța* și la *Săseni* avem numeroase simbole religioase uramene (cf. p. 430 sqq., cu fig. 205, 206 și 217). Dată aplicile late de aur dela *Fokorâ* (fig. 220) și din colecția *Egger* (fig. 222) au fost cingători ori diademe, e greu de hotărât. Extrem de frecventă e în bronzul IV și halstattul II dacic podoaaba în formă de *nasturi* ori

discuri convexe, mergând până la diametre de peste 15-20 cm., în general de bronz (fig. 247), dar foarte des și de aur, ca la *Fukurū* (fig. 220) la *Šmig* (pl. XIII 1-2), la *Jufaldu* (fig. 265). Tot aici sunt de notat marile discuri convexe cu *umbo*, foarte numeroase spre sfârșitul vârstei bronzului carpato-danubian (cf. pl. XI) putute ce sigur nu numai de femei, cum s'a crezut, ci și de bărbați, potrivit modelului ce ni s'a păstrat — indicații decorative — chiar din Italia (pl. XX, 3): câte trei discuri, din care două pe șâmb, iar al treilea ca pavară, bolominală (p. 432 sqq.). Dar podalele clasice a epocii de care ne ocupăm e *fibula*. În locul *urului* din bronzul III, existent și în bronzul IV în forme caracteristice moderne ca aceea dela *Beaded* (fig. 306), cu crucea hallstattiană — cernim bronzul IV dar fibula o însemnătate hotărâtoare. În special Thracii din Carpați dezvoltă tipul *plumspiral*, cu scut și pendentive (fig. 307 și pl. XII), cu aplece și pendentive (fig. 308), ori numai cu numeroase spirale (fig. 222 și pl. XIX 2). Fără de fibula *ochelaris* e comună și la noi în bronzul IV — hallstatt I (fig. 203) de altfel cu și pendentivele de același tip (pl. XXV 1). Mărimea fibulelor cu spirale ajunge până la dimensiunile gigantice de 36 cm. lungime (fig. 308); de obicei ele sunt însă de 5-8 cm. În hallstatt II (*scythica*) fibula în arc e caracteristică și la noi (fig. 241 sq.). Dar avem în Dacia și fibule *a natuella*, pe valea Mureșului, foarte probabil dinainte de venirea Scythilor noi (p. 438), iar de după liniștirea turbarilor scythice, spre sfârșitul sec. VI avem fibule tip *Certosa*, în forme chiar din sec. V a. Chr. (la *Oraden Mureș*). Totul absentă s'au până acum la noi fibulele cu *renet bilateral*, cele *serpentine* și cele *filid resort*, deasemenea din a doua perioadă hallstattiană. Dar absența acestor fibule corespunde cu absența și a celor cu decet figurat prece-oriental, caracteristice în Veneți-illyr. forma în sec. VII-VI. Un timp Scythii ne-au rupt legăturile cu V. Dar pe vremea fibulelor tip *Certosa* aceste legături erau reînviat (p. 434-439). Foarte numeroase și bogate sunt și celelalte podale, pentru însăși corpul oamienilor bronzului IV daric, părul, fruntea, gâtul, urechile, brațele, pieptul, picioarele: pentru toate se născocise cesă. *Spirala* e firește prece-pănititoare (fig. 222 și 309: aur). Dar și lanțul de cercuri, prelucrat în multiple și complicate pendentive, de obicei cu roata cruciferă ori cu motivul securii simple ori duble (cf. fig. 261, 310 sqq.), ori spiralele de aur ca la *Sarasa* (fig. 212 sq.) ori lanțurile de cârlonți de aur ca la *Tufală*, (ca în fig. 235, cf. și fig. 222), ori înșfârșit acele *contants* de roți crucifere și boabe

cruciforme de colier găsite în mormintele hallstadiane II la Aoud, alături de obiectele scythice din mormintele contemporane (fig. 244 cu 247 și 242), nu sunt o simplă excepție. La acest polihabie atârnat de gât, de harnic ori de fibule, trebuie adăugate corderle de perle de diferite materiale: aur, bronz, os, etc. (p. 441), cele de sticlă, ambă, fibles și mărgean, precât am putut urmări, lipsesc la noi. Pentru împodolirea pieptănăturii au servit de sigur și în Dacia mari ace de bronz și diferitele spirale mici de aur (mai puțin probabil enormele spirale duble de bronz) (p. 442). Dar principalii podcăbi a capului e și acum *diadema* și din teritoriul avem exemple de tot felul. Astfel, pentru stilul carpatic al bucuzului IV e de citat fig. 313. Huișul a distins *patru tipuri* (p. 443 și 444). Iar pentru stilul geto-lătarian, cu influențe orientale, e de citat diadema dela Mikhalkovo, pl. XV 3. Avem apoi eventual diferența *laenar* c. la Fokoru, etc. (fig. 220 și 222), dacă e să le explicăm astfel, iar tot ca aplic. de chimare, și foarte probabil unele din plăcile de aur ca acele dela Carani și unele roți cruciforme ca la Aro I (p. 443). Avem trei tipuri de *cercet* panglică (stipe rubanée), penduloare și terosante (cf. p. 443 sq. cu fig. 215 sq. și 222), ca în V, avem apoi ca tip «scythic» *cercet-brățări* (fig. 241 sqq.). *Torquet*. Colanțele de metal sunt familiare locuitorilor din Ca-pa-pi încă din bronz. Prețioasă e constatarea perfectei continuități stilistice din bronz în hallstatt: fig. 314 (sec. IX) cu fig. 250 (sec. VI), pentru stilul indigen, fig. 238, 202 și 315, pentru influențele vestice și sudvestice. O interesantă continuare tipologică din bronz în hallstattul II e colanul de spirale metalice tubulare (fig. 243); dăpștrivă s'întâlnesc strict hallstadiane colanțele de cruci tubulare (fig. 244). Numeroase sânt în Dacia tipurile de *brățări* 1. masive, de aur, cu spirale la capete, evoluând apoi spre tipul gîlpe dinăuntru (*Finghaz-Bellye*) (cf. și p. 325 sqq. cu fig. 211, 218 sqq., 228 sqq.; 2. bară de-chieșă, simplă, cu capetele turtite ori sîdțite (fig. 204, 2 și 209; 3. bare goale, cu proeminențe (fig. 316, bronz, continuat în hallstatt cu 317a, pentru care cf. tipul 6; 4. bare cu capete stilizate zormorf, închise ori deschise (fig. 237 sq.; 5. bara masivă de profil unghiular cu suprafețe gravate (fig. 246; 6. roata dințată (fig. 246, 7. firul subțire cu capetele libere în formă de conur «scythic» (fig. 241 sqq. (p. 444—449).

Care e partea nouă, adusa de Scythi, în arta podcăbelor dacice dintre a. 1000 și 300, așa cum ea decurgea din arta bronzului carpatic IV, resp. din influențele vestice? Trazărele de aur și argint din Rusia

sudică sunt în primul rând opere de artă elenică și apoi scythică. Astfel de forme lipsesc până acum în Dacia. Aplicele de harnagamente de stil itarian există și la noi (Krasnokutsk — Crâiova fig. 252 cu 254), dar sunt rare. Poate săpăturile în nenumeața *tumuli* ai Daciei ne vor da în ambele direcții mai multe știri. Numerele se găsesc în Scythia ca și în Dacia toate de aur și sfințite cu cusături pe lăune. În Scythia aceste foliole sunt sau de stil grecesc (chiar cu scene religioase), sau de stil asotic scythic, în Dacia, fie că sunt plane, fie că sunt convexe, la *Šing* (pl. XIII 1—2 cu fig. 221), *Tufaldu* (fig. 265), *Otlara* (fig. 207), etc., ele sunt împodobite în stilul bronzului IV dacic; la fel la Fokoru (fig. 220), unde însă, ca și la Mkh Ikovo și Dalj, intervin și motive hallstattiene (pl. XV sq.). Aceste aplica, fie în aur fie în bronz, sunt o modală carpatică mult anterioară venirii Scythilor aici. Aceeasă constatare cu pendantele (p. 449 sq.).

Și totuși, ca element exotic în mijlocul Getilor din Carpați, Scythii sunt bine definiți prin inventarul lor arheologic (cf. p. 114 sq. cap. I). La chiar anumite elemente scythice au trecut și la Geti. Fibulele dela *Cristești* (fig. 253) și *Brigetio* (fig. 343) reproduc identic motivul scythic dela Krasnokutsk și Crâiova (fig. 252 și 254), și dimpotrivă nu au nimic de-a face cu motivul samitic dela Pászto (fig. 318). La fel vasul dela Mulpuszta (fig. 258), e un document de veche influență greco-scythică. În special însă inelele spirale deschise, de bronz ori de electrum, cu capetele stilizate în protome de balauri, șerpi, etc., autentic scytho-siberiene (cf. p. 412), numeroase în Ținutul carpato-donubian (fig. 319), au creat în Dacia o direcție decorativă bine definită. Brățările cu capete de șerpi, ori standardul dacic cu cap de balaur, din La Tène-n. carpatic sunt de studiat în legătură cu aceste forme (v. mai jos). În general însă nici stilul animalier scythic (fig. 10 sq.), nici tendințele decorative grecești, n'au prins în Dacia. Getii au fost geometrizanți în hallstatt și au rămas cu atât mai mult și în La Tène, cu cât încă din sec. V a. Chr. se apropie și Celții dinapre V cu aceleași tendințe ca și ei.

În scurt, elacii trăiesc în bronz IV (hallst. I) și hallst. II pe baza culturii din bronz III, pe care o continuă. Populația Daciei e, după rezărde și mormintele ce se constată, foarte numeroasă. Ocupația principală e agricultura. Importanță e și metalurgia: în special bronz și aur. Venirea Scythilor e o mare nenorocire. Așezările din Dacia între 1000 și 300 a. Chr. sunt de două feluri: *cetăți* pe înălțimi, întărite, și *sate*, pe văile udate de ape. Inventarul satelor e foarte sărac, doar

ceramică, metalul e aproape necăstent. După mulțimea lăncilor și spe-
delor găsite în depozite, trebuie să postulăm în bronzul IV existența
unei clase numeroase de războinici liberi, luptând sub conducerea sc-
niorilor din castelele de pe înălțimi, cari mai întrebunțau la războiu,
ca eron Ihadei, încă și carele de luptă, scuturile, coifurile, plătoșele
și enemidele. Arcul nu era întrebunțat decât, poate, de ghitasi, cari
vor fi mai folosit și acum, ca în eneolitu, frumos prelucratele săgeți
de silix. Înflorirea civilizației materiale din Dacia între 1000 și 700,
și numărul așa de respectabil al fabricatelor și lce importate aici arată
că, totuș, starea de războiu nu era prea frecventă ori distrugătoare.
Dealtfel circulația economică eră vie și până mult mai departe în E,
N și V. În Dacia principalele răspântii de drumuri comerciale erau pe căile
de sus ale marilor râuri: Tisa, Someșul, Mureșul și Olul și țirește la
pasurile peste munți cari duceau dintr'o vale într'alta: spre Siret, în
Trei Scame, spre Nistru în Ung și Bereg, spre Vistula și Elba în Arva,
etc. Ca și în Iran și așa și nobili și ut foarte conservativi, pozoabele și va-
zele lor de aur, ca și armele lor, ne stau nărturie până la căderea lor
sub Scythi. Portul și împodobirea clasei bogate sunt foarte fastuoase:
arta dacică a aurului ca și a bronzului în bronzul IV ne arată că avem
a căută și în Dacia împrejurări ca la Mycene și Troia. Fărăse lucru,
la astfel de curți străbucite ugustorii de arme, vase și podoaabe de bronz
fabricate în Italia nordică găseau mușterii numeroși și darnici. Ritul
incinerării e general, în momente zolate ca și în «câmpuri de urne».
Cultul solar e bine documentat, mai ales prin simbolele circulare
și crocefere de bronz ori de aur. Chiar Scythi le adoptă. Dealtfel ei
aveau de acasă un zeu suprem ceresc, de caracter luminos, Mithras,
cărui îi dădeau ca tovarășă pe Anahis: pe aceasta din urmă însă o cam
confundau cu vechea divinitate chthoniană dela Marca Neagră și Me-
diterană, «Marea Zeiță» a rodirii, a vieții, a *măntuirii*, care ține vecinic
cu ambele mâini într'o cupă înaintea pieptului, blătura sacră spre îm-
părtășanie (incă din Troia II). E «*Agneus Dei*» în *Diana Regina*
a Thracilor, de care chiar Herodot mai are și țire în ce privea legă-
turile ei cu toți barbarii, până la Scythi și la Hyperborei (cf. mai sus,
p. 660 sq.). Totuș la Getii din Carpați nu avem până acum, nici din bronz
IV, nici din hallstatt II, nici o imagine divină anthropomorphă: e o epocă
aniconică. Zeul suprem e adorat fără chipuri tiophte, iar muritorii la
trecerea în lumea de viață vecinică împreună cu zeul ceresc, își ni-
micesc prin foc, pe rug, imaginea lor trupească, fiind siguri de existența

sufletului *fără* această carapace. Scythii introduc mai ales prin Aaatis cea chthonizată a lor oarecare turburare sudică în uranismul pur al Getilor. Dar incidentul scythic nu va fi catastrofal în burgurile de pe vârfurile munților, în La Tène-ul carpatic nobilimea getică revenită treptat la vechea putere și bogăție își va relua vechile tradiții urariene în clipă desăvârșită. Zalmoxis va fi în La Tène tot străvechiul zeu ceresc din vârsta bronzului, iar nu cumva vreun demon subpământean (p. 454-459).

În a doua parte a capitolului VI am tratat *La Tène-ul getic* (p. 459-646). Vem vedea câtăso foarte pe scurt rezultatele cercetării.

Celți sunt pomeniți de istorici antici ca prezenți la Dunăre în a. 335. De fapt ei erau încă din sec. V aiei. Și anume: din *Türöz* în Carpați Slovaciei, din *Borsod* pe Tisa de Sus și, se pare, chiar dela *Sábray* (Alba de Jos) în Ardeal, avem mărturie arhaică La Tène (unme și podbahe), aparținând primului val celtic, ajuns încă înainte de a 400, prin Boemia și Moravia până în Carpați getici (fig. 320 sqq și pl. XXVI). Cât privește La Tène-ul I (400—300 a. Chr.) avem fibule dela *Sedruș* și *Kopisch* în Ardeal și dela *Tinosul* în Câmpia munteană, iar dela *Prejmer* (Tartlau) lângă Brașov un *mormânt cu car*. Un centru important al industriei celtice în Carpați pare apoi a fi fost încă din La Tène-ul I și *Muncacul* în urma însăși a Getiei septentrionale.

Totuși, în general, cultura celtică se arată mai efectivă în Dacia de-abia din La Tène-ul II, dela 300 încoace, adică, firește, dela aşezarea în masă a Celților în vecinătatea Daciei, de jur împrejur (v. cap. V) și chiar, pe ici pe colo (valea Someșului, Maramureșul, Moldova nordică și Basarabia sudică), în Dacia însăși. Odată însă bine închis cercul celtic împrejurul Daciei, penetrația celtică e fundamentală. Întreg aspectul culturai din Carpați și dela Dunăre și Tisa, manifestată prin cele două mari industrii etnografice hotărâtoare, *metalurgia* și *ceramica*, devine celtic. Un observator superficial al lucrurilor ar fi, înclinat să creadă că e vorba și de o completă celtizare etnografică a Daciei. Dar lucrurile stau cu totul altfel. Marea influență a civilizației La Tène în Dacia e în perioada a III-a, deci după a 100 a. Chr. și durează mai bine de un secol jumătate, până după a 50 p. Chr., când influența romană devine precumpănitoare. Dar încă de pe la 200 a. Chr. Getii reușiseră a se organiza serios politic în Carpați. Iar după 100 a. Chr. cade tocmai vremea celei mai formidabile expansiuni pe care au trăit-o vreodată Thracii din Carpați: epopeea lui Burebista, suverinul de

Celți. Deci aici poveste de Celți, în Dacia, atunci când Dacia era, în cultura ei, mai profund celtică decât oricând. Este clar astfel că instalarea civilizației celtice în Dacia s'a exercitat pe calea lentă și indirectă a raporturilor îndelungate de vecinătate, mai puțin pacifică la început (sec. V, IV și III), apoi prietenoasă, de alianță chiar, și expediții comune spre Macedonia și Illyria romană (sec. II), în sfârșit violent dușmănoasă, de anexare a numeroase teritorii celtice în NV, V și SV și de masacrare și desființare a triburilor și statelor celtice din Apusul Daciei. Astfel dăruie enormul număr de așezări La Tène presărate pe toată întinderea Daciei, cu puternicele burguri de piatră pe vârful munților, aparțin localnicilor. Când vom examina mai jos în amănunt La Tène-ul caici vom constata apoi că, de fapt, acești localnici dăduse în un aspect particular, local, cultura celtică imprimată așa de lucuros și complet, că excluderea aproape totală chiar a influenței de nistice așa de puternice, ce venea de la Pont și din Miazăzi. La Tène-ul getic se albește pe o tradiție foarte puternică aborigenă a Carpatilor, nu numai din bronz, ci adesea începând chiar din neolitic (p. 459-466).

Locuințe. Sate. Cetăți — Casele din La Tène-ul carpato-danubian sunt construite ca și pe vremuri în neolitic: pereți de nucle (pe Dunăre de trestie), îngroșiți cu lut și apoi neteziți și spoliați; acoperșul de pui sau de stuf, forma patrulateră, dimensiunile de 2 x 2 până la 4 x 4 m. La munte casele sunt de bârne, pe temelii de piatră și au câteodată chiar două încăperi cu ferestre mici. Vatra e de obicei într'un colț, sau pe o latură, iar nu la mijloc (p. 466 sqq.). În castelele șefilor și locuințele sunt zidite (d. p. la *Costești*) ca și în sate cetăți: jos temelie pe stânca vie, de câteva rânduri de blocuri mari de piatră, frumos ecuarisate, prinse între ele cu crampoane de lemn, de supra (de la 1—2 m. în sus) zid de cărămidă mare, uscate la soare, prinse între ele cu lut galben. Grosimea zidului e enormă: până la 3 m. (pl. XXVII și XXVIII 1). Scări largi de piatră, frumos săpată, ducând la epulată (pl. XXVIII 2). Ughiurile clădirilor poartă un simplu profil linear vertical (pl. XXIX 1; cf. și 2). Excelentă ceramică celtică și monete grecești și celtice datează așezarea. În alte cetăți (*Grădiștea Muncelului*) avem și clădiri de tehnică sudică — romană (sec. I p. Chr.) Atribuim tipul mai vechi de palate sec. I, poate chiar II a Chr., iar pe cel mai nou vremii de intensă perezărie romană de sub *Cotuso*, *Dicomes* și urmasii lor până la *Decebalus* (p. 466—470).

Ca și locuințele, *satele* din La Tene păstrează în multe privințe străvechile tradiții de așezare încă din neolitic: ruci, îngheșuite, fără uliți, întărite cu val și șanț pe câte un promontoriu înalt deasupra vreunei văi (de râu, ori de șir de lacuri, ori pe o insulă, în care caz nu erau nevoie de alte întărituri). Atât satele din câmpie, cât și cele din cetăți din munți sunt înconjurate de un val înalt cu palisadă (la Costești până merg până la 30 cm diam). Valurile nu erau cordonate. Suprafața unui sat (chiar și la trece în general de 2 ha). Mormintele, toate de incinerare, sunt lângă, ori chiar sub locuințe. Inventarul lor e extrem de sărac. Doar urna și două trei podabe. Armele grecești sunt folosite în S. S. I. Carpaților drept urne funerate. Numeroase depozite de semințe în gropi de bucată (cf. p. 136 *supra*) grâu, m., căneșă, meiu, leguminoase. Principalele descoperiri în săpăturile așezărilor sunt vasele: indigene, celtice, grecești (acestea deocamdată numai în Muntenia și Moldova). Apon, tireste, obiecte de fier, de sticlă, de piatră, de rs, etc., mai rar de bronz și alte materiale (p. 470—472).

În ce privește *cetățile dace* din Carpați, putem fixa următoarele elemente de caracterizare: poziția pe înălțimi, etajarea în terase, multipla circunvalație, palisada încoronând cordonul înaintea zidurilor, combinația și legătura pietrei cu lemnul în tehnica de *murus Gallicus* (dar de alt tip decât cel descris de Caesar, *b. G.* VII 23), appareillage-ul *à crochet*, întrebunțarea turnului de apărare (ca la Greci) drept element de completare a cetății. Toate aceste elemente se regăsesc și în V, mai ales în La Tène III, deși ca origini ele se încănapoiește până în sec. IV și chiar Va Chr. Să le examinăm pe rând (p. 473 sqq.) — Cetățile sunt pe munte cari domină imediat văile, și arunde astfel așezate încât o parte a vârfului fortificat să se continue printr'un istm până la alt munte ori la masivul cel mare (în care face parte: *aequali dorso continuum usque ad proximum castellum* (Tac. *Ann.* IV 47), exemplu clasic la Costești, pl. XXX). Muntele nu e lăsat cu forma lui conică, ci e tăiat în scări, constituind o serie de terase concentrice: pe cea mai de sus, acropolea sau *spătarul*, pe cea mai de jos, mormintele. Diferitele terase sunt fortificate cu valuri ori chiar ziduri și turnuri spre partea abruptă. De obicei *zidul* cel mare înconjurător e pe una din terasele cele mai de jos, și amune pe marginea *interioară*, piază a terasei, al cărei mal exterior, abrupt, e apoi încăodată fortificat prin marle *tal cu palisadă*; acest val înconjură pe dinafară *zidul* ca la cetățile mai târziu așezate

în câmp, alcătuit în jurul și zid un șanț adânc. Mărimea cetăților dacice e foarte variată: dela mici burguri de câteva sute de metri patrați până la fortificații de mai multe hectare, cu terose spațioase, mari ziduri de piatră și enorme circumvallatii (*Grădiștea Muncelului* în Transilvania, *Kriminy* în Slovacia). În ce privește zidul însuși, avem pe mari blocuri de piatră bine cutate și legate între ele cu bârne și crampoane de lemn (cf. fig. 323 sqq și pl. XXXI sqq) pe o înălțime de 1-3 m (după necesitățile de nivelare și întărire a panter) și o lărgime de 2-3 m iar deasupra, probabil, cu și la turnul-palat de pe terasa superioară (cf. mai sus, p. 699), cărămizi mari patruleteru uscate la soare. La unele cetăți constatăm și arhitectural aparatul a crochet (pl. XXXIV 1). Pentru apărerea zidurilor avem, e drept cam rari și turnuri patruleteru externe (fig. 324 și pl. XXXIII 1). Turnurile de pe acropole serviau drept locuințe ale stăpânilor cetății. Scări monumentale urcau la ele (pl. XXVII sqq). Intrarea în turnul-palat era foarte lăpă și închisă cu mari porți de stejar încheiate cu cue și balamale de fier (*Gostefti*). Pe dinăuntru porțile erau înemate cu manele groase de lemn (piatră cu jghiabul respectiv păstrată la *Grădiștea Muncelului*). Se pare că, la porți cel puțin, Dacii au întrebuințat bolta *en plein cintre*. Grădiștea pl. XXV 2. Dealtfel la Grădiștea avem și numeroase alte dovezi de tehnică pre-romană: altare, sculpturi, cărămizi, burlane de teracotă, etc. Antichitățile mărunte găsite în cetățile dacice de pe munți ne arată că aici se desfășură o viață intensă și bogată: fier, bronzieri și argintari (nicovale găsite) lucrau pentru principe; negustori de departe, greci (monete din Histria și Mesambria) ori celți (monete eraviste), ori Dacii călătorind până acolo, aduceau vase, ustensile și podobe de stil grecesc și celtic, pentru oameni și cai, enorme bogății (tezaur de monete de aur, cules pe Grădiștea Muncelului: *kosmi* ori, în apropiere, *lysmulhi*, cu și de monete de argint, chiar romane, dar numai până la începerea războaielor lui Traian) erau adunate în aceste burguri. Origina lor, în timp, nu poate fi încă precis fixată, deoarece nu avem destule săpături. Unele elemente, ca acea construcție circulară dela Muncelul, analogă cercurilor de piatră dimprejurul tumularilor etrusci sau attici, ori l'appareil à crochet ne amintesc de halstatt; posibil cu chiar din La Tène I aceste cetăți să fi început a înflori. Sigur însă, că și în V, ele sunt la apogeu înfloririi lor în La Tène III. Aș atribui chiar vremii strălucite a lui Burebista, ridicarea celor mai multe din aceste burguri: numai atunci Dacii au fost așa de bogați și de puternici și au avut atâția

meșteri greci la dispoziție, spre a da și formulațiile și numeroasele întăriri din munți (p. 473—482).

Unelte și ustensile domestice. Dintre marile ateliere metalurgice din Carpați și dela Dunăre cele mai bine cunoscute până acum sunt cele dela *Muncaci* în nordul Daciei, în plin ținut getic, și cel dela *Székely* în Panthonia centrală, desigură pînă interesant pentru noi. După multele fabricate de fier, arme și unelte, găsite în Transilvania sud-estică au trebuit desigur să fie foarte active atelierele din apropierea minelor de fier dela *Gudg*, la Gradiștea Muncelului, Costești, etc. Nu avem însă suficiente cercetări pe teren, spre a identifica cu precizie atelierele pe care le bănuim și aici ca și în E. și N. Transilvaniei.

Securi. Tipul *Onarazzo* îl găsim și la *Kőszeg* în apropierea Daciei (fig. 326) și originea lui nu e în V ori în N, ci la noi în Carpați, în perioada a IV-a a bronzului (cf. și p. 403 sq. cu fig. 270 sq.)¹ părerile mai vecin deapre o origine germanică a securii *catria* (Dachelette II 3, p. 1356 sq.) nu se mai pot susține (p. 484). Columna Traiană cunoaște securi de luptă de specia *catria* fără prelungirea mâchii pe mâner, deci de un tip mixt *secură-cușcă* (cf. fig. 327). Firește, secura de tip vechi, à double, ca în bronzul IV, e mai departe în uz, după cum vedem din fabricatele puse în circulație fie la *Muncaci*, fie la *Kőszeg* (fig. 320 sq.). Tot dela *Muncaci* avem un al treilea tip, ca un *tranchet* de corelar (fig. 330, no. 15) și un al patrulea, de ciocan-topor *fibid*, no. 14). Însfășit de lângă *Oena Sibitului* avem un fel cu totul excepțional de *catria* (fig. 342). — *Cușite.* Ca și secura, cușitul servește și ca unealtă și ca armă. Deaceia în morminte se găsește alături de arme (cf. din cele mai vechi timpuri La Tène fig. 322 *Szendrő* și pl. XXVI *Sibit*). Se poate că tipul curent din bronzul IV (fig. 328 *Cohalm*), cu mânerul tot de metal, n'a fost prea singurată oamenilor La Tène-ului, căci găsim mult mai des tipurile să știe și că l'inguettes, cu mânerul de lemn, de corn, ori de os și cu lama de vreo patru feluri (enumerate la p. 487); v. fig. 330 sqq. Dar nu e prea rar nici tipul cu mânerul de metal, eventual cu o verigă la capăt, spre a fi atârnat la brâu cu o curea, ca d. p. în Banat (fig. 333). În orice caz cu un puternic mâner terminat în formă de bulb ori buton, ca în vremea mai veche La Tène: d. p. la *Muncaci* (fig. 332), la *Balsu* (fig. 334), la *Cohalm* (fig. 336). Împreună cu cușitele trebuiesc pomenite și *cosoarele*, asemănătoare cu cele de azi și răspândite în La Tène în întreaga Europă deopotrivă; Muzeul Brakenthal posedă o bogată colecție de cosoare dacice de pe văle Tarnavelor și Oltului (fig. 337).

Unul din aceste cosoare mai păstrează chiar modelul cu care coada era bine fixată în lemn străgând bine mâncrul de lemn pe fier, ca să nu crape. Culoarea lui Ti nan cunoaște un fel de cosoare de luptă (fig. 341) deaprobea înrudite cu tipul păstrat în atâtea exemplare la Sibiu, dar cu lama ceva mai îngustă. Dinpoziția cuțitui-spadă dela Grădiștea Muncelului, păstrat tot la Breukenthal (fig. 336) e ca și totul drept, cu un singur tăis, și făcut nu numai spre tăia, ci și a împunge. Și ca formă și ca întrebuințare e general european (p. 482—490).

Dațiți, cuțite ciocane, clește și alte unelte de meseriași. Tot dela Muncaci avem cea mai bogată colecție geto-celtică de scule de meseriași: lemnari, curelari, fierari, etc. (fig. 330 sqq.). La aceea ce lipsește din inventarul dela Muncaci e completat de cel mai bogat del. Szoluska. În adevăr, în toată Europa celtică ori influențată de Celți aceste unelte se gădresc acur după modelle identice. Un singur amănunt nu ni fi doar de relevanță: atelierele celtice ale Panoniei fabrică și *instrumente chirurgicale*, archeologul care le a adunat la un loc declară că nu știe cum să le explice. Din fig. 338 se vede însă fără greutate că sunt niște instrumente de diferite necesități chirurgicale: poate pentru nevroile umane, poate pentru cele veterinare, egal împreună cu cele două cuțite de forme și mărimi deosebite ele alcătuiesc o «trusă» de chirurg din La Tène-ul mijlociu. Dela Costești mai avem și o mică nicovală de ortăurar (în La Tène, de predilecție argintar) și o nicovală de fierar. Hierăstrac și pile bine păstrate nu avem din Dacia, așa cum avem din V (p. 490—494).

Unelte agricole și diferite ustensile casnice. Trusă din Carpați și mai ales de pe câmpurile înconjurătoare au fost din timpuri imemoriale agricultorii; deaceia lesă și atribuit născocirea secerii de bronz (p. 294 sq.). Totuși *pluguri* de bronz nu cunoaștem. Deabia dela venirea Celților avem *fierul de plug*: s'au găsit exemplare caracteristice, de mărimi variate atât în Transilvania meridională (fig. 339), cât și la Mureș, în Getia nordică (fig. 329 și 340). Totuși, chiar în La Tène fierul de plug nu e prea frecvent. Părana dăci continuă în general a ara cu ranța de lemn. — Total deosebit de cel din bronz e tipul de *secera* din La Tène: fig. 340, 332, 330 și 337, deasemenea *coasa*, fie «*Languettes*», fie «*dauilles*», e de tip caracteristic celtic și e nouă în ținuturile noastre (fig. 337). *Cosoarele* de vie sunt și ele de tip general celtic, ca și pentru coase, Transilvania ne-a procurat exemplare caracteristice de cosoare (fig. 337). Intre aceste trei unelte: seceră, coasă și cosorul, e un schimb de influențe tipologice pe care-l putem bine observa în colecția de

modele de cuțite de luptă dacice de pe Columna Traiană (fig. 341). S'a încredințat chiar a se distinge, pe baza exemplarului dela Muncaci, un tip special de *enase de luptă* (p. 497). Cu atâtea unelte și instrumente tăioase nu e de mirat că găsim în săpături numeroase *greută de ascuțit*. Tot aici ar mai fi de pomenit *unditele* și *tridentele* de pescuit găsite în așezările din câmpul muntean, în special pe malul Dunării (p. 494-498). Dintre ustensilele casnice și de bucătărie avem „*cremălițes*” dela Muncaci (fig. 344) și de la *Credari* și un frumos trident făcut dintr-o bucată de carne din coșul la Muncaci (fig. 343). Căzane nu s'au găsit pînă acum, afară poate doar de *Costești* (fragmente, de 12-15 de bronz). În ce privește *răsunțele rotative*, numărul lor în așezările La Tène din Dacia e respectabil: materialul din care sunt făcute e sau trachitul, sau lava basaltică. Dăm în fig. 345 trei *catoli* dela *Sighisoura*, *Timișul* și *Măndăștea* (p. 498-500).

Arme. După cum Scythii aduseseră cu ei spada scurtă și pumnalul de tip irano-siberian, așa Celți introduse în Dacia armele de tip vestice (dacă le-au folosit și Celții e o altă chestiune, v. mai jos). Cum Celții sunt în Carpații nordici și la Tisa încă din sec. V, natural primul tip de spade celtice din Dacia e cel al pumnalului de c. 50 cm. cu double antene ca d. p. la *Szendrő* și *Borsod* (fig. 342), în continuare, tipul u târziu hallstattian d. p. dela *Kisckely*. Tot din vremea mai veche, reținând încă prelucrea anthropoid (ca în La Tène II și chiar III) e probabil și spada scurtă cu double antene dela Muncaci (fig. 346). Însă spada caracteristică și pentru La Tène-ul getic e cea de tăiat, nu de împuns, mergând pînă la peste un metru lungime (*Grina*), dar de obicei menținându-se între 70 și 90 cm. Necropolele și mormintele celtice dela *Alpahida* (fig. 347), *Balsa*, *Gyoma*, *Kőszeg*, *Hudszagh* (fig. 349), mai toate de cavaleri celți din La Tène II, ne-au dat exemplare caracteristice (v. descrierea pe p. 502 sqq.). O altă grupă interesantă e datorită de săbule La Tène II și III din central, S și SV Daciei: *Alud*, *Craiva*, *Sibau* (fig. 348), *Seceriu*, *Gârle Mici*, *Șimian*, *Grina* (pl. XXXVII fig. 1 și 3) și *Gogopșa*. Totuși Dacia par a fi avut încă dela începutul La Tène-ului tipul lor propriu de săbi. Acest tip nu ne e documentat literar și monumental decât din sec. I p. Chr., pentru Dacia și pentru Bastarni din Dacia estică și pentru Roxolani din aceleași ținuturi: e un iatagan de formă bine cunoscută d. p. din arta pergamentică pentru Perși reprezentați cazuți cu arma lângă ei (Văzeul din Neapole); la Daci acest iatagan e de dimensiuni mici, cel puțin cu o sabie actuală

și cu tășul pe partea interioară a curbării, în vreme ce la Bastarni (Mon. dela Adamelissa) și la Roxolani e de tipul de *gladii quos praelongus utraque manu regunt* (Tac. *Hist.* I 79) și cu tășul nu numai pe dinăuntrul, ci, se pare, uneori pe dinafara curbării, ca la adevăratele itagane, iar nu ca la «soasele» și «sesoarele» de luptă dacice (cf. pentru săbiile dacice, în afară de cunoscuta scenă a sinuciderei lui Decabal, s. de scenele de lupte pe Columna Traiană, încă și fig. 341 și 350 cu 342). Firește lucru, spada dacică e înrudită atât cu cea grecească și cea illyrică, cât și cu cea persană, dar e de un tip pregnant diferențiat de cele dintâi și mult mai variabil decât cea de a treia. În orice caz la Daci trebuie ținut seamă că spada-cușă, spada-seceri ori spada-cosor nu putea fi produse locale de simplă adaptare a uneltelor agricole ca arme de atac (p. 500-509).

Cu totul altul e cazul cu *lâncile* din La Tène-ul getic. Aici nu mai poate fi vorba de o distincție precisă tipologică între ce ar fi pur celtic și ce ar fi *getic*. Cel mult decorația unora din ele cu motive gravate ori ajutate ar putea eventual ajuta la o stabilire de familie deosebite. Dar materialul găsit până aici nu e prea bogat ori bine conservat și deaceia am preferat mai sus, p. 509 sqq. o clasare topografică. În adevăr, chiar la *Muncaci*, atelier mare, e o completă anarhie tipologică. *Lânci* ori *darduri* de toate mărimile și contururile la un loc, într'un fel de *sinteză populară*, inconștientă, într'un *zangar* atelier (fig. 330 sqq. și 352), nu lipsesc decât modelele capricioase, prea artistice, «chibritesc» ori «flamboyantes», v. descrierea mai sus, p. 510. Pentru *lâncile* mari se făcea și un «căleâm» de fier cu care se puteau întinge în pământ, am dat exemple dela *Muncaci* (fig. 329 și 340), *Giusterița* (fig. 339) și *Ichimeni* (în N Moldovei pl. XXXVI 1). Din mormintele dela *Balsa* și dela *Hodsagh* în câmpia Tisei putem cită iarăși *lânci* numeroase din La Tène II cu reminiscențe din I și în asociere interesantă. La *Balsa* cu o săgeată «scythică», la *Hodsagh* cu frumoase săbi. La Tène II destul de bine păstrate (fig. 334, 351, 349). Alte exemple, dela *Apahida*, *Afel*, etc., mai sus, p. 512 sq. și fig. 353 sqq. Ne vom opri un moment doar la colecția de *lânci* din Muzeul Brukenthal (fig. 354 sq.). Un vârf de *dard* dela *Adăgărei* are teaca împodobită prin torsione și decorată cu un nod (ca la fibulele contemporane, fig. 389 sq.) fig. 354, *lancea* dela *Șerca Mica* e lungă de 65 cm., din care însă 2/3 sunt «la soac», coada, care se introducea, ea, în lemn (fig. 336); dela *Gross-Propstsdorf* avem o *dardă* fără aripi, «à doubles» (fig. 355); mai cunoaștem exemple atât dela *Muncaci* în N Daciei (fig. 332, 8) cât și dela *Bihaț* în SV illyric (cit. p. 513).

Însfârșit lăncile dela *Crina* pe Dunărea olteană, altele obținute vechi La Tène (pl. XXV 2), au printre ele și una de bronz, dar nu turnată, ci lăcrată cu ciocanul ca lăncile de fier.

În ce privește *săgețile*, influența nomazilor iranieni le-a dat în La Tène, mai ales în câmpia moldo-valachă, o însemnătate pe care La Tène vârstei bronzului n'o avușeră. Geții devin în *E arcași calări* încă din sec. V a. Chr. Avem trei tipuri de fere de săgeți (v. fig. 337 și 338 și pl. XXXVI, 1) — *Asupra securilor de luptă* ne-am oprit mai sus, când am vorbit de securile-uneelte (cf. p. 483 sq. cu fig. 326 sq. și 329 sc.). definiția nouă de aproape se era o *cuteia* de tip getic și care e originea securilor din epoca merovingiană (p. 509 și 6).

Cu *arme defensive*, deosebit *scuturi și coifuri* la Căpâlnastru, numai *scuturi* la Geți. Fiecare mormână celtică conține alături de săbii și lănci și un scut adică de fapt în săpătură numai se a fost de fier în scut *umbo extern și unduipa interioară*, restul fiind de lemn și piele a putrezit. Am dat exemple dela *Bulfa*, *Apahida*, *Hodsăgh* și *Muncaci* (fig. 349, 353, 347, 334 și 357). În La Tène III *umbo* e rotund, iar scutul mai elipsoidal. Scuturile dacice de pe Columna lui Traian (fig. 358) sunt la fel cu cele celtice și cu cele romane. A fost însă tot așa scutul și în La Tène-ul mai vechiu? Credem ca nu. Ci, în legătură cu tradiția mai veche din bronz și hallstatt, a trebuit să fie rotund, eventual oval, dar retezat în semicerc pe cele două laturi (cf. p. 314 și gravurile de pe cingătoarea din fig. 206) — Dacu din La Tène-ul târziu nu purtau scuturi; cel puțin așa nu prezintă Columna Traiană și Monumentul dela Ad.richss. Celți însă, în arheo La Tène-ul carpato-danubian, par a fi purtat curent coiful de tip italic, fie de origine sudică tot de fabrică celtică (fig. 321 și pl. XXVI) — Nu avem știre de purtarea *inimidelor* la Geții din La Tène (p. 516—519).

Steaguri și trompete. Dacu aveau ca simbol național un balaur, *draco* (fig. 359 și pl. XVII 1—2) s'a relevat că și Perthui și Sarmati au avut acest steag și s'a atribuit introducerea balaurului ca steag al cohortelor romane din Imperiul târziu eventual influenței parthice ori celei sarmatice. Totuș lucrurile nu sunt chiar așa de simple și sigure. Nici o descoperire arheologică nu confirmă existența balaurului ca steag scythic, așa că afirmația respectivă a lui Arrian pare a fi o confuzie. De altă parte, stilistic, balaurul dacic cu gura lui de lup, larg căscată, se leagă de fiarele cammeto-getice studiate mai sus, cu prilejul tezaurilor dela Mikhalkovo și De'j. Însfârșit, tipologic, or găsim

de harnaşiment avem: zăbale caracteristice dela Kőszeg (fig. 363), de un sistem destul de rar, felul comun e cel dela Hododagh (fig. 349). La Brukenthal avem nişte zăbale de tip Kőszeg. Pantoni La Tène hune păstrează avem dela Muncaci şi del. Bropa (fig. 364). Aplicile scythice de harnaşiment dela Cranaia, de argint (fig. 252 sq.) sunt foarte în altă de cercul cultur. l daco-celtic (p. 523—527).

Utensile pentru grija corpului. Bricele sunt de forma unor cutituşlate, cu latură subpre şi tăişul convex: la Muncaci, la Hododagh (fig. 349), la Lerpet (eventual dublu fig. 333). În Dacia sunt destul de rare, nu numai pentru că erau prea delicate şi le-a înăbuşat roşina, dar şi pentru că Dacia din La Tène purta bărbi lungi. În ce priveşte *soarfecele*, se accasă formă în La Tène şi în vremea romană, e o ustensilă banală în staţiunile şi morimintele celtice şi romane din Dacia (fig. 330, 340, 353). *Pierpeteni* de un tip foarte interesant şi nou, de că, avem dela Medias şi dela Ocna Sibiului (fig. 365) primul e împodobit cu un animal gravat în stilul vechiu geto-commetic. Mikhaikovo-Pasachon. Fragmente de oglinzi de metal alb, probabil de fabricaţie italică, avem dela Timosul pe Prabova (p. 527—530).

Veşminte şi podobne. Ne tele originale ale culturii getice din La Tène, manifestate în arta de a clădi cetăţile, ori de a făuri armele, sunt iminulgate esenţial prin arta pedoabelor dace de argint, deşi *pendant* la arta aurului din bronzul IV e hallstattul I carpatic. Felul dacic de a se îmbrăca: bărbaţii cu o cămaşă-bluză peste pantaloni, femeile cu o fustă peste cămaşa lungă, cerea întrebuintarea *curelei* ori *chimirului*. Avem dela Gaura în Alba Ie Jos un fragment de placă de argint din coperişul metalic al unui chimir de piele lat de 157 mm., ca acela din hallstatt, dar aparţinând La Tène-ului III (fig. 366). Îndeobşte însă bărbaţii poartă în La Tène curele înguste (cf. Dacu de pe monumentul dela Adamclisiu), iar femeile lanţuri elegante de metal, mai ales argint, căzând liber pe şolduri. Chiar şablile sunt acum purtate cu lanţuri (fig. 348, 338 s. 346). Lanţurile ornamentale, de bronz, argint sau aur, purtate de femei, sunt de două feluri: *de piept*, legând ca un colar larg cele două fibule care ţineu manta încopciată pe umeri: v. fig. 368, dela Gyoma, sau *de îngustare*, v. fig. 367, dela Juvel de Sus. Pentru alte exemple, v. fig. 369 (*Cercel*) şi 372 (*Remetea*) şi p. 535 sqq. *Gaura*, *Someşul Cald*, *Gura Iului*, *Olpret*, *Medura*, *Pozzaq*, *Seneruş*, *Oradea Mare*. Aceste lanţuri au nişte pendanţive carabace în formă de ţinte drepte (fig. 370, dela *Someşul Cald*) ori de sârme răsucite (fig.

371: *Oradea Mare*), sau, încă mai interesant, de minuscule pumnale (*ibid.*). Dar podoba caracteristică pentru Celți purtători de *torques* e, tocmai, colanul, începând încă din sec. III a. Chr., și anume la noi în Dacia de obiectu de argint, dar adesea și de aur. În special e comun colanul făcut dintr-o singură bară de argint răsucită (ca pe vremuri în bronz și hallstatt), cu capetele prelucrate fie în cârlige, fie în chiotori, fie libere, stilizate zoomorfe (v. pentru toate fig. 373 și cf. fig. 371), ca în hallstatt la *Sângerușu-Trădău* (fig. 262) ori la *Nagy-Gáj* (fig. 238).—Dar mai ales e caracteristic pentru La Tène-ul III din Ardeal tipul de colane cu capetele stilizate în protome de șerpi, ori de alte bestii spânzuroase, «immero-geto scythices» la *Marca*, la *Olpoș*, la *Dârloș* ori, încă, la *Sângerușu-Trădău*.—Însă podoba de aur cea mai frecventă în La Tène-ul dacic e *brățara*. Ca și în bronz IV hallstatt I, așa și în La Tène II—III, Geșu și arată originalitatea lor artistică în special în acest gen de obiecte. Vom detalia dară în Dacia, alături de tipurile de brățări comune cu V celtic pe cele specifice getice. Ca tipuri generale La Tène II, reținem: 1. bară crestată, fig. 346, 9; 2. bară unispirală, cu capetele gravate (și în La Tène III), fig. 373; 3. bară ornată reliefat cu S-uri, ca la *Gyoma*, fig. 374; 4. brățările de hemisfere de bronz, foarte populare în NV Daciei, unde Celții erau chiar etnografic prezenți (fig. 375 dela *Dietig*, fig. 376 dela *Sântănău*, fig. 367 dela *Jucul de Sus*, fig. 377 dela *Apahida*, fig. 368 dela *Gyoma*). Ca tipuri generale La Tène III, reținem: 5. fir de sarmă închis cu capetele răsucite spiral pe bară dincolo de închidere (fig. 378 dela *Cerbel*, fig. 372 dela *Remetea*, 6. vițe de sarmă răsucite ca o frânghie (fig. 379 dela *Cerbel*, 7. bande late ornate cu cercuri și linii de puncte (fig. 380 și 381, *Cerbel*).—Însăși avem formele specifice dacice, cum sînt plati-spirale, cu capetele în formă de protome de șerpi. Acest tip de brățări cunoscute din Italia (*Ornavasso*, *Montefantino*) ca și din Grecia, Illyria, Etruria, Spania, etc. și cu un puțin mai Scythia, iar chiar în Dacia avînd ca precursor tipul inelelor «scythices» cu capete de șerpi, se prezintă totuși în Dacia într-o înfățișare particular stilizată și akătund, prin una din pecuile sale, un tip nou. De aur, nu avem decât o singură pereche de brățări, dela *Totești* (fig. 382), unispirale și stilizate mai degrabă sudic și sudvestic decât dacic și, poate, o brățară cu protome de taur (ca în Scythia). Deasemenea nu au nimic caracteristic pete brățările deschise ori unispirale de argint cu o vagă indicație la capete a unor protome de animale (fig. 373, Ardeal, fig. 372, Banat). Dimpotrivă

spiralele de braț și cele de picior, caracteristice pentru tezaurele de argint dacice, *alcătuiesc un tip de vine stădător*. Sârma multiplă îndoită în spirală e de tradiție a bronzului; dar capetele turtite și împodobite în exterior prin presune cu un șir de palmete en creux e tot ce poate fi mai «modern». La Tène (cf. *capetele deliene*, p. 207 sqq. și fig. 162 sqq., dela *Crisanti*) și, în aceeași vreme, amintesc, într'un chip destul de viu amintie procedee decorative assyro-scythice (*Velgunot*, bordura tecu de pământ, sec. VI a. Chr., Minns, p. 171). Cât privește «capul de șarpe», el e propriu zis de o specie zoologică destul de neprecisă: un bot răscolit oarecare. Aceste spirale sunt destul de *popular* lucrute masive (cea dela *Seneruș*, la Muzeul Brukenthal, cântărește 401 gr.), foarte largi (până la un diam. extern de 125 mm.), de o răsipă de material barbară (bara, cilindrică, are o lungime, desfășurată, de peste doi metri și un diam. de 4 mm.), ele sunt, pur și simplu, turnate toate în același timp, din același tipar, e de ajuns să se compare pentru identitatea tipului fig. 371, 373, 383-385 între ele e una și aceeași formă, la *Seneruș*, *Hetur*, *Voida*, *Dârloș*, *Oradea-Mare*, etc. (cf. p. 549). Suprafața de răspândire a acestor podoabe e destul de mare: alături de localitățile citate, de *Vertes* în Bihor ori de *Cerbel* în Hunedoara, avem brățări «dacice» chiar la *Tata* în Panonia. - Ceeace trebuie însă evitat, stilistic ca și istoric, e confuzia cu brățările medievale din ținutul carpato-danubian, stilizate pe baza influenței iraniene în «edifica» mai nouă, sarmatică, tot cu capete de animale, ca în vremea geto-scythică, dar într'o modelare deosebită a se compara d. p. brățările din cunoscutele «vechi ungare» dela *Piliny* ori *Lipta-Gerge* în Noigrad, de prin a. 1000-1038 p. Chr. (p. 550).

Fibule. De fig. 1. Dacia nu are în La Tène varietatea și bogăția de fibule din bronzul IV a. î. e. n. e. st. iar vremea scythică e fost defavorabilă acestei podoabe de înfrățiminte. Fibulele de fier, de bronz și *mai ales de argint* din Dacia aparțin la o serie destul de târzie de tipuri (mai ales La Tène III), din La Tène-ul I neavând decât puține exemple: *Sedruș*, *Meduș* și *Timorul* (fig. 388), iar din La Tène-ul II numai pildele pur celtice din mormintele dela *Halpa* (fig. 386), *Apahida* (fig. 387) și *Gyoma* (fig. 368). Iată tipurile ce ne oferă tezaurele de argint dacice: 1. fibula cu piciorul răsfrânt și plin de nodosități, ca la *Poscag* ori *Măgura* (fig. 389), încă din La Tène II, dar cu derivații mai frecvente în La Tène III; 2. fibula cu nodositățile pe atec, iar nu pe picior ca la tipul I din care se trage (fig. 372 *Remeteaș*), eventual în varietatea

de a *Timosul* (fig. 390); 3. fibula «cu scut», probabil de reminiscență hallstattiană, ca la *Cerbel* (fig. 361), la *Remetea* (fig. 372, 4) ori la *Suc* (pl. XXXVII 2); 4. fibula «cu scut» stilizată antropomorfă (reminiscență din La Tène I) ca în fig. 393; 5. fibula în formă de ancoră, care nu e cumva exclusiv «romană», ci se întâlnește încă din La Tène ul III, ca la *Afel* (pl. XXXVII 2) ori spre *Sighyșoara*; 6. fibula cu arcul dintr-o bucată cu piciorul ha, ca la *Remetea* (fig. 372, 1 și 3); 7. fibula dintr'un singur fir de metal, egal de gros, ca la *Timosul* (fig. 392); 8. fibula «Naubeim» ca la *Timosul* (fig. 388) ori *Remetea* (fig. 372), databil și la noi, ca și în Germania, tot în vremea lui Augustus; 9. fibula cu disc, cunoscută de obicei din vremuri mult mai târzii, dar la *Timosul* (fig. 388) sigur încă pre-romană, în vreme ce la *Brigetio* (fig. 394), ea poate fi și mai târzie — Ceea ce trebuie reținut în ce privește fibulele e că înesbute ele sunt de forme general La Tène, iar nu particular dacice. — Dimpotrivă pendentivele cu «*scut*» și «*spumale*», ca la *Meduș*, *Soneșul-Cald* ori *Oradea Mare* (fig. 370 sq.), prase de obicei în unele lrgi, cari alcătuiesc partea centrală, de legătură, a lanțurilor ornamentele de piept ori de cingătoare, sunt în adevăr caracteristice pentru La Tène ul nostru târziu. În ce privește *inchele*, noi cunoaștem încă din Dacia (și fără poate de *Poiana* inedit) tipul să elatoni, ci numai pe cele analoage cu brățările, simple (fig. 388 *Timosul*) ori pluri-spirale (fig. 372 *Remetea*, de argint). — Colanțele de *mărgelă* sunt tot așa de frecvente în La Tène, ca și mai înainte (os, teracotă, metale prețioase, chihlimbar, sticlă, etc.). Cunoaștem de aur dela *Crdam* (fig. 176) și de sticlă colorată, în special foarte interesante de pastă verde opacă, dela *Timosul* (fig. 388), locurile de aprovizionare cu astfel de podoahe erau altele pentru Dacia decât pentru Apus, deaceia determinările tipologice și cronologice din V nu se potrivesc la noi și trebuiesc fixate din nou. — Nu putem răspunde la chestiunea dacă *ambra* (existentă la noi atât în Gory cât și în Răzau) a fost fie exploatată fie măcar întrebuințată la noi în La Tène. În adevăr nu o găsim nici în morminte, nici în asezări. Explicația cu ritul incinerării și arderea satelor (dacă în răboase nu e suficientă; căci înprejurări analoage au fost și la Adriatică, și totuși *ambra* se găsește; e mai probabil că efectiv *ambra* a fost foarte puțin în uz la noi — încă mai caracteristică e lipsa *aurului* în La Tène-ul dacic. De alt-ori-colo, ca la *Totești* în Hațeg (brățările masive cu capete de șerpi tratate prea naturalist ca să fie originale din Dacia; fig. 382), câte ceva de aur, altfel pretutindem (v. lista, destul de lung).

la p. 559) în Dacia argintul e acum metalul de predilecție pentru fabricarea pedivelor. Și în vreme ce Ungaria propriu zisă, ori România, cunoaște încă din Lelyug aurul, iar la *Herzog-Marek* în Baranya s'au găsit podoabe de aur de stil central- și vest-european celtic, Dacia face corp cu regiunea illyrică și est-alpină în precumpănirea absolută a argintului asupra aurului. De altă parte constituim în Italia septentrională fenomene analoge, tot în La Tène-ul III, ba chiar torțele de brățări ori de securi de luptă dela *Grubiacum* sau *Ornavasso* sunt identice cu cele din Dacia, și am arătat mai sus că nu Dacia le-a primit din Italia, ci foarte probabil invers. În adevăr e în toate aceste fabricate — cum a observat și Remecke — un conservatism celtic care merge în tipologie, ba până spre bronzul IV. Nașterea *artei armatului* la Daci în La Tène nu se poate explica doar cu aflusul de metal (ca monedă) din Sud, începând din sec. IV înoace (v. mai jos), ci și cu importări de caracter etnografic și cultural-artistic specifice pentru vremea respectivă. Considerând însă că alături ea de puternica influență celtică, evidentă și în tipurile de podoabe evocate mai sus, nu s'ar putea, sub nici un cuvânt, uita influența greco-romană contemporană, înțelegem că în Dacia evoluția artei artistice din bronzul IV și halstattul II trebuia să ia un curs similar descobit atât de cel din V italo-celtic cât și de cel din I par scythic (p. 550—561).

Ceramica. Problema ceramicii La Tène în Dacia e destul de complicată din punctul de vedere istoric-cultural: ceramica aceasta precizează *cronologic*, dar nu identică *etnografic* câmpul ei de răspândire; ea este o *marfă* care s'areală *cu și cu grecească*, ba nădărnice cele mai diferite. Ea nu apare la noi înainte de sec. III pentru că deabă de pe la a. 300 Geții intră în raporturi mai strânse cu Celții. Dar pe urmă și Dacia face vase de tip celtic. În orice caz cantitatea de vase „celtice” din Dacia e enormă: întregul tipul e, din acest punct de vedere, scelerizat. Totuși, în nici o așezare La Tène din Dacia nu lipsește marfa locală, primitivă, răsădită, de forme quasi-neolitice. O pildă amănunțită au dat mai sus, în analiza stilistică a ceramicii dela *Grădani* (cap. IV). Dar cazul e general: și între moda locală și cea străină constatăm un schimb de valori interesant: tipuri *noave* executate în materii *primitive* și tipuri *străvechi* prelucrate la *roata* l. clar, târâșme getică păstrează încăpățânat tradiția veche, târșveșii, proprietarii, begații și robii — doptă cu plăcere modelele noi, importând marfa autentic străină, celtică ori grecească, sau provocând *imitarea* ei în Dacia. Dar ridicarea națiunii

gete politice și economice în sec. I a. Chr. — epoca lui Burebista duce la răspândirea fabricatelor mai de lux până în stratele de jos ale populației. Aprioric, imensa majoritate a vaselor La Tène din Dacia trebuie deci să aparțină perioadei a III-a. Cercetările pe teren confirmă strălucit această ipoteză istorică. Acest paralelism economic-artistic e de altfel un fenomen general istoric revenind regulat și în Dacia: în *eneolitic*, întâiu (populație sedentară agricolă foarte numeroasă și, concomitent, frumoasă ceramică pictată de cultura B, răspândită prin comerț pretitundeni), ea și pe urmă în bronzul III—IV (vienea clasică a tezaururilor de aur și a comerțului cu Italia: ceramică splendidă de tipuri locale imitând într-o pastă excelentă decorațiile gravate ale obiectelor metalice).

Principală înăurire celtică în Dacia vine dela NV, dinspre Carpați Slovaciei și Țisa de Sus, unde Celții ajungeseră încă din sec. V a. Chr. Arăt în Ardeal cât și în Moldova Celți au venit dinspre NV, iar nu dinspre V și SV. *Formele ceramice create de ei în legătură cu V boem și bavarez* au circulat apoi în întregul ținut getic din platoul transilvan, ea și dela S și E Carpaților. Până și la *Cotin* pe lăcomța anane tipuri «celtice» se leagă cu precusorare ale lor directe din Bavaria La Tène-ului I și II. Firește, nu apăsese nici legăturile cu SV illyro-celtic și le vom arăta. Dar ele sunt mult mai puțin pregnante. Arheologii cori au făcut lucrări de amănunt, pe teren, la *Alpátda* (Kovács) ori la *Bulga* (Roska) au relevat cu dreptate direcția NV din care venea spre Dacia influența celtică. Dar ei luaseră chiar în NV Daciei, unde era natural să avem o atare influență, dată fiind prezența *Cotinilor*, *Anarților* și *Tenriscelor* din Slovacia și Galiția celtică. Mai puțin așteptată e constatarea că aceeași origine NV e de atribuit întregii înăuriri industriale celtice asupra Daciei, până chiar în Moldova ori în Câmpia munteană. — Să vedem acum care sunt principalele tipuri de vase La Tène din Dacia.

Urne. Vestul cunoaște, din Boemia și Bavaria până în Bretania și Britania un tip de urnă derivat desigur din situlele de bronz analoage. fig. 395 d p. cu fig. 200. În Dacia îl regăsim la *Sighișoara* (fig. 395) deci în S Transilvaniei, ceea ce înseamnă că vom avea a-l găsi curent și în alte părți mai apropiate de NV celtic. Din această urnă derivă direct tipul barbar comun în Carpați și pe Dunărea mijlucă în sec. II—VII p. Chr., după cum înțelegem din stațiunile cea *Sântăna de Mureș* și *Bandul de Câmpie* (v. mai jos); cf. fig. 398 sq. O altă formă

înrudată și tot și rară, de urnă avem dela *Tinosul* din La Tène III (fig. 400). În Dacia însă forma de urnă caracteristică pentru regiunea de NV, «celtică», e cea bitronconică dela *Bulșa* și *Apahida*, în felurile ei variată, dela profilul quasi-villanvian (fig. 402-1) până la acela aproape sferoidal (cf. fig. 401-406) exact adică precum o găsim pe Dunărea de Sus, d. p. la *Scarbanțu* (fig. 407 și 412). Și această formă de urnă se regăsește în Dacia până târziu în vremea năvălirilor barbare, d. p. la *Bandul de Câmpie* (secol V-VII p. Chr.); fig. 405 cu p. 569 sq. E continuitate dela *La Tène II până în secol VII p. Chr.* Sau e numai o întâmplătoare reședință de forme, produse în altă parte, pe baza comună celtică? În primul caz am avea firește încă un argument pentru continuitatea Daco-Romanilor în N Dunăru — Un al treilea tip de urnă, din La Tène, dar «illyric», iar nu celtic, e cel în formă de clopot, așa cum îl găsim la noi la *Grădani*, în timpul bronzului. Aceste urne erau cunute în Carpați ca și în Balcani (p. 422 cu fig. 286). Dar la noi ele au fost pe urnă înlocuite, d. p. de tipul bitronconic, în vreme ce în Illyria (cf. *Dolja Dolina*) ele s'au păstrat până în vremea La Tène-ului. Totuș unele forme analoge dela *Grădani* (p. 184 sqq.) par a se fi moștenit direct din vremuri mai vechi (cf. stațiunea dela *Lechința de Mureș*). Însăși dela *Timișoara* avem, ca mică ex. toată o urnă imitând cistele «a cordun» de bronz (fig. 408) și o mare «simforă» servind ca urnă (fig. 409). — Ca ornamentare, urnele getice din La Tène, fie de tip «Sgîrșoara» (fig. 405), fie de tip «Apahidă» (fig. 402), sunt destul de simple (fig. 395-411) — și au și valoare grafică ori gravate, zone ori linii verticale ori orizontale, drepte ori oblice, benzi circulare de ceramă concentrice, înaltă doar profile orizontale, adâncite ori în relief, obținute prin învârtirea pe roată. În genere pasta e cenușie, bine spălată și arsă, mai rar brun-roșcată. Ceramică putredă nu avem decât, excepțional, d. p. la *Sighișoara*, probabil importată din V.

Cupe — Orice mormânt La Tène trebuie să cuprindă, tradițional (ca s. în bronz și hellenistic p. 422 și 424) triada: *urna*, *cupa* și *cratișa* (ori *bolul*) — cf. fig. 404 și 406 ori 407. Formele cupelor variază dela tipul elegant hemisferic dela *Grădani* (fig. 123 sqq. ori 126) ori dela *Sighișoara* (fig. 413), nepot bun al cupelor italice de bronz dela *Fiesole* (*Gherdu* fig. 203), până la «cer. tip.» «scythică» cu proeminențe «thrace» (fig. 266 și 305), firește mult înrobilată prin roată, ca d. p. la *Jueni de Sus* (fig. 367), la *Apahida* (fig. 412) ori la *Bulșa* (fig. 406). Evident *cupa* La Tène din Dacia e adesea doar un «*idol*» în miniatură, deaceia

atât ca mărime cât și ca profil acest fel de vase se prezintă într-o foarte interesantă varietate pe care o notăm aici pe scurt, doar prin r.o. figurilor: 420, 450, 449, 440, 397 (fragm. 2 jca la st.), 414 dr., 415.

Boluri și cești Panem împreună aceste tipuri pentru rolul identic pe care-l jăcau în inventarul mormintelor. La Tene Dealul în afară de *Apahida*, statuiune de tip celtic pregnant, unde bolurile sunt numeroase (fig. 404 și 416), toate celelalte locuri, începând chiar cu *Balșa* (fig. 406 și 417), cunosc ceașca, iar nu bolul, printr-o veche tradiție încă din bronz (fig. 287 sq.) Ceașca de tip local e simplă tronconică (fig. 395 sq.), dela *Crășani*, fig. 415 dela *Timorul*, pl. XXI dela *Porana*. Dela *Sighișoara* (fig. 418), *Porana* (pl. XXI) și *Timorul* avem și forme de cești ce au tip unghiular, strălîn. Foarte variate sunt formele de *cești*, *edni* și *oale* cu o toată pășite în *apendriile* la Tene sunt de fapt vasele cele mai frecvente, întrucât servesc atât la păstrarea cât și la transportarea lichidelor înăuntrul gospodăriei, pentru diferitele nevoi ale casei și ale alor mormânt. Deosebita tipuri puri: 1. archi 2. ant b tronconic, cu la *Zimneca* (fig. 419), 2. pântec θ și scund, ca la *Crășani* (fig. 77—81), la *Roșia*, *Brateș*, *Chelnu*, Sf. *Gheorghe*, *Cernat*, *Râșna* și *Timorul* (fig. 421, 423, 425, 434, 436, 437, 439, 433). 3. de tip svelt sudic, ca la *Târgul Secuș*, *Dalnic*, *Timișoara*, *Zimneca*, Sf. *Gheorghe* și *Timorul* (fig. 422, 424, 459, 426, 435, 421, 427 sqq.). De un tip datat sunt olciarele cu gâtul strălîn dela *Târgul Secuș* și *Sighișoara* (fig. 439 și 438), amintind *vasele-gărdafi* de tip bavarez, fără toată. — Înstrășit avem *ceștile-strecurături*, ca la *Crășani* (p. 210) ori *Sighișoara* (p. 441).

Vase larg deschise de tipurile c. stroane, străchini, fîrîrcu, tructiere, etc., cu *suu fîrd pîrcu*. Avem două serii de terme: 1. cu *baza dreaptă* și *îngustă*, simplă profilată, analogă cu tipurile bavareze, atât *luate* mai mici ori mai mari, cât și *scupe* ca *pîrcu* înalt, la *Porana* (pl. XXI), la *Timorul*, *Zimneca*, *Chelnu*, *Sânzieni*, *Porana Sclt* (*Sarmizegetusa*), *Aud*, ori *Sighișoara* (fig. 415, 440, 442, 444, 446, 449, 397, 450, 452, 455); 2. cu *baza lată*, de o mare varietate de profile, mergând până la exagerări, pe care modelele lor vestice (vase metalice din Hallstatt) nu le formulaseră niciodată, t.e. pentru străchini și basine, fie pentru *scupele* cu *pîrcu* înalt, resp. vase-suport (câteodată identice cu cele anterioare din Italia), la *Porana* (pl. XXI), la *Crășani* (fig. 87—122; cu elemente de *inspirație locală*, încă din eneolitic), la *Zimneca*, *Timorul*, *Sighișoara*, *Olteni*, *Cernat*, *Comăleu*, *Dalnic*, *Sânzieni* ori *Aud* (fig. 414, 444, 415, 443, 445, 450, 455, 443, 451, 453, 454, 418, 446, 397). Din tipul de

cratiță larg tronconică, veche încă din neolitic și păstrată în popor până în La Tene, d. p. la *Crâșani* (p. 199 și fig. 88) ori *Trimpoara* (fig. 457) derivate o formă cu picior scund, iar apoi tot mai înalt (p. 197 sqq. cu fig. 87 sqq.) ale cărei buze, după pilda vaselor metalice din Vest, afectând forme analeage, de basene ori tipuri, se lășaseră treptat alcătuind un tip caracteristic La Tene în Dacia: 1. de cupe cu picior înalt, ca la *Sighișoara*, *Timorul* și *Anud* (fig. 455-415, 397); 2. de vase e-suport, ca la *Sighișoara* (fig. 443, 445), *quasi-identice* cu tipul *analep* din tierul *italic*; 3. de cratițe și facturi ca la *Olteni* ori *Cernat* (fig. 451, 453 sqq.), cu obișnuitele ornamente în zig-zag. Vasele cu picior înalt dela *Pecica* (fig. 456 și 458) sunt de un tip italic pregnant foarte natural, deoarece ne aflăm pe calea de jos a Muresului către Baratul de Câmp, unde influențele italo-illyrice au fost întotdeauna puternice. Demnă de notat e marca varietate de profile larg deschise, în ce privește buza lor, la *Zimneca* și *Timorul* (fig. 444 și 415). La fel, avem pentru cupele cu picior și vase e-suport bogate serii de profile, fie la *Crâșani* (fig. 103 sqq.), fie la *Sighișoara* (fig. 441, 445, 450, 452, 455), la *Timorul*, etc.

O mențiune specială merită marile *dolia* sau *pythoi* găsite curent în stațiunile La Tene ale Daciei, la câmp, ca la *Crâșani* (fig. 157-159), ca și la munte, d. p. la *Costești*. Caracteristice nu numai pentru La Tene-ul III, aceste mari recipiente de păstrat apa — eventual în atelierele de tierărie, ca în Galia — sunt de un tip și o factură care indică limpede influențele meridionale, venite fie prin Celți, fie — suntem după 100 a. Chr. — direct dela Greco-Romani.

Reținem dară, pentru *Dacia transilvandă*, prezența a două tipuri de fabricate: 1. *primitive*, de tipuri și factură locală, eventual de imitare târâneasă a formelor nouă, și 2. *perfectionate*, de gust excelent, în special cerușie, lucrate la roată, și, adesea, *importate* din regiunile celtice învecinate, dar — este, încă mai frecvent fabricate chiar a noi, după modelele celtice. Dimpotrivă în *Dacia moldo-valahă* avem trei tipuri de vase: cele dinău ca în Transilvania, și 3. *taze elenistice amate*, de diferite origini, indicate adesea de stampilele de pe mânușile lor (Thasos, Rhodos, Chios, etc.), *cupe deliene*, *canthare attice* (cf. fig. 459). Probabil că nici Transilvania n-a fost totuși lipsită de atare produse (cevă în această direcție ar fi de constatat la *Sighișoara*, pl. XXXIX 1, dar de origine sudvestică mai târzie, iar nu elenistică din vremea capelor deliene), dar până acum n'avem nimic precis, nici din săpături, nici altfel. În ce privește fragmentele de vase dela *Sighișoara*,

pictate cu linii late cafenii pe un fond de pastă roșie bătând în galben-roz, asemănătoare cu cele dela Stradonitz, ele au putut fi aduse chiar din Gallia în La Tène III (Dechelette), deși nimic n'ar împiedeca să fi fost fabricate și în regiuni mai apropiate (Boemia, Bosnia Reinecke). (Cp. pentru cele de mai sus, privitoare la ceramică, pp. 561—591).

Arte de sticlă întregi nu avem încă din săpăturile noastre. Dar stațiunea dela *Timuș* ne-a dat fragmente foarte caracteristice pentru felul acesta de naifă importat din Sud. Predomină pasta verde și albastră de diferite nuanțe, cu ochi și pete galbene ori albe, iar fragmentul din fig. 460 e multicolor: ca fond violet ametist, cu ochi și vine de nuanțe clare, roșu, galbene și alburii. În general, din La Tène III (cf. și fig. 388).

* * *

Industria și comerțul; circulația fabricatelor străine și a monetei; arta getică din La Tene. — Ca și în V, La Tene-ul getic se distinge înainte de toate prin *meturgia* sa activă nu numai pentru nevoile interne, dar chiar pentru export. În adevăr, dacă atelierele dela *Muncaci* în N. Dacie sînt foarte productive pentru nevoile pacifice ale Getilor septentrionali (oferind unelte agricole în primul rînd), (fără îndoială *fabricile de armă* în stil dacic: săbii curbe, cotoare de luptă, securi, sgeto-cimiereniș de fier, etc.), au trebuit să fie în Transilvania de unde de fapt am putut releva exemplare identice cu cele reprezentate pe Columna lui Traian ori pe Monumentul dela Adamclissi (fig. 342 cu 343 și pl. XXXVI 2). Evident, atelierele din Transilvania, pe care înainte de toate avem a ni le gădi instalate în cetățile de pe munți, unde de fapt s'au găsit și scori de fier și nichel, lucrau în mari cantități — cum am enumerat mai sus speciele — nu numai arme, ci și unelte și ustensile pentru viața agricolă locală. Credem însă că sataganele bastarne figurate pe Monumentul dela Adamclissi ar putea fi tot de proveniență transilvană (iar nu cinnva scythică ori sarmatică). Pentru extragerea *argintului* nu avem documente suficiente, dar nichelare de arginturi s'au găsit la *Corțești*, iar minereu brut conținând argint s'a găsit la *Grădiștea Munciiului*. Cum Dacii au bătut monedă de argint și au fabricat și nenămorate pidoabe de argint, este exclus ca ei să fi folosit numai argint importat (eventual, ca monedă din Thasos ori Macedonia), ci au trebuit să extragă și argintul din propriile lor mine. La fel e cazul cu *aurul*. La cucerirea Daciei de Decebal se pomenește cifre fantastice (Carpopinus) a încercat, subtil, să le emendeze acceptabil) de cantitatea de *aur* și *argint* pe care

Traian a luat-o ca pradă de răz. Evident, chiar cu admiterea unei enorme acumulări de obiecte și monete de aur în castelele principilor dac., pe cale de biruințe și prădăciuni împotriva Grecilor (Dromichantes) ori Celților (Burebista) și de plăși pentru serviciul de mercenari în Sud (încă din sec. V a. Chr.), totuși o parte importantă din aurul Daciei este autohton. Extragerea aurului din minerele Daciei a fost de sigur cu totul primitivă înainte de venirea Romanilor, s'îi culca aurul din nisipul râurilor, s'îl ales pe pietele din crenșule de deșeu de vâmb, s'îl spălat măcinându-l de mănere și din diferitele *placers* a minere. Dar de o prelucrare sistematică a filonului: quartzose, nu credem că se poate vorbi în epoca preromană. Totuși, cum nu amercat a demonstra în chip repetat mai sus, vârstă caroliniană e în La Tène, și în bronzul III și IV *altuna* aproximativă Daciei totă Europa Centrală, Germania și Scandinavia cu aur și cupru (pentru argintul stativ din el). Aurul Agathyrsilor, de care vorbește Herodot e pre-agathyrsic. Și, la fel, aurul lui Decebal va fi fost în bună parte sau pre-La Tène, sau pseudo-dacie. Dar dacă fierul și argintul sunt metalele clasice ale La Tène-sului petic, bronzul nu e mai puțin folos și în aceasta vreme: colare, brățări, lanturi, fibule, vase, figuri ornamentale, plăci pentru hațne și harnașamente, case, trompete, steaguri, etc., și de numeroase în La Tène-sul dacic, postulează o importantă activitate în metalurgia și industria de artă a bronzului. Necunoscută dacilor pare a fi rămas industria smălțului decorativ, așa de răspândită la Celți; o dovadă în plus de diferența între teritoriul dacmo-panonic, locuit chiar de Celți, și cel carpatic, mult influențat de ei. — Să trecem la *monedăria dacică*.

Tratatele clasice asupra numismaticeii barbare centrale europene din La Tène, de Blanchet și Faurer (v. p. 598 sq.) trec și *Dacia* printre regiunile de monetărie celtică, fără a determina o faună specifică dacică, autonomă atât de monetăria proprie zis celtică. Totuși chiar la Blanchet și Faurer găsim tipuri de monete care încă din 1874 fuseseră caracterizate de Belz drept specific dacice. O rețetă achestivă, în special pe baza cercetărilor lui Gohl, și ale lui Morsink, zăsa determinate o întreagă serie de tipuri pe care ei le arătau drept *cladices*. De fapt, ca și *burgashi*, *podobaki* și *vash* getice din La Tène, așa și *monetele* sunt create getice cu elemente salice trecute prin mână celtică și cu *influențe tehnice inspirate dela Celți*. Ceeace e exclusiv dacic e pre-dilectia pentru monedele mari de tipu tetradrachmei și enosemna mixtă de tetradrachme skyphate cu capul lui Herakles-Alexandros (după

tetradrachmele lui Alexandru cel Mare) pe avers, și celui (după statuerii lui Filip II) pe revers, firește tot în mărimea tetradrachmelor târzi, *dacice* (Bulz), imitate după cele thasiene. Forrer a datat aceste tetradrachme după a. 200, în două emisiuni: +200—150 a. Chr. * și +c. 150 a. Chr. * după cum nu intervine încă, ori intervine, influența tipului «Macedonia» creat în 155. Dar și Forrer ca și Gohl și, după ei, Moisl vorbesc de o monetărie dacică în sec. IV a. Chr. *acasta e o imposibilitate istorică*. Nu la noi, dar chiar în V nu găsim monete de nici un fel în mormintele La Tène-ul III (Dechelette). Iar, pe urmă, baterea de monedă a început deabia când n'a mai fost deajuns de cea autentică din S. Prin urmare deabia între 280 și 200, dacă a putut începe la noi imitarea statuerii lui Filip II. În realitate la *Muntui* ca și la *Szalatcsika* monetăria celtică respective sunt active mai ales în La Tène III. Iar la noi, fie la *Gudur*, fie la *Săbopel* ori la *Petelea*, deabia din epoca lui Burebista, când preturidenii se ridică pe vârful muntelui e castelele nobililor, putem conta cu o monetărie locală. Am încercat dăruie a demonstra (p. 599—605) că în Dacia nu se poate vorbi nici de *tern* nici de *tipuri* strict cronologice, ci mai degrabă de *emisiuni de calitate diferite*, adesea aproape contemporane, iar că epoca de principala activitate monetară dacică e între c. 100 a. Chr. și c. 50 p. Chr. An. mai arătat că Dacia n'a avut *nici monedă de aur* *nici monedă de bronz*. În-făcșit deși Dacia au cunoscut monetele celtice din Pannonia imitate după denarii romani (s'au găsit monete ale *Exautucilor* chiar în burgul dacic dela *Căstetș*), ei nu s'au simțit inclinați să dea nici o dezvoltare imitarii locale a acestor tip de monete. Foarte explicabil dacă ne gândim că aproape imediată Dacia n'a suferit prea mult de lipsa de monedă ex-celerată sudică: macedoneană și thasiene întâiu, romană pe urmă.

De fapt, examinând *comerțul* din Dacia între c. 400 a. Chr. și 100 p. Chr. (p. 606—619) constatăm că el este complet dependent de Sud. Până pe la a. 200 a. Chr. nu poate fi evident vorba decât de S. *grecece*, S. *roman* nu începe a juca un rol decât abia din sec. II a. Chr. încolo. Cu toată această orientare statornică S.N. a penetrației economice în Dacia, marile drumuri comerciale de aici sunt orientate spre V și spre E. În adevăr S. îmbăță sează reg. un. le carpato-balcanice prin cele două mări care se întind din Mediterana departe spre N. Pontul Euxin și Adriatica, și Grecii și Romanii au preferat, firește, drumul apei întâiu pe mare, apoi pe văile marilor râuri, în sus (pe Dunăre), ori la vale (pe Sava). Cât privește drumurile de uscat, din Macedonia, Thracia

și mai târziu Illyria, direct spre Mizănoapte, ele au fost întotdeauna frecventate — tot dealongul văilor marilor râuri — dar mai mult de războinicilor decât de negustori.

Fără îndoială, Grecii, în special cei dela Iliștia și dela Olibia, vindeau Grecilor din Căpăți numeroase produse ale metalurgiei lor: arme și unelte, cu lama de oțel excelent din N. Asiei Mici și măncărele bogat gravate, vase de metal (bronz, argint și aur), candelebre (ca acele dela Crășani, pl. X), ori lămpi (ca la Poiana, pl. XXI, 2), de bronz aplicate de haine și harnașamente, podobe, oglinzi, taste de metal, apoi podobe de sticlă, vase de teracotă din Delos, din Attica, din Asia Mică, etc. Dar *nu acesta* era comerțul cel mare cu Dacia. Cu acela cu vin și untdelemn. La început sunt Thasiensii care domină importul de vin auriu în Dacia (sec. IV și III a. Chr.). Apoi, mai ales din sec. II înainte, Rhodiensii și înstărit Cnidienii iau în stăpânire toate căile comerciale, nu numai pe valea Dunării în sus, ci și pe toți principalii afluenți până în Carpați și până în Moldova nordică. În schimbul vinului Grecii dau grâu, sare, cai, piei, ceară, miere, lână, blănuri și nu rareori sclavi. Cum însă bogățiile Daciei erau atât de variate, pentru obținerea lor nu erau de ajuns vinul și uleiul și atunci Grecii trebuiau să plătească și în bani așa avem a ne explica marea sumă de tezaure monetare din Dacia, începând chiar cu sec. IV a. Chr. Penetrația economică grecească e adâncă: după descoperirile de monete, nu numai câmpia moldo-valahă, ci întreaga Transilvanie, până în Carpații nordici, a intrat în sfera de influență a comerțului grecesc. Fără îndoială moneda de argint — și se alege Filip II și tetradrachmele thasiene în primul rând — e un document în această privință, în vreme ce monetele electrice de aur, găsite în Dacia, deosebit de preferință în regiunea cetăților de pe munți, sunt îndobâte pradă de război ori plată pentru serviciul ca mercenari în Mizăzi.

Din sec. II a. Chr. Romanii încep să facă o vie concurență Grecilor. În sec. I a. Chr. penetrația romană în Dacia e generală: tezaurele de denari republicani se găsesc răspândite pe întreg teritoriul Daciei. Totuși, întrucum că intensitate Grecii sunt mai activi în E și SE, tot așa Romanii precumpănesc în V și SV Daciei (cf. inscripția principalelor descoperiri monetare caracteristice din valea Myresului, a Tărnaveilor și din SV Daciei la p. 610 sq.). În primul cu denari romani sunt mai ales numeroase drachmele apolloniate și dyrrachiace, ele indică născut, simbolic originea pan-adriatică a penetrației romane în

Dacia și ca atare explică și împrejurarea de ce nucleele de *civitates Romani negotiandi causa in Dacia consistentes* au trebuit să fie mai numeroase în Banat, în Oltenia și în Transilvania, decât în Muntenia și Moldova. De altă parte din cronologia tezaurilor monetare romane din Dacia mai reiese un lucru important: multe tezaure se opresc brusc cu data denarilor lor prin a. 45-44 a. Chr. Aceasta nu poate fi o întâmplare. Ci e un semn că pregătirile de război ale lui Caesar împotriva lui Burebista fac pe cetățenii romani care încheiau și în Dacia, ca pe vremuri în Gallia, numeroase și importante afaceri, *să fugă, ascunzându-și tezaurele*: soarta recentă a semenilor lor din Gallia îi învăța că nu era altă salvare. Romanii au venit în Dacia, până la Augustus, pe drumurile grele și primejdioase ale Macedoniei și Dalmației (v. p. 613 sq., principalele tezaure de monete din SV italo-grec găsite în Dacia), după ce însă Augustus asigură prin înfrângerea Pannonilor și a Dacilor, *drumul Sarei* până în Banatul dacic, evident toată circulația între Italia și Dacia trece pe această arteră. Pe ea va pătrunde apoi biruitoarea romanismului până la gurile Dunării.

Avem relativ puține monete celtice în Dacia, iar «Regenbogenschüsselchen» de aur doar de pe valea Mureșului. Deasemenea sunt destul de puține fabricatele celtice de artă și de preț în Dacia. n'avem nici pedoabe de aur de stil celtic, nici frumoasele fabricate celtice *smulftute*, ba chiar aplicile și ornamentele de bronz de stil celtic sunt curios de rare în Dacia. Numai fabricatele «celtice» modeste, de fier, ori de pământ ars, sunt în adevăr foarte numeroase. Este deci evident că între Celți și Daci sunt mai degrabă raporturi etnografice, de cultură populară și influențe de conlocuire pe teritori învecinate, decât relații comerciale propriu zise. Popoare de cultură quasi-identică, Celți și Daci n'aveau ce schimba «comercial». ✓

Interesant e că și în La Tène, ca și în Hallstatt, Dacia face parte din clientela central-europeană a industriei greco-italice a vaselor de bronz, — acum de origine din Capua ori Cumae. Avem din județul Hunedoara resturi de vase de bronz italice (p. 618, cu fig. 200, 3), firește, din La Tène III. Timorul, în Câmpia munteană ne oferă și el un fragment de vas de bronz din epoca lui Augustus (fig. 461). Totuși, în privința acestui articol comercial nu trebuie uitată partea importantă pe care o aveau orașele grecești dela Pontul Euxin chiar în vremea târzie a influenței preponderente romane în Dacia. Monetele din Histria și Mesambria găsite la Costești ne arată că Transilvania nu era în La Tène

mai puțin legată de Pont de cum fusesse în halstatt, cu concursul Scythilor. De sigur tot aici, la Grecii de pe coasta thracică, mai găseau apoi Dacii și puțința de aprovizionare cu *amulete prophylactice* de toate materialele și formele. Cităm numai figurina de bronz din col. dr. G. Severeanu: un taur, în stil naturalist thraco-scythic din Dobrogea, având pe grumaz numele thrac "Araș, iar pe spate dedicația "Ἰππὸ- (λ)ονα [i:] e[χχ:] sec. IV-III a. Chr., și medal cu pentaclu pythagorician găsit la *Potama* pe Siret.

Asupra *artei* getice din La Tène ne vom opri pe scurt (p. 620-626), deoarece am insistat repetat și mai sus. Dacia fiind la răscrucea drumurilor dintre arta naturalistă din E și cea geometrică din V (*geniul și în Carpați*) — fost un moment impusă de contactul mai viu cu E prin îngrădile cimmerice întâiu, scythice pe urmă, să iașă din tradiția ei geometrică și să adopte formele naive-naturaliste ale Răsăritenilor. Tesaururile dela Mikhal'kovo ori Dalj ne stau mărturie despre începuturile stilului geto-cimmeric. Această influență a E. n'a dispărut în La Tène, cu toată precampănirea Celților: colabele și brânzile de argint cu capete de șerpă sunt un produs al naturalismului estic, geometrizat măcar în decorația prin gravare de argintarii din sec. II-I a. Chr. Aceste brașuri au creștă altfel în medii culturale mai bogate, la Germanii din sec. III-IV p. Chr., probabil prin învecinarea Suebilor vecini cu Dacii încă din sec. I p. Chr. tipul *shannoverani* (Kossinna) frecvent cu numai în Germania vestică și centrală, cu și, mai ales în Suedia și Finlanda, în special de aur (cf. p. detaliu citate p. 620 sq.). Altfel, cutare apăsă de cingătoare ca figură omerească, ca aceea dela *Civara* (fig. 366), ori fibule cu tancer umană (fig. 393) ori figurine de bronz (fig. 189) sunt mai degrabă dovezi de influență mediteraneană, pe care o ramană, decât de influență orientală. Geții rămân în deosebire reprezentanți ai stilului geometric. Ca și la Celți *mai noui* noi la Geți *reprezentări antropomorfe ale divinității*. Și cetace e încă mai caracteristic septentrional, na au nici temple. În general Geții nu domină materialul plastic în nici un chip. Cetățile lor de piatră sunt aproape total lipsite de orice fel de decorație, fie măcar și lineară. Două trei încercări la *Girdăpștea Muncelului* (pl. XXXV 2) ori la *Costești* (pl. XXIX 1) sunt absolut naive. În toată arhitectura lor monumentală e prezenta tirania ideilor arhitecturale în lemn: ca *Grecii* din sec. VII a. Chr. Dacii traduc în piatră și cărămidă uscată la soare construcțiile lor în șampoi și bărne de lemn, având deasupra nule lipite cu lut. Și cu toate că meșteri copleși tot

de agur străni le tale blocurile de piatră în linii foarte regulate (cf. scara din fig. 2, pl. XXVIII), legătura acestor blocuri e făcută ca în V celte cu bârne ori crampoane de lemn (pl. XXXII sq.). E r. dar și fața temelilor de turnur și curține apare destul de «clasică» (fig. 324 și pl. XXXI-XXXIII), apoi «piloni» rotunzi de piatră puși în picioare drept contraforți ori umplutură a zidurilor (pl. XXXIII 2) sunt pur «archaisme» septentrionale. Evident, spre sfârșitul sec. I a. Chr. și încă mai mult în sec. I p. Chr. Dacia împrumută dela Romani tehnica de a clădi cu mortar (ci clădirile de pe terasa de sus a Grădistei Munculeiului) și de a împodobi construcțiile lor în chip sudic. Dar cu astfel de manifestări suntem introduși încă înainte de Traian — în epoca romană a Daciei.

Asupra mormintelor din Dacia La Tene-alui trebuie să ne oprim cu oarecare insistență. Trebuie deosebite mormintele pur *celtice*, ca la *Balga*, *Apahida*, *Cișoma*, *And*, *Silvaș*, *Gruiu*, etc., și mormintele propriu zise *getice*, în special în preajma așezărilor omenești strădince, cercetate mai ales în câmpia munteană, ca la *Panaia*, *Orșani*, *Piscuț*, *Cocconilor*, *Timorul*, *Zimnecul*, *Măndăstirea*, etc. Din La Tene I nu avem nici un mormânt cercetat sistematic, așa că nu putem arăta care era ritul înmormântării la Celții din Dacia în sec. IV. Din La Tene II avem însă numeroase morminte *celtice* serios cercetate și publicate, *toate* de *incinerare*. Inventarul (cf. fig. 462) e simplu: *urna*, *cupaș*, *bolul* mi *cească*, tradiționale; *armele* frânte (dar nu totdeauna) împrejurul urnei, câte o lăcă, ca la *Balga*, roatele cari lua de apă (fig. 460), însășișit ceva alimente pentru hrana în viața viitoare de obicei găuri și pencei, eventual chiar mistreți, — deci exact ca în V; lucruri prețioase nu s'au găsit decât rar (cf. fig. 367 sq.). Mormintele erau plate, colective; cadavrele erau incinerate (d. p. la *Apahida*, sspăturile lui Kovács) pe bănci de piatră (bolovani îngrămădiți) lungi de c. 2.50 m. și late de c. 1 m. Cenușa cu oasele calcinate nu era pusă totdeauna în urne, ci adesea *lângă* urnele funerare (cf. fig. 360 *Balga*, deci ca în Pannonia: fig. 462), groapa are forma unui puț ori a unui *dolium*, adânc de c. 1 m. — Cât privește acum mormintele *getice* din Dacia, avem în câmpia munteană aceleași morminte plate de incinerare lângă așezări sau chiar sub locuințe, cu un inventar încă mai sărac, mormintele fiind de «civil», deci fără arme; interesante sunt vasele de r. funerare: urna, cratița și ceașca ele *conterră*, tradițional, forme străveche, mergând ca profii ori ornamentare până în neolitic. — O necropolă de câteva sate de *tumuli*,

toti cu morminte de morminte, avem la *Căpârlă* lângă Sibiu, din La Tene III și vremea romană, de reșinat *inchele* și *brădările spirale* cu *capete de șerp* găsite în mormintele de aici. În Căpârlă, în trecut și, în Moldova, se întâlneau încă ca în Rusia sudică *amficle grecești* ca *urne funerare* (cf. p. la *Crasna*, la *Poiana*, poate chiar la *Suceava*).

Celți erau încă în La Tene II adepți ai *inhumation* (ca Gili a și până în Pannonia, Numai la Rim, și în Dacia (trăia), ritualul înmormântării general. Dacia Rădăuț și fi fost influențată de Germania să adopte în cinetate, în Dacia e clar că ei nu adoptat ritualul del. Getici (ci din viața înmormântării erau înmormântări. Dacă deci la Dunăre (ajl) e înmormântarea generală deși a în La Tene III (sec. I. e. Chr.), atunci ca evident nu ar putea sta în legătură cu o dobândirea Germanilor din N (cum propun. Remcke ca *primul* ipoteză), ci nu alte motive (n *dona* sa ipoteză), și anume, cu întinderea din nou a Celților prin Burebista până în aceste regiuni Pannonia. Dimpotrivă este că și Moesia (s. s. hmbă ritualul înmormântării sub influența Celților. Religios deci și Celții ca pe vremuri Scythii veneti în Dacia, sunt desnaționalizați de Getici. Din cauza tuturor înmormântării general în Dacia nu re. putem da seamă din studii mormintelor descoperite până acum (așa cum vedem lucrul clar la Scythii și la Celții inhumatori) întrucât ritualul jefirii temei la mormântul bărbatului (cunoscut din autori și la Getici) se confirmă sau nu. Dacă pr. vește archaismul ceramicii din mormintele getice ale acestei vreme, el reprezintă nu o primitivitate, ci un exclusivism religios față de elementele străine (p. 626-633).

Religia getică nu e prea mult lămurită prin monumentele descoperite pe teren în La Tene II getice. Totuși, câteva construcții enigmatice, de pe terasele inferioare ale cetăților dacice dela *Gârâdiștea Muncelului* și *Costești* merită să fi considerate aici mai de aproape. La I de cetatea dela poalele Muncelului, pe o terasă largă, e o incintă rotundă dublă de blocuri, de vârstă ce e din afară mai scunde și mai groase. Ipoteze, cele interioare mai înalte și mai înguste și subțiri, spațiate; tot al *șaptelea* bloc interior e singurul mai lat ca celelalte șase (nu insist asupra însemnătății *symbolice* a acestui fapt), incinta are un diametru de 30 m, iar grosimea zidului e de 43 cm. (cf. pl. XXXV 1). Interiorul incintei n'a fost încă suficient cercetat. Evident avem înaintea noastră o construcție de caracter religios: este ea un mormânt, ca unele morminte circulare din prima vârstă a fierului acoperite de un *tumulus*? (odes cordons circulaires composés de blocs plantés dans le sol: les pierres

de ces incantes peuvent être espacées ou jointives» (Désilette), și ca incintele crucei ori altice din aceeași epocă? Este întru noi noastră însăși, lul statiană? Mediul La Tène în care ne aflăm la *Grădiștea Muncelului*, excelența prelucrării metalelor eruptive (andest, dicit porphyrist) ori cu o dibăcie quasi egipteană, ne îndeamnă a pune și incinta dela Grădiștea (pe care deosebită o băntuim a fi mai degrabă un mormânt decât un templu) tot în La Tène.

De altă parte la Costești tot pe terase inferioară, avem nu una, ci vreo patru grupe de *almieri*, de blocuri rotunde de calcar, în forma unor tamburi foarte scurți de colțane (v. pl. XII sq.) — avem impresia de a ne afla în fața unor almini rectilinii megalitice. Și, spre deosebire de almini le pe care rădămi dela *Atola* în Bulgaria de N-E, în teritoriul getic din dreapta Dunării la Costești încă nu s'a găsit ca la *Aboba* altăm în formă de tron care închide la unul din capete. Într-adevăr. Avem aici deasupra d'ă pluraltatei constructiilor — cu noțiunile ale altice tamblu diferite? Sunt locuri de închinare către zeu suprem, adică pe înălțim Zalmoxis, orânduite ce *șinți* deosebite? Avem a căuta în apropierea lor *cămpuri de urne*? Ori cumva crypte săpate în stâncă pentru vreau „rest-protest, *șeloni*” (cf. p. 162), care dădea aici răspunsuri cre încoșalo? Luptă că alminiile dela Costești executate în același material, în același stil, și pe aceleași terase artificiale ca și cetatea, nu pot fi decât din La Tène III.

Sunt acum construcțiile acestea *religioase* dela Grădiștea Muncelului și dela Costești *getice*, ori *celtice*? S-ar putea evident găsi argumente numeroase pentru a sustine celuilalt lor dar nu pentru epoca protoistorică în care ne aflăm. Arăt că material și stil, cât și ca vârstă, aceste construcții sunt specifice dacice. Iar dacă vrem cu orice preț să le legăm cu alte regiuni de civilizație europeană, atunci să ne amintim că tot la *Grădiștea Muncelului* avem și „l'appareil à crochets archaïque”, de veche manieră siberică, ar nu vestică. În vremea când Dori erau se vor fi aflat mai aproape de Dacia, va fi tot la Thracoid și Carpatic și la o anumite comunitate de rituri și tradiții. Un rest din ele păstrat până în La Tène ar fi eventual construcțiile rituale descrise mai sus.

Nu veni la Getici nici o creșterea zeului suprem. Chiar după așezarea Romanilor în Dacia, Diori nu dau chip copleșit în *Zalmoxis*, ci, cel mult, lui *Iupiter*, întrucât s'au romanizat deajuns ca să adopte numele și imaginea sudică. Avem d. p. dela Drobeta un *Iupiter* țărănesc dacic, cu părul și barba tăiate ca la Geți (p. 640). Dimpotrivă

avut un mare succes iconografic, imaginea zeilor cavaleri (eltracii ori aldonubieni), de origine sincretică, itano-tirac-celenică. În fărâș străvechi, divinitate feminină preindoeuropeană, adaptată și de Scythi ca și de Etrurci și adorată la Dunăre și în Rhodope sub numele de "Agreus, Boudaghi, Diana Regina (cf. p. 163) nu se găsește reprezentată icoane decât ori pe monumente iraniene, ca în Kisa Sadică, ori la Porosna în Mehedinți (p. 20 sq.), ori pe imaginiile le-cult ale pomenișilor «cavaleri danubienii».

Cât privește chipul de balaur *draco*, de pe standardele getice, el nu poate avea nici o legătură cu cabale elthoniene, ci cu o imagine iraniană a fortinei, pe care o vedem solară, acolița zeului suprem al Cielului, *o larnes și o paură în culșă* (p. 453 și 521 și p. XVII 1) L. monștrul buhot, pus în triumf pentru înspăimântarea vrăjmașilor, e deci prin excelență un *dratqononov*. Exact ca și monștrii potaapezi dela Mikhailovo, Dalj ori Pașaclui.

Evident, acum și în Dacia nu ne mai se amintește, de tip solar, a și de tip chibrianian primele în legătură cu viața cosmică, cele din urmă cu dienele chipuri de animale și figuri antropomfe. Prechilul și stila colorată cu echil a avut un rol productiv. În ce privește mângăul și chiblimbarul nu ne putem pronunța, negăsindu-l în sâpături.

Într'un cuvânt încheiem retrospectiv, La Tere-nă dacic e o vreme de influență populară a culturii din Dacia. După întreruperea produsă în sec. VII și VI de năvălirea scythică în evoluția întreprinsă a bronzelui IV duc spre halstatt, o adevărată renaștere se produce în Carpați, deoparte prin penetrația tot mai activă a elementelor eltracice din spre E, dar de alta prin pătrunderea nu numai culturală dar pe alocuri chiar etnografică a Celților. Căci venim în Dacia încă din sec. VI, Celții ajung aici abia a sfârșitului secolului V, căci întârzie amândoror pe posturile cucerite-cucerite pentru. Agri ult m geto-daci asimilează ori chingă pe numizi iraniici ori pe vlahonzi (m căutare de pământuri, moși) pentru celți. Celții getici se ridică în tate plăpule pe vârful munților, atelare metelurgice și stăruie de arme de tip getic se înteneză, se brechie în arena dacică, după înfriga celor grec-celtice. Dar mai ales se crește în tate chipurile productive țării țării. Populația din munți și păduri se întinde în stepă, cultivând arncoi; negustorii stăruie pun în valoare beldțile țării, comparând pe mărfuri ori cu monedă bună sudică produsele hârmiei ori subsoului dacic. Progresele tehnice născocite de vecini se raspândesc și în Dacia.

metalurgia, enorăritul rotativ, cer din care se lăvă încălză la roata. Se creează o artă deosebită a argintului cu motive zoomorfe, orientale, getizate geometrice. Bogăția crescută a tuturor, înținosa și popor, creează nevoi de lux, căutări de civilizație sudică: vase, candelabre, podobe, apluse, de bronz ori de sticlă, din Grecia, din Italia ori din Egipt, în drumul Daciei. Încă mai mult sunt căutate vinurile și untdelemnul sudic ca și totaștele ieștine din Delos ori Attica și Asia Mică, pentru nevoia de frumos a țăranilor.

Cu atâtea fabricate sudice cronologia de amănunte a La Tene-ului dacic e, firește, perfect asigurată. Treptată pătrundere întâu a Grecilor, apoi, din sec. II a. Chr. a Romanilor, se poate urmări în toate fazele ei. Civilizația celtică așă de înrădă cu cea romană prin îndoitul ei izvor: cel insiprăic, elenic și italic, e astfel o introducere la Romanism, trăită de Geții efectiv, până în strătele cele mai adânci ale populației încă cu două secole înainte de venirea primilor negustori romani în ținuturile illyro-thrace ale Dunării.

Începută în sec. IV a. Chr. prin Celți, intensificată din sec. II a. Chr. chiar de Romani, occidentalizarea Geților din Carpați nu putea duce decât la un singur rezultat: în momentul când Romanii luau definitiv la Dunăre rolul civilizației al Celților, supunându-i și pe aceștia, din Galla și până la gurile Dunării, formelor de viață romane, Dacia eră perfect pregătită să devie și ea romană. Romanizarea Daciei se anunțase de altfel anthropogeografic încă dela 1000 a. Chr. când cultura villanoviană îmbrășcă și întreg masivul carpatic. Celți au mijlocii însă apoi și elementele materiale ale culturii greco-italice. Iar Romanii au tras concluziile atât etnografice cât și spirituale.

Pentru a înțelege nașterea, dezvoltarea și persistența romanismului danubian, trebuie să cunoaștem înainte de orice protoistoria Europei centrale și carpato-baleanice în năleniul întâu a Chr.

G E T I C A

ESSAI D'UNE PROTOHISTOIRE DE LA DACIE PENDANT
LE PREMIER MILLÉNAIRE AV J CHR LES FOUILLES
DANS LA PLAINE VALAQUE ET LES GÊTES DU MASSIF
DES CARPATHE

R É S U M É

Il y a cinquante ans Grigore Tocilescu présentait à Prague en 1876, une thèse sur la *Dacie Préromaine* plus ou moins revue et corrigée cette thèse paraissait en 1880 dans les *Annales de l'Académie Roumaine*. Simultanément Carl Gross publiait ses *Skizzen zur vorrömischen Culturgeschichte der mittleren Donaugegenden* dans l'*Archiv d. Ver. f. siebenb. Landesk.* 1876 et 1877. Vingt ans après paraissait le manuel d'archéologie de Fr. v. Pulszky *Magyarország Archaeologiaja*, en deux volumes (Budapest 1897). En 1913, après la mort de l'auteur, on publiait l'ouvrage de N. I. Densușianu *Dacia preistorică*, sorte de roman archéologique et philologique tout à fait absurde. En 1912 M. I. Andriescu présentait une thèse à Jassy toujours sur la *Dacie Préromaine* bien faite, mais s'occupant seulement du *néolithique*.

L'ouvrage de Tocilescu et si assez peu utile même il y a cinquante ans, celui de Pulszky était incomplet et peu au delà à son apparition, il ne reste d'utilisable que Gross pour ses nationaux jusqu'à 1876, ce qui est assez peu. Quant aux études de détail l'âge du fer de la Dacie a été très négligé. À part quelques bons articles de Paul Reinecke, de Louis de Marton, de Joseph Hampel, de Béla Pécsi et de Max Ebert, seulement des comptes rendus de fouilles et des notes de découvertes parfois assez mal interprétées. En Transylvanie même, les fouilles d'Étienne Kovács et de Martin Romsa ont fourni des contributions importantes tant à l'étude de l'âge de La Tène, soit au hallstatt scythique. On trouve assez dans les notes de notre livre toutes les indications bibliographiques.

Lorsque nous avons commencé, il y a cinq ans, nos fouilles protohistoriques dans la plaine valaque, il n'y avait donc en aucune langue aucun livre utilisable d'orientation générale sur l'âge du fer des régions carpatodanubiennes. Il nous a fallu ainsi construire de toutes pièces le système de recherches

et accomplir pour la première fois l'assemblage des matériaux nécessaires. Ce qui veut dire que le lecteur trouvera ci-dessous toute une série de défauts; qu'il soit sûr que j'en trouve encore plus, mais que je pense à y remédier par de continuelles recherches sur le terrain même, afin de pouvoir d'ici quelques années donner une nouvelle édition complètement remaniée, de ce premier essai.

Il me faut maintenant accomplir un devoir très agréable: remercier de l'amitié qu'ils ont eue de me communiquer soit du matériel soit des informations inédites, M. M. C. A. directeur de Musée Breitenthal, de Sibiu, feu François Laszló, directeur du Musée National, Szekler de *Sy Gheorghie*, le comte de direction des collections de la ville de *Sighisoura*, MM. Étienne Jaray, directeur du lycée «Buthen» (avec des collections importantes d'archéologie, ethnographie et histoire naturelle) de *Alud*, J. Teutsch, fondateur et conservateur de la collection J. Teutsch de *Brasov*, Georges Postelnicu, conservateur du Musée de la ville de *Timisoara*, D. M. Tondorescu, directeur du Musée archéologique de *Cluj* et Alexandre Ferenczi, son assistant, Georges Bal, membre de l'Académie Roumaine, I. Ardiensescu, sous-directeur du Musée National de *Bucarest*. Quant à mes élèves, que j'ai chargés de travailler sur le terrain (soit les fouilles archéologiques) d'après un plan fixe d'avance, je leur ai donné la possibilité de publier leurs propres contributions soit en même temps que ce livre dans la revue *Dacia*, soit même avant dans le *Bulletin de la Commission des Monuments historiques*. L'on trouvera dans les notes de mon livre, ou dans la légende des illustrations, le nom de chacun de ces jeunes chercheurs et l'indication du travail qu'il a fait. Je dois encore un mot de remerciement à mon ancien collaborateur, M. Pecurariu, le dessinateur du Musée National qui a exécuté tous les dessins inédits du présent livre.

Bien qu'il fût assez difficile de résumer un livre ou la recherche et la critique du détail joue un rôle aussi important que le travail de synthèse, il me faudra me soumettre à cette épreuve, pour donner en une langue étrangère au moins un aperçu général des résultats auxquels je suis arrivé.

Ce livre étant le premier essai d'écrire l'protohistoire de la Dacie pendant les douze siècles qui se sont écoulés depuis l'âge «mycénien» jusqu'à l'âge «romain» de la Dacie, il ne pouvait offrir ni un simple *résumé*, dans la manière des manuels d'histoire, ni une simple *description* des matériaux, comme dans les traités d'«antiquités», mais bien un exposé critique, où la mise en valeur des documents très souvent mal interprétés et mal datés, devait continuellement précéder les essais de conclusions générales. L'on trouvera donc ici des réponses aussi à des questions de détail concernant l'archéologie

protohistorique de l'Europe carpatho-danubienne, mais ceci n'a pas été le but principal de ce livre.

Les sources premières dont la protohistoire de la Dacie doit procéder, appartiennent à trois champs de recherches différents : les auteurs anciens, la glottologie, l'archéologie. Les renseignements *littéraires* de l'antiquité sur nos régions sont tellement fragmentaires et disparates que l'on a pu soutenir se fondant sur les mêmes auteurs, aussi bien, l'autochténisme des Thraces dans les Carpathes que leur arrivée et à peine vers le milieu du IVe s. av. J.-Chr., lorsque les Gètes (celi, Mesie inférieure) se seraient réfugiés en Dacie aux devant des Macédoniens vainqueurs ! Avec ces auteurs seuls l'on ne peut affirmer presque rien de précis au sujet de l'histoire des Daco-Gètes avant Alexandre le Grand, ou même s'il s'agit de vraie histoire nationale avant Bouda — Quant aux *guises*, à la *toponymie* et l'*onomastique*, l'on constate très souvent le danger d'en donner des étymologies et des explications tout simplement littéraires, et pourtant à défaut d'autres renseignements nous sommes obligés d'employer ces documents aussi dont ni la géographie ni l'ethnographie historique ne pourraient sans se priver. — Au contraire le matériel archéologique et en premier lieu celui qui a été relevé directement des fouilles est tout-à-fait décisif. De même qu'en Grèce les époques minoenne et mycénienne de la civilisation méditerranéenne sont devenues des parties intégrantes non pas de l'archéologie, mais de l'*histoire* du monde ancien, ainsi les régions carpatho-danubiennes fourniront à l'avenir grâce au seul matériel archéologique tout un long chapitre de l'*histoire* ancienne de l'Europe, à partir du IIIe millénaire av. J.-Chr.

Notre livre se divise donc en deux parties égales : la première et moindre, traitant du matériel historique et linguistique (chap. II, III et V) l'autre, de beaucoup plus large, étudiant le matériel archéologique (chap. IV et VI). Le Ier chapitre s'occupe des migrations cimmero-scythes, c'est-à-dire en une le point de vue initial de l'histoire de l'âge du fer en Dacie, le VIIe tire les conclusions de tout l'ouvrage.

Nous avons poursuivi dans le Ier chapitre la question de la chute du monde richement et hautement civilisé du bronze du Carpatho-danube sous les coups des peuples migrateurs partis à la recherche de nouvelles terres chez nous comme en Italie et en Grèce ou plus tard vers l'an 1000 av. J.-Chr. Nous avons essayé de démontrer (p. 3 suiv.) que les invasions cimmeriennes d'abord vers les Carpathes ensuite vers la Thrace et l'Asie Mineure, ont dû commencer déjà au XIe s. av. J.-Chr. En effet les migrations venues vers l'Ouest, c'est-à-dire vers l'Asie antérieure aussi bien que vers le steppe panto-caspien — la cause principale des mouvements de peuples dans la seconde moitié du IIe millénaire av. J.-Chr. — étaient déjà déclanchées vers 1600 av. J.-Chr. Si les Scythes du Sud de la Russie sont prézygistes (Rostovtzeff) ou bien pré-avestiques (Vasmer) et Zoroastre a vécu vers

1000 av. J.-Chr. (Edvard Meyer), il est évident qu'ils ont dû commencer leur migration vers l'Ouest avant l'an 1000 et par suite c'est avant 1000 que les Commédiens du Sud de la Russie, poussés par les Scythes vers l'O. et S.O. et le S.E. ont dû s'ébranler pour des siècles à venir. L'archéologie de la Dacie vient confirmer cette supposition d'une manière presque d'autant plus certaine que les bronzes, parties de vrais trésors avec beaucoup d'objets d'or cachés au-devant des envahisseurs, partant dans la région des Carpathes appartiennent pour la plupart en fait à l'époque antérieure et prévalant venue de la Dacie, donc à la fin du IIe et même au début de la dernière période de l'âge du bronze carpathique (1000—700 av. J.-Chr.). Il s'ensuit donc que les migrations comméro-scythes avaient commencé tellement de bonne heure, que vers 1000—900 av. J.-Chr. tout l'Orient de l'Europe était en pleine agitation.

Nous ne possédons aucun vestige scythique de l'Europe carpatho-danubienne, qui fut accablée au VIIe s. av. J.-Chr. Les Scythes ne s'installèrent en Dacie trois siècles après les premières invasions comméroennes. Comme les Tatars du Moyen Âge se sont lancés à la conquête de l'Europe par trois chemins (p. 6 suiv.), 1° par la Caucase vers le Brandebourg d'un côté vers la Silésie de l'autre, 2° par la Moldavie et le nord d'Europe vers la Transylvanie centrale et méridionale; 3° par la steppe bessarabienne valaque et dobroudschiote vers la Petite Valachie et le Banat d'un côté, la Bulgarie de l'autre. Entre les trois vagues de migrations, il y a un très large manque de continuité. Nous avons donc affaire à de simples deserts archipels séparés au milieu d'une mer de populations indigènes, en espèces thraces, intiment superposées, par le nombre et évidemment par les idées dans leurs traditions spirituelles. L'on connaissait jusqu'à présent assez bien les embranchements septentrional et central de la migration scythique, l'on était au contraire mal renseigné au sujet de l'embranchement valaque. C'est pourquoi j'ai cru utile de donner ici, dans ce même Ier chapitre, une série illustrée des monuments anciens trouvés dans la plaine valaque presque tous encore inédits (p. 9 suiv. fig. 1 suiv. et pl. I suiv.). À relever le claudrom de *Scutaru* dans le Braila (p. 9) le groupe en bronze d'Anatis trouvé à *Adoni* dans le Buzeu (p. 12) le peigne en bronze de *Bucarest* (p. 16) les appliques de harnais en argent trouvées à *Granița* (p. 20 et 361) le rhyton en argent doré trouvé à *Poroluna* dans le Mehedinti (p. 20) enfin les nombreuses bragues de «lochettes» et de figurines d'«étendards» en bronze, d'appliques, de figurines et de pendants en bronze, trouvés un peu partout dans la plaine valaque et conservés dans la collection des bronzes du Musée d'Antiquités de Bucarest (p. 21 suiv.). En ce qui concerne les Scythes de la Bulgarie ils prolongent jusqu'à Égée la civilisation proto-scythe authentique de la Russie meridionale autant par la richesse que par le style des objets découverts dans les tombes scythiques (ou traces d'influence iraniennne) fouillées en Bulgarie centrale et meridionale (p. 33).

Hérodote est assez vaguement informé sur les faits racontés ci-dessus. Les Olléens ont fait part de bon nombre de récits et légendes qu'il a reproduit avec fidélité dans ses Histoires. Ces Hellènes de nombreuses relations commerciales avec les Scythes de Transsylvanie sont aussi renseignés par des découvertes archéologiques. Ils ont donné de bonnes informations sur les Agathyrses. Au contraire la plaine valaque ou les Histriens étaient chez eux dominant par leurs tactiques la voie du Danube et à partir du VIe s. est restée presque inconnue à l'histoire d'Halicarnasse qui n'a pas visité Histria et par suite en a peu.

Les renseignements d'Hérodote, même quand ils sont bien vagues ont beaucoup de prix par leur naissance très forte d'autopsie (pas d'Hérodote, mais bien des négociants ont dit leurs informations) voilà pour les Agathyrses, Hérodote nous fait connaître leur pays leurs mœurs leur rationalité et leur caractère partiellement exact. Ils habitent le bassin du Muris (*Mureș*) ce qui est confirmé par les découvertes archéologiques, ils ont été des Scythes mais du temps d'Hérodote ne le sont plus ayant des mœurs thraces. Ce qui est aussi très juste vu que les sépultures scythiques de la Dacie sont antérieures au Ve s., ils sont eylesiens ou très possible car à l'époque de la dernière période de l'âge du bronze a été extrêmement riche en objets d'or et par suite les Scythes conquérants ont pu en devenir l'assimilation. Même le récit un peu confus sur les Sagesse nomades parcourant la plaine danubienne et à l'époque de la Save jusqu'à l'Alpe tique et pyssonètes trouve une confirmation inattendue dans l'aspect de la civilisation hallstattiennne de ce coin extrême de la Péninsule des Balkans. On y trouve des formes semblables à l'inventaire scythique des Carpathes et de la Russie meridionale. C'est Paul Reinecke qui le premier a relevé ce fait si précieux pour la diffusion des Thraces en Europe centrale (p. 33 suiv.).

Si les Agathyrses d'Hérodote sont des Thraces très riches et très efféminés, ça veut dire que pendant les deux siècles qu'ils étaient nomades depuis leur arrivée dans la vallée du Muris, en bandes de guerriers transiens à cheval riches et pauvres (cf. dans le VIe chap. leurs sépultures) ils se sont dénationalisés devenant la classe dominante de la Dacie. Il s'ensuit donc que les Thraces étaient vers 700 depuis longtemps ici ce qui sera démontré plus abondamment ci-dessous au Ve et au VIe chap.

Le IIe chapitre de notre livre traite de l'histoire de la Dacie depuis le roi Spargapethus (vers la fin du VIe s. av. J. Chr.) jusqu'à Héracle exclusivement à l'aide des auteurs anciens. À vrai dire ce n'est que depuis Alexandre le Grand que ces auteurs commencent à être un peu mieux renseignés sur la Dacie et même pour cette époque assez tardive ce sera toujours aux monuments (V^e chap. VI) que nous devrons faire appel pour toutes les questions concernant la civilisation de ces régions. Ce n'est pas pour la première fois que le matériel d'écrit par nous dans ce chapitre se trouve sous contribution

par les savants. Toutefois non seulement les détails de l'interprétation, mais aussi le point de vue général, dont les sources ont été envisagées, a été très souvent erroné. L'on a considéré la Dacie comme habitée d'abord par des peuples scythiques, ensuite par des Scythes, finalement par les Gètes thraces arrivés et de la Thrace propre. Or si les Daco-Gètes étaient des Thraces méridionaux, la ou les sources refusaient toute information sur la civilisation de la Dacie. L'on prenait tout simplement des détails concernant les Thraces de l'Égée (tribus, organisation sociale, moeurs) et on les attribuait aux Thraces des Carpathes. Nous ne saurions partager ni ces opinions ni la méthode qui les accompagne. Les Daco-Gètes sont des Thraces septentrionaux, qui ont habité la Dacie de l'âge du bronze, les Gètes de la Mer Noire sont qu'un rameau égaré de l'autre côté du Bas-Danube, enfin la grande masse des Daces du Nord s'étendait très loin vers l'Europe Centrale atteignant l'Oder moyen et la Vistule inférieure.

L'expédition d'Alexandre le Grand contre les Tribales en 335 (p. 43 suiv.) a pour but la pacification de la région avant pour ce faire la vallée et la ville d'*Oescus*, l'île du Danube où Syrius cherche un refuge pour les siens n'est pas *Prace* de l'embouchure du Danube (comme chez Arrien *Ἰστορίαι*, livre I, c. 17, p. 170) *ἐν τῇ* nous semblent être une glose marginale de quelque copiste ou une fautive explication d'Arrien lui-même ajoutée au texte primitif du rapport de Ptolémée, fr. de 1. 305 *ἐν τῇ νήσῳ τῇ ἐν τῇ ἰσθμῷ*. Les Tribales n'ont jamais dépassé vers l'E. la région *Thmus-Giridaxa*. Alexandre passe le Danube chez les Gètes de Valachie quelque part entre *Oescus* et *Trimummum* (p. 46), le récit de Ptolémée chez Arrien fournit de nombreux détails dont le plus important, la densité de la population gète sédentaire de Valachie s'occupant d'agriculture, a été brillamment confirmé sur le terrain par nos fouilles juste dans cette région (p. 48). La deuxième grande expédition hellénistique au N du Danube a lieu dix ans après celle d'Alexandre (c. 326) Zopyrion, son général gouverneur de la Thrace, voulant conquérir la région gète-scythe comprise entre les Carpathes et le Borysthène, avec sa métropole Olbia est battu par les Olbiens et ensuite anéanti avec ses 30 000 soldats par les Gètes-Scythes (p. 50). La troisième offensive grecque contre les Gètes de la plaine moldo-valaque est celle de Lysimaque. Les sources anciennes sont d'accord pour décrire cette guerre comme bien longue d'au moins dix ans (302-292) et finissant par une catastrophe, le roi Lysimaque, avec toute sa famille et son trésor tombé dans les mains du roi-pète Dromichète. J'ai essayé de démontrer que la puissante organisation politique et militaire des Gètes a dû avoir son pivot central dans la Valachie du NE et que l'engagement de Lysimaque a eu lieu quelque part dans le steppe de Ialomița ou de Brăila. Un des points de départ de l'offensive grecque a pu être *Antopolis*, probablement une fondation de Lysimaque même. La marche des opérations contre Dromichète a été analogue à celle

exécutée par Valens en 367-369 contre les Goths et à celle de Præsus, à la fin du VIe s., contre les Slaves (p. 55-64).

Mais la victoire décisive des Gètes contre les Scythes d'un côté (v. pour le rôle d'Athéas dans la vallée du Danube p. 51-54) contre les Grecs hellénistiques de l'autre, fit cependant vaine. La grande puissance thrace des Carpathes fut ébranlée encore pour longtemps de prendre son essor par suite des nouvelles violentes et populeuses migrations cello-germaniques. Les Gètes d'abord, vers la fin du Ve et au cours du IVe s., les Bastarnes, les Skètes et au IIIe s. arrivent dans les Carpathes septentrionales et ensuite en Moldavie et prennent domale sur le Bas-Danube, une grande partie de la Moldavie, de la Bessarabie et de l'Ukraine méridionale jusqu'en Crimée sera soit ravagée soit terrorisée par les Cello-Germains.

Les sources littéraires et même les inscriptions ne contiennent presque rien de précis au sujet des Celtes de la Moldavie ou de ceux encore plus nombreux des Carpathes septentrionales, de la Dacie du NO et de l'O de la Pannonie ou de la Mésie. J'ajoute ici et examine ci-dessus p. 65 sur les informations fournies par les auteurs anciens sur les événements accomplis entre 300 et 100 av. J.-Chr. avec la seule intention d'attacher quelques noms propres de peuples ou de chefs, à de vastes phénomènes historiques décrits dans l'histoire de la civilisation et l'Europe Centrale et éclaircis presque exclusivement à l'aide du matériel archéologique, comme nous le verrons par la suite dans le VIe chapitre de ce livre. En effet les sources littéraires racontent presque exclusivement des faits de guerre, soit des invasions furibondes cello-bastarno-gètes en territoire macédonien, thrace ou grec, soit des expéditions de mercenaires gètes-celtiques, ou bastarnes, payées par les rois de Macédoine, de Syrie ou d'Asie Mineure ou par les courtoisants romains en Orient, et au contraire les témoignages authentiques de la vie matérielle dans l'Europe carpatho-danubienne, conservés dans les emplacements ou dans les sépultures de l'âge de La Tène nous renseignent d'une manière indubitable sur la naissance — juste au milieu de ce chaos — d'une belle, fraîche, puissante et riche civilisation d'inspiration celtique, florissant partout et provoquant la fondation d'innombrables centres urbains. Il y a donc, malgré tout, une évolution économique très favorable dont l'essor ne pourrait être compris sans la présence des circonstances relativement pacifiques qui auraient permis d'un côté le développement de la vie agricole en ligne toujours plus fructueuse, les larges prairies qui entourent le massif des Carpathes, et de l'autre la pénétration des négociants méridionaux grecs d'abord, romains ensuite, jusqu'en Transylvanie même, avec leurs marchandises de luxe et leur belle monnaie.

Les auteurs anciens nous informent qu'à partir du commencement du Ier s. av. J.-Chr. les Gètes réussissent à conquérir la primauté sur les peuples danubiens. Les Celtes, les Bastarnes, les Scythes, finalement les

Sarmates, jusqu'alors en perpétuelle migration vers le S. sont peu à peu enfreints ou apprivoisés et fixés dans des emplacements agricoles soit par les Gètes au N du Danube soit par les Romains au S du fleuve. Toute l'attention des sources littéraires et épigraphiques se concentre à partir de l'an 70 av. J.-Chr. sur un grand nom, Burebista — roi gète qui était en un seul royaume tous les territoires de sa nation — depuis les Carpathes septentrionales jusqu'au Pent Euxin (p. 71-80 s.v.). Les Gètes au combat, les Bastarnes au levain sont ou bien défaits, ou encore réduits à l'état de vassaux. Toutes les guerres sur le Bas-Danube seront désormais en fonction des Daces aussi. Et pourtant les sources antiques, à part les quelques informations hellénistiques sauvées par Strabon, ne peuvent presque rien raconter sur la Dacie et le thrace. En effet toute l'attention est dirigée maintenant vers les troubles provoqués sur le Bas-Danube et en Thrace par les migrations dactiques, lesquelles y leur ont provoqué le déplacement des Bastarnes de Moldavie vers la Thrace et par suite le désordre général dans les Balkans. Comme jadis Alexandre le Grand ou Lysimaque, les gouverneurs romains de la Macédoine sont forcés à présent de partir sans cesse en guerre vers le Bas-Danube et le Pont Euxin. Tous les Varron (73 et 70 s.v.), C. Antonius en 62 et suiv. dirigent des expéditions de répression sauvage, chassant devant eux des peuples entiers (comme les Bosses du Rhodope jusqu'en Scythie Mineure), ou détruisant des villes véritables comme Apollonie et Ptole. Les guerres civiles entre les troupes augmentent le désastre créant dans les pays daniubiens un vrai chaos, où les barbares eux-mêmes prennent part pour l'un ou pour l'autre des prétendants de Rome. Ce qui reste constant dans le bouleversement général c'est l'accroissement de la puissance dactique. J'essayé ci-dessus (p. 80 s.v.) d'introduire très prudemment, quelque ordre dans la confusion des renseignements anciens concernant l'époque de Burebista et de ses successeurs immédiats. Mais jusqu'à l'expédition de Crassus en 29 av. J.-Chr. contre les Daces et les Bastarnes du Bas-Danube — relatée avec force détails d'après de bonnes sources, par Cassius Dion — il nous est presque impossible de donner une description satisfaisante des événements accomplis en Dacie ou sur le Danube (p. 85 s.v.), avant cette date.

Le changement de quartier général, effectué par les Romains à l'occasion des grandes guerres d'Illyrie, dans le sens de donner à la route Aquilena

Siscia la primauté sur toutes les autres qui conduisaient aussi vers le Danube (d'où a déchu de la route macédonienne) entraîna avec lui le déplacement du front offensif romain contre les Daces. L'expédition de M. Vipsanius en 14 av. J.-Chr. (p. 93), contre les Quades, les Bastarnes, les Cotina, les Oses et les Arantes, bien que ne visant pas les Daces eux-mêmes, porta à peu près un coup décisif à leur autorité dans les Carpathes septentrionales, depuis la Moravie jusqu'en Maramureş. La décision d'Auguste de continuer contre les Daces la politique offensive de César (guerre contre Burebista prête

a être déclanchée en 44) même maintenant a des attaques exécutées au N du Danube *dure*, la où vers 74 av. J.-Chr. Scribonius Curio n'avait pas encore osé à s'aventurer. *Dacia tenuis venit sed tenet bras saluum expavit*. Je crois avoir prouvé (p. 94 suiv.) que les victoires contre les Daces dont Auguste parle dans son testament ont été obtenues plutôt au S des Carpathes, que le général Aelius Catus qui établit en Mésie les 50 000 Daces pris en guerre est identique avec le consul Sextus de l'an 4 apr. J.-Chr. et que c'est à lui que nous devons attribuer — pour le moment seulement comme hypothèse — la première annexion romaine de territoire dace au N du Danube par l'occupation d'un los de ce territoire de 140 km. de largeur en Petite et Grande Valachie sur la rive mérid. du fleuve jusqu'au *qvarta saluum* romain, depuis Carat jusqu'à Chirgou (p. 127 suiv.), comme tête de pont en face des établissements militaires de la rive orientale *Rotharia, Oerius* et *Notar*. En 6 apr. J.-Chr. fut faite le commandement spécial de la Mésie. En 11 Lantulus fait une *razzia* générale contre les Daces habitant le long du Danube depuis le Banat jusqu'au Pont (p. 96), et leur interdit de s'approcher de la rive même du fleuve (*prohibere Danuvio*), ce qui naturellement n'empêche pas les Gètes de conquérir en 12 Aegyptus et en 16 Troasina, les deux puissants châteaux forts du royaume-client de l'Thrace en face de la *Gétie* septentrionale. Mais les troupes romaines circulant sur les vaisseaux de la flotte de guerre du Danube rétabliront chaque fois l'ordre avec la plus grande promptitude.

Nous avons raconté, avec les rectifications nécessaires, l'histoire de la garde des frontières du Bas-Danube depuis Auguste jusqu'à Domitien (p. 100 suiv.) insistant tout spécialement sur le rôle de Plautius Silvanus, le gouverneur de la Mésie en 52—53 (p. 103 suiv.) en effet, c'est à lui que nous croyons devoir attribuer le second accroissement de territoire romain en Dacie par l'annexion de presque toute la plaine moldo-valaque depuis Severin jusqu'à Cetatea Albă sur une grande largeur, jusqu'aux grands vallums romains de la Petite et Grande-Valachie de la Moldavie et de la Bessarabie c'est-à-dire dans la profondeur de Craiova, Ploesti ou Adjud (p. 128 suiv.). Les royaumes-clients fondés en Dacie, sur la rive même du Danube, et l'élargissement des frontières de la Mésie juste dans ces régions, dont parle l'éloge d'Aélianus, correspondent très bien sur le terrain à l'espace indiqué par les vallums sus-mentionnés. Je n'insiste plus sur d'autres conclusions que l'inscription d'Aélianus permet de tirer (p. 103 suiv.). Je passe aussi sous silence les événements racontés par Tacite sous les années 58 et 59 à propos des invasions sarmatiques en Mésie (p. 106 suiv.). Je m'arrête seulement un moment sur l'interprétation que l'on devrait donner d'après nous aux guerres de Domitien contre les Daces (cp pour les détails et la critique des sources, p. 108—117).

De même que la fondation de la province de Mésie dans les dernières années du règne d'Auguste est une suite des expéditions répétées contre les

Daces de l'Ouest ainsi la fondation de la Mésie Inférieure sur toute la rive droite (et ces temps-là getiques) du Bas-Danube jusqu'à la mer a été la suite des guerres contre les *Daces de l'Est* c'est-à-dire de la plaine valaque et de Mélahvie. La politique romaine d'encerclément de la Dacie par des royaumes-clients sarmatiques ou germaniques (à l'O les Jazyges et les Buedes, à l'E les Roxolans et les Bastarnes), occupant les deux plaines fertiles du Danube pannonien et du Danube scythique n'avait eu aucun succès: les Daces étaient de beaucoup plus puissants que les petits états barbares protégés par les Romains tout autour des frontières de la Dacie et les Romains ne tiraient aucun avantage de l'argent dépensé avec leurs clients. Domitien essaya donc de transformer la Dacie elle-même en état client de Rome formellement après beaucoup de débâcles: son but est atteint par les victoires finales de Tétrius Iulianus et la soumission de Decébale qui est couronné à nouveau (1) comme roi des Daces en la personne de Diepis son envoyé au quartier-général romain. L'inscription de Baalbek mentionnant l'officier C. Velius Rufus lequel *expeditionem fecit contra les Marcomans, les Quades et les Sarmates per regnum Decébali regis Dacorum* prouve que tant que Iulianus, après Tapae (a. 89) se trouva encore présent en Dacie, menaçant Sarmizegetusa Decébale a réellement accepté le rôle de roi-client de Rome. Mais en réalité ni Domitien, ni, après lui, Trajan n'ont suffisamment approfondi le problème dace. La Dacie n'était pas seulement la montagne hérissée de forêts impenetrables, repaire des pillards qui menaçaient sans cesse l'oeuvre romaine en Orient — mais elle était aussi, et encore plus, la plaine qui la montagne protégeait aussi bien vers l'O que vers l'E. Cependant les Romains ont toujours eu en horreur la plaine et ils ont fait halte devant la prairie couverte devant une mer inaccessible. La suite en a été que déjà sous Marc-Aurèle la Dacie Romaine était à la discrétion des barbares habitant les deux plaines: l'empereur lui-même permettait aux Jazyges de l'O de passer régulièrement par la province pour aller chez les Roxolans de l'E, leurs congénères avec lesquels ils avaient conservé d'énormes relations. Certes les Romains n'étaient pas tellement dépourvus de sens politique ou stratégique pour ne pas comprendre le problème des deux plaines getiques, la vérité est qu'ils étaient trop faibles pour le résoudre.

En effet l'on peut tirer encore, de la manière dont Trajan a arrangé les choses sur le Bas-Danube les conclusions suivantes. Quoique l'empereur ne pensait pas à changer de politique en ce qui concerne la conquête de la Dacie telle qu'elle avait été envisagée par César d'abord, par Auguste ensuite et aussi par Domitien — à savoir exclusivement la Dacie montagnarde, — en réalité c'est Trajan lui-même qui fait le plus pour l'organisation de la Mésie Inférieure et du territoire péto-scythe qui lui était annexe au N du Danube. Déjà l'an 100, avant les guerres daces, il commence la reorganisation militaire et administrative de la Scythie Mineure: des camps d'auxiliaires

en pierre sont bâtis, les légions de la Mésie changent de résidence et de camps nouveaux à *Durastorum* et à *Troesmis* reçoivent la mission de garder la plaine geto-scythe. À peine la Dacie est-elle conquise et Trajan élève en Moldavie à l'embouchure du Sereth un camp d'auxiliaires à *Bârboi*, reliant par la voie directe et très courte *Brestu-Bârboi* la Dacie orientale à la Scythie Mineure le *Trois* et le *Sereth* en aval. Cependant bien que presque toute la Moldavie et la Bessarabie avec la côte septentrionale du Pont Euxin fussent considérées comme appartenant à l'Empire et que de petites garnisons romaines rendissent dans les villes grecques, c'était aux auxiliaires qu'était confiée la garde de l'intérieur, en échange de *stipendia* annuels payés par l'Empire, mais qui paraissent aux Barbares toujours trop réduits et qu'ils complétaient par des pillages. C'est le commencement des méthodes du Bas-Empire qui paye peu les barbares soudoyés pour défendre les frontières, ce qui entraîne naturellement la dévastation des pauvres villes romaines par leurs défenseurs mêmes (p. 120 suiv.).

Comme du temps de Lyttaque Dorothee mettait comme condition de paix la restitution de ses forteresses du Danube, ravies par les généraux du roi hellénistique aussi Décebale après avoir pris part dans le général romain Longinus, proposait à Trajan pour la libération de son ami la *restitution du pays jusqu'au Danube*. Il s'agissait naturellement de la Petite et de la Grande-Valachie en grande partie annexées déjà avant Trajan et maintenant presque entièrement sous le contrôle romain. D'ailleurs le monument d'Adrianopolis ne commémore pas d'autres victoires et conquêtes que celles remportées contre les Bastarnes, les Sarmates et les Daces de la Moldavie et de la Valachie. Cependant ni la plaine jazygo-gète vers la Pannonie Inférieure, ni la plaine geto-sarmate en face de la Mésie Inférieure n'ont été colonisées. Ces plaines étaient seulement protégées par de nombreux *numeri* de *Sari sagittarii* qui faisaient la garde du steppe, comme ceux brèves et Afrique et celle du désert. Il est superflu d'insister sur cette curieuse intension de droit et d'occupation, de fait, qui rendait les deux plaines de vous-toverce marche et de pillage à l'intérieur des frontières de l'Empire et empêchant tout développement sérieux du Rostanisme conservant les formes primitives de la vie autochtone, en l'espèce geto antérieure à l'arrivée des Romains.

Bref, il nous faut confesser, avec regret, que le problème getique ne se trouve ni résolu ni très éclairé par les seules sources littéraires et monumentales classiques, comme pour l'âge viking ou pour l'âge byzantin, ou pour l'époque celtique de la Dacie, ainsi pour la période romaine c'est aux fouilles que l'on devra toujours demander à part des renseignements décisifs.

Nous avons toutefois essayé dans le *IIIe chapitre* de notre livre (p. 130 suiv.) de donner avec le concours des auteurs anciens au moins une ébauche du tableau général de la civilisation matérielle et spirituelle des Gètes à

l'époque préromaine. Ce travail était d'autant plus nécessaire que maints détails de la vie religieuse sociale, etc., des Daco-Gètes ne pourraient en aucun cas être éclairés par les documents archéologiques. Le résultat de ces efforts a été assez satisfaisant. En effet ni Müdenhuf ni Roeder ni Tomaschek, et à plus forte raison les derniers chercheurs qui procèdent des études de ceux-là, n'ont eu la liberté d'esprit de distinguer entre la civilisation gétique restée septentrionale et la civilisation thrace ou les éléments méditerranéens ont prévalu comme chez les Hellènes et les Italiens une vraie dénaturation religieuse et sociale de ces Indoeuropéens déracinés. Nous avons donc rebâti le pont de vue critique de la méthode empirique à l'appui de laquelle nous avons pu définir toute une série de phénomènes de civilisation spécifiquement gètes, et par suite inexistant chez les Thraces du Sud ou bien chez les autres voisins de l'E ou du SO.

Les trois sources capitales dont nous aurions pu tirer tant de renseignements précieux sur l'histoire aussi bien que sur la civilisation daco-gète, les commentaires de Trajan, les *«Gétes»* de Crétien et les *«Gétes»* de Dion Chrysostome, sont perdues. Nous travaillons donc à l'aide de sources de seconde main, fragmentaires ou peu explicites. C'est pourquoi tant de nos conclusions resteront toujours sujettes à caution. Nous pouvons en tout cas établir ce qui suit.

Les Gètes sont partout et par excellence sédentaires. Leur occupation principale est l'agriculture. Ils élèvent des chevaux aussi, surtout dans la plaine viticole et en Dobroudja, mais les animaux d'élevage de l'inventaire vivant gétique sont — pour les travaux des champs — ou pour la chair, le lait, la peau, la laine, etc. — le bœuf et le mouton. Le peuple est organisé par tribus (*gentes* *ἔθνη*), ayant chacune une capitale, c'est un *village fortifié* — parfois un château fort avec la résidence du chef et la tribu, du prince — sur quelque hauteur inaccessible. La fortification en vase campagne est faite seulement en terre battue avec des palissades; dans la montagne ou sur la rive rocheuse du Danube inférieur, en pierre et en bois. Les habitations sont des cabanes (*cauae*; Ovide) petites et très serrées, à paroi en branchages épaisses avec du torchis, ou bien dans la montagne en poutres sur fondements en pierre. Strabon et Dion mentionnent en Scythie Mineure encore des habitations troglodytiques. La forme des maisons est carrée, pas ronde ou ovale. Les femmes gètes remplissent toute la besogne du ménage à elles seules: elles muent, tissent, portent l'eau, préparent la nourriture, servent de toutes façons les mâles. Au contraire le travail en bois et en cuir (maisons, barques, chars, charriots humains, pelisses, catans, binnets à fourrure, chaussures) est l'affaire des mâles (p. 132-136).

Les grains sont conservés dans des trous à forme ovoïde creusés à même le sol et spécialement préparés pour rester bien secs: le nom de ces récipients était en Thrace comme en Asie Mineure celui de *mit-si*. Le

compagnie, comme qu'une seule année, par chaque l'année suivante une autre parcelle tandis que l'ancienne est laissée en friche pour se reposer. D'ailleurs Ovide dit qu'il y avait pas de vignes en Scythie Mineure, quoique ce soit par là vers le Delta Mésemitie, à les descriptions et comme dit Strabon nous savant que les Gètes avaient possédé le pays de vignobles mais que le grand prêtre Décebal pour fêter le peuple à l'abstinence du vin et des fruits de l'ethiopiaire des mystiques, tout convaincu le roi Burebista l'ordonner la destruction de tous les vignobles. Nous avons cependant vu autre ailleurs (p. 117) nous que la culture en Arabie Bactriane. Le vignoble étant plus se développer dans des conditions vraiment satisfaisantes à cause de la rigueur du climat nous forcé cette encore à qu'on de nos jours le grand nombre d'ampélures à vin grec trouvées dans les emplacements d'anciens gètes prouve que les Gètes comme les Celtes n'auraient pas été empêchés du tout à célébrer le dieu de la force divine, par un simple décret de leur roi.

Le soc de la charrue gétique (ou le contre) n'était que rarement en fer (voir les notes), d'ailleurs il est en bois comme le reste de la charrue. Les boeufs sont attelés à un joug double qu'ils portent sur le cou, et non sur le levit. La char (*plestrum*) à quatre roues (à huit rayons) est très résineuse par les boeufs. Les Gètes de la plaine sont le grands cavaliers, ils élèvent une race de chevaux très vivants sur les monts (p. 119). L'armement de la nation gète est en bois comme d'ailleurs une grande partie de la vaisselle et des ustensiles de ménage. Les monts et leurs forêts ne diffèrent pas beaucoup des paysans en ce qui concerne le confort de leurs habitations. Cependant les aspects du luxe monumental (vases en or et argent, tapis et tapisseries de grand prix, meubles en matériaux précieux) ne manquent pas, qu'ils aient de Dacichète le vainqueur de Lysimache ou le Décebal le vainqueur de Constantin (p. 121 suiv.). Nous possédons des informations satisfaisantes sur l'aspect de *gubernantes* ces hommes comme des femmes gètes, portant de beaux bijoux et ces vêtements riches et brochés (p. 123).

La lyre qui occupe la musique, l'harmonie attribuée aux Gètes la connaissance de la lyre et son emploi spécial dans les processions religieuses et guerrières. Malgré les légendes sur Orphée et Thamyris nous admettons que la lyre n'était pas familière aux Gètes, lesquels ont très probablement connu des les plus anciens temps presque exclusivement les instruments à vent: la flûte, le hautbois, la syrinx, etc.

Le médecin populaire était paraît une spécialité gétique. Platon en parle dans des termes qui font de Zalmoxis un *theriôn*, *iôn*, Dioscoride, Galien et d'autres auteurs grecs de l'époque romaine nous ont transmis toute une série de noms daces de plantes médicinales. Des savants modernes ont essayé de retrouver dans telle glosse comme *l'abou*, ou dans tel nom romain comme *Hercules Invictus* le vrai Esculape gétique (p. 145 suiv.).

J'ai soumis à une critique serrée les renseignements anciens sur le polygamie gétique (p. 146 suiv.) et j'ai conclu en disant que le peuple gète était monogame et que le polygamie générale dans les mœurs des nations royales et primitives macédoniennes et thraces a pu très bien exister aussi chez les rois et princes daces. La division de la société gétique en deux classes, *nobles* et *communs* est bien documentée (p. 147 suiv.). L'organisation militaire des Gètes est caractéristique pour un peuple semi-barbare. Les guerres sont faites exclusivement par les hommes en état de porter le armement, tandis que les vieillards, les femmes et les enfants restent chez eux. Les travaux des champs sont continués par ceux qui ne combattent pas. Dans le montagnisme des Daces ne réside en l'espèce que de l'intérieur, dans la plaine ils possèdent aussi une excellente cavalerie, comme déjà au Ve s. av. J.-C. Les fantassins sont armés d'épée recourbée et se défendent avec des boucliers ronds, les cavaliers combattent à la manière scythique avec l'arc.

La religion a été interprétée jusqu'à présent comme un simple mélange de la religion des Thraces de l'Égée. Les informations fournies par Hérodote sur le dieu dace du ciel (*esum* ou *vies*) sont dans les grandes lignes les mêmes que les données sur les dieux celtiques. On a pu les présenter comme des preuves de l'existence des cultes celtiques chez les Gètes. *Zalmoxis* devenant l'égal de *Hodès* selon tout de l'intervalle (p. 152 suiv.). De même, l'on a attribué aux Gètes des croyances mystiques avec des cultes orgiastiques et l'immortalité de Dionysos, le dieu du vin. Les sources témoignent tout simplement de l'existence chez les Gètes d'un système de croyances caractéristique pour les Indoeuropéens de l'Europe centrale et septentrionale, les Gètes croyant à l'immortalité de l'âme et à la continuité de cette vie dans une sorte de *Walhall* à côté du dieu suprême *Zalmoxis*. Le dieu habite le ciel et son foudre pour punir l'immortalité, fait répéter tout ce qui est entaché du genre de la mort, la chair, le vin, les femmes. Le Dieu du ciel sera-t-il obscurci par les visions des orages, le rapport de dragons, les furies du dieu combattent les démons en tirant de l'arc contre les nuages. Comme dieu tout puissant du ciel valet *Zalmoxis*. Je n'envisage que *Zalm* est le maître du ciel-foudre. Le grand prêtre du ciel est un asstre solitaire qui vit dans une certaine grotte sur le sommet d'une montagne sauvage et inaccessible. Nous ne connaissons pas chez les Gètes ni ces dieux locaux ni des déesses comme chez les Thraces. Il n'y a qu'un seul dieu. Les Grecs ont rien vu que des croyances gétiques ont attiré l'attention irrédigible de ces septentrionaux. L'influence de Pythagore sur *Zalmoxis* aura été le diable. C'est vrai qu'à son tour Héraclite ou Callon chez Pythagore comme *thous* a été *zalmoxis* ou *zalmoxis*. L'histoire de *Zalmoxis* avec *Gebelais* et *Zhebon* (p. 157 suiv.) n'est pour le moment qu'une simple hypothèse. Il n'y a pas de preuves de l'existence des cultes orgiastiques chez les Gètes. La théocratie gétique est un conte de fées (p. 159).

grands, bien bâtis, honteux aux yeux des 44 Apahyres, de leur temps, teignaient en bleu (*caeruleo*) leurs cheveux longs. Leurs vêtements étaient bien simples, une blouse (*chiton*) et dessous les pantalons, ceinte d'une ceinture (chez les femmes on y ajoute par dessus la chemise, *trepanique*). C'est un costume qui se retrouve presque de nos jours chez les Thraco-Phrygiens et chez les Iraniens, ou, avec certains variations, chez les Celtes et chez les Germains. Par le mauvais temps, les Gètes portaient de grandes « robes » avec la fourrure à l'intérieur (*pelliti Getae*) et très probablement ornées de cuir d'âne (*Trochiloi*). L'apophyse prolonge sur les épaules. Leurs chaussures étaient comme les Celtes et les Germains, des bottes quins (*styg*). En ce qui concerne le tatouage, ni les anciens, ni les modernes ne sont d'accord. Il semble que chez les Gètes ce n'était que les esclaves qui se tatouaient, tandis que chez les Thraces cette pratique était un privilège des nobles (p. 170 suiv.).

En général les auteurs à citer, à commencer par Hérodote, chez lequel nous laissons la ceinture pour les Gètes (*thorax*), nous ont servi de manière adéquate, apprenant au lecteur un grand nombre de détails des tribus thraces du nord d'une manière très favorable. Ils attribuent à ce peuple une caractère tranquille de la sagesse et de la vertu (*unde et bene miratur barbaris Getae sapientiores semper extiterunt Graecique bene constituti*) (Hérodote, Chrysostome, chez Jordanes). Ce serait certainement une conclusion par anticipation pour les Vikings, descendants des Gètes, ont présenté eux-mêmes aussi une image excessivement favorable (en choisissant toutes les informations disponibles des anciens sur les Thraces en général et en les appliquant aux Gètes) nous présentons la thèse de croire qu'il y avait très peu à gagner par cet excès de zèle, soit pour la science, soit même pour la politique de la génération précédente (p. 171 suiv.).

Cette attitude contradictoire, sur le terrain, ces sources antérieures en ce qui concerne les Gètes de la plaine valaque, j'ai donc eu, dans le chapitre de ce livre la description des fouilles que j'ai faites à *Gidracu* avec Andriessen en 1923. J'avais choisi en premier lieu cet emplacement au second âge du fer, parce qu'il est situé en pleine steppe, au-delà de la frontière orientale (Mostyska) et méridionale (les *albi*) des forêts de la Grande-Volachie. Nous avons à poursuivre dans cette région le triple problème : 1° de la pénétration des Gètes des Carpathes vers la steppe du Bas Danube, 2° des mouvements des Scythes nomades dans la steppe, et 3° de la présence des Celtes au moins par l'influence de leur civilisation dans la steppe géomorphologique. Les fouilles ont fait surgir des réponses à ces questions et encore à deux autres : 1° la pénétration hellénistique, qui est montrée surtout très efficace dans la plaine valaque, et 2° le développement de la civilisation carpatto-danubienne dont les formes quasi-neolithiques se retrouvent en plein la Tène, parmi des formes gréco-celtiques (p. 173 suiv.).

[illegible]

L'enplacement des Céramiques du type Villanovien se situe sur un haut plateau, ce qui lui donne une vue et une orientation favorables à l'agriculture. Un fossé profond sépare et défend la station vers le haut plateau dont elle se détache en 177 et 131 (N 1). La stratigraphie des fouilles (p. 18 et p. 20) des g. 19 sont très perméables et les terres qui y vivent. L'endroit a été occupé à trois époques successives par trois fois, à l'état de camp ou de troupeau. Cependant le troisième couche est de beaucoup plus épaisse que les deux autres qui l'ont précédée et il a donc pu être plus durable. Des fossés ont été trouvés dans les trois couches en terre et en plâtre, la pénétration hellénistique. D'après les essais, les vases grecs sont fixés les uns et l'autre vers 100 av. J.-Chr. Cependant les Céramiques sont pas encore considérées le plus profondément de la fouille, que ces tessons indigènes et grecs, les tessons multicolores appartiennent un peu plus tard.

Les habitations ne sont pas, comme d'habitude dans le steppe troglodytiques ou à demi enterrees, mais creusees dans la montagne et dans le region à basses et les sentiers sont, les escaliers sont dans une direction de la falaise de la grande foie et sans des bords des colons (p. 175—183). On trouve des caves en terre même dans les couches profondes, avec le point de vue, il paraît que les Scythes ont joué un rôle dans l'histoire de cet emplacement. Les habitations de Crâni sont construites comme à l'époque romaine toujours avec des parois en torchis, mais avec de la terre cuite revêtue de bois aux extrémités. En dehors du badigeonnage à terre plâtre des parois et du pavement ces habitations ont des très petites (2—2,5 m) sont parfois blanches d'une manière très dure et bien polie. Le foyer est un peu relevé, de 10—40 cm au-dessus du niveau du pavement. Ces petites habitations sont extrêmement sèches. Le bois joue un rôle décisif dans la construction et l'aménagement. Pour s'éclairer on employait même des lampes de type grec en terre cuite; tout-à-fait exceptionnel est le candelabre en bronze, à trois branches, trouvé à côté de vases grecs (v. fig. 175 et 181 sup. et pl. IX sup.). Les tombes à incinération étaient creusées auprès des

habitations ou même sous elles. La cendre et il se peut déposer dans des amphores grecques (p. 186).

La *céramique* de Crásani appartient à trois familles, 1° indigène, 2° celtique, 3° grecque. La première est travaillée presque toute sans tour. On en peut distinguer sept types de vases : I des tasses (p. 187) en forme de coupe, à proportions tenant la place des *stamnoi* (fig. 39-58). Le trépan néolithique nous modifies. Ce type de vases possède en soi non seulement des analogues, mais très probablement aussi des modèles et, bon, est très connu dans le SE de l'Europe à l'époque du bronze et du fer, comme forme caractéristique de l'urne indigène. II des tasses, toujours de type très simple et très fréquentes surtout dans l'IO et la Péninsule des Balkans et en Transylvanie à l'époque halastienne (*kythiques*, fig. 59-63). III des cruches de forme laconique (de type hydrie amphore loutrophore) à deux anses *horizontales* (p. 190), souvent travaillées au tour, parfois à anse torsée (fig. 64-68). L'origine celtique évidemment plus ancienne. IV-V des oenochoes de diverses grandeurs, les unes travaillées sans tour et à anse creuse en angle au-dessus du rebord, portant un bouton sur le sommet de l'angle (fig. 70), d'ancienne tradition du bronze et du halstatt dans le SE (p. 192 suiv.) d'autres sont celtiques, travaillées au tour (fig. 71 suiv.), les anses des vases de tradition indigène sont elles aussi cannelées ou torsées (fig. 72 suiv.), VI des vases à pied, avec ou sans stérétos (p. 193 suiv.), toujours de tradition très ancienne, à partir du néolithique, sur leur évolution et les rapports de type avec l'IO et le S. J. n'insiste p. 194 et je suis revenu au chap. VI (v. ci-dessous) fig. 83 suiv. ; VII des bassins, des soupières, des assiettes et des coupes (p. 195 suiv.), à côté des formes largement ouvertes de vieille tradition enéolithique du SE, mais connaissant aussi les formes métalliques de Halstatt (fig. 87 suiv.) nous rencontrons les formes nouvelles, occidentales, travaillées au tour, soit aux rebords largement évasés (fig. 103 suiv.), soit aux lèvres étroites, très apparentées aux coupes du Ier âge du fer italique (cp. les fig. 123 suiv. et 203) importées en Dacie aussi (p. 199 suiv.). Quant aux oenochoes en tasses et aux soupières travaillées au tour, en terre grise, d'une pâte très fine, la station de Crásani offre un inventaire assez riche et varié que les autres emplacements datés de l'âge de La Tène (p. 200 suiv. et fig. 129 suiv.).

Parmi les vases grecs trouvés à Crásani nous relevons tout d'abord les nombreuses amphores et les innombrables tessons d'amphores, parmi lesquels il faut noter les anses à sœurs *rhogares* du IIe s. av. J.-Chr. (p. 204 et fig. 150 bis a, v.). Thasos aussi paraît être représentée à Crásani (fig. 152 suiv.) mais nous n'en possédons aucun spécimen. Des rebords de *pathoi* de type grec (fig. 157 suiv.) des vases hellénistiques *côtelés* et *déliens* (des coupes; fig. 160 suiv.), et même un fragment de vase itrique de la même époque (fig. 171); p. 207 suiv. On a trouvé à Crásani aussi un *moule* pour imiter les coupes

deux ans (p. 208 et fig. 172) et cette marchandise était si agréable aux Gètes qu'ils ont fait à Crâsni même l'essai un peu sérieux de décrire des crochets celtiques avec des papiers déchirés (fig. 173). Par suite la théorie de Carby sur l'origine exclusivement dachienne ces coupes de ce genre doit être modifiée (p. 208 suiv.).

Les objets en métal sont très peu nombreux : à peine une perle de cuivre en or (p. 176) — une monnaie celtique en argent (fig. 174) — une tétradrachme de la Macédoine I (donc 158—150 av. J.-Chr.) — le « dieu » figuré en bronze (fig. 180) — d'autres petits fragments en bronze (fig. 183 suiv. — 186 — 188) quelques lances et d'autres objets en fer — enfin un beau cadéfalme en bronze à trois branches (p. 211 et fig. 187 suiv. avec n. V). On a trouvé du verre rubiculaire aux — des fragments de vases (fig. 189 suiv.).

Ici, nous avons à Crâsni un établissement getique de la plaine — touché par des habitants qui venaient des régions basses sous-carpatiques — en aval de la Lăbunța vers 300 av. J.-Chr. pour s'arrêter dans le terrain de steppe — excellent pour l'économie agricole, à la culture du blé. Des le début l'établissement subit l'influence de la pénétration hellénistique, arrivant ici en allant de la Ialomița, en effet au confluent de cette rivière avec le Danube d'y avait l'station de commerce de *Garmum* — en plein territoire gete de la Scythie Mineure — reliée par terre aussi directement avec la grande ville — onctuelle d'Héraclée. Les amphores rustiques et rhodniennes ont dû certainement arriver à Crâsni par la voie de l'eau — depuis l'Égée — par le Port Fuxin et Danube et la Ialomița. L'influence celtique est très puissante — des vases indétectés de formes archaïques subissent traitant tant des modifications dans les sens des nouvelles formes. À côté de l'importation de vases — ampes bronzes et verrières grecques et meridionales — nous devons admettre un commerce important avec les vases de fabrique celtique authentique. *Rien de stylistique*.

Nous donnons dans le 1er chapitre (p. 220—289) un essai de reconstitution de la carte de l'Europe Centrale à l'époque geto-sarmatique — à l'aide de la toponymie conservée chez les auteurs anciens et en premier lieu chez Ptolémée. En effet la tradition géographique romaine, depuis Agrippa jusqu'à Marcellin et les cartographes anonymes du temps de Marc-Aurèle, nous offre les moyens de reconstituer par la toponymie toute une série de faits historiques et ethnographiques depuis longtemps disparus à l'époque de Ptolémée.

Les frontières de la Dacie — telles qu'elles sont fixées par Agrippa (C.I.E.) — le steppe sarmatique à l'O le fleuve Vistula — au N la Mer Baltique — au S le Danube — sont confirmées d'une manière inattendue par les noms de peuples et de localités, conservés chez Ptolémée. Mais la frontière meridionale de la Dacie n'est pas exacte même chez Agrippa — en effet les noms typiquement daco-getes qui documentent l'expansion ethnographique de cette nation vers le N et l'O (entre 400 et 500 av. J.-Chr.) prouvent sans aucun doute vers

le S à l'ISSR, au delà du Danube jusqu'aux Alpes à l'Adriatique à l'Égée et au Pont Euxin. Il n'est impossible d'enamener ici toutes les preuves, mais l'examen de la carte ci-dessous de la carte sera comme argument synthétique à l'appui de ce bref résumé.

Présence constatée sur le cours moyen de la Vistule les *Constaboi transmontani* (p. 221 sur) et en Péninsule sur la Warthe la localité *Setidava* (cp par Cuntz *Getidava*), à quel s'attache une contrée en *Sacudava* sur l'Oder, entre Francfort et Hirschau (p. 222). Sur la Vistule s'aperçoit plus récemment les *Tractai* et en Silésie témoignent les villes *Tranion* et *Arubria*. Entre les Costobogues septentrionaux et les Asiètes. Première localité les *Amphiphracti*. Au S des Asiètes, en continuant jusqu'aux Carpates Beskides, nous retrouvons d'abord les *Saboci*, ensuite les *Pengrazi*, c'est-à-dire les *Piegetae* et enfin les *Bleevi* (p. 223). Pour la question des *Daci* (p. p. 223) voir ci-dessous. En Moravie nous trouvons la ville de *Singon* (p. 224) et sur la rive slovaque du Danube les tribus des *Racatae* et *Racatae*. Le Danube lui-même, au grand axe du Danube, il y a la ville de *Carpi* (cp les *Carpi* des montagnes slovaques voisines et la rivière *Adriatic*, cf. H. H. Lee). Toujours en Péninsule nous connaissons la rivière *Arabon* à ce qu'il paraît du même nom que la rivière *Rubon* en Petite-Valachie (le J. J. comme *Namoi* et *diama*), l'a fleuve la rivière *Marus* (ou *Margus*? March) de la rive opposée du Danube à la même racine que *Marus* de Dacie (cf. *Marque* de Meuse) (p. 225). Sur la question de la frontière occidentale du peuple dace vers la Bohême représente même au Ier s. av. J.-Chr. par le *Maris*, et seulement après l'arrivée des *Quades* déplacée vers l'E. (p. ci-dessus p. 226).

Nous apprenons de diverses sources qu'avant l'établissement des *Sarmates Jazyges* dans la partie hongroise (20-30 apr. J.-Chr.) les *Daces* occupèrent tout ce territoire jusqu'au Danube, par conséquent. Il sera tout naturel de trouver des restes de l'écriture dace en Pannonie comme témoignage de l'existence d'anciennes enclaves getes dans ce paysillyro-celtique. C'est ainsi que la tribu des *Colactiani* devait avoir quelque rapport avec les *Coeletae* et *Coletae* thraces; dans le territoire des *Colactiani* nous trouvons la ville de *Sala* de nom purement thrace. Une origine semblable est à supposer pour les villes de *Curta*, *Chertobachis* et *Getidava* sur le Danube. Sur la Dniepr inférieur nous avons *Berebis* (p. 227) et sur la Save inférieure *Saldiae* (p. 228), toutes les deux d'origine évidente daco-thrace. D'ailleurs les migrations daces vers l'O ne sont pas dûment attestées seulement par *Saldiae* et *Saldensii*, mais aussi par *Singidunum* (cp *Singidava*), la ville celtique *damum* élevée en territoire des *Singet* slaves, par *Singone* jusqu'en Moravie, et par *Singos* jusqu'en Macédoine. Il s'agit naturellement de la dispersion des peuples daco-gètes provoquée par le premier choc violent reçu de la part des *Scythes*, lesquels les chasseront ou les entraîneront dans leurs invasions tumultueuses jusqu'au Brandebourg, à l'Adriatique ou à l'Égée.

et les seconds paraissent être tout comme les Agathyrsos des Sixties thraces. En tout cas Herodote fait les Gètes et des Thraces un groupe à part parmi les autres Thraces (p. 212). Nous ne devons pas voir comme des Scythes thraciques, même d'après leur nom (les *Γαῖοι* Toronick) les *Σαῖροι* (kâtra) arrivés dans le Rhodope en même temps que les *Δαί* (*Dai*), et les *Τραῖσι* passés d'abord par les Carpathes Agathyrsi et conservé d'un contact avec les Thraces septentrionaux toute une série de croyances et de coutumes analogues à celles des Gètes immortels, racontées en détail chez Herodote (p. 212 suiv. et les notes). J'ai expliqué aussi en relation avec ces migrations gëto-scythiques de la Dacie vers le Rhodope le passage du Cassius (Dion mentionne les «Daces» en Rhodope (l. 22, 6-8) passage qui avait été interprété jusqu'à présent dans le sens d'une migration «daces» du Rhodope vers le Nord (p. 233).

À l'E. des Thraces nous trouvons sur le versant oriental du Rhodope les *Κιμῆραι* et surtout de *Κιμῆραι* le grand peuple gète du N du Danube (p. 211 suiv.). Dans le Rhodope même, si nous avons rencontré les *Γαῖοι* nous retrouvons aussi les *Θοβῆται* lesquels comme p. ex. les *Μαδαχίδων* seraient un peuple mélangé de sujets méridionaux, les Bessas et de scygnears venus du N, les *Δαί* ou *Dai*. Au N du Rhodope nous continuons les *Σιαῖται*. À la racine *Sia-* il y a le gète (p. ex. *Νορμαν* (vieux) et les *Σιμνί* de la Dacie (p. 214). Il semble que les Gètes haïssaient ce territoire en masses compactes, car la fondation de Philippe II sur l'Hebre, Philippopolis est appelée en thrace *Πολυπύδα* non *Πολυπύρα*. Dans toute la vallée de l'Hebre est pleine de Gètes. Andrinople s'appelait comme je l'ai montré à une autre occasion *Λευκάδα* la ville des *Οὐρί* c'est-à-dire des Gètes de l'*Οὐρίστια*, *Διμνί* sur le Danube se retrouve dans *Διμνί* sur l'Hebre inférieure, sur le bord de l'Égée nous avons *Σάβη*, autour de la Propontide et vers *Τύρο*, *Τύρι* et Myne une *Ακκιστία* et à Sythie Mineure, en Bithynie une *Αντιβύζα* (p. 235).

D'après les doubles gëto-buthyniques sont nombreux, je renvoie à la liste que j'ai donnée ci-dessus (p. 215). Je ne pourrais non plus revenir en détail sur tout d'autres parallèles gëto-thraciens ci-dessus (p. 216 suiv.) pour en montrer d'abord avec les preuves ci-dessus énumérées que les Daco-Gètes des Carpathes déplacés d'abord par les Cimmeriens, ensuite par les Scythes ont dû commencer leurs migrations vers l'O. et S.O. le S et le S.E. dès vers 900 av. J.-Chr. et que ces mouvements n'ont depuis longtemps fini vers 500 av. J.-Chr. époque à laquelle aucun grec et aucun thraco-scythe ne se souvenait plus de ces événements pour en raconter quelque chose aux contemporains d'Hérodote. En ce qui concerne les migrations vers le N jusqu'à l'Oder et la Vistule inter-réale il paraît qu'elles ont été provoquées par le courant septentrional de l'invasion scythique, par dessus les Carpathes gébien. Les mouvements celtiques (et germaniques aussi par rattaché)

ment vers l'est et vers le Sud de 100 vers 1000 repoussé de nouveau vers l'ouest grand nombre de tribus gètes qui étaient allées vers quelques siècles auparavant jusqu'à l'Océan et jusqu'en Espagne, ces peuples nous avons peu de vestiges de la présence des Géro-Sarmates dans ces régions (p. 237 suiv.).

Quant à l'expansion gétique vers la Galicie et l'Ukraine la compagne de celle des contrées voisines situées entre le Vistule et le Dniestr, c'est-à-dire de la Dacie, notamment les Bastarnes; entre les Bastarnes et les Carpathes galiciens et moldaves de 10 à 150000000 les *Carpathi* ou *Agri* et les *Tyrasgetae* ces derniers s'étendent sur les deux rives du Danube moyen. Ptolémée connaît d'ailleurs une *Gepulata* à l'ouest, c'est-à-dire au nord-ouest, de cette partie du cours du Dniestr *Carrodanum*, *Mactinnum* en peut en tirer par exemple aussi *Pulantianum* et *Eractum*. C'est le territoire du Taurisque dont parle Ptolémée. Mais entre les Carpathes et le Tyras les deux grands peuples gétiques sont au N. ce la Moldavie les *Costoboci* et au S. ou la Roumanie et dans le dép. de Kherson (Ukraine) les *Carpi* (n. 238 suiv.).

En réalité les *Carpi* sont connus sur tout l'énorme territoire qui s'étend depuis la Slovaquie et la Galicie occidentale, entre les deux variantes des Carpathes jusqu'aux environs du Danube du Tyras et du Borysthène (v. p. 239 suiv.). Les bouches mêmes du Danube sont occupées par les *Cétes Britogalli* et par le rameau bastarne des *Peucini* (p. 240). Les noms de villes *Alodre*, *Arubium*, *Nomodonum* confirment la présence des *Cétes* sur le grand fleuve. Mais la rive opposée de la Moldavie est peuplée de gètes *Tyras*, *Hurpi*, *Zargidava*, *Tamandava*, *Prochoridava* ou encore *Irepium*, *Icina*, *Capota* (Vincut, *Lirichium*, *Uzura* peu probables), *Sturum* (p. 240 p. ci-dessous p. 250 suiv.).

Les *Costobociques* se trouvaient à l'extrémité sud des Carpathes de la Macédoine et de la Bulgarie, comme les *Pentes-Russiens* de nos jours en Slovaquie et en Pologne, à l'extrémité de ce peuple occupant également les régions septentrionales de la Moldavie (p. 240 suiv.). Ils étaient une vraie nation, à organisation hiérarchique bien établie, à l'occasion de leurs grandes invasions par la Moldavie et le Danubien jusqu'en Grèce à l'époque de Marc-Aurèle nous sommes aussi informés sur leurs expéditions et sur leurs traits par des mentions (p. 241). Toutefois le vrai nom générique des nombreuses tribus gètes qui occupaient le grand pays situé entre les Carpathes et le Borysthène, c'est-à-dire en un seul peuple, c'est celui des *Carpi*. Leurs invasions dans l'Empire Romain sont formidables. Ils sont très puissants et leur puissance, *ἡγεμονία καὶ κράτος* ou *ἡγεμονία καὶ κράτος* disent-ils l'encore en 380 sous le nom des *Agri* ou *Agri*, ils étaient une nation redoutable dans la Dacie carpathique (p. 242). C'est donc aux différentes tribus *carpi* qu'appartiennent les nombreux noms gétiques (thraciens gétiques) rencontrés dans les inscriptions

des villes précises de la côte septentrionale du Pont-Euxin. A cet-
 (p. 243 suiv.) une liste de noms getiques mentionnés dans la région à l'O du
 Borysthène (sur ce qui concerne le territoire entre le Borysthène et le Cau-
 case les Getes ne sont pas cités chez eux, population flottante, indisciplinément
 ou, au petites enclaves, ils rassemblent aux Moldaves du Moyen-Âge, qui
 fréquemment les mêmes éléments, sans y mais s'y fixer. Au contraire à l'O
 du Borysthène nous rencontrons même des toponymiques à aspect thrace.
 Nous trouvons par exemple embouchure du fleuve (re)trou des *Sardi*. À l'en-
 trée de l'estuaire est l'île de *Berezan*, dont l'ethnonyme n'a pas encore été décou-
 rt que nous l'écrits en relation avec l'ethnonyme *berzaz* (blanc) attaché de
 blancs et d'admixtes en admixtes) très connue par les noms getes comme
Bersabos, *Bersamoi*, *Bersamno*, *Bersamno*, *Bersamno* et *Bersamno* (p. 245). Or *Bersam* est
 aussi un grec, le nom d'une île (île des Serpents en face du delta du Danube)
 car on la dit, chez les grecs, au sud de *Berezan*. Enfin nous connais-
 sons sur le Borysthène les villes de *Scythia* et *Scythia* (p. 248).

Nous croyons par conséquent que le grand nombre des Getes constatés à l'O du
 à l'époque hellénistique et romaine est en fait d'origine récente (à partir du IVe s.
 av. J.-Chr.) tandis que l'ethnonyme barbare prédominant au VIIe s. av. J.-Chr.
 et au Ier s. de la Scythie. En effet la dispersion des Getes à l'E du
 Tyne jusqu'en Orient a été provoquée par l'invasion celtique (IVe s.) et
 ensuite la pression celtique barbare (IIIe s.), laquelle d'ailleurs a poussé les
 Celtes eux-mêmes jusqu'en Espagne. On ne peut donc pas dire que le fleuve
 Tyne est resté la frontière constante entre la Dacie et la Scythie ethnogra-
 phiques, tel qu'il avait été de jadis à l'époque des Grecs (p. 247). Cependant
 les infiltrations trop encombrantes des Celtes et des Bastarnes ont empêché
 la création en Moldavie et Bessarabie d'une grande puissance gete analogue
 à celle du massif des Carpathes.

La situation ethnographique de la Dacie propre, entre la Thracie et le Se-
 reth, les Carpathes septentrionales et le Danube, peut être expliquée toujours
 à l'aide presque exclusive de Ptolémée. Cet auteur énumère les peuples de
 la Dacie par groupes, de l'O à l'E et du Nord à l'E. Il en forme sur la carte trois
 groupes verticaux de cinq peuples chacun. Le premier comprend les tribus
 à l'O de la Transylvanie et de la Petite Valachie, le troisième les tribus de
 la Moldavie (avec le pays des Szeklers) et de la Grande-Valachie; le groupe
 moyen les peuples de la Dacie de Trajan, c'est-à-dire de la Transylvanie
 et de la Petite-Valachie. J'ai montré ci-dessus sur quels arguments je fonde
 ce regroupement des listes de Ptolémée (p. 248 suiv.). Je note ici un seul
 fait: les cartes d'origine septentrionale, comme par exemple la *cod. Urbina*
 de la XIIIe s. (d'après Heiberg, Clutz, du XIe s.) procèdent avec le place-
 ment sur la carte des tribus de la Dacie toujours d'après les grecs (*trou*),
 comme ci-dessus, et non d'après les paralles (*trou*) comme Mueller, et
 arrivent à des résultats assez semblables aux nôtres. Des quinze tribus

cartes par Ptolémée, on seules le Valais, le Jura, les Alpes et les Contesses romaines, ayant été d'origine celtique, toutes les autres sont daces — pas une seule d'est italienne (p. 260).

Pour les voies de la Dnie, l'original de Ptolémée, se référant ainsi aux mailles romaines de Trojan et l'évêque de Crète, peut-être aussi celle de Dion Chrysostome, il connaît quelques villes à noms romains comme *Capianum* (autrefois *micum*) *Salinus*, etc. mais *Salinogetum* est l'équivalent du grec, et non la *Latonia Dacica* de l'époque celtique. Les noms de villes daces sont chez Ptolémée, pas nombreux, qui sont les *Latonia* — c'est-à-dire dans les inscriptions. L'original de notre auteur nous a aussi fait de villes daces, pas dans le genre latin, de laines et disparaissent. Il a fait aussi de nombreux daces (p. 251-255) la critique de la méthode d'interpréter les noms de Ptolémée, qu'il a repris, sur Mueler, soit le dernier commentateur, les retrace généralement qui nous regardent. C'est ainsi que *Ptolemy's Maps of Northern Europe* (Copenhague, 1811) nous le pouvons nous arrêter à évaluer les détails de ces remarques, il suffit de voir que pour le titre l'auteur pas de difficultés. Les inscriptions celtiques, romaines, grecques, et l'absence des romains nous ont fait la suivante: *Predatorum* (double de *Burda* romain) — c'est-à-dire en réalité, le premier nom celtique, qui était dace sur la Dnie, le Valais, dont le nom a le titre, soit s'apparentant *Predatorum* (nomina *Pugnat*, *Pugnat*, etc.), tandis que l'autre nom regarde une tribu de l'Olténie, dont la capitale *Burda* est connue, par les papyrus. De ce nom *Burda*, qui se trouve dans le *Herodotus*, est écrit, en effet, le latin *Burda* et le grec *Burda*, c'est-à-dire les *Burda* daces, qui sont dans les Carpathes septentrionales. Ptolémée, localisant les villes de la Dnie, par des degrés de longitude et de latitude, qu'ils occupent, nous pouvons essayer de préciser leur position, d'autant que nous en avons plus de cent, nous pouvons supposer que l'original de Ptolémée les a mis sur une carte et non dans un commentaire. Il n'est pas impossible, qu'à la date de Ptolémée (réf. géogr. et géogr.), les Commentaires de Trojan et les Génes de Cléon, ont été écrits, rapportés sur des cartes. En tout cas, la Dnie, pour l'original et le géographe de Rome, sont les matériaux utiles pour contrôler les cartes de Ptolémée sur les voies de la Dnie (p. 255).

Je reviens (p. 24) à l'essai de fixer sur la carte, les noms avec approximation les localités daces connues par Ptolémée, et de comparer ces cartes ethnographiques. La carte, très intéressante, les résultats. *Pugnat* (nom celtique) Anan, c'est-à-dire, localité, peut-être, c'est-à-dire dans le NO du pays et territoire de la *Burda* (nom très commun, jusqu'à l'époque romaine) dans la région de Radziou (Bistricia) dace (p. 256 sur). *Longue* (nom celtique) dans le NO de la Moldavie dace (p. 257). *Burda* (nom même région (constance), c'est-à-dire *pat(a)ri+data* (p. le dace *Patrus* (dace), *Krug* (dace), même région, getique, c'est-à-dire (p. 257 sur). *Burda* (nom même région

centrale, à l'O du Sereth, probablement gétique dans la première moitié du not aussi v. les arguments p. 258. *Ōcēturon*, quelque part dans le Bâhor (*ſiad*), *Nōturon* à l'E Cluj, peut être scythique par l'absence du mot. *Napae* tribu transilvite très connue (p. 259). *Paratissa*, auj. Turda, gétique. *Suturva* *Ųēnortu* *Ųēnortu* *Ųēnortu*, romanes *Suturva* dans la vallée supérieure du *Mureş* gétique. *Ųoroboru* dans la Moldavie du SO, gétique. *Muzărdoru*, quelque part vers le NE d'Apulium, gétique. cp. *Ųand-porru* et *Marcanum* (p. 259 suiv.). *Zicaduru*, peut-être l'actuel dans l'extrême O de la Dacie gétique (p. 260). *Ųicaduru*, la capitale de la tribu bien connue des *Singri* (cp. ci-dessus p. 744 suiv.), sur le *Mureş* (*Mureş*) en aval de Deva (p. 260). *Ųagoru* et *Ųagoru* connues gétiques sur le *Mureş*. *Ųagoru* peut-être dans le Tre. *Ųagoru* gétique (p. 253 et 260). *Ųoroboru*, dans la Moldavie du SO, celto-gétique. *Ųagoru* *Ramus* est celte (p. 261). *Ųagoru* (*ad Pirum*), origine et situation peu claires (p. 251 et 261). *Ųicaduru*, quelque part dans le NE de la Valachie gétique (p. 251 et 261). *Ųagoru*, plus exactement *Ųagoru* gético-scythique, formation toponymique connue *Tyrinda*, *Ųagoru* ou *Ųagoru* *Palus* connu dans le S de la Moldavie (p. 261 suiv.). Nous relevons ci-dessus les *Suturva* à *Suturva* (E de Dobroestru), les *Sargatu* sur la *Sargatu* (pres. *Sargatu*) les *Napae* à Cluj et sur le *Napae* en Valachie les *Palus* au S du Sereth inférieur tous des Scythes (p. 262). *Zicaduru* dans le NO du Banat gétique (p. 253 et 262). *Ųagoru*, dans le Banat, connu en Dalmatie (p. 229 et 262). *Ųagoru*, dans le Banat, la Crète Blanche en gète (p. 262). *Ųagoru*, pres. de Caransebeş, gétique (p. 262). *Ųagoru* *Ųagoru* *Ųagoru* a dérivé de *Ųagoru* *Ųagoru* sur un onomastique, c'est euphonique. *Ųagoru* toponymique gétique, connu la terminaison commune gétique *-sa*, par suite l'*Ųagoru* de *Zicaduru* (p. 263 suiv.). *Ųagoru* *Ųagoru* connu romain *Ųagoru* dans l'E de la Valachie peut-être sur la *Ųagoru* on peut considérer *Ųagoru* d'après le nom de la rivière, *Ųagoru* c'est-à-dire d'après le mot de peuple *Ųagoru*, donc gético-scythique. cp. ci-dessus *Ųagoru*, rien et peut-être aussi *Ųagoru* (*Ųagoru*), le village des roses en gète d'après l'omasebek (p. 264). *Ųagoru* et Valachie centrale d'après nous gétique. Je *Ųagoru* (cp. la ville de *Ųagoru*) = *Ųagoru* (comme dans *Ųagoru*) (p. 261 suiv.). *Ųagoru*, peut-être *Ųagoru* (p. 251 et 265). *Ųagoru*, auj. *Ųagoru* le aussi *Ųagoru* gétique (p. 265). *Ųagoru*, à l'E de l'Ųagoru gétique *Ųagoru* (cp. 265). *Ųagoru* (*Ųagoru*) connu, gétique (p. 265). *Ųagoru*, dans la haute Petite Valachie, à ce qu'il paraît gétique connu *Ųagoru* *Ųagoru* *Ųagoru* *Ųagoru* (p. 266). *Ųagoru*, dans la basse Petite Valachie gétique connue *Ųagoru* (p. 266). *Ųagoru* (*ad Pirum*), romain, connu *Ųagoru* connu gétique (p. 266 suiv.). *Ųagoru*, peut-être dans le *Ųagoru* gétique (p. 267).

De la région à l'E du Sereth nous connaissons ces noms *Ųagoru* gético-scythique cp. ci-dessus les *Sargatu* (p. 745), *Ųagoru* dans la région de

Barlad getique, *Ilia* et *Orta* sur le Sereth antique en terre celtique *Introgallia* et *Contenus* peul-être celtiques (cf. *Parabola?* (p. 267).

À 100 est à *Thissa* nous devons considérer quel que soit encore qui présente la celtique latine et *Ucense* sur le St. Meray peul-être gaulois (cf. *Ucandula* (p. 268) *Disperca* peul-être celtique *Ucra* dans la région septentrionale de la Jazyg traverse (cf. *Abi Scythae* (*ibid.*) *Teneby*, de *Turion* getique *Honca* gaulois *Kavdaca* peul-être getique (p. 268) *seix* *Honca* peul-être celtique (p. 269), *Hogruen* peul-être sur l'emplacement de l'antique ville de *Sagreda* (ville d'aujourd'hui) et au-dessus de *Thoms*, on a proposé des étymologies celtiques et scythiques, on peut voir pas getiques, non liquet (p. 269 suiv.).

Les inscriptions nous offrent une autre série de noms de lieux peul-être qui pourraient être d'origine *Lederata* en latin (cf. *Vatruca* (p. 270) *Ipo fluvius* selon *Strabo* (cf. p. 262) *Iredaca* celtique getique (cf. p. 262) *Canonis* peul-être peul-être celtique (p. 270) *Pandula* et *Baranica* getique *Borvici* getique de village des boucans (p. 270), *Cogama* (*Carmania*) peul-être celtique, *Almanica* exotisme pour *Almanica* (cf. p. 265) *Bartum* *Birula* *Cosar* getiques (p. 270 suiv.) *Blundoma* getique *Blundomera* Dalmatien et *Blundumera* *Phrygia* et *Attica* d'origine celtique *Almonia* phrygienne celtique avec *Almonia* d'origine celtique *Polendara* *Almonia* *Polendara* peul-être getique (cf. p. 261) (*Almonia*) et p. 271 *Rusidara* et *Isuridara* sur *Albus* celtiques getiques (p. 271) *Antelia* et *Albus* *Antelia* par dissimilation maladroite sur aspect latin (cf. p. 271) *Antelia* celtique tant par sa racine *abul-* que par sa terminaison *-la* (p. 271) *Cedonia* près de *Sibila* celtique (p. 271) *Sandana* (GR) au SE d'Apollon plus probable est *Andana* (LP) gete-scythique *Sacra* et *data* (p. 271 suiv.), cf. à *Sacdana* de *Messene* *Libani* II *Antelia* non *Sacra* (p. 272).

Les inscriptions nous offrent une troisième série de noms de lieux dacotomane c'est-à-dire que la population des villes qui se sont, et cette population est internationale comme langue, les Daces l'ont parlé la langue et les noms des villes. Cependant les quelques *tabulae celticae* trouvées dans les mines d'or de la Dacia fournissent des preuves très précieuses sur l'existence et l'essor des villages daces — nous à voir les noms publiés — et sur les progrès que faisait même ici la civilisation.

Immenum *Kartum* *Grina* *Korvretum* *Marcinnum* *Sclanta* *Tureta* *Rentum* peul-être aussi *Immenum* (de *in* *Menia* (?) (p. 274) villages daces, à l'est d'Alman (p. 274) À cet égard il y a *Immetur* reconstruit après le nom actuel d' *Imud* getique (*ibid.*) *Meia* à O de *Idava* au N de *Mures* (p. 274) *Samum* aussi sur le versant *Samus* d'origine N de la Dacia un peu plus loin la *regio Immenum* (p. 275) et le village *Rentum* (c'est-à-dire *In[antensium]*) on voit jusqu'à présent *R[entum]* c'est *In[antensium]*

ce qui était erroné, non seulement à point de vue géographique (les Anartes sont beaucoup plus loin vers le NO, mais aussi comme répartition épigraphique) *Mahet* s'écrit d'après la même racine de la province *Dacia Mahurensis* (situation incertaine, Pouch dans l'Ann. d. Akad. d. Wiss. Wien phil.-hist. Kl. 1905, XXVII, p. 202 suiv. la loc. lise à *Denta* dans le Banat) (p. 270 suiv.). *Tapae*, connu par les auteurs, entre l'obscure et *Sarmagetus* (p. 277) *Suedava* près *Celesti*, *curiales* *tributorum Suedavenensium* (p. 277). Restent d'ailleurs comme origine *Alburnus* et *Impelum* d'a peu près équivalents. Notre auteur est qu'*Impelum* pourrait très bien être un *Impium* getique, tandis qu'*Alburnus* pourrait avoir des rapports avec *Alboara* etc. (évidemment nous ne pouvons pas offrir de arguments décisifs) (p. 278 et 272 suiv.).

Tous marquent les conclusions des conclusions énumérées ci-dessus. I. La Carpathe se sont étendus jusqu'à l'Obelisk à l'Obelisk, à la Veste inférieure, aux mines du Pipet et aux caractères du Danube. L'affirmation d'Herodote (V, 1), qu'après les Indes les Thraces sont le plus grand peuple du monde se confirme par ce fait (p. 279). II. La critique des informations fournies par l'histoire, en comparaison avec les sources parallèles, n'est pas trop défavorable à cet auteur, lequel s'est servi presque toujours d'excellents prototypes — même p. c. l'histoire du chemin de l'ambre ou l'enquête d'Agrippa. Ses erreurs de longitude et de latitude sont compensées par la direction approximative presque toujours exacte de ses indications cartographiques. III. Les doubles toponymiques de Poldene correspondent à des redites ethnographiques, représentant des migrations et des vagues (p. 280). IV. En effet les Carpathes, les Besses, les Batres, les Rarates, les Pigeates et les Carpes de l'extrême NO, constituant des doubles des mêmes noms de tribus de la Dacie propre, ont habité effectivement les régions éloignées où ils ont mentionnés. La toponymie et les découvertes archéologiques confirment leur existence là-bas, quant à l'origine de ces migrations, il n'y a pas de doute, les invasions cimmero-scythiques les ont rejetés ou entraînés jusqu'en pleine Germanie. V. L'expansion getique vers l'O et en Pannonie a été d'importance. VI. L'expansion vers la Dalmatie jusqu'à l'Afrique est très intense, elle a eu son point de départ en Petite-Vaachie et dans le Banat (v. les doubles toponymiques) et a été patronnée par une Scythie (v. les Daciomoni) (p. 281). VII. La migration getique vers l'Égypte et la Propontide s'est déroulée aussi sous les auspices italiens, es l'Empire d'Agathymon les Sarras >karra) toujours vers le VIIe s. av. J.-Chr. Tels éléments getiques n'auraient-ils pas été poussés vers le S déjà par les Trémocimériens, à partir de 400 av. J.-Chr. Vers 500 les migrations étaient depuis longtemps (v. p. 281 suiv.). VIII. Entre les Carpathes et le Bosphore fleura vers 1000 av. J.-Chr. une expansion unitaire très probablement par une ligne africaine, l'Égypte les Grecs (*Carpi*) jusqu'à l'Égypte ensuite les Cimmériens mélangés aux Carpes et aux Pygées jusqu'au

(p. 285-288) VII. En suite de tout ce qui précède la chronologie des migrations gotiques ressort clairement dans cette ordre: commencées sous la pression commerciale et puis tard vers 900 av. J.-Chr. ces migrations finissent vers 600 en même temps que les derniers mouvements aryens scythiques. Au VIe s. il y avait de nouveau partout des stratiotes politiques et ethnographiques bien consolidées. La toponymie géto-scythique de la Dnie est définitivement fixée déjà au VII-VIe s. av. J.-Chr. Des modifications celtiques, sarmatiques, etc. y furent introduites pas à pas jusqu'au IIe s. apr. J.-Chr. (p. 288-291)

Avec ces remarques passons au IIe chapitre. Ici nous avons exposé et détaillé d'après les monuments la protohistoire de la Dacie à partir de l'IIIe du IIe millénaire av. J.-Chr. Nous avons relevé dès le commencement que les recherches introductives et préparatoires, soit sur l'âge du bronze, soit sur l'âge du fer dans les Carpathes, marquent presque complètement la chronologie de notre protohistoire différencielle de la «Tirépe centrale», occidentale ou meridionale. Ici nous les datations plus ou moins sûres, c'est-à-dire, vers l'an 1000, en même temps que l'importation des produits sylvanoviens. Autrement sur les résultats des conclusions de notre chap. VI nous avons établi ces dates différentes de celles de nos préhistoriens à commencer par Paul Reinecke (*bronze III*, 1400-1000 av. J.-Chr., *bronze IV* = Hallstatt, dans l'O et le SO de 1000-700 av. J.-Chr., *fer I* Hallstatt = Hallstatt II = La Tène I dans l'O et le SO de 700-500 av. J.-Chr., *fer II* (la Tène) = 500 av. J.-Chr. - 50 apr. J.-Chr. (p. 289-292).

La continuité parfaite de l'évolution des formes du bronze III dans la IVe période de cet âge (cp. Reinecke aussi) toute pendant sept siècles dans tout le territoire carpatho-dacien est une preuve décisive de la tranquillité, stabilité politique et ethnographique, qui régnait jusqu'à l'arrivée des Scythes. Le fait établi que ces derniers émigrèrent en Dacie un grand peuple thrace vers 700 peut servir pour supposer — si la continuité relevée dessus — à prouver des vagues Thraces septentrionales en 1400 aussi (p. 293). Il résulte de l'étude des *enfouissements* et des *depôts* des deux dernières périodes de l'âge du bronze carpathique, que nous devons reconnaître vie sociale et politique des Thraces. Ici cette conclusion d'après le modèle de l'*Illiade* et l'*Odyssée* nous sont conservés tout au moins dans leurs parties les plus anciennes, pour les Achéens riches, armés de s. l'ér et le bronze, combattant sur des chars légers à deux roues, armés d'épées de laire, de casques de bucliers et de nem des riches en parties et vases en or et en bronze, ces guerriers regrettent du haut de leur chaire sur les sommets des montagnes et des collines, sur un peuple libre, nombreux et fort. Tout le monde s'occupe d'agriculture. Leur religion est caractérisée avec maints indices précis du culte solaire. Cependant les croyances chrétiennes continuent, la «Grande Déesse» les aborigènes préhistoriques européens n'est pas morte. Leur

le monde était riche. La civilisation des braves saigues est très active à partir de l'an 1000. Ce n'est qu'à l'arrivée des hordes scythiques qui interrompent cette civilisation florissante qu'il y a eu pendant un siècle et demi une situation complète passive et de déclin de la vie indigène. Mais l'énergie — déjà au VIe s. — l'activité productive recommencera et les relations avec l'O reprendront (V. 108). À partir du VIIIe s. commence la renaissance grecque sous les auspices d'Alex (p. 293-297).

La V a pu passer de recherches sur le terrain pour pouvoir établir le rapport précis qui devrait exister entre les débris de la civilisation du fer et Dacia et les premières explorations sahariennes chez nous. Nous pouvons toutefois établir certains traits caractéristiques. L'on a trouvé au fer chez nous seulement après l'arrivée de Celtes dans les Carpathes se situent les sites VIe s. — lorsque les *Leuquages* de la Slovaquie (trouvés plus tard jusqu'en Galice) et sur le Danube (enroulé) forment une série de la bas et haut les rivières de Mures, sont jusqu'à présent les mieux connus. D'autre part en Transylvanie les plus nombreux *contellari* se trouvent exactement dans la région gasconnes de fer du SO et plus ce qui naturellement ne pourrait pas être une circonstance fortuite. Mais les autres — surtout ceux avec nous, au nord des Carpathes *Magura Boud Mare, Hunia Mare, Bamești, Rudar et Cetatea Isihorului, Petel, Petruș, Turda* etc. — ou encore *Aranyos* en Slovaquie, semblent avoir été aussi ont été partiellement indépendants (p. 297-302).

La céramique de la Dacie nous offre des indications plus précises sur l'approche des temps nouveaux: les urnes de type vilhoviens commencent tout d'abord à paraître partiellement comme forme étrangère au milieu des formes locales du bronze dace. La Banat en est caractéristique: le région très riche a O. Il y a eu et a présent très riches en formes habituelles et certaines. Les urnes de type vilhoviens sont riches par Melker dans un grand nombre de sites (p. 304). Cependant les trésors d'or de l'époque 1000-700 av. J.-Chr. trouvés dans la Banat (à *Coșdăreni*) sont plutôt de types transylvains et l'âge du bronze. Par ses montagnes le Banat est lié à la Dacie propre, se relie à la place manifeste des terribles vers et certain d'ailleurs — jusqu'au (p. 305).

La céramique de la Transylvanie corrépond très bien les urnes vilhoviennes. Mais elle nous offre quelque chose de sensationnel par exemple l'existence d'une terre entre les formes indigènes — rapportées de l'O venant d'être trouvées de Kovács. Tout d'abord se trouve jusqu'à l'époque *Carpeti* — 1000-500 av. J.-Chr.) a été mise avec fidélité par un peuple de *Lăpuș-Murșina* mais conformément aux points déterminés ce pays a été du type céramique des caractères caractéristiques pour l'âge du bronze de la Dacie (et même pour l'époque thaque) sur le col (horizontales) et sur la base (obliques) et encore ces premières traductions chez nous (p. 305 et fig. 101-104).

Cette fois, on a également la chance d'avoir un bon point d'appui chronologique, au plus tard vers 900 le Dacien se trouvait sous l'influence pétrifiée par les influences de l'âge du fer, à partir italique.

Quant à la ligne extrême jusqu'à présent, l'influence italique du Nord entre 1000 et 700 av. J.-Chr. vient à peine peut-être. Des chaudrons hémisphériques de type italo-fig. 195-197 etc.) ont été trouvés partout dans le pays, à Kungur sur le Danest, à Gârn. Des coupes de type italo-fig. 198 ont été trouvées même au-delà du Danest, en Podolie. Les petits chaudrons italo-fig. 199 sont en Dacie les plus anciens spécimens de produits des bronziers de l'Occident, chez nous et ne se trouvent que dans les dépôts de la IVe période, l'âge carpathien archaïque. Nous possédons les exemplaires de *Brda* (fig. 195-197), de *Alba Iulia* (fig. 198), de *Hajdu-Bözörmény* (fig. 200), de *Kantsejovna* (fig. 197), de *Martipok* (fig. 201), de *Taktahone*, de *Fizeul-Gherlu* (fig. 203) et peut-être de *Tobes* (fig. 204). Les *Meday* (On a trouvé une coupe à antennes en bronze à *Bundorf* dans le Carnay, Marc (p. 108), c'est naturellement un produit importé d'Occident vers 1000-900 av. J.-Chr. Des vases italiques, des types *atule* et *cute* ont été trouvés à *Fizeul-Gherlu* (fig. 203), à *Hajdu-Bözörmény* (p. 310 et fig. 200) et à *Sényi* (p. 311 et fig. 202). Nous mentionnons de belles coupes et tasses de type italo-fig. 203, *Fizeul-Gherlu* (fig. 203), *Hajdu-Bözörmény* (fig. 200) et *Sényi* (p. 311 et fig. 202). Par suite de la pénétration, intense des produits de l'Italie septentrionale, les bronziers de la Dacie commencent à changer d'avis, accordant une attention beaucoup plus grande à la technique des feuilles brèves, gravées ou traitées en repoussé. À comparer dans cette direction les feuilles de bronze à appliquer sur les larges ceintures de cuir en usage à cette époque en Dacie aussi, trouvées à *Spálnaca* (p. 313 et fig. 205) et à *Gusteria* (p. 314 et fig. 206), les motifs de *Gusteria* se retrouvent d'ailleurs aussi en Grèce et en premier lieu dans le géométrisme dipylonique (p. 314). On considère aussi comme produit indigène dace le vase votif à char, avec de douze proutins de cygnes, trouvé dans le cast. et à *Ordste* (p. 317 et fig. 208), comme d'ailleurs beaucoup d'autres symboles soignes aussi, trouvés un peu partout en Dacie (p. 317-319). L'orfèvrerie dace elle-même ne peut pas se soustraire à l'influence de l'Occident y compris l'Égypte et tel disque convexe en or, trouvé à *Ollara* (p. 318 et fig. 207), ou encore tel vase d'or de *Buda* (p. 320, cf. ci-dessous), en font la preuve, se fondant sur ces éléments italico-égyptiens et égyptiens, englobés dans l'architecture du bronze dace. Rebecke a distingué trois sous-périodes du bronze IV carpathien (1150-850 av. la liste des dépôts classés par Rebecke ci-dessus, p. 319) nous exprimons nos réserves en ce qui concerne la nécessité de distinguer trois sous-périodes, alors que les dépôts ne fournissent à vrai dire que deux séries de types italiques, et nous sommes d'avis que l'année 1150 comme commencement de l'âge italique du bronze

Dacie est exagérément réduite, et que même en Europe centrale l'influence dactyle et valaisienne n'est pas plus ancienne que la fin du IIe siècle avant J.-Chr. D'ailleurs l'art de l'époque respective, c'est-à-dire vers 450 av. J.-Chr., doit être modifié pour la Dacie dans le sens qu'elle produise ses effets jusqu'en 700.

Les relations de la Dacie avec l'Italie et le SO sont confirmées de toutes manières comme ininterrompues et profondes à partir de l'an 700 (p. 319 suiv.). À côté du commerce des vases de bronze, il y a aussi cela des *chariots de guerre* à deux roues en bronze, tous d'origine valaisienne, qui ont été trouvés à Abau ou à *Aradba* (p. 319 suiv. et p. 320) et qui généralisent le commerce des articles d'équipement de guerre (p. 320-dessous). D'autre part les fibules daces du premier âge du fer sont certainement apportées aux types italiques et du SO (p. 319). L'échange d'idées paraît avoir été fréquent d'anciens types carpiens ont été adoptés par l'Italie, les types plus récents italiques acceptés etc. (Ibid. p. 311). La céramique halstattienne du Haut-Danube comme celle du SO italique trouve ces analogues en Dacie, souvent jusqu'à des détails de motifs, tels les dentelles triangulaires des vases à haut pied de l'âge (VIIIe s.) retrouvées à Gyomjén en Hongrie septentrionale (dents et décoration des schenelles à stèles) ou dans la plaine valaque (vase de *Cereana* à pied surlevé, l'âge de La Jéne) (p. 322). Seule grande plaque ornementale en terre cuite de *Siglaputna* peut être comparée aux plaques en terre de *Neumarkt* (p. XX fig. 1 et 2). Les motifs de cloisonnement de la céramique d'après l'âge (1000) sont ressemblants à ceux du bronze IV d'âge. Les motifs d'âge du fer de l'Europe centrale remontent à partir de l'an 1000 l'unité de civilisation d'Italie et des Alpes jusqu'aux Carpates roumaines et à l'Europe septentrionale (p. 323 suiv.).

Il y a cependant à donner sur la Dacie, dans les plus larges limites ethnographiques, telles qu'elles ont été précisées au Ve chapitre, présente d'une manière complètement nouvelle et de la culture de l'Europe dans la première moitié du Ier millénaire av. J.-Chr. Les importations de la Dacie dans les d'or exportés vers le nord jusqu'en Scandinavie, même en l'an 700. La culture est exclusivement à l'état brut, ce qui doit être transformé à bas en l'âge du bronze, mais aussi, et encore plus, en l'âge du fer, ce qui est de la parure, bijoux et Dacie, et portant la marque du style grec. En effet le motif décoratif de la spirale continue à la fin du Ve et du VIe s. av. J.-Chr. dans les Carpates du style grec tout à fait primitive. Les fibules pompiliennes en bronze, comme celles de Suess (fig. 307) de *Medvedoi* (fig. 308) sont inconnues ailleurs. Mais les bracelets de bronze et les boucles d'oreille, les diadèmes, les appliques et or des Carpates sont, avec les vases d'or trouvés, aussi spécifiques pour le style grec que le sont les travaux en argent pour le style étrusque et, encore plus tard, les parures d'os et de bois de l'art sarmatique (p. 324 suiv.). Les débuts de l'art dace de

l'or sont naturellement plus anciens que la IVe période du bronze, à la quelle appartiennent presque tous les trésors caractéristiques en or trouvés chez nous. C'est pourquoi, par exemple, le trésor de bracelets d'or trouvé à *Firighiaz* dans le Banat a été daté par certains savants, une période assez reculée (IIe et début du bronze) (p. 325 suiv. et p. 209 suiv.). Or ce trésor contenant trois types de bracelets, parmi lesquels celui à doubles spirales a été reconnu de la IIIe est classique pour l'art des Carpathes, ne pourrait en aucun cas être plus ancien que le début du Fer ou la Ire période, parce que les bracelets et trésor sont décorés aussi d'ornements pointillés et gravés d'un style bien défini par les bronzes de la IVe période. Toujours est la même époque devrait être le trésor à spirales bandées et gravés à creux et à linéaires, trouvé à *Saranda* (p. 327 et fig. 212 suiv.). Tout à fait caractéristiques pour la Ire période de l'or sont les disques convexes de *Şmig* (pl. XIII et p. 329) de *Latina* (p. 374) et de *Tufalău* (p. 386 et fig. 205), tandis que, au contraire, les disques d'or d'*Olăneş* (p. 328 et fig. 207) sont évidemment un produit de l'art vieto-byzantin. Du type *Firighiaz* des bracelets à quatre spirales, découlent d'une manière très logique les formes constatées à *Săcheş* (fig. 218) à *Coş* à *Hopda* *Sămeşda* (fig. 219) à *Fokoru* (fig. 220), à *Petriş* (p. 379) etc. (p. 329 suiv.). Ces formes sont confirmées, comme style et comme époque par le bronze vase en cuivre *Bina* (pl. XIV) classique pour la IVe période du bronze carpathique. Or c'est de *Bina* même que nous possédons un bracelet d'or, exécuté, car dans le même esprit, de la même main que le vase (p. 229), ce bracelet avec nœuds autres de style identique, le *Pipea* (fig. 228) et d'autres (fig. 230 suiv.). La IIIe période est le style plus ancien en fait du Fer, et le style plus récent des types gravés en creux ou pointillés ou encore complètement creusés à l'intérieur et décorés au repoussé, le bracelet de *Bellu* (fig. 232 et p. XVI 6) est la dernière et la plus élégante création de l'origine de *Bina* (fig. 229).

Mais, à côté de ce courant stylistique authentiquement local, intimement relié aux formes plus anciennes de la IIIe ou même de la IIe période de l'âge du bronze local, nous rencontrons toujours dans la région carpatho-danubienne, un autre courant, non seulement germinique mais aussi de profondes racines, ces deux aspects de type indiscutablement oriental expliquant les trésors de *Mikhalkovo* (p. 332 suiv.), *Fokoru* et *Daly* (p. 333) les savants ont insisté sur leur aspect local, et certains chercheurs ont même essayé de caractériser ces trésors comme spécifiquement thraces, tandis que d'autres les ont attribués aux Cimmériens et d'autres encore aux Scythes. En résumé ces fibules de *Mikhalkovo* et de *Daly* (pl. XV et XVI) comme les vases trouvés à *Paşăniş* (fig. 226 suiv.) étaient décorées de figures theriomorphes bien connues, par exemple des haches gravées du Caucase (fig. 224). D'autre part le diadème de *Mikhalkovo* (pl. XV 3) est primitivement orné au repoussé du motif du croissant, en haut d'un pilier formé de cercles superposés, exactement de la même forme

que de se orientent en faveur d'Inamno (fig. 221). Tous les trois trésors et *Fidonia* le premier sont travaillés dans la manière habituelle et typique, de nature lisse et feuilletée extérieurement, à motif net en creux. Nous ne trouvons donc devant nous des synthèses qui ne pouvaient avoir lieu de manière pacifique et progressive qu'à un seul endroit, celui-ci est évident, à savoir dans les Carpates, la chaîne de type oriental en or à *Tafulua* (fig. 215), en bronze dans l'Égée et le Bœog, ou dans les Alpes Transylvaniennes, jusqu'à *Dragina* (fig. 216 et 270 suiv.) et y compris, c'est le type des Carpathiens qui maintiennent leur pression et leur contact plus naturel avec les Thraces des Carpates en continuant à cultiver le style local. Il y a, entre 1000 et 800 av. J.-C. une grande activité commerciale potamo-méridienne, prodigue et renforcée d'un côté par la pénétration l'Anavromie jusqu'en Ukraine, de l'autre par l'émigration des produits carpathiens jusqu'aux des des Carpathes. Nous attribuons à cette pénétration de l'esprit de l'Asie Antérieure en Dacie Potpour et comparant à son type dans l'art carpathien de l'or. Or on ne le voit à son type fixe et même, même, les carpathiens, le premier courant, géométrique est l'ancien, l'autre, zoomorphe, le suit sans le modifier. Le bracelet de *Belve* (pl. XVI 6) est presque contemporain avec le trésor de *Daly*, dans lequel à côté de la chaîne thronomorphe (pl. XVI 4) il y a le bracelet de type transylvain (pl. XVI 2). Mais le bracelet de *Daly* est un peu plus ancien, car il est évident que, pour le *Belve*, lui-même antérieur à l'an 500, lorsque l'esprit nouveau venu de l'Étrurie hellénistique commence son influence décisive (p. 340). Par conséquent la démonstration est faite, le courant authentique thrace de l'art étrusque. Mais les Carpathes, d'origines très archaïques, s'adaptent non sans espérer à la Hérésie de la bronze d'acier, est actif même après la naissance et l'évolution géométrique, dont les débuts sont à fixer à l'an 1000 J.-C. Les deux styles sont évidemment carpathiques, mais ils ne doivent point être confondus, ils travaillent parallèlement, mais l'un et l'autre de sources très différentes. Nous examinons ci-dessous, avec l'art scythe d'autres aspects et prolongements du style géométrique. Ce que nous voulons préciser ci-dessus c'était l'assimilation de la théorie purement scythique pour l'explication des formes d'art orientales dans la Dacie hallstattienne (cp. p. 332 suiv., p. 336 suiv. et les fig.).

Mais d'art de l'or des premiers siècles du I-er millénaire en Dacie présente encore d'autres aspects caractéristiques. C'est ainsi qu'en continuation du rite de l'inhumation à feuilles, appliquées ou pendants d'or, encore de simples lignes pointillées et de lignes sur le front ou sur la poitrine du mort, déjà à l'âge de bronze et des premières périodes du bronze sur le Danube (comme sur la *Theas* (p. 342) nous rencontrons des feuilles d'or analogues dans des tombes de *Carani* et de *Beba-Fecha* (p. 326 et 342 et fig. 223 suiv.) Les derniers temps du bronze d'acier, plus anciens, probablement du bronze encore pur, sont les pendants reliés en chaîne, trouvés à *Alba Iulia*, ou

les peintures de *Borja* et *Sarmatog* (p. 343, cf. fig. 235). Au contraire le type de *Gyoma* (p. 343 suiv.) attribué aux Iraniens ou le bracelet de *Mogy* ou encore le collier et les bracelets de *Vagy Gy.* sont tout simplement hallstattiens sans aucun mélange oriental et tenant du style de l'Europe centrale (fig. 236—238).

La ceramique hallstattiennne de la Dacie est totalement négligée, même comme recueil de matériel. En dehors des formes dites «vlavienennes» et des formes surmuriées «vlavienno-IV» (p. 240 et 250) toute acronyque existant n'est pas encore classée appartenant certainement au bronze III ou même II, et paraissant seulement dans certaines régions. On ne croit pas qu'elle semble avoir fleuri aussi après l'an 1000. Il nous est toutefois absolument impossible de donner quelque précision jusqu'à ce que la stratigraphie des nouvelles fouilles que nous avons en vue nous ait et nous nous en proc. (p. 345 suiv. et ci-dessous).

Le vrai âge du fer commence en Dacie vers l'an 700, c'est-à-dire avec l'arrivée des Scythes qui apportent avec eux les armes et les ustensiles fer. Certains savants ont même été enclin à appeler «scythiques» tout le premier âge du fer de la Dacie VII—IV-e s. av. J.-Chr. Cette opinion est complètement erronée. La Dacie étant entrée dans le hallstatt avec l'arrivée des Scythes. L'intervention de ces Iraniens n'apporte rien de décisif dans la civilisation de la Dacie. Ce sont au contraire les Scythes qui perdent leur nationalité. Pour trouver ces affirmations, j'ai soumis à une analyse systématique détaillée toutes les découvertes «scythiques» de la Dacie, distinguant ce qui est *oriental* de ce qui est *local* ou *occidental* (p. 348—363 et fig. 240—246). Les résultats de cette analyse me semblent tout à fait convainquants. Les Scythes constituent en Dacie de simples enclaves isolées de la population indigène d'origine thrace, l'inventaire de leur sépulture est *primif* et *pauvre*: épées ou poignards, haches doubles, plates, et pointes de fleches typiques, fers de lances communs dans le SO. aussi jusqu'à l'Adriatique, quelques miroirs des appliques, des couronnements de baldaquins, a clochettes des charbons de style scythique, classique. C'est tout. Mais même ces objets scythiques n'ont pas été trouvés dans un milieu purement iranien, dans les mêmes tombes, les mêmes monts, comme p. ex. à *Atud* (fig. 244 et 247) ou à *Prych* (fig. 242) ont été dans parés d'objets de style occidental. Comme tel, hjoia (le collier de *Rakomaa* (fig. 250) ou encore la ceramique des tombes scythiques tant de choses sont appelées «scythiques» parce qu'elles appartiennent à l'époque scythique. Mais rien dans leur forme ou leur décoration n'atteste un tel cassement. Et le cas est identique pour les haches doubles et simples de cuivre ou de bronze, appelées par des savants hongrois «scythiques» ou «agathyrse», mais en réalité beaucoup plus anciennes que ces Iraniens en Dacie (p. 363 et fig. 256).

suiv.) La céramique d'*And* (fig. 274), *Gâmbar* (fig. 261) et *Blaj* (fig. 291 suiv.) est de l'époque typique, mais d'ancienne tradition, le âge du bronze local. D'autres vaisselles de laval se rencontrent à Mureș sont peints à dessin (p. 282 suiv.). Dans les vallées de l'Apieve le hallstatt petique est aussi très florissant, valide la présence des Scythes dans cette région. À *Siglașeni* l'on a trouvé des armoies en bronze de type hallstattien (p. 284). Les stations de *Soury*, *Redbat* et *Protesta-Mud* témoignent à leur tour par des enseignes et des fibules bronzées des relations de la Dacie avec l'O. vers entre 600 et 800, soit entre 600 et 500 av. J.-Chr. (p. 284 suiv.). Dans la vallée de l'Olt le beau district de Târnăveni a été pendu à l'époque IV et le hallstatt. Il donne une preuve, sa contribution à l'étude des rapports entre les Gètes et les Carpiens-Scythes est importante. de *Tufalău* (p. 265) nous avons l'usage de haches d'or de *Debești de Jos* (p. 271) la grande épée à poignée droite et à style *Vikhalkova-Ilia* *Ponișchio* (p. 281 suiv.). La céramique d'*Tufalău* (fig. 266), *Barab* (fig. 267), *Itlu* (fig. 268) et *Ilom* (fig. 269) mérite toute notre attention. Au S. des Carpathes nous relevons *Bouani* (près de Călni), (céramique typique de la IVe période du bronze tace antique avec les formes trouvées sur la *Theoria* dans l'épave hallstattienne) *Severin* (pl. XXV 1) et *Rafaila* (pl. XIX 2) sont des fibules du bronze IV. *Sinatu*, *Dragna*, *Pânceu*, *Nehou* pour les haches le type carpathique (gète ou thrace) (*Tufalău*, Ung., *Deteg.* etc.) (p. fig. 270 suiv.).

Comme en Gaule occidentale le hallstatt commence assez tard en Danie. Pendant son essor à peine au VIIIe s. il est dérangé et empêché dans son développement et dans ses relations avec l'O. et le SO par les invasions scythiques. Les nouveaux venus pratiquent dans les premiers temps le rite de l'inhumation. Plus tard eux aussi se sont assimilés et ils adoptent le rite de l'incinération, général dans les Carpathes de l'énochrépie. Les *Agathyrses* ont été vite thraces. La richesse en or de la Dacie hallstattienne se confirme par les découvertes archéologiques, mais pas pour les *Agathyrses*, ce sont plutôt les nobles du temps proto-tyrannique, lesquels, en continuation ou du tout âge du bronze mycénien, mènent une vie de faste et de luxe que les Thraces nouvellement arrivés adoptent avec eux. Le fer et l'argent ne jouent presque aucun rôle dans le hallstatt petique, même après l'arrivée des Scythes. Le bronze et l'or sont encore toujours les métaux classiques des bijoux et des parures. S'y ajoutent les épées et les lances sont en fer. En argent il y avait à citer seulement le trésor d'appiques archaïques de *Gârâmba* (fig. 252 suiv.). À la campagne, dans les villages et dans les sépultures, le métal manque presque complètement. Les paysans vivent toujours à l'âge du bronze, à pierre de l'os et du bois. Les emplacements du hallstatt d'origine n'offrent que de la céramique intéressante. Autrement c'est vers les *nomades* que se dit gent tous nos vœux d'avenir (p. 391-394).

remarque que les haches de l'âge du bronze et Duco aussi qu'on n'a connu l'arc avant cela et cet arc ne peut être que celui qui avait joué un grand rôle aux âges précédents. En ce qui concerne les *armes de guerre*, les fouilles d'*Ibora* et d'*Ireahia* témoignent à preuve que les Carpathes employaient cette arme offensive à l'IVe période de l'âge du bronze, les chars seraient avoir été importés en 800 avec les casques et les autres armes défensives produites par les étonnants artisans et villageois (p. 398 suiv. et fig. 208 et 209). On a trouvé jusqu'à présent en Dacie plusieurs casques de type talcau, mais pas encore des cuirasses, des crenelles ou des boucliers du même type. Il n'est pas probable que ces armes aient manqué chez nous car les se trouvent dans les reports voisins. L'on n'a pas encore assez fouillé les *tomuli* de la Dacie et peut-être en ont-on de ces armes de luxe en cuivre, encore que c'est des casques ou des vases et les lances de bronze qui couvraient les cuirasses, les crenelles et les boucliers en cuir (ou en bois) étaient souvent trop courtes pour pouvoir résister longtemps à l'action des agents chimiques (p. 399 suiv.). C'est très probable que les guerriers ducs de l'âge préscythique (c'est-à-dire IVe hallstatt I) ont été des combattants à pied armés de l'épée et de la lance comme les Achéens de l'Iliade, seuls les chefs ont possédé des chars de guerre à deux roues et en dehors du carquois porté par beaucoup de assistants, ceux-ci ont dû être armés de cuirasses, de crenelles et de boucliers aussi. Quand les Scythes, archers à cheval sont arrivés, ils ont converti de plus en plus d'une grande partie de la population en esclaves, les autres seigneurs et les autres habitants sur leurs chars de guerre et les guerriers à pied armés de l'épée et de la lance et les Thraces ou Carpathes ont été vaincus. C'est pourquoi nous venons à Dacie passer brièvement des formes du bronze IV à des formes étrangères de la Ire les glives continuent les lances en fer sont scythiques et pas du tout grecques évoluées. Naturellement toute relation avec l'Océan pour plus d'un siècle la Dacie ne connaît ni le poignard en hallstatt tardif ni les styles à décor figure gréco-orientale ni les formes de la même période juste avant cette époque en Dacie. C'est évident que les autochtones de la Dacie n'ont été ni détruits ni chassés, mais seulement en partie sous les vagues de l'invasion, on a été tué ou saisi pour que toute la civilisation fût obscurcie pour un certain temps (p. 401 suiv.).

Orfèvrerie et ustensiles de ménage en métal. Comme en Occident le hallstatt est pauvre aussi en Dacie en objets de fer d'usage pacifique et productif. Nous ne pouvons pas prouver que le fer est l'arme de la hache qui a détruit ou le bronze qui a continué à suppléer le fer — mais le fer n'est pas utilisable. Un métal encore digne d'intérêt il n'y a chez nous rien plus, ni des haches, ni des faucilles en fer à l'époque hallstattienne — en elles existe-t-elle? Nous croyons devoir répondre par la négative. Les Carpatho-Daciques ont développé pendant la dernière période de leur âge du bronze des types

spécifiques de haches et de faucilles. Les haches à double cotarne à ailerons, on trouve un tranchant très large en forme de segment de cercle (cp. les types de Bazyhadj) et les faucilles ont parfois une lame pas toujours la courbe trop étroite de leur forme. Le fer ou bronze pur. Quant aux couteaux, ils commencent déjà à l'âge halstattien, tout d'abord naturellement dans les tombes scythiques, à préférer le fer au bronze (p. 402 suiv.).

Haches. Pendant le IVe période de son âge du bronze, la Dacie passe presque complètement au type de haches à double cotarne à ailerons, existent fort rarement, exceptionnelles. Le grand nombre des haches à double cotarne trouvées dans les dépôts des Carpathes provoque la question de leur éventuelle origine en tant que militaire. Nous sommes d'avis que de la seule fréquence des haches et ne peut ni tirer aucune conclusion. Vi. 41 et les faucilles sont peut-être encore plus nombreuses chez nous et pourtant personne n'a pensé à en tirer la morale. Il est vraisemblable que c'est l'outil en lui-même, et non par la forme qu'il prenait, pouvait servir comme monnaie aussi. Mais de cette manière le bœuf, le cheval et l'homme même étant de la monnaie, à monter avec d'autres marchandises. — Le type de haches à très large tranchant est assez connu en Dacie (cp. fig. 394 et p. XIX) mais n'est pas exclusif. D'autre part le bronze IV est juste l'âge classique des haches scytho-sarmatiennes, type Jazyldu (fig. 265, etc., voir ci-dessus, p. 259). Mais ce type se retrouvera en fer à l'âge de La Tène, ce qui fait supposer qu'il existait aussi pendant tout le halstatt. Il soutenu sans doute puissamment par la présence des Scythes, auxquels ce type était connu déjà de temps qu'ils se trouvaient dans leur patrie orientale. Il faut cependant relever un fait caractéristique. La Dacie fait partie, en général, par ses haches, du monde occidental et non de l'oriental, ses haches communes sont du type de «Veltso», les haches à «gros cotarnes» sont exceptionnelles. Ces haches d'armes se retrouvent dans les vallées supérieures des rivières et dans les hauts massifs des Carpathes, depuis la Slovaquie jusqu'en Valachie, elles sont getiques, pour sûr; mais elles sont de type oriental, comme les trésors de Mikhalov et de Dolj (p. 404 suiv.).

Couteaux. Nous connaissons de beaux exemplaires transylvains à poignée de bronze finissant avec la lame, dont le profil est une S allongée, typiques pour le bronze IV d'ici par exemple à *Cibahm* (fig. 326), dans le *Bihar* (fig. 257) etc. (p. 406). De *Sutem* (pl. XIX 1) nous possédons des exemplaires à languette et à soie, trésors du bronze IV. Les couteaux en fer paraissent en même temps que les Scythes (cp. fig. 241), dans le fil. 12-18 sont probablement importés de l'O., peut-être même avant l'arrivée des Scythes (p. 407). — Les *ratons* manquent. Pour expliquer leur absence, nous pourrions penser en guise d'hypothèse au fait que les Thraces des Carpathes ont pu à l'âge halstattien aussi porter leur cheveux détrempés et barbes longues comme

à l'âge de La Tène, se servant seulement des cratères pour les rajuster de temps en temps: p. 407 suiv.

Faucilles. Les dépôts de faucilles du bronze IV dace sont très nombreux et riches, à côté des types de l'Europe centrale et occidentale nous possédons un grand nombre d'exemplaires à crochets, spécifiques pour nos régions jusqu'à la Carpathe. Il en a découvert chez nous aussi des modèles de faucilles, ce qui fait qu'en ne pourrait poser — que partiellement et exceptionnellement — le problème de l'importation de l'étranger de ces outils agricoles. C'est évident que les Scythes nomades n'apportent pas avec eux les divers types d'outils en fer pour les besoins de l'agriculture. Nous croyons donc que les faucilles de bronze ont été utilisées en Dacie jusqu'à l'arrivée des Celtes. Appuyés de Reinecke sur la création pendant le bronze IV d'un type pénétral de faucille, à courbe très ouverte du 1er lame, ne se confirmant pas par les types bien datés de Spälfaca, Suseni, Pintacu, Benetice, Puzoslad, dolyn, Kapnyikfaza, etc. Cette forme est une simple variante parmi d'autres plus anciennes. À l'entrée de l'ère des Celtes le type de faucille est en Dacie aussi complètement changé: l'on adopte la faucille celte, en fer, plus pratique et plus durable que l'autre (p. 408 suiv.).

Ciseaux, tranchets, scies, marteaux, pics de mineurs, hachoirs, mers etc. Nous possédons de l'époque 1000-700 (bronze IV) tels outils et objets usuels de *Gusterța*, *Spălnuca*, *Pitlag* de la région de *Sighișoara* et du *Bihor* (y. les indications p. 410). En particulier est se présente le pic-marteau, de mineur, trouvé à *Gusterța* identique avec un autre trouvé dans une mine à Halstatt (note). Comme la Dacie est entièrement dépourvue en mines de sel, l'instrument de *Gusterța* a dû naturellement servir au même usage que celui de Halstatt (p. 410).

Vases en métal. La Dacie offre entre 1000 et 700 av. J. Chr. une belle série de vases en or et en bronze de quatre origines: italique, grecque, celtique et locale-ethnique. Le premier et le troisième groupe de vases vont ensemble et sont plus anciens, le deuxième et le quatrième groupe de même et ils sont plus récents. Tous les vases d'origine italique sont en bronze. Nous y distinguons les *fibules* sylvatiques, *chaudrons* hémisphériques (fig. 195, 197, 200, 201; cp. fig. 272), *titules* (fig. 200, 202), *coupes* (fig. 203) et *tasses* (fig. 200 et 273). On n'a pas encore trouvé en Dacie des *cistes* et des *urnes*. Mais le modèle en terre cuite de *Târgul-Mureșului* (fig. 191 et 192) prouve que les *urnes* et *horrea* de type villa romain ont été bien connues dans les Carpathes. Les *chaudrons*, de même que les *tasses*, appartiennent à une époque plus ancienne que les *titules* et les *coupes* de nos régions, *chaudrons* et *tasses* ont dû être les premiers articles d'exportation pour la Dacie, envoyés par les bronziers atestins. La décoration des *titules* montre les motifs des barques solaires et protomés de paléopodes, celle des *chaudrons* se résume au contraire aux bandes de perles, aux lignes pointillées ou aux lignes gravées (fig. 195

tôt dans le VIe s. Nous sommes sûrs que ce vase n'est pas arrivé dans les Carpathes s'avançant par la vallée de l'Axiu, du Margu et de la Tisa, mais par le Pont-Euxin, la Mer Noire septentrionale et la Galicie — De l'autre extrémité du nord grecque à *Baldassara* près Grangev, au SO. en Hæcæst nous possédons un *zôgê*, le grand vase scythique appartenant au plus tard au Ve s. (pl. II 1-2) — Enfin de *Malipouria* dans le Bosphore de Thrace supérieure nous avons une imitation en terre cuite d'un vase ionien en bronze, à anse rhombique (fig. 265) appartenant naturellement toujours à deuxième période indistinctive. Ce sont les Grecs encore, lesquels en premier lieu à *Odrin*, mais aussi dans les autres villes du Pont, produisent pour les indigènes grecs-scythes les urnes en bronze à motifs zootropiques (pl. XXIV) les appliques des carquois (pl. V) les bracelets, celes, amulettes, pendants, peignes (pl. II 3) vases à décor rigide, si l'on bronze sont en argent et même en or, trouvés dans les sépultures scythiques — Au contraire les grands chauds fous en bronze, tel celui de *Stortura* (fig. 180A et pl. I 1-2) les armoiries en bronze des chars processionnels (fig. 180B et pl. III) et d'autres parures barbares et exotiques faites par les Scythes eux-mêmes. Nous attribuons donc ces grands vases et les divers ornements rustiques à l'art scythe à peine influencé par l'art meridional — Cependant comme nombre et d'aspect des produits scythiques comme les œuvres grecques sont plutôt les applications exactes et fidèles au principe du monde grec de style véritable sur l'ancienne base de l'âge du bronze et de symphonie — non produites pour les formes du SO. et en premier lieu italiques (p. 416—419).

La céramique. La typologie et la dénomination de la céramique de l'âge du bronze s'appauvrit en effet est l'un des problèmes principaux de l'histoire de l'art indigène parcellaire en Europe. Nous ne trouvons nulle part une telle variété de formes et une telle richesse de motifs ornementaux. Qui s'agisse de la splendide céramique exotique de *Ghermesig* (fig. 277 suiv.) ou de *Panastrentianus* ou bien au contraire des types élégants du Binar (cp. les exemplaires du Musée de *Timgur* fig. 275 suiv. 282, 285, 303) ou encore des types transylvains à *cannelures* (fig. 279 suiv.) ou des types danubiens exotiques — l'évolution et les influences reciproques de ces types sont encore peu éclaircies. La seule chose indiscutable, c'est la décadence de toutes ces belles formes si riches, à travers que nous sortons du bronze moyen (II et III) et nous rapprochons par sa dernière période (IV) du premier âge later. C'est vrai que telle forme en bronze, comme celles de *Gornava* ou de *Ghodfalda* (fig. 279 suiv.) ou, encore plus, celle de *Barodit* (fig. 267) annoncent clairement l'arrivée du halstatt et que par les traces des sépultures scythiques de la Transylvanie trouvent leur prototypes évidents dans tels vases analogues de l'âge du bronze (cp. fig. 282, 285 suiv. et 303 avec 283 suiv. 301 suiv. et 304) — mais en général l'évolution de forme et de

L'amphore ou œure ou bonze (fig. 266 et 267, suiv.) vers les formes hallstattiennes (fig. 260, suiv.) est encore considérablement caractérisée. C'est la raison pour laquelle le bronze nous sert surtout, et de plus en plus exclusivement, sur les types de l'âge du fer (scythique) indiquant, autant que possible, la fixation par rapport aux formes plus anciennes. Le canotier d'urnes de *Bundul de Campie* dans le Muray (L'archéol. v. p. 10, fig. 10, 11), est devenu, sous les rapports a priori, avec le hallstatt, nous y trouvons des urnes tronconiques à large ouverture (fig. 268), des assiettes libres (*ibid.* et cp. pl. XXI, 2, 8f. *Chien-ghe*) et des vases à large ouverture (fig. 288) et à ceux (fig. 287) et aussi des formes d'urnes coniques (fig. 289) tellement voisines par leur aspect, ces types qui survivent après 700 — que la continuité entre ces deux époques est parfaitement assurée. D'autre part nous avons montré ci-dessus que les formes hellénistiques des vases en terre cuite pénétraient aussi en Dacie (fig. 191, suiv. et 291, suiv.) et de telle manière que l'arrivée des Scythes n'y avait déjà en Dacie toute une tradition céramique, du moins occidentale, complètement assimilée aux traditions locales et par suite présentée et telle décoration attiques, presque parallèles pour son âge, comme les cannelures et les projections, dont les — genres se rattachaient à l'épigraphique dacie. De la même façon et avec les mêmes additifs, nous trouvons maintenant en Dacie l'arrivée des urnes italiques à pied de 1. p. de Béracci II (fig. 293). Ainsi, donc, toutes les formes céramiques de l'époque hallstattienne dacie-scythique sont et restent rattachées aux mêmes types de l'âge du bronze. Il y a même des formes, telles les assiettes (troupeaux larges) scythiques, qui témoignent un certain conservatisme allant jusqu'au néolithique (fig. 305, 294, 244). Nous constatons donc, dans la céramique, un esprit de parfaite continuité et un exclusivisme régionaliste très différent de l'eclecticisme si large de l'industrie contemporaine des métaux. En effet les Scythes possèdent leurs armes et parures orientales, coexistant avec les armes et les parures locales héritées de l'âge du bronze, dont beaucoup s'enrichissent, adaptées par les métaux venus. Au contraire le so-disant céramique scythique est exclusivement indigène. Les Scythes d'ailleurs, en tous moments, ont dû se servir plutôt des vases en bois, en métal que des vases en terre cuite (p. 420, 430).

Objets de parure. La caractéristique générale du bronze carpatho-danubien a été justement appelée de l'âge du bronze. Tout ce que l'industrie locale avait inventé en fait de bijoux, parures, appliques, etc., venait à être enrichi encore par l'apport de produits italiques contemporains (latins et villavien) et de la contribution étrusque appréciable non seulement en matière d'armes et de vases, mais aussi d'objets de parure. On connaît partout en Europe les larges ceintures de cuir revêtues de feuilles de bronze d'argent ou même d'or lattes ornements peinte et souvent même égarés. L'Italie villavienne les fournit aussi et Dechalette est d'avis qu'on

devrait chercher ici l'origine de toutes les ceintures d'Europe de ce type. Nous en doutons fort. Elles eussent communes en Dacie à la dernière période de l'âge du bronze et les feuilles de bronze conservées à *Spâlnaca*, *Gusterita*, *Pecica*, *Kemete* et *Suseni* sont toutes décorées de motifs géométriques graves. Mais tandis que les ceintures de *Spâlnaca*, *Pecica* et *Kemete* ne portent que des ornements indifférents, en tout cas bien connus de notre âge du bronze, celles de *Gusterita* et de *Suseni* sont ornées de nombreux symboles religieux solaires et ouraniens (cp. p. 439 suiv. et fig. 205, 206 et 217). Nous ne pourrions préciser si les appliques en or de *Fekaru* (fig. 220) et de la collection Egger (fig. 222) ont relevé des ceintures ou bien orné des diadèmes. — Très fréquente dans le bronze IV et le hallstatt II datés est la parure en forme de boutons ou de disques convexes, atteignant parfois des diamètres de plus de 15-20 cm. en général en bronze (fig. 247), mais très souvent aussi en or, comme à *Fekaru* (fig. 220) à *Saug* (pl. XIII t. 1-2) ou à *Tufaltu* (fig. 265). À la même famille de parures appartenant les grands disques convexes à *ambo* très prononcé, trouvés un peu partout vers la fin de l'âge du bronze carpatho-danubien (cp. pl. XI) et portés non seulement par les femmes, comme l'on l'a cru, mais aussi par les hommes, de la manière dont une couronne italique nous le montre par ses indications décoratives (pl. XX 31) deux disques sur les seins et un troisième sur l'abdomen (v. p. 432 suiv.). — Mais la parure classique de l'époque qui nous préoccupe est la fibule. Au lieu de l'épingle utilisée pendant la IIIe période du bronze et prenant des formes très modernes à la IVe période, telle l'épingle de *Bezded* (fig. 301) à croix hallstattienne, les femmes du bronze IV employaient presque exclusivement la fibule. Les Thraces des Carpates développent maintenant surtout le type pluriapical à boulier et pendentifs (fig. 307 et pl. XII) à appliques et pendentifs (fig. 308), ou seulement à (très riches et nombreuses) spirales (fig. 222 et pl. XIX 2). Naturellement les fibules « lunettes » ne manquent pas à cette époque (fig. 201), comme d'ailleurs les pendentifs de la même forme (pl. XXV 1). Les dimensions des fibules à spirales atteignent les proportions invraisemblables (parc. à 36 cm. de longueur, fig. 308), mais d'habitude elles n'ont que 5 à 8 cm. de longueur. Pendant le second hallstatt (scythiques) la fibule en arc est caractéristique chez nous aussi (fig. 241 suiv.). Mais l'on a trouvé en Dacie encore des fibules à *nucierella*, dans la vallée du Mureș, très probablement de l'époque antérieure à l'arrivée des Scythes (p. 438) et des fibules *Certora* de l'époque postérieure au désastre du VIe et Ve s. à (*Oradea-Mare*), lorsque la Dacie était de nouveau tranquille, les Scythes s'étaient apprivoisés et thracisés, et les relations avec le SO avaient repris leur cours normal. Nous ne connaissons pas encore en Dacie les fibules à *rennet bilatéral serpentiformes*, ou *sans ressort*, toujours de la deuxième période hallstattienne. Mais l'absence de ces fibules correspond à l'absence des stèles à décor figuré gréco-oriental caractéristiques dans l'O. veneto-illyre juste dans ce temps.

VII-e - VI-e s. Les Scythes ont interrompu les relations de la Dacie avec l'O. Cependant à l'époque des fibules *Gertosa* ces relations avaient été reprises (p. 434-439). — Très nombreuses et riches sont aussi les autres parures de corps de la IV-e période du bronze dace. La spirale est naturellement prépondérante (fig. 222 et 309 or); mais la chaîne formée de *perles* a pendants multiples avec ou sans la roue crucifère ou le motif de la hache simple ou double (fig. 210-210 suiv.), ou encore les spirales en cr. de Samara (fig. 212 suiv.), ou les chaînes de spirales pendantes de Tufala (cp. fig. 235 et 222), ou, enfin les *colants* à roues crucifères et les perles cruciformes des riches et pesants colliers, trouvés dans les sépultures du II-e hallstatt à Aiud, à côté d'objets scythiques des tombes contemporaines (fig. 244, 247 et 242), ne sont pas une simple exception. À ces parures suspendues au cou, sur les vêtements ou aux fibules, nous devons ajouter les colliers de perles en divers matériaux: or, bronze, os, etc. (p. 441), les colliers en verre, amule, ivoire et corail manquent jusqu'à présent dans notre hallstatt. Pour équilibrer et parer la coiffure il y a eu chez nous aussi de grandes épingles en bronze, de petites spirales en cr. peut être aussi, mais moins probablement, les énormes spirales doubles en bronze (p. 442). Mais la principale parure de la tête est à cette époque aussi le diadème, dont nous avons les exemples les plus variés. Pour le style carpathique du bronze IV il faut citer la fig. 313. Hampel a distingué quatre types (p. 443 et n. 1); pour le style geto-hallstattien à influences orientales, il faut citer le diadème de Mikhalikovo, pl. XV 3, il y a enfin le type des diverses *toenae*, comme à Fokoru, etc. (fig. 220 et 222) et des plaques ovales d'or comme à Carani et à Beba-Vecle (fig. 233 suiv.), ou encore des roues crucifères appliquées sur le front des morts, comme à Pipchi et à Aiud (fig. 242, 247) p. 443. Nous avons trois types de pendants d'oreilles: sabanne, en jenné ouque et à croissant (cp. p. 443 suiv. et fig. 215 suiv. et 222), comme en Europe occidentale et un quatrième scythique, les bracelet-pendants d'oreilles: gros cercles ouverts aux deux bouts en forme conique (fig. 241 suiv.). — *Torques*. Les colliers en métal sont familiers aux Carpatho-Danubiens dès l'âge du bronze. À noter comme fait très précieux la continuité parfaite stylistique des formes de l'âge du bronze dans le hallstatt, fig. 314 (IX-e siècle) avec fig. 250 (VI-e siècle) pour le style local, fig. 236, 262 et 315 pour les influences occidentales et talas-tyréniques. Une intéressante continuation typologique des formes du bronze dans le hallstatt scythique est le collet à spirales métalliques tubulaires (fig. 243) au contraire les colliers à croix tubulaires (fig. 244) sont strictement hallstattiens. — Les types de *bracelets* daces de l'époque 1000-300 sont nombreux. 1° massifs, en or, à spirales aux deux bouts, évoluant vers le type creux à l'intérieur (*Firighaz* = *Bellye*) cp. p. 325 suiv. et fig. 211, 218 suiv., 228 suiv., 2° tige ouverte, simple, aux bouts cernées ou amincies: fig. 204, 2 et 209; 3° tiges creuses à proéminences: fig. 316, «bronzes» continue au hallstatt par 317 a.

pour lequel ep. type 6; 4e tiges aux bouts stylisés de manière zoomorphe, fermes, ou ouvertes (fig. 237 suiv.), 5e tige ouverte de profil angulaire à surfaces gravées (fig. 241), 6e tige dentelée (fig. 246), 7e fil assez mince aux deux bouts en forme conique «ovales» (fig. 241 suiv. (p. 444-446)).

Quel est l'apport *nouveau* avec lequel les Scythes contribuent à l'art dace de l'époque de l'époque 1000—300 tel qu'il résultait de l'art de l'âge du bronze et des influences occidentales? Les trésors de la Russie méridionale sont tout d'abord des œuvres d'art grec et seulement en seconde ligne d'art scythe. Ces formes n'apparaissent jusqu'à présent en Dacie. Les appliques en taitai (argent) devant les horraies, en style iranien si fréquentes en Russie, existent chez nous aussi (Krasnokutsk — Cratova fig. 252 et 254) mais elles sont rares. Nous espérons que les fouilles dans les innombrables *tumuli* de la Dacie nous fourniront à l'avenir des renseignements plus riches à cet égard. Il y a encore à noter les boucles et les palettes en or cousues sur les vêtements, aussi nombreuses en Dacie qu'en Scythie, cependant en Scythie ces appliques sont plutôt de style grec (parfois même à scènes rituelles) ou anatolien-scythique, en Dacie les appliques sur vêtements sont planes, soit convexes, soit de style local germanique, de la dernière période ou bronze dace (ep. les boucles de Smig (pl. III 1-2 et fig. 221) de *Tufaldu* (fig. 265), d'*Orlata* (fig. 207), etc.; quant aux boucles de *Fukorâ* (fig. 220) etc., comme à Mikhalikovo et Ilj il y a aussi, des motifs et des procédés hallstattiens, qui interviennent d'une manière décisive (cf. pl. XV suiv.). Toutes ces appliques en or ou en bronze sont une mode carpathique bien plus ancienne que la venue des Scythes dans ces régions. La même constatation est à faire pour les pendants (p. 449 suiv.).

Et pourtant, les Scythes sont bien définis comme élément exotique au milieu des Gètes des Carpathes par leur inventaire archéologique (cf. ci-dessus, chap. I). Il y a même des éléments d'art scythique, au moins tels que par les Gètes. Les fibules de *Crutești* (fig. 255) et de *Bregitta* (fig. 304) reproduisent de manière presque identique le motif ornemental *scythique* de Krasnokutsk et de Cratova (fig. 252 et 254) et au contraire sont complètement différentes de l'ornement *sarmatique* de Paszta (fig. 318). De même le vase de Muhopuzata (fig. 258) est un document d'ancienne influence grec-scythique. Mais ce qui a créé une vraie direction décorative en Dacie, ce sont les anneaux en spirale ouverte, en bronze ou en électrum, aux bouts stylisés en protomes de serpents ou de dragons, authentiquement scytho-sibériens (cf. p. 452, très nombreux dans les régions carpatho-danubiennes (fig. 319); les bracelets à têtes de serpents ou bien l'étendard dace à tête de dragon, de l'âge de La Tène carpathique ne pourraient être suffisamment éclairés sans tenir compte de ces formes scythiques de l'époque hallstattienne (v. ci-dessous).

Cependant en général, ni le style animalier scythique (fig. 10 suiv.) ni les tendances décoratives grecques n'ont pu prendre racine en Dacie. Les

Cétes qui avaient été toujours des adeptes du style géométrique, gardèrent ces tendances à l'époque hallstattienne et lorsque les Celtes à partir du Ve s. prirent résidence tout autour de la Dacie, cette direction artistique partagée aussi par eux, fit encore plus fortement stable dans les Carpathes.

En un mot les Daces vivent pendant la IVe période de l'âge du bronze (chalcolith) (1) et la IIe période hallstattienne (eseythapées) tout à fait dans leurs traditions locales de la IIIe période du bronze, qu'ils ne font que progresser en plein âge du fer. La population de la Dacie est, d'après les témoignages et les sépultures constatées jusqu'à présent, très voisine. L'occupation principale des indigènes est l'agriculture. La métallurgie joue aussi un rôle important, le bronze et l'acier sont les métaux classiques. Le rivage des Scythos est un désastre. Les empilements en cases de l'époque 1000—300 sont de deux sortes: *forteresses* sur les hauteurs, *villages* dans les vallées arrosées par des rivières ou des lacs. L'habitat des villages est très simple et pauvre; de la céramique seule, le métal est presque inexistant. D'après l'abundance des lances et des épées trouvées dans ces nécropoles, il faut supposer pour l'âge du bronze une assez nombreuse de guerriers libres combattant sous la direction des seigneurs des châteaux fortifiés sur les hauteurs, lesquels, comme les héros de l'Iliade, combattent et guerroient de beaux chars de bronze. Bien défendus contre les coups mortels par des casques, des cuirasses, des boucliers et des enclumes, l'acier n'étant pas employé, on peut être sûr que les auxiliaires et les serviteurs, des tribus et des lacs, comme à l'âge géométrique beaucoup de ces charriots auront peut-être encore employé les pointes de flèche en silex. Cependant la grande floraison de la civilisation matérielle de la Dacie entre 1000 et 700 et les quantités si importantes de produits italiens ou parois canales Comatiles prouvent que l'état de guerre n'y était ni trop fréquent ni trop cruel. D'ailleurs l'agriculture économique était très vive sur des espaces beaucoup plus vastes vers le N et l'O. En Dacie les grands carrefours des voies commencent à se trouver dans les vallées des quatre rivières importantes. La Thyriss, le Sarmy, le Mureș et l'Olt, avec leurs jordanes par dessus les rias qui unissaient l'une à l'autre ces vallées vers le Scythos dans le district de Tre-Seamne vers le Dniestr galicien dans les comités d'Ung et de Berg vers la Vistule et l'Elbe dans le comté d'Arx, etc. — Comme les paysans, les nobles sont très conservateurs, leurs parures et leurs vases d'or comme leurs armées en ont le témoignage jusqu'à ce qu'ils soient sous la domination étrangère. Le costume et la parure de la classe riche sont très fastueux, l'or du cuivre et du bronze pendant la IVe période de l'âge du bronze nous invite à chercher en Dacie les analogies avec Mycènes et l'Ionie. Chez les seigneurs de ces cours brillantes les parures d'armes, de vases et de parures italiennes trouvaient accueil amical et bonne occasion de se servir. — Le rite de l'incinération est général dans ces sépultures

inscrites ou dans des amulettes d'urnes. Le culte du Soleil est bien documenté, surtout par les symboles circulaires et cruciformes en bronze ou en or. Même les Scythes adoptent ces *zoroastriens*. D'ailleurs ils connaissent même dans leur patrie orientale un dieu de la lumière Mithras, auquel ils donnaient pour compagne féminine Anahit. Depuis que les Iranien s'étaient établis sur la côte du Pont leur divinité féminine s'était syncretisée avec la « Grande Déesse », chthonienne de nos régions, divinité suprême de la production, de la vie et du *salut*, représentée dès l'époque de Trène II avec un vase tenu des deux mains devant elle où les croyants venaient puiser la boussole sacrée de la communion dans la vie éternelle. C'est **Agantiz Hantiz, H₂ = Diana Regina*, des Thraces, déesse sur laquelle Hérodote lui-même avait encore entendu des récits merveilleux à propos de ses rapports contacts avec les habitants septentrionaux jusqu'aux Scythes et aux Hyperboréens (v. ci-dessus p. 739). Cependant chez les Gètes des Carpathes toute image d'homme, anthropomorphe, manque aussi bien à la IVe période du bronze qu'à la IIe hallstattienne. C'est une époque *anémique*. Le dieu suprême est adoré sans aucune image sculptée et les mortels eux-mêmes en passant de cette vie à l'autre désertaient par le feu leur image mortelle étant très sans de leur survivance dans la compagnie des dieux sans cette carapace de chair. Les Scythes introduisent par leur Anahit chthonienne un certain trouble dans l'ouranisme si pur des Gètes. Mais l'incident scythique ne sera pas décisif dans les châteaux-forts sur les hauteurs l'aristocratie gétique restera à son ancienne autorité et richesse, reprendra ses traditions ouraniennes sans aucun mélange chthonien. Zalmoxis sera à l'âge scythique le dieu tout-jours l'ancien dieu du ciel, de l'âge du bronze et non comme l'on a fait la confusion de le croire, quelque démon de l'enfer ténébreux (p. 454-459).

Nous avons poursuivi dans la *seconde partie du Ier chapitre* l'âge de La Tène en Dacie (p. 459-646). Nous rendrons ici très brièvement les résultats de nos recherches.

Les auteurs anciens mentionnent pour la première fois les Gètes sur le Danube en 335. En réalité ils étaient ici depuis le Ve s. En effet des restes de l'archaïsme La Tène (armes et parures) appartenant à la première vague de migration celtique arrivée encore avant l'an 400, par la Basse et la Moravie, dans les Carpathes gétiques, ont été trouvés dans le *Turnu* au N de la Slovaquie dans le *Borsod* sur la Theiss supérieure et à ce qu'il paraît même à *Silinaş* en Transylvanie (fig. 320 suiv. et pl. XXVI). En ce qui concerne la 1ère période de l'âge de La Tène (400-300 av. J.-Chr.), nous possédons des tumules de *Sedriş* et de *Kopisch* en Transylvanie et de *Imasul* dans la plaine valaque, une *sépulture à char* de la même époque paraît avoir été trouvée à *Prejmer* (Tartlau pres Braşov) (p. 460 et note 2). Un centre important de l'industrie celtique dans les Carpathes a été dès le Ier et La Tène la région de *Muncaci* dans le cœur même de la Gétia septentrionale.

Toutefois, en général, la civilisation celtique a joué un rôle plus réellement effectif en Dacie seulement après l'an 300 (IIe et La Tène), c'est-à-dire après la prise de possession celtique de tous les pays autour de la Dacie (v. chap. V) et même par-ci par-là de certaines régions en Dacie même (vallée du Sarmeg, le Maramures, la Moldave septentrionale, la Bessarabie méridionale). Une fois le cercle celtique bien fermé autour de la Dacie, la pénétration celtique a été fondamentale. Tout l'aspect de la civilisation dans les Carpathes, sur la Thessie et sur le Danube, manifesté par les deux grandes industries populaires décisives la *métallurgie* et la *céramique*, est devenu celtique. Un caractère de la seule surface des choses serait enclin à admettre une complète celtisation de la Dacie. Mais la situation réelle est tout-à-fait différente. La grande floraison de la civilisation de La Tène en Dacie, c'est-à-dire la IIIe période de cet âge, c'est-à-dire après 100 av. J.-Chr. et dure plus d'un siècle et demi jusqu'en 50 apr. J.-Chr. lorsque l'influence romaine devient décisive partout en Dacie. Mais déjà vers 200 av. J.-Chr. les Gètes avaient réussi à se donner une très sérieuse organisation politique dans les Carpathes. Et après l'an 100 nous nous trouvons devant la plus formidabile expansion que les Thraces des Carpathes ont jamais réalisée, c'est l'époque de Burebista le «*leur de Celtes*». Pas de Celtes donc en Dacie, juste à la période où la Dacie était plus profondément «*celtique*» que jamais. Il en ressort donc que l'influence de la civilisation celtique s'est exercée sur la Dacie par la voie lente et indirecte des rapports d'un très long voisinage, peu politique dans ses débuts (V^e, IVe et IIIe s.) ensuite amical et même très intime, par ce que renforce par des alliances et des expéditions communes contre la Macédoine et l'Illyrie romaines (IIe s.) finalement dégingolée dans la plus naufrage minutie menant par les guerres de Burebista contre les Celtes à une vraie catastrophe des états celtiques des Carpathes moraves et du Danube moyen. Les Gètes annexent toute une série de territoires celtiques au NO. à l'O. et au SO. de la Dacie, massacrent la population celtique et anéantissent les états celtiques à l'O. de leur pays. Ainsi donc le nombre énorme d'emplacements celtiques répartis sur toute l'étendue de la Dacie d'une manière presque égale et les puissants châteaux-forts en pierre sur les sommets des montagnes n'appartiennent aux indigènes. Quand nous examinerons ci-dessous en détail l'âge de La Tène en Dacie, nous constaterons que ces indigènes avaient même modifié, d'une manière très personnelle, l'aspect de la civilisation celtique de leur pays. Les Gètes empruntant à leurs voisins cette civilisation de caractère occidental avec tant d'entrain qu'il n'avaient même accordé nulle influence réelle à la civilisation hellénistique qui pénétrait en Dacie par le Pont et la vallée du Danube, n'avaient cependant pas trahi leur propre passé. L'âge de La Tène se greffe en Dacie sur une tradition très puissante de l'âge du bronze carpathique et parfois se souvient encore même des traditions néolithiques (p. 459—466).

Habitations. Villages. Châteaux-forts. Les maisons du second âge du fer, carpatho-danubiennes sont construites comme à l'âge néolithique: pâles en branchages (sur le Danube en roseaux) tapissées avec du torchis et ensuite polies et badigeonnées de blanc. La forme carrée, le toit en chaume ou en roseaux, les dimensions 2-2 jusqu'à 4-4 m. Dans la montagne les maisons sont bâties en pierres sur des fondements en pierre et possèdent souvent deux chambres à vases peintes très petites. Le foyer est placé d'habitude dans un coin ou près d'une ouverture dans le plan de la chambre (p. 466 suiv.). Dans les châteaux-forts des chefs locaux les habitations sont bâties (p. e. à *Costesti*) dans le technique même de la terre crue: en bas les fondements, sur le roc vit, consistant en quelques rangées de gros blocs régulièrement équarris, reliés entre eux par les sautoirs et l'argile, au-dessus (à partir de 1 à 2 m.) mur en grandes ornières sèches, à sèdes fixées avec de la terre glaise, l'épaisseur de mur est énorme (jusqu'à 3 m. 50 [p. XXVII et XXVIII]). De larges escaliers en pierre d'un beau travail celtiques ont au moins (pl. XXVIII 2). Les angles des bâtiments sont décorés d'un simple profil en arc vertical (pl. XXIX 1, cp. 2). L'excellente céramique celtique et les monnaies grecques et celtiques trouvées dans les débris nous donnent avec précision l'emplacement. Dans d'autres châteaux-forts (p. e. *Grăditea-Munichelu*) nous trouvons aussi des bâtiments construits dans la technique romaine (18 apr. J.-Chr.). Nous attribuons le type plus ancien le palais à Ier peut-être même au II-e s. av. J.-Chr. et le type récent à l'époque de la plus intense pénétration romaine à partir de *Caesarea* et *Diemert* jusqu'à *Decebal* (p. 466-470).

Comme les habitations, ainsi les villages de l'âge de la Ferre conservent à beaucoup d'égards les anciennes traditions de placement et de construction de l'âge néolithique: petits, très serrés, sans rues, défendus par des remparts (à passages) et des fosses très profonds, ils sont bâtis sur quelque haut promontoire au-dessus d'un profond vallon (de rivière ou de lac) ou dans une île (en ce cas tout rempart était superflu). Les villages de la plaine aussi bien que les puissantes forteresses de montagnes sont munies de hauts remparts à palissade (à *Costesti* les sèdes ont des diamètres qui atteignent jusqu'à 30 cm.). Les remparts n'étaient pas calcinés. La surface d'un village ne dépasse pas en général 2 Ha. Les sépultures, toutes d'inhumation sont auprès des habitations ou même au-dessous. Leur inventaire est très pauvre. À peine une urne et quelques parures sans valeur. Les amphores grecques sont trouvées aussi en Valachie et Moldavie comme urnes funéraires. Nombreux dépôts de grains de toute sorte dans des trous pratiques à l'air libre (p. p. 136-137); on a trouvé dedans du blé, du lin, du sarrasin, du millet, des légumineuses. Les principales découvertes dans les fouilles d'emplacement sont les vases indigènes celtiques, grecs (ces derniers jusqu'à présent seulement en Moldavie et en Valachie), en dehors de la céramique

on trouve naturellement ces objets en fer, en verre, en pierre, en os, etc., plus rarement en bronze, en or, ou en d'autres métaux (p. 470-472).

En ce qui regarde les *forteresses daces* des Carpathes, nous pouvons les caractériser par les éléments suivants : le pontet sur des hauteurs; l'étagement en terrasses; la multiple circulation; la passerelle couronnant d'énormes remparts au devant des murailles; la combinaison pour ses murs, de la pierre avec le bois dans la technique du murus *clibanus*, mais d'un autre type que celui décrit par César (p. G. VII 27). L'appartenance à un type lempar, des tours de défense appartenant au front des murailles, caractéristique des Grecs, l'ous ces éléments se retrouvent en Occident ainsi — de préférence à la dernière période — le cage de la tour, la coupole et ce qui concerne leurs origines, elles remontent au IVe et même au Ve s. N. Les exécutants sont à l'air (p. 473, 513). Les caractères sont bien connus, car les peuples ont fait immédiatement une valée. L'emplacement est choisi de telle manière que le pontet puisse se continuer vers les autres montagnes ou vers le haut massif dont il fait partie, par une sorte d'isthme étroit, par où l'on ait la possibilité de se retirer de la forteresse trop menacée par les assaillants, *dequali dorso continuo usque ad proximum castellum*. (Cf. *Ann.* IV 47) exemple d'Alipia (C. testet) (p. XXX, p. XLIII 2). La montagne n'est pas assée avec sa forme naturelle, mais elle est taillée en escalier, et transformée en une série de terrasses, ou entre ces terrasses, ou au-dessus de l'autre — la plus haute est placée l'acropole ou le palais, sur la plus basse les tombeaux. Les différentes terrasses ou défendues par les remparts et, même des tours et des tours vers le côté abrupt. D'habitude le grand mur d'enceinte se trouve sur l'une des plus larges terrasses ou les murs. Il est bâti du côté intérieur de la terrasse, tandis que le côté extérieur de la même terrasse est occupé par le grand rempart à plusieurs étages entre les murs. L'enceinte reste un large espace uniforme de terre (pl. XLIII 1). Les dimensions des forteresses daces (par exemple beaucoup plus petites que les petites châteaux à quelques centaines de mètres de superficie habitée jusqu'aux vastes fortifications de plusieurs hectares, à terrasses successives, grands murs en pierre et circulations en zigzag (*Girditea-Mumolul* et Transylvanie, *Kramm* en Slovaquie). — En ce qui concerne le mur même, sa base est formée de grands blocs de pierre de forme bien équarrissés, reliés entre eux par de larges mortiers et par des crampons en bois (p. fig. 123 suiv. et pl. XXXI suiv.), cette base s'élève partout d'après les indications de la photo, jusqu'à 3 m. de hauteur. Son épaisseur va jusqu'à 2-3 m. Au-dessus de cette base le mur n'est ni en pierres sèches au sol, ni comme en Grèce, renforcé à l'extérieur ou à l'intérieur.

¹ Le mur des forteresses daces (clibanus) est connu en Europe (testet en Grèce) (p. *Proc. Acad.* 1914, p. 210 suiv. et 258, VI 1914, p. 230 suiv., XIII-XIV 1922, p. 10 suiv.).

(v. ci-dessus p. 776). Dans d'autres forteresses nous constatons l'emploi de l'appareil à crochet (pl. XXXIV 1), certainement assez archaïque pour notre époque. On érigait pour la défense des murailles des tours quadrangulaires, extérieures par rapport au front des courtines, un peu rares pour être vraiment utiles (fig. 324 et pl. XXXIII 1). Les tours tout en haut de crépole étaient es habitations des chefs. Des escaliers en pierre conduisaient aux palais (pl. XXVII suiv.). L'entrée dans la tour-palais était très large et fermée par de grandes portes en bois de chêne; les chaînes avaient telé les planches et les gonds et les ferrures par lesquelles la porte avait été suspendue ont été trouvés sur place (*Castell*). À l'heure où les portes étaient bien closes pendant la nuit, ou en cas de danger, par de grandes poutres qui pouvaient être fixées, horizontalement, entre les battants dans le mur même de l'entrée (à *Grădytea-Muncelului* nous avons encore sur place une des pierres avec la rainure respective). Il semble que les Daces avaient adapté pour les portes l'arc en plein cintre (*Grădyte*, pl. XXXV 2). D'ailleurs nous possédons à Grădyte aussi d'autres témoignages de l'adoption des modèles et de la technique gréco-romaine des autels, des sculptures, des briques et des tuyaux en terre cuite etc. Les nombreux objets trouvés dans les forteresses daces de la montagne montrent qu'on y déployait une activité intense et productive: forgerons, bronziers et orfèvres (on a trouvé leurs enclumes) travaillaient pour le prince, des marchands grecs et celtes (monnaies d'Histria de Mesambria ou des Étrusques), venus des pays lointains et des négociants daces allant jusqu'aux grands marchés étrangers apportaient des vases, des ustensiles et des parures de style grec ou celtique pour les hommes, les femmes et les chevaux, d'énormes richesses (trésors de monnaies d'or trouvés dans le château-fort même de Grădytea-Muncelului, des *skosoni* ou aux alentours; des *elysimaques*, et aussi beaucoup de monnaies d'argent même romaines, mais seulement jusqu'au début des guerres de Trajan) étaient amassées dans ces forteresses. Nous ne savons pas encore, faute de fouilles suffisantes, à quelle époque précise l'on commença à bâtir de telles forteresses. Certains éléments, comme par exemple la construction circulaire de Muncelul, analogue aux cercles de pierres entourant les *tumuli* étrusques ou attiques ou, encore, l'appareil à crochet de Muncelul, nous font penser au premier âge du fer; il est très possible que déjà à la première période du second âge du fer ces forteresses aient commencé à fleurir. Ce qui est toutefois absolument sûr c'est que les châteaux forts daces sont à l'apogée de leur développement à peine dans la IIIe période de La Tène c'est-à-dire à partir de l'an 100 av. J. Chr. Je suis même très enclin d'attribuer à l'époque glorieuse de Burebista la construction de beaucoup de ces forteresses c'est à cette seule période que les Daces ont été suffisamment riches et puissants et ont eu à leur disposition assez de constructeurs grecs des villes du Pont, pour élever

les nombreux et formidables châteaux forts des montagnes (p. 473-482).

Outils et ustensiles domestiques. Parmi les grands ateliers sidérurgiques de Carpathes et du Danube les mieux connus jusqu'à présent sont ceux de *Muncaci* au N de la Dacie, en pleine territoire gète, et de *Szalacska* en Pannonie occidentale, pour le moment peu intéressants pour nous. D'après les nombreux objets en fer, armes et outils trouvés en Transylvanie meridionale il faut admettre que les ateliers existants autour des ruines de fer de *Cudgir*, p. e. à Grădyeto-Muncelara, à Costesti, etc., ont dû être aussi très utiles. On n'a pas toutefois fait assez de recherches sur nous, pour qu'il nous soit possible d'identifier avec précision les ateliers que nous supposons avoir été très nombreux dans le SO de la Transylvanie comme ailleurs aussi dans l'E et le N du pays. — *Haches.* Le type d'*Ornatasso* se retrouve encore à *Kőszeg* dans le VI au VIII de la Dacie (fig. 326). Son origine est d'ailleurs dans les Carpathes. À la dernière époque de notre âge du bronze l'on voit se multiplier un peu partout en Dacie le type (fig. 270 suiv.) (cp. p. 403 suiv.). C'est la *cataca* cayo-celtique dérivée en ligne directe, la théorie de l'origine pernaïque de la *cataca* (Déchelette II 3, p. 1356 suiv.) doit être abandonnée (p. 484). La Colonne Trajane connaît des haches d'armes genre *cataca* sans le prolongement du mail sur le manche, mais plutôt avec le mail en marteau, donc des haches-marteaux (fig. 327). Naturellement la hache du vieux type a doublé vertue de combat à l'âge du bronze, continue à être en usage, l'on produit encore en masse les haches de ce type à *Muncaci* à *Kőszeg* ou ailleurs (fig. 320 suiv.). Toujours de *Muncaci* nous possédons un type de hache-tranchet (fig. 330, no. 15) et un autre de hache-marteau (*ibid.*, no. 14). En fin d'*Ocnus-Sibuliu* nous connaissons un type très étrange de *cataca* (fig. 342). — *Couteaux.* De même que la hache, le couteau peut servir d'ustensile aussi bien que d'arme de chasse ou de combat. Dans les sépultures il se trouve toujours à côté des armes (cp. pour le vieux type de couteaux de l'archaen. La Tène les exemples de *Szendro* (fig. 322, et de *Silmar* pl. XXVI). Il semble que le type courant du bronze IV (fig. 323, *Cohalm*) à manche en métal avec trait de suspension n'a pas été trop sympathique aux hommes du La Tène vu que les types à soie et à languette, à manche en bois, en corne ou en os et à lame plus ou moins variée, appartenant à quatre variétés principales (v. p. 487) sont de beaucoup les plus fréquents (fig. 330 suiv.). Quant au type à languette celtique terracée soit en anneau de suspension (fig. 313 du Banat) soit en forme de hûble ou de bouton, comme au début de l'âge de La Tène, nous en trouvons assez d'exemples p. e. à *Muncaci* (fig. 332), à *Băba* (fig. 334) ou à *Cohalm* (fig. 336). — À côté des couteaux il faut mentionner les *serpes* presque identiques avec celles d'aujourd'hui et répandues partout en Europe à l'âge de La Tène. Le Musée Brakenthal de *Sibiu* possède une riche collection de serpes daces des vallées de l'Olt et des Tarnave (fig. 337). L'une de ces serpes conserve encore l'anneau par lequel le manche en bois

est bien fixé sur le fer de la soie. La Colonne Trajane connaît un type de serpe de guerre (fig. 341) à quatre ou six formes de serpes de sibille, mais la lame plus étroite. Au contraire le contre-plaqué de Grăditea-Muncelului, conservé aussi au Brukenthal (fig. 316) est tout droit, à la seule tranchant et adapté non seulement pour le coup et la taille mais aussi pour le coup d'estoc. Comme forme et usage, c'est aussi un outil connu partout en Europe (p. 482-490).

Outils tranchants, marteaux, tenailles et autres outils d'artisans. C'est toujours de Muncel qui nous possède la plus riche collection proto-celtique d'outils d'artisans : charpentiers, forgerons, menuisiers, charbons, bûcherons, selliers, etc. (fig. 330 suiv.). Ce qui marque, comme indubitable technique, dans l'industrie de Muncel est l'usage pur, voire encore, d'un type de Scaleska. En effet dans toute l'Europe celtique tous ces instruments et outils se font d'après des modèles celtiques. Les menus de l'artisan proto-celtique des pièces très fines, y compris même des instruments de chirurgie (fig. 338) pour les besoins de la médecine humaine et vétérinaire. De *Căstely* nous possédons une enclume d'artisans (à l'âge de la Tène, plutôt argente) et une machine de forgeron. Nous ne voyons aucune image ni aucun objet bien conservés dans les collections de Dacie (p. 490-494).

Instruments agricoles et divers ustensiles domestiques. Les Thébains des Carpathes et surtout des riches plaines environnantes ont été depuis les temps les plus anciens des agriculteurs et leur a même appris à inventer le soc arable en bronze (p. 294 suiv.). Cependant nous ne voyons pas de socs de charme en bronze. C'est à quatorze siècles plus tard les Celtes qui nous voyons apparaître le *soc de charme en fer*. Pour la première fois nous voyons caractéristiques de diverses grandeurs au sud-est de Transylvanie (fig. 319) que dans la Getia septentrionale (Muncel, fig. 329 et 340). Mais même à l'âge de la Fer, le soc en fer n'est pas fréquent. Les paysans daces continuaient à se servir de la charme en bois dur. — La *faucille* La Tène est totalement différente de celle de l'âge du bronze (fig. 347-352, 359 et 337) de même la *faux*, soit à languette, soit à lanière, est nouvelle dans les régions et d'un type spécialement celtique (fig. 333). Les *serpes* de guerre nous ont aussi une nouveauté celtique, nous possédons de beaux exemplaires des Transylvanie (fig. 337). Parmi ces trois instruments agricoles le soc, la faux et la serpe ont eu lieu un certain échange d'affinences typologiques qui ont produit par exemple la serpe de guerre dace (fig. 341) d'après la Colonne Trajane. On a même essayé de déterminer d'après les exemplaires trouvés à Muncel un type spécial de *faux de guerre* (p. 497). — Beaucoup de *poires à affûter* dans les fouilles des emplacements La Tène de la Dacie. Dans les régions des grands lacs du Danube l'on trouve en abondance des *hameçons* et des *tridents* (p. 434-498). — Parmi les ustensiles domestiques et de cuisine il faut relever les *caramelliers* trouvés à Muncel (fig. 344) et à *Căstely* et à

seau trident pour tirer la vis de suite du chaudron à Mureaux (fig. 343). Nous ne possédons encore aucun chaudron La Tène, excepté peut-être la station de *Contest*, où l'on annonce quelque chose de semblable en bronze. En ce qui concerne les moulins à bras leur nom le dans les explorations La Tène de la Dacie est assez grand, le matériel dont les moulins sont faits est ou l'un la lave basaltique ou le trachyte, mais le matériau (fig. 345) dans *cutillo* de *Sighepoara* de *Tinosul* et de *Mindaserra* (p. 498-500).

Armes. La présence des Celtes dans le voisinage de la Dacie dès le Ve a dû contribuer aux Celtes tous les types d'armes caractéristiques du La Tène à commencer par le poignard, il est des antennes du Ve est, on le trouve à *Saendo* (fig. 342) long de 50 cm., descendant du type *Lusitanica* (ad. p. 100, fig. 143). C'est toujours à l'époque des débuts celtiques qu'appartient aussi le glaive court à double arête, on le trouve à *Manwa* (fig. 346). Mais l'épée caractéristique pour le La Tène gotique aussi est celle de taille non d'acier, allant jusqu'à plus d'un mètre de longueur (*Grana*), mais généralement avec des dimensions modestes de 70-90 cm. Les exemplaires et les tombes celtiques de *Ipatidur* (fig. 347), *Bala Gyoma Körös*, *Hodogh* (fig. 349) presque toutes de cavités et les La Tène II ont fourni de nombreux exemplaires caractéristiques (voir leur description p. 492-500). Un autre groupe intéressant est celui du centre et de l'O de la Dacie appartenant au La Tène II et III: *And Graia Sibiu* (fig. 346), *Seterin*, *Gurle Mird*, *Ortneud*, *Simian*, *Grana* (pl. XXXVII et et et *Gogopja*). Cependant les Daces semblent avoir eu dès le commencement du second âge leur type propre d'épée. Ce type n'est pas confirmé par les auteurs et les monuments qui a peine au Ier s. apr. J.-Chr. chez les Daces les Bastarnes et les Roxolans, c'est un yatagan de la forme connue par l'art persane chez les Perses (tel Perses tombe l'épée près de lui au Musée de Naples); cet yatagan chez les Daces des proportions assez modestes, étant au plus de la grandeur d'un sabre d'un officier, — tandis que chez les Bastarnes (notamment d'Adamclous) et les Roxolans c'est un de ces *gladii* *quo praefectos utraque manu regunt* (voir *Perse* *Titus* *Hist.* I 79) et dont le tranchant est non seulement sur la partie intérieure de la courbure, comme chez les Daces, mais aussi parfois sur la partie convexe de la lame, comme pour les vrais yatagans. L'épée d'acier souvent une simple faux ou serpe adaptée aux buts de guerre (cp. pour les cœurs d'acier encore les scènes de la Colonne Trajane représentant soit des butes soit le standard de Déciabale et nous fig. 341, 350 et 342) est apparentée à l'épée persane l'irienne et persane, mais elle représente un type bien distinct de des deux premiers et beaucoup plus variée que le troisième. En tout cas il faut tenir compte du fait que l'épée faux, épée-faible et l'épée-serpe ont pu être chez les Daces des produits indigènes de simple adaptation paysanne des instruments agricoles comme armes offensives (p. 500-500).

Tout autre est le cas des lances du La Tène getique: ici la différence typologique entre ce qui serait purement *celtique* et ce qui serait *gétique* est presque nulle. Tout au plus la décoration de quelques exemplaires à motifs gravés ou ajourés pourrait établir une diversité d'origine ethnographique. Mais le matériel trouvé jusqu'à présent n'est ni trop varié ni assez bien conservé pour permettre de tels classements. Nous avons donc, comme ci-dessus p. 309 suiv. une simple distribution typographique. En effet, même à *Muncaci*, grand atelier l'anarchie typologique est complète: des lances et des javelots de toutes formes et grandeurs possibles se mêlent dans une sorte de *synthèse populaire* inconsciente sortant d'un seul atelier (fig. 330 suiv. et 352); il n'y a que la taille capricieuse des lances écharrées et flamboyantes qui manque, v. la descr. ci-dessus, p. 510. Les grandes lances avaient aussi des talons en ter à l'aide desquels elles pouvaient être fixées en terre: j'ai donné des exemples de *Muncaci* (fig. 329 et 340), *Gusterita* (fig. 319) et *Iehimuni* (= *M. slave septentrionale*, pl. XXXVI 1). Les tombes de *Balisu* et de *Hodisagh* dans la plaine de la Theiss contiennent de nombreuses lances du La Tène II à renforcements du La Tène I et en même temps intéressante à *Balisu* avec une pointe de fleche auxilique, à *Hodisagh* avec de belles épées. La Tène II assez bien conservées (fig. 334-351, 349). D'autres exemples, d'*Apahida*, *Afel* etc., ci-dessus p. 512 suiv. et fig. 353 suiv. Nous accordons un moment d'attention à la collection de lances du Breitenthal (fig. 354 suiv.). Une pointe de javelot de *Magdara* à la douille décorée par torsion et au dessous par un motif (contre les fibules contemporaines, fig. 349 suiv.) fig. 354; la pointe de lance de *Sera Mica* est longue de 65 cm. dont pourtant 2/3 pour le sac (fig. 336); de *Gross-Propstsdorf* nous possédons un javelot sans ailerons, à douille (fig. 355). D'autres exemples à *Muncaci* au N de la Dacie (fig. 332-8) et à *Binač* dans le SO illyrien (cp. p. 513). Enfin parmi les lances de *Grina* sur le Danube serbo-valaque, du La Tène ancien (pl. XXV a), il y en a une en bronze, battue, non fondue.

L'influence des nomades iraniens a relevé pendant le La Tène la valeur des fleches, si peu appréciées à l'âge du bronze. Les Gètes de la plaine moldo-valaque et du Danube inférieur deviennent déjà au V-e a. de l'ère archers à cheval. Il y a trois types de pointes de fleches La Tène (en les fig. 337 et 356 et pl. XXXVI 1). Sur les haches de guerre j'ai insisté à l'occasion de la description des haches-outils (cp. p. 483 suiv. et fig. 326 suiv. et 329 suiv.) définissant la *cultura* getique et l'origine des haches analogues mérovingiennes (309—516: v. p. 779).

Nous distinguons comme *armes défensives*: chez nos Celtes des boucliers et des casques; chez les Gètes des boucliers seulement. Chaque sépulture celtique fournit, à côté des épées et des lances, au moins les restes métalliques d'un bouclier: l'*umbo* extérieur et la *poignure* intérieure, le reste, en bois ou en cuir, a péri. J'ai donné des exemples de *Balisu*, *Apahida*, *Hodisagh* et *Muncaci* (fig.

349, 353, 347, 334 et 357). À la dernière période La Tène l'umbo est circulaire, le bouclier ellipsoïdal. Les boucliers d'ars de la Colonne Trajane (fig. 358) sont identiques avec les boucliers contemporains celtiques ou romains. Nous doutons fort que le bouclier ait eu la même forme aux périodes plus antérieures du La Tène, il est probable qu'à cette époque-là, en continuation avec la tradition de l'âge du bronze et du premier âge du fer, le bouclier avait soit une forme ronde, soit la forme ovale échancrée sur les deux côtés de la longueur (cf. p. 314 et les dessins de la ceinture, fig. 206). — Les Daces du La Tène tardif ne portaient pas des casques, c'est du moins de cette manière que la Colonne Trajane et le Monument d'Adam-Clissi nous les présentent. Les Celtes de l'archaen-La Tène carpatho-danubien semblent au contraire avoir porté couramment le casque de type italique, soit d'origine meridionale, soit de fabrication celtique (fig. 321 et pl. XXVI). — Nous n'avons aucune information sur l'usage des *enlaides* chez les Gètes de l'âge de La Tène (p. 516—519).

Enseignes et trompettes. Les Daces portaient en guerre comme enseigne militaire le dragon *draco* (fig. 359 et pl. XVII 1—2). L'on a relevé que les Parthes et les Scytho-Sarmates ont eu la même enseigne et l'on a attribué l'introduction du dragon-enseigne dans les armées romaines du Bas-Empire (pour les cohortes) à une éventuelle influence parthique ou sarmatique. Cependant la question n'est pas si simple et si claire. Aucune découverte archéologique ne confirme l'existence du dragon comme enseigne scythique, de sorte que l'affirmation respective d'Arrien paraît être une simple confusion. D'autre part le dragon dace, avec sa queue de loup feroce ment ouverte, se rattache du point de vue stylistique, plutôt aux monstres carnoïens-gétiqques de Mikhalovo et Daly (cf. ci-dessus p. 758). Enfin les origines typologiques du dragon-enseigne se retrouvent en Mésopotamie, où nous découvrons par exemple sur une stèle de Nebukadnezar I (1220 av. J.-Chr.) parmi d'autres symboles aussi le dragon à la tête de bête féroce et au corps de serpent. La tête du dragon dace stylisée de manière offensive (bête qui menace), par suite comme à l'âge hallstattien dans les Carpathes et le Caucase, est évidemment un *prototypique préscythique*. Son corps énorme n'a rien de commun avec le serpent karachibonien, mais il exprime le concept du *Jeune qui vole par le ciel orageux*. Les «cavaliers danubiens» (les Apyvns-Dyoskours), nommés aussi «cavaliers thraces» ou «cabires» sont représentés dans nos régions avec une *enseigne drapeau en main*. Mais ces dieux sont de nature *céleste*, ils maîtrisent l'orage dont ils se sont fait un symbole *zoomorphe*. D'ailleurs l'étendard lui-même était construit de façon à rendre des sons semblables aux sifflements de la tempête. (*dracones; hiatu vasto perflantes et illos velut ira perciti sibulantes caudarumque volumina relinquentes in ventum*). Le culte des «cavaliers danubiens» se repand sur toute la frontière septentrionale de l'Empire et l'illyrique en est complètement pénétré. Or c'est dans cette région

on a partir du III-e s. s'établit le centre réel de la puissance romaine, l'introduction officielle du *draco* comme enseigne de l'autorité impériale s'explique ainsi de la manière la plus naturelle. — En ce qui concerne le *teutilum* (p. 350) carré en étoffe à symboles brodés ou peints d'arabes courants chez les Français de l'Orient, il est connu chez les Daces aussi. La Colonne Trajane le reproduit sur les murs des forteresses daces, sont parmi les temples. Cependant nous devons relever que les Daces vont à l'attaque avec le *draco*, seul, que le *teutilum* est avant d'être un étendard romain, qu'est-ce le *teutilum* est planté sur les murs des châteaux-forts daces parmi les pâlâs têtes de Romains tués et devantes donc à ce qui paraît plutôt comme trophée, tandis que le *draco* s'agit à l'intérieur de la forteresse, près du pâlâs du prince dace ou au dessus. — Les *trompettes* daces telles qu'elles sont représentées sur la Colonne Trajane (p. 350), sont certainement identiques avec le *carany* celtique tel qu'on le voit sur les monnaies gallo-romaines. Il faut donc presumer que les Daces portaient de 170 leurs trompettes. Il convient cependant de relever que le pavillon de la trompette était formé par la queue largement ouverte d'un animal fantastique à crête hérissée, les oreilles aux aguets, exactement dans le style des animaux géro-cimmériens (p. 519—523).

Les *chars de guerre* ont existé chez les Grecs à l'âge du bronze. Du second âge on ne nous ne connaissons en Dacie que des chars de guerre *celtiques* à *Pragmet* ou à *Hubu* (fig. 360). Toutefois, chez les Celtes les chars de guerre ne sont plus en usage dès le début de la II-e période de la Tène. Il est possible que les roues de tels chars trouvées dans les tombes de La Tène II n'aient plus correspondu à aucune réalité pratique, mais qu'elles aient seulement représenté un ancien type militaire. En tout cas il faut noter qu'on a trouvé à *And* un couteau toujours de La Tène II, qu'on a interprété comme une *faux de char de guerre* celtique (fig. 361). — En fait de *pièces de harnais* nous possédons des mors caractéristiques de *Koszeg* (fig. 363), d'un système assez rare le modèle connu est celui de *Huduga* (fig. 349). Au *Reisenthal* nous possédons des mors de type *Koszeg*. — Des *épérons* La Tène bien conservés, à *Muncaci* et à *Dragos* (fig. 364). — Les appliques scythiques d'argent pour la décoration des harnais, trouvées à *Craiova* (p. 252 aux.), n'ont naturellement rien à faire avec la civilisation dace-celtique (p. 523—527).

Les ustensiles de toilette. Les rasoirs ont maintenant la forme de petits couteaux à lame large et fine et à tranchant convexe, à *Muncaci* et à *Huduga* (fig. 349) à *Terjez* (même à double lame: p. 333). La *Dacie* les rasoirs sont peu fréquents non seulement par rapport à l'abondance de tels objets que l'on en a de traits, mais aussi par suite de la coutume dace à l'âge de La Tène de porter la barbe. — En ce qui concerne les *ciseaux*, nous les trouvons couramment dans les tombes et les stations La Tène de la *Dacie* et de forme presque identique ensuite à l'époque romaine (fig. 330-349-353). Des *peignes*

et, ou d'un type très intéressant et nouveau, ont été trouvées à *Medias* et à *Clujna-Sibului* (fig. 365). Le peigne de *Medias* est encore de la figure d'un animal gravé en style géométrique. *Mixia-Sova-Pascanu*. Des fragments de miroirs et métal blanc, probablement de provenance italique ont été trouvés à *Tinutul sur la Prahova* (p. 527-530).

Vêtements et parures. Les rites originaux de la civilisation getique de l'âge de La Tène, documentées par l'art de bâtir les fortresses ou de fabriquer les armes, sont accusés d'une manière considérable par l'art des parures daces en argent. La manière d'ace de se vêtir (les hommes d'une blouse ouverte par dessus les bras lors, les femmes d'une jupe par dessus la ceinture) obligeant l'emploi de la ceinture. Nous possédons de *Carara* dans l'Alby de Jov, un fragment de plaque d'argent qui avait tenu vert une large ceinture d'un type hallstatien (157 mm. de hauteur, de la IIIe période la Tène (fig. 366). Mais en général les hommes portent pendant le second âge du fer des ceintures de cuir fermées à agrafes en métal (cf. les figures des Dieux sur le monument d'Alimousa), et les femmes des chaînes ceinturées en métal, très souvent en argent dont une partie libre, tournant, avec d'autres pendatifs d'une manière enroulée sur les bandes. Les épées aussi sont maintenant suspendues au flanc à l'aide de chaînes assez compliquées (fig. 348, 348 et 349). Les chaînes mineures en bronze en argent, en or, portées par les femmes, sont de deux sortes: des chaînettes de *poitrine* reliant comme un large collier les deux fibules fixées aux épaules (pour retenir le manteau ou même tout simplement en guise d'ornement) v. fig. 368, de *Gyoma* — ou de *ceinture*, v. fig. 369 de *Jucul-de-Sus*. Pour d'autres exemples, cf. fig. 369 (*Cerbel*) et 372 (*Remetea*), et p. 535 sous *Carara, Somagul, Cuiul Gura-Van, Olpret, Măgura, Potzág, Senerus, Oradea Mare*. Les chaînes vides sont ornées de crochets perçants en forme de clous droits (fig. 370 « *Somagul Găld* » ou tordus (fig. 371 d'*Oradea Mare*) ou enroulés en forme de manivelles perçants (*ibid.*) — Mais la parure caractéristique pour les Celtes, surtout de *torquet* est, justement, le collier à partir du IIIe s., chez nous d'habitude en argent, mais très souvent aussi, en or. Très commun est le collier fat d'une seule barre d'argent, tordue (comme à l'âge du Bronze au 2e premier âge du fer) et aux deux bouts préparés, soit en crochets, soit en anneaux, soit en protomes zoomorphes libres (v. p. toutes les variétés fig. 373 et cf. fig. 374), comme au premier âge du fer à *Sângeorgiu-Trăneșu* (fig. 362) ou à *Nagy Gád* (fig. 378). Mais le type de collier caractéristique pour la IIIe période La Tène est celui aux bouts stylisés en têtes de serpents ou d'autres bêtes acuminées-gets sexinquées: à *Marca*, à *Olpret*, à *Dârlog* ou encore à *Sângeorgiu Trăneșu*. Cependant la parure la plus fréquente à La Tène III est le *braclet*. Comme au Bronze IV (Hallstatt I), ainsi qu'à La Tène II et III les Celtes manifestent tout spécialement leur originale esprit décoratif dans ce genre d'objets. Nous distinguons donc en Dacie

à côté des types de bracelets connus avec l'O les types spécifiquement péloponnésiens. Énumérons d'abord les types généraux. La Tène II : 1° à tige dentelée (fig. 346, 9; 2° à tige unispirale) — les extrémités gravées (comme au La Tène III; fig. 377, 3° la tige décorée du motif de l'S et rel. comme à Gyoma, fig. 374, 4° les bracelets à axes très saillants (comme NO de la Dacie) — les Cètes étaient présents même au point de vue chronographique (fig. 375 de *Dendg*, 376 de *Santolama*, 367 et *Jucul de Suu*, 377 d' *Ipahala*, 368 de *Gyoma*). Nous distinguons ensuite comme types généraux du La Tène III : 5° tige bifurquée aux extrémités articulées l'une à l'autre par des spirales terminales (fig. 378 de *Cerbel*, fig. 372 de *Remetra*, 6° tige à plusieurs torsions et corde (fig. 379 de *Cerbel*, 7° tige à tresse de cordes graves et de lignes pointillées (fig. 380 et 381 de *Cerbel*). Nous avons enfin les formes péloponnésiennes ou épirotes, les extrémités terminées par des têtes de serpent. Cette variété de bracelets connue en Italie aussi (*Ornavasso Montefortino*, comme en Grèce et en Illyrie en Thrace et en Espagne etc.) et qui est très répandue en Scythie aussi, et ayant même en Dacie pour prototype le type des anneaux spirales scythiques à tête de serpent se présente dans la région des Carpates transylvains — à la III-e période du La Tène — dans une stylisation tout-à-fait particulière et *formant* par lui-même ses espèces — un type nouveau. Nous ne possédons en or qu'une seule paire de bracelets à tête de serpent de *Tolsti* (fig. 382) de type unispirale et de tige plutôt tordue et grossièrement — et à ce qu'il paraît, un bracelet à protome de taureau (tels les bracelets grecs-scythes). Il n'y a du même rien de particulièrement spécifique dans les bracelets ovales ou unispiraux d'argent avec une vague indication gravée de protomes d'animaux aux deux extrémités (fig. 373, Transilvanie, fig. 372, Banat). Au contraire les spirales de bras ou de jambes caractéristiques pour les trésors d'argent daces, constituent un type particulier. Le *pl. m. m.* n° 105 est un spirale est d'une tradition ancienne de l'âge du bronze, mais les extrémités apicales et ornées par estampage à chaud de palmettes en creux, comme les coupes déliennes (cf. les coupes p. 207 sup. et fig. 362 sup. de *Udrum*) est tout ce qui peut nous faire imaginer de ces ouïettes (même si nous y mettons quelque parenté d'esprit décoratif avec les orfèvres qui travaillaient au VI-e s. en style assyrien-lyrique par les figures de *Mequon* Muns. p. 171). En ce qui concerne la tête de serpent elle appartient à vrai dire à une espèce zoologique assez vague, il s'agit d'un *motif* quelconque. Ces spirales sont travaillées d'une manière très rustique et naïve (celle de *Senerus* de Brukenha, pes. 401 gr.) très larges (diam. ext. 130-135 mm.) d'une prodigieuse barbarie du matériel (la tige cylindrique d'oreille, a une longueur de deux mètres et un diamètre de 4 mm.) elles ont l'apparence d'avoir été toutes produites en même temps dans le même moule, il suffit de comparer pour l'évidence du type les fig. 371, 373, 383, 385 entre elles, c'est une et la même forme à *Senerus*, *Hetur*, *l'andei Darlag*, *Oradea-Mare* etc. (p. 1

249) L'aire de diffusion de ces parures est assez étendue : à côté des localités déjà citées, et de *Lertep* dans le Bilir ou de *Cerbel* dans le Hunedoura nous connaissons des bracelets « accusés » à *Tata* en Pannonie. — Ce qui doit être en tout cas évité — quand on fait la statistique de ces parures — c'est, du point de vue stylistique et historique, la confusion avec les bracelets analogues du moyen-âge, d'allure très différente et souvent sarmatique, toujours à fentes d'animaux comme au temps gétois, et non d'un motif différent, comparer par ex. les bracelets des cimetières étrusques hongrois de *Piliny* ou *Lipta-Gerge* dans le Nograd des années 1000-1238 (p. 550).

Fibules 1°. D'aucune façon au second âge du fer la culture richesse et la variété de fibules qu'on trouve au bronze IV et l'époque scythique de la Dacie n'a pas été favorable à cette parure. Les fibules en bronze et surtout en argent de la Tène I se rattachent à une série de types assez recués (surtout la Tène III). Nous ne possédons de la première période La Tène que peu d'exemples : *Sodriay-Medias* et *Timoul* (fig. 388), de la IIe il y a seulement la série pauvre et que des tombeaux de *Balia* (fig. 386), *Aponida* (fig. 387) et *Giuma* (p. 468). Voici maintenant les types trouvés par les travaux d'argent duos : 1° la fibule au pied recourbé et plate en arcade comme à *Porzdp* et *Magara* (fig. 389) déjà depuis la Tène II, mais à des variations plus nombreuses au La Tène III, 2° la fibule aux arcs décoratifs placés sur l'arc même et non sur le pied comme au type I dont elle derive (fig. 372 de *Remetea*), variété intéressante à *Timoul* (fig. 390), 3° la fibule à bouchiers, probablement de reminiscence hallstattiennne comme à *Cerbel* (fig. 391), à *Remetea* (fig. 372-41) et à *Sagy* (pl. XXXVII 2), 4° la fibule à bouchiers avec masque humain (reminiscence du La Tène I) comme fig. 393, 5° la fibule en forme d'ancre, qui n'est pas exclusivement romaine mais se retrouve aussi aux derniers temps de l'âge de la Tène, par ex. à *Ipsl* (pl. XXXVII 2) ou à *Sighy-sara*, 6° fibule à l'arc de bouscasse plate que le pied comme à *Remetea* (fig. 372-1 et 3), 7° fibule à silhouette épaulée et ornée dans toutes ses parties, comme à *Timoul* (fig. 392), 8° fibule de Nauberg à *Timoul* (fig. 388) ou à *Remetea* (fig. 372) que l'on peut dater chez nous au moins qu'en Allemagne de l'époque d'Auguste; 9° fibule à disque, connue en général à une époque beaucoup plus récente, mais à *Timoul* (fig. 388) sûrement d'âge encore préromain, au contraire à *Bregina* (fig. 394) cette fibule paraît dans un milieu plus récent. — Pour la plupart les fibules de la Dacie au second âge du fer accusent des formes convergées à l'un le La Tène européen tandis que les *pendantifs* à clouse et sa poignée comme ceux de *Medias*, *Simeul-Guld* ou *Oradei-Mare* (fig. 370 suiv.) rattachés de larges anneaux qui tenaient le noeud central des charmes ornés entaillés de poitrine ou des arêtes des femelles du La Tène d'oe sont en effet stylistiquement « gauloises ». Enfin, ce qui concerne les anneaux nous ne connaissons pas encore d'autre type d'anneaux (sauf le peut-être à *St. Étienne de Putana*,

redit) mais seulement les formes analogues aux bracelets simples (fig. 388 *Timouf*) ou pluri-spirales (fig. 372 *Kernera* et 3841) — Les *colliers* à toute sorte de perles (os, terre cuite, métaux précieux, ambre, verre, etc.) sont aussi fréquents à l'âge d'I. Le Fer qu'aujourd'hui nous en connaissons des peuples d'ord. *Leziani* (fig. 179) et d'autres de autre couleur, d'une très belle pâte verte opaque de *Timouf* (fig. 388) les marches d'ou la Dacie s'approvisionait d'objets en verre n'étaient pas les mêmes que pour l'Occident. C'est pourquoi les déterminations typologiques et chronologiques de l'O ne peuvent être admises telles quelles chez nous — Nous ne pouvons donner à cette réponse à la question si l'ambre existait chez nous aussi dans les districts d'Garj et de Buzza) a été exploitée ou si nous achete d'iv le commerce étranger pendant notre second âge du fer. En effet nous ne le retrouvons nulle part ni dans les tombes ni dans les emplacements. L'explication que le rite de l'incinération pour les sépultures, et les troubles des stations pendant les guerres réduisant l'absence de ce matériel si facilement inflammable ne suffit pas. Des circonstances analogues n'ont pas empêché la conservation de l'ambre sur les côtes de l'Asie mineure. Il est donc beaucoup plus probable que l'ambre était réellement possédé chez nous — L'autre plus frappante est l'absence de l'or de la Dacie. À nous par et par la question parait en or (comme à *Totești*) les bracelets massifs à têtes de serpent mais de style étrusque, naturaliste pour être si par les de la Dacie (fig. 382), autrement c'est surtout l'argent qui sert à la fabrication des parures daces (cf. la longue liste de trouvailles donnée p. 559). Le tardis que la Hongrie propre ou la Bohême utilisent encore l'or à pleines mains et par la *Hercegov-Morak* dans le Baranya l'on a trouvé des parures du style celtique de l'Europe centrale et occidentale, la Dacie fait tout avec la région tyrolienne et des Alpes orientales en ce qui concerne l'usage presque exclusif de l'argent. Nous constatons d'autre part un phénomène analogue en Italie septentrionale, toujours à la IIIe période de la Tène. Bien plus encore les formes des haches *Pannoni* ou des bracelets de *Gubinsko* ou d'*Ornatum* sont identiques avec celles de la Dacie et nous avons déjà montré que ce n'est pas la Dacie qui les a reçues d'Italie mais que très probablement le contraire a eu lieu. En effet l'on peut retrouver dans tous les produits daces de la Tène — Reiterer aussi s'est emparé de ce fait — un conservatisme carpathique allant par sa typologie jusqu'au début de l'âge du bronze. La naissance de l'art de l'argent chez les Daces pendant le second âge du fer ne pourrait s'expliquer par le seul afflux de ce métal à partir du IVe s., lorsqu'il commence à arriver — nous le savons — avec les Grecs en Dacie en très grandes quantités. Il faut penser aussi aux circonstances ethnologiques et artistiques tout à fait spéciales pour le La Tène dace, qui ont puissamment contribué à cette floraison particulière de la civilisation gétique. En effet si nous prenons en considération le fait qu'à

celle de la puissante influence de l'étranger, qui changeant à profondément l'aspect de la civilisation. Mais le caractère de l'influence prédominante ne cessait pas d'être essentiellement très active. Nous comprendrons que l'évolution culturelle artistique du bronze IV et du début du IIe siècle en Dacie est certainement différente de celle qui prévaut dans l'Océanique ou dans l'E scytho-sarmatique (p. 550—561).

La céramique. Le problème de la céramique La Tène en Dacie est assez complexe et peut servir de base à l'histoire de la civilisation, cette céramique ayant des indications *ethnohistoriques* mais ne déterminant pas par elle-même une *ethnographie* ethnographique. Elle est une *archaïsme* au sens, comme la céramique grecque, chez les nations les plus diverses. Elle n'apparaît pas chez nous avant le IIIe s. parce que les Grecs ne prennent pas conscience plus tardive que les Celtes avant 300. Mais après ça les Daces adoptent les vases scythiques. En tout cas la quantité de vases mégalithiques en Dacie est énorme, tout le pays est — au moins à ce point de vue — complètement celtsé. Ce n'est pas tel emplacement La Tène de la Dacie, c'est une céramique indigène, plus ou moins celtisée, ne forme pas un archaïsme. J'en ai donné un exemple détaillé et raisonné en Dacia, chap. IV, sur la fin du *Cronique*. Mais le cas est général. Il entre la mode locale et autre, c'est tout un échange de formes et de procédés des types nouveaux existants en nature, primitif et des types très archaïques travailler à tout. C'est tout. Les produits grecs continuent avec tenacité l'ancienne tradition, les représentants des Celtes, les indigènes adoptent les modèles étrangers en aspect et des produits authentique grecs ou celtiques, en provoquant l'imitation de cette archaïsme en Dacie même. Mais la persistance inimitable de la tradition grecs au Ier s. av. J. Chr. c'est l'empire le Barabasta, donne le possibilité à tout le monde d'acheter les produits plus anciens des grandes fabriques celtiques de vases travaillant pour l'exportation. L'importation, c'est la source des vases La Tène et la Dacie, c'est donc apparemment à la IIIe période de ces vases. Les recherches sur le terrain celtique. En finissant cette hypothèse historique. C'est également, en Dacie aussi, un phénomène général d'histoire de la civilisation que ce parallélisme entre la mode plus contemporaine et la floraison artistique. D'abord pendant l'époque classique typologique grecs et très nombreuses et en même temps céramique perd le style Il revoilà par le caractère un peu partiel, en une pendant le bronze III et IV (l'époque classique des trésors d'or et du commerce avec l'étranger) céramique très belle de types régionaux imitant une pare excellence les décorations gravées des objets en métal.

L'influence celtique la plus efficace en Dacie vient du NO. Les Carpathes slaves et de la Thracie supérieure où les Celtes étaient arrivés déjà au Ve s. av. J. Chr. En Transylvanie comme en Moldavie les Celtes sont venus du NO. Les formes céramiques créées par eux en relation avec l'Océanique et

barbares ont ensuite circulé dans tout le territoire getique du plateau transylvain et de la plaine moldo-valaque. Même à *Grasani* sur la Ialomița certains types celtiques montrent des relations avec la Batéère des périodes I et II de l'âge de La Tène. Certainement les rapports avec le NO illyro-celtique ne manquent pas. Mais ils sont moins importants. Les archéologues qui ont fait des travaux de détail sur le terrain, à *Apahida* (Kovács) ou à *Bălța* (Roska) ont justement relevé la direction NO d'où venait vers la Dacie l'influence celtique. Mais ils étudient le NO même de la Dacie où l'influence dont nous parlons était tout-à-fait logique via les *Cotini*, les *Anartes* et les *Truariusques* qui habitaient les régions voisines en Slovaquie et en Galicie orientale. Il est plus curieux de constater que nous devons attribuer la même origine lointaine du NO, à l'influence celtique exercée sur la plaine valaque ou sur la Moldavie. Examinons maintenant les principaux types de vases. La Tène de la Dacie.

Urnes. Nous connaissons en Occident (de Bohême jusqu'en Grande-Bretagne) un type d'urne très probablement dérivé des situles en bronze, analogues (p. p. e fig. 395 et 200). Nous le retrouvons en Dacie aussi à *Sighișoara* (fig. 395), c'est-à-dire en Transylvanie méridionale, ce qui veut dire que nous le retrouverons certainement dans les régions daces plus proches encore du NO celtique. De cette urne der-se en Illyrie il reste le type barbare commun dans les Carpathes et sur le Danube moyen pendant les IIe—VIIes apr. J.-Chr., tel qu'il apparaît dans les stations de *Sântana-de-Mureș* et de *Bundul-de-Câmpie* (fig. 398 suiv.; v. encore ci-dessous). Une autre forme plus ou moins rapprochée de celle-ci mais très rare a été trouvée à *Timonid* et appartient au La Tène III récent (fig. 400). La forme d'urne classique pour la Dacie du NO (la région celtiques du pays) est celle hitronconique de *Bălța* et d'*Apahida* dans ses nombreuses variations depuis le profil quasi-villanvien (fig. 402-1) jusqu'à celui presque sphérique (cp. fig. 401-406), c'est-à-dire exactement comme à *Starbantsia* (fig. 407 et 462) sur le Danube supérieur. Cette forme d'urne se retrouve en Dacie jusqu'à l'époque des invasions barbares p. e. à *Bundul-de-Câmpie* (V^e—VIIes); fig. 405 et p. 569 suiv. *Y a-t-il une continuité parfaite sur le sol de la Dacie même, depuis le La Tène II jusqu'au VIIe s. ?* Ou, peut-être, il ne s'agit que d'un retour fortuit aux mêmes formes, sur la base commune celtique qui a été fécondée aussi dans les pays d'origine des barbares¹. Dans la première hypothèse nous aurions un argument de plus pour la théorie de la parfaite continuité daco-romaine au N du Danube. Un troisième type d'urne, cette fois, illyrien, en forme de cloche, apparaît, p. e. à *Grasa*. À l'âge du bronze ces urnes étaient communes dans les Carpathes comme au S du Danube (p. 422 et fig. 286). Mais chez nous elles ont été ensuite remplacées, p. e. par le type hitronconique tandis qu'en Illyrie (cp. *Donya Dolina*) elles se sont conservées jusqu'à l'âge de La Tène. Il paraît toutefois que certaines formes analogues

pe de *Grădani* (p. 184 suiv.) dérivent en droite ligne des types de l'âge du bronze (cp. la station de *Lachinta-de Mureș*) — Nous possédons enfin de *Timișoara* comme petit et *tofo* une urce en terre cuite imitant les *cistes à cordons* en bronze (fig. 408) et une grande amphore employée comme urne (fig. 409). En ce qui concerne l'ornementation des urnes gétiques du La Tène qu'elles soient du type «*Sighișoara*» (fig. 395) ou du type «*Apahida*» (fig. 402) elle est très simple (fig. 395-411) des lignes ondulées ou en zigzag peintes au graphite ou en blanc, ou gravées, ex. «*peșnișea*» ayant la casso- les décorations par zones ou lignes verticales ou horizontales, droites ou obliques, gravées ou peintes sont très fréquemment employées, des bandes de cercles concentriques ou tout simplement des rainures horizontales obtenues au tour en même temps que les profils du vase peuvent les compléter. En général la pâte est grise, très bien lavée et cuite plus rarement brune-roussâtre — La ceramique peinte est très rare; nous n'en connaissons qu'à *Sighișoara*, probablement importée de l'O. celtique.

Coupes. Toute sépulture La Tène doit contenir traditionnellement (comme à l'âge du bronze ou au premier âge du fer chez nous p. 422 et 424) la grande urne, coupe assise (ou bol) cp. fig. 404 et 406 ou 407. La forme des coupes varie entre le type élégant hémisphérique de *Grădani* (fig. 123 suiv. et 126), ou de *Sighișoara* (fig. 413), descendant direct des coupes italiques en bronze de *Fizetul-Gherlii* (fig. 203) — et l'assiette «*exythyque* à proéminences atitrices» (fig. 266 et 305) naturellement très ennoblie par le tour, comme p. ex. à *Jucul de Sus* (fig. 367) à *Apahida* (fig. 412) ou à *Balșa* (fig. 406). Il est évident que la coupe La Tène de la Dacie n'est souvent qu'un *héliz* en miniature ce qui fait que cette variété de vases présente toutes les dimensions possibles et des profils très variés (fig. 420, 450, 449, 440, 397 fragm. 2 en bas fig. 414 et 415).

Bols et tasses. Nous mettons ensemble ces deux types à cause du rôle identique qu'ils remplissent dans l'inventaire des sépultures La Tène. D'ailleurs, si nous exceptons *Apahida* station de type exclusivement celtique, où les bols sont très nombreux (fig. 404 et 416), toutes les autres localités connaissent la tasse et point le bol c'est-à-dire restent fidèles à l'ancienne tradition depuis l'âge du bronze (fig. 287 suiv.). La tasse de type local est tronconique (fig. 59 suiv. de *Grădani*, fig. 415 de *Timișul* — pl. XXI de *Poiana*). De *Sighișoara* (fig. 418), *Poiana* (pl. XXI) et *Timișul* nous possédons aussi des tasses d'un type angulaire, étranger — Les formes des tasses, cruches et pots à une seule anse, trouvées dans les emplacements La Tène sont très variées; ce sont en effet les vases les plus fréquents puisqu'ils servent aussi bien à la conservation qu'au transport des liquides pour tous les besoins du ménage et de l'alimentation. Nous distinguons trois types: 1° archaïsant, tronconique comme à *Zimnicea* (fig. 419), 2° trapu et pansu, comme à *Grădani* (fig. 77-81) à *Roșu*, *Brates*, *Chileni*, *Sf. Gheorghe*, *Cernat*,

Râmâre et *Timol* (fig. 421-423, 425-434, 436-437, 429-433), dont et de qui l'inspiration, comme à *Porana* (pl. XXI) à *Târgul-Seacă*, *Dulac*, *Timişoara*, *Zimnicea*, *Sf. Gheorghe* et *Timol* (fig. 422-424, 409, 426-428, 421, 427, suiv.). D'un type différent sont les vases à goda très étroit et qui en fait des lacrimis à anse très apparentes aux lacrimis de Bavière sud-est, au début de l'âge de La Tène, trouvés à *Târgul-Seacă* et à *Sighişoara* (fig. 439 et 438). À la même famille appartient les basses-passoutres, comme à *Grădani* (p. 316) ou *Sighişoara* (fig. 441).

Vases largement ouverts — Les caractères «bavarois», «saxons», «francs», avec ou sans pied. Nous enissons et Dacia de six séries de formes : 1° à lèvres écartées et étroites, incluant et produisant en Bavière, des basses et des coupes à pied surélevé à *Porana* (pl. XXI, suiv.) ; 2° *Timol*, *Zimnicea*, *Chepel*, *Sântăreşti*, *Porana-Schei* (sa. sazegeti sa), *Iud* et *Sighişoara* (fig. 415-440, 442, 444-446, 449, 397, 450, 452, 455), 2° à lèvres écartées et plates, et à goda grand, variété ce produit, causant parfois des exagérations que les roules occasionnelles de ce type (les vases à goda des illustrations 2° v. 113, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000).

Les arts pastoraux des Gètes septentrionaux auxquels ils fournissaient des *instruments agricoles* sans doute. La Transylvanie avec ses forges du SO et le pays a dû fournir les *armes de stiv* dace (épées, lances, serpes de guerre, haches, égères, etc.) et les autres exemplaires identiques avec les types représentés sur la Colonne Trajane et sur le Monument d'Adamceni (fig. 342 et 343 et pl. XXVI 2) peuvent être vus dans nos musées actuels. Il est certain que les *chefs des castellum* vases des montagnes transylvaines travaillaient aussi pour les besoins agricoles (cf. fig. 337 et 339), mais il est très vraisemblable qu'à même temps les vases basaltiques figurés sur le Monument d'Adamceni n'étaient pas de fabrication soviétique ou symmatique mais bien dace de Transylvanie. Nous n'avons pas de document suffisant sur l'extraction de l'argent des mines, mais des enclumes d'argenteiers ont été trouvées à *Costești* et on y minerait bien l'argent à *Grăditea Mare, celula*. Vu que les Daces ont transporté à nouveau l'argent et qu'ils ont été aussi très actifs dans l'orfèvrerie des parures d'argent, il est impossible que le seul argent importé surtout sous forme de monnaies grecques — de Macedonia ou de Thrace — ait suffi à tous ces besoins. Ils ont dû donc l'extraire aussi des mines. Le même a été le cas avec l'or. À l'occasion de l'expédition de la Dacie l'on a évalué — parait-il — les trésors de Décebale à des chiffres fantastiques (Cassiodore a dernièrement essayé très sommairement d'émender les passages respectifs). Il est sûr qu'une partie importante de l'or et de l'argent — *objets et monnaies* — accumulée par les princes daces dans les trésors enterrés sur les crêtes des montagnes — ont été acquises par des victoires et des rapines en pays ennemis dans des guerres contre les Grecs (Dromichete) ou contre les Celtes (Burebista) ou encore contre le salaire pour l'office de mercenaires qui déjà depuis le Ve s. av. J.-Chr. les Grecs exerçaient dans les contrées du S. Mais une très grande partie de leur or les Gètes le tiraient de leurs propres montagnes. La technique de l'extraction de l'or des mines de la Dacie a dû être très primitive avant l'arrivée des Romains, l'on a cueilli l'or du sable des rivières. L'on a cherché les pépites dans les cônes de déjection des hautes vallées des montagnes. L'on a lavé les cônes des rivières *placer* naturels. Nous ne croyons pas qu'il pourrait s'agir avant les Romains d'une exploitation systématique d'une technique minière des filons quartzeux de la Transylvanie occidentale. Cependant, comme j'ai essayé de le démontrer ci-dessus, l'âge de l'or en Dacie comme en Gaule n'est pas à l'époque de La Tène mais à celle du bronze III et IV. C'est en ce temps-là que la Dacie approvisionne de son or pale (mêlé à beaucoup d'argent métall) toute l'Europe Centrale, la Germanie et la Scandinavie. L'or des Agathyrses dont parle Hérodote, est pré-agathyrsique. De même l'or de Décebale aura été en grande partie ou d'origine pré-La Tène ou pseudo-dacique. Mais si le *fer* et l'*argent* sont les métaux classiques du La Tène géotique le *bronze* n'est pas moins usité à cette époque, des colliers, des

bracelets des charmes, des fibules, des vases, des figurines ornementales, des anulettes et des appliques pour les vêtements et les harnais, des chars, des trompettes, des enseignes, etc. tous ces biens de première nécessité imposent aux métallurgistes daces le devoir de ne négliger ni l'extraction et le travail du bronze ni celui du bronze et de l'axe. Il n'y a au contraire aucun témoignage sur l'existence en Dacie de l'industrie celtique si florissante de l'ouest. Nous attribuons cette absence au fait que les Celtes eux-mêmes, les seuls spécialistes de cette industrie en la rive centrale, n'habitaient pas la Dacie. En Bohême et en Pannonie, car ils étaient chez eux, cette industrie a pris un essor considérable. Passons maintenant à l'industrie *monétaire dace*.

Le traité classique de numismatique barbare de l'Europe Centrale à l'âge de La Tène de Blanchet et de Barré (v. p. 598 suiv.) comprend aussi la Dacie parmi les pays à monnayage celtique, sans distinguer une *faulde* de monnaies spécifiquement daces, c'est-à-dire une industrie monétaire autonome à côté des ateliers monétaires proprement celtiques. Nous trouvons pourtant même chez Blanchet et Barré ces types de monnaies qui déjà en 1873 avaient été caractérisés par Bichz comme spécifiquement daces. Relevant sur cette question, l'aide des recherches de Gobl, Meisl a pu pouvoir déterminer toute une série de types qu'il appelle *adaces*. En réalité, comme les *châteaux-forts*, les *parures* ou les *stateres* gothiques du second âge dater, aussi les *monnaies* sont des produits recueillis sur base d'éléments numismatiques passés par des *types celtiques* et à *moyens techniques empruntés aux Celtes*. Ce qui est exclusivement dace, c'est la *modestie* pour les pièces excessivement larges et vases du type des tétradrachmes et l'émission mixte de tétradrachmes oxyphates à tête d'Héraclès-Alexandre (d'après les tétradrachmes d'Alexandre le Grand) sur l'avvers et à cheval (d'après les *stateres* de Philippe II) sur le revers, naturellement de la grandeur toujours exagérée des tétradrachmes tardives *daces* (Bichz) imitées d'après les thysiennes. Barré a daté ces tétradrachmes après 200, en deux émissions, 200-150 av. J.-Chr. et av. 150 av. J.-Chr. d'après la non-intervention du l'interventions du type de la «Macedonia» créée en 158. Mais, comme Gobl, et d'après eux Meisl parle d'un monnayage dace au IVe s. av. J.-Chr. or, c'est une *impossibilité historique*. Même en Occident, d'autant moins chez nous, on ne trouve aucune sorte de monnaie dans les tombes de la Tène I (Déhellette). Et après, le monnayage barbare ne commence qu'à l'époque où la monnaie authentique du 8e ne suffit plus. C'est donc tout au plus vers 280-200 qu'a pu commencer chez nous l'imitation des *stateres* de Philippe II. En traitant les ateliers monétaires celtiques de *Munkacs* et de *Szalascska* sont actifs surtout à la IIIe période de La Tène. En Dacie à *Cudgér* et *Sebeşel* ou à *Petelen* c'est à peine à partir du temps de Barchista lorsque les montagnes se peuplent des châteaux-forts des princes

daces enrichis par les pillages victorieux, que l'empereur romain a vu couronner local, vraiment actif. J'ai donc essayé et démontré (p. 599-605) que l'on ne peut pas parler de Dacie du « *sermo* » ni de « *stipes* » strictement ethnologiques, mais plutôt d'*emissio* ou de *quantitas* différentes, très souvent presque contemporaines — et que l'époque de la principale activité monétaire dace serait à dater entre le 1er av. J.-Chr. et 50 apr. J.-Chr. J'ai aussi montré que les Daces ont frappé *au de la monnaie en bronze ou des pièces d'or*. En outre, que les Daces aient combattu les montons celtes, perses de l'Asie mineure, imités d'après les deniers romains (l'on a trouvé des monnaies étrangères dans le chœur du sanctuaire du *Castellum* de *Novae*), sans le besoin de limiter cours à ces imitations, car ces de ce type de monnaies. C'est très explicite, si nous pensons la fait que la Dacie n'avait presque jamais souffert de la disette d'excellente monnaie internationale, macedonienne et thasienne. Pabon, monnaie grecs.

En effet, en examinant le commerce de la Dacie entre 450 av. J.-Chr. et 100 apr. J.-Chr. (p. 606-609) nous constatons qu'il est complètement indépendant du Sud. Jusqu'à 200 av. J.-Chr. il ne pourrait s'agir naturellement que du S. grec. Le S. romain commence à jouer un rôle sur le Bas Danube seulement à partir du 1er s. av. J.-Chr. Malgré cette orientation constante SN, la pénétration économique en Dacie a lieu par des courants directs vers l'O ou vers l'E. C'est que les Grecs et les Romains ont toujours préféré la voie de l'est. Or le Sud embrasse les régions sud-mésopotamiques par les deux mers intérieures détachées de la Méditerranée très loin vers le N-E, Pont-Euxin et l'Asie mineure, et de cette façon les perses et Daces sont par la grande voie orient de de l'est. Pont-Euxin — Dacie — est par la voie orientale de l'est, Asiatique — S. — Dacie. Quant aux voies de terre par la Macédoine, la Thrace et plus tard l'Égypte, dont on N. elles ont été toujours fréquentées — également le long des grands cours d'eau — mais plutôt par les hommes de guerre que par les hommes d'affaires.

Sans doute les Grecs, en premier lieu ceux d'Olbia et de Histria, vendent aux Gètes des Carpates de nombreux produits de leur métallurgie, des armes et ces outils à l'usage, d'un minerai exécuté d'origine d'Asie, et à la fin, riches, avec des vases en métal, de bronze, d'argent ou d'or, des candélabres (tel celui de Crâșani, pl. V) ou des lampes (comme celle de Buzărlui, pl. XXI) en bronze, des appliques de vêtements et de harnais des parures des miroirs en bronze, des parures en verre de diverses couleurs, des vases en terre cuite de Delos, d'Afrique, d'Asie Mineure, etc. Cependant le grand commerce avec la Dacie n'était pas celui des articles exotiques, mais le commerce avec le vin et l'huile du Sud. Au IVe s. et au IIIe s. ce sont les Thasiens qui dominent le marché. Ensuite, surtout depuis le IIe s., les Rhodiens et finalement les Cypriotes s'emparant de toutes les voies commerciales de la Dacie en amont du Danube et de ses grands affluents jusqu'en

Mydas egyptien, troie et d'insulaires transylvains. En échange, d'un côté, les Grecs reçoivent du blé, du sel, des chevaux, des peaux, du miel, de la cire, de la linne, des fourrures et très-souvent aussi des esclaves. Mais les richesses de la Dacie étaient tellement vastes, que pour les épuiser le vin et l'huile ne suffisaient pas, et il fallait payer en argent — si c'est ainsi que la Dacie comptait des le IVe s. à amasser tout le trésor de monnaies d'argent, que nous retrouvons aujourd'hui partout, jusqu'en Mésie et en Sclavonie, ces stateres de Philippe II et des tétradrachmes de Thion en premier lieu, tant d'autres en seconde ligne. Ce qu'il faut retenir dans cet ordre d'idées, c'est que seulement l'argent et non l'or témoignent en Dacie de la réalité et de l'intensité des relations commerciales de la Dacie avec le Sud. L'or grec trouve en Dacie à être soit en pièces soit des valeurs soit acquis par les marchands au service des rois du Sud.

À partir du IIe s. les Romains commencent à faire en Dacie une vive concurrence aux Grecs. Au Ier s. la pénétration romaine en Dacie est générale, les trésors de deniers républicains se trouvent repartis sur tout le territoire de la Dacie. Toutefois ce n'est que les Grecs avant tout exilés à Dacie moldavo-vaque, ainsi les Romains sont de préférence utilisés dans la Dacie transylvaine et dans le Banat (rep. le tableau des principales découvertes monétaires caractéristiques de la vallée du Muris, des Tarnava et du SO de la Dacie ci-dessous p. 430 suiv.). Avec les deniers romains nous trouvons très-souvent dans les mêmes dépôts les diadèmes d'Apollonius et d'Épidamne; elles indiquent d'une manière presque symbolique le caractère pan-adriatique de la pénétration romaine en Dacie et expliquent ainsi encore le motif pour lequel — vu la circulation dont elles venaient — les statères des *et et Romani negotiandi causa in Dacia consistentes* ont pu être de beaucoup plus nombreuses et Banat, en Petite-Valachie et en Transylvanie qu'en Grande-Valachie et en Moldavie. D'autre part le chronol. des trésors monétaires — surtout de la Dacie — nous offre encore un autre détail historique, le plus grand signification, la date de monnaies de ce temps et ces trésors s'arrête brusquement à l'an 45 ou 44 av. J.-Chr. Ce ne pourrait pas être un pur hasard. Car nous savons par les antiques sources que c'est juste à cette date que César prépara sa grande expédition contre Barchista. Pour ne pas essayer le même sort tragique que leurs contemporains en Gaule, quelques ans auparavant, les citoyens romains qui faisaient des affaires en Dacie s'enfuyaient en cachant leur trésor. — Les Romains sont venus en Dacie jusqu'à Auguste, par les routes d'Illyrie et d'Argentine de la Macédoine et de la Dalmatie (v. p. 613 suiv. les principaux trésors monétaires du SO italo-grec trouvés en Dacie), mais après qu'Auguste eût assuré par la victoire décisive contre les Illyro-Pannoniens et les Daces, la route de la Sava jusqu'au Banat avec toute la circulation entre l'Italie et la Dacie prit cette voie. C'est

d'affaires le long de la même route que de ce côté aussitôt après le Romanisme triomphant jusqu'aux bouches du Danube.

Nous possédons peu de témoignages céltiques de la Dacie, et quant aux « Regens » bogers ou « chefs » d'ir. l'un n'en a trouvé que quelques dizaines dans la vallée du Mureș. La récolte des précieux céltiques d'art et de prix en Dacie est également pauvre et des parures d'or de style celtique (en des bijoux céltiques, n. même des appliques et ornements en bronze de style celtique) n'apparaissent et Dacie s'en est tout-à-fait, exceptionnellement. Au contraire les précieux *populistes* et tout à fait modestes de la salutarie et de la ver d'acier sont très abondantes à profusion. Il ressort donc d'une manière évidente que les rapports entre les Celtes et les Daces ne sont pas d'importance exceptionnelle, mais plutôt de caractère ethnographique, — est à dire d'influence populaire *européenne* entre vous et de caractères analogues. Le commerce dans cette dans ces conditions ne pouvait pas être très intense.

Il en résulte que ressort de — à savoir que la Dacie continue à rester, comme à l'âge hallstattien, une bonne cliente des bronzes, mais pas perdant le La Tène recourt avec la seule différence que ce n'est plus l'Italie victorienne mais Capua et Cumae qui exportent maintenant ces vases de bronze. Nous possédons du cistric de *Hunedoara* (cp. p. 618 et p. 200. 1) et de *Timol* en Valachie (fig. 461) ce dernier, conservé la figure, pourrait être aussi la bobèche d'un chandelier. A l'apocryphe fragments caractéristiques de vases de bronze du tiers siècle J.-Chr. Cependant à l'égard de cet article de commerce il ne faut pas oublier la part très importante et avant les villes grecques du Ponto, même à l'Empire de l'existence romaine. Les monnaies d'*Histria* et de *Metambria* (trouvées à *Gosty*) prouvent que la Transylvanie n'était pas isolée au viles du Ponto à l'âge de la Tène, que du temps de la domination scythique, avec le concours de ces Grecs. C'est tout naturellement dans ces villes grecques, que les Daces devaient s'approvisionner des *amulettes prophylactiques* si connues à l'âge de la Tène dans toute l'Europe, dans tous les continents et toutes les formes possibles. Nous mentionnons ici seulement telle figurine en bronze de la collection de G. Severance, tout fait en bronze, de style naturaliste thraco-scythien, de la Scythie Mineure, portant sur l'encolure le nom thrace " *trac* " et sur le dos la dénomination " *Aniôlê* " (cp. [*tr*] et [*tr*] IV - III s.) ou tel anneau à perle pythagoricien, trouvé à *Poliana* sur le Séréth.

Nous ne sommes pas en mesure de l'art *gétique* du La Tène (p. 622-626), pour compléter ce que nous avons déjà dit plus haut. La Dacie se trouvant au carrefour des deux courants artistiques, celui venant de l'Italie d'anciennes naturalistes et celui de l'O à venir des traditions géométriques (autochtones aussi dans les Carpathes) a été un marché très riche grâce au contact plus intime avec l'Orient pendant ces migrations cimmériennes, par les formes naïvement caractéristiques des Orientaux, les trésors de Mikleikovo et de Daj

en font témoignage. Cette influence de l'E. n'a pas complètement disparu pendant l'âge de la Tène devant l'influence géométrique prépondérante imposée par les Celtes, les colliers et les miroirs d'argent à tête de serpents ont un pendant d'inspiration orientale, très particulière, c'est vrai, par l'exécution dans les styles des orientaux, mais du IIe et du Ier s. av. J.-Chr. Ces breclers ont, d'ailleurs, creusés des milliers de cavitation analogues chez les Germains du IIIe et IVe s. apr. J.-Chr. probablement par l'intermédiaire des riches venant des Occidentaux (Ier et IIe s. apr. J.-Chr.), le type shamoyezins (Kassara), fréquent non seulement en Allemagne occidentale et centrale, mais aussi en Suède et en Finlande, ce prétexte en ce qu'il les détermine critiques (c-dessus p. 420 suiv.). Quant à l'appliquer de ceinture, l'objet est très ancien, trouve à *Quara* (fig. 46), en un exemplaire à museau humain (p. 391) d'origine dace, en argent, ou aux limites, en bronze (fig. 184), il faut remarquer que de tels objets n'ont rien de commun avec l'attitude naturaliste orientale, et qu'ils sont des signes de l'influence géométrique de plus en plus efficace en Dace. Cependant les Gètes restent en général de très fidèles représentants du géométrisme. Comme chez les Celtes nous ne voyons chez les Gètes aucune représentation anthropomorphe de la divinité. Et ce qui est encore plus décisif pour leur mentalité septentrionale, ils n'ont pas des temples. En général les Gètes ne font rien de matériel plastique d'aucune manière. Les châteaux forts en pierre, n'importe de toute construction même linéaire. Que quelques essais à *Grădista Muncului* (p. XXX 2) ou à *Costesti* (p. XXIX 1) sont des constructions dans l'art d'architecture monumentale se manifeste la tyrannie des idées de l'art de bâtir en bois, comme les Gètes du VIIe s., les Daces traduisent en pierres et en briques sechées au soleil leur constructions en pierre et en poutres au dessus desquelles il n'y a que la pierre en l'ouvrage et non pas le toit de chaume. Et malgré la contestable présence des talents de pierres étrangères qui leur préparent des blocs très bien équarris (p. l'annexe de la pl. XXVIII fig. 2) les constructeurs daces emploient le système basco-romain aussi des Celtes, de relier les blocs par des poutres et des crampons en bois (p. XXXII suiv.). Les l'aspect extérieur des tours et des citadelles fait une impression assez classique (il n'en existe plus que la base, en pierre, fig. 324 et pl. XXXI-XXXIII) en échange les épaisse et pierre nous débout comme de vrais pilotes en bois, soit pour la refection et les citadelles, soit tout simplement pour le remplissage de l'intérieur les murs (pl. XXXIII 2) sont du type archaïque septentrional. Vers la fin du Ier s. av. J.-Chr. et de plus en plus pendant le Ier s. apr. J.-Chr. les Daces empruntent aux Romains l'art de construire avec du mortier, des briques cuites, etc. (cf. les bâtiments de la terrasse inférieure de *Grădista Muncului*) et de réaliser leurs constructions d'après les modèles du Sud. Mais avec de telles manifestations nous sommes déjà - avant les Romains - à l'âge romain de la Dace.

Il faut maintenant insister un peu sur les *sepultures* daces de l'âge de La Tène. On doit distinguer les tombes purement *celtiques* comme p. e. à *Bălța*, *Apulda*, *Grămadă*, *Săvârț*, *Grăia* etc., et les tombes vraiment *gétiques*, tout d'abord auprès des emplacements humains de caractère séculaire comme les villages fondés dans la plaine moldavienne à *Ponița*, *Grădani*, *Păcuri-Goronița*, *Timor*, *Zimicea*, *Măndreț* etc. Il n'y a jusqu'à présent aucune tombe de la première période de La Tène qui ait été fouillée avec méthode; c'est pourquoi nous ne pouvons en affirmer quant au rite funéraire des Celtes de la Dacie au IVe s. Nous possédons au contraire de nombreuses sépultures daces de la IIe période de La Tène très bien fouillées et analysées, toutes du rite de l'incinération. Le matériel de ces tombes (cp. fig. 462) est très modeste: *urne*, la *casse* et le *bélier* (la *taque*) tributaires les *armes* très souvent repliés ou même brisés autour de l'urne, parfois comme à *Bălța* les *monnaies* et les *dénari* de pierre (fig. 360), enfin de la nourriture pour le *vi* et *autre* tombe d'habitude des *voailles* et des *quartiers* de porc et de sanglier. Comme en Occident, on n'a découvert que très rarement des objets précieux (cp. fig. 367 suiv.). Les tombes étaient plates, collectives, les morts étaient brûlés (p. e. à *Apulda*, fouilles de Kovacs) sur des haies en pierres (des amas de gros cailloux) longes de 50 cm. et larges de 2 m. La cendre et les os calcinés n'étaient pas toujours recueillis dans l'urne mais étaient souvent placés à côté, à même dans la terre (cp. fig. 360; *Bălța* — comme en Pannonie, fig. 462), à l'aise à la forme d'un *parc* ou d'un *trapeze* ou d'un *disque* ou d'un *ovale*, à profondeur moyenne d'un mètre. En ce qui concerne les *sepultures gétiques* de la Dacie nous relevons dans la plaine valaque les *urnes* tombes plates à incinération tout autour de emplacements ou encore sous les habitations bâties à *peu* encore plus pauvre que les tombes celtiques, puisque les *armes* manquent. Les vases du rite funéraire gétique (*urne*, *plat*, *taque*) sont intéressants par leur *traditionalisme*, qui conserve des *formes* très archaïques, allant comme parfois jusqu'à *néolithique* — Une nécropole de quelques centaines de *tombes* et à tombes d'incinération, a été en partie, et assez mal, fouillée à *Capolț* près Sibiu: nous y constatons des *sepultures* de la IIIe période de La Tène et de l'époque romaine, les tombes daces contiennent ici parfois des *anneaux* et des *bracelets-spirales* à *tête de serpent*. En Moldavie et en Valachie les *Getes* et *gètes*, comme en Russie mentionnée les *amphores grecques* comme *urnes funéraires* (p. e. à *Ponița*, à *Grădani* peut être même à *Suceava* en Bucovine).

Les Celtes étaient même à la IIe période de La Tène dans la Gaule jusqu'en Pannonie encore et toujours des adeptes du rite de l'inhumation. Seulement sur le Rhin et en Dacie (partout) les Celtes étaient aussi comme tout le monde des incinérateurs. Si les Germains les avaient influencés dans les régions rhénanes, en Dacie les *Getes* depuis toujours (aussi pendant tout

dans laquelle est travaillée la dure roche éruptive (andésite, diacre porphyrique) nous invitent à dater l'enceinte de Grăditea (pour le moment plus vraisemblablement une tombe qu'un temple) toujours à l'âge de La Tène.

D'autre part, à Costești, sur la terrasse inférieure de la forteresse, nous constatons non pas une seule, mais plusieurs constructions rituelles, quatre groupes différents d'alignements de petits tambours de pierre calcaire (v. pl. XI.1 suiv.) dans la manière des alignements rectilignes mégalithiques. Et à la différence des alignements par six rangées d'Aboba et Bulgarești NE, en territoire *gète* sur la rive droite du Danube, on n'a pas encore trouvé à Costești, comme la nous l'autorise en forme de tronc à l'un des deux bouts de l'alignement l'étant avec la pluralité des constructions, avons-nous affaire à des sépultures familiales? Ou bien sommes-nous en face d'emplacements arrangés par diverses tribus ou familles pour exécuter le culte de Zalmoxis, le dieu du Ciel alors que les humains? Ayons-nous peut-être à en relier dans leur voisinage des *cimetières à urnes* y attenants? Ou plutôt la grotte de quelque prêtre-prophète *xtor*, (p. 162) qui donnait des temps en temps des réponses et des conseils au peuple à vent jusque là-haut? Ce qui est sûr, c'est que les alignements de Costești exécutés dans le même matériel, dans le même style et sur les mêmes terrasses artificielles que la forteresse, appartiennent aussi à la dernière période La Tène.

Qui est-ce qui a bâti les constructions religieuses de Grăditea-Munceluș et de Costești? On pourrait trouver assez d'arguments pour soutenir leur origine celtique (cf. ci-dessus p. 77; note 1) mais pas pour l'époque protohistorique à laquelle nous nous trouvons (La Tène III). Aussi bien par leur matériel, que par leur style et leur âge, ces constructions sont dacées. Si nous voulons à tout prix leur trouver des rapports avec d'autres aspects de la civilisation européenne il sera peut-être intéressant de mentionner la présence à Grăditea-Munceluș de l'appareil à crochets de manière archaïque méridionale et point occidentale. À l'époque où les Doriens s'étaient trouvés plus proches voisins de la Dacie, il n'est pas impossible que des rites et des traditions communes les eussent unis aux Thraces des Carpathes. Un tableau ressemblant de cette communauté d'esprit archaïque serait peut-être le système des constructions religieuses dont nous nous sommes occupés.

Nous ne connaissons chez les Gètes aucune représentation iconique du dieu suprême. Même après la conquête romaine, les Gètes ne représentent pas leur Zalmoxis mais tout au plus Jupiter s'ils se sont suffisamment adaptés à la mentalité nouvelle. Nous possédons par exemple un Jupiter de Drobeta, très paysan, très dur, dont les cheveux et la barbe sont coupés (la tête) (p. 642). Très représentatif sur les monuments ont été, au contraire, les dieux cavaliers (thraces ou danubiens), d'origine syncrétique irano-thrace-hellénique. Enfin l'ancienne divinité féminine préindo-européenne adoptée par les Scythes comme

par les Thraces et adorée sur le Danube et dans le Rhodope sous le nom d' *Ἥρα* ou *Ἥρα-Ἄρτα*, *Diana Regina* (cf p. 163) ne se trouve représentée de manière non-qua dans son vrai aspect que sur des monuments iraniens (en Russie méridionale ou à *Perotina* dans le Melchior, p. 208-15) ou encore sur les images de culte des cavaliers d'arabes déjà mentionnés.

Quant à *Arcton* (*arctos*) des enseignes grecques, il n'a aucun rapport avec les colles latifolies bien au contraire c'est l'usage ecclésiastique de l'orage, que les cavaliers solitaires acolytes du dieu suprême du ciel, tenant et portant en trionphe transuerter en haut ce let et l'urtes (p. 453 et 521 et pl. XVII 1): c'est le monstre vaincu et devenu *diotryphos* comme les bêtes phantastiques de Mikailkovo, Duj et Papachan.

Nous avons en Dacie aussi de nombreuses amulettes de type solaire ou chthonien. Les premières en derivation de la rosette et du *svastika*, — les dernières en rapport avec diverses bêtes et figures inanimées. Le verre coloré en verre a un aussi un rôle prophétique. Quant au corail et à l'aubrie, nous ne les avons encore trouvés nulle part dans les fouilles.

En un mot pour conclure le second âge du fer est une époque de prospérité populaire de la civilisation dac. Après l'interruption produite aux VIIe et VIe s. dans l'extension du bronze dace vers le sud dans par l'invasion scythique, une vraie renaissance prend son essor dans les Carpathes, grâce d'un côté à l'active et énergique pénétration économique grecque et hellénistique et de l'autre à la migration civilisatrice des Celtes vers l'Est jusqu'en Transylvanie et en Moldavie. Les Grecs étaient déjà en Dacie au VIe s. Les Celtes n'y sont qu'à la fin du Ve — mais l'influence des deux peuples est presque contemporaine. Les agriculteurs geto-daces assimilent ou chassent les nomades iraniens et les voyagers (à l'échelle de terres nouvelles) germano-celtes. Des fortresses getes s'élèvent sur les pics dominant les vallées des ateliers métallurgiques et des ateliers d'artisans de type géométrique se forment, en troupes même de la monnaie daces par imitation des types grecs-celtes. Mais l'on accroît surtout de toute manière la productivité du pays. La population des hautes régions boisées descend dans le steppe et y fonde des colonies agricoles, les nomades étrangers n'ont et à voler les richesses du pays en cherchant contre des marchandises ou contre de la monnaie d'argent les produits de l'activité dacogète ou du sous-sol. Les progrès techniques acquis par les voisins se répandent en Dacie aussi. L'agriculture, le moulinage rotatif par les moulins à bras, la céramique de l'axe faite au tour. Un art dace de l'argent prend naissance comme synthèse du naturalisme iranien et du géométrisme dace-celtique. La richesse devenue générale, des besoins de luxe c'est-à-dire de civilisation méridionale provoquent une reprise brillante du commerce avec la Grèce et surtout l'Italie, des vases, des candélabres, des lampes, des parures, des appliques en bronze ou en verre, de Grèce, d'Italie et même d'Égypte sont dirigées vers la Dacie. Et les vins et l'huile

de Grèce, les terres arables ont marché vers l'ouest vers l'Afrique et d'Amérique Mineure sont achetées en masse par les paysans grecs.

Avec tant de produits méconnus la chronologie détaillée du second âge du fer de la Dacie devient très précise et sûre. La pénétration grecque, d'abord, romaine ensuite, pénétra chez les slaves dans toutes leurs places. La civilisation antique tellement apparente à la romanité par ses caractères ou par les langues et dialectes est surtout grecque à l'origine introduite en Roumanie. Deux siècles avant l'arrivée des premiers négociants romains en Dacie les Daces s'étaient déjà au bénéfice de la civilisation romaine par la civilisation celte qu'ils avaient adoptée dans leurs terres.

C'est ainsi que l'occidentalisation des Grecs des Carpates commença au IVe s. par les Celtes, intensifiée depuis le IIe s. par les Romains eux-mêmes. Ce pouvait convenir qu'à ce seul contact au moment où les Romains prenaient véritablement sur eux le rôle civilisateur qu'ils avaient joué jusqu'à ce moment-là les Celtes en soumettant ceux-ci à eux, depuis l'Albanie jusqu'au Pont Euxin, aux formes de vie romaines, la Dacie était complètement préparée à devenir elle-même romaine. La romanisation de la Dacie s'accomplit du point de vue de la géographie humaine déjà depuis l'an 1000 av. J.-Chr. lorsque l'civilisation civilisatrice embrassait aussi tout le massif des Carpates. Les Celtes ont ainsi introduit les éléments matériels de la civilisation productive proto-antique. Les Romains ont tiré les conséquences ethnographiques et spirituelles.

Pour comprendre les origines, l'évolution et la persistance du romanisme danubien il faut connaître avant tout la protohistoire de l'Europe centrale et carpatho-balkanique au premier millénaire av. J.-Chr.

INDEX

1

[illegible][illegible]

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840.

Phormia getica, 215, 282. *Phormia* semipalmata
Dacca 25. *Phormia* 215.

Phormia, 240. doubles des *Phormia* 240.

Phormia, 247.

Phormia, 249.

Phormia, 250.

Phormia, 251.

Phormia, 252.

Phormia, 253.

Phormia, 254.

Phormia, 255.

Phormia, 256.

Phormia, 257.

Phormia, 258.

Phormia, 259.

Phormia, 260.

Phormia, 261.

Phormia, 262.

Phormia, 263.

Phormia, 264.

Phormia, 265.

Phormia, 266.

Phormia, 267.

Phormia, 268.

Phormia, 269.

Phormia, 270.

Phormia, 271.

Phormia, 272.

Phormia, 273.

Phormia, 274.

Phormia, 275.

Phormia, 276.

Phormia, 277.

Phormia, 278.

Phormia, 279.

Phormia, 280.

Phormia, 281.

Phormia, 282.

Phormia, 283.

Phormia, 284.

Phormia, 285.

Phormia, 286.

Phormia, 287.

Phormia, 288.

Phormia, 289.

Phormia, 290.

Phormia, 291.

Phormia, 292.

Phormia, 293.

Phormia, 294.

Phormia, 295.

Phormia, 296.

Phormia, 297.

Phormia, 298.

Phormia, 299.

Phormia, 300.

Phormia, 301.

Phormia, 302.

Phormia, 303.

Phormia, 304.

Phormia, 305.

Phormia, 306.

Phormia, 307.

Phormia, 308.

Phormia, 309.

Phormia, 310.

Phormia 215. *Phormia* 216. *Phormia* 217.

Phormia 218. *Phormia* 219. *Phormia* 220.

Phormia 221. *Phormia* 222. *Phormia* 223.

Phormia 224. *Phormia* 225. *Phormia* 226.

Phormia 227. *Phormia* 228. *Phormia* 229.

Phormia 230. *Phormia* 231. *Phormia* 232.

Phormia 233. *Phormia* 234. *Phormia* 235.

Phormia 236. *Phormia* 237. *Phormia* 238.

Phormia 239. *Phormia* 240. *Phormia* 241.

Phormia 242. *Phormia* 243. *Phormia* 244.

Phormia 245. *Phormia* 246. *Phormia* 247.

Phormia 248. *Phormia* 249. *Phormia* 250.

Phormia 251. *Phormia* 252. *Phormia* 253.

Phormia 254. *Phormia* 255. *Phormia* 256.

Phormia 257. *Phormia* 258. *Phormia* 259.

Phormia 260. *Phormia* 261. *Phormia* 262.

Phormia 263. *Phormia* 264. *Phormia* 265.

Phormia 266. *Phormia* 267. *Phormia* 268.

Phormia 269. *Phormia* 270. *Phormia* 271.

Phormia 272. *Phormia* 273. *Phormia* 274.

Phormia 275. *Phormia* 276. *Phormia* 277.

Phormia 278. *Phormia* 279. *Phormia* 280.

Phormia 281. *Phormia* 282. *Phormia* 283.

Phormia 284. *Phormia* 285. *Phormia* 286.

Phormia 287. *Phormia* 288. *Phormia* 289.

Phormia 290. *Phormia* 291. *Phormia* 292.

Phormia 293. *Phormia* 294. *Phormia* 295.

Phormia 296. *Phormia* 297. *Phormia* 298.

Phormia 299. *Phormia* 300. *Phormia* 301.

Phormia 302. *Phormia* 303. *Phormia* 304.

Phormia 305. *Phormia* 306. *Phormia* 307.

Phormia 308. *Phormia* 309. *Phormia* 310.

Phormia 311. *Phormia* 312. *Phormia* 313.

Phormia 314. *Phormia* 315. *Phormia* 316.

Phormia 317. *Phormia* 318. *Phormia* 319.

Phormia 320. *Phormia* 321. *Phormia* 322.

Phormia 323. *Phormia* 324. *Phormia* 325.


```

next, 70, 10, 40000, 0
  next = 0
  X = 0
  for i in range(1, 20):
    X = X + 1
    if X % 10 == 0:
      print(X)
    else:
      print(X, end=' ')
  print()

```

L

```

def sort(a):
    for i in range(len(a)-1):
        for j in range(i+1, len(a)):
            if a[i] > a[j]:
                a[i], a[j] = a[j], a[i]
    return a

a = [5, 4, 3, 2, 1]
print(sort(a))

```

4

```

def f(x):
    return x**2
def g(x):
    return x**3
def h(x):
    return x**4
def i(x):
    return x**5

```

```

def f(x):
    return x**2
def g(x):
    return x**3
def h(x):
    return x**4
def i(x):
    return x**5

```

```

def f(x):
    return x**2
def g(x):
    return x**3
def h(x):
    return x**4
def i(x):
    return x**5

```

M

```

def f(x):
    return x**2
def g(x):
    return x**3
def h(x):
    return x**4
def i(x):
    return x**5

```

```

def f(x):
    return x**2
def g(x):
    return x**3
def h(x):
    return x**4
def i(x):
    return x**5

```


LISTA FIGURILOR DIN TEXT

Page

	Capitolul I. Scenariu	9
	<i>Idem</i> . Vedere generală a grupului	10
	<i>Anafat</i> . Vedere laterală	12
1	<i>Idem</i> . Vedere din față	13
1	<i>Idem</i> . Vedere din spate	13
2	<i>Idem</i> . Reconstituirea completă a grupului	14
3	- Pieptenele scythic de la București	16
4	- <i>Idem</i> . Vedere laterală	17
5	<i>Idem</i> . Vedere din față	18
6	Vârful de stâlp de baldachin scythic	21
7	- Vârful de stâlp de baldachin scythic	21
12	- Vârful de stâlp de baldachin scythic. Fragment	24
13	- Vârful de stâlp de baldachin D	26
14	- Vârful de stâlp de standard ori de sceptru	26
15	Vârful de stâlp de sceptru	26
16	Herbeci de bronz	27
17	Chinoare în formă de cap de iepure	27
18	Mâner de sceptru de bronz	28
19	Aplica de bronz A	28
20	Aplica de bronz B	29
21	Figurină de bronz a unei fete tragând	29
22	Figurină de bronz	30
23-4	Figurina de bronz	30-31
24	Mâner de oală	31
25	- Fibulă de bronz și fier	32
26	Vedere generală a săpăturilor de la <i>Piscul Crășani</i>	174
28-8	Planșă de săpăturile săpăturilor de la Crășani	175-181
9-174	Ceramica de la Crășani, desene și profile	184-216
175	Lașca de ceramica de la Crășani	216
176	Boabă de aur, de cocher, Crășani	216
177-178	Doză de perle de arie, Crășani	216
179	Monea de ceramica de la Crășani	216
180	Capul unei figurine de bronz, de tip hellenistic, Crășani	216
181-182	Candelabru de bronz cu trei ramuri, Crășani	217
183	Figurină de bronz, Crășani	218

Nr.		Pag.
184	— Bățară de bronz, Crămoni	214
185	— Cătușă de bronz, Crămoni	215
186-188	— Fibule, Crămoni	219
189-190	— Fragmente de vase de sticlă, Crămoni	219
191	— Vas de pământ dela Târgul-Mureșului	220
192	— Vas de bronz stăle	220
193	— Încle de aur de la Podul	221
194	— Securi de bronz dela Brăduț	222
195	— Călușă de bronz dela Brăduț	222
196	— Orez de aur dela Brăduț	223
197	— Călușă de bronz dela Brăduț	223
198	— Fragment de bronz dela Brăduț	223
199	— Călușă de bronz dela Brăduț	223
200	— Călușă de bronz dela Brăduț	223
201	— Călușă de bronz dela Brăduț	223
202	— Călușă de bronz dela Brăduț	223
203	— Călușă de bronz dela Brăduț	223
204	— Călușă de bronz dela Brăduț	223
205	— Călușă de bronz dela Brăduț	223
206	— Călușă de bronz dela Brăduț	223
207	— Călușă de bronz dela Brăduț	223
208	— Călușă de bronz dela Brăduț	223
209	— Călușă de bronz dela Brăduț	223
210	— Călușă de bronz dela Brăduț	223
211	— Călușă de bronz dela Brăduț	223
212	— Călușă de bronz dela Brăduț	223
213	— Călușă de bronz dela Brăduț	223
214	— Călușă de bronz dela Brăduț	223
215	— Călușă de bronz dela Brăduț	223
216	— Călușă de bronz dela Brăduț	223
217	— Călușă de bronz dela Brăduț	223
218	— Călușă de bronz dela Brăduț	223
219	— Călușă de bronz dela Brăduț	223
220	— Călușă de bronz dela Brăduț	223
221	— Călușă de bronz dela Brăduț	223
222	— Călușă de bronz dela Brăduț	223

Fig.		Fig.
223	Ornament de bronz de la <i>Isosmes</i> (Rusia)	335
224	Înălțime de bronz de la <i>Kalinal</i> de Sus (Osetia Caucas)	336
225	Aplică de aur scythic, din Rusia de Sud	336
226	Figură decorativă de pe o armă la <i>Tene</i> (de la <i>Pasachin</i> în Bulgaria)	337
227	Figură decorativă de pe o armă cu pârâz, (de la <i>Pasachin</i> în Bulgaria)	337
228	Brățară de aur <i>Upeu</i> (de la <i>Mit</i>)	338
229	Brățară de aur <i>Upeu</i> (de la <i>Mit</i>)	338
230	Brățară de aur (Orizontale)	338
231	Manșă decorativă de brățară din arselele de aur	339
232	Brățară de aur de la <i>Relive</i> (Tolui)	340
233	Formă de aur bulgară dintr-un mormânt <i>Deba Veche</i>	341
234	Podul de aur dintr-un mormânt bulgară <i>Deba Veche</i>	342
235	Pentru aur de aur (de la <i>Ungaria</i>)	343
236	Terzaun de aur de la <i>Ungaria</i>	344
237	Brățară de aur de la <i>Magna</i>	345
238	Coșul de aur de la <i>Ungaria</i> de la <i>Vagy-föld</i> în Ungaria cu motivele expeditiei de paseri	346
239	Vas de la <i>Ungaria</i>	347
240	Profil de vase găsite la <i>Tg-Mureș</i>	348
241	Obiecte din mormintele de la <i>Tg-Mureș</i>	349
242	Obiecte de metal din mormintele de la <i>Pischi</i>	350
243	Obiecte din mormintele de la <i>Pischi</i>	351
244	Podul de aur bulgară găsit la <i>And</i> pe Dealul <i>Ungaria</i>	352
245	Inventory de morminte scythic de la <i>And</i>	353
246	Inventory de morminte scythic de la <i>And</i> , cu obiecte de aur și bronz	354
247	Inventory de morminte scythic de la <i>And</i> cu lucruri scythice bulgară ori locale, și orientale, scythice	355
248	Vârful de săgeți dintr-un mormânt scythic de la <i>And</i>	356
249	Pumnul scythic de la <i>Pischi</i>	357
250	Coloană de aur bulgară de la <i>Rakova</i> pe <i>Tisza</i> , de la <i>Ungaria</i>	357
251	Vârful de săgeți de aur de la <i>Pischi</i> de la <i>Ungaria</i>	358
252	Aplică de aur scythic dintr-un mormânt de la <i>Ungaria</i>	359
253	Ornament de aur scythic de aur, găsit la <i>Krimak</i> pe <i>Tisza</i> , și o trusă de aur de la <i>Ungaria</i> pe <i>Mureș</i> lângă <i>Tg-Mureș</i>	360
254	— Depozit de aur din <i>Bihar</i>	361
255	— Depozit de aur din <i>Bihar</i>	362
256	— Depozit de aur din <i>Bihar</i>	363
257	— Depozit de aur din <i>Bihar</i>	364
258	— Depozit de aur din <i>Bihar</i>	365
259	— Depozit de aur din <i>Bihar</i>	366

		Page
255	Obiecte ceramice din perioada elenistică din Cipru și Marea	377
256	Polichroma în ceramice elenistice din Trakia	382
257	Vas ceramice din perioada elenistică din Trakia	382
258	Vas ceramice din Trakia	388
259	— Vas ceramice din Trakia	388
260	Secur ceramice din perioada elenistică din Trakia	396
261	Urmare a ceramice din Trakia	398
262	Vas ceramice din Trakia	398
263	— Fragment de vas de la Sita în Trakia	398
264	Tipar de la Sita în Trakia	399
265	Secur din ceramice din Trakia	399
266	Secur din ceramice din Trakia	399
267	— Cereșă de bronz, Sibiu	403
268	— Vas ceramice din Trakia	403
269	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
270	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
271	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
272	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
273	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
274	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
275	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
276	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
277	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
278	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
279	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
280	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
281	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
282	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
283	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
284	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
285	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
286	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
287	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
288	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
289	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
290	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
291	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
292	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
293	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
294	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
295	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
296	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
297	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
298	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
299	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
300	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
301	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
302	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
303	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
304	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
305	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
306	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
307	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
308	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
309	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
310	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
311	— Vas de pământ ars, Timisoara	403
312	— Vas de pământ ars, Timisoara	403

Nr.		Pag.
1	Dăruirea de fard de arg. de p. <i>... ..</i>	442
4	Trădăria de la <i>... ..</i>	445
5	Trădăria de la <i>... ..</i>	445
6	Trădăria de la <i>... ..</i>	447
15	Trădăria de la <i>... ..</i>	448
113	Trădăria de la <i>... ..</i>	452
114	Trădăria de la <i>... ..</i>	453
115	Trădăria de la <i>... ..</i>	453
116	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
117	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
118	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
119	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
120	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
121	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
122	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
123	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
124	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
125	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
126	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
127	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
128	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
129	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
130	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
131	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
132	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
133	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
134	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
135	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
136	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
137	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
138	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
139	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
140	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
141	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
142	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
143	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
144	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
145	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
146	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
147	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
148	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
149	Trădăria de la <i>... ..</i>	454
150	Trădăria de la <i>... ..</i>	454

Pag.		Prec.
152	Obiecte de fier dela Muncaci	503
153	Obiecte de fier din cet. La Tene de a. Ipohi	512
154	Vârfuri de fier de a. Tâmpa (Sibiu) și Măgurea (Kézdivásárhely)	512
155	Vârfuri de fier: La Tene, Sibiu	514
156	Vârf de argintă dela Muncaci	514
157	Umbră de scut celtic dela Muncaci	516
158	Scuturi dacice, după <i>Columna Traiana</i>	517
159	Standard (arações) trepitate și toale dacice după <i>Columna Traiana</i>	515
160	Morm. din car. cu car. și lațu dela Balta	524
161	Carter de lepră, p. ante, și la un car de vârf. Iud	523
162	Car dacic, după <i>Columna Traiana</i>	525
163	Zăbale La Tene dela Kéz	526
164	Săpătură și pântec La Tene de a. Muncaci	526
164	Prepetri la Tene, de os, dela Medias și din fier, la Sibiu	528
166	Pach. de argint în celăl. de pe o cingătoare din tezaurul dela <i>Quana</i>	522
167	Încercare una morm. la Tene dela Jand de Vint	524
168	Podoabe din morm. unica având cel. la Gyoma	525
169	Laț de argint dela <i>Cereb</i>	526
170	Înc. decorativ de argint din <i>Sarmis Galii</i>	526
171	Tezaurul de argint dela <i>Oradea-Mare</i>	527
172	Tezaurul de argint la Tene III dela <i>Remetea</i>	528
173	Tezaur <i>ardelen</i> de argint în Muzeul Național din Budapesta	529
174	Brățară de bronz dela Gyoma	541
175	Brățări de bronz dela <i>Dorog</i>	542
176	Brățară de bronz dela <i>Sântioana</i>	543
177	Brățări de bronz dela <i>Apahida</i>	544
178	Brățări de aur și de argint dela <i>Cereb</i>	545
179	Brățări de aur din tinutul Hategului	546
180	Brățări de argint de a. <i>Hetia</i> și <i>Tand</i>	547
181	Podoabe de argint dela <i>Dobro</i>	548
182	Brățară de argint din <i>Ardoul</i>	549
183	Obiecte din morm. celtice dela <i>Balta</i>	550
184	Fibulă de bronz dela <i>Apahida</i>	551
185	Obiecte de metal și sticlă vârstă la <i>Tina</i> I pe <i>Prabova</i>	552
186	Fibulă de pe <i>Mădăraș</i> (Petrovaradin)	553
187	Fibulă dela <i>Tinutul</i>	553
188	Fibulă de argint dela <i>Cereb</i>	554
189	Fibulă dela <i>Tinutul</i>	554
190	Fibulă de argint dacică <i>Dobro</i>	554
191	Fibulă dela <i>Bregetio</i>	556
192	Ună la Tene vârstă la <i>Săltioara</i>	556
193	Ună la Tene dela <i>Târgul Secuilor</i>	556

Page		Page
397	Fragmente de vase La Tène II. <i>ibid.</i>	396
398	Vase en bronze. <i>Podgora</i>	397
399	Détail de la coupe de vase en bronze de <i>Podgora</i>	397
400	Urnă de la Tène II. <i>ibid.</i>	398
401	Urnă de la Tène II. <i>ibid.</i>	398
402	Profil de la coupe de vase de la Tène II. <i>Podgora</i>	399
403	Profil de vase en bronze de la Tène II. <i>Podgora</i>	399
404	Inventaire céramique obtenu à une excavation de la Tène II de la <i>Podgora</i>	399
405	Urnă de la Tène II. <i>ibid.</i>	399
406	Inventaire de monnaies trouvées dans les fouilles de la Tène II de la <i>Podgora</i>	399
407	Vase de la Tène de la <i>Scarbuntia</i>	399
408	Vase de la Tène de la <i>Scarbuntia</i>	399
409	Fragmente de vase de la Tène de la <i>Sf. Gheorghe</i>	399
410	Profil de coupe de vase de la Tène de la <i>Podgora</i>	399
411	Vase de la Tène de la <i>Sighisoara</i>	399
412	Profil de vase de la Tène de la <i>Zimnere</i>	399
413	Vase et profil de vase de la Tène de la <i>Timol</i>	399
414	Profil de vase de la Tène de la <i>Podgora</i>	399
415	Ceapă de la Tène de la <i>Scarbuntia</i>	399
416	Ceapă de la Tène de la <i>Scarbuntia</i>	399
417	Vase de la Tène de la <i>Muzeul National Secuies (Sf. Gheorghe)</i>	399
418	Câniș de la Tène, <i>ibid.</i>	399
419	Câniș de la Tène, <i>ibid.</i>	399
420	Ceapă de la Tène de la <i>Timol</i>	399
421	Câniș de la Tène de la <i>Timol</i>	399
422	Câniș de la Tène de la <i>Sf. Gheorghe</i>	399
423	Vase de la Tène de la <i>Zimnere</i>	399
424	Câniș de la Tène de la <i>Cernat</i>	399
425	Câniș de la Tène de la <i>Rădona</i>	399
426	Urnă de la Tène de la <i>Sighisoara</i>	399
427	Urnă de la Tène de la <i>Timol</i>	399
428	Basin de la Tène de la <i>Timol</i>	399
429	Basin de la Tène de la <i>Timol</i>	399
430	Basin de la Tène de la <i>Timol</i>	399
431	Basin de la Tène de la <i>Timol</i>	399
432	Basin de la Tène de la <i>Timol</i>	399
433	Basin de la Tène de la <i>Timol</i>	399
434	Basin de la Tène de la <i>Timol</i>	399
435	Basin de la Tène de la <i>Timol</i>	399
436	Basin de la Tène de la <i>Timol</i>	399
437	Basin de la Tène de la <i>Timol</i>	399
438	Basin de la Tène de la <i>Timol</i>	399
439	Basin de la Tène de la <i>Timol</i>	399
440	Basin de la Tène de la <i>Timol</i>	399
441	Basin de la Tène de la <i>Timol</i>	399
442	Basin de la Tène de la <i>Timol</i>	399
443	Basin de la Tène de la <i>Timol</i>	399
444	Basin de la Tène de la <i>Timol</i>	399
445	Basin de la Tène de la <i>Timol</i>	399
446	Basin de la Tène de la <i>Timol</i>	399
447	Basin de la Tène de la <i>Timol</i>	399
448	Basin de la Tène de la <i>Timol</i>	399
449	Basin de la Tène de la <i>Timol</i>	399
450	Basin de la Tène de la <i>Timol</i>	399

nr.		pag.
450	Vase La Tène dela <i>Sighisoara</i>	501
451	Vase La Tène dela <i>Olteni</i> și fragment dela <i>Candida</i>	502
452	Vas cu picior dela <i>Sighisoara</i>	503
453	Vas La Tène dela <i>Olteni</i>	504
454	Vas La Tène dela <i>Cernat</i>	504
455	Vase La Tène dela <i>Sighisoara</i>	502
456	Vase cu picior dela <i>Pecica</i>	505
457	Vas La Tène, de tradiție neolitică, la <i>Timisoara</i>	504
458	Vase cu picior dela <i>Pecica</i>	504
459	Vas grecesc (kantharos) găsit la <i>Zimicra</i>	505
460	Fragment dintr-un vase din alama de la <i>Timisoara</i>	505
461	Vase din alama (picior sub glob) la <i>Timisoara</i>	17
462	Inventarul unui cormoran celtic de la <i>Epoca Neolitică</i> , în <i>Paris</i> Museum National	57

LISTE DES PLANCHES

- I 1. Un sceptre scythique de bronze (securitar Brăila), 2. Vue de la partie inférieure du chapeau, 3. Sceptre en bronze d'Anastasi, 4. La même, Vue de côté.
- II 1. Besson en bronze trouvé à Bălnașcaș, près Giurgiu, 2. Détail de l'anneau du style, au Bălnașcaș, 3. Lepture en bronze, trouvé à Bucarest.
- III 1. Faute de harpe d'un baldaquin scythique, 2. Autre exemplaire, même type, 3. Autre exemplaire, fragmentaire, 4. Quatrième exemplaire, la même figure du cavide au style.
- IV 1. Faute d'épée ou de sceptre scythique, 2. Coulant de bronze scythique, 3. Besson en bronze, de style scythique, 4. Tête de Isé et de style grec.
- V 1. Applique en bronze d'un guerrier (ex. d'une cuirasse scythique), de style grec.
- VI 1. Taureau en bronze, 2. Coulant en bronze, 3. Applique en bronze, 4. Manche de coutelas, en bronze, 5. Applique en bronze.
- VII 1. Pendentif en bronze, 2. Pendentif en bronze, 3. Manche d'arc, en bronze, 4. Lame scythique (?) en bronze et en fer.
- VIII 1. Vue de la vallée de la Ialomița près de Păscul Crășanu, 2. L'épave couvrant La Tène de Păscul Crășanu et coupée par les courants en trois grands mamelons.
- IX 1. Le fossé qui descendait le village grec de Crășanu vers le haut plateau (S), dont il se détachait vers la vallée de la Ialomița (N), 2. L'un-

²⁾ Spre a economisi spațiul tipărit dăm această listă numai pe franceză și, la fel, am dat lista figurilor din text numai pe românește.

vue prise en l'ombre, à trois, quatre, même à l'éclair, photographiée
par un appareil d'une simple lunette et d'un vase indigène.

- XI 1. Le couloir du *Prémont* (cf. page IX, 1re).
- XII 1. Le couloir du *Village* (cf. page IX, 1re).
- XIII 1. Appareil d'essai de l'essai (cf. page IX, 1re).
- XIV 1. Appareil d'essai de l'essai (cf. page IX, 1re).
- XV 1. Appareil d'essai de l'essai (cf. page IX, 1re).
- XVI 1. Appareil d'essai de l'essai (cf. page IX, 1re).
- XVII 1. Appareil d'essai de l'essai (cf. page IX, 1re).
- XVIII 1. Appareil d'essai de l'essai (cf. page IX, 1re).
- XIX 1. Appareil d'essai de l'essai (cf. page IX, 1re).
- XX 1. Appareil d'essai de l'essai (cf. page IX, 1re).
- XXI 1. Appareil d'essai de l'essai (cf. page IX, 1re).
- XXII 1. Appareil d'essai de l'essai (cf. page IX, 1re).
- XXIII 1. Appareil d'essai de l'essai (cf. page IX, 1re).
- XXIV 1. Appareil d'essai de l'essai (cf. page IX, 1re).
- XXV 1. Appareil d'essai de l'essai (cf. page IX, 1re).
- XXVI 1. Appareil d'essai de l'essai (cf. page IX, 1re).
- XXVII 1. Appareil d'essai de l'essai (cf. page IX, 1re).
- XXVIII 1. Appareil d'essai de l'essai (cf. page IX, 1re).
- XXIX 1. Appareil d'essai de l'essai (cf. page IX, 1re).

1) On trouve les indications photographiques en dessous de chaque figure, c'est
pourquoi nous ne les avons pas indiquées.

- XXX : Vue générale du pays auquel a été découvert l'entassement de l'os.
- XXXI : Partie méridionale du mur d'enceinte de Gradišteu-Munichluka, coupe de l'intérieur : 2. Det. de la vue d'ensemble de l'os : 3. Gros os de l'os : 4. Détail du châteaillon de Gradišteu-Munichluka.
- XXXII : Cérénique de la tour de l'os : 2. Le châteaillon de l'os.
- XXXIII : L'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os : 2. Vue de l'intérieur de la tour de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os.
- XXXIV : Appareil à l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os : 2. L'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os.
- XXXV : L'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os : 2. Cérénique de la tour de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os.
- XXXVI : Os en fer de la statue ou statue de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os : 2. Os en fer de la statue ou statue de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os.
- XXXVII : Os en fer de la statue ou statue de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os : 2. Os en fer de la statue ou statue de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os.
- XXXVIII : Cérénique du second âge du fer, *Nizhnyaya* : 2. Cérénique du second âge du fer, *And*.
- XXXIX : Cérénique du second âge du fer, *Nizhnyaya* : 2. Os en fer de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os.
- XL : Cérénique halstattienne et de l'âge du bronze, *Sf. Vasil* : 2. Cérénique halstattienne et de l'âge du bronze, *Sf. Vasil*.
- XLI : «Alignement» I de Gradišteu, de l'os : 2. «Alignement» I de Gradišteu, de l'os.
- XLII : «Alignement» II de Gradišteu, de l'os : 2. «Alignement» II de Gradišteu, de l'os.
- XLIII : Coupe en coupe de la palissade du châteaillon de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os : 2. Partie du chemin ancien qui mène vers le châteaillon de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os de l'os.

LISTE DES CARTES

I. Les Scythes en Dacie.

II. L'expansion gette en Europe.

III. A. La première âge du fer en Dacie.

III. B. La seconde âge du fer en Dacie.

CUPRINSUL

Page

I. Introducere	1-3
II. Cap. I. Migrațiunile cimmero-scythice, sec. X-VI a. Chr	2-40
III. Cap. II. Geografia Carpaților de Spargapeithos în Decetolus	45-130
IV. Cap. III. Cultura genetică (după ariele literare antice)	30-173
V. Cap. IV. Săpăturile de la Crăsani	173-220
VI. Cap. V. Expansiunea genetică între 450 și 550	220-289
VII. Cap. VI. 1. Varietățile din Dacia-Balkanul	289-451
VIII. Cap. VI. 2. Măști feritoare din Dacia-Balkanul	451-647
IX. Cap. VII. Concluzii	647-724
X. <i>Résumé</i>	725-804
XI. <i>Index</i>	805-840
XII. <i>Liste figurilor</i>	841-848
XIII. <i>Liste des planches</i>	848-850
XIV. <i>Liste des cartes</i>	850
XV. <i>Cuprinsul</i>	851

Fig. 1
A large bronze vessel
from the collection of
the British Museum

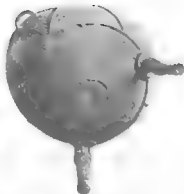

Fig. 2
A large bronze vessel
from the collection of
the British Museum

Fig. 3
Small bronze figurine
from the collection of
the British Museum

Fig. 4
Small bronze figurine
from the collection of
the British Museum

Fig. 1

Figurine of a deer (bronze)
Museum of the
University of the
Soviet Union

Fig. 2

Figurine of a deer (bronze)
Museum of the
University of the
Soviet Union

Fig. 3

Figurine of a deer (bronze)

Museum of the
University of the
Soviet Union

Fig. 4

Figurine of a deer (bronze)

Museum of the
University of the
Soviet Union

Fig. 1
 Dark, irregularly shaped object, possibly a fossil or mineral specimen.

Fig. 2
 Elongated object with a circular feature and a long, thin, curved extension.

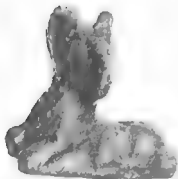

Fig. 3
 Irregularly shaped object, possibly a fossil or mineral specimen.

Fig. 4
 Elongated object with a circular feature and a long, thin, curved extension.

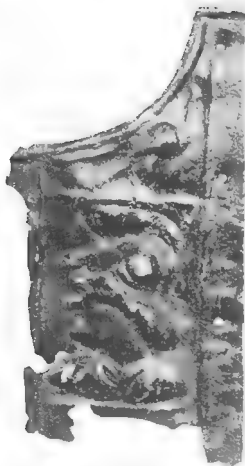

Fig. 1.
A fossilized insect, possibly a fly, showing the head and thorax. The head is large and rounded, with prominent eyes and antennae. The thorax is elongated and shows some internal structure. The fossil is embedded in a light-colored matrix.

Fig. 1
Small bull figurine
from the
Tomb of the
Great Priest

Fig. 2
Large bull figurine
from the
Tomb of the
Great Priest

Fig. 3
Large bull figurine
from the
Tomb of the
Great Priest

Fig. 4
Small rectangular object
from the
Tomb of the
Great Priest

Fig. 5
Small bull figurine
from the
Tomb of the
Great Priest

Fig. 1

Fig. 1

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 2

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 4

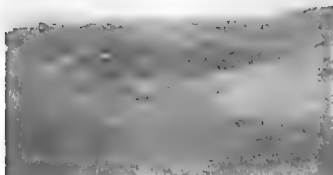

Fig. 1
Aerial view of the study area, showing the location of the study site (indicated by a small circle) relative to the surrounding landscape.

Fig. 2
Aerial view of the study area, showing the location of the study site (indicated by a small circle) relative to the surrounding landscape.

Fig. 1.

Site of the first beach of the *Callinectes* population in the mangrove area of the Rio de Janeiro lagoon, 1972. (Photograph by A. J. L. G. O.).

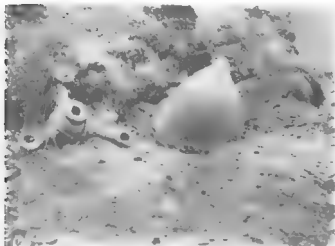

Fig. 2.

Small-scale distribution of the *Callinectes* population in the mangrove area of the Rio de Janeiro lagoon, 1972. (Photograph by A. J. L. G. O.).

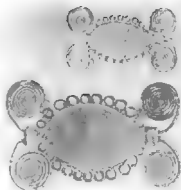
FIG. 1. A large, ornate, three-armed chandelier or lamp, possibly of Islamic origin, displayed in the National Museum, Ankara, Turkey.

[illegible]

1. *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud.

Journal of Management Studies, 19(1), 67-80.

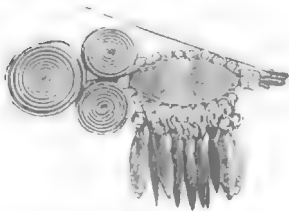
[illegible]

Fig. 1

D. *... de ...* ... M. ...
 a. M. ...
 ...
 ...

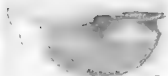

Fig. 2

Idem, ...

Fig. 3

Idem, ...

Fig. 4

Idem, ...

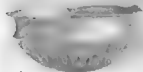

Fig. 5

A. ...
 B. ...
 C. ...
 D. ...
 E. ...
 F. ...
 G. ...
 H. ...
 I. ...
 J. ...
 K. ...
 L. ...
 M. ...
 N. ...
 O. ...
 P. ...
 Q. ...
 R. ...
 S. ...
 T. ...
 U. ...
 V. ...
 W. ...
 X. ...
 Y. ...
 Z. ...

Fig. 6

Idem, ...

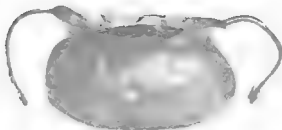

Fig. 1. A small, oval-shaped object, possibly a piece of pottery or a small bowl, with two thin, curved handles extending from the top. The object has a mottled, textured surface.

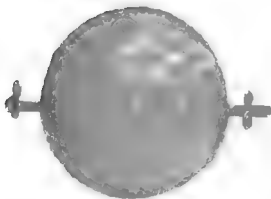

Fig. 2. A circular object, possibly a piece of pottery or a small bowl, with two small, cross-shaped handles extending from the sides. The object has a mottled, textured surface.

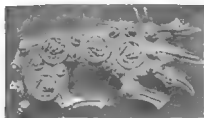

Fig. 1. Metal brooch from the site of the Roman settlement near the village of Novaya, 1954. Length 10 cm. The metal is silver.

Fig. 2. Metal brooch from the site of the Roman settlement near the village of Novaya, 1954. Length 10 cm. The metal is silver.

Fig. 3. Metal brooch from the site of the Roman settlement near the village of Novaya, 1954. Length 10 cm. The metal is silver.

Fig. 4. Metal brooch from the site of the Roman settlement near the village of Novaya, 1954. Length 10 cm. The metal is silver.

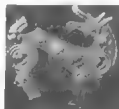

Fig. 5. Metal brooch from the site of the Roman settlement near the village of Novaya, 1954. Length 10 cm. The metal is silver.

Fig. 1

Planta de la familia
Dioscoreaceae. Fr.
cylíndrico, con
cáscara gruesa, de
color rojo oscuro.

Fig. 2

Planta de la familia
Dioscoreaceae. Fr.
cylíndrico, con
cáscara gruesa, de
color rojo oscuro.

Fig. 3

Planta de la familia
Dioscoreaceae. Fr.
cylíndrico, con
cáscara gruesa, de
color rojo oscuro.

Fig. 4

Planta de la familia
Dioscoreaceae. Fr.
cylíndrico, con
cáscara gruesa, de
color rojo oscuro.

Fig. 5

Planta de la familia
Dioscoreaceae. Fr.
cylíndrico, con
cáscara gruesa, de
color rojo oscuro.

Fig. 6

Planta de la familia
Dioscoreaceae. Fr.
cylíndrico, con
cáscara gruesa, de
color rojo oscuro.

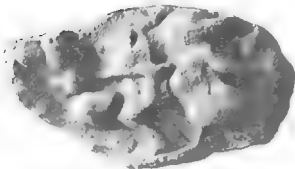
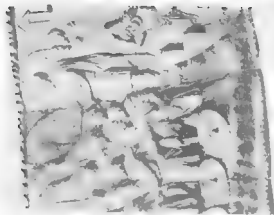

Fig. 1. The face of the vase fragment, showing the stylized features and the decorative base.

Fig. 2. The vase, showing the decorative band and the overall shape.

Fig. 1.
Vase de Péron, collection de M. de la Roche.
Détail du corps du vase.

Fig. 2.
Vase de Péron, collection de M. de la Roche.
Détail du corps du vase.

Fig. 3.
Vase de Péron, collection de M. de la Roche.
Détail du corps du vase.

Fig. 4.
Vase de Péron, collection de M. de la Roche.
Détail du corps du vase.

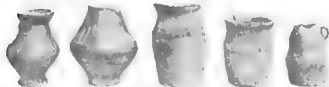

Fig. 1. 1. Shallow bowl; 2. Bowl; 3. Small cup; 4. Small jar; 5. Small jar.

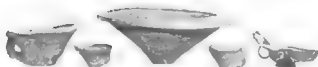

Fig. 2. 1. Small cup; 2. Small jar; 3. Small cup; 4. Small jar; 5. Small cup.

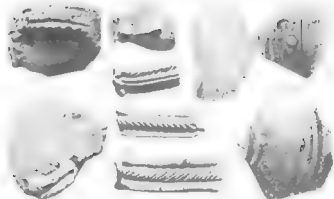

Fig. 1. (a) Bowl, (b) fragment of bowl, (c) fragment of bowl, (d) fragment of bowl, (e) fragment of bowl, (f) fragment of bowl, (g) fragment of bowl.

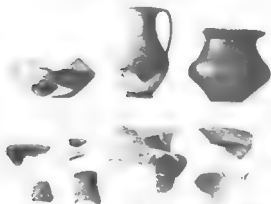

Fig. 2.

(a) fragment of bowl, (b) fragment of bowl, (c) fragment of bowl, (d) fragment of bowl, (e) fragment of bowl, (f) fragment of bowl, (g) fragment of bowl.

(a) fragment of bowl, (b) fragment of bowl, (c) fragment of bowl, (d) fragment of bowl, (e) fragment of bowl, (f) fragment of bowl, (g) fragment of bowl.

1

Two small, dark, cup-like objects, possibly ancient vessels or fragments, shown side-by-side.

2

A large, dark, oval-shaped object, possibly a fragment of a vessel or a large cup, shown next to a smaller, dark, cup-like object.

Fig. 1. A large, circular, dark object, possibly a mirror or a lens, with a handle or frame extending to the right.

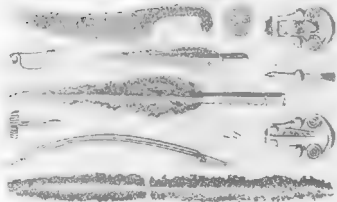
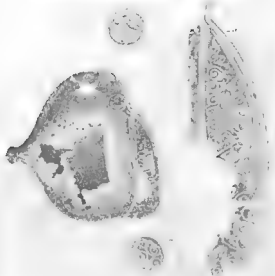
Fig. 2. Four smaller, detailed images showing different views or components of the object, arranged in a 2x2 grid.

Fig. 1. 1. Profile view of the coin.
2. Face view of the coin.

Fig. 2. 1. Profile view of the sword.
2. Face view of the sword.
3. Back view of the sword.
4. Detail of the hilt.
5. Detail of the pommel.

Fig. 1 The experimental setup for the measurement of the swimming performance of the fish. The fish were placed in a rectangular tank (100 cm × 50 cm × 50 cm) and the water level was maintained at 40 cm. The fish were allowed to acclimate to the water for 30 min before the experiment

Fig. 2 The experimental setup for the measurement of the swimming performance of the fish. The fish were placed in a rectangular tank (100 cm × 50 cm × 50 cm) and the water level was maintained at 40 cm. The fish were allowed to acclimate to the water for 30 min before the experiment

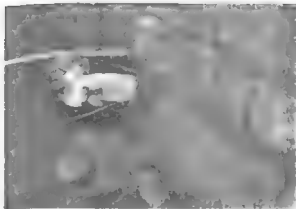

Fig. 1. A small bird, possibly a chickadee, perched on a dark, textured surface. The bird is facing left, with its head slightly turned towards the viewer. Its wings and tail are visible, showing some darker patterns. The background is dark and out of focus.

Fig. 2. A small bird, possibly a chickadee, perched on a dark, textured surface. The bird is facing left, with its head slightly turned towards the viewer. Its wings and tail are visible, showing some darker patterns. The background is dark and out of focus.

Fig. 1. A dense forest of tall, thin trees with a thick canopy of leaves. The ground is covered in a layer of fallen leaves and branches.

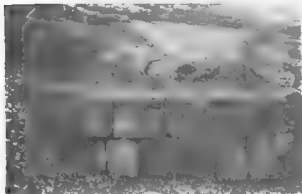

Fig. 2. A dense forest of tall, thin trees with a thick canopy of leaves. The ground is covered in a layer of fallen leaves and branches.

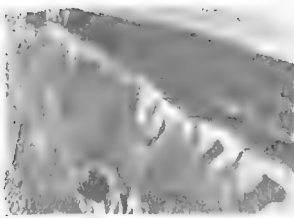

Fig. 1. View of the hillside from the road.

Fig. 2. View of the hillside from the road.

View of the hillside from the road.

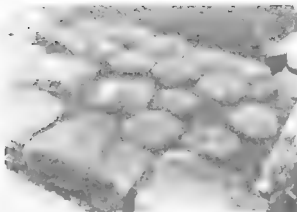

FIG. 10. The distribution of the correlation coefficient between the first principal component of the SST field and the first principal component of the precipitation field. The color bar indicates the correlation coefficient.

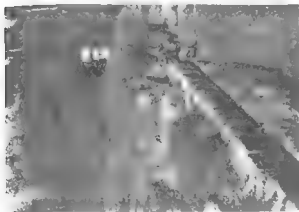

FIG. 11. The distribution of the correlation coefficient between the first principal component of the SST field and the first principal component of the precipitation field. The color bar indicates the correlation coefficient.

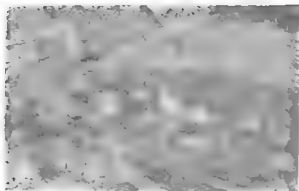

Figure 1. A close-up view of the textured surface of the rock.

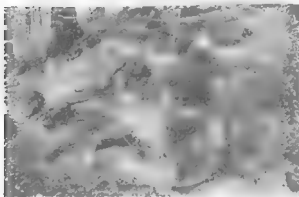

Figure 2. A close-up view of the textured surface of the rock, showing a different angle or lighting condition compared to Figure 1.

Fig. 1. *Field station.*

Thomas, R. G. (1964). *Water and the life of the plant.* (Ed. by R. G. Thomas.) (pp. 1-100). London: Chapman & Hall.

Fig. 2. *Field station, showing the person.*

Chen, B. (1964). *A point-to-point comparison of the life of the plant.* (Ed. by R. G. Thomas.) (pp. 1-100). London: Chapman & Hall.

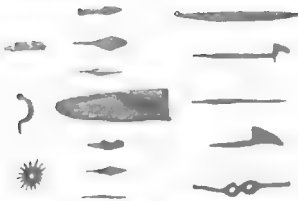

Fig. 1. a) 1-10; b) 11-15; c) 16-20; d) 21-25; e) 26-30; f) 31-35; g) 36-40; h) 41-45; i) 46-50; j) 51-55; k) 56-60; l) 61-65; m) 66-70; n) 71-75; o) 76-80; p) 81-85; q) 86-90; r) 91-95; s) 96-100.

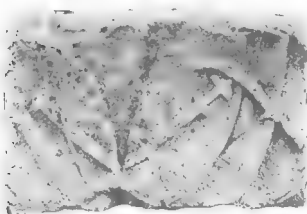

Fig. 2. a) 1-10; b) 11-15; c) 16-20; d) 21-25; e) 26-30; f) 31-35; g) 36-40; h) 41-45; i) 46-50; j) 51-55; k) 56-60; l) 61-65; m) 66-70; n) 71-75; o) 76-80; p) 81-85; q) 86-90; r) 91-95; s) 96-100.

Fig. 1
Salmon River, Alaska, 1914. (Top) Salmon River, Alaska, 1914.
Bottom: Salmon River, Alaska, 1914.

Fig. 2
Salmon River, Alaska, 1914. (Top) Salmon River, Alaska, 1914.
Bottom: Salmon River, Alaska, 1914.

Fig. 3
Salmon River, Alaska, 1914. (Top) Salmon River, Alaska, 1914.
Bottom: Salmon River, Alaska, 1914.

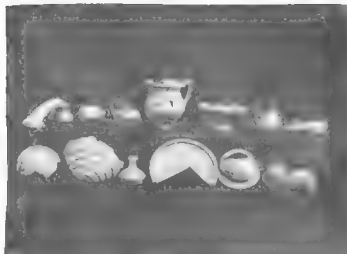

Fig. 1

View of the interior of the house, showing the arrangement of the objects.

Fig. 2

View of the exterior of the house, showing the arrangement of the objects.

The objects are arranged in a circle around the pedestal.

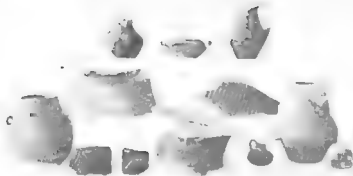

Fig. 1. Fossilized plant specimens from the Lower Cretaceous of the Gobi Desert, Mongolia. (a) *Pinus* sp. (b) *Pinus* sp. (c) *Pinus* sp. (d) *Pinus* sp. (e) *Pinus* sp. (f) *Pinus* sp. (g) *Pinus* sp. (h) *Pinus* sp. (i) *Pinus* sp. (j) *Pinus* sp. (k) *Pinus* sp. (l) *Pinus* sp.

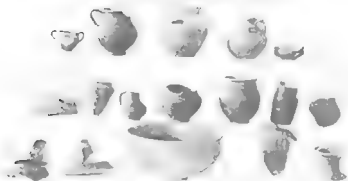
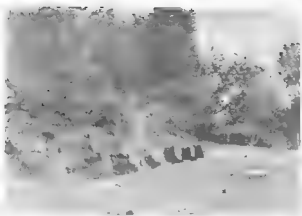
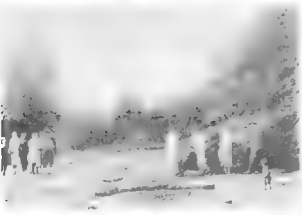

Fig. 2. Fossilized plant specimens from the Lower Cretaceous of the Gobi Desert, Mongolia. (a) *Pinus* sp. (b) *Pinus* sp. (c) *Pinus* sp. (d) *Pinus* sp. (e) *Pinus* sp. (f) *Pinus* sp. (g) *Pinus* sp. (h) *Pinus* sp. (i) *Pinus* sp. (j) *Pinus* sp. (k) *Pinus* sp. (l) *Pinus* sp. (m) *Pinus* sp.

Fig. 3. Fossilized plant specimens from the Lower Cretaceous of the Gobi Desert, Mongolia. (a) *Pinus* sp. (b) *Pinus* sp. (c) *Pinus* sp. (d) *Pinus* sp. (e) *Pinus* sp. (f) *Pinus* sp. (g) *Pinus* sp. (h) *Pinus* sp. (i) *Pinus* sp. (j) *Pinus* sp. (k) *Pinus* sp. (l) *Pinus* sp. (m) *Pinus* sp. (n) *Pinus* sp. (o) *Pinus* sp. (p) *Pinus* sp. (q) *Pinus* sp. (r) *Pinus* sp. (s) *Pinus* sp. (t) *Pinus* sp. (u) *Pinus* sp. (v) *Pinus* sp. (w) *Pinus* sp. (x) *Pinus* sp. (y) *Pinus* sp. (z) *Pinus* sp.

Arboreto de Pinos de la Estación Agronómica de la Universidad de Chile, Santiago.

Arboreto de Pinos de la Estación Agronómica de la Universidad de Chile, Santiago.

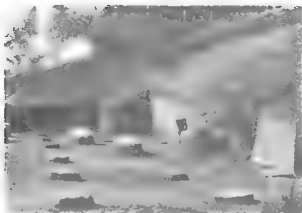

FIGURE 1. A wide, flat, open landscape, likely a tundra or ice field, with a line of trees or shrubs in the background. The foreground is mostly featureless, with some small, dark patches that could be rocks or small pits.

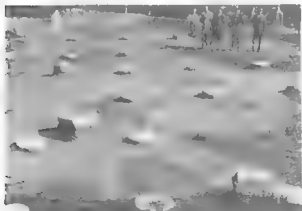
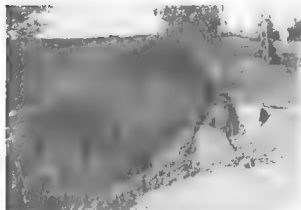

FIGURE 2. A wide, flat, open landscape, likely a tundra or ice field, with a line of trees or shrubs in the background. The foreground is mostly featureless, with some small, dark patches that could be rocks or small pits.

Figure 1
Parte de la scène où se trouve la victime, le 14 mars 2004.

Figure 2
Section de la scène où se trouve la victime, le 14 mars 2004.

